

ЪРВИНГ СТОУН

СТРАЩАНИЕ И ВЪЗТОРГ

ЪРВИНГ СТОУН СТРАДАНИЕ И ВЪЗТОРГ

Превод: Тодор Вълчев, Сидер Флорин

chitanka.info

КИРИЛ ХАВЕЗОВ

ЪРВИНГ СТОУН И НЕГОВИЯТ РОМАН

„СТРАДАНИЕ И ВЪЗТОРГ“

Големият американски писател Ървинг Стоун е роден в Сан Франциско през 1903 година. Като завършил Калифорнийския университет, той сменил много професии: бил учител, прислужник в параход, театрален администратор. Още на младини започнал да пише разкази пиеси, но широка известност му донесли написаните в тридесетте-четиридесетте години романизирани биографии, от които най-значителни са преведените и у нас „Жажда за живот“ — за Винсент Ван Гог, и „Морякът на кон“ — за Джек Лондон. А през 1961 година публикува големия биографичен роман „Страдание и възторг“, посветен на живота и трънливия творчески път на великия италиански скулптор Микеланджело Буонароти.

„Страдание и възторг“ принадлежи към трудния жанр на биографическата повест за един художник. Колкото и да е бил драматичен животът на художника, с каквито и ярки събития и конфликти със средата да е бил отбелязан пътят му, главното за потомците в неговата биография винаги си остава творчеството му. В него най-пълно се осъществява личността му, разкрива се отношението му към действителността, неговите исторически мащаби. Но как да се разкаже за един художник в литературата, която има работа с човека, а не с картините и скулптурите, с психологията на постъпките, а не с психологията на творчеството? Тази трудна задача Стоун е решил по най-непретенциозен начин — в своя роман той строго следва фактите.

... Флоренция в 1475 година е била интелектуален и художествен център на процъфтяващия италиански Ренесанс. В този град държава, управляван от покровителя на изкуството и литературата Лоренцо де Медичи, се родил един от най-великите гении в света — Микеланджело Буонароти, скулптор, художник, поет, архитект и

инженер. Малцина художници са постигнали величието на неговите замисли или силата на неговите творби.

„Страдание и възторг“ от Ървинг Стоун започва, когато Микеланджело, противно на амбициите на семейството си, на тринадесетгодишна възраст е станал чирак на художника Гирландайо. Скоро след това той се преместил в баснословния дворец на Медичите като протеже на Лоренцо. Там, като свой човек в кръга на учените хуманисти и бъдещи папи, той изучил класиката, изваял първите си скулптури и се влюбил в крехката дъщеря на Лоренцо Контесина — любов, която не угаснала цял живот.

Ала най-великата му страст, надделяла духовната му любов към Контесина, плътската любов към русокосата Клариса и зрялата обич към Витория Колона, е била титанският му стремеж да освободи образите и красотата, заключени в чистия бял мрамор.

Той воювал с кардинали, князе и папи за поръчки, печелил приятели до живот и врагове до живот и се прочул със страшната си непримиримост. Прекарал е четири години легнал по гръб над пода на Сикстинската капела в Рим, за да изрисува тавана за папа Юлий II, та да спечели правото да вае мрамор.

Никой сбор от творби никога не е бил създаван в разрез с по-непреодолими предразсъдъци, завист, алчност и сляпа вражда. Но личният животопис на Микеланджело, разказан тука като роман, представлява не по-малко силен разказ за вътрешни борби и посвещение, отколкото изумителното му творчество; защото той е бил всестранен човек, пряк в своите желания и настроения, постигнал прехода от ужаса на безпросветните векове към славната нова ера на златното Възраждане.

„Страдание и възторг“ включва и великолепия разказ за Савонарола и пламъка на верските войни, както и настървеното съперничество с такива съвременници като Леонардо да Винчи, Рафаел и архитекта Браманте.

Микеланджело не е умее да се дели между живота и делото си. Неговите житейски постъпки, неговите страстни търсения на призванието му, неговият напрегнат духовен живот, неговото идване в изкуството — всичко това е обагрено и скрепено от един и същ стремеж към истината и пълно самоотдаване, от жажда за творчество. Стоун тънко е схванал тази монолитност на Микеланджело. В неговата

книга един и същ човек извършва обикновени постъпки и създава скулптури и картини, страда за всички онеправдани и прави преврат в изкуството: човекът и художникът вървят ръка за ръка в неразривно единство.

Несъмненият такт и вкус на писателя се е изразил и в това, че той е съумял да се изолира от влиянието на каквито и да било странични литературни източници за художника. Останал насаме с неговото творчество, той се домогнал до оная необходима степен на вживяване в материала, която придава на книгата му чувството за завладяваща автентичност. Без да натрапва своите изводи и оценки, той ни прекарва по безпримерния жизнен коловоз на този велик художник.

Една от четирите скулптурни фигури, които увенчават саркофазите в капелата на Медичите, се нарича „Денят“. Тя е жива частица от гения на Микеланджело Буонароти — тревожно и непокорно море от прииждащи една след друга вълни от мускули, криещи в себе си могъща енергия, а над тях, като скала, мъдра глава с очи, които сякаш виждат и миналото, и настоящето, и бъдещето на света. Денят! Тревожният ден на човечеството, който изисква мобилизиране на всичките му духовни и физически сили.

На великия художник принадлежат думите: „Не се е родил още човек, който, подобно на мен, би бил толкова склонен да обича хората.“ Микеланджело добре е виждал и светлината, и сенките върху лицето на своето време, върху лицето на човечеството, (Вгледайте се в неговия „Давид“!) Виждал ги е и ги е възплътил в своите творения, които не само са влезли в съкровищницата на човешкото изкуство, но и стоят в нея като могъщи стражи, напомняйки на хората как трябва да се пази денят човешки от посегателствата на мрака.

През март 1962 година „Страдание и възторг“ от Ървинг Стоун спечели голямата награда „Златната лилия“ на град Флоренция. А сега романът се филмира в Америка.

Кирил Хавезов

ЛЮБОВНИКЪТ И СКУЛПТОРЪТ

Художникът добър не е родил
идея,
която мрамор някой под
повърхността
си да не крие. Ала само
мисълта,
ръката му повела, знае път до
нея.

ХУДОЖНИКЪТ И ТВОРБАТА

Кажси, жена, как може
образът, изтръгнат
от твърд планински камък с
острия резец,
да надживее собствения си
творец,
когото вековете в пепел ще
превърнат?

КРАСОТАТА И ХУДОЖНИКЪТ

Изящното изкуство овладява
всеки,
ако със тайната му бог го е
създал,
ако в упорството остане
дълголетен.

И ако зрящ за тайнствените му
пътеки
родил съм се в света, от гняв
разкъсван цял,
вий огъня, че му принадлежа,
винете.

Микелан
джело
Буонароти

КНИГА ПЪРВА

АТЕЛИЕТО

Той седеше пред огледалото в спалнята на втория етаж и скицираше слабите си бузи със силно изпъкнали скули, плоското, широко чело, ушите, разположени доста назад, тъмната коса, която падаше напред на къдрави кичури, и раздалечените кехлибарени очи с големи мигли.

„Не съм устроен добре — помисли си тринадесетгодишният юноша, сериозно съсредоточен. — Главата ми е несъразмерна — това чело е прекалено издадено за устата и долната челюст. Трябвало е да използват отвес.“

Сухият юноша се попремести лекичко, та да не събуди четиримата си братя, които спяха зад него, и даде ухо към Виа дел Ангуилара, за да дочуе сигнала на приятеля си Граначи. После, с бързи щрихи на молива, се залови да оправи образа си: уголеми очите, заобли челото, разшири лицето, направи устните по-пълни, а челюстта — по-голяма. „Ето — помисли си той, — сега изглеждам по-добре. Прекалено неправилното лице не може да се прерисува, ако първом не се нанесе на хартията точно — като плановете за фасадата на Флорентинската катедрала.“

Трели на птича песен долетяха през високия прозорец, който той бе отворил, за да влезе свеж утринен въздух. Юношата скри рисуващия си лист под възглавницата на леглото, спусна се безшумно по витата каменна стълба и излезе на улицата.

Приятелят му Франческо Граначи беше осемнадесетгодишен младеж, една глава по-висок от него, с коса със сламен цвят и будни сини очи. От една година Граначи го снабдяваше с материали за рисуване, даваше му убежище в дома на родителите си отсреща на Виа дей Бентакорди и му носеше отпечатьци, вземани тайно от ателието на Гирландайо. Макар и син на богато семейство, на десет години Граначи бе станал ученик на Филипино Липи, на тринадесет бе позирал за централната фигура — съживения младеж — във фреската „Свети Петър възкресява племенника на императора“ в черквата „Санта Мария дел Кармине“, оставена недовършена от Мазачо, а сега

беше ученик при Гирландайо. Граначи гледаше през пръсти на собственото си учение, ала веднага забелязваше дарованието у другите.

— Наистина ли ще дойдеш с мен този път? — попита развълнувано той.

— Да, това е подаръкът, който ще си направя за рождения си ден.

— Чудесно! — Граначи хвана под ръка младия си приятел и го поведе по извиващата Виа дей Бентакорди, която минаваше по елипсата на някогашния римски амфитеатър, а после покрай високите зидове на затвора „Стинке“. — Помни какво ти казах за Доменико Гирландайо! Пет години съм негов ученик, та го познавам добре. Бъда скромнен. Той обича учениците му да го ценят.

Те вече бяха свърнали във Виа Гибелина, точно над Гибелинската порта, дето свършваше втората крепостна стена на града. Минаха край великолепно каменна постройка — Палацо Барджело с неговия живописен двор, а после, след като свиха вдясно по Виа дел Проконсуло — покрай Палацо Паци. Юношата погали нежно неправилните, грубо изсечени камъни на стените му.

— Да побързаме — подкани го Граначи. — Сега е най-удобното време да хванем Гирландайо — преди да се е заел с рисуване.

Двамата вървяха с неравни крачки по тесните улички, минаха по улица Железарска с нейните каменни дворци и външни стълбища от дялан камък, водещи към веранди. После тръгнаха по Виа дел Корсо и зърнаха вдясно, през тясната като процеп Виа дей Тедалдини, част от червения покрив на Флорентинската катедрала, а след още една пряка видяха вляво Палацо делла Синьория с неговите сводове и прозорци, с кафеникавата каменна кула, забила зъбери в бледосиньото, утринно флорентинско небе. За да стигнат до ателието на Гирландайо, трябваше да пресекат площад Стари пазар, където пред месарниците висяха на куки прясно заклани говеда, разсечени по гръбнака и широко разтворени. Оттук имаха съвсем малко път — по Улицата на художниците до ъгъла на Виа дей Таволини, дето се озоваха пред отворената врата на Гирландайовото ателие.

Микеланджело се спря за миг, да погледне Донателовия мраморен Сан Марко, поставен във висока ниша на черквата „Орсанмикеле“.

— Скулптурата е най-голямото изкуство! — възкликна той с трептящ от вълнение глас.

Граначи се изненада, че през тези две години, откак дружаха, приятелят му бе крил отношението си към скулптурата.

— Не съм съгласен с тебе — отвърна спокойно той. — Хайде стига си зяпал, че ни чака работа.

Микеланджело въздъхна дълбоко. После двамата влязоха в ателието на Гарландайо.

Ателието представляваше обширно и високо помещение, в което се носеше остър мирис на бои и въглен. В средата имаше маса от груби дъски, сложени на магарета, около която седяха прегърбени пет-шест млади ученици. В един ъгъл някакъв мъж стриваше бои в хаван. По страничните стени бяха окачени цветни картони^[1] на завършени вече стенописи — „Тайната вечеря“ в черквата „Онисанти“ и „Призоваване на първоапостолите“ за Сикстинската капела в Рим.

В един уединен кът в дъното, на подиум, седеше около четиридесетгодишен мъж, чиято широка работна маса беше единственото подредено място в ателието. На нея бяха строени в прави редици пера, четки, скицници, на кукички висяха ножици и други потреби, а зад масата, по полиците на стената, се виждаха томовете илюстрирани ръкописи. Граначи се спря пред масата на учителя си.

— Синьор Гирландайо, това е Микеланджело, за когото ви говорих.

Микеланджело усети да го пронизват две очи, които се славеха с това, че само с един поглед можеха да видят и забележат повече неща, отколкото очите на който и да било художник в Италия. Но и момчето не падаше по-долу: очите му, сякаш сребровърхи пера, вече рисуваха в скицника на ума седналия пред него художник в синьо палто и червено наметало, което да го пази от мартенския хлад, червената барета, чувствителното лице с пълни, тъмночервени устни, изпъкналите под очите скули, дълбоко хлътналите бузи, буйната черна коса, разделена на път по средата и падаща върху раменете, дългите, гъвкави пръсти на дясната ръка, обхванали шията. Микеланджело си припомни думите на Гирландайо, които Граначи му бе предал преди няколко дни:

„Жалко, че сега, когато започнах да разбирам, това изкуство, не разполагам с всичките стени на Флоренция, та да ги зографисам.“

— Кой е баща ти? — попита Гирландайо.

— Лодовико ди Лионардо Буонароти-Симони.

— Чувал съм това име. На колко години си?

— Тринадесет.

— При нас учението започва на десетгодишна възраст. С какво си се занимавал през последните три години?

— Губих си времето да уча латински и гръцки в училището на Франческо да Урбино.

Крайчецът на винените Гирландайови устни се сви, от което пролича, че този отговор му хареса.

— Умееш ли да рисуваш?

— Мога да се науча.

Граначи, който искаше да помогне на приятеля си, но му бе невъзможно да разкрие, че е вземал от ателието отпечатъци, за да ги копира Микеланджело, каза:

— Той има добра ръка. Изрисувал е стените на бащината си къща в Сетиняно. Има една рисунка, един сатир...

— Аха, стенописец — присмя се Гирландайо. — Ще си имам съперник на стари години.

Микеланджело бе толкова неспокоен, че прие сериозно думите на Гирландайо.

— Никога не съм опитвал боя. Не съм по боите — каза той.

Гирландайо понечи да отговори, но се спря за малко.

— Много си скромнен, няма що. Но не можеш да станеш мой съперник, и то не защото ти липсва дарба, а защото нямаш отношение към багрите.

Микеланджело по-скоро почувствува, отколкото чу как Граначи изпухтя зад него.

— Не исках да кажа това.

— Виждаш ми се дребен за годините си. Твърде си слабичък за тежката работа в нашето ателие.

— За да рисува човек, не му трябва здрави мускули.

Микеланджело се усети, че го подвеждат да казва каквото не трябва и, че на всичко отгоре повишава глас. Учениците се бяха обърнали да слушат спора. След миг добродушният нрав на Гирландайо надделя.

— Добре, да речем, че те оставя да скицираш нещо. Какво ще си избереш?

Микеланджело обиколи с поглед ателието — тъпчеше се с впечатления, тъй както селянчетата се тъпчат с цели чепки при гроздобер наесен.

— А защо не ателието?

Гирландайо се засмя снизходително, като че го бяха избавили от неловко положение.

— Граначи, дай на Буонароти хартия и въглен. А сега, ако нямате нищо против, ще се заема пак с работата си.

Микеланджело си избра удобно място до вратата, отдето имаше най-добър поглед към ателието, и седна да рисува. Граначи се засуети около него.

— Що ти трябваше да избираш такава трудна тема? — каза той. — Ще ти отнеме много време. Той ще забрави, че си тук...

У Микеланджело око и ръка добре се допълваха и улавяха същественото в обширното помещение: работната маса в средата с учениците от двете и страни, Гирландайо на подиума под северния прозорец. За първи път, откакто бе прекрачил прага на ателието, Микеланджело дишаше нормално. Усети, че някой се надвесил над рамото му.

— Не съм свършил — каза момчето.

— Това е достатъчно — отговори Гирландайо, взе хартията и се вгледа за миг в нея. — Та ти си работил в друго ателие! При Росели, нали?

Микеланджело знаеше, че Гирландайо не обича Росели, който ръководеше единственото друго ателие за живописци във Флоренция. Преди седем години папа Сикст Четвърти бе повикал в Рим Гирландайо, Ботичели и Росели да направят стенописи за новозавършената Сикстинска капела. Росели бе допаднал на църковния глава с крещящото червено, яркия ултрамарин и разкрасените със златен бронз, облачета, дипленици и дървеса и бе спечелил тъй желаната парична награда.

Момчето поклати отрицателно глава.

— Рисувал съм в училище, когато учителят ни Урбино не ме гледаше. Правил съм копия на Джото в „Санта Кроче“ на Мазачо в „Санта Мария дел Кармине“...

Успокоен, Гирландайо каза:

— Граначи е бил прав. Здравно пипаш.

Микеланджело протегна ръка и я обърна с дланта нагоре.

— Това е ръка на каменоделец — рече гордо той.

— В ателие за стенопис няма особена нужда от каменоделци. Ще те приема за ученик, само че при условията, които поставям на десетгодишните. За първата година трябва да платиш шест флорина...

— Нищо не мога да ви платя.

Гирландайо го изглежда остро.

— Буонароти не са селяни-бедняци. Щом баща ти иска да се учиш в ателие...

— Баща ми ме пердаши винаги щом спомена за рисуване.

— Но аз не мога да те приема, ако баща ти не подпише декларация пред Гилдията на лекарите и аптекарите^[2]. Ами като му кажеш, няма ли пак да те набие?

— Ще се оправдая с това, че настоявате да ме вземете. И още, че ще му платите шест флорина за първата година, осем за втората и десет за третата.

Очите на Гирландайо светнаха гневно.

— Та това е нечувано! Не стига, че ще те уча, ами и да плащам!

Човекът, който стриваше бои, гледаше през рамо тази сцена и въртеше чукалото в празното пространство. Учениците на масата вече не си даваха вид, че работят. Учителят и бъдещият ученик си бяха разменили местата, сякаш Гирландайо беше този, който търсеше Микеланджело и се нуждаеше от него. Микеланджело вече виждаше как на устата на Гирландайо трепти едно „не“. Но не отстъпи от своето и без да прояви неуважение нито към по-възрастния, нито към себе си, го гледаше право в очите, като че искаше да му каже: „Трябва да приемеш. Само ще спечелиш от това.“

Ако беше проявил и най-малко колебание, Гирландайо би му обърнал гръб. Ала пред тази твърда упоритост художникът изпита неволно възхищение. И той оправда славата си на човек „обичлив и обичан“, като каза:

— Явно, че никога няма да завършим хора на Торнабуони без твоята безценна помощ. Доведи баща си.

Когато излязоха отново на Виа дей Таволини, по която бяха плъпнали подранили търговци, Граначи прегърна поривисто малкия си приятел.

— Ти наруши всички норми. Но те приеха!

Микеланджело възнагради приятеля си с една от онези свои редки, топли усмивки, при които кехлибарените му очи на жълти и

сини точки светваха. Тази усмивка извърши онова, което моливът му бе дирил пред огледалото: разтвореха ли се в щастлива усмивка, разкривайки силни, бели зъби, устните му ставаха по-пълни, а брадата се надаваше напред, тъй, че се получаваше скулптурна симетрия с горната половина на лицето.

[1] Картони — рисунка, от която се копират фреските върху самата стена. — Б.пр. ↑

[2] В тази гилдия са членували и художниците. — Б.пр. ↑

Когато Микеланджело минаваше край къщата на Данте Алигиери и каменната Бадия, струваше му се, че минава през художествена галерия — защото тосканецът се отнася с такова нежно чувство към камъка, каквото влюбеният пази за изгората си. Още от времето на своите прадеди — етруските, людете от Фиезоле, Сетиняно и Флоренция ломят камъка от планините, мъкнат го с волове до дворовете си, режат го, цепят го, строят от него къщи и дворци, черкви и лоджии, укрепления и зидове. Още като дете тосканецът сеща неговия допир, познава мириса и вкуса както на външната му обвивка, тъй и на сърцевината му, знае как му влияят жаркото слънце, дъждът, пълнолунието, студеният планински вятър. Хиляда и петстотин години неговите предци обработват местния пиетра серена^[1], въздигнали са от него град, тъй шеметно красив, че Микеланджело и поколения преди него са възклицавали: „Изгубя ли от поглед Флорентинската катедрала, ще умра!“ Двамата стигнаха до дърводелницата в приземния етаж на къщата на Виа дел Ангуилара, дето живееше под наем фамилията Буонароти.

— Довиждане, както е казала лисицата на кожаря — закачи го Граначи.

— О, че ще има дране, ще има — отвърна мрачно Микеланджело, но за разлика от лисицата ще се отърва жив.

Той свърна покрай острия ъгъл във Виа дей Бентакорди, махна на двата коня, подали глави от отвора на обора отсреща, и се изкачи по задната стълба в кухнята.

Мащехата му правеше любимото си ястие: рано сутринта бе опържила в масло пилета и бе ги скълцала на кайма с кромид, магданоз, яйца и шафран. Направила бе равиоли от сланина, свинско, брашно, карамфил, джинджифил и заедно с пилешката кайма бе ги наредила между пластове от курабии, фурми и бадеми. Преди да се сложи в огъня, ястието бе оформено като торта и покрито с тесто.

— Добро утро, майко.

— О, Микеланджело! Днес имам нещо специално за теб: една салата — песен!

Името на Лукреция ди Антонио ди Сандро Убалдини да Каляно беше по-дълго от списъка на нейната зестра; как иначе една толкова млада жена би се омъжила за четиридесет и три годишен, посивял вече вдовец с петима сина и би готвила за девет души?

Всяка заран тя ставаше в четири, за да стигне на пазара тъкмо когато по калдъръмените улици заприичдат селяните със своите каруци, пълни с пресни плодове и зеленчуци, яйца и сирене, месо и пилета. Не че опразваше каруците им, но поне облекчаваше техния товар, като си избираше от стоката още преди да е разнесена по сергиите: най-вкусния и крехък зелен фасул, грах, чудесни смокини и праскови.

Микеланджело и четиримата му братя й викаха *IL Migliore*, сиреч „Най-доброто“, тъй като всичко, което слагаше в гозбите си, трябваше да бъде най-добро. Призори тя се връщаше у дома, награбила пълни кошници. Не държеше много на облеклото си, не полагаше грижи за своето обикновено мургаво лице с мъх по страните и горната устна, за опънатата назад коса, лишена от блясък. Но като я наблюдаваше как със зачервени бузи и радост в очите наглежда яденето, как снове с достойнство и грация от огъня до гледжосаните бурканчета с подправки, за да ръси „тортата“ със ситно смлени канела и индийско орехче, без да забравя какво има да върши всяка секунда от дългия предобед, на Микеланджело му се струваше, че от нея се излъчва някакво сияние.

Той познаваше мащеха си като кротко създание на всяка крачка в семейния живот, но не и в кухнята: тук тя бе лъвица и с нищо не се отличаваше от яростния Мардзоко, лъва-пазител на Флоренция. В цветуща Флоренция носеха екзотични подправки и ядима от цял свят: алое, куркума, кардамом, чубрица, риган, гъби, трюфели, млени орехи. Но, уви, те струваха скъпо. Микеланджело, който спеше с братята си в стаята до спалнята на родителите, често дочуваше сутрешните спорове на баща си и мащеха си, докато тя се обличаше за пазар.

— На ден ти трябва кача херинги и хиляда портокала.

— Лодовико, кога най-сетне ще престанеш да цепиш косъма на две? Какъв човек си — готов си да ходиш с пълна кесия и празен стомах!

— Празен стомах? От триста години никой Буонароти не е лягал гладен. Негли не ти нося всяка неделя прясно телешко от Сетиняно?

— Защо трябва да ядем всеки ден телешко, когато пазарът е пълен с прасенца-сукалчета и гълъби?

Загубеше ли спора, Лодовико се навеждаше начумерен над сметките си, убеден, че не ще може да преглътне и хапка от задушеното пилешко, бадемите, сланината, захарта, карамфила и скъпия ориз, с които младата му безотговорна жена го разоряваше. Но когато благоуханните миризми проникваха малко по малко под кухненската врата, през дневната в кабинета му, те разяждаха страховете, гнева и терзанията; и към единадесет часа той вече можеше да изяде и вол.

Лодовико излапваше разточителния обед, после отдръпваше стола си от масата, потупваше се по шкембето с широко разперени пръсти и изричаше думите, без които денят на тосканеца е мрачен и празен: „Наядох се добре.“

След този комплимент Лукреция прибираше останките за лека вечеря, оставяше прислужницата да мие съдовете, качваше се горе и спеше до тъмно, запълнила деня си и изживяла всичката му радост.

Но с Лодовико ставаше друго — сега той минаваше по път обратен на сутрешното изкушение. С течение на часовете храната се смилаше, споменът за фините благоухания избледняваше, мъчителният въпрос колко му струва този обед започваше да го яде и Лодовико отново се ядосваше.

Микеланджело мина през празната дневна с тежката дъбова скамейка пред камината, с огромното духало, подпряно на самата камина, със столовете с кожени облегалки и седалки — все разточителства, които си бе позволил родоначалникът на фамилията. Следващата стая, която също гледаше към Виа дей Бентакорди и оборите, беше бащиният му кабинет — за него Лодовико бе направил в дърводелницата долу триъгълно писалище, та да го вмести в правия ъгъл, образуван от пресичането на двете улици в този край на някогашния амфитеатър. Тук Лодовико седеше приведен над своите сиви, подвързани с пергамент сметководни книги. От как Микеланджело се помнеше, баща му се занимаваше само с едно — все правеше сметки как да избегне разходите и да запази жалките останки от състоянието на Буонароти. Началото на това състояние бе сложено в

1250 година, но сега от него бяха останали само един чифлик в Сетиняно и една къща, правото върху която законът им оспорваше; тя се намираше недалеч от дома, където живееха под наем.

Лодовико чу стъпките на сина си и вдигна глава. Природата го бе дарила щедро само с едно — буен косъм. Той носеше разкошни мустаци, които се сливаха с брада, подрязана четвъртито половин педя под долната челюст. Косата му бе прошарена. Усилните години на сметководните книги и семейните анали бяха вдълбали в челото му четири дълбоки прави бръчки. Малките му кафяви очи бяха тъжни от това безнадеждно дирене на изгубените семейни богатства. Микеланджело познаваше баща си като предпазлив човек, който заключва вратата с три ключа.

— Добро утро, татко.

Лодовико въздъхна:

— Ех, родил съм се твърде късно. Преди сто години Буонароти са привързвали лозите си с наденици.

Микеланджело наблюдаваше баща си, потънал в своята работа — унес по семейните хроники на Буонароти — Стария завет на неговия живот. Лодовико знаеше с какво е разполагало всяко поколение от рода — земя, къщи, предприятия, злато — до последния флорин. Историята на фамилията беше главното му занимание и всеки от синовете му трябваше да запамети това предание.

„Ние сме благородници — казваше им Лодовико. — Нашата фамилия е толкова стара, колкото и фамилиите на Медичи, Строци или Торнабуони. Името Буонароти съществува от триста години. — Тук той поривисто и гордо повишаваше глас: — Три века ние плащаме данъци във Флоренция!“

В присъствието на баща си Микеланджело не биваше да сяда без разрешение, а когато го получи, трябваше да се поклони. Момчето бе научило, по-скоро по задължение, отколкото от интерес, че когато гвелфите взели властта във Флоренция към средата на тринадесетия век, фамилията Буонароти бързо се издигнала: през 1260 година един Буонароти станал съветник на войската на гвелфите; през 1392 година друг станал капитан във войската им; от 1343 до 1469 година десет души от рода са били членове на флорентинския Приори или градския съвет; от 1326 до 1475 осем са били *гонфалониери*, сиреч кметове на квартал Санта Кроче; между 1375 и 1473 дванадесет са влизали в

Съвета на „Санта Кроче“, между, които Лодовико и брат му Франческо, назначени през 1473. Западащата фамилия Буонароти бе получила последното си официално признание в 1474 година, когато Лодовико го бяха назначили *подеста* или магистрат на обединените села Карпезе и Кюзи ди Верна — горе в суровите Апенини, където Микеланджело се бе родил в общината по време на шестмесечното пребиваване на семейството там.

Бащата учеше Микеланджело, че трудът е под достойнството на благородния гражданин; ала синът бе забелязал, че Лодовико полага много повече труд да търси начини да икономисва пари, отколкото ако би се помъчил да ги спечели. В крепостта на Буонароти бяха останали само няколко източника, с които би могъл да преживява като благородник при условие, че не се разпуска. Но въпреки цялото изкуство и всеотдайност, които Лодовико влагаше в работата си, семейният капитал се топеше и топеше.

Както стоеше в нишата на високия прозорец, през който мартенското слънце сгряваше кокалестите му рамене, Микеланджело се пренесе в техния дом в Сетиняно, кацнал над долината на Арно, спомни си времето, когато майка му беше жива. Тогава бе имало обич и смях; но майка му умря, когато той беше шестгодишен, а баща му се затвори в отчаянието си в своя кабинет. Цели четири години, през които леля му Касандра пое грижата за домакинството, Микеланджело беше самотен, нежелан от никого освен от баба си, Мона Алесандра и от семейството на каменарите от насрещния хълм (жената на каменоделеца му беше дойка, когато майка му бе болна и не можеше да го кърми).

През тези четири години, докато баща му не се ожени повторно и Лукреция не настоя да се преместят във Флоренция, при всеки удобен случай той бягаше у Тополинови. Спускаше се през пшеничните ниви между сребристозелените маслини, пресичаше потока, който служеше и за граница на земите им, изкачваше отсрещния хълм и през лозята стигаше до двора на семейство Тополино. Тук той се залавяше мълчаливо на работа — дялаше пиетра серена от близката каменоломня и правеше от него строителен материал за някой нов флорентински дворец, изливайки мъката си в точните удари, които бе усвоил от каменоделеца още като съвсем малък, когато ведно с неговите деца бе получил чукче и длето, за да дяла отломъци.

Микеланджело се сепна и се върна от каменоделната в Сетиняно в този каменен дом на Виа дел Ангуилара.

— Татко, идвам от ателието на Доменико Гирландайо. Той се съгласи да ме приеме за ученик.

[1] Пиетра серена — декоративен камък с въздушноносин цвят. Вади се в околностите на Флоренция. — Б.пр. ↑

В последвалото трескаво безмълвие Микеланджело чу един от конете насреща да цвили и Лукреция да ръчка огъня в кухнята. Лодовико се подпря на две ръце и стана, за да може да диктува положението. Това необяснимо желание на сина му да стане занаятчия можеше да бъде последният удар, който да тласне семейството в социалната бездна.

— Микеланджело, прощавай, че се наложи да те дам да се учиш в Гилдията на сукнарите и, че те принуждавам да станеш търговец, а не благородник. Но аз все пак те изпратих в скъпо училище и плащам пари, каквито нямам в излишък, за да се изучиш и израснеш в гилдията, докато се сдобиеш със собствени тъкачници и дюкяни. Тъй са започнали да трупат състояние повечето от най-знатните флорентински фамилии, дори Медичите. — Лодовико повиши глас: — Мислиш ли, че ще позволя да си губиш времето като художник? Да позориш фамилното ни име! От триста години нито един Буонароти не е изпадал толкоз ниско, че да работи с ръцете си.

— Това е вярно. Ние сме били все лихвари — отвърна гневно момчето.

— Ние сме в Гилдията на сарафите, една от най-почитаните във Флоренция. Лихварството е уважавана професия.

Микеланджело потърси спасение в хумора.

— Забелязвал ли си как чичо Франческо прибира подвижната си маса пред „Орсанмикеле“, когато завали? Никога не съм виждал човек да работи с ръцете си по-бързо от него.

Като чу името си, чичо Франческо се втурна в стаята. Той — работещата половина на съдружието Буонароти — бе по-едър от Лодовико и по-благообразен. Преди две години се бе отделил от Лодовико, беше понатрупал пари, закупил къщи и въобще си беше създал положение, но се бе помамил да вложи пари, и то чужда валута, в едно несигурно начинание, загубил бе всичко и бе принуден да се върне в братовата си къща. Сега, завалеше ли, той прибираще бързо кадифената покривка от сгъваемата маса, грабваше торбата с монетите,

стисната между краката, и хукваше по мокрите улици към приятеля си Аматоре, продавач на платове, който го пускаше да настани масата си на сушина.

— Микеланджело — каза Франческо с рязък глас — ти не можеш различи врана в паница мляко! Що за идиотско удоволствие да обиждаш Буонаротите?

Момчето кипна при това обвинение.

— Аз се гордея с нашето име не по-малко от вас. Защо да не се науча да създавам изящни творби, с които цяла Флоренция ще се гордее — като вратите на Гиберти, скулптурите на Донатело и фреските на Гирландайо? Флоренция е добър град за един художник.

Лодовико сложи ръка на рамото на момчето и се обърна към него с галеното му име — *Микеланьоло*. От петимата сина той беше любимецът му, на когото възлагаше големи надежди; тази привързаност на бащата го бе накарала да харчи пари цели три години, за да се учи синът му в училището на Урбино. Учителят бе твърде честолобив, за да обади на бащата, че неговият умен наглед син предпочиташе да рисува в тетрадките си, вместо да учи четмо и писмо от сборника гръцки и латински ръкописи. Колкото до реториката, момчето си имаше свои собствени логически правила, които убедителният Урбино не можа да промени.

— Микеланьоло, в думите ти за художниците има толкоз истина, колкото в думите на един празен дърдорко. Досега толкова се ядосвах на твоите глупости, че не можех да сторя друго, освен да те пердаша. Но ти си вече тринайсетгодишен; плащал съм пари да изучиш логиката, та затова сега ще прибягна до логика. Гиберти и Донатело започнаха като занаятчии и свършиха като занаятчии. Тъй ще свърши и Гирландайо. Със своята работа те не можаха да се издигнат и на педя в обществото, а Донатело бе толкова оголял към края на живота си, че Козимо де Медичи трябваше да му отпусне издръжка по милост.

При тази нападка момчето избухна:

— Оголял бе, защото слагаше всичките си пари в една кошница, окачена в ателието, та помощниците му и приятелите му да могат да си вземат, когато са в нужда. А Гирландайо трупя състояние.

— Да се занимаваш с изкуство е все едно да миеш главата на магарето с луга — каза Франческо, защото мъдростта на тосканеца е

изтъкана от поговорки. — Хабиш и сили, и лугата. Всеки си мисли, че камънакът ще се превърне в злато в ръцете му. Що за фантазии?

— Ей такива на — извика Микеланджело. После се обърна към Лодовико: — Лиши ме от изкуството, и тъй ще пресъхна, че няма да остане плюнка в устата ми.

— А аз предричах, че моят Микеланджело ще възвърне състоянието на Буонароти! — изгърмя Лодовико. — Не биваше да си отварям толкоз устата. Но сега ще ти дам да се разбереш.

Свил здраво дясната си ръка в лакътя, той започна да налага момчето като с тояга. Франческо не можеше да не помогне на племенника си в този критичен момент от неговата младост, та взе да му пляска шамари.

Микеланджело сви глава, както правят безсловесните зверове при буря. Нямахше смисъл да бяга, защото тогава спорът трябваше да се поднови по-късно. Той само си каза полугласно думите на своята баба:

— Търпение! Всеки човек се ражда на тоя свят със занаята си.

С крайчеца на око то той забеляза леля си Касандра да изпълва рамката на вратата — леля му беше едра жена, която сякаш дебелееше от въздуха, дето дишаше. Касандра, с огромните гърди, бедра и задник, с глас, който отговаряше на ръста и, беше нещастна. И не смяташе, че е длъжна да раздава щастие. „Щастието е за оня свят“ — казваше леля Касандра.

— Какво става тук? — попита тя и гръмкият ѝ глас така го удари в ушите, че го заболяха повече, отколкото от плесниците на мъжа и.

След това всички думи и удари бяха прекратени и Микеланджело разбра, че в стаята е влязла баба му. Облечена в черно, не красива, но с чудесно оформена глава, тя бе затворена жена, която упражняваше матриархалните си права само в мигове на семейни кризи. Лодовико не обичаше да огорчава майка си. Той се отпусна в стола и извести:

— Край на спора! Не съм те отгледал да ламтиш за целия свят; достатъчно е да печелиш пари и да служиш на името Буонароти. Да не си отворил вече дума за учение при художник!

Микеланджело се радваше, че мащеха му е прекалено заета с готвенето, та не може да остави кухнята — в стаята и без това имаше вече много хора.

Мона Алесандра пристъпи към сина си до писалището.

— Какво значение има дали ще влезе в Гилдията на сукнарите и ще пресуква вълна, или ще влезе в Гилдията на аптекарите и ще бърка бои? Ти няма да оставиш пари за пет гъски, камо ли за петима сина. — В гласа ѝ нямаше упрек; та нали мъжът ѝ, Лионардо Буонароти, със своето недомислие и лош късмет тласна семейството към провал. — Петте момчета трябва да се грижат за хляба си. Нека Лионардо иде в манастир, както той иска, а Микеланджело — в ателие. Щом вече не можем да им помагаме, защо да им пречим?

— Ще ида да се уча при Гирландайо, татко. Трябва да подпишеш документите. Това ще бъде добре за всички ни.

Лодовико гледаше невярващ сина си. Дали не го е обладал зъл дух? Дали да го не заведе в Арецо, да му побаят?

— Микеланджело, говориш работи, дето ме карат да се пукам от яд. — Той пусна последната си, съкрушителна стрела: — Не можем плати счупена пара на Гирландайо за учението ти.

Микеланджело това и чакаше.

— Няма нужда от пари, тате. Гирландайо е съгласен да ти плаща, ако му стана ученик.

— Той да плаща! — ахна Лодовико. — Как тъй хем ще те учи, хем ще ми плаща?

— Защото смята, че имам добра ръка.

След известно мълчание Лодовико се отпусна бавно в коженото си кресло.

— Дано ни пази бог, инак с нас е свършено. Право да ти кажа, не знам на кого си се метнал. Положително не на Буонаротите. Всичко това сигурно идва от майчината ти страна, от Ручелаите.

Той изплю това име, като да бе парче червива ябълка. Микеланджело за първи път чуваше името Ручелаи да се произнася в дома на Буонароти. Лодовико се прекръсти по-скоро защото не знаеше какво да стори, нежели от набожност.

— Толкова нещо съм изтърпял, че мога да стана светец.

Ателието на Доменико Гирландайо беше най-нашумялото и преуспяващо ателие в Италия. Освен двадесет и петте фрески-пана и люнети за хора на Торнабуони в „Санта Мария Новела“, които трябваше да завърши през останалите две години от петгодишния договор, той бе подписал също договори за „Поклонението на влъхвите“ в болницата „Иноченти“ и за проекта на една мозайка на портала на Катедралата. През няколко дни той пътуваше с кон до някой съседен град, където го викаха да рисува какво ли не — от нещо дребно за черквата до фрески за залата на някой херцогски палат. И Гирландайо, макар никога да не търсеше поръчки, не отказваше нито една; още първия ден той каза на Микеланджело:

— Ако селянка ти донесе кошница и пожелае да я украсиш, направи я колкото можеш по-хубава, защото, макар и скромна, тази работа има не по-малко значение от стенописа в някой дворец.

Микеланджело разбра, че в ателието има много работа, но пък цари добродушна атмосфера. Двадесет и осем годишният Себастиано Майнарди, с дълга черна коса, подрязана като Гирландайовата, със слабо лице, изпъкнал костелив нос и щръкнали зъби, ръководеше учениците; той бе зет на Гирландайо, макар и не по своя воля, както твърдеше дяволитият Якопо дел Индако, син на хлебар.

— Гирландайо го ожени за сестра си, та и той да се труди за семейството — каза Якопо на Микеланджело. — Тъй че внимавай!

Както повечето от шегите на Якопо, и тази съдържаха зрънце истина: Гирландайови бяха семейство от художници, изучили се в работилницата на бащата, майстор-златар, сътворил едно модно венче, наречено гирланда, което флорентинските жени носеха на косите си. Давид и Бенедето, двамата по-малки братя на Гирландайо, бяха също художници. Бенедето беше миниатюрист и изписваше само най-дребните и тънки подробности по женските скъпоценности и накити. Давид, най-малкият, беше подписал заедно с Гирландайо договора за „Санта Мария Новела“.

От ателието на баща си Доменико Гирландайо беше отишъл при майстора на мозайката Балдовинети, където бе останал до двадесет и една годишна възраст, за да напусне след туй с неохота и да открие собствено ателие. „Живописиста е рисуване, а истински вечната живопис — това е мозайката“ — заявяваше той, но тъй като малцина вече търсеха мозайката, отдаде се на стенопис и стана най-големият познавач и еkleктик в Италия. Той беше взел всичко, каквото можеше да научи от предишните стенописци от времето на Чимабуе. И беше добавил към него нещо великолепно, специфично свое.

Всъщност Гирландайо бе взел Майнарди за зет, след като Майнарди, още ученик, му бе помогнал да изпише майсторските си фрески в черквата на Сан Гиманяно, съседен град със седемдесет и пет кули. Майнарди, който сега се занимаваше с Микеланджело, приличаше поразително на Гирландайо: добродушен, талантлив, усвоил добре изкуството в ателието на Верокио, той обичаше повече от всичко живописиста и беше съгласен с Гирландайо, че най-важното в една фреска е нейната красота и обаяние. Картината трябва да разказва нещо — било от Библията, било от религиозната история, било от гръцката митология, но художникът няма за задача да отива по-далеч от съдържанието на разказа, да дири неговото значение или да преценява неговата достоверност.

— Целта на живописиста — обясняваше Майнарди на най-новия ученик — е да краси, да възсъздава картинно, да прави хората щастливи, да, щастливи дори с тъжните сцени на измъчвани светци. Винаги помни това, Микеланджело, и ще имаш успех като художник.

Майнарди беше майордом на учениците, но както Микеланджело скоро разбра, шестнадесетгодишният Якопо с маймунското лице бе техният предводител. Той имаше способността да си дава вид, че е зает, без да върши за две пари работа. Якопо, посрещна в ателието тринадесетгодишния Микеланджело със следното сериозно предупреждение:

— Недостойно е за един добър християнин да върши само тежка работа. — Обръщайки се към учениците около масата, той добави ликуващ: — Тук, във Флоренция, имаме средно девет празника на месец. Като прибавим към тях и неделите, излиза, че трябва да работим през ден.

— Не виждам това да има особено значение за теб, Якопо — обади се Граначи с необичайна злъч. — Ти не работиш и в работните дни.

Отлетяха две седмици и настъпи оня чуден ден, в който щеше да се подпише договорът и Микеланджело да получи първата си плата. Той изведнъж съзна колко малко работа е свършил, за да заслужи двата златни флорина, които щяха да му дадат. Досега го бяха използвали като момче за всичко — да вземе бои от химика, да пресее пясък за фина мазилка, да го промие с маркуч в каца. Той се надигна още в тъмно, прекрачи по-малкия си брат Буонарото, скочи от леглото и затършува в чекмеджето за дългите си чорапи и ризата до коленете. При Палацо Барджело видя един труп, увиснал на кука, забита в корниза; това сигурно беше човекът, когото бесиха преди две седмици, но не можа да умре и изрече такива богохулни слова, че осемте съдии решиха да бъде обесен втори път.

Изненадан, че момчето пристигна толкова рано в ателието, Гирландайо му каза само едно кратко „добрутро“. Дни наред той работеше върху един етюд за „Свети Йоан кръщава новопокръстения“ и беше нервен, защото не можеше да си изясни образа на Христа. Освен това ядоса го и брат му Давид, който прекъсна работата му зарад купчина сметки за плащане. С рязко движение на лявата ръка Доменико бутна настрана сметките, продължавайки да рисува нервно с дясната.

— Защо не поемеш работите на ателието, Давид, и не ме оставиш да рисувам?

Микеланджело наблюдаваше тази сцена с безпокойство: дали няма да забравят какъв ден е днес? Граначи забеляза изражението на приятеля си. Той се смъкна от скамейката, приближи се до Давид и му прошепна нещо на ухото. Давид бръкна в кожената кесия, която винаги висеше на широкия му колан, прекоси помещението и подаде на Микеланджело два флорина и договорна книжка. Микеланджело се подписа мигом срещу първата заплата, както се предвиждаше в договора на гилдията, а след това написа датата:

16 април 1488 г.

Радост нахлу в жилите му — той очакваше оня миг, когато ще даде на баща си двата флорина. Два флорина не бяха равни на богатството на Медичите, но той се надяваше, че те поне ще

просветлят мрачната атмосфера в дома на Буонароти. После до съзнанието му достигна веселото оживление между учениците и гласът на Якопо, който казваше:

— И тъй, разбрахме се — ще рисуваме по памет фигурата на гнома на стената зад ателието. Който го нарисува най-точно, печели и плаща обета. Чиело, Балдинели, Граначи, Буджардини, Тедеско, готови ли сте?

Микеланджело усети тъпа болка в гърдите; не бяха го включили. Той бе прекарал самотно детство, не бе имал близък приятел, докато Граначи не забеляза у него, младия му съсед, художнически талант. Колко често го бяха изключвали от игрите. Защо? Защото беше дребничък и болнав ли? Или защото не беше достатъчно весел? Или защото трудно общуваше? Той тъй отчаяно желаше тези млади хора да го включат в компанията си; но не беше лесно. В края на първата седмица Граначи трябваше да го поучава как да се разбира с околните.

Тринадесетгодишният Джулиано Буджардини, едро, простодушно момче, което се държеше дружелюбно с Микеланджело още от влизането му в ателието, беше направил етюд на група жени. Буджардини не умееше да рисува човешко тяло и не проявяваше интерес към него.

— Каква полза от това? — питаше той. — Ние никога не показваме от тялото друго освен лицето.

Като видя нескопосните очертания, Микеланджело грабна импулсивно едно перо и след няколко бързи щриха крайниците се очертах под тежкото облекло на жените, във фигурите се почувствува движение. Виждайки как фигурите му оживяха, Буджардини само попримигна с големите си клепки. У него нямаше завист и той прие поправките без възражение. Ала тринадесетгодишният Чиело, който бе започнал учението си при Гирландайо нормално — на десетгодишна възраст, се почувствува засегнат. Какъвто си беше хаплив, той възкликна:

— Ти си рисувал етюди от гол женски модел!

— Къде във Флоренция гол женски модел? — възрази Микеланджело.

Тедеско, грубовато, червенокосо момче, плод на откоleshно нашествие във Флоренция, попита с глас, в който звучеше враждебност:

— Тогава отде познаваш движенията на женските гърди и бедра, та можеш да правиш фигурите под облеклото като живи?

— Аз наблюдавам жените, като берат фасул в градините, като вървят по пътя с кошници на главите. Каквото виждат очите, ръката може да го нарисува.

— Гирландайо няма да хареса това! — извика весело Якопо.

Същата вечер Граначи му каза доверително:

— Внимавай да не възбуждаш завист. Чиеко и Тедеско са ученици на Гирландайо от доста време. Разбира се, че ще им се види несправедливо ти да можеш да рисуваш по инстинкт по-добре от тях, които са учили години. Хвали техните работи. А каквото знаеш, пази го за себе си.

Сега, на масата за учениците, Якопо доуточняваше подробностите на играта:

— Срок десет минути. Който завърши пръв, ще бъде победител и ще черпи.

— Якопо, защо да не участвувам и аз? — извика Микеланджело.

Якопо се навъси.

— Ти си още новак, едва ли ще можеш да спечелиш, пък и нямаш пари да платиш черпнята. Няма да е справедливо спрямо останалите.

Засегнат, Микеланджело се примоли:

— Нека да участвувам, Якопо. Ще видиш, че няма да се изложя.

— Добре — съгласи се неохотно Якопо. — Но и на теб даваме същото време. Готови ли са всички?

Микеланджело грабна развълнувано въглен и хартия и започна да скицира уверено чепатата фигура — полумладеж, полусатир, която бе виждал няколко пъти на каменния зид отзад. Той можеше да извиква от паметта си форми по същия начин, както учениците на Урбино с чудна лекота извикваха от паметта си стихове от Омировата „Илиада“ или Вергилиевата „Енеида“, когато учителят поискаше това.

— Времето изтече! — извика Якопо. — Наредете скиците в средата на масата.

Микеланджело се втурна към масата, сложи скицата си и хвърли бърз поглед на останалите рисунки. Той с удивление забеляза колко неточни и незавършени бяха те. Якопо го гледаше със зяпнала уста.

— Невероятно! — възкликна той. — Погледнете, Микеланджело печели.

Разнесоха се поздравителни възгласи. Чиеко и Тедеско му се усмихваха за първи път след спора помежду им. Той сияеше от гордост. Беше най-новият ученик и въпреки това бе спечелил — щеше да даде обед на всички...

Обед на всички! Стомаха го сви, сякаш бе глътнал двата златни флорина. Той преброи колко души са. Седем. Щяха да изпият два литра червено вино, да ядат супа, печено телешко, плодове... Щеше значително да се накърни едната от двете златни монети, които с такова нетърпение бе очаквал, за да ги предаде на баща си.

По пътя към хана, докато останалите тичаха напред и се смееха весело, нещо започна да го човърка. Той проследи нишката на мислите си и тръгна редом с Граначи.

— Изиграха ме, нали?

— Да.

— Защо не ме предупреди?

— Това е част от бойното кръщение.

— Какво ще кажа на баща си?

— Ами ако знаеше, щеше ли да го нарисуваш по-лошо? — Микеланджело се ухили глупаво. — Те нямаше как да загубят — добави Граначи.

В ателието на Гирландайо нямаше строго установена учебна метода. Неговата основна философия беше изразена на една табелка, закована от Гирландайо на стената до масата му:

„НАЙ-ДОБРИЯТ УЧИТЕЛ Е ПРИРОДАТА.
РИСУВАЙ НЕПРЕКЪСНАТО — ВСЕКИ ДЕН ПО
НЕЩО!“

Микеланджело трябваше да се учи от всяка задача — независимо каква, — която им се възлагаше. Нищо не се пазеше в тайна от него. Гирландайо изготвяше цялостния проект, композицията на отделните пана и хармоничното съчетание на всяко пано с многото други. Той правеше най-важните портрети, но стотиците други се разпределяха между учениците, като понякога неколцина работеха върху една-единствена фигура, която трябваше да се завърши, преди да е изсъхнала мазилката за деня. Когато фреската биваше на лично място, Гирландайо я правеше сам цялата. Иначе Майнарди, Бенедето, Граначи и Буджардини изписваха по-важните части на черквата. А на другите двама тринадесетгодишни ученици, Чиеко и Балдинели, той оставяше страничните люнети.

Микеланджело ходеше от маса на маса и вършеше странична работа. Никой нямаше време да прекъсва работата си, за да го учи. Пред него Гирландайо завърши един портрет на Джована Торнабуони, даден като отделна поръчка, а после го прерисува на картон за фреската „Посещението на Дева Мария при Елисавета“.

— Жени се рисуват с маслени бои — рече саркастично Гирландайо. — Но тази фигура ще стои добре в една фреска. Никога не се мъчи да измисляш хора, Микеланджело; рисувай само тези, които вече си виждал в живота.

Давид и Бенедето деляха с Майнарди една дълга маса в дъното на ателието. Бенедето никога не работеше със свободна ръка. На

Микеланджело му се струваше, че той обръща повече внимание на геометричните квадрати на хартията, отколкото на индивидуалния характер на изобразяваното лице. Въпреки всичко Бенедето си служеше отлично с мащабните инструменти. Той казваше на Микеланджело:

— Помни, че лицето се дели на три части: първо косата и челото, после носът и най-после брадата и устата. Да вземем сега пропорциите на човешкото тяло. Жените оставям настрана, защото нито една от тях не е идеално оразмерена. Ръката заедно с пръстите достига до средата на бедрото... ето така. Главата се нанася в тялото седем пъти, а височината на човека е равна на един разтег. Никога не забравяй, че от лявата си страна мъжът има едно ребро по-малко от жената...

Микеланджело се опитваше да рисува според геометричния план на Бенедето — с отвес и пергел, — но се получаваха ковчег, в който можеше да се натъпчат само мъртви фигури.

Обаче Майнарди имаше точна ръка и самоувереност, която вдъхваше живот на работите му. Той беше рисувал важни части както от люнети, тъй и от пана и сега разработваше цветен проект за „Поклонението на мъдреците“. Той показва на Микеланджело как да оцветява човешка плът с темпера, като минава два пъти голите части.

— Първия пласт боя, особено когато рисуваши млади хора със свеж вид, трябва да омекотиш с жълтък от яйце на градска кокошка; червеният жълтък на селските кокошки е добър само за оцветяване на стари или мургави хора.

От Майнарди Микеланджело научи да оставя зеленото да личи малко под цвета на плътта; да слага светлина над веждите и на върха на носа с малко чисто бяла боя; да подчертава клепачите и миглите с черна.

От Якопо той получаваше не технически наставления, а градските новини. Нищо пошло не можеше да убегне на Якопо. Той би могъл цял живот да минава покрай добродетелта и никога да не се препъне в нея, ала носът му надушваше опаката страна на човешката природа тъй инстинктивно, както птичката надушва тора. Якопо беше събирач и тръбач на градските клюки; той обикаляше всекидневно хановите, пивниците и бръснарниците, улиците на проститутките, старците, насядали на каменните пейки пред дворците, защото те бяха най-добрите доставчици на градските сплетни и скандали. Всяка заран

той отиваше до ателието по околен път, който му даваше възможност да провери всички свои източници; докато стигнеше до ателието, той вече имаше пълна кошница новини от през нощта: кому са сложили рога, кой ще получи поръчка за някое произведение на изкуството, кого ще заклеят на поледрото^[1] пред Палацо делла Синьория.

Гирландайо имаше ръкописно копие от Чениновия трактат за живописата; макар че Якопо не можеше да прочете и дума, той седнаше на масата на учениците с кръстосани крака и си даваше вид, че чете пасажии, които всъщност бе наизустил:

— „Художникът трябва да води живот, какъвто води изучаващият теология, философия или коя и да е друга наука; това означава да се храни и да пие умерено поне два пъти дневно; той трябва да щади и да варди ръката си, да я пази от умора, до каквато води мятането на камъни или желязо. Има и друга причина, поради която ръката може да стане толкова несигурна, че да играе и трепери като лист под напора на вятъра, и тази причина е честото общуване с жени.“

После Якопо отмяташе назад глава и се смееше, пръскайки слюнки към тавана, а след това се обръщаше към изумения Микеланджело, който разбираше от жени по-малко, отколкото от Птолемеевата астрономия.

— Сега нали разбираш, Микеланджело, защо не рисувам много: не искам фреските на Гарландайо да играят и треперят като листа на вятъра.

Дружелюбният и безгрижен Давид добре умееше да увеличава до нужния размер отделните части и да ги нанася на картон, голям колкото самите пана. Това не беше творческа работа, но за нея се изискваше опитност. Той му показваше как малките скици се разделят на квадрати, после картонът на същия брой квадрати, само че по-големи, как се нанася съдържанието на всеки малък квадрат върху съответния квадрат на картон, като му обръщаше внимание, че почти незабележимите грешки в малката рисунка веднага проличават на картон.

На вид Буджардини бе толкова тромав, та човек би рекъл, че ще му е трудно да вароса дори обора на баща си, но при все това той успяваше да придаде духовно напрежение на своите фигури за „Посещението на Дева Мария при Елисавета“, макар и да не бяха

анатомически верни. Веднъж той накара Микеланджело да седи целия обед, за да го скицира. Подир два часа Буджардини рече:

— Погледни си портрета. Най-сетне успях да уловя израза на лицето ти.

Микеланджело прихна да се смее.

— Но, Буджардини, едното ми око е отишло на слепоочието. Ето, виж!

Буджардини се вгледа в лицето на Микеланджело, а после в скицата.

— Според мене окото ти е точно така, както съм го нарисувал, а също и лицето ти.

— Тогава това трябва да е природен недостатък отвърна Микеланджело.

Като хванаха един околен път, Микеланджело и Граначи излязоха на Пиаца делла Синьория, дето се бе стекъл много народ, и изкачиха стъпалата на Лоджия делла Синьория. Оттук можеха да виждат балкона на двореца, където един пратеник на турския султан, пременен с кремава чалма и зелени одежди, подаряваше жирафа на съветниците от Синьорията. На Микеланджело му се дощя да нарисува тази сцена, ала разбирайки, че ще може да улови само частица от нейната сложност, той се оплака на Граначи, че се чувствувал като шахматна дъска с черни и бели квадрати — едните познание, другите невежество.

На следния ден той обядва надве-натри от печеното телешко на Лукреция и се върна в ателието, празно по туй време, тъй като останалите използваха следобедната почивка, да дремнат. Беше решил да проучи рисунките на учителя си. Под масата на Гирландайо намери свитък с надпис „Избиване на невинните младенци“, занесе го на масата за учениците и разпротря десетината листа. Като разглеждаше внимателно завършения проект за фреската, стори му се, че Гирландайо не може да изобразява движение — войниците с вдигнатите мечове, майките и бягащите деца предизвикаха в него объркване и душевен смут. И все пак в тези набързо нахвърляни етюди имаше простота и вещина. Той се залови да копира рисунките и беше направил вече пет-шест скици, когато почувствува, че някой стои зад него. Микеланджело се обърна и видя сърдитото, намръщено лице на Гирландайо.

— Какво се ровиш в този свитък? Кой ти позволи?

Уплашен, Микеланджело остави въглена.

— Не мислех, че тук има някаква тайна. Исках да се уча. — Самообладанието му се върна. — Колкото по-скоро се науча, толкова по-скоро ще мога да помагам. Искам да заслужи тези златни флорини.

Гневът на Гирландайо угасна — не толкова от този повик към здравия му разум, колкото от напрегнатия поглед на момчето.

— Много добре. Още сега ще ти отделия малко време.

— Тогава научете ме как да работя с перо.

Гирландайо отведе най-новия си ученик при своята маса, разчисти я и сложи два еднакви листа хартия. Сетне подаде на Микеланджело перо с тъп връх, взе друго за себе си и направи няколко кръстосани щриха.

— Ето моя краснопис: кръгове за очите, две ъгълчета за върха на носа, ей тъй; устата очертаваш тънко и подчертаваш долната устна.

Микеланджело следваше учителя си с бързи движения на ръката, като не пропусна да забележи, че Гирландайо не си правеше труд да изрисува докрай краката на човешките фигури, а ги оставяше незавършени. С няколко бързи щриха Гирландайо можеше да загърне с убедителна дипленица човешката фигура, да придаде изящна грация на приповдигналата поли жена, да постигне лиризъм в линиите на тялото и в същото време да даде на фигурите си индивидуалност и характер.

Лицето на Микеланджело засия от възторг. Никога не бе бивал по-щастлив. С перо в ръка той беше художник разсъждаваше гласно, изпробваше мисълта си, диреше в сърцето си това, което чувствуваше, извличаше с ръка това, което виждаше. Щеше му се да прекара часове над тази работна маса, да прерисува модели от сто различни ъгли.

Гирландайо разбра жаждата, изписана върху лицето на момчето, нетърпението на ръката му.

— Микеланджело, не бива да рисуваш зарад самото рисуване — каза той. — Тази фигура не може да се използва за фреска.

Като видя колко бързо ученикът възприема казаното му, Гирландайо взе изпод масата още две свои рисунки: един етюд на глава почти в естествена големина — замислен мъж, под тридесет години, с гладки бузи, пълно лице и големи очи, нарисован силно контрастно, с

ефектна коса; втората, чудесно композирана, представляваше кръщението на мъж в хора на римска базилика.

— Великолепно! — възкликна Микеланджело и протегна ръка към рисунките. — Научили сте всичко, което може да се научи от Мазачо.

Кръвта се оттегли от мургавото Гирландайово лице: не беше ли това обида, не го ли обвиняваха в подражателство? Ала в гласа на момчето бе прозвучала истинска гордост. На Гирландайо му стана приятно: най-неопитният ученик правеше комплимент на учителя си. Той взе рисунките от Микеланджело и каза:

— Скиците са нищо, само завършената фреска има значение. Тези ще ги унищожа.

Двамата чуха гласовете на Чиеко и Балдинели пред ателието. Гирландайо стана от масата, а Микеланджело взе хартията си и перото, прибра бързо свитъка с „Избиването на невинните младенци“, върза го и го сложи в ъгъла, преди момчетата да влязат в помещението.

В голямото чекмедже на масата си Гирландайо държеше под ключ папка с рисунки, които проучваше и скицираше, когато започваше нова работа. Граначи каза на Микеланджело, че Гирландайо години наред бе събирал тези творби на хора, които той считаше за майстори: Тадео Гади, Лоренцо Монако, Фра Анджелико, Паоло Учело, Полайуоло, Фра Филипо Липи и много други. Микеланджело бе прекарвал часове в захлас пред творбите на тези хора — олтари и стенописи, с които градът бе щедро надарен, но той никога не бе виждал техни работни етюди.

— По никой начин — отвърна рязко Гирландайо, когато Микеланджело го попита може ли да разгледа папката му.

— Но защо не? — извика отчаяно Микеланджело. Това беше една златна възможност да проучи схващанията и техниката на най-добрите флорентински майстори.

— Всеки художник си събира своя папка според собствените си вкусове и схващания — каза Гирландайо. — Двайсет и пет години съм събирал тази колекция. А ти ще събереш своя.

След няколко дни, тъкмо когато Гирландайо разглеждаше една скица на Беноцо Гоцоли — гол младеж с копие, — дойдоха трима души, повикани да придружат Гирландайо до един съседен град. Той забрави да прибере рисунката в чекмеджето.

Микеланджело изчака другите да си тръгнат за обед, после отиде до масата и взе скицата на Гоцоли. След десетина опита той направи копие, което според него беше точно. Тогава в главата му се промъкна нечестива мисъл: ще може ли да измами Гирландайо с това копие? Оригиналът беше отпреди тридесет години — хартията зацапана и пожълтяла от времето. Той излезе в задния двор с няколко парченца хартия, натърка пръста си о земята и се опита да разтрие прахта по жилките на хартията. След малко изнесе на двора своето копие и започна търпеливо работа.

Старата рисувателна хартия стои като опушена по краищата. Микеланджело се върна в ателието, където в огнището гореше огън, и сложи за опит над пушека парченцата, които преди малко бе замацал, а след това и своето копие. После остави имитацията в чекмеджето на Гирландайо и прибра оригинала.

През следващите седмици той следеше всяка стъпка на Гирландайо; случеше ли се учителят да забрави да прибере в папката някоя рисунка, било от Кастаньо, от Синьорели или Верокио, Микеланджело оставаше след другите, да направи репродукция. Ако пък беше късен следобед, вземаше рисунката в къщи и щом домашните му заспяха, запалваше огън в камината на долния етаж и опушваше хартията колкото трябва. След един месец той имаше в сбирката си над десет чудесни скици. Както бе тръгнало, неговата папка скоро щеше да набъбне колкото Гирландайовата.

Гирландайо продължаваше да идва рано следобед, за да посвети сегиз-тогиз един час на ученика си: учеше го как да работи с черна креда, със сребърен връх, а после да подсилва ефекта с бяла креда. Веднъж Микеланджело попита дали няма да рисуват някой път голи модели.

— Защо ти е притрябвало да се учиш да рисуваш голи хора, щом винаги ги правим облечени? — попита Гирландайо. — Няма сметка, защото в Библията не се срещат много голи личности.

— Ами светците? — възрази Микеланджело. — Те трябва да са почти голи, когато ги убиват със стрели или ги пекат на огън.

— Това е вярно, но кой ти търси анатомия у светците? Тя няма нищо общо с духа.

— А не би ли помогнала да се изобрази характерът?

— Не. Ако трябва да предадеш характер, лицето е достатъчно и... може би ръцете. След езическите гърци никой не е работил голи тела. Ние трябва да рисуваме за християни. Освен това нашите тела са грозни, несъразмерни, целите в язви, обриви и нечистотия. Градина с палми, кипариси и разцъфнали портокали, с архитектура от прави каменни стени и стъпала, водещи към морето — това е красота. И за такава творба не се водят спорове. Една картина трябва да носи очарование, свежест, великолепие. Кой ще ми каже, че в човешкото тяло има такова нещо? Аз обичам да предавам изящните движения на фигурите под облеклото...

— А аз — да рисувам хората такива, каквито бог ги създал.

[1] Поледро — инструмент за наказание, стяга, в която притягали краката и изпънатите нагоре ръце на наказания и го излагали на площада. — Б.пр. ↑

С настъпването на юни над Флоренция натегна лятната жегата. Микеланджело прибра дългите чорапи и тръгна по сандали, обути на бос крак, и лека памучна ризка. Задните врати на ателието стояха широко отворени, а масите бяха изнесени на двора под раззеленилите се дървета.

За празника Сан Джовани затвори ателието. Микеланджело стана рано и тръгна с братята си по Арно, реката, която тече през града, да се покъпе и поиграе в калните ѝ води, преди да се срещне със съучениците си зад Катедралата.

Над площада бе опнато широко синьо покривало, осеяно със златни лилии, което представляваше небето. Всяка гилдия си беше направила свой облак — високо дървено скеле, покрито плътно с вълна, на което седеше нейният светец-покровител, ограден от лампади, херувими и станиолови звезди. По-долу, на железни пречки, стояха деца, облечени като ангели и привързани с поясчета.

Начело на шествието носеха кръста на Санта Мария дел Фиоре, а подир него следваха пеещите дружини на стригачите на вълна, на обуцарите, групи момчета, облечени в бяло, после великани на кокили, високи по шест лакътя и маскирани с фантастични маски, след тях двадесет и две кули върху подвижни платформи с актьори, които изпълняваха картини от Светото писание: кулата на свети Михаил изобразяваше буната на ангелите и как Луцифер бива изхвърлен от рая; кулата на Адам представяше създаването на Адам и Ева от бога и появяването на змията; кулата на Мойсей показваше предаването на десетте божии заповеди.

На Микеланджело тези живи картини му се сториха безконечни. Той никога не бе обичал библейските драми и пожела да си върви. Но Граначи, очарован от целия този декор, настоя да останат до края. Тъкмо при започването на главната литургия в Катедралата хванаха някакъв болонец да краде кесии и златни токи от стълпилите се пред амвона богомолци. Множеството в черквата и на площада се превърна в гневна тълпа, която взе да крещи: „Обесете го! Обесете го!“ — и

повлече със себе си Микеланджело и приятелите му към казармите на капитана на гвардията, където крадецът тутакси бе обесен на един прозорец.

По-късно над града се изви страшна буря с градушка, която унищожи пъстрите платнища и превърна в блато хиподрума, където щеше да има състезания. Буджардини, Чиеко, Балдинели и Микеланджело се свиха във входа на Баптистерията.

— Тази буря се изви, защото този мръсен болонец крадеше в Катедралата на такъв свят ден — каза Чиеко.

— Не, не, тъкмо обратното възрази Буджардини, — бог изпрати бурята за наказание, че обесихме човек на религиозен празник.

Те се обърнаха към Микеланджело, който се бе вторачил в релефите от чисто злато на вторите врати на Гиберти и разглеждаше десетте великолепни панели, населени с какви ли не личности, животни, градове, планини и палати от Стария завет.

— Какво мисля ли? — рече Микеланджело. — Мисля, че тези врати са дверите на рая.

В ателието на Гирландайо „Рождението на свети Йоан“ бе вече готово, за да се нанесе на стената в „Санта Мария Новела“. Микеланджело пристигна много рано, но се оказа последен. Той ококори очи при вида на оживлението вътре: всички сновяха насам-натам, събираха картони, папки със скици, четки, паници и шишета за боя, ведра, чували с пясък и вар, клечици за копиране. Натовариха материалите на малка количка зад още по-малко магаре и цялото ателие се понесе начело с Гирландайо като някой военачалник. Тъй като бе най-новият ученик, Микеланджело караше колата — по Виа дел Соле до Знакът на слънцето, което означаваше, че вече навлизат в енорията на „Санта Мария Новела“. Оттук той насочи магарето вдясно и се озова на площад Санта Мария Новела, един от най-старите и най-красивите в града.

Той спря изведнъж магарето: насреща му се издигаше черквата, стояла незавършена с тухлените си стени от 1348 година, докато на Джовани Ручелаи, вуйчо на Микеланджело, не му идва добрата идея да възложи на Леон Батиста Алберти проекта за тази великолепна фасада от чер и бял мрамор. Микеланджело усети, че сърцето му заби по-

бързо при мисълта за рода Ручелаи, още повече че му бе забранено да произнася това име в дома на Буонароти. Той никога не бе влизал в техния палат на Виа делла Виня Нуова, но минаваше ли оттам, винаги забавяше ход, да надникне в просторната градина с нейните антични гръцки и римски скулптури, да огледа архитектурата на Алберти, който бе сътворил тази величествена сграда.

Разтоварването стана под ръководството на върлинения Тедеско, който, щом му паднеше да командува, вихрено се разпореждаше с тринадесетгодишните. Със свитък скици в ръце Микеланджело влезе през бронзовите врати и се спря, вдишвайки хладния, наситен с тамян въздух. Черквата се простираше пред него във вид на египетски кръст, дълга близо сто крачки, а оживалните ѝ сводове и редиците величествени колони постепенно намаляваха в далечината, където бе главният олтар, в който Гирландайовото ателие работеше от три години. Страничните стени на черквата бяха зографисани с ярки стенописи, а непосредствено над главата на Микеланджело се виждаше дървеното разпятие на Джото.

Той тръгна бавно по централната пътека, като се наслаждаваше на всяка крачка, защото това бе пътешествие през италианското изкуство: Джото, живописец, скулптор и архитект, когото според легендата Чимабуе открил като овчарче, което рисувало на скала, и го взел в ателието си; впоследствие Джото освобождава живописца от нейната мрачна, византийска безжизненост. В течение на деветдесет години следват само подражатели на Джото, докато бог знае отде изниква Мазачо и възражда флорентинското изкуство — тук, в лявата страна на черквата, Микеланджело виждаше живо, бляскаво доказателство за това: „Троицата“ на Мазачо.

В левия кораб той забеляза едно разпятие на Брунелески; после капелата на фамилията Строци и фрески и скулптури от братя Орканя; лицето на главния олтар с бронзовите творби на Гиберти; и най-сетне, като сгъстен израз на цялото това великолепиe, капелата на Ручелаите, построена от рода на собствената му майка в средата на тринадесети век, когато фамилията забогатяла благодарение на един от Ручелаите, който научил в Ориента как да произвежда хубава червена боя.

Микеланджело никога не бе могъл да си наложи да изкачи няколкото стъпала към капелата на Ручелаите, при все че там се намираше най-богатата съкровищница на изкуството в „Санта Мария

Новела“. Възпираше го една неволна вяроност към бащиния му род. Но сега, когато бе скъсал със семейството си и щеше да работи тук, в „Санта Мария Новела“, нима нямаше право да влезе? Да влезе, без да се чувствува натрапник в рода на майка си, който след нейната смърт бе скъсал всички връзки с тях, без да го е грижа за участта на синовете на Франческа Ручелаи дел Сера, дъщеря на Мария Ронда Ручелаи?

Той остави свитъка, който носеше, и изкачи бавно стъпалата. Щом влезе в капелата, където бяха Мадоната на Чимабуе и мраморната Дева на Нино Пизано, той падна на колене; защото това бе същата капела, където на младини се е молила майката на майка му, където се бе молила и собствената му майка в онези празнични дни, когато се събирало семейството.

Очите му се наляха със сълзи. Учили го бяха молитви, но той само бе движил устни, без да произнася думите. Сега те се заизливаха от устата му невикани. Кому се молеше — на красивите мадони или на майка си? Но имаше ли някаква разлика? Нима майка му не приличаше на мадоните пред него? Бледите му спомени за нея се сляха с представите му за божията майка.

Той стана, доближи Девата на Пизано и прокара дългите си кокалести пръсти по мраморната дипленица. После се обърна и напусна капелата. Спря се за миг на горното стъпало, мислейки за различията между двата рода, от които произхождаше. Ручелаите бяха построили тази капела към 1265 година — по същото време, когато Буонаротите бяха забогатели. Ручелаите бяха признали най-добрите майстори, създатели на свое изкуство: Чимабуе в живописата, някъде към края на тринадесети век, и Нино Пизано през 1365 година. Дори сега, през 1488 година, те бяха в приятелска надпревара с Медичите за мраморните статуи, които се вадеха в Гърция, Сицилия и Рим. А Буонаротите никога не бяха поръчали поне една капела. Всяка фамилия с богатство като тяхното беше сторила това. А те не. Защо?

Зад хора той забеляза другарите му да качват материали на скелето.

Достатъчно ли бе да се каже, че това е тъй, защото Буонаротите никога не са били религиозни? В разговора си Лодовико винаги вмяташе религиозни изрази, ала мона Алесандра казваше за сина си: „Лодовико одобрява всички църковни канони, макар и да не ги спазва.“

Буонаротите всякога са били трудни на пари, съчетавайки в себе си хитростта, с която тосканецът ги печелеше, с ожесточен стремеж да ги запазят. Дали желанието да влагат пари само в къщи и имоти — единствените истински източници на богатство за тосканеца — не бе им попречило да разходват поне едно скудо за изкуството? Микеланджело не си спомняше да е видял някога и най-обикновена картина или скулптура в дома на Буонароти. Това беше значително „постижение“ за един богат род, живеещ от триста години в най-творческия град на света, където дори семейства със скромни доходи имаха творби с религиозна тематика, предавани от поколение на поколение.

Той се обърна да хвърли последен поглед на фреските в капелата на Ручелаите и с болка на сърце съзна, че Буонаротите бяха не само стиснати, но и врагове на изкуството, защото презираха хората, които го създаваха.

Буджардини го извика от скелето. Микеланджело се приближи и видя цялото ателие да работи хармонично. Предения ден Буджардини бе положил дебел пласт груба мазилка, а сега заглаждаше само мястото, определено да бъде изписано днес. После той, Чиеко, Балдинели и Тедеско взеха картоната и го сложиха върху мократа стена. С остра клечица от слонова кост Гирландайо надупчи през хартията в мазилката очертанията на фигурите и даде знак да свалят картоната. Младите ученици наскочаха от скелето, но Микеланджело остана да гледа Гирландайо, който разтвори земните си бои в купички с вода, изстиска четката между пръстите си и започна да рисува.

Трябваше да работи сигурно и бързо, тъй като задачата му беше да завърши измазаното място, преди мазилката да изсъхне вечерта. Ако се забавеше, мазилката, върху която не бе работено с боя, щеше да хване кора поради течението в черквата и тези части ставаха на лекета и мухлясваха. Това значи, че ако не беше преценил точно колко работа може да свърши този ден, останалата, изсъхнала вече мазилка трябваше да се остърже на другата сутрин и да остане забележим шев. Ретуширане не се допускаше; в боите, положени допълнително, трябваше да се слага лепило, а това разваляше фреската, тя потъмняваше.

Микеланджело стоеше на скелето с ведро вода и пръскаше стената пред летящата четка на Гирландайо, за да овлажнява

мазилката. Сега той за първи път разбра колко вярна бе поговорката, че страхливецът никога не се заема със стенопис. Момчето наблюдаваше Гирландайо, който минаваше смело напред и изписваше девойката с панерка зрели плодове на главата, бухналата и рокля, тогава на мода, с която флорентинските момичета приличаха на бременни матрони. До Гирландайо стоеше Майнард и работеше двете по-възрастни, съдържани лели от фамилията Торнабуони, дошли да посетят Елисавета Праведна.

Най-високо на скелето бе кацнал Бенедето, който трябваше да направи сложния, насечен на квадрати таван. На Граначи бяха възложили прислужницата в средата на задния план, идваща с поднос към Елисавета. Давид работеше върху Елисавета, облеганата на богато резбованата табла на кревата. Буджардини, комуто бяха оставили прозореца и рамките на вратите, повика при себе си Микеланджело, щракна с пръсти да го подсети да напръска малко вода, после отстъпи назад, възхитен от прозорчето, което току-що бе изписал над Елисаветината глава.

— Виждал ли си някога по-хубав прозорец? — попита той.

— Превъзходен е, Буджардини — отвърна Микеланджело. — Особено празното пространство, през което се гледа.

Буджардини се взря внимателно в работата си, озадачен, но горд.

— И то ли ти харесва? Интересно, аз още не съм го рисувал.

Върхът на фреската достигнаха, когато Гирландайо с помощта на Майнард се залови да изпише прелестно младата Джована Торнабуони, изискано пременена с най-пищната флорентинска коприна и накити, която гледаше право към Гирландайо, без ни най-малко да се интересува било от Елисавета, подпряла се на лакът в леглото, било от Йоан, който суче от гърдата на друга красавица от Торнабуоните, седнала пред леглото. Фреската им отне пет дни — пет дни усилена работа. Само на Микеланджело не позволиха да полага боя. Той се терзаеше: от една страна, чувствуваше, че макар да беше в ателието едва от три месеца, можеше да работи не по-зле от останалите тринадесетгодишни ученици, а същевременно един вътрешен глас му казваше, че е далеч от цялата тази трескава дейност. Дори когато му беше най-мъчно, че го изключват от работата, искаше му се да избяга от хора и ателието в един свой собствен мир.

Към края на седмицата мазилката взе да съхне. Негасената вар си възвръщаше въглеродната киселина от въздуха и закрепваше боите. Микеланджело разбра, че е сбъркал, като мислеше, че пигментите ще се просмучат в мократа мазилка; те си оставаха на повърхността, покрити от прозрачен слой калциев карбонат, който ги държеше тъй, както кожата на млад атлет държи неговата плът и кръв. Сега цялата фреска имаше една металическа лъскавина, която щеше да пази багрите от зной, студ и влага. Ала най-удивителното беше това, че изсъхвайки постепенно, фреската добиваше ония цветове, които Гирландайо бе създал в ателието.

И все пак, когато идната неделя отиде за литургия в „Санта Мария Новела“ и си запробива път сред богомолците с къси кадифени фарсети^[1], с широки мантии от камелот, общити с хермелин, с високи шапки, той се почувствува измамен: фреската беше изгубила голяма част от свежестта и силата си.

Осемте жени бяха мъртви мозаични фигури, сякаш направени от цветни камъчета. И нима това бе раждането на Йоан в скромното семейство на Елисавета и Захарий? Фреската, напълно лишена от религиозен дух и съдържание, показваше отбрано общество в дома на някой богат италиански търговец.

Застанало пред прекрасната стенопис, момчето разбра, че Гирлаидайо беше влюбен във Флоренция. Градът беше неговата религия. Цял живот той рисуваше хората от този град, неговите дворци, неговите изящно украсени стаи, неговата архитектура и улиците, пълни с живот, неговите религиозни и политически тържества. А какво око имаше той! Нищо не му убягваше. И тъй като никой не би му възложил да рисува Флоренция, той превръщаше Флоренция в Ерусалим; у него Палестинската пустиня беше Тоскана, а всички библейски лица — съвременни флорентинци. И понеже Флоренция беше повече езическа, нежели християнска, всички харесваха Гирландайовите изкусни портрети.

Микеланджело си излезе от черквата потиснат. Формите бяха превъзходни, но къде бе съдържанието? Очите му се замъглиха, докато се мъчеше да намери думи, за да изрази мислите, които напиреха в главата му.

Той също искаше да се научи да предава точно това, което виждаше. Ала чувствата, породени от видяното, щяха да си останат

винаги по-важни за него.

[1] Фарсет — къс мъжки жакет с широка яка, пристегнат в кръста. — Б.пр. ↑

Микеланджело се помъкна към Катедралата, на чийто студени мраморни стъпала се събираха младежи да се посмеят и погледат минаващото шествие. Всеки ден във Флоренция бе празник; в неделя този най-богат италиански град, изместил Венеция в търговията с Ориента, излизаше да докаже, че със своите тридесет и три банки създаваше богатство за всички. Флорентинските момичета, руси и стройни, държаха високо главите си, покрити с цветни кърпи, и носеха рокли с дълги ръкави, без деколтета, с широки, набрани, дълги поли, а гърдите им се очертаваха под по-тънки и светлоцветни материи. По-възрастните мъже носеха тъмни наметала, но по-младите от лични семейства създаваха едно пищно многоцветно петно от стъпалата на Катедралата до Баптистерията със своите разноцветни калцони^[1] на всеки крак, с мотиви според семейния герб. Подире им вървяха свити от придружители, облечени като тях.

Якопо беше седнал на стар римски саркофаг — един от няколкото пред кафеникавата, ръбата тухлена фасада на Катедралата. Оттук той непрекъснато подмяташе по нещо за минаващите момичета, а нахалният му поглед избираше между тях онези, които той удостоверяше с най-високата си похвала:

— Ах, каква креватна жена!

Микеланджело пристъпи до Якопо и прокара галъвно ръка по саркофага, опипвайки с пръсти барелефа — погребално шествие от бойци и коне.

— Вижте как тези мраморни фигури са все още живи и дишат!

В гласа му прозвуча такова опиянение, че приятелите му се обърнаха, да го изгледат. Сега, когато залязващото слънце бе запалило куполите на Баптистерията и Катедралата, неговата тайна бе литнала на открито във флорентинския здрач. Жаждата му бе взела власт над него.

— Бог е бил първият скулптор. Той е направил първата фигура — човека. А когато е решил да даде своите заповеди, какъв материал е използвал? Камък. Десетте заповеди за Мойсей са издълбани на

каменна плоча. От какво са били първите оръдия, които човек е направил за себе си? От камък. Огледайте се между нас, художниците, дето висим тук по стъпалата на Катедралата. Колцина са скулптори?

Приятелите му бяха поразени от този словесен взрив. Дори Якопо престана да гледа момичетата. Никога не го бяха чували да говори тъй поривисто, с очи, светнали като янтарни въглени в припадащия мрак. После той им каза защо според него нямало вече скулптори: с чука и длетото се хабели толкова сили, че човек се изчерпвал умствено и физически, докато живописецът боравел без усилие с четки, пера и въглен.

Якопо подсвирна подигравателно. Граначи отговори на младия си приятел:

— Ако крайната умора е мерило за изкуството, тогава каменарят, който ломим мрамора от планината с клинове и тежки лостове, трябва да стои по-високо от скулптора, ковачът — по-горе от златаря, зидарят — над архитекта.

Микеланджело поруменя. Бе започнал зле. Той огледа ухилените лица на Якопо, Тедеско и на двамата свои връстници.

— Но трябва да се съгласите, че значението на едно произведение на изкуството зависи от това, доколко то отразява истината. В такъв случай скулптурата по се доближава до истинската форма, защото, щом работиш с мрамор, получаваш фигура от всички страни... — Думите му, обикновено толкова редки, се сипеха една след друга. — Живописецът полага боята си върху плоска повърхност и посредством перспективата се мъчи да убеди хората, че виждат цялостна гледка. Но помъчете се да заобиколите човека или дървото в една рисунка! Измама, фокуснически трик! А скулпторът, охо! Той възсъздава действителността изцяло. Затова съотношението между скулптурата и живописца е такова, каквото е между истината и лъжата. Ако живописецът сбърка, какво прави? Кърпи, поправя, скрива всичко под нов пласт боя. А скулпторът, напротив, трябва да види в мрамора формата, която той крие в себе си. И ако сбърка, не може да лепи отломъците. Затова днес няма вече скулптори, защото се иска хиляди пъти по-точно въображение и виждане.

Той млъкна изведнъж, дишайки тежко. Якопо рипна от капака на саркофага, където бе кацнал, и разпери ръце, за да покаже, че взема

думата. Той беше умно момче; обичаше живописиста и я разбираше, при все че го мързеше да работи.

— Скулптурата е жива скука. Какво можеш да направиш? Мъж, жена, лъв, кон. И после пак отново. Еднообразие. А живописецът може да изобразява цялата вселена: небето, слънцето, луната и звездите, облаците и дъжда, планините, дървесата, реките и моретата. Скулпторите са изгинали от скука.

Себастиано Майнарди се присъедини към групата и заслуша разговора. Извел жена си на редовната седмична разходка, той се върна при Катедралата и младите си приятели, чиято компания Майнарди, подобно на всички флорентинци, предпочиташе пред компанията на жени. На обикновено бледите му бузи се бяха появили румени петна.

— Това е вярно! — възкликна той. — На скулптора му дай само здрава ръка и празна глава. Да, празна; защото, след като нарисува простия си проект, какво работи мозъкът му през стотиците часове, в които трябва да блъска с чука длетата и шилата? Нищо. А живописецът трябва всеки миг да мисли за хиляди неща, да придаде цялостност на картината. Освен туй да създадеш илюзия за трето измерение е майсторство. Затова животът на живописеца е вълнуващ, а на скулптора — скучен.

Сълзи на отчаяние напиреха в очите на Микеланджело. Той се проклинаше, че е негоден да извае с думи каменните форми, които чувствуваше дълбоко в себе си.

— Картините загиват: настъпи ли жега или по-голям студ в черквата, и боята започва да губи цвета си, напуква се. А камъкът е вечен! Нищо не може да го унищожи. След като флорентинците са разрушили амфитеатъра, какво са сторили с каменните блокове? Изградили са от тях нови стени. А помислете за гръцките скулптури, дето ги вадят сега — от две-три хиляди години са. Покажете ми картина отпреди две хиляди години. Вижте този римски мраморен саркофаг: непокътнат и здрав е като в деня, когато е бил издялан...

— И все тъй студен! — извика Тедеско.

Майнарди вдигна ръка за мълчание.

Микеланджело — подхвана меко той, — минавало ли ти е някога през ум, че причината да няма вече много скулптори е във високата цена на материала? На скулптора му е нужен някой богат човек или организация, за да го снабдява с мрамор и бронз. Флорентинската

гилдия на сукнарите е отпускала на Гиберти пари цели четиридесет години, за да направи вратите на Баптистерията. Козимо де Медичи е давал на Донатело нужните му средства. Кой ще ти доставя камък, който ще те поддържа, докато се учиш? А боите са евтини и поръчки при нас колкото щеш; затова и вземаме ученици. Щом има опасност от фатални грешки при скулптурата, какво да кажем тогава за стенописа? Ако скулпторът трябва да види скритата в камъка форма, нима стенописецът не трябва да предвиди какво ще излезе от боите върху прясната, мокра мазилка и да знае точно какви цветове ще се получат, когато те изсъхнат?

Микеланджело трябваше мълчаливо да се съгласи, че това е вярно.

— Освен туй — продължи Майнарди — всичко, което може да се постигне в скулптурата, е вече създадено от двамата Пизано, от Гиберти, Орканя и Донатело. Вземи Дезидерио да Сетиняно или Мино да Фиезоле; та те правят само красиви, възхитителни копия от Донатело. Ами Бертолдо, който помагаше на Донатело да лее фигурите си и имаше възможност да научи всички тайни, които Донатело бе научил от Гиберти... Какво е сътворил Бертолдо освен няколко миниатюри, изстискани от великите идеи на Донатело? И сега Бертолдо е болен, умиращ старец, направил вече каквото е могъл. Не, скулпторът едва ли може да върши нещо друго, освен да копира, защото обхватът на това изкуство е твърде тесен.

Микеланджело се обърна. Ех, да познаваше по-добре нещата! Тогава щеше да ги убеди във великолепието на изкуството да твориш фигури в пространството.

Граначи го прегърна утешително.

— Нима забрави, Микеланджело, какво е казал Праксител? „Живописата и скулптурата са деца на едни родители, те са изкуства-сестри.“

Но Микеланджело не искаше да се примири. Без нито дума повече той слезе по студените мраморни стъпала и тръгна към дома по калдъръмените улици, оставяйки зад себе си Катедралата.

[1] Калцони — дълги чорапи. — Б.пр. ↑

Прекара безсънна нощ. Въртеше се и се мятеше. В стаята бе горещо, защото Лодовико казваше, че въздухът, влизащ през прозореца, пронизва като стрела. Буонарото, с когото спяха на едно легло, беше спокоен в съня си, както и във всички други неща. Макар и две години по-малък от Микеланджело, той командуваше и петимата братя.

На по-близкото до вратата легло, със спуснати около него завеси, спяха доброто и злото на потомството на Буонароти: Лионардо, година и половина по-голям от Микеланджело, който прекарваше дните си в мечти да стане светец; и Джовансимоне, четири години по-малък, който бе ленив, груб с родителите си и веднъж бе подпалил кухнята на Лукреция, защото тя го беше напердашила. Сиджизмондо, най-малкият, все още спеше свит на кълбо в краката на Микеланджело, който подозираше, че момчето завинаги ще си остане глупак, защото му липсваше способност да учи.

Той скочи лекичко от леглото, намъкна късите си панталонки, ризата и сандалите и излезе от къщи. Тръгна по Виа дел Ангуилара — улиците бяха току-що измити, а площадките пред входовете добре изжулени — към Пиаца Санта Кроче, където францисканската черква стърчеше груба и мрачна с недовършените си тухлени стени. Като минаваше край откритата галерия, очите му подириха очертаванията на изработения от Нино Пизано саркофаг, поддържан от четири алегорични фигури. После свърна по Виа дел Фосо, прокарана покрай втория крепостен пояс, мина затвора, след това къщата на племенника на света Катерина Сиенска и в края на улицата, на пресечката с Ластовиците, стигна до прочутия градски дюкян за химикали. Оттук свърна във Виа Пиетрапиана (улицата на каменните плочи), която го изведе на Пиаца Сант Амброджо при черквата, дето бяха погребани скулпторите Верокио и Мино да Фиезоле.

От този площад тръгна по Борго ла Кроче и излезе на един селски път, наречен Виа Понтасиеве, който свършваше при един приток на Арно, река Африко, чиито зелени брегове бяха обрасли с

дървета и пищна растителност. След като прекоси Виа Пиаджентина, Микеланджело стигна до Варлунго, група къщи при някогашния римски брод, откъдето сви наляво и заизкачва склона към Сетиняно.

Вървеше вече един час. Зората се пукна топла и светла. Спря се да погледа как благодатните тоскански хълмове се отърсват от дълбокия си сън. Той малко се интересуваше от природните красоти, които така вълнуваха живописците: червените макове сред покарала зелена пшеница, правите, почти черни кипариси. Не той обичаше долината на Арно, защото тя представляваше един скулптиран пейзаж. Бог бе най-големият ваятел: лирични хълмове, всяка верига композирана от майсторска ръка и допълваща наредените зад нея вериги, сред които окото не може да види нищичко, направено небрежно. В прозрачния въздух далечните върхове, нагънати хребети, вили, дървета, макар и на голямо разстояние, се очертаваха тъй осезаеми, че сякаш можеха да се докоснат с ръка. Тук природната перспектива беше обратна: колкото по-отдалечен беше предметът, толкова по-близко изглеждаше.

Тосканецът е скулптор по природа. Когато се е заселил в тази местност, той построил каменните си тераси, засадил лозята си и маслиновите градини в хармонично съчетание с хълмовете. Тук няма да видите две купи слама с еднаква форма: всяко семейство е наследило някаква скулптурна форма: обла, овална, чадърообразна, конусовидна, и тази форма е като емблема за всеки селски двор.

Микеланджело се изкачи по коларския път към хълмовете, оградени със стени, които са крепост в живота на тосканеца, осигуряват му спокойствие и безопасност и същевременно поддържат земята му и независимостта му; високи до тринадесет стъпки, те задържат свличащата се почва и са построени тъй, че да траят векове. Тук е царството на камъка: от него тосканецът строи постройките за добитъка, за земеделските си произведения и къщите си, с него огражда нивите си и терасира хълмовете, за да задържи почвата. Природата щедро е надарила с камък този край; всеки хълм е неразработена кариера. Драсне ли тосканецът по-надълбоко с нокът, попада на строителен материал, достатъчен за цял град. А когато прави суха зидария, стените стоят, като да са с мазилка.

„Умението, с което човек обработва камъка, говори за неговата култура.“

На завоя към кариерата в Майано Микеланджело се отдели от пътя. Цели четири години след смъртта на майка му го бяха оставили да скита по тия места, при все че му беше време да ходи на училище. В Сетиняно нямаше учител, а баща му дотолкова бе погълнат от своите си работи, че не обръщаше внимание на това.

Сега той се изкачваше през местност, в която познаваше всеки камък, дърво и бразда. Пътят го доведе до селището Сетиняно — десетина къщи, скупчени около сива каменна черква. Тук беше сърцето на тоя каменарски край, откърмил най-големите каменоделци в света, поколения-мрамор.

Бе се родил твърде късно, в страна, където в течение на двеста и петдесет години, след като Николо Пизано бе извадил на бял свят някои гръцки и римски мраморни скулптури, във Флоренция и долината на Арно беше създадено най-голямото скулптурно богатство от времето, когато Фидий е завършил своя Партенон в Гърция. Някаква тайнствена чума, споходила тосканските скулптори, бе помела и последните от тях; това потомство, процъфтявало тъй славно, сега бе изчезнало. С болка на сърце той продължи пътя си.

Няколкостотин крачки надолу по виещия се път се намираше вилата на Буонароти посред имение от двеста ара, дадено под наем на непознати с дългосрочен договор. Месеци наред Микеланджело не бе идвал тук. Както винаги той бе удивен от красотата и просторността на къщата, построена преди двеста години от най-добър майански пиетра серена, изящна в строгите си линии, с широки веранди към долината, където реката блестеше като сребърно украшение.

Той си спомни как майка му шеташе по стаите, как плетеше на долната веранда, как го целуваше за лека нощ в неговата голяма ъглова стая, която гледаше към нивите на Буонароти, към потока долу и към Тополинови семейството от каменари-зидари на отсрещния хълм.

Микеланджело прекоси задния двор и пътеката от каменни плочи, изгладени като кост, която минаваше край каменния резервоар с неговите сложни плетеници, отдето той бе взел първите си уроци по рисуване. Сетне хукна надолу по склона между пшеницата от едната страна и зреещите лозя от другата към потока долу в дерето, засенчен от пищна зеленина. Там смъкна ризата, късите панталонки и сандалите и се затъркаля в студената вода наслаждавайки се на мокрия й допир до своето тръпнещо, уморено тяло. После прилекна за малко на топлото слънце да се изсуши, облече се и заизкачва освежен насрещния скат.

Когато пред погледа му се появи каменоделнята, той се спря. Това беше любимата му гледка, гледка, която за него означаваше дом и сигурност: бащата работеше със закаленото длето над една колона с улеи, най-малкият син изсичаше няколко стъпала, единият от по-големите дялаше изящна прозоречна рамка, другият боядисваше в имитации на мрамор врата, а дядото полираше колона на пемзово точило със ситен речен пясък. Зад тях се виждаха три свода, под които се щураха: пилета, патки и прасета.

В съзнанието си момчето не правеше разлика между каменоделец и скулптор, защото каменоделците бяха изкусни майстори, под чиято ръка пиетра серена проявяваше своя цвят и

характер. Двете изкуства се различаваха може би по степен, но не и по вид: всеки камък в замъците Паци, Пити и Медичи е бил изсечен, одялан и обработен като скулптура. И за каменоделеца от Сетиняно той наистина е скулптура. По-слабите майстори се ограничаваха да правят обикновени блокове за малки къщи и да секат улични павета. Ала флорентинците така се гордееха и с най-обикновените павета, че целият град говореше за негодника, който, след като му омръзнало да го друса колата, отвеждаща го към Палацо делла Синьория, за да бъде обесен, възнегодувал: „Кои идиоти са били тия, дето са направили такива нескососни павета?“

Бащата чу стъпките на Микеланджело.

— Добър ден, Микеланджело.

— Добър ден, Тополино.

— Как е?

— Горещ-долу. А ти как си?

— Не съм зле. Ами почетният Лодовико?

— Той е добре.

Всъщност Тополино не го интересуваше много как е Лодовико, който бе забранил на Микеланджело да идва тук. Никой не стана, защото каменоделецът рядко нарушава ритъма на своята работа; двете по-големи момчета и третото, връстник на Микеланджело, го посрещнаха топло, извиквайки:

— Добре дошъл, Микеланджело!

— Здравей, Бруно. Здравей, Джилберто. Здравей, Енрико.

Думите на каменоделеца са редки, прости и отговарят по дължина на един удар с чука. Дяла ли камъка, той изобщо не говори: едно, две, три, четири, пет, шест, седем — ни дума, само ритмични движения на рамото и ръката с длетото. После, през паузата, той проговаря: едно, две, три, четири. Изречението трябва да се вмести в тези четири бройки за почивка, иначе остава неизказано и незавършено. Ако е нужно мислене, то ще обхване няколко работни такта по седем и два-три почивни такта по четири. Но каменарят се е научил да свива мислите си тъй, че да може да ги изразява в паузата за почивка.

За каменоделеца няма училище. Тополино пресмяташе договорите си на пръсти. Синовете, както и Микеланджело, бяха взели чука и длетото на шестгодишна възраст, а на десет години вече

работеха по цял ден, върху камъка. Женитби извън каменарското съсловие не се допускаха. Спогодбите със строители и архитекти се предаваха от поколение на поколение, както и работата в кариерите на Майано, където никой външен човек не можеше да намери поминък. Между сводовите висеше една продълговата плоча от пиетра серена с класическите осем образци за обработка на камъка: първата азбука, предадена на Микеланджело, която той все още използваше с по-голяма лекота от буквената азбука, с чиято помощ го бяха научили да четат Библията и Данте.

— Ти си ученик при Гирландайо, а? — продума Тополино.

— Да.

— Не ти ли понася там?

— Не особено.

— Това е лошо.

— Вършиш ли работа, дете не ти е по сърце, все едно да правиш супа в кошница — каза дядото.

— А защо стоиш там? — попита средният брат.

— Къде другаде да отида?

— На нас един човек няма да ни е излишен — рече Бруно.

Микеланджело погледна от най-големия син към бащата.

— Истина ли?

— Истина.

— Ще ме вземете ли да се уча?

— В каменоделството ти няма какво да учиш. Ще печелиш наравно с нас.

Сърцето му щеше да изхвъркне. Всички работеха мълчаливо, а Микеланджело стоеше изправен над бащата, който току-що му бе предложил част от хляба на семейството.

— Но баща ми...

— Стига и ти!

— Ще мога ли да върша работа?

Дядото, който въртеше каменното колело, отвърна:

— „Колкото и малко да е, все е помощ“, рекъл бащата, взирайки се в Арно, защото син му бил отишъл с лодката в Пиза.

С чук в едната ръка и длето в другата Микеланджело седна пред една недооформена колона. Обичаше тия тежки сечива. Камъкът беше нещо конкретно, не абстрактно. Човек не можеше да подхожда към

него откъде ли не, както към любовта или теологията. Никой теоретик не е успял някога да отдели камъка от каменоломнята.

Микеланджело имаше природна заложба, неръждясала след дългите месеци на отсъствие. Под неговите удари камъкът се режеше като сирене. Имаше някакъв естествен ритъм между вдишванията и издишванията и движението нагоре и надолу на ръката с чука, докато той плъзгаше длетото по улея. Осезаемото съприкосновение с камъка го караше да чувства, че животът отново е красив и при всеки удар да усеща прилив на сили в сухите си ръце, раменете, гърдите, надолу към стомаха, бедрата, та чак до нозете.

Пиетра серена, с който работеха, беше топъл камък с жив, синьо-сивкав цвят, отразяващ променливата светлина, радващ окото. Камъкът беше твърд и все пак удобен за работа, податлив, с характер, не помалко приятен от цвета му, и носеше на всички, които го работеха, ведростта на италианското синьо небе.

Тополинови бяха научили Микеланджело да се отнася с камъка дружелюбно, макар и да изглежда твърд, да търси естествените му форми, неговите планини и долини; никога да не се гневи или сърди на материала.

„Камъкът работи ведно с теб. Той се разкрива. Но трябва да го чукаш правилно. Камъкът не се съпротивлява на длетото. То не го разваля. Само го променя. Всеки камък си има свой характер. Нужно е само да го разбереш. Отнасяй се внимателно с камъка, иначе той ще се пръсне. Никога не допускай да се съсипе. Камъкът отстъпва пред умениято и обичта.“

Най-напред го бяха научили, че силата и твърдостта са в камъка, а не в ръцете и сечивата; че камъкът е господар, а не каменоделецът. Ако някога каменоделецът реши, че той е господар, камъкът ще се опъне, ще му се опре. Ако ли пък го блъска тъй, както невежиет селянин блъска говедата си, богатият, топъл; слънчев дишащ материал става мрачен, безцветен, грозен; умира под ръцете му. При груби удари и ругатни, при припряност и недружелюбност той затваря в твърдата си каменна обвивка своята мека вътрешна природа. Силом можеш да разбиеш камъка на парчета, но никога да го накараш да ти се подчини. Но пред дружелюбието той отстъпва: става по-бляскав и искрящ, добива ефирни форми и симетрия.

Още отначало го бяха научили, че камъкът си има свои тайни: нощем трябва да се покрива, защото при пълнолуние може да се напука. Всеки блок има в себе си места, където е кух и нагънат. За да се поддава на работа, трябва да се завива с чували и чувалите да се държат влажни. От горещината той се нагъва и става такъв, какъвто е бил в своя планински дом. Ледът е негов враг.

„Камъкът говори. Вслушвай се, когато го удряш с чука.“

Камъка наричаха с името на най-хубавата храна: месо. Каменоделците уважаваха камъка. За тях той беше най-трайният материал на света; от него бяха изградени не само техните домове, чифлици, черкви, техният град, но благодарение на него те от хиляди години имаха занаят, майсторско умение, с което се гордееха, препитание. Камъкът не беше цар, а бог. Те го боготворяха, както го бяха боготворили техните прадеди езичници — етруските. Отнасяха се към него с благоговение.

Микеланджело ги познаваше като хора честолюбиви: да се грижат за добитъка си, за прасетата, лозята, маслините, пшеницата — това бе обикновена работа; те я вършеха добре, за да се хранят добре. Но да работиш с камък! О, това беше истинският живот на човека! Нима жителите на Сетиняно не бяха ломили и дялали камъка, за да изградят най-очарователния град в Европа — Флоренция? Бисер на каменоделското изкуство, чиято красота бе сътворена не само от архитекта и скулптора, но и от каменоделеца, без когото нямаше да съществува това безкрайно разнообразие от форми и украси.

Мона Маргерита, неугледна жена, която се грижеше както за животните и нивите, тъй и за яденето и прането, беше излязла от къщата и стоеше заслушана под свода. За нея Лодовико бе казал ядно, когато Микеланджело настояваше да работи с ръцете си: „Дадеш ли дете на кърмачка, то ще стане като жената, която го кърмила.“

Тя го бе кърмила наред с едно от собствените си деца цели две години, а когато гърдите и пресъхнаха, захрани и двете момченца с вино. Водата служеше само за изкъпване преди литургия. Микеланджело изпитваше към Мона Маргерита същите чувства, каквито и към бабата: привързаност и увереност.

Тя го целуна по двете бузи.

— Добър ден, сине.

— Добър ден, майко.

— Търпение — посъветва го тя. — Гирландайо е добър майстор. Който си има занаят, гладен няма да остане.

Бащата беше станал.

— Трябва да подбера камък в Майано. Ще ми помогнеш ли да натоваря?

— С удоволствие. Довиждане, дядо. Довиждане Бруно, довиждане, Джилберто, довиждане, Енрико.

— Довиждане, Микеланджело.

Двамата седнаха един до друг на високото седало зад двата бели вола с красиви муцуни. В полята маслиноберачите бяха накацали на стълби от пръти с вдлъбнатини, в които бяха набити тънките пречки. Отпреде си имаха кошници, вързани с въже през кръста. С лявата ръка хващаха клоните, а с дясната — с движение, напомнящо доене — ошмулваха дребните тъмни маслини. Берачите са бърбиви; по двама на дърво, те разговаряха през клоните. Защото, ако селянинът не говори, то значи да е, кажи-речи, мъртъв. Тополино рече тихичко:

— Чавките обичат да бръщолевят.

Пътят, който криволичеше по края на веригата от хълмове, хлътна в една долина, а после се заизкачва по връх Чечери към кариерата. Щом стигнаха завоя при Майано, Микеланджело видя клисурата с нейния ту син, ту сив пиетра серена с ръждиви жилки. Камъкът бе на хоризонтални пластове. От тази кариера Брунелески бе избирал камък за своите прекрасни черкви „Сан Лоренцо“ и „Санто Спирито“. Високо на канарата няколко души очертаваха с клинове един блок, който трябваше да бъде откъртен — забиваха клиновете срещу дамара, за да откъснат блока от основната маса. Микеланджело виждаше дупките в пластове, обелени каменни пластове, сякаш от тях бяха смъкнати куп пергаментови листа.

Равната работна площ, където падаха откъртените блокове, тънеше в омара от жегата и прахта от рязането, цепенето и дялането на камъка: тази работа извършваха мъже, плувнали в пот, дребни, сухи, жилави мъже, които работеха неуморно с камъка от зори до мрак и можеха да изсекат с длето и чук такава права, каквато чертожникът прекарва с перо и линия. Той познаваше тези мъже още като шестгодишен, когато бе започнал с Тополино да кара колата с белите волове.

Работниците го поздравиха, попитаха го как му вървят работите: първични хора, които прекарваха живота си редом с най-простата и най-първична сила на земята — планинския камък, хвърлен на третия ден от миросъзданието.

Тополино заоглежда новооткъртените блокове, правейки непрекъснати забележки, добре известни на Микеланджело:

— Този има чепове. В този има много желязо. Леска, ще се разсипе като захар. Този сигурно има кухни.

Най-после, след като се изкатери по скалите и се добра до канарата, той въздъхна шумно:

— Ех! Ето тук хубава мръвка.

Има начин да направиш камъка по-лек за вдигане, като разпределяш напрежението. Бяха научили Микеланджело как да се справя с тежкия материал, без ръцете да му се измъкнат от ябълките. Той разтвори леко крака и се наведе напред. Тополино повдигна мъничко блока от леглото с железен лост. После го прикараха върху камъните и с помощта на каменарите го претърколиха в колата през отворената ѝ задна част.

Микеланджело избърса с ризата потта от лицето си. От планините на север над Арно се спущаха дъждовни облаци. Той каза довиждане на Тополино.

— До утре — отвърна Тополино и дръпна поводите на воловете.

„До утре — помисли си Микеланджело, — което значи до следващия път, когато дойда при тях, било след седмица, било след година.“

Кариерата остана зад него и сега той стоеше на хълма под Фиезоле. Топъл дъжд мокреше обърнатото му към небето лице. Тъмните кичури листа на маслиновите дървета бяха сребристозелени. Селянки с пъстри забрадки жънеха пшеницата. Под него Флоренция изглеждаше тъй, сякаш някой я беше поръсил със ситен сив прах — нямаше го килима от червени керемидени покриви. Очертаваха се само облият купол на Катедралата и правата, гордо извисяваща се кула на Палацо делла Синьория — два допълващи се символа, под които Флоренция процъфтяваше и растеше.

Той заслиза по планинския склон, чувствайки голям като великан.

След като бе отсъствувал един ден без разрешение, Микеланджело се появи рано-рано в ателието. Гирландайо не беше си ходил, рисувал бе цяла нощ на свещ. Небръснат, с тая синя брада и хлътнали бузи, на трепкащата светлина той имаше вид на отшелник.

Микеланджело пристъпи към подиума, на който тържествено се мъдреше масата на Гирландайо, командуваша цялото ателие, почака учителя си да вдигне глава и попита:

— Нещо да не е в ред?

Гирландайо стана, вдигна уморено ръце на височината на гърдите и затръска пръсти, сякаш се мъчеше да се отърве от тревогите си. Момчето се качи на подиума и се вторачи в десетината скици на Христа, когото свети Йоан трябваше да кръсти. Фигурите бяха тънички; тънички — още малко и ще се счупят.

— Смутен съм поради темата — изръмжа Гирландайо под носа си. — Боя се да нарисувам някой флорентинец, когото всички ще познаят...

Той взе перото и бързо зашари по един лист. Появи се някаква мекушава фигура, която се губеше пред самоуверения, завършен вече свети Йоан, чакащ с купа вода в ръка. Гирландайо хвърли перото отвратен и измърмори, че се прибира у дома да поспи. Микеланджело отиде в прохладния заден двор и взе да рисува на ясната светлина, с която започваха летните флорентински дни.

Цяла седмица той рисува експериментално. После взе чист лист и изобрази една фигура с мощни плещи, мускулести, развити гърди, широк таз, пълен, овален стомах и яки бедра, вбити здраво в големи масивни крака: човек, който би могъл да разцепи каменен блок с един удар на чука.

Гирландайо остана поразен, когато Микеланджело му показва своя Исус.

— Имаше ли модел?

— Каменоделецът от Сетиняно, който е помогнал да ме отгледат.

— Христос каменоделец?

— Та той е бил дърводелец.

— Флоренция няма да приеме един Христос работник, Микеланджело. Хората са свикнали да го виждат изящен.

Микеланджело потисна една тънка усмивка.

— Когато постъпих при вас като ученик, вие казахте: „Истински вечната живопис — това е мозайката“ — и ме пратихте в Сан Миниато да видя Христос от десети век, реставриран от Балдовинети. И този Христос съвсем не е търговец на вълна от Прато.

— Не става дума, че фигурата е силна, а груба — отвърна Гирландайо, — неща, които младите лесно бъркат. Чуй какво ще ти разкажа. Когато Донатело бил съвсем млад, изгубил сума време да направи едно дървено разпятие за „Санта Кроче“ и като го завършил, занесъл го на приятеля си Брунелески. „Струва ми се — рекъл Брунелески, — че си сложил на кръста орач, а не тялото Христово, тъй деликатно във всяко отношение.“ Смутен от неочакваната критика на по-големия си приятел, Донатело извикал: „Лесно е да се приказва, де да беше тъй лесно да се направи тая фигура... Опитай се ти да я направиш!“

Още същия ден Брунелески се хванал на работа. След време поканил Донатело на обед, но преди това двамата приятели купили малко яйца и прясно сирене. Като видял разпятието на Брунелески в ателието, Донатело така се смаял, че разперил покорно ръце и яйцата и сиренето, които държал в престилката, паднали на пода. Брунелески казал със смях „Какво ще ядем за обед, Донато, като счупи яйцата?“

Донатело, без да може да свали поглед от красивия Христос, отвърнал: „Ти си роден да правиш Христос, а аз — да правя орачи.“

Микеланджело знаеше и двете разпятия — това на Брунелески се намирало в „Санта Мария Новела“. Той обясни със запъване, че предпочита орача на Донатело пред ефирния Христос на Брунелески — един Христос, толкова нежен, че сякаш беше създаден, за да бъде разпнат. С Донателовата фигура разпъването на Христа действувало като някаква ужасна и неочаквана трагедия, каквато беше за Дева Мария и другите под кръста. Микеланджело подхвърли, че духовната същност на Христос може би не е свързана с неговата телесна крехкост, а по-скоро с несъкрушимостта на словата му.

Абстрактната теология не привличаше Гирландайо. Той се върна към работата си, освобождавайки с привичен жест ученика.

Микеланджело излезе на двора и седна на топлото слънце, обронил глава на гърди. Беше се показал глупак.

Подир няколко дни в ателието зацари оживление. Завършил своя Христос, Гирландайо го увеличаваше и оцветяваше на картон. Когато оставиха Микеланджело да види завършената фигура, той онемя: това беше неговият Христос! Краката бяха малко свити, с вдадени навътре колена; гърдите, плещите и ръцете като у човек, мъкнал трупи и зидал къщи; със заоблен изпъкнал стомах, поглъщал достатъчно храна. По сила и реализъм тази работа далеч превишаваше мъртвите застинали фигури, които Гирландайо бе рисувал досега за хора на Торнабуони.

Ако Микеланджело очакваше Гирландайо да признае заслугата му, той трябваше да се разочарова. Гирландайо очевидно бе забравил спора и рисунката на момчето.

Следващата седмица цялото ателие се отправи към „Санта Мария Новела“, за да започне „Смъртта на Дева Мария“ в сърповидния люнет горе в лявата страна на хора. Доволен, понеже Гирландайо му предложи да направи няколко от апостолите, Граначи се покатери на скелето, тананикайки си една песничка — как страстно обичал своята любима Флоренция, тема на всички романтични балади на флорентинците. На скелето се качиха Майнарди, за да изобрази коленичилата фигура до легналата Мария, и Давид — в десния край, — който се залови с любимата си тема — тоскански път, криволичещ по планинския склон към една бяла вила.

В този ранен час черквата бе празна, ако не се смятат няколкото старици с черни шалове, които се молеха пред мадоните. Кеневиреният параван беше свален, за да влезе свеж въздух в хора. Микеланджело постоя нерешително под скелето, без някой да му обърне внимание, после тръгна по дългия централен кораб към силната светлина. Обърна се да хвърли поглед към скелето, което се издигаше кат над кат пред стъклописаните прозорци, тъмни сега на слабата светлина откъм запад към ярките багри на няколкото завършени фрески; към Гирландайовите художници — дребни фигурки, които сновяха пред люнета: към дървените тронове в дъното на хора, покрити с кеневир; към чувалите с мазилка и пясък и дървената маса с материали за рисуване — всичко това, окъпано в меко сияние.

В средата на черквата бяха събрани няколко дървени скамейки. Той изтегли една, измъкна от ризата си рисувателен лист и въглен и се

залови да рисува сцената пред себе си.

Изненада се, като видя силуетите да слизат от скелето.

— Време е за обед — извести Граначи. — Интересно, че като рисува картина с духовна тематика, човек усеща зверски глад.

— Днес е петък и ще ядеш риба вместо пържола — каза Микеланджело. — Хайде, махайте се, аз не съм гладен.

Сега, в опразнената черква, Микеланджело имаше възможност да нарисува хора. Той никога не можеше да си представи, че другарите му ще се върнат толкова бързо — ето те вече се катереха по скелето. Слънцето, възвило на запад, изпълваше хора с богати багри. Микеланджело усети нечий поглед да го пронизва отзад, извърна се и видя Гирландайо зад себе си. Момчето не продума нищо.

Гирландайо прошепна хрипливо:

— Не мога да повярвам, че момче на тая крехка възраст може да е толкова талантливо. Има неща, които на теб са ти по-ясни, отколкото на мен, а аз работя вече над трийсет години. Утре ела в ателието рано заранта. Може би ще направим тъй, че отсега нататък да ти бъде по-интересно.

Микеланджело си тръгна за дома с лице, залято от възторг. Граначи го подразни:

— Изглеждаш като някой блажен светия, който плува над каменната настилка.

Микеланджело погледна сърдито приятеля си.

— С криле ли?

— Човек и светия не може да те нарече с твоя раздражителен нрав. Но всички честни усилия да се пресъздаде това, което бог е създал в началото...

— ... е един вид поклонение пред бога?

— Говори за обич към божията вселена. Иначе какво ще вълнува художника?

— Аз винаги съм обичал бога — отвърна просто Микеланджело.

На другата сутрин той очакваше нетърпеливо сивата пепел на първата светлина да се посипе по тясната ивица небе над Виа дей Бентакорди. По Виа Ларга селяните дремеха в пълните със стока каруци, които магаретата и воловете теглеха с тропот към Стари пазар. Микеланджело зърна кампанилата на Джото, извисила се розово-бяла в първите лъчи на зората. Колкото и нетърпеливо да тичаше по улиците,

той намери време да погледа удивен купола, който Брунелески със своя гений бе построил, след като обширното пространство повече от един век бе стояло открито за капризите на небето и стихииите, защото никой не знаеше как да го покрие, без да използва напречни греди.

Когато Микеланджело пристигна, Гирландайо вече седеше на масата.

— Сънят е най-голямата досада. Примъкни един стол.

Момчето седна пред Гирландайо, който дръпна завесата зад себе си, та да може да влезе светлина.

— Обърни си главата. Още малко. Ще те скицирам като младия свети Йоан, който напуска града, за да отиде в пустинята. Досега не можех да си намеря свестен модел, но след като те видях вчера да работиш в „Санта Мария Новела“...

Микеланджело преглътна с мъка. След безсънната нощ, в която бе бленувал да нарисува цели картони за все още голите стени!...

Гирландайо не бе имал намерение да мами своя ученик. Той повика Микеланджело, показа му цялостния план за „Смъртта на Дева Мария“ и добави между другото:

— Искам да работиш заедно с Граначи върху тази сцена с апостолите. После ще те оставя да опитаеш четката си на фигурите вляво с ангелчетата до тях.

Граначи не беше завистлив. Двамата скицираха апостолите — единия лис, другия, подкрепящ плачещия Йоан.

— Утре сутрин след литургия нека идем в ателието и ще започнем от основния камък — каза Граначи.

Той говореше почти буквално: накара Микеланджело да работи на каменната стена в дъното на двора зад ателието.

— Стената ти трябва да е здрава; руши ли се, фреската отива по дяволите. Проверявай да няма селитра: и най-малкото петънце от нея ще ти разяде боята. Избягвай да употребяваш пясък, изкопан много близо до морето. Варта ти трябва да е стара. Ще ти покажа как да работиш с мистрията, за да получиш съвсем гладка повърхност. Помни, че трябва да правиш хоросана с колкото е възможно по-малко вода, та да стане плътен като масло.

Микеланджело правеше каквото му казваха, но се оплака:

— Граначи, искам да рисувам с перо, а не да работя с мистрия.

— Художникът трябва да е майстор и в най-грубите подробности на занаята си — отвърна остро Граначи. — Ако сам не знаеш да си свършиш работата, как можеш да очакваш, че един мазач ще ти направи идеална повърхност?

— Ти си прав. Ще разбия хоросана още малко.

Щом сместа бе готова, Граначи даде на Микеланджело една четвъртитя дъсчица, да я държи в едната ръка, и гъвкава мистрия, с която да размазва хоросана. Скоро Микеланджело схвана как да работи. Когато мазилката изсъхна достатъчно, Граначи наложи един стар картон върху стената, а Микеланджело надупчи с клечицата от слонова кост очертанията на няколко фигури, след което, докато

Граначи все още държеше картона, взе чувалчета със стрити дървени въглища и запълни дупчиците. Тогава Граначи махна картона и Микеланджело изтегли по черните дупчици контур с червена охра; щом боята изсъхна, той изчисти с перо въглищния прах.

В ателието пристигна Майнард и като видя какво става, завъртя силно Микеланджело към себе си.

— Не забравяй, че прясната мазилка мени плътността си. Сутрин боите ти трябва да са редки, за да не запушиш порите ѝ. Надвечер пак трябва да ги правиш редки, защото тогава мазилката поема по-трудно. Най-доброто време за полагане на боята е по пладне. Но преди да полагаш бои, трябва да научиш как се стриват. Знаеш, че има само седем естествени цвята. Да започнем с черния...

Боите вземаха от аптекаря — топчета пигмент, големи колкото орех. Стриваха ги в порфиоров хапан, с порфиорово чукало. Макар че за стриването бе достатъчен половин час, Гирландайо никога не полагаше боя, ако тя не е стривана поне два часа.

— Баща ми беше прав — подхвърли Микеланджело, с ръце, очернени до лактите от пигмента. — Да си художник значи преди всичко да си физически работник.

В ателието беше влязъл Гирландайо.

— Чакайте! — възкликна той. — Ако искаш истинска минерална черна, използвай тази черна креда; ако пък я искаш по-малко наситена, ще трябва да я смесиш с мъничко минерална зелена — ей толкоз на върха на ножа. — Разпалил се вече, той хвърли баретата си. — За цвят на човешка плът трябва да смесиш две части най-фина синопия с една част чиста, добре угасена вар. Нека ти покажа пропорциите.

На прага се появи Давид, стиснал в една ръка куп сметки, а под мишницата на другата — сметководна книга.

— Какъв смисъл има да му обяснявате боите — извика той, — когато още не знае да си направи сам четки? На пазара невинаги се намират хубави. Виж тук, Микеланджело, тази свинска четина се взема от бели прасета; само трябва да са домашни. На четка слагаш близо половин кило четина. Привързваш я към голяма дръжка, ей тъй...

Уж отчаян, Микеланджело вдигна омацаните си ръце към тавана.

— Помощ! Вие искате за една сутрин да натъпчете в главата ми това, което трябва да науча за три години.

Когато картонът на Граначи бе готов, Микеланджело се покачи на скелето да помага на приятеля си. Гирландайо още не му позволяваше да борави с четка, но Микеланджело работи цяла седмица — полагаше мазилката, смесваше бои.

С настъпването на есента той завърши рисунките си за „Смъртта на Дева Мария“ и бе готов да изпълни първата си фреска. В ранния октомври въздухът беше свеж и прозрачен. Реколтата бе прибрана, виното — готово, дървеното масло — сложено в големи делви; селяните подкастриха дърветата и мъкнеха у дома клонак — да се греят през зимата, полята се жълтееха, а шумата на дърветата, станала червено-кафява, хармонираше с топлия кафеникав камък на зъбчатата кула на Синьорията.

Двамата приятели се качиха на скелето, отрупано с кофи с хоросан и вода, четки, бъркачки, картони и цветни скици. Микеланджело измаза неголямо място и наложи картон с беловласия брадат полусветец с огромни очи. После прибягна до клечицата от слонова кост, дървените въглища, охрата и перото за почистване. След това смеси бои за бледозелената, която положи с мека четка, за да получи тънка основа. Тогава взе островърха четка и очерта с тера верде^[1] най-важните елементи: силния римски нос, хлътналите очи, дългата до раменете вълниста бяла коса и мустаците, преливащи красиво в пълната брада. Свободно, поглеждайки само веднаж скицата, той нарисува врата на стареца, рамото и ръката.

Сега, изгарящ от нетърпение да оцвети фигурата, той обърна към Граначи ококорени очи.

— С нищо повече не мога да ти помогна. Микеланьооло — каза Граначи. — Останалото зависи от теб и от бога. Добра сполука.

След тези думи той слезе от скелето.

Микеланджело остана сам-саменичък горе, сам, кацнал над черквата и света. За миг му се зави свят. Колко различна изглеждаше оттук черквата — тъй пространна и празна. В ноздрите си той усещаше влагата на прясната мазилка и острия мирис на боите. Ръката му стисна четката. Той я изцеди с лявата ръка, спомни си, че рано сутрин трябваше да прави боите си редки, взе малко тера верде и започна да оцветява онези части на лицето, които щяха да бъдат тъмни: под брадата, под носа и устните, краищата на устата, веждите.

Само веднаж подири помощта на учителя си.

— Как да получа точно този тон, който добих вчера?

— Ще сложиш на ножа си отрязаното парче пигмент и ще съдиш по тежината. Ръката мери по-точно от окото.

Цяла седмица той работи самостоятелно. Учениците от ателието стояха наоколо, за да му помогнат, ако стане нужда, ала никой не му се месеше.

На третия ден всекиму бе ясно, че той не спазва правилата. Микеланджело рисувахе анатомично верни голи мъжки тела, използвайки за модел двама души, скицирани, докато разтоваряха стока на Стари пазар, и после ги обвиваше в мантии: точно обратното на установената практика — човешките форми да се намекуват направо чрез гънките на наметката.

Гирландайо не се и опита да го спре или поправи, а се задоволи само да каже тихичко:

— ... „Ще рисувам хората такива, каквито бог ги е създал.“

Микеланджело никога не бе виждал ангел, тъй че не знаеше как да го нарисува. Най-много го смущаваха крилете, защото никой не можеше да му каже дали са от плът, или от някаква прозираща материя от Гилдията на копринарите. Не можеха да му помогнат и за ореола: дали трябваше да е плътен като метал, или ефирен като дъга?

Момчетата го подиграваха безжалостно.

— Ти си измамник! — викаше Чиеко. — Това изобщо не са криле.

— И шарлатан — добавяше Балдинели. — Те се губят в наметалото така, че никой не може да ги види. — Този ореол все едно, че е случайно цапнато петно на стената — не оставаше назад Тедеско. — Какво става с тебе, ти не си ли християнин?

— Неверник ли си?

Микеланджело се усмихваше насила.

— Моят ангел е синът на дърводелеца под нас. Аз поръчах на баща му да му издяла чифт криле...

Неговите две фигури бяха сами по себе си ярка картина, разположена в единия край на люнета под конусообразна планина, увенчана с кула. В останалата част на люнета се тълпяха над двадесет фигури, наобиколили смъртното ложе на Дева Мария с високо възглавие — светци и апостоли с апокрифни образи, по които — къде повече,

къде по-малко — се четеше мъка. Беше дори трудно да се открие Дева Мария.

Когато Микеланджело завърши работата си и слезе от скелето, Якопо мина с малката черна шапка на Давид и всеки пусна по няколко скуди, за да купят вино.

Якопо вдигна първата наздравица:

— За нашия нов приятел... който скоро ще стане ученик на Росели.

Микеланджело се докачи.

— Защо трябваше да кажеш това?

— Защото си подражател.

Микеланджело никога не бе обичал вино, но тази чаша кианти му се стори особено горчива.

— Млъкни, Якопо! Да си нямаме разпавии — сгълча го Гирландайо.

Късно следобед Гирландайо повика Микеланджело настрана. Досега учителят не бе казал нищичко за неговата фреска — ни похвала, ни критика; все едно, че момчето въобще не беше се качвало на скелето. Той го погледна от масата с тъмните си очи.

— Казват, че съм завистлив. Това е вярно. О, не ти завиждам за тези две фигури, те са неузрели и груби. Ако изпъкват, то е не защото са по-хубаво живописвани, а защото не отговарят на маниера на нашето ателие. Шестгодишният ми син Ридолфо копира по-добре от тебе стила на ателието. Но да сме наясно: завиждам ти за това, което в края на краищата ще излезе от теб като живописец.

Микеланджело изживя един рядък миг на унижение.

— Какво да те правя сега? Да те пусна при Росели? Решително не. Предстои ни сума работа по останалите фрески. Пригответи картони за фигурите вдясно. И гледай да не се открийват като бинтовани палци.

Микеланджело се върна в ателието късно вечерта, измъкна от чекмеджето своите копия от Гирландайовата сбирка и върна оригиналите. На другата сутрин Гирландайо му прошепна:

— Благодаря ти, че ми върна рисунките. Надявам се, че са ти били от полза.

[1] Тера верде — вид зелен цвят, издържаш на всякаква светлина.
— Б.пр. ↑

Долината на Арно преживяваше най-лютата зима в Италия. Небето беше оловно, студът се промъкваше навсякъде, проникваше и през каменни стени, и през вълнени дрехи и щипеше до кости. След студа дойдоха дъждовете и калдъръмените улици се превърнаха в бързотечни реки. Навсякъде, дето имаше настилка, се образуваха блата от кал. Единственото светло петно в тая мрачна картина беше пристигането на Изабела Арагонска, която, с огромна свита от дами и кавалери, облечени разкошно от баща ѝ — херцога на Калабрия, отиваше на север да се омъжи за миланския херцог.

В Гирландайовото ателие имаше само една камина. Учениците сядаха с лице към огъня около полукръгла маса, скупчени да се сгреят; гърбовете им изстиваха, но пръстите се стопляха достатъчно, за да могат да рисуват. В „Санта Мария Новела“ беше още по-лошо. Хорът леденееше като подземна пещера. В черквата духаше така, че дъските и кожените ремъци на скелето хлопаха. Все едно да се мъчиш да рисуваш в буря и в ноздрите ти да влиза ледена вода.

Зимата беше люта, но затова пък кратка. През март планинският вятър опря да духа, слънцето пак стана топличко и небето се напудри със синьо. На втория ден след като времето се пооправи, Граначи нахълта в ателието. Обикновено спокойните му очи мигаха неудържимо. Микеланджело рядко бе виждал приятеля си тъй възбуден.

— Тръгвай с мене. Искam да ти покажа нещо. Граначи поиска разрешение от Давид и след миг двете момчета се озоваха на улицата. Граначи поведе Микеланджело през града към Пиаца Сан Марко. Дватамата се спряха за момент, докато отmine едно шествие с останките на Сан Джироламо — богато позлатени и посребрени челюст и кост от ръка, — взети от олтара на „Санта Мария дел Фиоре“. На Виа Ларга, срещу едната страна на черквата, имаше врата.

— Ще влезем тук — каза Граначи и отвори вратата.

Микеланджело влезе и се стъписа. Пред него се простираше голяма продълговата градина с ниска постройка в средата; пред

постройката, точно в края на една права пътека, се виждаше езерце с фонтан и на пиедестал — мраморна фигура на момче, което вади трън от ходилото си. На широката тераса пред постройката група млади хора работеха на маси.

И четирите стени на градината представляваха открити лоджии, в които бяха наредени антични мраморни бюстове: император Адриан, Сципион Африкански, император Август, Агрипина, майката на Нерон, и безброй спящи купидони. Към постройката водеше права пътека, от двете страни с кипариси. От четирите ъгъла на правоъгълната градина започваха алеи — пак с дървета по края, — които криволичеха през големи като ливади зелени морави и се събираха при сградата.

Микеланджело не можеше да откъсне очи от лоджията на къщата, дето двама млади хора работеха над каменен блок — измерваха, бележеха, — а неколцина други ваяха със зъбати шарпели.

Той се обърна към приятеля си и изпелтечи:

— Кой... какво... е това?

— Градина със скулптури.

— Но... За какво служи?

— За училище.

— Училище?

— За скулптори.

— Какви скулптори?

— Тази градина принадлежеше на Клариче де Медичи. Лоренцо ѝ я беше купил, за да живее тук, ако той умре. Клариче обаче умря лани през юли и Лоренцо откри тук училище за скулптори. Взел е Бертолдо за преподавател.

— Но Бертолдо е мъртъв.

— Не, той е само с единия крак в гроба. Лоренцо наредил да го докарат на носилка, показал му градината и поискал от него да върне Флоренция към дните на нейното величие в скулптурата. Бертолдо станал от носилката и обещал на Лоренцо, че пак ще настъпи ерата на Гибerti и Донатело.

Очите на Микеланджело поглъщаха градината, шареха по дългите лоджии, изпиваха статуите, гръцките урви и амфори, бюста на Платон до вратата.

— Ето и Бертолдо на терасата — каза Граначи. Веднаж се запознах с него. Да те представя ли?

Микеланджело закима поривисто.

Двамата тръгнаха по чакълестата пътека и заобиколиха езерцето и фонтана. Шестима души от петнадесет до тридесетгодишна възраст работеха на маси. Бертолдо, толкова слаб, че сякаш нямаше вече плът, а само душа, беше обвинил с тюрбан дългата си бяла коса. Червените му бузи пламтяха, докато обясняваше на две момчета как да оформят парче мрамор.

— Маестро Бертолдо, мога ли да ви представя приятеля си Микеланджело?

Бертолдо вдигна глава. Имаше светлосини очи и мек глас, в който някак странно звучаха ударите на чука. Той погледна Микеланджело.

— Чий син си?

— На Лодовико ди Лионардо Буонароти-Симони.

— Чувал съм това име. Работил ли си с камък?

Мозъкът на Микеланджело отказа да действа. Някой повика Бертолдо. Той се извини и тръгна към другия край на лоджията. Граначи хвана Микеланджело за ръка и го поведе из стаите: в една бяха изложени Лоренцовите колекции от камеи, монети и медали, в друга — творби от всички художници, работили за рода на Медичите: Гиберти, който бе спечелил конкурса на Лоренцовия прапрадядо за вратите на Баптистерията; Донатело, покровителствуван от Козимо де Медичи; Беноцо Гоцолли, направил стенописите на параклиса в техния дворец и изобразил Медичите във фреската „Пътуването на влъхвите до Витлеем“. Тук бяха и макетите на Брунелески за Флорентинската катедрала, светците на Фра Анджелико за черквата „Сан Марко“, скиците на Мазачо за „Санта Мария дел Кармине“ — съкровищница, пред която Микеланджело онемя.

Граначи пак го хвана за ръка, двамата тръгнаха по алеята към вратата и излязоха на Виа Ларга. На Пиаца Сан Марко Микеланджело седна на една пейка, около която се тълпяха гълъби, и притисна до болка челото си. Когато вдигна глава, Граначи забеляза, че очите му са трескави.

— Кои са учениците? Как ги приемат?

— Лоренцо и Бертолдо ги избират.

— А на мен ми остава да уча повече от две години при Гирландайо — завайка се Микеланджело. — Майчице, съсипах си живота!

— Търпение! — заутешава го Граначи. — Не си чак толкоз престарял. Като завършиш учението при...

— Търпение! — избухна Микеланджело. — Граначи, трябва да вляза там. Незабавно! Не искам да бъда живописец, искам да вая мрамор. Сега! Как може да ме приемат?

— Трябва да те поканят.

— А как ще ме поканят?

— Не знам.

— Кой знае тогава? Все някой трябва да знае!

— Стига си подскачал! Ще ме събориш от пейката.

Микеланджело притихна. Сълзи на отчаяние бликнаха в очите му.

— Ех, Граначи, случвало ли ти се е тъй непоносимо да желаеш нещо?

— Не. Винаги съм имал всичко.

— Какъв щастливец си ти.

Граначи се вгледа в лицето на приятеля си, по което се четеше нескрит стремеж и копнеж.

— Може би.

КНИГА ВТОРА
ГРАДЪТ СЪС СКУЛПТУРИТЕ

Градината на Пиаца Сан Марко така го теглеше, сякаш в древните каменни статуи имаше магнити. Понякога той дори не усещаше, че краката му го водят натам. Озоваваше се в градината и се промъкваше в сянката на лоджията. Не говореше с никого и не дръзваше да тръгне по алеята през моравата към постройката, където работеха Бертолдо и учениците му. Само стоеше неподвижен с жад в погледа.

Размисляйки дълбоко нощем, докато братята му спяха около него, той си казваше: „Все трябва да има някакъв начин. Нанина, сестрата на Лоренцо де Медичи, е жена на Бернардо Ручелаи. Ако отида при него и му кажа, че съм син на Франческа и го помоля да ходатайствува за мен пред Лоренцо...“

Ала един Буонароти не можеше да се яви пред един Ручелаи да проси благоденствие.

Гирландайо беше нетърпелив.

— Трябва да завършим „Кръщението“ за няколко седмици и да смъкнем скелето за долната фреска — „Захарий написва името на сина си“. Нямаме вече много време. По-добре е да се заловиш да рисуващ, вместо да обикаляш улиците.

— Може ли да си взема модел за новопокръстения? Видях един подходящ на Стари пазар, разтоваряше каруцата си.

— Добре.

Момчето нахвърля своя грубоват, млад селянин, дошъл сякаш направо от нивата, гол, само по къси гащи, коленичил да свали кундурите си; голото му тяло имаше цвят на загорял янтар; а фигурата му беше недодялана, с лишени от изящество възлести мускули, но лицето, обърнато към свети Йоан, бе озарено от светлина. Зад него направи двамината белобради помощници на Йоана с благи лица и груба сила във фигурите.

Граначи се въртеше неспокоен наоколо, докато фигурите станаха.

— Гирландайо не може да нарисува такива фигури — каза той.

— Бинтовани палци, а?

Гирландайо бе толкова погълнат от проектите за останалите фрески, че не му се месеше в работата. Този път Микеланджело се покачи на скелето, без да изпитва боязън пред мократа мазилка. Той изпробва тоновете за голите части, изпита насладата от това върховно физическо усилие да извика фигурите си на живот и ги облече в топли, лимоненожълти и розови роби. И все пак подсъзнанието му крещеше: „Още цели две години! Как ще изтърпя?“

Гирландайо не го оставяше да си отдъхне.

— Сега ще те прехвърлим в другата страна на хора за „Поклонението на влхвите“. Пригответи картон за последните две фигури, тук вдясно.

Картонът за „Поклонението“ беше така претъпкан с фигури, че той не изпита особено удоволствие да прибави нови две. Връщайки се от обед, Граначи оповести пред масата на учениците:

— Днес се навършва точно една година, откак Микеланджело постъпи при нас. Поръчал съм надвечер да донесат дамаджана вино; ще празнуваме.

Посрещна го мълчание; ателието прещеше от напрежение. Учениците на масата в средата бяха навели глави над работата си. Гирландайо седеше на своята маса, неподвижен като една от мозайките на учителя си, по-мрачен от непрогледна нощ.

— Лоренцо Великолепни ме повика и ме попита дали бих изпратил двамата си най-добри ученици в новото училище на Медичите.

Микеланджело остана като закован за пода на ателието.

— Не, не искам да му изпратя двамата си най-добри ученици! — извика Гирландайо. — Не искам да ми ограбват ателието! Още по-малко сега, когато Бенедето е поканен в Париж да рисува за френския крал. А имам да завършвам и още шест фрески. — Той огледа учениците. — Но кой ще дръзне да каже „не“ на Лоренцо Великолепни? Ти, Буонароти. Искаш ли да отидеш?

— Аз се въртя около градината като гладен пес пред месарница — отговори Микеланджело.

— Ясно! — Микеланджело не бе го виждал по-разгневен. — Граначи! Ти и Буонароти сте освободени от ателието. Довечера ще подпиша документите в гилдията. А сега на работа! Всички! Да не

мислите, че аз съм Гирландайо *Великолепни* и имам милиони да поддържам академия?

Радост заля Микеланджело като проливен алпийски дъжд. Граначи стоеше умърлушен.

— Граначи, братко мой, какво ти е?

— Обичам живописиста. Не мога да работя с камък. Много е твърд.

— Не, не приятелю, от тебе ще излезе чудесен скулптор. Аз ще ти помагам. Потрай и ще видиш.

Граначи успя да се усмихне, но тъжно.

— О, аз ще дойда с тебе, Микеланджело. Но какво ще правя с чук и длето? Ще си отсека краката.

Микеланджело не можеше да си събере мислите. След малко той стана от голямата маса и пристъпи към масата на Гирландайо. Искаше да благодари на човека, който го бе приел при себе си само преди една година; но стоеше пред него с блясък в очите и онемели уста: как да му изразиш благодарност, задето ти е позволил да го изоставиш?

Гирландайо видя на лицето му вътрешната борба. И проговори тихичко, тъй че другите да не го чуят:

— Ти имаш право, Буонароти: стенописът не е за теб. Този новопокръстен, дето го направи, прилича на изсечен от камък. Ти имаш талант като рисуващ; учи се и след години може би ще успееш да го приложиш на камък. Но никога не забравяй, че първият ти учител е бил Доменико Гирландайо.

Вечерта, пред дома на Буонароти, Микеланджело прошепна на Граначи:

— Я по-добре влез у дома с мене. Щом двамата сме в една торба, той едва ли ще я хвърли в реката.

Те се качиха по главното стълбище, за да избягнат кухнята и мащехата на Микеланджело, и влязоха тихичко в стаята, където баща му седеше приведен над писалището си в ъгъла, приличен на джудже в тая висока стая. Вътре беше студено; едва към края на пролетта флорентинското слънце успяваше да проникне в камъка.

— Татко, нося ти новина. Напускам Гирландайовото ателие.

— Чудесно! Знаех си аз, че ще ти дойде умът. Сега ще влезеш в Гилдията на сукнарите.

— Напускам, за да уча скулптура в градината на Медичите.

Обзет първоначално от радост, сега Лодовико се смути.

— Градината на Медичите... каква градина?

— И аз отивам там, г-н Буонароти — добави Граначи, — ще учим при Бертолдо под ръководството на Лоренцо Великолепни.

— Каменоделец! — Изтерзан, Лодовико простря ръце към тавана.

— Ще бъда скулптор, тате! От майсторите е останал само Бертолдо.

— Човек никога не знае къде е краят на нещастieto; то има повече криволици от змията. Ако майка ти не паднала от коня, нямаше да те оставим за кърмене у Тополино и тогаз нямаше да имаш понятие от каменоделство.

Микеланджело не посмя да отговори. Думата взе Граначи:

— Господин Буонароти можете да пратите сто деца у Тополино и нито едно да не вдъхне каменен прах. Вашият син го тегли скулптурата.

— Какво е един скулптор? По-лошо от живописец. Дори не членува в някоя от дванайсетте гилдии. Работник като дърваря. Или като берача на маслини.

— С една голяма разлика — наблегна вежливо Граначи. — Маслините ги мачкат за зехтин, дървата ги горят за готвене. И едното, и другото се изразходва. А изкуството има такова магическо свойство: колкото повече хора го консумират, толкова по-дълго живее.

— Басни! — изкрещя Лодовико. — Аз се мъча да му вкарам ума в главата, за да спася живота на семейството си, а ти ми разправяш басни!

В стаята беше влязла бабата, Мона Алесандра.

— Микеланджело, кажи на татка си какво ти предлага Лоренцо Великолепни — рече тя. — Той е най-богатият човек в Италия, известен с щедростта си... Колко време ще се учиш? Колко ще ти плащат?

— Не знам. Не съм се интересуval.

— Не съм се интересуval! — озъби се Лодовико — Да не мислиш, че имаме богатството на Граначи, та можем да плащаме за глупостите ти?

По белите бузи на Граначи избиха червени петна.

Той заговори необичайно грубо:

— Аз питах. Нищо не обещават. Няма договор. Няма плащане. Само безплатно обучение.

Микеланджело запристъпя от крак на крак, готов за яростния изблик на баща си. Но Лодовико се строполи тежко в едно твърдо кожено кресло и очите му се наляха със сълзи. Микеланджело си помисли равнодушно: „Интересни сме ние, флорентинците: в кръвта ни няма капчица сантименталност, пък плачем толкова лесно.“ Той се приближи до баща си и сложи ръка на рамото му:

— Тате, нека опитам. Лоренцо де Медичи иска да създаде ново поколение скулптори във Флоренция. Ще ми се да бъда един от тях.

Лодовико вдигна глава към най-надеждния си син: — Лоренцо специално ли те изиска? Смята ли, че имаш талант?

Микеланджело си помисли колко тревоги би спестил и на другите, и на себе си, ако можеше да изрече няколко невинни лъжи.

— Лоренцо е поискал от Гирландайо да му даде двамата си най-добри ученици. Гирландайо избра мене и Граначи.

Мащеха му, която слушаше от прага на кухнята, влезе в стаята. На бледото ѝ лице черният мъх по страните изпъкваше като релеф. Тя каза на Микеланджело:

— Нямам нищо против тебе, Микеланджело. Ти си добро дете. Храниш се добре. — После се обърна към Лодовико: — Аз трябва да се изкажа и от името на домашните ми. Баща ми смяташе, че ще е голяма чест за нас да се свържем с рода Буонароти. Но какво ще ми остане от тая чест, ако оставиш момчето да ни провали положението?

Лодовико стисна здраво дръжките на креслото. Изглеждаше уморен.

— Никога няма да дам съгласието си — каза той и излезе от стаята, като изведе жена си и майка си.

В мъчителната тишина Граначи проговори:

— Той само се мъчи да изпълни дълга си към тебе. Как може да приеме, че един четиринайсетгодишен хлапак е в състояние да разсъждава по-правилно от него? Това значи да искаш прекалено много от баща си.

— Нима трябва да пропусна тази възможност? — избухна гневно Микеланджело.

— Съвсем не. Но не забравяй, че колкото и да се мъчи, той не може да надмине себе си: твърдоглавият му син го е поставил пред

един въпрос, който, прощавай, той не е достатъчно умен да разреши.

— Микеланджело запримига безмълвно.

— Граначи, ти обичаш баща си, нали?

— Да.

— Завиждам ти.

— Тогава бъди добър със своя баща.

— Добър?

— Да, щом не смяташ да се засягаш от него.

Градината на Медичите се различаваше от Гирландайовото ателие: тук никой не работеше за препитание. Доменико Гирландайо винаги трябваше да бърза не само за да спечели пари за голямото си семейство, но и защото подписваше твърде много срочни договори.

Нямаше и помен от напрежение в атмосферата на градината, чийто праг Микеланджело прекрачи в топлия априлски ден, за да започне работа при Лоренцо Великолепни и Бертолдо. Всичко наоколо сякаш говореше:

„Кротно. Не бързай. Тук имаме само една задача — да се учим. Не предлагаме друго освен подготовка, не бързаме да доведем докрай нищо освен твоето майсторство и художническа дарба. Трябва само да растеш. Спокойствие! Приготи се да ваеш цял живот.“

Първият, който го посрещна, беше Пиетро Ториджани, снажен, рус, зеленоок красавец. С усмивка, която разкри ослепително бели зъби, той каза:

— Значи, ти дебнеш тук. Призракт на градината. Ти витаеше из лоджиите.

— Не мислех, че сте ме забелязали.

— Забелязали! — отвърна Ториджани. — Та ти ни изпиваше с очи.

Бертолдо обичаше само две неща наравно със скулптурата: смеха и готвенето. Хуморът му беше дори по-пикантен от неговото пиле по ловджийски. Той бе написал готварска книга и единственото му оплакване, след като се бе пренесъл в двореца на Медичите, беше, че няма възможност да изпита сладостта на готварските си рецепти.

Ала на скулптурата той можеше да изпитва сладостта и я изпитваше: защото това крехко създание със снежнобяла коса, червенобузо лице и светлосини очи беше наследник на всички поддаващи се на предаване познания от златния век на тосканската скулптура.

Бертолдо вплете тънките си ръце в ръцете на двамата нови ученици.

— Вярно, не всяко умение може да се предаде — заобяснява той. — Донатело ме направи свой следовник, но не можа да ме направи равен на себе си. Той наливаше в мене своя опит и майсторство, тъй както се налива разтопен бронз в калъпа. Никой не би могъл да направи повече. Без Донато щях да стана златар и да правя златни накити; след като живях с него повече от половин век, аз си останах само един миниатюрист. Колкото и да работеше върху мен, той не можеше все пак да присади своите пръсти на моята ръка, нито да вдъхне в гърдите ми своята жар. Всеки човек е такъв, какъвто бог го е създал. Аз ще ви покажа всичко, на което Гиберти е научил Донатело, а Донатело — мен; какво ще възприемете, зависи от възможностите ви. Учителят е като готвача: дай му жилаво пилешко или твърдо говеждо и той не може да го направи по-крехко и с най-хубавия си сос.

Микеланджело се засмя високо. Бертолдо, доволен от собствения си хумор, ги поведе към постройката.

— А сега на работа. Ако имате някакъв талант, той ще се прояви.

„Нека само ми дадат в ръцете чук и длето и ще видят какво се казва работа!“ — помисли си Микеланджело.

Бертолдо нямаше намерение да даде инструменти на един начинаещ. Той настани Микеланджело на една маса в лоджията между седемнадесетгодишния Ториджани и двадесет и девет годишния Андреа Сансовино, който бе учил при Антонио Полайуоло и беше работил по поръчка фрески в черквата „Санто Спирито“.

Бертолдо му изнесе материали отвътре и каза:

— Рисуването е несвойствен способ за скулптора. Човекът и каменният блок са триизмерни и това веднага им придава много повече сходство, отколкото има между човека и една стена или дървен панел, върху които трябва да се рисува.

Микеланджело установи, че учениците в градината не се различаваха много от Гирландайовите. Сансовино беше един втори Майнарди: вече професионален художник, който години наред си изкарваше препитанието с теракота; благосклонен като Майнарди, той щедро раздаваше от своето време и търпение на начинаещите. На другия край на стълбицата беше Соджи — четиринадесетгодишен хлапак като Чиеко, който се препъваше в скулптурата и според строгото око на Микеланджело беше напълно лишен от дарба.

Ето го и неизбежния Якопо, в случая двадесетгодишния Бачо да Монтелупо, лекомислен като мушитрънче и подобно на Якопо неморален, похотлив тосканец, който събираше клюките за всички нощни скандали, за да ги разправя на сутринта, щом пристигне в градината. Заранта, когато Микеланджело започна работа тук, Бачо се втурна закъснял с най-интересните новини на деня: във Венеция се бил родил изрод с очи зад ушите; в съседния Падуа се родил друг изрод с две глави и по две лапи на всяка ръка. На другата сутрин Бачо разказа за един флорентинец, който ходел с развалени жени, „за да запази колкото може по-дълго целомъдрието на жена си“.

Особено го биваше в селския хумор; веднаж разправи как една флорентинска аристократка, изискано облечена в коприна и накитена с перли, попитала някакъв селянин, който излизал от черквата „Санто Спирито“: „Свърши ли литургията за селяндурите?“ „Да, госпожо — отвърнал селянинът, — и скоро започва литургията за курвите, тъй че побързайте!“

Бертолдо плесна ръце от удоволствие.

И Граначи си имаше лика-прилика — петнадесетгодишния Рустичи, син на заможен тоскански благородник, който работеше за собствено удоволствие и за едната чест да твори изкуство. Лоренцо бе поканил Рустичи да живее в двореца на Медичите, ала младежът бе предпочел да си остане в квартирата на Виа де Мартели. Една седмица след постъпването на Микеланджело Рустичи го покани на обед.

— И аз, като Бертолдо, обичам тъй приятните подробности в готвенето. От сутринта ще сложа една гъска в пещта.

Микеланджело установи, че Рустичи отговаряше на името си^[1], защото жилището му беше пълно с животни: три кучета, един орел, вързан с верижка за пръчката, на която кацаше, един папагал, който селяните от имението на бащата бяха научили да крещи: „Върви по дяволите!“ Но най-смущаващото нещо беше бодливецът, превърнат от Рустичи в домашно животно, който неспокойно шаваше под масата и боцкаше Микеланджело по краката.

След обела влязоха в една спокойна стая, по чиито стени се виждаха рисувани портрети на семейството. На този аристократичен фон селянинът се превърна в културен млад човек.

— Ти умееш да рисуваш, Микеланджело. С тази дарба един ден може би ще станеш скулптор. Но нека те предупредя: не отивай да

живееш сред разкоша на двореца.

— Няма такава опасност — изсумтя Микеланджело.

— Слушай, друже, приятно е да свикнеш на богат, лек и удобен живот. А навикнеш ли веднаж, лесно е да станеш подлизурко, да свиеш платната на собственото си мнение, за да секрепиш. Следващата крачка е да промениш творчеството си в угода на властниците, а това значи смърт за скулптора.

— Наясно съм, Рустичи.

Микеланджело се сближи най-много с Ториджани, който му приличаше повече на войник, отколкото на скулптор. Микеланджело бе обаян от Ториджани; но се и плашеше от него, когато той свиеше вежди и забоботеше с дълбокия си глас. Ториджани произхождаше от стар род на търговци на вино, станали отколе благородници; от всички ученици той се държеше най-нагло с Бертолдо. Понякога правеше и кавги, та някои от съучениците му се бяха отчуждили от него. Той веднага даде на Микеланджело топлото си приятелство, говорейки му непрекъснато от съседната маса. Микеланджело не познаваше по-красив човек от Ториджани; тази физическа красота, едва ли не съвършена, сломяваше дребното на ръст момче, лишено от фини черти.

Граначи следеше как се задълбочава връзката с Ториджани. Когато Микеланджело го попита не смята ли, че Ториджани е чудесен, Граначи отвърна предпазливо: — Познавам го от дете. Нашите семейства са близки.

— Но ти не отговори на въпроса ми, Граначи.

— Преди да се сприятелиш с някого, изяж щипка сол с него.

Една седмица след като Микеланджело постъпи тук, пристигна Лоренцо де Медичи с едно младо момиче. Сега Микеланджело видя за първи път отблизо човека, който без длъжност и ранг управляваше Флоренция и беше я превърнал в могъща република, богата не само в търговията, но и в изкуството, литературата и науката. Четиридесетгодишният Лоренцо де Медичи имаше грубо изсечено лице, сякаш изваяно от тъмен планински камък; то беше с неправилни черти, съвсем не красиво, с мътна кожа, изпъкнала челюст, издадена долна устна, вирнат нос, чийто долен край беше значително по-месест от костеливия му гръб; големи тъмни очи, бузи с тъмни хлътнатини над ъглите на устата и тъмна черна коса, сресана на път в средата,

която се спущаше надолу покрай веждите. Лоренцо бе облечен в дълга жълто-кафява роба с пурпурни ръкави, а на врата му се подаваше крайчецът на бяла яка. Беше малко над среден ръст, с яко телосложение, което поддържаше посредством усилена езда и лов с ястреби.

Освен това той бе познавач на класиката, ненаситен читател на гръцки и латински ръкописи, поет, когото Платоновската академия оприличаваше на Петрарка и Данте, създател на първата обществена библиотека в Европа, за която бе събрал десет хиляди ръкописа и книги — най-голямата сбирка след Александрийската. Признаваха го за „най-големия покровител на литературата и изкуството“, с колекция от скулптури, картини, скици и гравирани скъпоценни камъни, открита за всички художници и ученици — да се учат и вдъхновяват. На учените, събрани във Флоренция, за да я направят научно сърце на Европа, Лоренцо бе отпуснал вили на Фиезолския хълм, където Пико делла Миранадолла, Анджело Полициано, Марсилио Фичино и Кристофоро Ландино превеждаха новооткрити гръцки и староеврейски ръкописи, пишеха поезия, философски и богословски книги, помагаша да се създаде това, което Лоренцо наричаше „революция на хуманизма“.

Микеланджело бе чувал разни истории за Лоренцо, най-любимата тема за разговор във Флоренция: че имал слабо зрение, че се бил родил без обоняние. Сега, като го слушаше да разговаря с Бертолко, той си даде сметка, че гласът му звучи грубо и неприятно. Но, изглежда, това беше единственото неприятно качество на Лоренцо, както слабото му зрение бе единственият му недъг, а липсата на обоняние — единственият недостатък, с който се бе родил. Защото Лоренцо, най-богатият човек в света, ласкан от управниците на италианските градове държави и от династии като тези в Турция и Китай, имаше открит, приятен характер и му липсваше каквото и да е високомерие. Кормчия на републиката в същия смисъл, в който гонфалониерите и Синьорията бяха кормчии на закона и порядъка в града, той нямаше нито армия, нито гвардия, движеше се по улиците на Флоренция без телохранители, разговаряше с всички граждани като с истински равни, живееше обикновен домашен живот, скачаше по пода с децата си и държеше дома си отворен за художници, литератори и учени от цял свят.

В това се криеше неговият гений. Той упражняваше абсолютно влияние в политиката и въпреки това ръководеше Флоренция с такъв добър критерий и вродена вежливост и достойнство, че люде, които иначе можеше да бъдат врагове, работеха наедно, в разбирателство. Такива благоприятни резултати не бе постигал дори способният му баща Пиеро, нито гениалният му дядо Козимо, наричан от всички тосканци *Pater Patriae* (баща на отечеството), защото бе успял да създаде от Флоренция република след вековните кървави граждански войни между враждуващите партии на гвелфите и гибелините. Флоренция можеше да свали Лоренцо, Великолепния, да плякоса двореца му за един час и да го прогони. Той знаеше това, народът — също и тъкмо благодарение на туй обстоятелство Лоренцо управляваше нетитулуван. Защото както не бе високомерен, тъй не бе и страхлив: още като седемнадесетгодишен той: бе спасил живота на баща си при един стремителен военен преврат и бе рискувал живота си, нахълтвайки в лагера на Феранте в Неапол без никаква лична охрана, за да спаси своя град.

Такъв бе човекът, който стоеше само на няколко крачки от Микеланджело и разговаряше мило с Бертолдо за някакви антични скулптури, пристигнали същия ден от Мала Азия: защото за Лоренцо скулптурата имаше не по-малко значение от неговите флотилии от кораби, които кръстосваха всички морета, от редицата банки из цяла Европа и Средиземноморието, от производството и търговията с какви ли не стоки — от флорентинска вълна, дървено масло и вино до екзотичните благовония, подправки и коприни на Ориента, — които възлизаха на милиони златни флорини. На едни Лоренцо вдъхваше уважение с богатството си, на други — с могъществото си; ала учените и хората на изкуството го почитаха и обичаха заради страстта му към знанията, заради свободата на мисълта, хвърлена преди повече от хиляда години в мрачните, влажни тъмници, която Лоренцо де Медичи се бе врекъл да избави.

Сега Лоренцо се спря да поговори с учениците. Микеланджело обърна поглед към момичето до него. То беше слабичко същество, помладо от самия Микеланджело, облечено в розова вълнена мантия с дълги ръкави, в гамура, дълга рокля, чиито поли падаха на меки свободни дипли, и пристегнат корсаж, под който носеше бледожълта блуза с висока кръгла яка. Пантофките ѝ бяха от жълт брокат, а на

гъстата ѝ черна коса имаше розова сатенена шапчица, обвезана с перли. Момичето бе толкова бледо, че дори розовата шапчица и мантия не можеха да придадат цвят на изпитите му бузи.

Когато Лоренцо мина с незабележимо кимване край масата на Микеланджело, очите на момчето срещнаха неочаквано очите на момичето. Той престана да работи, а тя — да се движи. Той не можеше да откъсне поглед от това нежно момиче с интересно лице, а тя се стресна от стръвното изражение на лицето му, от силата, която бе излял в рисунките пред себе си. Червенина нахлу във фарфоровите ѝ бузи.

Микеланджело почувствува това пробуждане у двамата и дишането му се учести. За миг си помисли, че момичето ще го заговори, понеже то навлажни бледите си устни. Но с едно потръпване то свали поглед от него и догони баща си.

Лоренцо обви с ръка тънкото кръстче на момичето. Те минаха край фонтана, поеа по алеята към вратата и излязоха на площада.

Микеланджело се обърна към Ториджани.

— Кой беше това?

— Лоренцо Великолепни, глупчо такъв.

— Не, не, момичето.

— Момичето? О, Контесина. Дъщеря му. Единствената останала в двореца.

— Контесина ли? *Малка контеса*, а?

— Да. Лоренцо имал навик да нарича тъй на прякор другите си дъщери. И когато се родило това мъниче, взел, че го кръстил Контесина. Защо питаш?

— Просто така.

[1] Rustico (ит.) — селянин, селски. — Б.пр. ↑

Лодовико не даде съгласието си Микеланджело да се учи в градината. Макар в семейството да знаеха, че е напуснал Гирландайовото ателие, те избягваха това падение — скулптурата, като отказваха да го признаят. Домашните му го виждаха рядко: той ставаше в зори, когато всички спяха освен излязлата на пазар мащеха, връщаше се за малко към дванадесет, когато Лукреция му поднасяше печено месо или готвено пилешко, и работеше до мръкнало в градината, а после, на път за в къщи, се мъknеше колкото е възможно по-бавно, тъй че сварваше всички да спят освен брат си Буонарото, който лежеше буден и го разпитваше за новините на деня, или пък баба му, която го чакаше в кухнята да му даде да хапне.

— Ризите вече са ти омалели, Микеланджело — каза Мона Алесандра, — а и чорапите ти са се протрили. Баща ти мисли, че щом не печелиш... но както и да е. Отделила съм тука тия пари. Купи си каквото ти трябва.

Той я целуна леко по пергаментовата буза; в семейството тяхната обич бе най-трайната, но те почти не знаеха как да я изразяват.

Той бе аскет по природа и нямаше влечение да си купува разни неща.

— Скоро ще започна да вая и ще потъна в каменен прах от главата до петите. Тогава никой няма да забелязва дрехите ми.

Тя уважи честолюбието му и прибра няколкото монети в кесията.

— Както искаш. Но тия пари тук са твои.

Граначи не смяташе, че е необходимо да става толкова рано всяка сутрин и да се връща тъй късно вечер; само по обед двете момчета се прибираха и излизаха наедно. С всеки изминал ден Граначи се чувствуваше все по-потиснат, прегърбените му рамене изглеждаха едва с два-три пръста по-високи от Микеланджеловите.

— Ех, тая студена, лепкава глина — оплака се веднаж той. — Ненавиждам я. Мъча се да моделирам колкото може по-лошо, та Бертолдо да не ми каже, че вече съм готов да работя с камък. Опитах с

гранит поне десет пъти и всеки удар на чука сякаш попада в мен, а не в камъка.

— Но, Граначи, братко мой, мраморът резонира — завещава го Микеланджело. — Той поема удара. А гранитът е като баят хляб. Почакай да заработиш с мрамор — все едно, че впиваш пръсти в прясно тесто.

Граначи се втренчи озадачен в лицето на приятеля си.

— Ти си толкова остър за всяко нещо, пък заговориш ли за мрамор, ставаш поет.

Микеланджело се озова в същински котел за рисуване. Едва ли не първите думи, които Бертолдо му каза, бяха:

— Тук, в градината, рисуването е *sine qua non*^[1], дойдеш ли сутрин, нарисуй лявата си ръка; после свали обувките и нарисуй краката си; това е добро упражнение в ракурс.

— А защо да не нарисувам и дясната си ръка?

— Ето още един шегобиец между нас! — ахна доволен Бертолдо.

Още когато бе работил с камък у Тополино, Микеланджело бе прехвърлял чука от дясната ръка в лявата, без да чувства разлика в точността на удара или тежестта. След като нарисува лявата си ръка в различни положения, той взе молива в нея и нарисува дясната, първо откъм дланта, после отгоре — със силно изпънати пръсти.

Бертолдо се приближи и вдигна хартията с няколкото рисунки, които едва се побираха на листа.

— Всеки според способностите си — промърмори той тихичко.

— Не се засягам. Работя еднакво и с дясната, и с лявата.

Рисуваха живи модели от цяла Флоренция, които Лоренцо изнамираше: учени в черно кадифе, войници с бичи вратове, четвъртити глави и гъсти вити вежди, недодялани грубияни, селяни, слезли от колите си, плешиви старци с гърбави носове и щръкнали челюсти; монаси с черни раса, а на посивелите им глави — черни шапки с обърнати поли; весели флорентински юначаги, красиви, с гръцки носове, започващи от самото чело, с къдрокоси глави, обрасли досам врата, и големи празни очи; вапцари с омацани ръце; мазолести железари; яки носачи; шишкави прислужници; благородници в червена и бяла коприна, обшита с перли; стройни момченца във виолетово; пълнички дечица, които позираха за херувимчета.

Микеланджело се сопна на Бертолдо, който разкритикува остро едно нарисувано от него торсо:

— Как можем да рисуваме, като гледаме само външните форми? Виждаме, че нещо напират под кожата и нищо повече. Да можехме да проследим вътрешността на едно тяло, костите, мускулите... За да познаваме човека, трябва да познаваме и червата му. Аз никога не съм виждал вътрешностите на човека.

— Триста дяволи! — изруга тихо Бертолдо. — На докторите е позволено да правят дисекция на труп само веднаж в годината пред Градския съвет. Иначе това се смята за най-голямото престъпление във Флоренция. Избий тази мисъл от главата си.

— От устата си — да, но не и от главата си. Никога не ще мога да вая добре, ако не разбера как е устроено човешкото тяло.

— Дори гърците не са правили дисекции, а те са били езичници и не е имало църква да им забранява. И на Донатело не беше му нужно да реже човешкото тяло, за да получи блестящите си познания. Нима искаш да станеш по-добър от Фидий и Донатело?

— По-добър не, но по-различен.

Микеланджело никога не бе виждал Бертолдо толкова развълнуван. Той хвана ръката на стария скулптор и я погали успокоително.

Въпреки тези всекидневни стълкновения те станаха приятели. Докато другите моделираха с глина или чукаха камък, Бертолдо въвеждаше Микеланджело вътре и стоеше с часове над момчето, което копираше египетски амулети, гръцки медальони, римски монети и държейки в ръка всяка от тези ценни творби на изкуството, обясняваше какво е искал да постигне древният художник.

— За негова изненада Микеланджело си спечели предаността на Ториджани, който сега бе преместил масата си по-близо до Микеланджеловата. Ториджани беше завладяваща личност: той просто смазваше Микеланджело със своето обаяние, със своето внимание и живот. Ториджани бе конте, носеше цветни копринени ризи и широк колан със златни токи; всяка сутрин, преди да дойде на работа, той се отбиваше в бръснарницата при пазара за слама, за да го обръснат, вчешат и намажат косата му с благовонно масло. Микеланджело беше мърляв ученик: очерняше ръцете си с въглен, който, без да се усети, размазваше по лицето; мацаше ризата си с боя, чорапите с мастило.

След цял ден работа Ториджани пак успяваше да опази съвсем чисти яркожълтата си ленена камича (риза до кръста с бухнали ръкави) и зелената туника с избродирано с жълта коприна „Т“ на рамото, тъмносините чорапи от най-хубава вълна. Той работеше по такъв начин, че по дрехите и косата му нямаше и следа от каменен прах и парченца — нещо нечувано за каменоделеца, който в края на работния ден прилича на монолитите. Ториджани винаги учудваше Микеланджело, който се чувствуваше поласкан, когато оня обгръщаше със силната си ръка раменете му, държеше лицето му близо до своето или ахваше пред последната му скица.

— Микеланджело, драги, ти даваш най-чистата работа, а не съм виждал човек да се мърси повече от тебе.

Ториджани беше винаги в движение, смееше се, позираше, говореше ту смислено, ту безсмислено, но никога не стоеше на едно място, а все размахваше ръце с изумрудени и бисерни пръстени, сякаш имаше нужда да властвува дори над въздуха около себе си. Силният му звучен глас ехтеше над тучната пролетна морава, осеяна с диви цветя, и каменарите в другия край на градината, които строяха библиотека за ръкописите и книгите на Лоренцо, спираха за миг работа да го послушат.

Когато учениците излизаха, за да проучат как изглеждат фигурите на Джото в „Санта Кроче“ при утринно слънце или как падат следобедните лъчи върху „Младия свети Йоан и двамата светци“ на Филипино Липи в „Санто Спирито“, или да хванат заревото на залеза върху фигурите на Кампанилата, проектирани от Джото и изпълнени от ученика му Андреа Пизано, Ториджани грабваше Микеланджело под ръка, любезничеше с него и очаровайки го с приказките си, го правеше свой пленник.

— Ех, човек да е войн, Микеланджело! Да се хвърля в смъртоносни битки, да убива врага с меч и копие, да покорява нови земи и всичките им жени! Това е живот! А художникът? Ба! Това е работа за евнусите на султана. Аз и ти трябва да обикаляме света заедно, друже мой, да търсим битки, опасности и съкровища.

Микеланджело изпитваше дълбока привързаност към Ториджани, едва ли не любов. Пред него той се чувствуваше прост; да спечели уважението на такъв хубав и харесван младеж като Ториджани — това бе упойно вино за оня, който никога не пиеше.

[1] Условие, без което не може (лат.). — Б.пр. ↑

Поради различието в рисуването за стенопис и рисуването за скулптура сега той трябваше да се отучи от много неща, които бе усвоил в Гирландайовото ателие.

— Това е рисуване заради самото рисуване — поучаваше го Бертолдо със същите думи, които Гирландайо бе употребил, за да го предпази, — та да добиеш безпогрешно око и ръка.

Бертолдо непрекъснато му говореше за разликите между двете изкуства. Скулпторът търси триизмерност на фигурите, не само височина и ширина, но и дълбочина. Живописецът рисува, за да запълни пространство, скулпторът — за да измести пространство. Живописецът рисува мъртъв живот в рамка; скулпторът — за да хване внезапно движение, да открие борбата на натиск и противодействие в човешката фигура.

— Живописецът рисува, за да разкрие специфичното; скулпторът — за да покаже универсалното. Разбираш ли? — питаше го Бертолдо.

Микеланджело наведе глава.

— Кое е най-важното, живописецът рисува, за да изнесе, да изстиска една форма от себе си и да я отбележи на хартията; скулпторът рисува, за да внесе, да вземе една форма от обкръжаващия го свят и да я затвърди в себе си.

Микеланджело беше почувствувал някои от тези неща, но за повечето, разбираше, че са здрава мъдрост, извлечена от опита.

— Аз съм нещо подобно на гювеч — извиняваше се Бертолдо. — В главата ми са наливани всички схващания на всички тоскански скулптори от два века насам. Ще трябва да ме извиниш, ако излиза малко *obiter dicta*^[1].

Бертолдо, натоварен със задачата да създаде ново поколение скулптори, беше всеотдаен учител, за разлика от Гирландайо, който просто нямаше време. В най-добрия случай скулпторите употребяват едносрични думи; звуците на чука и длетото — техен свръхезик и тяхна истинска реч удавят малките гласове и малките светове. Бертолдо беше изключение.

— Микеланджело, ти рисуваш добре. Но не по-малко важно е да знаеш защо е нужно да рисуваш добре. Рисуването е свещ, която трябва да се запали, за да не ходи скулпторът опипом в тъмнината; план, за да разбереш построението, което гледаш. Да се опиташ да разбереш друг човек, да се добереш до дълбините на душата му е най-трудното човешко стремление. И всичко това художникът се мъчи да постигне не с друго оръжие, а с перо и въглен. — Той сви рамене. — Този романтичен Ториджани говори за войни. Детска игра! Вълнението пред смъртната опасност е нищо в сравнение с вълнението на човек, мъчещ се да сътвори сам нещо, което никога не е съществувало преди.

Микеланджело вземаше в ръка работата си, вглеждаше се в нея, сякаш за да разбере по-добре казаното от Бертолдо, и диреше да открие в рисунката нещичко от това, което учителят искаше.

— Рисуването е най-добрият начин да заличиш невежеството си по някой въпрос — настояваше старецът — и да го замениш с мъдрост, както е сторил Данте с написването на своя „Ад“. Да, да. Рисуването е като четенето: четеш Омир, за да научиш за Приам и Елена от Троя; четеш Суетоний, за да знаеш за цезарите.

Микеланджело наведе глава:

— Аз съм неук. Не мога да чета нито гръцки, нито латински. Три години Урбино се мъчи да ме научи, но аз се запънах и не исках да уча. Исках само да рисувам.

— Глупчо! Ти не ме разбра. Нищо чудно, че Урбино си е имал ядове с тебе. Рисуването е учебен предмет, мерило, с което проверяваш дали си почтен. То е изповед; разкрива всичко за самия теб, докато ти си въобразяваш, че разкриваш друго. Рисуването е написаният стих на поета, изложен на книга, за да се види дали ще излезе нещо, което си струва да се каже, дали ще бъде разкрита една истина, която си струва да се разкрие. — Гласът на стария скулптор зазвуча меко, изпълнен с обич. — Запомни това, сине мой: да рисуваш е все едно да си като бог, когато вдъхва живот на Адама; именно външното дишане на художника и вътрешното дишане на модела създават един нов, трети живот върху хартията. Това е любовен акт, Микеланьо, любовният акт, от който всичко се ражда на тази земя.

Да. Рисуването е дишане на живота; той знаеше това; и все пак за него то не беше цел, а само средство.

Той почна да остава до късно вечер, без никой да знае, вземаше инструменти и работеше с разхвърляните наоколо каменни отломки: жълтеникавобял травертин от кариерите край Рим, пиетрафорте от Ломбрелино, конгломерат бреча от Импрунета, тъмнозелен мрамор от Прато, пъстър червено-жълт мрамор от Сиена, розов мрамор от Гаворано, прозрачен мрамор — чиполино, синьо-бял — бардильо. Ала най-много се радваше, когато някой оставяше парче бял карарски мрамор. Като дете той бе стоял пред мрамороделците, жаден да се докосне до този драгоценен камък, да поработи с него. Но това се бе оказало невъзможно: белият мрамор се намираще рядко и струваше скъпо, докарваха го от Карара и Саравеца колкото за изпълнение на поръчки.

Сега той започна да експериментира тайно с шилото, обикновения и зъбятя шкарпел, правейки различни фактури на мрамора, както бе правил с пиетра серена у Тополино. За него настъпваха най-хубавите часове на деня, когато останеше сам в градината, единствено в компанията на статуите. Скоро, много скоро, ще трябва завинаги да поеме в ръце тези инструменти; ще трябва да ги взема още със ставането си сутрин, защото те са неотделима, естествена част от него — като ръцете и краката. Паднеше ли мрак, Микеланджело никога не забравяше да развали направеното, та никой да не разбере, че е работил, да обере отломките и да ги изхвърли на купа в дъното на градината.

И както неизбежно става, най-после, бе хванат; но от последния човек, който бе очаквал да го изненада.

Сега Контесина де Медичи идваше в градината почти всеки ден ако не с Флоренцо, то с Полициано или Фичино, или Пико делла Мирандола — учените от платоновската академия на баща ѝ. Тя разговаряше с Граначи, със Сансовино и Рустичи, които очевидно познаваше отдавна; но никой не я запозна с Микеланджело. И тя нито веднъж не го заговори.

Прекрачеше ли тя прага на градината, той начаса усещаше това, без дори да е зърнал нейната бързо движеща се фигура или лицето ѝ, което сякаш бе само очи. Мисълта му заработваше по-усилено, като че всяко движение около него, дори движението на слънцето и въздуха, се ускоряваше.

Именно Контесина освободи Граначи от робския труд с камъка. Той бе казал пред нея какво мисли и тя бе говорила с баща си. Един ден Лоренцо дойде в градината и рече:

— Граначи, бих искал едно голямо пано — „Триумфът на Паул Емилиус“. Ще се заемеш ли да го нарисуваш?

— Дали ще се заема! Колкото човек има по-голяма нужда, толкова по-скоро трябва да му се помогне.

Когато Лоренцо се обърна, Граначи притисна лявата си ръка до устните и за благодарност изпрати на Контесина въздушна целувка.

Тя нито веднъж не се спря да погледне работата на Микеланджело. Все се застояваше при масата на Ториджани, застанала от другата ѝ страна, тъй че да е с лице към Микеланджело, и той можеше да вижда всеки неин жест, да чува смеха ѝ, докато Ториджани я забавляваше. И при все че се втрещаваше в нея очарован, очите им никога не се срещаха.

Когато най-сетне тя си тръгнеше, той се чувствуваше премалал до краен предел. Не можеше да разбере защо е така. Момичетата никак не го интересуваха. Въпреки едногодишните напътствия на Якопо той все още не можеше да различава кои са „креватни“. Нито в семейството му, нито в тесния кръг приятели имаше момичета. Едва ли можеше да си спомни да е разговарял някога с момиче. Никога не бе изпитал желание поне да нарисува някое. Те му бяха чужди. Защо тогава го болеше, като я виждаше да се смее дружелюбно с Ториджани само на няколко крачки от него? Защо го хващаше яд на Ториджани и на нея? Какво ли значеше тя за него, тази принцеса с благородната кръв на Медичите?

Това бе някаква тайнствена болест. Искаше му се Контесина да стои далеч от градината, да го остави на мира. Рустичи казваше, че преди идвала рядко. А защо сега се мъknеше всеки ден и стоеше по час и повече? С колкото по-голяма жар той се хвърляше над белите листове, толкова по-ясно си даваше сметка, че тя стои тръпнеща при масата на Ториджани и флиртува с този красив мускулист атлет, а същевременно гледа и възприема всеки щрих на въглена като лична обида.

Мина много време, настъпи летният зной, дивите цветя увехнаха и тревата в градината изгоря, докато най-после той разбра, че е ревнив.

Ревнуваше Ториджани. Ревнуваше Контесина. Ревнуваше двамата заедно. Ревнуваше всеки поотделно. И се ужаси.

А ето че сега тя го свари в градината, след като другите си бяха отишли. Придружаваше я брат ѝ Джовани, дебел и малко кривоглед, горе-долу на негова възраст — четиринадесетгодишен, избран вече за кардинал; с нея беше и братовчед ѝ, незаконороденият син на Лоренцовия обичан брат Джулиано, убит от заговорници от фамилията Паци. По време на това убийство Микеланджело е бил едва тригодишен, но флорентинци и досега говореха за гледката, която представлявали заговорниците, обесвани на прозорците на Синьорията.

Първите думи се изплъзнаха неочаквано:

— Добър вечер.

— Добър вечер.

— Микеланджело.

— Контесина.

— Как сте? — попита Контесина.

— Горе-долу — Микеланджело като каменоделец от Сетиняно.

Той дълбаеше рибена кост върху отломък пиетра серена. Не прекъсна работата си.

— Този камък мирише.

— На току-що обрани смокини.

— А този? — Тя посочи един мрамор на пейката до него. — Дали не мирише на току-що обрани сливи?

— Не, този почти няма мирис. — Той отдяла едно парченце. — Ето, помиришете сама.

Тя сбърчи нос и се засмя, а той се настани пред мрамора и взе да бие длетото, под което се разхвърчаха ситни парченца.

— Защо работите тъй... тъй настървено? Не се ли изтощавате? Аз бих капнала.

Той беше чувал за крехкото ѝ здраве, за охтиката в семейството, отнела миналата година живота на майка ѝ и сестра ѝ. „Затова Лоренцо е толкова грижлив към нея — казваше Рустичи, — защото няма да я бъде дълго.“

— Не, каменоделството не отнема силите, а ги възвръща. Ето, опитайте да пороботите върху този бял мрамор. Ще останете учудена как оживява той под ръцете.

— Но под вашите ръце, Микеланджело. Бихте ли ми подарили този камък, като завършите мотива?

— Но това е нищо, просто рибена кост, каквато правим на плочите за градински алеи или на похлупаците за резервоарите.

— На мен ми харесва.

— Тогава ще го довърша.

Тя остана неподвижна над него, а той приклепна до камъка. Когато удари на по-твърдо, огледа се за ведро с вода, но не видя и плюна точно там, дето трябваше да размекне камъка, а после продължи да плъзга длетото по него.

Развеселена, тя попита:

— А какво правите, като пресъхнете?

Той я погледна с изчервено лице.

— Плюнката на добрия каменоделец никога не пресъхва.

[1] Казано мимоходом, между другото (лат.). — Б.р. ↑

С първата непоносима жегата, която висна над градината, дойде и първата злополука — със Соджи. Неговото въодушевление вехнеше като тревата на моравата. Той нито бе спечелил награда, нито имаше поръчки и макар че Бертолдо му плащаше по няколко монети, доходите му бяха по-високи само от доходите на Микеланджело, който нямаше никакви. Ето защо Соджи си помисли, че Микеланджело може да се присъедини към него.

Една задушна вечер към края на август той изчака всички да си отидат, захвърли инструментите и пристъпи към най-новия ученик.

— Микеланджело, хайде да се махнем оттук и двамата. Цялата тази глупост е толкова... толкова неизгодна. Да се спасяваме, докато все още има време.

— Да се спасяваме ли? От що?

— Прогледни, не бъди сляп! Никога няма да получим нито поръчки, нито пари. Кой всъщност живее от скулптура?

— Аз.

Чувството на отвращение, негодувание и дори страх, издълбани върху лицето на Соджи, бяха по-красноречиви от всичко, което той бе успял да изрази със своите восъчни или глинени фигури.

— Къде ще намерим работа? Ако Лоренцо умре...

— Но той е толкова млад човек, едва четиридесетгодишен.

— ... тогава няма да имаме вече ни покровител, ни градина. Нима ще скитаем из Италия като просяци с шапка за милостиня в ръка? „Трябва ли ви мрамороделец? Нужна ли ви е една мадона? Една пиета? Мога да ви направя, стига да ми дадете подслон и храна.“

Соджи наблъска малкото си лични вещи в една торба.

— Ами! Искам да имам такъв занаят, че хората да ме търсят. Всеки ден! За хляб или свинско, за вино или чорапи. Народът не може да живее без тези неща, трябва да пазарува всеки ден. И аз всеки ден ще продавам. И ще живея от продаденото. Аз съм практичен човек, трябва да знам, че ще печеля на ден по толкова и толкова солди. Скулптурата е най-ненужният лукс, тя стои на последно място. Пък аз

искам моят занаят да стои на първо място. Какво ще кажеш, а, Микеланджело? Още не си получил ни едно скудо. Я се погледни какъв си дрипав. Нима искаш да живееш цял живот като просяк? Напусни още сега, с мене. Ще си намерим заедно работа...

Този гняв на Соджи бликаше издълбоко, той се бе трупал цели седмици, може би месеци. Въпреки това подсъзнателно Микеланджело се забавляваше мъничко.

— За мен скулптурата стои на първо място, Соджи. Всъщност друго няма. Аз казвам скулптура, и край.

— Точно тъй, край — съгласи се Соджи. — Баща ми познава един месар на Понте Векио, който си търси помощник. Няма разлика между длетото и ножа...

На другата сутрин, като научи за напускането на Соджи, Бертолдо сви рамене.

— Това са злополуките в скулптурата — рече той. — Всеки човек е роден с малко дарба; но у повечето пламъкът угасва твърде бързо. — Той прокара примирено пръсти през бялата си коса. — Това всякога се случва в ателиетата. Още отначало си знаеш, че част от преподавателските ти усилия ще отиде на вятъра; но не можеш да се откажеш за това, нали всичките ти ученици ще пострадат. Такива като Соджи към скулптурата ги тласка не обич или влечение, а въодушевлението на младостта. И щом този първи порив започне да гасне, те си казват: „Стига химери! Подири сигурен начин на живот.“ Като станеш ръководител на ателие, ще се убедиш, че това е вярно. Скулптурата е усилен, скотски труд. Човек не бива да става художник, защото може, а защото трябва. Изкуството е само за тези, които биха били нещастни без него.

На другата заран кръглоликият Буджардини, пораснал не на височина, а на ширина, пристигна като нов ученик в градината. Микеланджело и Граначи го прегърнаха сърдечно.

След като завърши картината за Лоренцо, Граначи проявяваше такъв организаторски талант, че Лоренцо го покани да стане управител на градината. За Граначи беше удоволствие да прекарва времето си в изпълнение на тази длъжност — да осигурява подходящ камък, желязо или бронз, да урежда конкурси за учениците, да взема скромни поръчки от гилдиите.

— Граначи, не бива тъй — протестира веднаж Микеланджело. — Ти не си по-малко даровит от другите в градината.

— Но тази работа ми прави удоволствие — отвърна меко Граначи.

— Тогава остави това удоволствие. Ако ни трябва въглен или модел, пека сами си го намерим. Защо трябва ти да изоставяш своята работа, за да помагаш на нас да си вършим нашата?

Граначи не остана безчувствен към похвалата, скрита в гнева на Микеланджело.

— Има време за всичко, драги — отвърна той. — Рисувал съм и пак ще рисувам.

Но когато Граначи се върна към рисуването, Микеланджело се ядоса повече от всякога; защото Лоренцо бе накарал приятеля му да направи декорите за една алегорична драма, както и плакарди и украса за някакво зрелище.

— Граначи, глупако, как можеш да си пееш тъй весело и да рисуваш карнавална украса, която ще изхвърлят още на другия ден след празненството?

— Но аз обичам да се занимавам с неща, които ти наричаш незначителни. Не може всичко да бъде дълбоко и вечно. Едно зрелище, едно празненство са по-важни, защото доставят удоволствие на народа, а удоволствието е едно от най-значителните неща в живота, толкова важно, колкото и яденето, пиенето или изкуството.

— О... ти... флорентинец такъв!

С напредването на есента напредваха и приятелствата на Микеланджело. При свободни дни и църковни празници, когато градината беше заключена здраво, Рустичи го канеше на обед, а после го повеждаше извън града да търсят коне, като плащаха на земеделци, коняри и слуги за правото да рисуват в техните обори и ниви.

— Конете са най-красивите божии създания! — възкликваше Рустичи. — Трябва да ги рисуваш непрекъснато, всеки кон, който видиш.

— Но, Рустичи, аз никога не съм мислил да вая кон. Само хора.

— Опознаеш ли веднаж коня, опознаваш света.

Сансовино, селянинът от Арецо, два пъти по-голям от Микеланджело, имаше своя собствена философия:

— Художникът трябва по-често да се връща към земята; трябва да оре, да сее, да плев, да жъне. Общуването със земята ни обновява. Да си само художник значи да черпиш сокове от самия себе си и да изсъхнеш. Затова аз на всеки няколко седмици яхвам мулето си и отивам до Арецо. Трябва да дойдеш с мене, Микеланджело, да усетиш разораната земя под нозете си.

— С удоволствие бих отишъл с теб в Арецо, Сансовино, стига там да има поне малко мрамор, та да прокарам една бразда в него.

Само у дома си той се чувствуваше нещастен. Лодовико се бе изхитрил да води точна сметка какви премии, награди и поръчки получава всеки един от учениците в градината; баща му знаеше, че Сансовино, Ториджани и Граначи печелят добри пари.

— Ти нищо ли не си спечелил? — питаше строго Лодовико. — Поне едно скудо?

— Още не.

— След цели осем месеца! Защо? Защо другите печелят, а ти не?

— Не знам.

— От това мога да заключа само едно: че ти не можеш да си мериш силите с другите.

— Не съм ги мерил.

— Ако имаш някакъв талант като скулптор, Лоренцо няма ли да разбере?

— Несъмнено ще разбере.

— Но досега той не те е забелязал?

— Не.

— Ето на! Ще ти дам още четири месеца, та да направиш една година. И тогава, ако Лоренцо все още смята, че от тебе нищо не става, ще те пратя на работа.

Ала Лодовико не може да изтърпи и четири седмици. Една неделна утрин той го подхвана в спалнята.

— Бертолдо хвали ли работата ти?

— Не.

— Казва ли, че имаш дарба?

— Не.

— Не те ли насърчава?

— Обучава ме.

— То не е едно и също.

— Съгласен съм.

— Хвали ли другите?

— Понякога.

— Възможно ли е ти да си най-безнадеждният?

— Невъзможно.

— Защо?

— Рисувам по-добре от тях.

— Рисуваш. Какво значи това? Щом те учат за скулптор, защо не правиш скулптури?

— Бертолдо още не разрешава.

— Защо?

— Казва, че не съм готов.

— Но другите правят скулптури, нали?

— Да.

— Не разбираш ли какво значи това?

— Не.

— То значи, че имаш по-малко способности от тях.

— Това ще се разбере, като пипна в ръцете си камък.

— Кога ще стане това?

— Не знам.

— Докато не заработиш с камък, не можеш ли да спечелиш нещо?

— Не мога.

— А те не дават ли да се разбере, че скоро ще започнеш с камък?

— Не.

— Не ти ли се вижда безнадеждна тая работа?

— Не.

— А как ти се вижда?

— Учудваща.

— И колко време ще седиш там и ще се чудиш?

— Колкото реши Бертолко.

— Какво стана с твоята амбиция?

— Нищо.

— Същото, което стана от теб в градината: нищо.

— Щом човек учи, значи, не се е отказал от амбициите си.

— Ти си вече петнадесетгодишен. Никога ли няма да припечелиш нещо?

— Ще спечеля.

— Кога? Как?

— Не знам.

— Двайсет пъти вече каза „не“, „не знам“. Кога ще знаеш?

— Не знам.

Изтощен Лодовико изкрещя:

— Като грабна една тояга! Кога ще ти дойде умът в главата?

— Правя туй, което трябва. А това значи, че имам ум.

Лодовико се сгромоляса в едно кресло.

— Лионардо нека да стане монах. Де се е чуло и видяло един Буонароти монах? Ти искаш да станеш художник. Де се е чуло и видяло един Буонароти художник? Джовансимоне иска да стане уличник, да замеря с камъни минувачите. Де се е чуло и видяло един Буонароти скитник? Урбино върна Сиджизмондо от училище и казал, че си давам парите на вятъра, защото синът ми не може да научи буквите. Де се е чуло и видяло един неграмотен Буонароти? Вече не знам защо човек трябва да има синове.

Микеланджело се приближи до креслото и докосна лекичко с пръсти рамото на баща си.

— Имай вяра в мене, татко. Аз не чакам да стрижа магаре за вълна.

В градината положението не беше по-добро; дори се влошаваше. Бертолдо го натискаше здравата; все недоволен от работата му, той току пристъпяше от крак на крак и викаше:

— Не, не, ти можеш повече! Още веднъж! Още веднъж!

И го караше да прерисува моделите, качени на една стълба, а в края на седмицата го заставяше да идва в неделя и да рисува теми, в които да включи всички фигури, скицирани през седмицата.

Като се прибираще вечер с Граначи, Микеланджело възкликваше изтерзан:

— Защо се отнасят несправедливо с мене?

— Не е вярно — отговаряше Граначи.

— Та всеки го вижда. Не ме допускат до конкурсите за Лоренцовите премии, нито ми дават да работя някоя поръчка. Не ми разрешават да посещавам двореца и да разглеждам творбите на изкуството. Ти сега си управител на градината. Поговори на Бертолдо. Помогни ми.

— Щом Бертолдо реши, че си готов да участвува в конкурсите, той ще ти каже. А дотогава...

— Боже мой! — процеди Микеланджело. — Дотогава ще спя в лоджията на Синьорията, та баща ми да не може да ме спипа с тоягата.

Гнетеше го и нещо друго, ала той не можеше да говори за него с Граначи: с настъпването на дъждовете Лоренцо бе запретил на Контесина да излиза от двореца. Микеланджело не смяташе, че здравето ѝ е чак толкова крехко. Той усещаше у нея пламък, един пламък, достатъчно силен да унищожи смъртта. Сега, когато Контесина вече не идваше, градината изглеждаше необичайно пуста, а дните — дълги и равни, ненарушавани от трепета на очакването.

Тъй самотен, той подири спасение в Ториджани. Двамата станаха неразделни. Микеланджело говореше възторжено за Ториджани: за неговото остроумие, усет, телосложение...

Граначи току вдигаше вежди:

— Микеланджело, поставяш ме в неудобно положение. Не мога да говоря много, защото ще излезе, че ревнувам и се докачам, но трябва да те предупредя. Ториджани прави това не за първи път.

— Какво прави?

— Раздава щедро чувствата си, докато спечели изцяло някого, а после го хващат дяволите и скъсва приятелството, щом може да омотае някой друг. Ториджани има нужда от аудитория; и ти си тази аудитория за него. Не мисли, че това е приятелска обич.

Бертолдо не беше толкова деликатен. Виждаше ли рисунка на Микеланджело, подражаваща на току-що завършената от Ториджани, накъсваше листа на стотици парченца.

— Ходи една година с някой сакат и накрая ще закуцаш и ти. Премести масата си, дето ѝ е мястото.

Бертолдо знаеше, че Микеланджело е достигнал границата на търпението. Той сложи крехката си като есенен лист ръка върху рамото на момчето:

— И тъй, минаваме на скулптура.

Микеланджело зарови лице в ръцете си; янтарните му очи засвяткаха от изблик на чувства, пот изби по челото му. Облекчение, радост и горест се смесиха и накараха сърцето му да затупа бързо, а ръцете му да затреперят.

— А какво е скулптурата? — запита Бертолдо с наставнически тон. — Това е изкуство, при което, отмахвайки излишното от обработвания материал, го довеждаме до формата, замислена от художника.

— С чук и длето! — възкликна Микеланджело, възвърнал спокойствието си.

— Или с последователно напластяване — натърти Бертолдо, — когато моделираме с глина или восък, тоест посредством натрупване.

Микеланджело завъртя поривисто глава:

— Това не е за мене. Аз искам да работя непосредствено с мрамор. Искам да работя както гърците, да вая направо от камък.

Бертолдо се усмихна накриво:

— Благородна амбиция. Но на италианеца му е нужно много време, за да достигне гърците. Първом трябва да се научиш да моделираш с глина и восък. Дорде не си усвоил метода на натрупването, не можеш да минеш към метода на отмахването.

— Няма ли да работя с камък?

— Още не. Восъчните ти скици ще бъдат около една стъпка високи. Наредих на Граначи да достави восък за тебе. За размекване използваме от тази животинска мас. Тъй. Ако ли пък го искаш по-жилав, добавяш терпентин. Разбра ли?

Додето се топеше восъкът, Бертолдо му показва как се прави арматура от пръчки или тел, а след като восъкът изстина — как да го омеси. Като направи арматурата, Микеланджело начена да напластява

восък, та да види доколко ще може с триизмерната фигура да се доближи до двуизмерната скица.

И тъй, това бе чудото, за което той говореше разпалено на стълбите пред Катедралата. За това той беше защищавал достойнствата на скулптурата пред живописиста. Истинската задача на скулптора — това бе дълбочина и обlost, измерение, което живописецът може само да загатне посредством измамата на перспективата. Суровият свят на действителността беше негов; никой не би могъл да обиколи рисунката му, ала всеки ще може да заобиколи скулптурата му и да я прецени от всички страни.

— И тъй, тя трябва да бъде съвършена не само отпред, но и от всеки зрителен ъгъл — рече Бертолдо. — Това означава, че всяка фигура трябва да се моделира неведнъж, а триста и шестдесет пъти, понеже от всеки различен градус тя е различна.

Микеланджело бе омагьосан; Бертолдовият глас го изгаряше като пламък.

— Разбирам.

Той взе восъка и усети топлината му в дланите си; за ръце, петимни за камък, месенето на восъка не беше удоволствие. Ала Бертолдовите думи го подтикнаха да изпробва дали може да направи глава, торс, цяла фигура, която донейде да наподобява рисунката. Не беше лесно.

— Но колкото по-скоро започна — извика той, толкова по-скоро ще свърша.

След като натрупа восъка върху арматурата, той изпълни нареждането на Бертолдо да го обработи с железните и кокалени сечива. Постигнал що-годе сходство с рисунката, Микеланджело заглади фигурата със силните си пръсти. В резултат се получи известно правдоподобие и груба мощ.

— Но няма изящество — упрекна го Бертолдо — и никаква прилика в лицето.

— Че аз не правя портрет — опъна се Микеланджело, който попиваше напътствията като суха гъба, хвърлена в Арно, но се ядосваше, когато го критикуваха.

— А трябва.

— Да говоря ли откровено?

— А нима можеш да говориш другояче?

— По дяволите портретуването! Никога няма да ми допадне.

— При твоята възраст „никога“ означава повече време, отколкото при моята. Когато си гладен и миланският херцог поиска от тебе да направиш портрета му на бронзов медальон...

— Чак толкова няма да изгладнея — погледна го сърдито Микеланджело.

Бертолдо държеше на своето. Той заговори за изражението, грацията, баланса. За връзката между тяло и глава: ако фигурата е със старешко лице, тялото, краката и ръцете също трябва да са старешки. Ако ли пък лицето е младежко, тя трябва да е заоблена, мека, с миловидно изражение, а дипленицата да пада тъй, че да загатва за младежко тяло отдолу. Косата и брадата трябва да се изработват прецизно.

Бачо внасяше живот в ателието. В дните, когато Ториджани го хващаше ипохондрията и се чумереше; или Сансовино се разтъжаваше за Арецо: или Микеланджело крещеше, че трябва да мине на глина; когато Бертолдо упрекваше Рустичи, че рисува коне, вместо да скицира мъжки модел; когато Граначи го заболяваше до пръсване главата от непрестанния шум на чука и длетото; когато Бертолдо, раздиран от кашлица, се вайкаше, че би могъл да си спести сума неприятности, ако беше умрял при последния пристъп — тъкмо тогава Бачо се притичваше на помощ, носейки със себе си хумора от кръчмите и вертепите.

— Маестро, чухте ли за търговеца, който се оплаквал от скъпите дрехи на жена си: „Всеки път, когато лягам при тебе, това ми струва едно златно скудо.“ „Ако лягаше при мене по-често — отвърнала язвително младата му жена, — тогава всяко лягане щеше да ти излиза сто пъти по-евтино.“

— Не, аз не го държа в градината като клоун — обясняваше Бертолдо. — У него има талант и възможности. Бачо, не по-малко от всеки друг в градината, има желание да се посвети на изкуството. Но не обича да учи, увлича се от удоволствията. Ала ще изживее тези неща. Брат му, доминиканският монах, се е посветил на чистотата; може би затова Бачо се е отдал на сладострастието.

Седмиците минаваха. Бертолдо настояваше Микеланджело да се усъвършенствува в правенето на восъчни фигури по скица с въглен. Когато Микеланджело не можеше да издържа повече, той захвърляше

кокалените си инструменти, отиваше в дъното на градината, грабваше чук и длето и изливаше гнева си, като дялаше строителни блокове за Лоренцовата библиотека. Главният каменоделец, несигурен дали трябва да допусне такъв бунт, го попита първия път:

— Защо идваш при нас?

— Трябва да изтрия този восък от пръстите си.

— Де си се научил да дялаш камък?

— В Сетиняно.

— А!

Всеки ден той работеше по един-два часа при каменоделците. Камъкът под ръцете му, стиснат между краката, му даваше твърдост.

Бертолдо капитулира.

— „В любовната битка печели онзи, който бяга“ — рече той. — Ще минем на глина... Помни, че мократа глина се свива. Натрупвай глината малко по малко. Примесвай в нея чоп или конски косми, за да си сигурен, че големите фигури няма да се напукат. За да облечеш фигурата, натопи плат в гъста като кал каша и после го нагласи около фигурата на гънки. По-късно ще се научиш как да увеличаваш — по глинената скица да изваеш по-голяма фигура от камък.

— Точно така — ухили се Микеланджело. — Изглежда, се приближавам до целта.

Настъпи февруари и укрепеният град потъна в мъгли, слезли от планините, и дъждове, от които всички улици се превърнаха в реки. На ден имаше само по няколко часа сива светлина, на която да се работи; в черквите и дворците беше твърде влажно, за да може да се рисува. Учениците не мърдаха от вътрешните стаи на постройката в градината, в които всеки седеше на висок стол над мангал с разпалени въглища. Понякога Бертолдо беше принуден да пази леглото с дни. Мократа глина изглеждаше по-лепкава и по-студена отвсякога. Микеланджело често работеше на кандило, често сам в леденото помещение, невесел, но по-доволен да е тук, отколкото дето и да било другаде.

До април оставаха само два месеца. Тогава Лодовико щеше да изпълни решението си да го махне от градината, ако не е започнал да печели. Бертолдо, който от време на време идваше, навлечен с много дрехи, приличаше на бледо привидение; но Микеланджело знаеше, че трябва да му говори. Той показваше на Бертолдо направените глинени фигури и искаше позволение да ги издяла от камък.

— Не, сине мой — изхриптяваше остро Бертолдо, — още не си готов.

— Другите са готови, а аз не съм, тъй ли?

— Имаш още много да учиш.

— Добре.

— Търпение — успокояваше го Граначи. — Бог прави гърба според товара.

Имаше няколко неща, които го мъчеха. Бертолко изискваше от него много, като при това сипеше върху му непрекъснат поток от забележки; колкото и да се стараеше, Микеланджело не можеше да си спечели ни една похвална дума. Болеше го и друго — все още не бяха го поканили в двореца. Бертолко току викаше:

— Не, не, тази моделировка е прекалено замазана; като видиш скулптурите в двореца, ще разбереш, че мраморът трябва да изразява само най-напрегнати и дълбоки чувства.

„Добре де, поканете ме, че да ги видя“ — мислеше си Микеланджело.

Когато Лоренцо покани Буджардини в двореца, Микеланджело се ядоса. На кого: на Бертолко? На Лоренцо? Или на себе си? Не би могъл да каже. Щом не го приемаха, значи, го отхвърляха. Почувствува се като магаре, което носи злато, а яде магарешки тръни.

В един студен, но изключително ясен ден в края на март Бертолко застана над глинения модел, който Микеланджело току-що бе завършил след проучване на древни полубогове — наполовина човеци, наполовина животни.

— В двореца има един новооткрит фавн — каза Бертолко. — Снощи го разопаковахме. Несъмнено от времето на езическите гърци. Фичино и Ландино смятат, че е от пети век преди Христа. Трябва да го видиш.

Микеланджело притаи дъх.

— Най-добре с още сега. Да вървим — додаде Бертолко.

Те прекосиха Пиаца Сан Марко и свиха във Виа Ларга. Бертолко отви веднъж дебелия си вълнен шал, намотан два пъти около врата му, и зави долната половина на лицето си, за да не диша ледения въздух. Откъм Виа де Гори Медичите бяха използвали за основа на двореца си втората крепостна стена на града. Архитектът Микелоцо бе завършил двореца преди тридесет години по поръчка на Козимо. Той беше достатъчно голям да побере трите поколения от многобройната фамилия, ръководството на републиката, управлението на една

световна търговска мрежа, както и хората на изкуството и науката, които пристигаха във Флоренция. Това бе едновременно дом, канцелария, работилница, университет, ателие, художествена галерия, театър и библиотека: строг, с величествена простота, характерна за вкуса на Медичите.

В този дворец няма лошо изкуство — каза Бертолдо.

Каменната зидария плени Микеланджело, който се спря за миг на Виа Ларга да погледа възхитен. Макар да бе виждал двореца стотици пъти, той все му се виждаше скорошен и нов. Какви превъзходни майстори бяха тези каменоделци! Всеки груб изпъкнал блок на рустиката на долния етаж беше одялан с вещина, като скулптура; повърхността — находчиво обработена от каменоделеца, ъглите — отзети в една лирична крива, която караше огромните блокове да пеят; и нямаше два камъка да се повтарят, тъй както няма да се повтарят две мраморни статуи на Донатело.

Между тежките блокове бяха втъкнати редица железни халки, за които посетителите привързваха конете си; по ъглите имаше бронзови стойки, в които поставяха нощем факлите. Покрай двореца, откъм двете улици, се точеше висока каменна пейка, на която общителните флорентинци можеха да бърбят и да се припичат на слънце.

— Всеки камък от тази зидария е толкова хубав! — каза Микеланджело, нарушавайки тишината. — Можеш да го сложиш на пиедестал и да го поставиш в лоджията.

Може би — съгласи се Бертолдо, — но за мен тези камъни са прекалено тежки. Те придават на сградата вид на укрепление. Аз предпочитам тези равни, правилни каменни плочи на втория етаж, а още повече — мъничките камъни на третия етаж, всеки от които е обработен като скъпоценен камък. Те правят двореца да изглежда по-лек, колкото повече се издига в пространството.

— Досега не бях разбрал — каза Микеланджело, че архитектурата е едва ли не толкова голямо изкуство, колкото, и скулптурата.

Бертолдо се засмя снизходително.

— Джулиано да Сангало, най-изящният архитект в Тоскана, ще ти каже, че архитектурата е скулптура: създаване на обеми. Щом архитектът не е скулптор, той ще постига нищо повече от затворени

стени. Искаш ли да работиш, както трябва, ще създадеш един дворец вместо една пиета.

Ъгълът на Виа Ларга и Виа де Гори представляваше открита лоджия, където Медичите устройваха своите тържества и празненства, считани за забавления от флорентинците, които държаха да знаят какво става. Лоджията имаше великолепно сводове, високи тридесет стъпки и издялани от твърд камък; именно тук граждани, търговци и политици идваха да разговарят с Лоренцо, а художници и учени — да обсъждат своите проекти. За всички имаше по чаша приятно, бяло гръцко вино — „най-доброто питие за важни господа“ — и радушен прием.

Те влязоха през масивната врата в четвъртия двор с по три свода от всяка страна, поддържани от дванадесет мощни колони с орнаментирани капители. Бертолко посочи гордо поредицата от осем барелефа с класически фигури между перваза под прозорците и горния край на сводовете.

— Тези са мои. Копирал съм ги от антични скъпоценности. Ще видиш оригиналите в Лоренцовата колекция в неговия кабинет. Толкова са сполучливи, че хората ги вземат за Донателови.

Микеланджело се смръщи: как е възможно Бертолко да стои толкова назад от учителя си и да е доволен от това? После погледът му попадна върху две от най-знаменитите скулптури на града: двата Давида — единия на Донатело, другия на Верокио. Той се втурна с радостен вик да докосне фигурите.

Бертолко застана до него и прокара опитната си ръка по великолепната бронзова повърхност.

— Помагал съм при отливането на тези фигури, поръчани от Козимо. Още отначало се предвиждаше да стоят тук, в този двор, та да се виждат от всички страни. Каква радост беше! Векове наред бяхме имали само релефи или фигури, прилепени към стена. За първи път от хиляда години и повече се отливаше отделна бронзова фигура. Преди Донатело скулптурата се използваше, за да краси архитектурата: слагаха я в ниши, на врати, по хорове и амвони. След римляните Донато е първият скулптор, изработил кръгла фигура.

Микеланджело гледеше със зинала уста Донателовия Давид, тъй млад и нежен, с дълги къдрици коса и високи бозки, с огромен меч в стройната ръка, с изящно извит ляв крак, стъпил със сандала върху

отсечената глава на Голиат. За Микеланджело това беше двойно чудо: как бе възможно да се получи бронзова отливка с такава копринено гладка повърхност? Той знаеше, че за това заслуга има и Бертолдо. И как бе възможно една толкова деликатна фигура, нежна почти като Контесина, да убие Голиат?

Имаше на разположение само един миг, за да разгледа две реставрирани статуи на Марсий, преди Бертолдо да заизкачва голямото стълбище към параклиса горе с фрески от Гоцоли, толкова бляскави по колорит, че Микеланджело ахна от удивление.

След това, когато Бертолдо го поведе от стая в стая, главата му се завъртя: защото тук имаше истинска гора от скулптури и галерия от картини. Очите не му достигаха да огледа всяко произведение, нямаше достатъчно сили в краката си да понесе тоя товар от емоционална възбуда. От Джото и Николо Пизано насам нямаше добър италиански художник, който да не е представен. Мраморни статуи от Донатело и Дезидерио да Сетиняно, от Лука делла Робиа и Верокио, бронзови — от Бертолдо. Картини висяха във всяко преддверие, коридор, салон, дневна, канцелария, спалня: „Свети Павел“ и „Пиаца делла Синьория“ на Мазачо; „Битката при Сан Романо“ и „Борбата на драконите и лъвовете“ на Паоло Учело; „Разпятието“ на Джото върху дървена маса; „Мадоната“ и „Поклонението на влъхвите“ на Фра Анджелико; „Раждането на Венера“, „Пролет“ и „Мадоната с младенеца сред ангели“ на Ботичели. Творби на Кастаньо, Филипо Липи, Полайuolo и стотици други от Венеция и Брюге.

Стигнаха до кабинета на Лоренцо, последната от поредицата хубави стаи на етажа, наричан „благородният етаж на двореца“. Това не беше канцелария на Лоренцо, а малка стая, в която той пишеше и по чийто свод се виждаха релефи от Лука делла Робиа; Лоренцовото писалище бе сложено пред стената в дъното, под полиците, където бяха събрани неговите съкровища: скъпоценни камъни, камеи, малки мраморни барелефи, древни илюстрирани ръкописи. Това бе уютна, препълнена стая, в която човек по-скоро можеше да се наслаждава, отколкото да работи, стая с малки рисувани табла от Джото и Ван Ейк, със старинни бронзови статуетки и един гол Херкулес над камината, с малки бронзови глави на полиците над вратите и стъклени вази, проектирани от Гирландайо.

— Какво ще кажеш? — попита Бертолдо.

— Нищо. Всичко. Мозъкът ми се парализира.

— Това не ме изненадва. Ето тук е фавнът, който пристигна вчера от Мала Азия. Очите му говорят колко много се е наслаждавал той на плътските удоволствия. Трябва да е първият флорентинец! Сега ще те оставя за мъничко, да донеса нещо от моята стая.

Микеланджело се доближи до фавна. Той се хвана, че гледа искрящите му, самодоволни очи. Дългата брада бе оцапана, сякаш залята с червено вино при веселие. Фавнът беше толкова наситен с живот, та на Микеланджело му се стори, че ей сега ще продума, макар в тая сатанинска усмивка да не личаха нито устните, нито зъбите. Той прокара пръсти по зиналата дупка да види моделировката на устата, но от нея не бе останало нищо. Микеланджело отметна глава назад и се разсмя тъй, че стаята прокънтя. Кръвта отново потече в жилите му.

— Похабил си устата си да се хвалиш със своите весели приключения, нали? — извика той на фавна.

Сетне измъкна от ризата си рисувателен лист и червена креда, седна в другия край на стаята и скицира фавна, като му сложи устни, зъби и един дързък език — тъй както си представяше, че го е направил гръцкият скулптор преди две хиляди години.

Изведнъж почувствува някого до себе си и усети в ноздрите си лек парфюм. Обърна се рязко.

Не бе я виждал много седмици. Тя бе все толкова слабичко, малко същество, заемащо толкова нищожно пространство. Жадните й очи поглъщаха бледите чувствителни черти на лицето, разтваряйки ги в топлата кафява влага на зениците. Носеше синя гамура, поръбена с кафява кожичка. На блузата и ръкавите бяха апликирани бели звезди. В ръката си държеше гръцки пергаментов екземпляр с речите на Исократ.

Остана неподвижен. Поглъщаха се с поглед.

— Микеланджело.

Как бе възможно да има толкова много радост в едно само произнасяне на името, което той чуваше всеки ден, без да се вълнува.

— Контесина.

— Както учех в стаята си, изведнъж разбрах, че тук има някой.

— Ни най-малко не се надявах да те видя. Бертолко ме доведе да разгледам произведенията на изкуството.

— Татко не иска да ме взема със себе си в градината, докато не дойде пролетта. Нали не мислиш, че ще умра?

— Ти ще живееш, за да родиш много синове.

Червенина нахлу в бузите ѝ.

— Дали не те обидих? — попита той за извинение.

Тя поклати отрицателно глава.

— Вече ми казаха, че си грубоват. — Контесина пристъпи една-две крачки до креслото му. — Когато съм до теб, чувствавам се здрава. Защо?

— Когато съм до теб, чувствавам се смутен. Защо?

Тя се засмя с весел, лек смях.

— Градината ми липсва.

— Ти липсваш на градината.

— Не мисля, че е забелязала отсъствието ми.

— Забелязала го е.

Напрежението в гласа му я накара да се обърне.

— Работата ти върви добре, нали?

— Горещо-долу.

— Не си много разговорчив.

— Нямам намерение да ставам оратор.

— Тогава прикрий поне очите си.

— Какво говорят те?

— Неща, които ме радват.

— Кажете ми ги. Не нося в себе си огледало.

— Туй, което знаем за другите, е наша лична тайна.

Той се почувствува изложен, унижен, задето е проявил чувства, които не можеше да назове. Тогава взе рисувателния лист и каза:

— Трябва да работя сега.

Тя тропна с крак.

— Не може да пъдиш една Медичи. — Гняв блесна в очите ѝ и забули тяхната бистрота, след което отстъпи място на тънка усмивка.

— Вече няма да чуеш от мене такива глупави думи.

— Няма нищо. И у мен ги има колкото щеш.

Контесина му протегна ръка. Тя изглеждаше малка, с крехки като птички пръсти в неговата груба, силна десница. Той бе достатъчно съобразителен, да не я стисне. И след миг усети потръпване, топлина и силното, здраво стискане на тази ръка.

— Адио, Микеланджело.

— Адио, Контесина.

— Приятна работа.

— Благодаря.

И тя изчезна, излетя от вратата на бащиния си кабинет, оставяйки след себе си леко ухание в ноздрите му, запалила кръвта в ръката му, сякаш бе работил с превъзходно длето от шведска стомана.

Той пак зашари по листа с червената креда.

Цяла нощ се мята и въртя, без да може да заспи. Първата му година в градината вече изтичаше. Ами ако Лодовико отиде при Лоренцо, както се заканваше, и поиска да освободят сина му? Дали Лоренцо ще рачи да настрои срещу себе си едно почтено флорентинско семейство. И то зарад някакъв ученик, когото дори не е забелязал?

И все пак той просто не можеше да си отиде, без да е имал възможност да поработи върху камък.

Тези празни, жадни ръце не можеха да издържат повече. Той скочи от леглото и намъкна дрехите на лунното осветление, решил да стигне в Сетиняно призори и да прекара деня в работа над блокове и колони от пиетра серена. Но след като се спусна безшумно по витата стълба и излезе на Виа дей Бентакорди, изведнъж се спря. В ума му проблесна картината как той работи при каменоделците в задната част на градината, дето бяха струпани всички камъни. Особено изпъкна в съзнанието му един неголям блок бял мрамор, захвърлен в тревата близо до камъните за градеж. Сети се, че този блок е съвсем подходящ по големина за скулптурата, която си бе намислил: един фавн като онзи в Лоренцовия кабинет, но негово творчество!

Вместо да завие наляво и да хване улицата с вадата, която водеше извън града, той свърна вдясно и тръгна по Виа дей Бенчи покрай красивите, потънали в сън дворци на Бардите към високата дървена врата на градската стена, където установи самоличността си пред стражата, после прекоси Понте але Грацие, покатери се по развалините на крепостта Белведере и седна на един парапет. В краката му блестеше Арно.

Флоренция, сияйна при пълнолуние, толкова близка, че му се струваше, че може да докосне с пръсти Синьорията или Катедралата, представляваше такава невероятно красива гледка, че дъхът му изведнъж секна. Нищо чудно, че младежите пееха романтични балади за своя град, с който никоя девойка не можеше да се сравни. Всички истински флорентинци казваха: „Не виждам ли Флорентинската

катедра, ще умра.“ За него градът беше една компактна маса пиетра серена, с улици, изсечени с каменоделско длето, прилични на тъмни реки, и площади, чиято каменна настилка блестеше бяла на лунния светлик. Дворците стояха на стража малко по-високо от скромните къщи, скупчени нагъсто около тях; в златистомлечното небе бяха забити остриетата на „Санта Кроче“, „Санта Мария Новела“ и величествената, висока триста стъпки кула на Синьорията. В отделно обособена група се очертаваха големият червен купол на Катедралата, блестящият, малък, бял купол на Баптистерията и Кампанилата със своя благороден розов цвят. Всичко това бе оградено от градската стена с кули и бойници.

Седнал тук, над любимия си град, Микеланджело разбра какво трябва да стори.

Луната вече захождаше зад хълмовете; последната мъглявина от светлеещ сребрист пращец легна над покривите на къщите и се стопи. Светлината на деня тънко загатваше за себе си на изток, а после лумна, сякаш ревнивото слънце се бе спотайвало зад хоризонта в очакване на знак, за да се хвърли стремглаво на сцената — долината на Арно, и да обърне в бягство вълшебната, тайнствена луна, доказвайки безпощадно, че може много по-мощно да свети, да сгрыва и да разкрива всичко. Петли закукуригаха нагоре по реката в селските дворове около тресавището; стражата при градската врата даде знак с викове да се отворят здраво залостените порти.

Микеланджело се спусна по хълма, вървя по реката до Понте Векио, моста с месарските сергии, току-що отворени от сънните чираци, и продължи нататък към Пиаца Сан Марко и градината. Запъти се направо към мраморния блок в тревата зад новия строеж, взе го в ръце и го понесе с мъка по алеята към дъното. Тук намести един отсечен ствол и положи мрамора върху него.

Разбираше, че няма право да докосне този мрамор, че макар и косвено, въстава срещу авторитета на ръководителите, че погазва желязната дисциплина на Бертолдо. Но тъй и тъй бе на път да напусне градината, ако баща му наложеше своето; пък ако Бертолдо е решил да го махне, нека поне има една готова скулптура — нали за това най-вече бе дошъл в градината?

Ръцете му загалиха камъка, търсейки скритите му контури. През цялата година не бе се докоснал нито веднъж до къс бял мрамор за

статуи.

„Защо се чувствавам тъй?“ — питаше се той треперещ.

За него млечнобелият мрамор беше жива, дишаща материя, която чувствуваше, усещаше, мислеше. Той не можеше да допусне да остане незадоволен. Това не беше страх, а благоговение. В подсъзнанието един глас му казваше: „Това е любов.“

Този глас не го уплаши, дори не го стресна. Той разбираше, че това е простата истина. Неговата върховна нужда бе тази любов да намери ответ. Мраморът беше героят на неговия живот; и негова съдба. Никога до този миг, когато сложи нежно и гальовно ръце върху мрамора, не беше се чувствувал истински жив.

Защото цял живот бе жадувал да бъде това: ваятел на белия мрамор, нищо повече и нищо по-малко.

Взе инструментите на Ториджани и се залови за работа: без рисунка, без восъчна или глинена скица, без дори да маркира с въглен грубата повърхност на мрамора. Единственото, към което трябваше да се стреми, извън вътрешния подтик и инстинкта, бе ясно изсеченият образ на фавна в двореца: лукав, преситен от удоволствия, коварен, злорад и крайно очарователен.

Микеланджело опря длетото в мрамора и нанесе първия удар с чука. Ето, това бе неговото призвание. Той, мраморът, чукът и длетото се сливаха в едно.

Фавнът бе завършен. Три нощи Микеланджело работи отзад в градината; три дни кри фавна под вълнено покривало. И ето че сега го занесе на масата си. Искаше да го види Бертолко: неговия фавн, с пълни, чувствени устни, два реда дръзки, бели зъби и нехаен, едва подаващ се език. Тъкмо полираше темето му с пиетра ардита и вода, за да заглади драскотините от инструментите и белите точки, когато пристигнаха учениците и по пътеката се зададе Лоренцо. Той се спря пред масата му.

— А, фавнът от моя кабинет! — възкликна Лоренцо.

— Да.

— Не си му направил брада.

— Реших, че не е нужна.

— Работата на копирача не е ли да копира?

— Скулпторът не е копирач.

— Дори когато се учи ли?

— Да.

— Ученикът трябва да създава нещо ново от нещо старо.

— А откъде идва това ново?

— Отдето идва всяко изкуство. Отвътре, от самия него.

Стори му се, че видя пламъче в погледа на Лоренцо. Но то угасна бързо.

— Твоят фавн е стар.

— Нима не трябва да е стар?

— Не споря за възрастта му. Но си оставил всичките му зъби.

Микеланджело се взря в статуята си.

— Внесох известни поправки, тъй като устата на вашия фавн е съсипана.

— Трябваше да се досетиш, че при такава възраст все липсват някои зъби.

— На човек — да. Но при фавните? — Микеланджело не можа да сдържи една дяволита усмивка. — Предполага се, че фавните са наполовина кози. Зъбите на козите падат ли?

Лоренцо се засмя добродушно.

— Не съм забелязал.

Когато Лоренцо си отиде, Микеланджело взе длетото и се залови с устата на фавна. На другия ден Лоренцо пак дойде в градината. Денят беше по-топъл, та и Бертолдо пристигна с него. Лоренцо спря пред масата.

— Твоят фавн като че ли се е състарил с дваисет години за един ден.

— Скулпторът е господар на времето: той може да състарява или да подмладява фигурите си.

Лоренцо, изглежда, остана доволен.

— Виждам, че си махнал един горен зъб. И два долни в другия край.

— За баланс.

— Освен това загладил си венците на мястото на липсващите зъби.

Очите на Микеланджело играеха.

— Добре си се досетил да преработиш цялата уста. Друг би се задоволил само да избие няколко зъба.

— Това следваше логически.

Лоренцо се вгледа в него за миг с дълбоките си кафяви очи, в които се четеше някаква печал. После каза:

— Доволен съм да видя, че не сме варили супа в кошница.

И си отиде. Микеланджело се обърна към Бертолдо, който бе бледен и трепереше малко. Бертолдо не каза нищо. След това и той си тръгна.

На другата сутрин в градината се появи един паж с разноцветни чорапи и алено палто.

— Микеланджело, викат те в двореца — долетя гласът на Бертолдо. — Тръгни с този паж.

— Сега ще те изгонят! — извика Бачо. — Задето си откраднал оня мрамор.

Микеланджело погледна Бертолдо, после Граначи. Техните изражения не му говореха нищо. Той тръгна с пажа, влезе в задната градина през една стара зъбчата стена, вторачи се с ококорени очи в чимширите, подкастри във вид на слонове, елени и кораби с

вдигнати платна. Сетне се спря внезапно пред един фонтан с гранитен басейн, където стоеше Донателовата бронзова „Юдит“.

— Моля ви, господине — извика пажът, — не бива да карате Лоренцо Великолепни да чака.

Струваше му жестоко усилие да откъсне погледа си и себе си от могъщата, но сразена фигура на Олоферн, чиято глава всеки миг щеше да бъде отсечена от вдигнатия меч на Юдит. Пажът го поведе надолу по дървена стълба към сутерена, а после изкачиха два етажа по тясното задно стълбище.

Лоренцо седеше зад писалището си в библиотеката — голяма стая, цялата с полици, наредени с книги, които дядо му бе започнал да събира преди петдесет години. В стаята имаше само две скулптури — мраморни бюстове на бащата и чичото на Лоренцо, изработени от Мино да Фиезоле.

Със зачервено лице, Микеланджело се запъти бързо към бюста на Пиеро, Лоренцовия баща.

— Каква полировка! Сякаш хиляди свещи горят отвътре.

Лоренцо стана и отиде при Микеланджело да разгледат скулптурата.

— Мино беше майстор в тази работа: той можеше да направи белия мрамор да прилича на топла плът.

— Работил е с обло длето, за да оформи косата. Но вижте с каква лекота е дълбало длетото мрамора!

Микеланджело прокара пръст по плавните вълнисти къдрици.

— И все пак линиите са изсечени отчетливо — каза Лоренцо. — Това се нарича ферата; когато инструментът непринудено очертава движението на косата.

— Това е, което каменоделците наричат „дълъг удар“ — добави Микеланджело.

— Мино беше изключителен — рече Лоренцо. — Той заменяше сантименталността с техника. Бюстът на баща ми е при това първият мраморен портрет, изваян във Флоренция.

— Първият! Значи, Мино е бил смелчага.

В последвалата тишина лицето на Микеланджело изведнъж почервения. Той се поклонил непохватно до кръста.

— Аз не ви поздравих, господине. Разпалих се за скулптурата и се разприказвах.

Лоренцо махна с ръка.

— Извинен си. На колко си години, Микеланджело?

— На петнайсет.

— Кой е баща ти?

— Лодовико ди Лионардо Буонароти-Симони.

— Чувал съм това име.

Той отвори писалището си и извади една пергаментова папка. От нея измъкна и разпръсна десетина рисунки, Микеланджело не можеше да повярва на очите си.

— Но... тези са мои...

— Точно тъй.

— Бертолдо ми казваше, че ги е унищожил.

Лоренцо се наведе през писалището към него.

— Ние поставяхме много пречки на пътя ти, Микеланджело. Бертолдо изискваше много, критикуваше те остро и едва ли си чул от него похвала или обещание за награда. Искяхме да се убедим, че у теб има... твърдост. Знаехме, че действително си талантлив, но не познавахме характера ти. Ако ни беше напуснал, защото не получаваше похвали и парични награди...

В хубавата стая, наситена с тънък мирис на пергамент, кожена подвързия и прясно отпечатани страници, настъпи тишина. Очите на Микеланджело шареха по стените, където виждаха заглавия на десетина езици, от които той не разбираше и буква. Момчето така бе стиснало челюсти, че езикът му нямаше къде да се обърне и заговори.

Лоренцо обиколи писалището и застана до ученика.

— Микеланджело, ти си роден за скулптор. Аз и Бертолдо сме убедени, че можеш да станеш наследник на Орканя, Гиберти, Донатело.

Микеланджело мълчеше все тъй напрегнато.

— Бих искал да дойдеш да живееш в двореца. Като член на моето семейство. Отсега нататък не бива да имаш друга грижа освен скулптурата.

— Най-обичам да работя мрамор.

Лоренцо се засмя:

— Никакви благодарности, с нищо не изразяваш задоволството си, че идваш да живееш в двореца на един Медичи. Знаеш си само страстта към мрамора.

— Та нали затова ме каните в двореца?
— Несъмнено. Би ли довел баща си при мен?
— Още утре. Как трябва да ви наричам?
— Както искаш...
— Всеки случай не *Великолепни*.
— Защо не?
— Какво струва един комплимент, щом човек го чува ден и нощ...

— ... от устата на подмазвачи?
— Не исках да кажа това.
— Как ме наричаш в мислите си?
— Лоренцо.
— Произнасяш го с обич.
— Така го чувствавам.
— Занапред не ме питай как трябва да постъпваш. Свикнал съм вече да очаквам и най-неочакваното от теб.

Граначи още веднъж му предложи да се застъпи за него пред баща му. Но Лодовико не можеше да разбере това, което Граначи му обяснява.

— Граначи, ти подвеждаш сина ми по крив път.
— Дворецът на Медичите не е на крив път, господин Буонароти; разправят, че това е един от най-хубавите дворци в Европа.

— Но какво значи да си каменоделец в един хубав дворец? Все едно слуга.

— Микеланджело не е каменоделец, а скулптор.
— Няма значение. Какви условия му предлагат в двореца?
— Не ме разбирате, господине; няма да му плащат.
— Няма да му плащат! Още една загубена година!
— Лоренцо Великолепни е поканил Микеланджело да живее в двореца. Като член от неговото семейство. Той ще яде на една маса с най-великите хора в света...

— Който яде със силните, ще му извадят очите с черешови костилки.

— Той ще се учи от Платоновската академия, това са най-големите италиански учени — продължи спокойно Граначи. — И ще има на разположение мрамор, за да вае.

— Мрамор! — простена Лодовико, сякаш тази дума бе проклятие.

— Все пак не можете да откажете един разговор на Лоренцо.

— Ще отида — избъбри Лодовико. — Какво друго мога да сторя? Но тая работа никак не ми харесва.

Когато двамата се изправиха пред Лоренцо в кабинета му в двореца, синът видя колко покорен, едва ли не жалък бе баща му. И му стана жал за него.

— Буонароти-Симони, ние бихме желали Микеланджело да живее тук при нас и да стане скулптор. Момчето няма да бъде лишено от нищо. Ще ми го дадете ли?

— Господине Великолепни, не мога да ви откажа — отговори Лодовико, като се поклони дълбоко. — Не само Микеланджело, но и всички ние, нашият живот и разум, сме на ваше разположение, Ваше Великолепие.

— Отлично. А вие какво работите?

— Никога не съм имал занаят или работа. Живея от скромните си доходи, като стопанисвам малкото имущество, оставено от дедите ми.

— Тогава използвайте ме. Помислете дали не мога да ви направя някаква услуга. Аз ще се застъпя за вас с цялото си влияние.

Лодовико погледна сина си, а после встрани.

— Не знам да върша друго, освен да чета и пиша. Съслужившият на Марко Пучи в митницата току-що почина и аз с радост бих заел неговото място.

— Митницата! Там плащат едва осем скуди месечно.

— Струва ми се, че добре ще мога да изпълнявам тази длъжност.

Лоренцо вдигна ръце на височината на лактите и отръска пръсти, като че бяха мокри.

— Очаквах, че ще поискате нещо много по-голямо. Но щом желаете да работите с Пучи, нямам нищо против.

Той се обърна към Микеланджело, който стоеше със стисната уста пред него. Топла усмивка озари тъмното, грозновато лице.

— Шейсет години изминаха, откакто моят дядо Козимо покани Донатело в този дом, за да излее бронзовата статуя на Давид.

КНИГА ТРЕТА

ДВОРЕЦЪТ

Един паж го придружи по голямото стълбище и коридора до апартамент срещу централния двор. Пажът почука. Бертолдо отвори вратата.

— Добре дошъл в моя дом, Микеланджело. Лоренцо Великолепни намира, че ми остава да живея много малко, та иска да те уча дори когато спя.

Микеланджело се озова в помещение във вид на буквата Г, разделено на две стаи. Вътре имаше две дървени легла, покрити с бели одеяла и червени кувертюри, а пред леглата — по едно ковчеже. Леглото на Бертолдо се намираше от вътрешната страна на Г-то; стената над леглото бе покрита с рисувано платно, изобразяващо Палацо делла Синория. Големият шкаф, сложен напречно в чупката на Г-то, беше пълен с Бертолдови книги, между които подвързаният със свинска кожа ръкопис на неговата готварска книга, и с бронзови свещници, които той бе правил по заръка на Донатело; по рафтовете на шкафа се виждаха и восъчни или глинени скици на повечето от неговите скулптури.

Леглото на Микеланджело бе сложено в другата половина на Г-то, където бе и вратата. От него той можеше да вижда скулптурите на шкафа, но не и леглото на Бертолдо. На стената срещу Микеланджеловия креват висеше дървено табло, на което бе изписана Баптистерията, а до прозореца, гледащ към Виа де Гори, се виждаха закачалка и маса с ваза и кана вода.

— При тази подредба всеки ще се чувства по-уединен рече Бертолдо. — Сложи вещите си в ковчезето пред леглото. Ако имаш някакви ценности, ще ги заключа в този старовремски шкаф.

Микеланджело погледна малкия си вързоп с дрехи и кърпени чорапи.

— Единствената ми ценност са двете ми ръце: предпочитам да ги държа по-близо до мен.

— Те ще те отведат по-далеко, отколкото краката ти.

Легнаха си рано, като Бертолдо запали свещите в бронзовите свещници, които протегнаха по един трептящ пръст светлина в двете крила. Не можеха да се виждат, но леглата им бяха само на няколко стъпки едно от друго, та имаха възможност да разговарят тихичко... Единственото нещо, което влизаше в зрителното поле и на двамата, бе шкафът в ъгъла с Бертолдовите работни скици.

— Вашите скулптури изглеждат красиви при светлината на свещта.

Бертолдо забави отговора си един миг.

— Полициано казва: „Бертолдо не е скулптор на миниатюри, а миниатюрен скулптор.“

Микеланджело пое остро дъх. Бертолдо чу този протестен звук и рече меко:

— В тази жестока духовитост има известна истина. Нима не е малко трагично, че от леглото си можеш да обхванеш с един поглед работата ми за цял живот?

— Но, Бертолдо, скулптурата не се преценява според теглото.

— Както и да я преценяваш, не съм дал много нещо. Талантът е евтин; пламът — скъп. Скулптурата ще ти отнеме цял живот.

— А за какво друго е животът?

Бертолдо въздъхна.

— Уви, аз мислех, че е за много други неща: да ходи човек на лов, да изпробва готварските си рецепти, да гони хубави жени. Знаеш флорентинската поговорка: „Животът е даден за наслада.“ А скулпторът трябва да създаде цялостно творчество. Трябва да работи петдесет-шейсет години, както сториха Гиберти и Донатело. Трябва да сътвори толкова неща, че да проникне в целия свят.

Старецът беше уморен. Микеланджело го чу да въздиша насън. Самият той лежеше буден, с ръце, склучени под главата. Не можеше да види никаква разлика между „животът е даден за наслада“ и „животът е труд“. Ето на, той живееше в двореца на Медичите, наслаждаваше се на безброй произведения на изкуството, които трябваше да проучи, и имаше едно кътче в градината със скулптурите, пълно с чудесен мрамор за ваяне. Той заспа с усмивка на уста.

Събуди се при първите слънчеви лъчи, облече се тихичко и тръгна из залите на двореца. Прокара ръка по старинната мраморна статуя на Марсий, по фигурите на Фаустина и Сципион Африкански;

разгледа внимателно богатите на колорит венециански картини в една стая, която очевидно беше гостна; взе да сравнява живописваните портрети от Полайуоло с мраморните портрети от Мино да Фиезоле; прекара цял час в параклиса, опивайки се от фреската на Беноцо Гоцоли — „Тримата влъхви от Изтока“, които слизаха по хълма от Фиезоле; почука на едни врати и влезе, за да се озове с ококорени очи, в почуда и благоговение, пред Донателовото „Възнесение“, Мазачовия „Свети Павел“, Учеловата „Битка при Сан Романо“... докато главата му тъй се замая, че помисли да не би да сънува.

В единадесет се върна в стаята си и видя, че придворният шивач бе оставил на леглото му нови дрехи. Изпълнен с празнично настроение, той намъкна цветните коприни, изправи се пред огледалото и се огледа доволен. Чудно, колко по-привлекателен го правеха новите дрехи! Алената барета придаваше червенина на бузите му, с яката-качулка на виолетовата мантия главата му изглеждаше по-съразмерна, златистата риза и чорапи придаваха оттенък на жизнерадост. Той си спомни деня преди две години, когато, седнал на леглото си, рисувахе с молив своя образ, очаквайки Граначи да му свирне.

Като се гледаше в огледалото, стана му драго от настъпилата в него промяна. Не само че бе израснал и достигнал повече от пет стъпки, но бе и напълнял. Нямаше ги вече ония остро изпъкнали скули, които му придаваха вид на скелет; устата и долната челюст се бяха уголемили, та вече не личеше толкова, че ушите му са прекалено назад. Той среса напред къдравата си коса, за да закрие донейде прекалено високото си чело. Малките му очи с гъсти мигли изглеждаха по-широко отворени, а увереното им изражение говореше, че е намерил своето място в живота. Хората нямаше да мислят вече, че лицето му е несъразмерно.

Той боготвореше красотата у другите, а толкова малко притежаваше от нея. На тринадесетгодишна възраст се бе примирил, че е нисък, обременен от невзрачна фигура.

Изпитвайки най-дълбоко възхищение пред великолепната сила и пропорциите на мъжкото тяло, той сравняваше тогава несъвършените си крайници и торс с опърпана мантия. Сега фигурата му не беше толкова грозна.

Погълнат от мислите си, Микеланджело не забеляза кога влезе Бертолко.

— О, Бертолко... Аз тъкмо...

— Хареса ли се в тия нови одежди?

— Не допусках, че мога да изглеждам така.

— Не бива да ги носиш сега. Те са само за празник.

— Неделята не е ли празник?

— Облечи тази блуза и туника. На Успение Богородично ще можеш да се поперчиш с новите дрехи.

Микеланджело въздъхна, свали виолетовата мантия, развърза тънката жълта ленена блуза и погледна дяволито учителя си.

— Аха, това ще рече: не слагай красив подопашник на впрегатен кон.

Двамата изкачиха широката стълба от първия етаж към дългия хол, после свърнаха рязко вдясно и влязоха в трапезарията. Микеланджело забеляза с изненада, че стаята е съвсем гола, без нито една картина или скулптура. Рамките на панелите на вратите и напречната част на касите бяха позлатени, а стените — в студен кремав тон, спокоен и сдържан. В дъното имаше маса за дванадесет души, а от двете ѝ страни бяха сложени под прав ъгъл, във вид на буквата П, още две маси за по двадесет и четири души, тъй че всеки щеше да бъде само през няколко изящни позлатени стола от Лоренцо и шестдесет души можеха да обядват в близък досег един с друг.

Бяха подранили. Микеланджело се подвоуми на прага. Лоренцо, между Контесина отдясно и някакъв флорентински търговец отляво, ги забеляза.

— А, Микеланджело, ела седни при нас. Местата не са определени предварително; който дойде по-напред, сяда на най-близкия празен стол.

Контесина сложи ръка на стола до себе си, канейки го да седне при нея. Като се настани, Микеланджело забеляза красивите прибори: четвъртити кристални чаши с позлатен ръб, сребърни чинии с флорентинската лилия, инкрустирана от злато, сребърни ножове, лъжици с емблемата на Медичите — триъгълник от шест топки: три, две, една. Докато той поздравяваше Лоренцо, пажовете преместваха саксиите със зеленина, за да открият придворния оркестър, настанен в

мидообразна ниша зад него: клавесин с двойна клавиатура, арфа, три големи виоли и една дълга лютня.

— Добре дошъл в двореца, Микеланджело — каза Контесина. — Татко казва, че ще бъдеш част от нашето семейство. Трябва ли да те наричам „братко“?

Той разбра, че тя се шегува, и се запита: „Защо съм се родил с такъв вързан език?“ След малко отговори:

— По-добре ще е да ме наричаш „братовчед“.

Контесина се засмя.

— Радвам се, че първият ти обед се случи в неделя. В другите дни жени не се допускат на масата. Тогава се храним на горната лоджия.

— Значи, няма да се виждаме през седмицата? — каза той със запъване.

Очите ѝ бяха кръгли като Джотовото „О“.

— Дворецът не е чак толкова голям.

Той наблюдаваше пъстрата върволица от гости, които влизаха сякаш в кралски двор, докато музикантите свиреха „Кавалер от Испания“: Лоренцовата дъщеря Лукреция и съпругът ѝ Якопо Салвиати; Лоренцовите втори братовчеди Джовани и Лоренцо де Медичи, които Лоренцо бе отгледал и изучил, след като бяха останали сираци: игуменът Бикиелини, с очила — забележителен ръководител на Августинския орден при черквата „Санто Спирито“, дето се помещаваха библиотеките на Петрарка и Данте; Джулиано да Сангало, който бе проектирал изключителната вила в Поджо о Кайано; Миланският херцог, тръгнал със своята свита за Рим; пратеникът на турския султан; двамина испански кардинали; властващите фамилии на Болоня, Ферара и Арецо: учени от Париж и Берлин, които носеха ръкописи, трактати, произведения на изкуството; членове на флорентинската Синьория; вежливият, грозноват Пиеро Содерини, когото Лоренцо бе пратил да се учи за главен магистър на Флоренция; един пратеник на венецианския дож: професори от университета в Болоня; преуспяващи флорентински търговци със съпругите си; търговци от Атина, Пекин, Александрия и Лондон. Всички идваха да изразят почитанията си на своя домакин.

Контесина му обясняваше кои влизат. Ето го Деметриус Калкондилес, който оглавяваше Лоренцовата обществена Гръцка

академия и един от издателите на първото печатно издание на Омир; Веспасиано да Бистичи, виден библиофил и търговец на редки ръкописи, който снабдяваше библиотеките на покойния папа Николай Пети, Алесандро Сфорца, уорстърския граф и Медичите; английските учени Томас Линакр и Уилям Гросин, които учеха под ръководството на Полициано и Калкондилес от Лоренцовата Платоновска академия; Йохан Ройхлин, немския хуманист и последовател на Пико делла Мирандола; монаха Фра Мариано, за когото Лоренцо бе построил един манастир извън Порта Сан Гало по проект на Джулиано да Сангало: един пратеник, който носеше вест за скоропостижната смърт на маджарския крал Корвин — почитател на „философа Лоренцо“.

Пиеро де Медичи, най-големият син на Лоренцо, и изящно облечената му съпруга Алфонсина Орсини дойдоха късно и трябваше да седнат в края на една от дългите маси. Микеланджело забеляза, че те се почувствуваха засегнати.

— Пиеро и Алфонсина не одобряват целия този републиканизъм — прошушна Контесина. — Според тях на нашите приеми само Медичите трябва да седат на централната маса, а плебеите — понастрани.

Влязоха Джовани, вторият син на Лоренцо, и неговият братовчед Джулио. Джовани, с гладко обръсната тонзура, мигаше неволно с малко разгледите си очи. Висок и закръглен, с масивно лице и пълен подбордник, той имаше кестенявата коса и светлата кожа на майка си. Джулио, незаконороденият син на мъртвия Лоренцов брат, беше мургав, красив и мрачен. Очите му стрелкаха гостите, определяйки точно всяка личност и всяко взаимоотношение. Той не пропускаше нищо, което би могло да му бъде от полза.

Последна влезе Нанина де Медичи, опряна на ръката на един красив, великолепно облечен мъж.

— Леля ми Нанина — прошепна Контесина — мъжът ѝ Бернардо Ручелаи. Той е добър поет според татко; пише драми. Понякога Платоновската академия се събира в неговата градина.

Очите на Микеланджело оглеждаха от всички страни братовчедата на собствената му майка. На Контесина той не спомена нищо за родството.

Музикантите засвириха „Коринто“, чиято музика бе написана за една от Лоренцовите поеми. Двама прислужници, застанали до

подемника, започнаха да изтеглят храната. Докато слугите сновяха между гостите с тежки сребърни подноси с речна риба, Микеланджело с изумление видя как някакъв млад мъж с шарена риза взе една рибка, доближи я до ухото си, после до устата си, сякаш ѝ шепнеше нещо, и след миг избухна в плач.

Всички очи се насочиха към него. Микеланджело погледна объркан Контесина.

— Това е Якуо, шутът на двореца. „Смей се! Бъди флорентинец!“

— Защо плачеш Якуо? — попита Лоренцо.

— Баща ми се удави преди няколко години. Попитах тази рибка дали не го е видяла някъде. Пък тя ми каза, че не може да го е срещала, защото се е родила скоро, и ме посъветва да питам някоя от по-големите риби, които може би знаят повече по този въпрос.

Развеселен Лоренцо каза:

— Дайте на Якуо няколко големи риби, че да може да ги разпита.

Смехът има свойството да спойва; чужди един другиму хора на Лоренцовата трапеза, които никога не бяха се виждали и навярно произхождаха от коренно противоположни среди, взеха да разговарят със съседите си. Микеланджело, който не знаеше какво е веселие и бе поразен да види един шут на Лоренцовата трапеза, почувствува, че неодобрително смръщеното му лице се отпусна. Контесина го наблюдаваше внимателно.

— Не обичаш ли да се смееш? — попита тя.

— Не съм свикнал. В нашата къща никой не се смее.

— Ти си, както казва моят учител по френски, *un homme se'rieux*. Но баща ми също е сериозен човек; само че според него смехът може да бъде полезен. Ще се убедиш в това, като поживееш при нас известно време.

Вдигнаха рибените блюда и поднесоха фрито мисто^[1]. Микеланджело съвсем се прехласна, като гледаше как Лоренцо разговаря поред с повече от тридесет-четиридесет гости и едва докосва храната.

— Все тъй ли ще разговаря Лоренцо до края на обета?

— Той се радва на всичките тези хора, на шума, разговорите и шегите. Но наред с това той сяда поне със сто намерения на ум и когато стане, всички те са осъществени...

Прислужниците при подежня поеха печени на шиш прасета-сукалчета с розмарин в устата. Импровизаторът на лирата започна да ги забавлява, като пееше новините и клюките на седмицата, придружавайки ги със сатирични пояснения в римувани стихове.

След десерта гостите излязоха да се поразтърчат в големия хол. Контесина хвана Микеланджело подръка.

— Знаеш ли какво значи да си приятел? — попита го тя.

— Граначи се опитваше да ме научи.

— Всички са приятели на Медичите — рече тихо тя — ... и никой.

[1] Нещо като мешана скара, само че полята със сос. — Б.пр. ↑

На другата сутрин Микеланджело и Бертолдо излязоха да се разходят. Бе ранна пролет, с въздух, чийто допир просто се усещаше, модросиньо небе и огненозлатни флорентински камъни, които поглъщаха слънцето. Горе на Фиезолските хълмове всеки кипарис, вила и манастир се очертаваха на сиво-зеления фон от маслини и лозя. Стигнаха до другия край на градината, където бяха подредени мраморните блокове. Като че стояха сред старинно гробище, чиито повалени надгробни камъни са били избелени от слънцето.

Бертолдо се обърна към своя ученик с нерешително изражение в светлосините си очи.

— Да си призная, не съм велик мрамороделец. Но с тебе може да стана велик учител.

— Ето една хубава мръвка! — извика поривисто Микеланджело.

Бертолдо се засмя на този израз от говора на каменарите.

Фигурата, която ще ваеш, трябва да бъде съобразена със строежа на мраморния блок. Ще разбереш дали вървиш по дамара според това, как се ломи камъкът. За да видиш накъде вървят жилите му, намокри го с вода. Малките черни точици, дори в хубавия мрамор, са железни петна. Понякога те могат да се отделят. Удариш ли по желязна жила, ще усетиш, защото тя е по-твърда от мрамора, и металният ти резец ще засече в метала на мрамора.

— Зъбите ми скърцат, като си помисля само за това.

— При всеки удар на длетото върху мрамора може да разбиеш кристалите. Разбитият кристал е мъртъв кристал. А мъртвите кристали съсипват скулптурата. Трябва да се научиш да ваеш от големи блокове, без да разбиваш кристалите.

— Кога?

— По-нататък.

Бертолдо му обясни за мехурите, онези места в мрамора, които под действието на времето се рушат или стават кухи. Те не личат отвън, но човек трябва да се научи да познава, когато ги има в камъка. То е все едно да избираш ябълка: познаваш здравата по това, че е

гладка и има хубава форма, докато гнилата често е сбърчена, сякаш притисната от пространството.

— Мраморът е като човека: нужно е да го познаваш изцяло, преди да започнеш работа с него. Ако в тебе има скрити мехури, значи, напразно си губя времето.

Микеланджело пусна някаква детинска шега, на която Бертолдо не обърна внимание, а отиде да вземе комплект сечива от навеса.

— Ето ти секач. С него одялваш грубо фигурата. Ето ти шило и шкарпел. С тях вече формуваш.

Бертолдо му показва как дори когато отмахва ненужното от мрамора, трябва да работи с ритмични удари, тъй че да се получат кръгообразни линии около целия блок. Никога не бива да завършва коя и да е отделна част, а да работи едновременно върху всички, като ги балансира. Ясно?

— Ще ми стане ясно, след като ме пуснете на воля сред тези мраморни блокове. Аз уча с ръцете, не с ушите.

— Тогава очисти си ушната кал! Твоят фавн не беше много лош, но това постижение се дължи на сляпа интуиция. За да имаш убедителни постижения, трябва да знаеш какво правиш и защо го правиш.

Скулпторската работилница на двора представляваше комбинация от ковачница и дърводелня. Тук имаше под ръка железни пръти, клинове, дървени магарета, триони, секачи, чукове, длета за дърво — за поправка на дръжките на чуковете. Подът беше циментов — за по-добра основа. До наковалнята се виждаха новопристигнали пръти шведска стомана, която Граначи бе купил предния ден, та Микеланджело да си направи пълен комплект от девет длета.

Бертолдо го накара да запали огъня в ковачницата; кестеновите дърва даваха най-добри въглища с бавна, силна и равномерна грейка.

— Аз вече знам как се правят сечива за пиетра серена — каза Микеланджело. — Тополинови ме научиха.

След като стъкна огъня, той се пресегна към кръглото духало с метални листове от двете страни, та да го разпали хубаво.

— Баста! — извика Бертолдо. — Чукни тези метални пръчки една о друга, да видиш звънтят ли като камбани.

Пръчките бяха от доброкачествена стомана с изключение на една, която отделиха. Щом огънят се разгоря достатъчно,

Микеланджело, увлечен до забрава, се залови да прави първия си комплект инструменти. Той знаеше, че „оня, който сам не прави собствените си сечива, не прави и собствена скулптура“. Часовете се нижеха. Не спряха работата за обед. Припаднаше вече здрач, когато старецът примая и лицето му стана пепелносиво. Той щеше да падне, ако Микеланджело не беше го подхванал. Момчето го внесе на ръце в помещението, учудено, че Бертолдо може да е толкова лек, по-лек от пръчка шведска стомана, и сложи внимателно учителя си на едно кресло.

— Как можах да ви оставя да работите толкова дълго — завайка се той.

— По нежните Бертолдови скули се разля малко червенина.

— Не е достатъчно само да работиш с мрамор — рече учителят.
— Трябва да имаш и желязо в кръвта си.

На другата сутрин Микеланджело стана в тъмно — тихичко, за да не разбуди Бертолдо — и тръгна по заспалите улици, да стигне в градината призори. Знаеше, че първите слънчеви лъчи разкриват истината за мрамора. Под тези пронизващи лъчи мраморът ставаше почти прозрачен: слънцето разбулваше безмилостно всичките му жили, недостатъци, кухни. Мрамор, който издържеше проверката на ранното слънце, оставаше невредим нощем.

Той минаваше от блок на блок и ги почукваше с чука. Здравите блокове издаваха звън, приличен на камбанен, а дефектните — глух тътнеж. Един къс, стоял на открито дълго време, беше хванал здрава кора. С чук и длето той одяла ципестата обвивка, за да стигне до чистото млечно вещество отдолу. Искайки да разбере посоката на жилите, той стисна здраво дръжката и очука неравностите.

Това, което видя, го задоволи; взе парче въглен и нарисува на мрамора глава на брадат старец. Сетне примъкна една пейка, обкрачи мрамора, стисна го между коленете си и взе чука и длетото. Тялото му се задвижи, като че режеше с трион. Напрежението в него изчезваше с всеки удар. Камъкът го изпълваше, даваше му сили; караше го да се чувства завършен и цял. С всеки изминал час ръката му ставаше по-лека и крепка. Тези метални сечива го обличаха в своята собствена броня. Заякчаваха го. Той си помисли: „Както Ториджани обича да има оръжие в ръката си, Сансовино — рало, Рустичи — острата козина на

куче и Бачо — някоя жена, тъй и аз съм най-щастлив с къс мрамор между краката и чук и длето в ръце.“

Белият мрамор бе сърцето на вселената, най-чистата материя, сътворена от бога, не само негов символ, но и негов портрет, божия изява. Само една божествена ръка можеше да сътвори такава благородна красота. Той се чувствуваше част от тази бяла невинност под себе си, чувствуваше нейната чистота като своя собствена.

Спомни си, че Бертолдо му бе привел тези Донателови думи: „Скулптурата е изкуство, при което, махайки всичко излишно от обработвания материал, художникът го довежда до замислената от него форма.“

А нима бе по-малко вярно, че скулпторът никога не може да наложи на мрамора никакъв свой замисъл, ако този замисъл не се схожда с характера на камъка?

Той имаше впечатлението, че колкото и честен да е замисълът на скулптора, от него няма да излезе нищо, щом не съвпада с основния характер на мрамора. В този смисъл скулпторът никога не може да бъде пълен господар на съдбата си, какъвто може да е един живописец. Мраморът е сам по себе си сила. Мрамороделецът е длъжен да приеме суровата дисциплина на това съдружие между него и камъка. Мраморът и той са едно цяло. Те си говорят един на друг. А за него да усеща допира на мрамора беше най-висшето усещане. Никое друго удоволствие, което можеха да му донесат останалите сетива — вкус, зрение, слух, обоняние, — не би могло да се сравни с това.

Беше махнал обвивката. Сега дълбаеше сърцевината, влизаше в нея в библейския смисъл. В този акт на сътворение бяха нужни напор, проникване, туптеж и възходящо напрежение към един върховен миг — пълното обладание. Това не бе обикновен любовен акт, но акт на най-висша любов: бракосъчетание на неговия съкровен замисъл с вродените форми на мрамора; оплождане, при което той хвърляше семето и създаваше живото творение на изкуството.

Бертолдо влезе в работилницата и като видя как работи Микеланджело, извика:

— Не, не, така е неправилно! Спри! Така ваят само любителите.

Микеланджело долови гласа му през шума от ударите на чука, обърна се, колкото да покаже, че го е чул, но без да спира да дълбае с резеца.

— Микеланджело! Започваш от обратния край. Микеланджело не го чу. Бертолко обърна гръб на ученика си, който сякаш дълбаеше не в камък, а в пелте от дюли. Той поклати глава с престолено отчаяние:

— Все едно да се мъчиш да спреш изригването на Везувий.

Същата вечер Микеланджело се окъпа в коритото с топла вода, оставено за него в малка стаичка в края на коридора, облече тъмносиня риза и трико, след което двамата с Бертолдо отидоха за вечеря в Лоренцовия кабинет. Беше нервен. Какво щеше да говори? Платоновската академия беше известна като интелектуално сърце на Европа, университет и печатница, извор на литература, изучаваща света група, поставила си за цел да превърне Флоренция във втора Атина. Де да беше слушал учителя си Урбино, когато им четеше старогръцки ръкописи!

В камината пращеше огън, месинговите лампади на Лоренцовото писалище светеха с мека светлина и в стаята цареше приятна, задушевна атмосфера. Седем стола бяха придърпани към ниска маса. Полиците с книги, гръцките релефи, витрините с камеи и амулети придаваха на стаята топлота и уют. Четиримата учени го посрещнаха неспринудено и продължиха дискусията си за достойнствата на медицината и астрологията като науки, което му даде възможност да изучи лицата им и да си създаде представа за всеки от тези мъже, прочули се като най-големите умове на Италия.

Петдесет и седем годишният Марсилио Фичино беше основал Платоновската академия по поръка на Козимо, Лоренцовия дядо. Той беше дребничък човек, под пет стъпки, и макар че отдавна го мъчеше ипохондрията, беше превел целия Платон, а превеждайки основните творби на египетските учени, се бе превърнал в жив речник на древните философии, след което пък бе изгълтал писанията на такива мъдреци като Аристотел, следовниците на александрийската школа, Конфуций и Заратустра. Баща му бе го подготвял за лекар, та беше добре запознат и с естествените науки. Той бе помогнал да се въведе книгопечатането във Флоренция. Неговите собствени трудове привличаха учени от цяла Европа, които идваха да слушат лекциите му. В красивата си вила в Кареги — проектирана от Микелоцо по искане на Козимо, — където племенничките му водеха домакинството, той поддържаше вечна лампада пред една статуя на Платон, когато се

мъчеше да превърне в светец като „най-добрия от Христовите ученици“, но това бе ерес и изопачаване на историята, поради което Рим едва не бе го отлъчил от църквата. Племенничките му го подиграваха: „Той може да възпроизведе цял диалог от Платон, но никога не помни къде е оставил чехлите си.“

След това Микеланджело насочи вниманието си към Кристофоро Ландино, около шестдесетгодишен мъж, учител на Лоренцовия баща, Пиеро Подаграта, и на самия Лоренцо; той учеше флорентинците да се освободят от догмата и да прилагат научните открития в практиката. Служил като доверен секретар в Синьорията, обигран в политиката, Ландино водеше от три поколения групата на Медичите. Той беше най-големият познавач на Данте, негов беше предговорът към първото издание на „Божествена комедия“, отпечатано във Флоренция. Целия си живот бе посветил главно на работа върху италианския народен говор, волгаре, който той почти без ничия помощ превръщаше от омразно просторечие в уважаван език, като превеждаше на него Плиний, Хораций, Вергилий.

Ландино се славеше във Флоренция с революционното си верую: „Най-добрата основа за действие е недвусмислената власт на размисъла и знанието.“ В Лоренцо той виждаше героя от Платоновата „Република“: „Идеалният управник за един град е ученият.“

В края на едно кожено кресло бе приседнал тридесет и шест годишният Анджело Полициано; враговете на Медичите разправяха, че Лоренцо го държи близо до себе си, защото в сравнение с Полициано изглеждал едва ли не красив. Въпреки всичко Полициано бе признат за най-необикновения ум тук: на десетгодишна възраст бе издал творби на латински, на дванадесет години го бяха поканили във флорентинската „Компания ди Дотрина“, за да следва при Фичино, Ландино и гръцките учени, повикани във Флоренция от Медичите. На шестнадесет години бе превел първите книги от Омировата „Илиада“ и Лоренцо го беше взел в двореца си, за да учи синовете му. Рядко можеше да се срещне по-грозен човек от него, но затова пък той имаше такъв бляскав и кристален стил, какъвто не е имал никой поет след Петрарка; неговите „Стихове за турнирите на Джулиано“, дълга поема в прослава на турнирите на Джулиано де Медичи, Лоренцовия помалък брат, убит от фамилията Паци, бяха станали образец за италианската поезия.

Сега Микеланджело премести поглед върху най-младия и най-хубавия от групата, двадесет и седем годишния Пико делла Мирандола, който можеше да чете и пише на двадесет и два езика. Другите от компанията често го дразнеха с думите: „Ако Пико не знае двадесет и трети език, то е само защото не може да намери такъв.“ Известен като „великия повелител на Италия“, благ и искрен по характер, той бе непокован въпреки меката си златиста коса, тъмносините очи, безупречно бялата кожа и стройната снага, зарад които флорентинците го наричаха „красив и обичен“. Неговото схващане за просвещението бе: единство на знанията; неговата амбиция — да помири всички религии и философии, възникнали, откак свят светува. Подобно на Фичино, той се стремеше да обхване всички човешки знания. За тази цел четеше китайските философи на китайски, арабските на арабски, староеврейските на староеврейски и вярваше, че всички езици са логически дялове от един универсален език. Божествено надарен повече от всички италианци, той не можеше да си създава врагове — точно тъй, както грозният Полициано не можеше да си създава приятели.

Вратата се отвори и влезе Лоренцо, накуцвайки от последния пристъп на подагратата. Той кимна на другите, след което се обърна към Микеланджело:

— Това тук е светая светих: почти всичко ново в нашата наука води началото си оттук. Когато ние сме в двореца и ти си свободен, идвай при нас.

Лоренцо дръпна една пъстра завеска и почука в подемника зад нея, от което Микеланджело заключи, че кабинетът се намира точно под трапезарията. Той чу подемника да се движи и след малко учените вече поемаха блюда със сирене, плодове, хляб, мед, орехи и ги слагаха на ниската маса в средата на стаята. Не се виждаха никакви прислужници. А за пиене нямаше друго освен мляко. Макар че се водеше лек разговор, Микеланджело разбра, че тези хора са се събрали за работа; а след вечеря „виното размътва ума“.

Почистиха масата, а чиниите, обелките и черупките спуснаха с подемника. Изведнъж разговорът стана сериозен. Седнал на ниско столче до Бертолдо, Микеланджело заслуша доводите на тези учени срещу църквата, която те вече не отъждествяваха със своята религия. Флоренция специално беше средище на недоволство, защото Лоренцо

и мнозинството от съгражданите му бяха убедени, че римският папа Сикст стои зад заговора на Паци, който доведе до убийството на Джулиано и едва не се оказа фатален за живота на Лоренцо. Папата бе отлъчил Флоренция от църквата и бе забранил на духовенството да изпълнява своите обязанности. Флоренция на свой ред бе отлъчила папата, твърдейки, че папските претенции за власт се опират на такива фалшификати от осми век като „Константиновия дар“. В стремежа си да сломи Лоренцо папата бе изпратил войски в Тоскана, които бяха палили и грабили чак до съседния град Поджибонси...

С идването на Инокентий Осми в хиляда четиристотин осемдесет и четвърта година между Флоренция и Рим отново бе настъпил мир; но както разбра Микеланджело от разговора на мъжете около масата, очевидно голяма част от духовенството в Тоскана ставаше все по-безнравствена както в личното си поведение, тъй и при изпълнение на духовните обязанности. Очебийно изключение бяха монасите от Августинския орден при „Санто Спирито“, които живееха в безукорно послушание, оглавявани от игумен Бикиелини.

Пико делла Мирандола се облакът на ниската маса и подпря брада на сключените си ръце.

— Мисля — каза той, че съм намерил отговор на нашата дилема относно църквата. Това е един доминикански монах от Ферара. Чувал съм негови проповеди тук. Като говори, Катедралата се тресе.

Ландино, чиято бяла коса се спущаше до гърба му и падаше на кичури над челото, се наведе над масата тъй, че Микеланджело успя да забележи тънката плетеница от бръчици около очите му.

— Гръмовит глас — само това ли е качеството на този монах?

— Напротив, Ландино — отвърна Пико, — той е отличен познавач на Библията и свети Августин. Той е дори по-разтревожен от нас от покварата на духовенството.

Анджело Полициано, човек с едри черти и остра черна коса, която падаше като върви над ушите му и закриваше част от грубата му кожа, облиза прекалено червената си, издадена долна устна.

— Мен ме плаши не само покварата, а и невежеството.

— Фичино, светлолик, с умно, будно лице и тънък нос и уста, извика нетърпеливо:

— Кой знае откога не сме виждали във Флоренция просветен мъж на амвона! Имаме само Фра Мариано и игумен Бикиелини.

— Години наред Джироламо Савонарола се е отдал на учение — увери го Пико. — Занимава се с Платон и Аристотел, а също и с църковната догма.

— Какви са неговите амбиции? — запита Лоренцо.

— Да пречисти църквата.

— Само това ли? А не се ли стреми към власт?

— Той е достатъчно властна личност.

— Ако този монах би приел да работи с нас... — подхвърли Лоренцо.

— Тогава ваше превъзходителство ще трябва да изиска преместването му от старейшините на Ломбардия.

— Ще се погрижа за това.

След като уредиха този въпрос, най-възрастният, Ландино, и най-младият, Пико, насочиха вниманието си към Микеланджело. Ландино го попита дали е чел писаното от Плиний за прочутата гръцка статуя на Лаокоон.

— Изобщо не познавам Плиний.

— Тогава аз ще ти прочета нещо от него.

Той взе една книга от полицата, прелисти я бързо и зачете разказа за статуята в двореца на император Тит, „една творба, която може да бъде предпочетена пред всяко друго произведение на живописиста или скулптурата. Изваяна е от цял блок — както главните фигури, тъй и децата и змиите с техните превъзходни гънки“.

След това Полициано му описа „Венера от Книда“ на Лукиан, представляваща Венера, застанала пред Парис, който ѝ дава наградата за красотата. Тогава пък Пико се сети за статуята от пентеликийски мрамор при гробницата на Ксенофонт.

— Но Микеланджело ще предпочете да чете Паусаний в оригинал — каза той. — Аз ще му донеса един ръкопис.

— Не знам гръцки — каза Микеланджело позасрамен.

— Аз ще те науча.

— Нямам дарба за езици.

— Това е без значение — намеси се Полициано, — след една година ще можеш да пишеш сонети и на латински, и на гръцки.

— Микеланджело промърмори на себе си: „Позволете ми да се съмнявам.“ Но щеше да е неучтиво да убие ентусиазма на тези нови приятели, които вече заспориха помежду си по кои книги да го учат.

— ... Омир. За гръцки той има най-чист език.

— Аристофан е по-забавен. Хем ще учи, хем ще се смее...

Той почувствува облекчение, когато групата отклони вниманието си от него. Най-важната мисъл, която улови от бързия, научен разговор, бе, че религията и знанието могат да вървят ръка за ръка, обогатявайки се взаимно. Преди зората на християнството Гърция и Рим бяха дали бляскави постижения в изкуствата, науките, философията. Отсетне, в течение на хиляда години, всякаква мъдрост и красота са били потъпквани, анатемосвани, погребвани в мрака. Сега тези няколко души, чувственият Полициано, набръчканият Ландино, дребничкият Фичино и златокосият Пико делла Мирандола, шепа простосмъртни, водени и насочвани от Лоренцо де Медичи, се мъчеха да създадат ново мировъзрение под девиза на една дума, която Микеланджело никога не бе чувал:

Хуманизъм.

Какво означаваше тя?

Колкото повече часове минаваха, толкова повече го завладяваше техният разговор. И дотолкова се увлече, че когато Бертолдо извести, че си отива, и се измъкна тихичко, той остана. И докато всеки от платонистите излагаше своите мисли, Микеланджело постепенно разбра смисъла на това, което те искаха да кажат:

— Ние връщаме света на човека, а човека — на самия себе си. Човекът вече няма да бъде низък, а благороден. Ние няма да потъпкваме мисълта му, обещавайки му в замяна безсмъртна душа. Без свободна, жизнеспособна и съзидателна мисъл човекът не е нищо повече от скот и ще умре като скот, без помен от душа. Ние връщаме на човека изкуството, литературата, науката, връщаме му свободата да мисли и чувствува като личност, а не да е окован като роб от догмата и да гние във вериги.

Когато вечерта свърши и той се прибра в стаята си, свари Бертолдо все още буден.

— Толкова глупав се почувствувах пред тях — избъбри Микеланджело.

— Те са най-големите умове в Европа. Могат да ти подсказат някои героични теми, върху които да помислиш. — После, за да утеша уморения младеж, Бертолдо добави: — Но те пък не могат да ваят мрамор, а скулптурата е не по-малко красноречив език от всеки друг.

На другата сутрин той пристигна в градината рано-рано. Ториджани го зърна в работилницата, дето Микеланджело бе изправил своя брадат старец, за да се упражнява.

— Изгарям от любопитство! — извика Ториджани. — Разкажи ми за живота в двореца.

Микеланджело описа на приятеля си стаята, която делеше с Бертолдо, разправи му как обикалял дългите зали, свободен да пие от тези съкровищници на изкуството, разказа му за гостите на обед в неделя и за вълнуващата вечер с платонистите в Лоренцовия кабинет.

— Кажи ми, що за хора са Полициано и Пико делла Мирандола?

— Какво да ти кажа — Полициано е грозен, но започне ли да говори, думите му го правят красив, а Пико делла Мирандола е най-красивият човек, когото съм виждал, при това с блестящ ум.

— Много си впечатлителен — процеди кисело Ториджани. — Едни искрящи сини очи, една дълга златокъдра коса — и очите ти ще изскочат.

— Но, Ториджани, помисли си само: да можеш да четеш и пишеш на двайсет и два езика! А ние едва умеем да се изразяваме на един.

— Не говори в множествено число — сопна се Ториджани. — Аз имам образование на благородник и мога да водя разговор и с най-умния от тях. Ако си невежа, не съм ти виновен аз.

Микеланджело разбра, че приятелят му е станал раздразнителен.

— Не исках да те обидя, Ториджани.

— Прекара една нощ в двореца на Медичите и сега всички други ти се струват невежи.

— Ама аз само...

— Ти само се перчиш с новите си приятели — прекъсна го Ториджани, — хора много по-симпатични и интелигентни от твоите стари, недодялани другари, с които беше затворен между стените на тази градина.

— Не съм и помислил такова нещо. Защо говориш така?

Ала Ториджани вече се отдалечаваше.

Микеланджело въздъхна и се върна при скулптурата си.

Цветница се случи топъл пролетен ден. На мивката си Микеланджело намери три златни флорина, които, както обясни Бертолдо, щели да му бъдат оставяни всяка седмица от Лоренцовия секретар Пиеро да Бибиена. Той не можа да устои на изкушението да се похвали пред домашните си. Разпростря на леглото си нови дрехи — бяла блуза с бродирани гроздове и лозови листа, къса пелерина с качулка, която се пристягаше отпред с две сребърни токи, виненочервени чорапи. Усмихна се на себе си, като си представи каква физиономия ще направи Граначи, когато се срещнат на Пиаца Сан Марко, за да вървят заедно към къщи.

По пътя Микеланджело срещна Рустичи, който се втренчи в него и когато вече бяха достатъчно близо, го подигра:

— Аз съм прост и се обличам просто. — После добави по-злъчно: — Разпери си опашката!

— Коя опашка?

— Всички пауни имат пъстри опашки.

— О, престани, Рустичи — изплака той, — не мога ли да ги облека поне веднъж?

— Не мога ли да сложа тези накити поне веднъж? Не мога ли да пия от туй превъзходно вино поне веднъж? Да разиграя тез прислужници поне веднъж? Да пропиляя няколко монети златни поне веднъж? Да спя с красивото момиче поне веднъж?...

— Всички плътски съблазни в един сонет. Наистина, Рустичи, чувствавам се, като че ли съм се облякъл за празненство. Но искам да направя впечатление у дома. — Върви си по пътя! — изръмжа Рустичи.

Ториджани се зададе с горделива походка; огненочервената му пелерина и оранжевите пера на черната кадифена шапка се развяваха.

— Искам да ти говоря насаме — каза той и стисна ръката му.

Микеланджело отговори на ръкостискането.

— Защо насаме? Ние нямаме тайни.

— Споделяли сме някои неща. Преди да отидеш в двореца и да станеш толкова важен.

Ясно беше какво се крие зад избухването на Ториджани. Микеланджело заговори меко, надявайки се да го успокои:

— Но и ти живееш в двореца, Ториджани, при това собствен.

— Да, и не е нужно да играя евтини номера: да махна зъба на един фавн, за да се наредя при Медичите.

— Ти май завиждаш.

— На кого? На един нетърпим самодоволник?

— Защо самодоволник? Каква е връзката?

— Защото изобщо не познаваш щастieto и другарството.

— Никога не съм бил по-щастлив.

— Да, защото скицираш с въглен с мръсните си ръце.

— Но скицирам добре — възрази Микеланджело, отказвайки да приеме сериозно думите на Ториджани.

Лицето на Ториджани почервения.

— Да не искаш да кажеш, че аз не скицирам добре?

— Защо винаги довеждаш спора до себе си? Ти не си центърът на вселената.

— За себе си — съм. А бях и за тебе, преди да се главозамаеш.

Микеланджело го гледаше объркан.

— Ти никога не си бил център на моята вселена.

— Значи, си ме мамил. Много отдалеч си започнал да се подмазваш, за да получиш поръчки.

Радостта помръкна върху лицето на Микеланджело. Той се обърна и побягна с все сила от градината надолу по улицата на ковачите на брони.

Дърводелецът и бакалинът, които се припичаха на слънце пред дюкяните си, свалиха почтително шапки; иначе новите му дрехи направиха на домашните му същото впечатление, каквото и на Рустичи. Баща му се почувствува обиден, сякаш тази изисканост беше някакъв упрек към него.

Микеланджело извади трите златни флорина от кесията на колана си и ги сложи на писалището на Лодовико. Баща му ги погледна, без да каже дума, но мащеха му, Лукреция, го целуна весело по двете бузи с искрящи от вълнение очи.

— Кажи ми сега! С какви сосове правят макароните?

Микеланджело, който искаше да я зарадва, си заблъска главата.

— Не мога да си спомня.

— Тогава кажи как готвят месото. Готвачите в двореца употребяват ли куркума? Как изглежда тяхната прочута камбала, приготвена с бананови кори и ядки от пиния?

— Прощавай, майко, не знам.

Тя поклати отчаяно глава.

— Не помниш ли какво си ял? Тогава сприятели се с готвачите.

— И ми запиши рецептите им.

Сега вече цялото семейство се беше събрало в Лодовиковата стая, която бе едновременно и кабинет, и дневна. Баба му беше доволна, защото внукът ѝ се срещаше с най-великите мъже на Флоренция. Брат му Джовансимоне се интересуваше от приемите. Леля му и чичо му се радваха на златните монети, които бе донесъл у дома. Буонарото искаше да знае какви са деловите му отношения: ще получава ли три златни флорина всяка седмица? Удържат ли му от заплатата за мрамора и материалите?

Баща му поиска тишина.

— Как се отнасят Медичите с тебе? Лоренцо?

— Добре.

— Пиеро?

— Той е груб; такъв си му е характерът.

— Джовани, бъдещият кардинал?

— Той се държи еднакво с всички. Сякаш винаги среща хората за първи път.

— Джулиано?

Микеланджело се усмихна.

— Всички в двореца го обичат.

Лодовико се замисли за миг, после отсече:

Отношението на Пиеро ще вземе връх: ти си един скромен работник в двореца. — Той погледна трите златни монети, които лъщяха на писалището. — Какви са тези пари? Подарък? Заплата?

— Ще получавам всяка седмица по три флорина.

— Какво ти казаха, като ти дадоха парите?

— Те бяха оставени на умивалника ми. Когато попитах Бертолдо, той ми обясни, че ще ми се отпускат всяка седмица.

Чичо му Франческо не можеше да сдържи радостта си.

— Чудесно! С този постоянен доход ще можем да наемем конюшня Микеланджело, и ти ще бъдеш съдружник, ще имаш дял в печалбите...

— Представете си — пропя леля му Касандра, изпълнена вече с уважение към него, — че благодарение на Микеланджело ние отново ще се върнем към търговията.

— Не! — извика Лодовико със зачервено лице. — Ние не сме бедните роднини.

Но Микеланджело получава тези пари като член от семейството на Медичите — отвърна младата му съпруга.

— Хм! — изсумтя Лодовико. — Какво го прави един Медичи? Трите златни монети ли?

— Това не е милостиня — възмути се Микеланджело. — Аз работя от зори до мрак.

— Приет ли си на работа, както му е редът? Подписал ли съм аз договор с гилдията? — Лодовико се обърна към брат си Франческо: — Подаръците са прищявка. Другата седмица може да не получи нищо.

Микеланджело вече мислеше, че баща му ще му хвърли парите в лицето. Пък той само бе искал да донесе у дома припечеленото като примерен син... и може би да се похвали мъничко. А Лодовико трябваше да работи месеци в митницата, за да спечели три златни флорина. Микеланджело разбра, че бе проявил нетактичност, защото в този момент баща му, обронил глава на гърди, каза:

— Помислете си какви милиони трябва да имат Медичите, щом могат да дават на един петнайсетгодишен ученик по три флорина седмично.

После, с бързо движение на ръката, той прибра парите в горното чекмедже на писалището си.

Лукреция използва този миг, за да ги повика на трапезата. След обеда семейството пак се събра в дневната. Лионардо, който не бе продумал при предишния разговор, се изправи пред Микеланджело и обяви с папски глас:

— Изкуството е порок.

— Изкуството — порок! — Микеланджело бе поразен от брат си. — Как... защо?

— Защото то значи да подтикваш страстите си, да се отдаваш на собствения си нагон към творчество, вместо да съзерцаваш великите

божи творения.

— Но, Лионардо, нашите черкви са пълни с произведения на изкуството.

— Нас дяволът ни е отклонил от правия път. Черквата не е панаир. Народът трябва да се моли на колене в нея, а не да зяпа шарениите по стените.

— Следователно няма място за скулптори в твоя свят?

Лионардо склочи ръце и заби благочестив поглед в тавана.

— Моят свят е другият свят, където ние ще седим от дясната страна на бога.

Лодовико стана от мястото си и възкликна:

— А ето че аз имам по един фанатик от двете си страни.

Той излезе, за да си дремне следобед, последван от останалите. Само Мона Алесандра остана да седи тихичко в един ъгъл. Микеланджело също искаше да излезе; чувствуваше се уморен. Целият ден беше едно разочарование.

Ала Лионардо не го остави да си върви. Той премина във фронтална атака срещу Лоренцо и Платоновската академия, наричайки ги езичници, атеисти, врагове на Църквата, анархисти.

— Повярвай ми, Лионардо — подхвана успокоително Микеланджело, — не съм чул кощунствени и непочтителни думи поне за религията. Само срещу извращенията. Лоренцо е реформатор; той иска да пречисти църквата.

— Пречистване! Дума, която безбожниците употребяват, когато мислят за унищожение. Ударът срещу църквата е удар срещу християнството.

Съвсем побеснял, Лионардо обвини Лоренцо де Медичи в похотливост и разврат, каза, че излизал посред нощ от двореца и ходел с приятели по гуляи, прелъстявал млади жени.

— Не знам такова нещо — рече спокойно Микеланджело. — Но той все пак е вдовец. Няма ли право да се люби?

— Той си беше женкар и преди смъртта на жена му. Всеки знае това. Изнемощял е вече от похот.

Микеланджело се питаше как се бе добрал брат му до тези обвинения. Самият той не смяташе Лоренцо за светец; беше го чул веднъж да казва със смях на Ландино: „Аз не върша прегрешения, защото съм безнравствен, а защото някаква частица от моята природа

обича удоволствията“; после си спомни как веднъж Лоренцо отговори на Фичино: „Не мога да съжалявам, че обичам удоволствията на плътта; защото любовта към живописата, скулптурата и литературата е също чувствена по характер.“ Струваше му се, че всичко това си е частна работа на този мъжествен и жизнен човек.

— Само един подлизурко като тебе не може да види, че Лоренцо е тиранин — продължи Лионардо.

Микеланджело си помисли: „Днес за втори път ме наричат подлизурко!“ Чувствуваше се все по-нещастен, струваше му се, че дрехите му са тесни и смешни.

— Той потъпка свободата на Флоренция! — извика Лионардо. Направи тъй, че хората станаха кротки, задоволяват се лесно. Дава им хляб и зрелища. И ако не сложи корона и не стане крал, то е само защото е прекалено хитър, той обича да действа прикрито, да контролира всеки ход на тосканците, които са сведени до пионки...

Преди да отговори, Мона Алесандра каза:

— Да, Лионардо, той ни укроти. Предварди ни от гражданска война! Години наред ние се избивахме един друг, семейство срещу семейство, квартал срещу квартал и кръв заливаше улиците. Сега сме сплотен народ. Само Медичите ни възпряха да не се държим за гушите.

Лионардо не отговори на баба си.

— Микеланджело, искам да разменя последна дума с теб.

Микеланджело се изправи срещу брат си, от когото го делеше само тежка махагонова маса. Той никога не бе могъл да разговаря с това особено момче или да се радва на някаква близост с него.

— Трябва да ти кажа сбогом — продължи Лионардо — Тази вечер напускам този дом и отивам при Джироламо Савонарола в „Сан Марко“.

— Значи, Савонарола е пристигнал? Лоренцо го е поканил. Аз бях в кабинета, когато Пико делла Мирандола предложи това и Лоренцо се съгласи да пише в Ломбардия.

— Лъжа, измислена от Медичите! Защо Лоренцо ще го вика, когато Савонарола смята да смаже Медичите? Напускам този дом тъй, както брат Савонарола е напуснал семейството си във Ферара: само с една риза на гърба. Завинаги. И ще се моля за теб на пода на килията

си, докато не остане кожа на коленете ми и рукне кръв. Може би тази кръв ще изкупи твоите прегрешения.

Микеланджело разбра от трескавия поглед на Лионардо, че е безполезно да му отговаря. Той само поклати глава с престорено отчаяние и си помисли: „Баща ми беше прав. Как може този практичен, здравомислещ, лихварски род — Буонароти, в който от двеста години насам с имало само нагаждачи, да излюпи двама фанатици в едно поколение?“

— Няма да сме много далеч един от друг — каза той тихо на Лионардо, — ще ни дели само площад Сан Марко. Наведеш ли се от прозореца на манастирската си килия, ще ме чуеш как дялам мрамор в градината.

Следващата седмица той пак намери три златни флорина на умивалника, но реши да не ги носи в къщи. Тръгна да търси Контесина и я откри в библиотеката.

— Трябва да купя един подарък.

— За някоя дама?

— За една жена.

— Може би накити?

— Не. — Той се навъси. — Тя е майка на моите приятели, каменоделците.

— Какво ще кажеш за една ленена покривка за маса с бродерия по края?

— Те си имат покривка.

— А тя има ли достатъчно рокли?

— Една-единствена, с която се е венчала.

— Тогава една черна рокля за литургия?

— Прекрасно.

— Каква е на ръст жената?

Той доби смутен вид.

— Нарисувай я.

— Микеланджело се ухили.

— Имам ли перо в ръка, знам всичко — дори пропорциите на едно женско тяло.

— Ще накарам дойката си да отидем да купим парче черен вълнен плат. Шивачката ми ще го скрои, като се съобразява с рисунката ти.

— Много мило от твоя страна, Контесина.

Тя не искаше благодарности.

— Това не ми струва нищо.

Микеланджело отиде до открития пазар на Пиаца Сан Марко и купи подаръци за останалите членове на семейство Тополино, после се разбра с един от слугите в приземния етаж на двореца да му наеме кон с дисаги. В неделя заран след литургията в параклиса на двореца той

натъпка дисагите и се отправи за Сетиняно, гологлав под топлата милувка на слънцето. Отначало беше решил да облече старите си дрехи, та Тополинови да не си помислят, че иска да се покаже, но веднага разбра, че това би било неискрено. Освен туй харесваше се в тъмносинята риза и трико, които вече бе сложил.

Тополинови бяха насядали на терасата, гледаща към долината и към къщата на Буонароти на отсрещния хълм, и се наслаждаваха на свободния час, който имаха всяка седмица след връщане от литургията в селската черква. Те толкова се изненадаха, като го видяха да се задава по пътя, яхнал сребристосивия жребец с обковано в сребро седло, че забравиха да го поздравят. Микеланджело също мълчеше. Той слезе от коня, върза го за едно дърво, свали дисагите и ги изпразни на грубата дъсчена маса. След известно мълчание бащата попита какво има в пакетите.

— Подаръци — отговори Микеланджело.

— Подаръци ли? — Бащата изгледа поред тримата си сина, защото тосканците правят подаръци само на децата. — Дали си закъснял за последната Бефана^[1], или си подранил за следващата?

— И едното, и другото. Цели четири години съм ял вашия хляб и пил вашето вино.

— Изкарваше си чорбата с каменоделство — сопна се бащата.

— Първите си пари занесох у дома, на Буонароти. Днес нося за вас вторите.

— Получил си поръчка! — възкликна дядото.

— Не. Всяка седмица Лоренцо ми дава пари за харчене.

Тополинови се спогледаха учудени.

— Пари за харчене ли? — попита бащата. — Искаш да кажеш заплата?

— Аз не получавам заплата.

— О, значи, това са пари за издръжка: за квартира и храна.

— Квартирата и храната са безплатни.

— Тогава за покупки? За чорапи или за мрамор?

— Получавам всичко необходимо.

— Е, за какво са тогава?

— Да ги харча за каквото ми хрумне.

— Но щом имаш храна, легло, мрамор, какво може да ти хрумне?

— Някое удоволствие.

— Удоволствие? — Каменоделците заобръщаха тази дума в устата си, като да бе някакъв непознат плод. — Какво удоволствие?

Микеланджело се замисли.

— Е, да речем, хазарт на карти?

— Ти играеш ли комар?

— Не.

— Какво друго удоволствие?

— След миг той додаде:

— Едно бръснене в бръснарница.

— Покара ли ти вече брада?

— Още не. Но може да намажат косата ми с масло, както прави Ториджани.

— Ти слагаш ли масло на косата си?

— Не.

— Тогава и това не е удоволствие. Какво друго?

Отчаян, Микеланджело рече:

— Добре де, жените, дето носят качулки със звънчета, когато излизат на разходка в неделя следобед.

— Имаш ли работа с такива жени?

— Казвам го за илюстрация. Мога да купя свещи и да ги запаля пред Богородица.

— Това е твой дълг.

— Или чаша вино в неделя следобед.

— Това е традиция.

Той пристъпи към масата.

— Това са пари за подаръци на приятелите.

И започна да разпределя подаръците — бавно, при дълбока тишина.

— Това за мама, за литургия. За Бруно — кожен колан със сребърна тока. За Джилберто — жълта риза и чорапи. За дядо — вълнен шал, да си пази гърлото зиме. За татко Тополино — ботуши за работа, когато ходи за камък в пещерата Майано. Енрико, ти казваше, че като пораснеш, искаш да имаш златен пръстен. Ето.

Те дълго гледаха безмълвни. После майката влезе в къщата да облече роклята: бащата нахлузи ботушите, Бруно стегна колана около кръста си; Джилберто сложи новата златиста риза; дядото ту увиваше

мекия вълнен около врата си, ту го развиваше; Енрико яхна коня, за да може да се радва на пръстена си насаме.

Тогава бащата проговори:

— Всички тези... тези подаръци... те са от парите за харчене, нали?

— До един.

— И Лоренцо ти дава тези пари, за да ни купуваш подаръци?

— Да.

— Той наистина е Великолепния.

Микеланджело забеляза на масата още един пакет. Недоумяващ, той го отвори и измъкна една ленена покривка за маса. Спомни си, че Контесина беше попитала: „Какво ще кажеш за една ленена покривка?“ Тя беше сложила този пакет в дисагите като подарък от нея. Боже мой! Какво да им обясни сега! Той тикна покривката в ръцете на майката.

— Това е подарък от Контесина де Медичи. За тебе.

Тополинови се втрещиха.

Контесина де Медичи! Как ще ни праща покривка? Та тя не знае, че съществуваме.

— Напротив, знае. Аз съм й разправял за вас. Нейната шивачка уши роклята ти.

Дядото се прекръсти.

— Това е чудо — рече той.

„Амин. Така е“ — помисли си Микеланджело.

[1] Бефана — 23 декември (два дни преди католическата Коледа), когато добрата старица Бефана раздава подаръци на децата. — Б.пр. ↑

Всеки от четиримата платоновци имаше вила в околностите на Флоренция. Те идваха няколко пъти седмично да четат лекции и да работят с Лоренцо в кабинета. Лоренцо явно гореше от нетърпение Микеланджело да използва тази възможност, тъй че момчето присъствуваше редовно на сбирките им.

Учените се мъчеха да събудят у него интерес към латински и гръцки, изработваха схеми, за да му покажат, че калиграфията на двата езика е всъщност рисуване, сходно по характер с рисуването на фигури. Той вземаше техните ръкописи и уроци в стаята си, четеше ги с часове и... едва научаваше по нещичко.

— Нищо не остава в главата ми! — оплакваше се той на Бертолко.

Свършеше ли с това, учените го караха да чете поезия на народен език: Данте, Петрарка, Хораций, Вергилий. Това му доставяше удоволствие, особено обсъжданията след четенето на „Божествената комедия“ и тълкуването на нейната идея.

Платоновците го похвалиха, че дикцията му ставала все по-ясна, и доведоха Джироламо Бенивиени — по техните думи „най-пламенният привърженик на поезията, написана на *волгаре*“ — да го научи сам да пише стихове. Когато той възрази и изтъкна, че иска да стане скулптор, а не поет, Пико каза:

— Строежът на един сонет е подчинен на такива строги правила, както и строежът на един мраморен релеф. Когато Бенивиени те учи да пишеш сонети, той обиграва твоя ум в правилата на логиката и композицията на мисълта. Ти просто трябва да се възползуваш от неговия талант.

— Целта ни не е да отслабим ръката ти на скулптор, като заменим чука и длетото с перо и мастило — увери го Ландино.

— Не бива да се отказваш от изучаване на поезията. Трябва и занапред да четеш на глас. За да бъдеш завършен художник, не е достатъчно да си само живописец, скулптор или архитект. Трябва да бъдеш и поет, ако искаш да се изявиш напълно — добави Полициано.

— Никак не ме бива — оплака се Микеланджело една вечер, когато Бенивиени се опитваше да оправи метриката на стиховете му. — Как можете да понасяте моите нескопосни опити?

Бенивиени, който бе и надарен музикант, клокна с език, изпя една своя весела песен, за да разсее унинието на Микеланджело, а след това отговори:

— Моите първи опити бяха не по-добри; дори по-лоши. Ти ще се имаш за лош поет до деня, в който ще изпиташ нужда да изразиш нещо; и тогава ще разполагаш със сечивата на поезията — метрика и рима, тъй както сега разполагаш с чука и длетото.

На религиозни празници, когато Лоренцо затваряше градината, Микеланджело отиваше с кон до вилата на Ландино на хълма в Касентино, дадена му от Флорентинската република за трудовете върху Данте; до Фичиновата в Кареги — един замък с бойници и галерии; до Пиковата — „Дъбът“, или Полициановата „Вила Диана“ — и двете на фиезолските склонове. Във „Вила Диана“ те се настаняваха в един градински павилион, като онзи, в който героите от Бокачовия „Декамерон“ са разказвали своите разкази, и слушаха Полициано да чете най-новото си стихотворение:

*Елате в свежестта зелена
на избуялите гори
и хубавица покорена
в прегръдките ви ще гори,
че птици, празненства, зари
със любовта през май се сливат.
Красавици, любезни, млади,
не стойте като плод стипчив.
Че пак ще разцъфтят ливади,
но не животът ни менлив.
Хвърлете нрава горделив
пред прелъстителния май.*

В главата на Микеланджело вече се оформяше една мисъл: някой ден и той ще има къща като „Вила Диана“, със скулпторска работилница и годишна стипендия от Лоренцо, която ще му дава

възможност да купува карарски мрамор за своите големи статуи. Нима няма да е заслужил такова отношение? Той не бързаше, ала когато Лоренцо реши да му даде вилата, би предпочел тя да е в Сетиняно, при каменоделците.

Минаваха дни и седмици. Той рисувахе от натура, после моделираше фигурите от глина, правеше опити върху отломъци, за да изсече коленна става, движение на бедро, на врат при обърната глава, учеше се как да избягва ръб, когато върхът на резеца му се счупи, изследваше техниката на Лоренцовите гръцки статуи.

Лоренцо също го подтикваше да учи. Една неделна утрин той помоли Микеланджело да придружи семейството до черквата „Сан Гало“, дето щяха да чуят Фра Мариано, в чиято обител Лоренцо отиваше, когато търсеше сериозна дискусия по теология.

Фра Мариано е моят идеал — каза Лоренцо. — Той е човек с изящна строгост, изискан аскетизъм и свободните религиозни схващания на един просветен и здрав ум. Ще го чуеш.

Фра Мариано проповядваше със сочен глас, благозвучен регистър и добре подбрани думи. Той свързвахе християнството с платонизма, цитираше гръцки философи, декламираше стихове от латински поети с бляскав език. Микеланджело бе запленил; не беше слушал друг път такъв проповедник. Той оставаше очарован, когато Фра Мариано понижаваше глас; убеждаваше се, когато Мариано развиваше доводите си; усмихваше се, когато Мариано привеждаше за илюстрация някоя смешна случка; отстъпваше пред силата на необоримите му истини.

Сега разбирам по-добре какво има пред вид Платоновската академия, когато говори за съвременна религия — каза той на Лоренцо.

Един от слугите на Пиеро почука на вратата на Микеланджело и влезе.

— Негово превъзходителство Пиеро де Медичи заповяда Микеланджело Буонароти да се представи привечер в приемната на негово превъзходителство.

„Колко различен е от баща си, който обикновено пита дали ще ми бъде приятно да отида при него“ — помисли си Микеланджело. А на слугата отвърна вежливо:

— Уведомете негово превъзходителство, че ще се представя.

Имаше предостатъчно време да се накисне в кръглото дървено корито в банята в края на коридора, където с брада, опряна на свитите колене, той се зачуди какво ли ще иска от него престолонаследникът на династията на Медичите, който никога не бе го удостоявал с нещо повече от едно студено кимване. Някакъв инстинкт му подсказа, че Пиеро ще одобри тъкмо пауновската му премяна — бродираната риза и виолетовата пелерина.

Покоите на Пиеро се намираха на първия етаж точно над откритата лоджия на ъгъла на Виа де Гори и Виа Ларга. Поради студеното държане на Пиеро Микеланджело никога не бе се вествал в това крило на двореца, макар и само за да види произведения на изкуството, за които бе чувал да се говори. Сега той мъкнеше бавно крака към апартамента на Пиеро, защото на стените на коридора имаше великолепна картина от Фра Анджелико и изящен мраморен релеф от Дезидерио да Сетиняно.

Слугата, който чакаше пред приемната на Пиеро, го пусна вътре. Съпругата на Пиеро, мадона Алфонсина, в рокля от сива дамаска, обвезана със скъпоценни камъни, седеше неподвижна на пурпурен трон с висока облегалка. На стената зад нея имаше гоблен с цветя и листа, а на стената от лявата ѝ страна — неин голям маслен портрет, на който бузите ѝ бяха бели като тебешир. Пиеро се престори, че не е чул влизането на Микеланджело. Той стоеше на пъстрия персийски килим гърбом към госта си и разглеждаше един табернакул от кост и стъкло, в който бяха изобразени сцени от живота на Христа.

Алфонсина гледаше към Микеланджело високомерно, без да покаже с нещо, че го е забелязала, и току подсмърчаше леко както винаги, сякаш Флоренция и флорентинците миришеха лошо. Това вбесяваше тосканците, които от векове ненавиждаха Рим и всичко римско. Пиеро де Медичи беше наполовина Орсини по родословие и сега другата му половина бе узурпирана пак от Орсини.

Той се завъртя на пети. Дългата му, гъста черна коса се спущаше на вълни до раменете, лицето му бе красиво въпреки полегатата цепнатина на брадата. Без никакъв официален поздрав той каза:

— Трябва да ви уведоим, Микеланджело Буонароти, че искаме да се направи скулптурен портрет в мрамор на мадона Алфонсина.

Благодаря за вниманието, ваше превъзходителство — отвърна Микеланджело, — но аз не мога да вая портрети.

— Защо не?

Микеланджело се помъчи да обясни, че неговата цел не е да създава образи на отделни личности.

— А и не мога да постигна прилика като този живописец, която да ви задоволи — добави той.

— Глупости! Заповядвам ти да изваеш жена ми от мрамор.

Загледан в презрителното изражение на Пиеро, Микеланджело чу гласа на баща си: „Какво значи да си каменоделец в двореца на Медичите? Все едно да си слуга.“

— Моля те, идете да спорите в твоята стая — обади се най-последва мадона Алфонсина.

Пиеро отвори гневно една врата и прекрачи прага.

Микеланджело реши, че най-добре ще е да го последва. Той затвори вратата след себе си и с изненада забеляза, че между сребърните шлемове и купи, спечелени от Пиеро в турнирите, имаше и много фини произведения на изкуството: „Кентавърът и Палада“ на Ботичели, „Белерофон“ на Бертолдо и поставени в ниши — древни цветни дървени скулптури на златен фон.

— Ваше превъзходителство има превъзходен вкус — възкликна неволно Микеланджело.

Но това не умилистави Пиеро.

— Ако ме интересува мнението ти, ще те попитам.

— Между другото обясни ми защо мислиш, че стоиш по-високо от другите наши наемни работници.

Микеланджело стисна гнева си със зъби и се насили да отговори вежливо:

— Аз съм скулптор. Живея в двореца по искане на баща ви.

— Ние разполагаме с още сто занаятчии, които живеят извън двореца. И те изпълняват това, което им се каже. Ще започнеш още утре сутрин. И се погрижи да направиш хубав бюст на нейно превъзходителство.

— Дори Мино да Фиезоле не би могъл да направи това.

Очите на Пиеро изпуснаха мълнии.

— Ти... ти... селяндур такъв! Събирай си парцалите и се махай оттук!

Микеланджело се прибра в стаята си и започна да изхвърля дрехите от сандъчето на леглото. Почука се. Влезе Контесина с

прислужницата си.

— Чувам, че сте се скарали с брат ми.

Той се наведе да извади нещо от дъното на сандъка.

— Изправи се и ми отговори! — каза тя заповеднически.

Той се изправи и се приближи до нея.

— Няма какво да говоря.

— Вярно ли е, че си отказал да изваеш портрет на Алфонсина?

— Да, отказах.

— Би ли отказал, ако баща ми те помоли да му направиш портрет?

Микеланджело мълчеше. Наистина, би ли отказал на Лоренцо, към когото изпитваше такава дълбока привързаност.

— Би ли отказал, ако аз те помоля?

Пак беше в клопка.

— Пиеро не ме помоли — отвърна той спокойно, — а ми заповяда.

По коридора се чува бързи стъпки. В стаята влезе Лоренцо с необичайно потъмняло лице и святкащ поглед.

— Ваше превъзходителство... опитах се да я спра... — заекна прислужницата.

Лоренцо махна с ръка:

— Няма да позволя такова нещо в къщата ми!

Очите на Микеланджело блеснаха.

— Помолих баща ти да те предаде на мен, нали?

— Да.

— Значи, аз отговарям за тебе.

— Не мисля да се извинявам.

— Не искам да се извиняваш. Ти дойде тук като член от нашето семейство. Никой няма право да се отнася с тебе като... като с шут... нито да те пъди от собствения ти дом.

Краката на Микеланджело се подкосиха. Той седна на леглото. Лоренцо заговори по-меко:

— Но и ти трябва добре да научиш някои неща...

— Признавам. Моите обноски...

— Не бива винаги, щом те обидят, да се втурваш тук и да прибираш вещите си. Това не говори за вярност към мен. Разбираш ли?

Микеланджело стана, мъчейки се да сдържи сълзите си.

— Дълга извинение на Пиеро. Казах нещо обидно за жена му.

— Той ти дължи извинение. А как ще му отговориш ти, е вече твоя работа.

Контесина остана зад другите, за да му прошепне през рамо:

— Сдобри се с Пиеро. Той може да ти причини сума неприятности.

Вече беше време да опита някоя тема. Но какво е тема? И кои теми го интересуваха?

— Трябва да бъде гръцка тема — отсякоха четиримата платоновци.

— Тя трябва да произтича от легендите: Херкулес и Антей, Битката на амазонките, Троянската война — предложи Полициано, по чиито дебели тъмни устни бяха полепнали парченца пъпеш. — Нещо в стила на фриза на Партенона край Атина.

— Но аз малко познавам тези неща — отвърна Микеланджело.

— Тъкмо това, драги Микеланджело — намеси се Ландино със сериозно изражение, — се мъчим да ти внушим през последните месеци: че като твои учители наш дълг е да те запознаем с древногръцката епоха и нейната култура.

Пико делла Мирандола се разсмя и кабинетът се изпълни със звуци на виоли и клавесини.

— Според мен — подхвана той — моите приятели искат да кажат, че желаят да те насочат назад към златния век на езичеството.

И те взеха да му разказват за дванадесетте подвига на Херкулес, за Ниобея, страдаща за издъхващите си деца, за атинската Минерва и умирация гладиатор. Лоренцо реши да внесе успокоение в дискусията.

— Не налагайте декрети на нашия млад приятел — каза той с малко неприятния си глас. — Той трябва да стигне до дадена тема по своя собствена воля.

Микеланджело се намести назад в стола и опря глава на облегалката: янтарните му очи блестяха на светлината на свещите, които виеха червени охлювици в кестенявата му коса. Той се вслушваше в гласовете, които шепнеха в него. В едно беше сигурен: първата му тема не трябваше да води началото си от Атина, Кайро, Рим или дори Флоренция. Тя трябваше да дойде от самия него, да бъде нещо, което той знае, чувствава и разбира. Иначе е загубен. Едно произведение на изкуството не е като научен труд; то е лично, субективно. Трябва да се роди в самия него.

Лоренцо междувременно бе попитал:

— Какво искаш да кажеш?

Той отговори на себе си: „Нещо просто, което чувствавам дълбоко. Но какво зная аз? Дори за самия себе си? Че искам да стана скулптор и че съм влюбен в мрамора? Но аз не мога да извая тези чувства в скулптура.“

После долови отново шепота на гласове и се видя застанал на стъпалата пред капелата на Ручелаите в деня, когато за първи път бе отишъл с Гирландайовото ателие в „Санта Мария Новела“. Той ясно видя капелата пред себе си, мадоните на Чимабуе и Нино Пизано и отново изпита обичта към майка си, чувството на загуба след нейната смърт, самотност и жад за обич.

Бе станало късно. Другите се разотидоха. Лоренцо остана. Казваха, че понякога езикът му е остричък, но сега той заговори непринудено и ясно.

— Трябва да извиниш припряността на нашите платоновци — каза той. — Фичино пали лампада пред бюста на Платон. Ландино дава най-хубавия литературен прием в годишнината на Платон. За нас Платон и гърците са ключът, с който се измъкнахме от тъмницата на религиозните предразсъдъци. Ние се мъчим да установим във Флоренция нова ера на Перикъл. Като имаш пред вид нашите амбиции, трябва да разбереш прекомерното усърдие.

— Ако не сте уморен, Лоренцо — помоли Микеланджело — може ли да пообиколим двореца и да разгледаме богородиците?

Лоренцо взе лъскавата бронзова лампада. Двамата тръгнаха по коридора и стигнаха до Лоренцовата канцелария, където имаше една Донателова „Мадона“ — мраморен релеф, толкова чужд и безличен, че не можеше да се познае чий е. Оттук отидоха в спалнята на Джулиано. Най-младият Медичи продължи да спи, завит презглава, докато Микеланджело и Лоренцо обсъждаха Пезелиновата „Мадона с детето и две ангелчета“, живописвана на дърво. После пак закрачиха по коридорите и се спряха да разгледат „Въведение господне“ на Фра Филипо Липи; Лоренцо му обясни, че като модели за тази картина са служили монахинята Лукреция Бути, в която Фра Филипо се влюбил, и детето на тяхната любов — Филипино Липи, сега художник, ученик на Ботичели, който пък е бил ученик на Фра Филипо. Разгледаха и „Мадоната“ на Нери ди Бичи; после минаха на „Мадона с детето“ — с

емблемата на Медичите — от Лука делла Робиа, която цяла бе в ярки багри; и най-после влязоха в спалнята на Лоренцо да видят Ботичелиевата „Мадона с ангели“, изработена за бащата и майката на Лоренцо преди двадесетина години.

— Тези два ангела, коленичили пред Дева Мария и Христос, сме аз и брат ми Джулиано. Когато Паците убиха брат ми, угасна най-ярката светлина в моя живот... Моят лик е идеализиран, както виждаш. Аз съм грозноват човек и не се срамувам от това; но всички художници мислят, че искам да ме ласкаят. Беноцо Гоцоли е направил същото в нашия параклис; рисуват кожата ми бяла, вирнатия ми нос — прав, невъзможната ми коса — красива като Пиковата. — Със стисната уста и свити вежди, Лоренцо го стрелна с пронизващия си поглед. — Ти, изглежда, разбираш, че аз не се нуждаю от ласкателства.

— Граначи казва, че съм рязък — отвърна смутен Микеланджело.

— Ти си твърд като елмаз — рече Лоренцо. — Остани си такъв.

И му разправи историята на Симонета Веспучи, оригинала на Ботичелиевата „Мадона с ангелите“, „най-чистата красота, която Европа е познавала“.

— Не е вярно — каза той, — че Симонета е била любовница на брат ми Джулиано. Той беше влюбен в нея, както и цяла Флоренция, но платонически. Пишеше дълги сантиментални поеми в нейна чест... но моят племенник Джулио е плод на връзката с истинската му любовница, Антония Горини. А Сандро Ботичели беше този, който истински обичаше Симонета; макар че се съмнявам дали някога е разговарял лично с нея. Тя е жената в негови картини: Пролет, Венера, Палада. Никой не е рисувал досега такава прелестна женска красота.

Микеланджело мълчеше. Когато мислеше за майка си, той само я виждаше като красива млада жена. Не жена, желана от всички мъже като Ботичелиевата любов, а жена, която ще обича един син и ще бъде обичана от него. Той вдигна поглед към Лоренцо и заговори напълно откровено:

— Аз чувствавам отблизо мадоната. Само в нейния образ виждам майка си. Понеже все още трябва да търся своя техника, няма ли да е най-добре да познавам това, което се мъча да изразя?

— Най-добре ще е — отговори замислен Лоренцо.

— Може би чувствата, които изпитвам към майка си, са същите, каквито тя е изпитвала към мен.

Той обикаляше стаите на двореца и правеше преписи от майсторите, понякога в компанията на Контесина и Джулиано. После взеха да му омръзват идеите на другите художници, та тръгна из бедняшките квартали на града, дето жените работеха на плочниците пред къщите си, плетяха дамаджани или седалки за столове, сложили деца в скутовете или на гърдите. Отиде и извън града, при селянките около Сетиняно, които го знаеха от дете и не се смущаваха, че ги рисуваше, когато къпеха или кърмеха децата си.

Той не търсеше външен образ, а духа на майчинството. Рисуваше майка и дете във всяко положение, което му паднеше, и чрез въглена и хартията виждаше истинската връзка между тях. После, за няколко скуди, накарваше жените да се движат, да се местят, да мърдат, за да може да ги види от повече ъгли и да намери... сам той не знаеше какво.

Заедно с Граначи, Ториджани, Сансовино и Рустичи той обикаляше произведенията на изкуството във Флоренция и рисуваше съсредоточено своята тема — Дева Мария с младенеца, слушайки как Бертолдо прави дисекции на всяка творба, докато те с часове се мъчеха да разберат как предшествениците им са стигнали до своите постижения.

Микеланджело реши, че „Мадоната“ на Бернардо Роселино в черквата „Санта Кроче“ е тромава и безизразна; творбата на Дезидерио да Сетиняно в същата черква представляваше всъщност селянка и дете, навлечени в тоскански дрехи обикновени хорица, дошли от село за някой празник. Отидоха в „Орсанмикеле“ да видят Девата на Орканя, която беше нежна, любеща и въздействаща, но на Микеланджело му се видя примитивна и скована. Свободно застаналата божия майка на Нино Пизано в „Санта Мария Новела“ изглеждаше най-добре изваяна, но тази добре гледана жена на пизански търговец, подхванала своя скъпо облечен земен син, беше зле оразмерена и без вътрешен живот. Една теракотова Мадона на Верокио представляваше Богородица на средна възраст, втрещена смутено в своя син, който вече се бе изправил и благославяше света. И те минаха към Агостино ди Дучовата Мадона и дете, богато и изискано облечени, със смутени и свенливи лица.

На другата сутрин той излезе да се разходи самичък нагоре по Арно към Понтасиеве. Слънцето жареше. Той свали ризата и изложи гърдите си на животворната му топлина. Сините тоскански хълмове трептяха в омара и редиците им чезнеха в далечината.

Навязъл вече в планината, усещайки стръмния склон под себе си, Микеланджело разбра, че още не се бе добрал до онова, което искаше да предаде чрез Дева Мария и детето. Знаеше само, че иска да постигне нещо ново и жизнено. Той се замисли за характера и съдбата на Дева Мария. Благовещение беше любима тема на флорентинските художници: Архангел Гавраил слиза от небето, за да предизвести Мария, че ще роди син божи. Той си спомни, че във всички картини тази вест идва като пълна изненада за нея и очевидно тя няма право да избира.

Но възможно ли бе това? Възможно ли бе такава важна задача, най-важната, възлагана на човешко създание след Мойсей, да е била наложена на Мария без нейно знание и съгласие? Бог сигурно е обичал Мария повече от всички жени на земята, за да избере нея за тази божествена мисия. Може ли да не ѝ е казал своя замисъл, да не ѝ е разкрил всяка стъпка на пътя от Витлеем до Голгота? И при своята мъдрост и милосърдие да не ѝ е дал възможност да се откаже от възложената ѝ задача?

И ако Мария наистина е била свободна да избира, кога би упражнила това свое право? На Благовещение? Или след раждането? Или като кърмачка, когато Христос е бил все още пеленаче? А щом веднъж е приела, не трябва ли да носи бремето си от този миг до деня, в който синът ѝ бива разпнат? Знаейки бъдещето, как би могла да остави сина си на такива мъчения? Не би ли могла да каже: „Не, не моят син! Няма да отстъпя! Няма да позволя такова нещо!“ Но пък възможно ли е било да се опълчи срещу божията воля? И то когато бог е искал от нея да му помогне? Изправяла ли се е някога смъртна жена пред такава мъчителна дилема?

Той реши, че ще извае своята Дева в момента на решението — когато, кърмейки детето си и знаейки вече всичко, трябва да определи бъдещето: своето, на детето си и на света.

Сега, когато разбра какво търси, можеше да рисува вече целенасочено. Дева Мария трябваше да доминира в скулптурата. Трябваше да бъде център на композицията. Тя щеше да има героична

стойка, жена, на която е дадена не само свобода сама да вземе решение, но и вътрешната сила и прозрение, за да направи избора. Детето щеше да бъде на втори план; налице, жизнено, но в никакъв случай не и натрапващо се.

Ще го сложи в скута на майката с лице, заровено в гърдите ѝ, но с изцяло открит към зрителя гръб. Така то ще заеме естественото си място тъкмо когато извършва най-необходимата дейност за деня; и според същата символика това ще бъде мигът, в който Мария ще почувствува най-голяма необходимост да вземе своето решение.

Доколкото знаеше, никой не беше ваял или рисувал Исус с извърнат към зрителя гръб. Но драмата на Исус щеше да започне едва след тридесет години. А това беше времето и портретът на майка му.

Той прегледа стотиците скици на майка с дете, направени през последните месеци, избра тези, които биха подходжали за новия му замисъл, и сложил скиците на масата пред себе си, затърси среда за своите фигури. Къде се е намирала Мария в този миг? Ето тук една рисунка: майка с дете, седнала пред някаква стълба. Кой е бил при нея освен детето? Ето тук куп деца, които играят. Фигурата на Мария би могла да бъде съчетание от фигурите на тези силни тоскански майки. Но как да изобрази лицето на мадоната? Споменът за лика на собствената му майка беше вече замъглен от изминалите десет години, беше неясен, като съновидение.

Той помести настрана рисунките. Нима е възможно да започнеш една скулптура, без да си видял мрамора, от който тя ще черпи живот?

Намери Граначи, комуто бяха дали за ателие една от най-големите стаи в постройката в градината, и го помоли да обиколят складовете за камък.

— Работата ми ще върви по-добре, ако имам мрамора под ръка, че да мога да го гледам и пипам, да разбера вътрешната му структура.

— Бертолдо казва, че не бива да се купува мрамор, преди да са завършени рисунките и глинените скици; едва тогава човек може да е сигурен, че ще избере най-подходящия камък.

— А може да бъде и обратно — отвърна замислено Микеланджело, — според мен това е нещо като женитба...

— Добре, ще измисля нещо пред Бертолдо и утре ще отидем.

Във Флоренция имаше десетина склада за камък, пръснати около Виа Проконсуло, с всякакви размери и форми — гранит, травертин,

цветен мрамор, както и готов строителен камък, каменни рамки за врати, первази за прозорци, колони. Но те не можаха да открият никъде подходящ карарски мрамор, какъвто Микеланджело търсеше.

— Нека идем в каменоделните в Сетиняно. Там е по-вероятно да намерим нещо — предложи Микеланджело.

В старата каменоделня, където Дезидерио бе учил Мино да Фиезоле, Микеланджело видя един блок, който го грабна веднага. Беше неголям, но кристалите му блестяха от белота. Той го обля с вода, за да види няма ли пукнатини, почука го с чук, да чуе какъв звук издава, огледа го за дефекти, мехури, петна.

— Този ще е, Граначи! — извика той ликуващ. — От него ще излезе „Мадоната с младенец“. Но трябва да го видя при първите слънчеви лъчи. Тогава ще съм сигурен, че е идеален.

— Ако мислиш, че ще седна на земята и ще се кланям пред твоя камък до изгрев-слънце...

— Не, не, уреди въпроса с цената. А аз ще ти наема един кон от Тополинови, че да си стигнеш в къщи здрав и читав.

— Да ти кажа ли, амико, аз не вярвам нито дума от тази глупост, първите лъчи разкривали всичко. Кое е това, дето можеш да го видиш при изгрев-слънце, а не можеш да го видиш сега, при по-силна светлина? Мисля, че това е един вид езически култ: обред за плодородие, който трябва да изпълниш призори, за да си сигурен, че ще умилоставиш боговете в планините.

Микеланджело спа на едно одеяло под сводовете в двора на Тополино, надигна се преди първи лъчи и стоеше вече при своя мрамор, когато зората протегна пръсти над хълмовете. Блокът сякаш беше прозрачен. Микеланджеловият поглед проникваше през него — през неговата дебелина, височина и широчина; през наслоените пластове кристали, изграждащи структурното му единство. Не се виждаше никакъв недостатък: никаква пукнатина, кухина, какво петно — кристалите му блещукаха ослепително на повърхността.

— Ти си благороден блок — каза гласно Микеланджело.

Той плати на собственика със златните монети на Граначи, натовари камъка на Тополиновата каруца и подкара двойката хълмисти бели волове, както бе ги карал от пещерата Майано още като шестгодишен. Спусна се по хълма, свърна вдясно при Варлунго, подкара покрай брега на река Африко, подмина древната Портата ала

Кроче, която бележеше четвъртия крепостен пояс на града, отправи се по Борго да Кроче, покрай болницата „Санта Мария Нуова“, свивдясно при Виа Ларга пред двореца на Медичите и през Пиаца Сан Марко, стигна до вратата на градината, горд, като че водеше невяста в къщи.

Двама от каменоделците му помогнаха да стовари блока под навеса. После пренесе от постройката масата за рисуване и инструментите си. Бертолко дойде озадачен при навеса.

— Нима вече си готов да ваеш?

— Не. Има още много време.

— Тогава защо се премести тук?

— Защото искам да работя на спокойствие.

— На спокойствие? Та тук цял ден ще слушаш шума от чуковете на каменарите.

— Това е приятен шум. С него съм отрасъл.

— Но аз трябва да отделям време и за другите отвъд. Ако си близо до мен, мога да те насочвам или да те поправам, когато ти е нужна помощ.

Микеланджело помисли за миг, а след това отговори:

— Бертолко, изпитвам нужда да бъда сам, да работя далеч от всеки поглед; дори от вашия. Трябват ли ми напътствия, ще дойда да ви питам.

Устните на Бертолко затрепериха.

— Тъй ще направиш повече грешки, каро, и дълго няма да можеш да се отърсиш от тях.

— А нима това не е най-добрият начин да се учи човек? Да доведе грешките си до техния логически завършек?

— Някой и друг съвет може да ти спести време.

— Аз имам време.

Вгълбен, Бертолко притвори уморените си светли очи. После се усмихна.

— Вярно, имаш време. А потрябва ли ти помощ, идвай при мен.

Късно следобед, когато вече всички бяха напуснали градината, Микеланджело се обърна и видя, че Ториджани го наблюдава.

— Ти стана вече много добър, та не щеш да рисуваш до ме.

— О, Ториджани! Просто искам малко да се уединя.

— Да се уединиш! От мен? Твоя най-добър приятел? Ти нито веднъж не потърси уединение през първата година, когато се нуждаеше от помощ и компания. А сега нали си избраник на Лоренцо Великолепни...

— Ториджани, моля те, повярвай ми, нищо не се е променило. Само съм се преместил на сто и петдесетина крачки.

— Все едно, че си се преместил на петдесет мили. Аз ти казах, че когато бъдеш готов, ще сложа една скулпторска маса до моята.

— Не искам другите да гледат грешките ми.

— А дали не се страхуваш, че може да крадем тайните ти?

— Тайни! — Микеланджело започна да се ядосва. — Какви тайни може да има един начинаещ скулптор? Това е първата ми тема. А ти вече имаш пет-шест.

— Ти вече бяга от мен — упорствуваше Ториджани.

Микеланджело млъкна. Дали пък нямаше частица истина в това обвинение? Той се бе възхищавал от физическата красота на Ториджани, от неговите анекдоти, песни... но вече не искаше да бърбри и да слуша вицове — мраморният блок го чакаше.

— Ти се поквари бързо! — заяви Ториджани. — И аз бях покровителствуван преди. Но остави ли човек да го покровителствуват, неизменно се проваля.

След малко пристигна навъсен Граначи. Той заоглежда наковалнята, грубата маса от дъски, сложени на магарета, стативите и дъската за рисуване, поставени на една издигната над земята платформа.

Какво има, Граначи?

— Ториджани. Дойде оттатък нагрозен като черен облак. Каза някои неприятни неща за теб.

— Той ги каза първо на мен.

— Слушай, Микеланджело, сега аз играя от противната страна. Преди една година те предупреждавах да не обръщаш прекалено голямо внимание на Ториджани. Сега трябва да те предупредя, че не постъпваш честно. Не го отрязвай... Знам, че все повече и повече те занимава мраморът, но Ториджани не вижда нищо свръхестествено в мрамора и с право си мисли, че се държиш тъй, защото вече живееш в двореца. Ако се отказваме от приятелите си, защото са ни омръзнали, колко приятелски връзки ще ни останат?

Микеланджело очерта с палец някакъв силует върху мрамора.
— Ще се помъча да се сдобря с него.

„Мрамор“ произхожда от гръцка дума, която значи „блестящ камък“. Как заблестя неговият блок на ранното утринно слънце, когато го изправи отвесно на дървения статив! Той гледаше прехласнат сиянието, предизвикано от светлината, която проникваше донякъде в камъка и се отразяваше от повърхността на кристалите от по-долните пластове. Той беше живял вече няколко месеца с този блок и беше го оглеждал при всякаква светлина, от всеки ъгъл, при всякаква температура. Постепенно беше започнал да разбира природата му — без да дълбае в него с резеца, а по силата на усещането — и сега вече вярваше, че знае всеки пласт, всеки кристал и как точно ще накара мрамора да разкрие формите, които му бяха нужни. Бертолдо казваше, че формите трябва първом да бъдат освободени, а после усъвършенствувани. Ала мраморът съдържаше в себе си милиони форми: ако не беше тъй, всички скулптори щяха да ваят еднакво.

Той взе чука и шилото и начена да дълбае с енергични удари, вбивайки инструмента с едно „Хайде!“, след което острието продължаваше своя ход в непрекъсната линия — пръст, който леко се врязваше в мрамора и отхвърляше ненужната материя; после зъбатия шкарпел — ръка, която заглаждаше грапавините, оставени от шилото; и най-сетне секача — юмрук, който заравняваше улеите от зъбите на шкарпела. Не бе сбъркал с този мраморен блок. Докато дълбаеше пласт по пласт да търси своите фигури, мраморът се подчиняваше на всеки трепет, който той мечтаеше да му предаде.

Камъкът освети тъмните, неизследвани кътчета на ума му, разора го за семената на нови идеи. Той не гледаше от рисунките и глинените модели; всички те бяха прибрани. Ваеше образите, които виждаше мислено. Очите и ръцете му знаеха къде трябва да се появи всяка линия, крива, маса и на каква дълбочина в сърцето на камъка да създадат барелефа; защото фигурата трябваше да се появи само в четвърт обем.

Микеланджело работеше под навеса, когато при него се отби Джовани — петнадесетгодишният бъдещ кардинал идваше да го види

за първи път от една година насам, когато бе дошъл в градината заедно с Контесина. Въпреки че Джовани беше лишен от всякаква красота, Микеланджело намираще, че има интелигентно и будно лице. Флорентинци говореха, че безгрижният, обичащ удоволствията втори син на Лоренцо има способности, но никога не би ги използвал, защото живее само с една мисъл — да избягва опасностите. Придружаваше го неговата мрачна сянка, петнадесетгодишният му братовчед Джулио, от когото природата се бе заела да създаде противоположност на Джовани: висок, слаб младеж, с ъгловато лице, прав нос и вдлъбната в средата брада, вити черни вежди и големи очи; красив, строен, действен, обичащ опасностите като свое естествено призвание, ала суров у студен като труп. Признат за Медичи от Лоренцо, но ненавиждан от Пиеро и Алфонсина, защото беше незаконороден, Джулио би могъл да си извоюва място само чрез някой от своите братовчеди. Той се бе лепнал за дебелия добродушен Джовани и се беше добрал ловко до такова положение, че вършеше цялата му работа, оправяше неприятностите му, грижеше се за удоволствията му и вземаше решения, каквито би взел самият Джовани. Дойдеше ли време Джовани да стане пълноправен кардинал и да отиде в Рим, Джулио щеше да замине с него.

— Джовани много мило, че ми идваш на гости — посрещна го Микеланджело.

— Всъщност не идвам на гости — отвърна Джовани с тлъстичкия си глас. — Дойдох да те поканя на големия лов, който устройвам. Това е най-въълнуващият ден в годината за целия дворец.

Микеланджело беше чувал за този лов: как Лоренцовите ловци, ездачи и слуги биват изпращани на едно място в планината, пълно със зайци, бодливци, елени и глигани; как цялото това място се огражда с брезент, а селяните от околността пазят, за да не прескочат елените брезентовата ограда или пък глиганите да пробият дупки в нея, през които би изтекло морето от дивеч. Той никога не бе виждал флегматичния Джовани тъй въодушевен.

— Прощавай, но както виждаш, захванал съм се с тоя мрамор и не мога да го оставя.

Джовани доби унил вид.

— Ти не си ратай. Щом пожелаеш, може и да не работиш. Свободен си.

Микеланджело ту стискаше, ту отпускаше длетото, на което бе придал осмоъгълна форма, за да не се плъзга в ръцете му.

— По това може да се спори, Джовани.

— Но кой ще те задържи?

— Аз.

— Наистина ли би предпочел работата си пред моя лов?

— Ако ми даваш възможност да избирам, да.

— Много чудно. Просто не мога да повярвам. Искаш само да работиш, тъй ли? И нямаш време за развлечение?

Тази дума бе непонятна за Микеланджело, тъй както думата „удоволствие“ бе непонятна за Тополинови.

— Не мислиш ли, че всеки си има собствено разбиране за развлеченията? Мен мраморът ме вълнува тъй както теб ловът.

Джулио прошепна на братовчед си:

— Дано някога се отървем от манияци.

— Защо да съм маниак? — попита Микеланджело, обръщайки се за първи път към Джулио.

— Защото се интересуващ само от едно нещо — отвърна Джовани.

Джулио заговори пак шепнешком на Джовани. След това Джовани каза: „Ти си напълно прав“, и двамата младежи си тръгнаха, без да продумат повече.

Микеланджело се върна към работата си и забрави за случката. Но не за дълго. В хладния здрач в градината влезе Контесина. Тя се приближи до мраморния блок и заговори тихичко:

— Брат ми Джовани каза, че си го уплашил.

— Уплашил ли съм го? Че аз нищо не съм сторил!

— Джовани каза, че у теб има някакви... настървения.

— Кажи на брат си да не се огорчава. Аз може би съм прекалено млад, за да се отдам на удоволствия.

Контесина му хвърли изпитателен поглед.

— Ловът на Джовани е най-голямото събитие на годината. През тези няколко часа той става глава на фамилията Медичи и дори баща ми изпълнява заповедите му. Отблъснеш ли поканата за лова, все едно, че отблъсваш Джовани и се поставяш по-високо от него. Той е такъв добричък, все гледа да не обиди някого. Защо ти искаш да го обидиш?

— Не искам да го обиждам, Контесина. Настроен съм да работя и просто не ми се ще да прекъсвам. Искам да вая всеки ден от сутрин до вечер, докато не свърша.

— Ти вече направи Пиеро свой враг! — повиши глас тя. — Защо трябва да правиш враг и Джовани?

Микеланджело не можа да измисли никакъв отговор. Изгубил вече настроение за работа, остави тризъбия шкарпел, намокри на фонтана голямо бяло платно и покри скулптурата. Но ще дойде ден, когато никому не би позволил да прекъсва работата му.

— Добре Контесина. Ще отида.

За да има ритмично движение, той се бе научил да вдига чука и длетото едновременно, хванал свободно резеца, тъй че да може да се движи безпрепятствено, без да намалява силата на удара; обвил пръсти около инструмента, той инстинктивно затваряше очи при всеки удар, за да ги предпази от хвърчащите парченца. Понеже работеше барелеф, не можеше да отзема по много и трябваше да съдържа физическата си сила. Върхът на резеца се забиваше в камъка почти отвесно, но когато наближи най-изпъкналите форми — лицето на Богородица и гърба на Христос, — той трябваше да промени наклона.

Имаше да мисли едновременно за толкова много неща. Нужно бе да насочва ударите към сърцевината, да чука фигурата внимателно, за да издържи блокът ударите му. Беше замислил фигурите си и стълбата във вертикално положение, което намаляваше вероятността блокът да се пукне, но откри, че мраморът все пак не отстъпва пред външна сила, без да прояви своята същина: каменност. Микеланджело не бе предполагал каква борба му предстои да води с мрамора. И сега преклонението му пред материала растеше с всеки удар.

Извайването на живите фигури му отне дълги часове и още по-дълги дни — дялаше бавно, пласт по пласт. А и съдържанието не се раждаше лесно. След всяка поредица удари той отстъпваше назад, да види как напредва.

В лявата страна на барелефа се спущаше стълба с тежки каменни стъпала. Вдясно седеше в профил на скамейка Дева Мария и се създаваше впечатление, че широката каменна балюстрада свършва в скута ѝ, точно под коляното на детето. Той прецени, че ако силната

лява ръка на Мария, хванала здраво крачетата на детето, се отвори повече и излезе по-напред, тогава тя ще обхване крепко не само сина си, но и основата на балюстрадата, която ще се превърне в отвесната част на кръст. В такъв случай Мария ще държи в скута си Христос, а щом е решила да се подчини на божията воля — и кръста, на който ще бъде разпнат синът ѝ.

Микеланджело не искаше да натрапва този символ на зрителя, но който имаше усет, щеше да го разбере.

Така вече имаше отвесната част, но къде бе напречната? Той заоглежда рисунките си, за да намери начин да завърши алегорията. Спря се на момченцето Йоан, което играеше горе на стълбата. Ако то протегнеше пълната си ръчица напречно на балюстрадата...

Микеланджело нахвърли с въглен нова скица, а после се залови да дълбае по-дълбоко в кристалната плът на мрамора. Постепенно, прониквайки все по-навътре в камъка, изсече тялото на момчето и дясната му ръка, която стана жива, пулсираща напречна част на кръста. Така и трябваше да бъде, щом Йоан щеше да кръсти братовчеда си Исус и да стане неразделна част от кръстните мъки.

С изсичането на другите две дечица, играещи над стълбата, неговата „Мадона с младенца“ бе завършена. Тогава, под строгите наставления на Бертолко, се зае с работа, в която нямаше опит: полирането. Бертолко непрекъснато му набиваше в главата колко е пагубно прекаленото зализване, от което скулптурата става сладниково-сентиментална. Микеланджело беше подпрял блока на южната стена на навеса, та сега помоли Буджардини да му помогне да вдигнат и подпрат релефа на западната стена, за да го полира на косвена северна светлина.

Първо взе пила да смъкне грапавините, след което изми с вода ситния каменен прах. Тогава откри дупчици и Бертолко му обясни, че те са се получили в началото на работата, когато резецът му е задълбавал повече, отколкото трябва, и е разбивал кристалите под повърхността.

— Сега мокри и заглаждай със ситен шмиргел — поучи го Бертолко. — Но без да натискаш много.

След като свърши и това, пак изми релефа с вода. Сега на пипане творбата му приличаше на грапава хартия. После изтърка повърхността с леки пемзови камъни, за да разкрие нови, блестящи

кристали, прокара пръсти по нея и изпита чувството, че пипа копринена тъкан. Тогава разбра, че му трябва по-добро осветление, за да види тънките промени в повърхността, и затова свали дъските на северната и южната стена. При новата, силна светлина релефът изглеждаше различно. Микеланджело се видя принуден да го измие и избърше със сьонгер, да го остави да изсъхне... и пак да го търка с шмиргел и пемза.

Постепенно релефът стана ясно четлив: светлина върху лицето на Мадоната, върху къдрите, лявата буза и рамото на детето. Върху дипленицата, покриваща крака на Мадоната, върху гърба на Йоан, обгърнал балюстрада, върху вътрешната страна на самата балюстрада, подчертавайки значението ѝ в композицията. Всичко останало — основата, стълбите, стените — тънеше в мека сянка. Сега, рече си той, човек вижда и чувства пролома, напрегнатото, развълнувано мислене, отразено върху лицето на Мария, която усеща дърпащите Христови устни на гърдта си и тежестта на кръста в ръката си.

Лоренцо бе повикал четиримата учени. Когато Микеланджело и Бертолдо влязоха, видяха релефа, сложен във висока ниша, покрита с черно кадифе.

Платоновците ликуваха.

— Изваял си гръцка фигура все пак! — извика възторжено Полициано.

А Пико каза с необикновено за него възбуждение:

— Като гледам твоя релеф, забравям християнството. Твоята героична фигура има неразгадаемата божественост на древногръцкото изкуство.

— Така е — добави белокосият Ландино, — от нея лъха спокойствие, красота и нещо свръхчовешко, което мога да определя само като атическо.

— Но защо трябва да е тъй? — попита слисан Микеланджело.

— Защо ли? Защото си паднал от Акропола право във Флоренция! — възкликна Фичино.

— Ти си езичник по душа, каквито сме и ние. Лоренцо, може ли да донесат от канцеларията ви онзи стар релеф, жената, седнала върху гроб?

След малко прислужникът донесе в кабинета не само стария релеф, но и няколко други по-леки фигури на Мадоната с младенеца, с които учените се заеха да доказват, че релефът на Микеланджело няма връзка с християнското изкуство.

— Не съм и мислил да има такава връзка — отвърна той поразгорещено. — Бях решил да създам нещо оригинално.

Лоренцо следеше с радост спора.

— Микеланджело е постигнал един синтез: творбата му е колкото древногръцка, толкова и християнска, обединил е добре най-хубавото от двете философии. Това би трябвало да е съвсем очевидно за вас, които цял живот се стремите да обедините Платон и Христос.

„Нито дума, че това е Дева Мария в момента, когато взима своето решение — помисли си Микеланджело. — Нима толкова дълбоко е скрита тази идея? Или те може би виждат само гръцкото? Защото младенецът все още не е обречен?“

Бертолдо, който досега мълчеше, възропта:

— Тогава да поговорим за скулптурата. Хубава ли е, или лоша?

Микеланджело бе забравен, сякаш не беше в стаята. Той разбра, че те харесват първата му сериозна творба, защото я смятат за рождба на хуманизма. Бяха доволни от революционната идея — младенеца Христос с гръб към зрителя; от възвишеното проникновение на Дева Мария. Възхищаваха се от постижението му в перспективата, която тепърва се изясняваше в скулптурата; дори Донатело не бе се опитвал да постигне перспектива в своите мадони и се бе задоволявал само да загатне, че ангелите и херувимите стоят малко зад главните фигури. Правеше им впечатление силата, излъчваща се от напрегнатите до пръсване три главни фигури — един от най-живите барелефи, които бяха виждали.

Намериха и слабости. Казаха му без заобикалки, че според тях лицето на Мадоната е прекалено стилизирано, че свръхизобилието от дипли отклонява вниманието. Че фигурата на детето е прекомерно мускулеста, а положението на ръката и пръстите — неестествено; че твърде едрата фигура на Йоан го прави груб...

— Стига, стига — извика Лоренцо, — нашият млад приятел е работил половин година върху този проект...

— И го е обмислил съвсем сам — намеси се Бертолдо. — Ако съм му оказвал някаква помощ, това са били само теоретични съвети.

Микеланджело стана, за да привлече вниманието им.

— Първо, мразя диплениците, искам да работя само голи тела, просто изгубих мярката с тези дипленици. Колкото за лицето на Мадоната, не можах да го намеря. Искам да кажа, във въображението си, затова и не можах нито да го нарисувам, нито да го извая... по-правдиво. Но ми се ще да ви кажа — сега, когато съм свършил — какво очаквах да постигна.

— Стаята е само слух — пошегува се Полициано.

— Искан фигуриците да станат толкова естествени и правдоподобни, че човек да си каже: ей сега ще задишат и ще оживеят.

После им обясни стеснително своята идея за Дева Мария и младенеца, за решителния за нея миг. Лоренцо и четиримата учени млъкнаха и заоглеждаха релефа. Микеланджело ги остави да търсят, да размишляват. След малко бавно, един по един, те се обърнаха пак към него; в очите им се четеше гордост.

Когато се върна в стаята си, намери кожена кесия на умивалника. Тя беше пълна с лъскави златни флорини — колко на брой, не можеше да си представи.

— Какво е това? — попита той Бертолко.

— Пари от Лоренцо.

Микеланджело взе кесията, слезе по стълбата на първия етаж и тръгна по коридора към Лоренцовата спалня. Лоренцо седеше пред малка масичка с лампада на нея и пишеше писма. Когато прислужникът му съобщи за идването на Микеланджело, той се извърна.

— Лоренцо, не мога да разбера защо...

— Спокойно, спокойно. Седни тук. Сега започни отначало.

Микеланджело преглътна, поуспокои се.

— Става дума за кесията пари. Не е нужно да купувате релефа. Той вече е ваш. Докато го ваех, живеех в двореца, давахте ми всичко...

— Аз не купувам творбата ти, Микеланджело. Тя си е твоя. Тези пари са един вид награда за завършването на релефа, както парите, които дадох на Джовани, когато завърши учението си по богословие в Пиза. Реших, че може би ти се иска да пътуваш и да видиш и други произведения на изкуството. На север през Болоня, Ферара и Падуа до Венеция. На юг през Сиена до Рим и Неапол. Ще ти дам препоръчителни писма.

При все че беше късно, Микеланджело хукна към къщи. Всички бяха заспали вече, но мигновено се събраха в дневната със свещи в ръце и килнати бонета. С артистичен замах Микеланджело пръсна златните монети по писалището на баща си.

— Но... какво... какво?... — запелтечи Лодовико.

— Това е наградата ми. По случай завършването на „Мадоната с младенец“.

— Цял куп! — възкликна чичо му. — Колко са?

— Нямах време да ги броя — отвърна високомерно Микеланджело.

— ... трийсет, четирийсет, петдесет — броеше баща му. — Предостатъчно за половингодишна издръжка на цяло семейство.

Микеланджело реши, че като ще се перчи, ще се перчи докрай, затова попита:

Защо да не мога с шестмесечен труд да издържам едно семейство половин година? Това е напълно естествено.

Лодовико ликуваше.

— Отдавна не съм виждал петдесет флорина закуп, Микеланджело, незабавно трябва да започнеш нова скулптура, още утре, щом ги плащат толкова добре.

Микеланджело се усмихваше. Нито дума за благодарност. С нескрита радост баща му само зариваше пръсти в купчината златни монети, които блестяха на светлината на свещите. Каква ирония: спомни си, че самият той бе забравил всичко, когато Лоренцо го покани да живее в двореца, и първата му дума беше „мрамор“.

— Ще купим още един имот! — извика Лодовико. — Най-сигурно е да влагаш парите си в земя. После, с допълнителния доход...

— Не знам дали ще ти оставя парите за такова нещо, татко. Лоренцо каза, че ми дава тия флорини да пътувам: до Венеция или Неапол, да видя всички скулптури...

Да пътуваш, за да гледаш скулптури! — Лодовико се вцепени, новите земи изчезваха пред очите му. — Каква е ползата да гледаш скулптури? Погледаш, заминеш, парите хвъркнали. Друго си е имотецът.

Брат му Буонарото попита:

— Наистина ли ще пътуваш, Микеланджело?

— Не — засмя се той, — аз искам само да работя. — После се обърна към Лодовико: — Парите са твои, татко.

Бертолдо държеше няколко пъти в седмицата да ходят по черквите, за да правят още копия от майсторите. Те си носеха столчета, че да се местят, когато и светлината се мести. Сега рисуваха в капелата на Бранкачи в „Санта Мария дел Кармин“. Ториджани беше седнал толкова близо до Микеланджело, че опираше рамото си в ръката му. Микеланджело поотмести столчето си. Ториджани се докачи.

— Ръката ми трябва да е свободна, иначе не мога да рисувам — обясни Микеланджело.

— Защо си толкова сприхав? Аз само исках да се развличаме, докато работим. Снощи научих една нова цинична балада...

— Аз пък искам да се съсредоточа.

— На мен ми омръзна. Петдесет пъти рисуваме тези фрески. Какво повече можем да научим от тях?

— Как да рисуваме като Мазачо.

— Аз искам да рисувам като Ториджани. Това ми стига.

Без да вдига глава, Микеланджело го отрязва нетърпеливо:

— Но на мен не ми стига.

— Я го виж ти! Миналата година аз спечелих три награди за рисуване. А ти колко спечели?

— Ни една. Затова по-добре остави ме да се уча.

Ториджани усети, че го упрекват. И каза с крива усмивка:

— Учудва ме, че един избраник трябва все още да се занимава с такива детски упражнения.

— Копията от Мазачо са детско упражнение само за човек с детински ум.

— Охо, значи, вече се смяташ по-умен от мене. — И добави навъсен: — Пък аз мислех, че си само по-добър в ръката, а?

— Ако можеше да рисуваш, щеше да разбереш, че няма разлика между едното и другото.

— А ти, ако можеше друго, освен да рисуваш, щеше да разбереш, че почти не живееш. Нали казват: дребен човек, дребно живуркане; голям човек, голям живот.

— Голям човек, голяма тиква.

Ториджани побесня. Микеланджело се обърна на столчето към фреската на Филипино Липи — императорския син, когото свети Петър съживява, — онази, за която Граначи беше позирал като тринадесетгодишен. Ториджани премести стола си точно срещу Микеланджело.

— Обиждаш, а?

Той скочи от стола, сграбчи с тежката си ръка Микеланджело за рамото и го изправи на крака. Микеланджело успя да види мрачното, напрегнато изражение на Ториджани, което му подсказа, че той замахва с всичка сила, но нема време да подкликне или да избегне някак удара. Юмрукът на Ториджани се стовари върху носовата му кост със звук на барутна експлозия в каменните кариери Майано. Микеланджело усети в устата си кръв и натрошени костици; после чу, сякаш издалеч, разтревожения вик на Бертолдо:

— Какво направи ти?

Пред него заиграха звезди на черно небе и той долови отговора на Ториджани:

— Костта и хрущялът му се разтрошиха като сухар под юмрука ми...

Микеланджело се смъкна, превит на колене, а сините звезди се завъртяха в кръг из писаната капела. Той усети допира на твърдия студен цимент до бузата си, зърна мъртвешки зеления Граначи на фреската и загуби съзнание.

Свести се в леглото си в двореца. Очите и носът му бяха наложени с мокри кърпи. Главата го болеше до пръсване. Размърда се и тогава някой махна кърпите. Помъчи се да отвори очи, ала едва успя да поотлепи клепките си. Над него се бяха надвесили Пиер Леони — Лоренцовият лекар, Лоренцо и Бертолдо. На вратата се почука. Той чу да влиза някой, който каза:

— Ториджани е избягал от града, ваше превъзходителство. През Порта Романа.

— Пратете най-бързите ни ездаци след него. Ще го стегна на поледротото гърбом към Синьорията...

Микеланджело пак отпусна клепачи. Докторът го намести на възглавницата, изтри устата му и взе да опипва лицето му с пръсти.

Костта на носа е счупена. Може би ще е нужна цяла година, да излязат парченцата натрошена кост. Сега ноздрите са напълно запушени. По-нататък, ако има късмет, ще може пак да диша през носа.

Той пхна ръка под плешките му, приповдигна го и поднесе чаша до устните му.

— Пий! От това ще заспиш. Като се събудиш, няма да те боли толкова.

При все че беше цяло мъчение да отвори устата си, той изгълта топлия билков чай. Гласът над него се изгуби. Микеланджело припадна още веднъж, чу в ушите си злобливите думи на Ториджани, видя кръжащите сини звезди и усети студения под на бузата си.

Когато се събуди, в стаята нямаше никой. Сега болката се бе съсредоточила в едно място и той я усети да тупа зад очите и носа. От прозореца влизаше светлина.

Той отметна завивките, стана от леглото, олюля се, хвана се за края на умивалника да не падне. После събра смелост и погледна в огледалото. Пак трябваше да се хване за умивалника, за да не припадне: едва можа да познае собственото си лице. И двете му очи бяха толкова отекли, че приличаха на сини гъши яйца. Помъчи се да отвори малко повече клепачите си и видя една безредна палитра от пурпурни и светлолилави тонове, оранжево и печена сиена.

Нямаше да може да разбере пълните последици от удара на Ториджани, преди да спадне отокът. Едва след седмици, а може би и месеци щеше да види, че предишният му приятел бе извършил отлично — в обратен смисъл — поправката на лицето, която Микеланджело толкова бе желал. С този един-единствен страшен удар на огромния си юмрук Ториджани беше разкривил лицето му, като да бе формувал мек восък.

Разтреперан от треска, той допълзя в леглото си на четири крака, зави се презглава, сякаш за да се скрие от околния свят и действителността. А как го болеше сърцето! Нали гордостта му го доведе до това ниско, окаяно положение.

Чу, че вратата се отвори. Остана неподвижен, защото не искаше да вижда никого. Нечия ръка дръпна завивката от главата му. И той изведнъж видя пред себе си Контесина.

— Микеланджело мио!

— Контесина!

— Мъчно ми е, че се случи такава нещo.

— На мен ми е още по-мъчно.

— Ториджани избяга. Но татко се кълне, че ще го залови.

— Няма полза от това. Аз сам съм си виновен. Толкова го ядосах, че той не можа да се въздържи.

— Той пръв е започнал. Ние научихме какво се е случило.

Горещи сълзи припариха в очите му, когато се помъчи да изрече най-грозните думи, които се бяха побирали в устата му:

— Аз съм отвратителен.

— Контесина съвсем беше доближила лицето си до неговото, докато разговаряха почти шепнешком, за да не ги чуе дойката ѝ, която пристъпяше неуверено от крак на крак при вратата. Без да помръдне, момичето сложи устни върху отекия му, обезобразен нос и тяхната лека, топла влага му подействува като укрепителен балсам. После тя изчезна от стаята.

Дните минаваха. Микеланджело не се решаваше да излезе от двореца, макар че отокът и болката постепенно изчезваха. Баща му научи за случилото се и дойде да установи щетите. Вместо да му дожалее за обезобразеното лице на сина му, той по-скоро остана доволен, че мнението му за изкуството и художниците се оправдава. Но се и разтревожи да не би трите златни флорина да секнат, докато Микеланджело е прикован в стаята си.

— Ще спре ли Лоренцо заплатата ти?

— Микеланджело кипна:

— Това не е заплата. И няма да ми спрат парите, защото не работя. Сигурно никому няма да хрумне, че ми трябват пари, щом стоя затворен тук.

— Аз разчитах на тях — изръмжа Лодовико и си отиде.

— Не е прав да ме обвинява — въздъхна Микеланджело пред Буонарото, който дойде да го види и му донесе купа пилешка супа и печени бадеми от Лукреция.

Буонарото сега чиракуваше като продавач на платове при Строци.

— Микеланджело — каза той със сериозно изражение, — човек трябва да си има малко свои пари. Сега е тъкмо време да сложиш

настрана някой и друг флорин. Нека идвам няколко седмици и се погрижа да скътам парите ти.

Микеланджело се трогна от тази братска загриженост и се усмихна на новата, търговска съобразителност на Буонарото.

Всеки следобед Лоренцо идваше за малко при него и носеше някоя нова камеа или стара монета, за които разговаряха. Певецът минаваше с лирата си да изпее с пиперливи думи нещо за събитията във Флоренция, едно от които бе и бедата с Микеланджело, нагласена в римувани стихове. Ландино се отбиваше да му чете Данте; Пико — да му покаже някакво ново откритие в египетските релефи, което означаваше, че гърците са научили от египтяните главните принципи в скулптурата. Контесина идваше с дойката си да побъбрят в часа преди мръкване. Дори Джовани и Джулио се отбиваха за миг. Пиеро изпрати съболезнованията си.

Якопо с дяволитото лице и червенокосият Тедеско дойдоха от Гирландайовото ателие да го уверят, че ако зърнат Ториджани по улиците на Флоренция, ще го прогонят с камъни от града. Граначи прекарваше с часове в стаята му, носеше му материали за рисуване и сбирки от рисунки. Дойде и лекарят да провери ноздрите му и накрая го увери, че ще може да диша поне през едната. Бертолдо беше очарователен — нито веднъж не протестира, че нарушават спокойствието му. Той се мъчеше да утеша Микеланджело:

— Ториджани е мислил да смаже твоя талант с юмрука си, че да го изравни с неговия.

— Граначи ме предупреждаваше — поклати глава Микеланджело.

И все пак това е вярно: хора, които завиждат на чуждия талант, искат да го унищожат. Трябва пак да започваш работа. Липсваш ни в градината.

Микеланджело заразглежда лицето си в огледалото над умивалника. Костта над носа бе хлътнала завинаги. С голяма гърбица в средата, носът му вървеше накриво от вътрешния край на дясното око към левия край на устата и ако преди лицето бе имало все пак някаква симетрия, сега не бе останало нищо от нея.

— Каква калпава скулптура! Камъкът излезе слаб и пълен с кухини. Пръсна се при първия удар на чука. Сега скулптурата е съсипана, без баланс и форма, изподрана като изоставена кариера в

планината. Никога не съм бил красавец; но сега не мога да се търпя с тоя смазан вид.

Горчиво отчаяние го изпълни. Сега той наистина щеше да бъде грозният скулптор, който се мъчи да вае красиви статуи.

Отокът спадна, синините се изгубиха; но той все още не можеше да се покаже пред хората в този променен, обезобразен вид. И понеже не смееше да излиза из града по светло, измъкваше се късно вечер и обикаляше с часове смълчаните улици, изразходвайки натрупаната енергия. Колко различен изглеждаше градът със светилниците, запалени високо на дворците, колко по-големи стояха на звездната светлина потъналите в унес каменни сгради!

Един ден в стаята влезе Полициано и без да обърне внимание на Бертолдо, попита:

— Може ли да седна, Микеланджело? Току-що завърших превода на Овидиевите „Метаморфози“ на италиански. Като превеждах разказа на Нестор за кентаврите, мина ми през ум, че можеш да направиш чудесна скулптура, изобразяваща битката между кентаврите и тесалийците.

Седнал на кревата, Микеланджело се взираше внимателно в Полициано и се мъчеше да определи кой от двамата им е по-грозен; Полициано седеше наведен напред и на Микеланджело му се стори, че мъничките като мъниста очи и мазната черна коса са толкова влажни, колкото и тъмночервените, отвратително чувствени устни. Ала колкото и грозен да бе Полициано, лицето му се озари от вътрешна светлина, щом заговори за Овидий поетично пресъздадените от него гръцки легенди.

Първите стихове ти дават картината:

*Пиритой взе за невяста младата Хиподаме;
за да се отпразнува този ден, трапези бяха наредени
и ложета поставени за по-голям разкош
в една зелена пещера.
Между гостите имаше и кентаври, груби същества
(полуконе, получовеци, заченати сред облаците,
казват).
И аз бях там, и тесалийски благородници.*

С мекия си, мелодичен глас Полициано продължи да чете за веселието в двореца:

*... Прекрасна бе невестата!
Тогава ние заговорихме за нейните достойнства,
но нашите помисли донесоха злощастие на сватбата.
Еврит, най-буйният от грубите кентаври,
от виното разгореци се, но щом видя невястата,
дваж повече разгореци се: и полетяха камъни,
обръщаха се масите с блюдата.
Някой бе грабнал и възседнал булката.
И този някой бе Еврит, а другите кентаври
помъкваша коя им падне от жените —
картина страшна, сякаш ограбваше се град.*

Той рисуваше живо битката: Тезей, който налага с амфора, пълна с вино, Евритий, докато от пръснатия череп на кентавъра потича мозък; Гриней, който хвърля жертвеника връз главите на двама мъже: Ретий, който умъртвява противника си, като напъхва в гърлото му горяща факла.

Микеланджело обърна очи към шкафа, където стоеше моделът на Бертолдовата „Битка между римляните и варварите“. Полициано проследи погледа му.

— Не, не — каза той, — „Битката“ на Бертолдо е копие от саркофага в Пиза, тя е всъщност една репродукция. А твоята ще е оригинал.

Бертолдо побесня от яд.

— Това е лъжа! Микеланджело, ще те заведа в Пиза да видиш. Още утре. Ще видиш, че в средата на саркофага изобщо няма фигури. Аз трябваше да ги пресъздавам. И въведох цели нови теми, например моя воин на кон...

Полициано подаде на Микеланджело ръкописа си.

— Прочети го на спокойствие. Още докато превеждах, си помислих да изваеш тези сцени. Едва ли ще се намери по-

въздействаща тема.

Още същата вечер Бертолдо поръча да му приготвят два коня. Призори двамата вече яздеха по течението на Арно към морето; минаха Амполи и най-после на синьото небе се очертаха куполът на пизанската катедрала и наклонената кула. Бертолдо заведе Микеланджело право в Кампосанто — правоъгълно гробище, оградено от стена, започната през 1278 година; от двете страни на галериите му се редяха около шестстотин гробници и саркофази. Бертолдо намери саркофага с римската битка и понеже никак не му се щеше ученикът да развали мнението си за него, заобяснява надълго и нашироко разликата между този саркофаг и собствената му скулптура. Но колкото повече изтъкваше разликата, толкова повече Микеланджело виждаше приликата. За да го успокои, момчето промълви:

— Вие ми казахте, че и в изкуството всеки от нас има баща и майка. Никола Пизано, който е започнал да вае по нов начин именно тук, е постигнал това, защото е видял тези римски саркофази, скрити в течение на хиляди години.

Успокоен, Бертолдо го заведе в една странноприемница зад някаква бакалница. Там се наядоха с риба и боб, а после, докато старецът поспа два часа, Микеланджело се върна да разгледа катедралата и баптистерията, построена в по-голямата си част от Николо и Джовани Пизано, в която се намираше и един от шедьоврите на Николо Пизано — мраморен амвон с пет орелефа.

Когато излезе отново навън, погледна кулата, наклонена шеметно на фона на ведрото пизанско небе, и си помисли: „Бертолдо е прав само отчасти: не е достатъчно да си архитект и скулптор, а трябва да бъдеш и инженер.“

Яздеха към дома в хладния здрач, меките, добре моделирани хълмове се плъзгаха край тях, конските копита ритмично отекваха по твърдо утъпкания пращен път, а Микеланджело виждаше такива картини във въображението си: борба между мъже, избавление на жени, ранени, умиращи хора. Щом се прибраха в двореца и Бертолдо заспа, Микеланджело запали светилника и зачете Полициановия превод.

Едва прочел няколко страници, той се запита: „Но как може да се изваят в камък тези легенди? За това ще е нужна мраморна плоча, голяма колкото една фреска на Гирландайо.“ А и скулпторът не би

могъл да изобрази всичките оръжия, използвани в тази митическа битка. Жертвеници, факли, пики, тризъбци, копия, дънери. Скулптурата ще стане хаотична.

Той си спомни един предишен стих и запрелиства ръкописа назад, докато го намери:

„Афарей вдигна един камък, изкъртен от планинските недра...“

Представи си живо този образ. И се развълнува. Ето, от това би могло да излезе една синтезирана тема и синтезирана сила. Негова тема! Тъй като не можеше да се изобразят всички оръжия, той щеше да представи само едно, най-първичното и най-универсалното: камъка.

Той свали ризата и панталоните си и се изтегна под червената покривка с ръце зад тила. Сега си даде сметка, че цял ден беше навън, между хората, и нито веднъж не се сети за носа си. И което бе не по-малко важно, във въображението му се тълпяха образи: не от Кампосанто или от баптистерията на Пизано, а от битката на кентаврите.

„Слава богу — помисли си той, — изцерен съм.“

Рустичи ликуваше:

— Нали ти казвах да рисуваш коне? Няма ли в едно произведение на изкуството кон, то е нищо.

Развеселен, Микеланджело отвърна:

— Сега ми кажи само къде да намеря някой кентавър...

Всички в градината вече се бяха успокоили. Никой не споменавахе името на Ториджани, никой не говореше за караницата. Не бяха заловили Ториджани и сигурно никога нямаше да го заловят. Възбуден от новия си проект, Микеланджело се съсредоточи да разреши своята тема. Полициано, поруменял от задоволство, се зае да му разкаже накратко за ролята на кентавъра в митологията и докато той обясняваше, Микеланджело скицираше бързо, рисувахе кентаври, както си ги представяше: напълно конско тяло с изключение на плещите, врата и главата, което преминаваше в човешки торс и глава.

Митичните легенди не го интересуваха много, те бяха чужди на природата му. Теглеше го действителността и той гледаше да улови от нея колкото може повече; за него най-вярната, най-забележителната действителност беше мъжкото тяло, което съдържаше в себе си прототипа на всички останали форми и образи.

Започна да търси в себе си цялостната композиция, в която да вмести двадесетина фигури. Колко отделни сцени трябваше да има? Кое щеше да бъде фокусът, от който окото ще се движи и възприема по определен път, тъй както той, скулпторът, иска?

В римската битка на саркофага в Пиза и в Бертолдовия релеф воините и жените бяха облечени. Той смяташе, че щом ще черпи от гръцките легенди, има право да вае голи фигури, необременени от шлемове, наметала и набедреници, които според него внасяха неразбория в Бертолдовия релеф. В стремежа си да постигне простота и сдържаност той се отказа от облеклото, тъй както се бе отказал от конете и множеството кентаври и оръжия.

Но това решение не го доведе доникъде. Дори Граначи не можеше да му помогне.

— Изключено е да се намерят голи модели.

— Ами ако наема някъде малко ателие и работя сам?

Граначи поклати ядосано глава:

— Лоренцо е твой патрон; всичко, което вършиш, се отразява и на него.

— Тогава ми остава само едно. Ще работя при пещерата Майано.

Вечерта по хлад той се отпрати към Сетиняно. Като прекоси тъмните поля и преброди потока в дола, за миг го обзеха опасения. Тополинови бяха чули за боя с Ториджани; но те надали щяха да правят такива сцени, каквито бяха станали след завръщането му у дома, когато мащеха му и леля му се разреваха, чичо му взе да ругае, а баба му го гледаше мълчалива, но изпълнена със страдание, каквото изпълваше и самия него.

Тополинови го поздравиха по обикновеному. Зарадваха се, че ще преспи у тях. Дали забелязаха обезобразеното му лице, дали се взираха в тъмната нощ да видят до колко е обезобразено, той не би могъл да каже.

Призори Микеланджело се уми в потока и тръгна по коловозите, които вървяха по краищата на хълмовете към кариерата, където каменарите започваха работа един час след изгрев-слънце. От върха на планината той хвърли поглед към един замък долу сред правите редици на маслиновите дървета и лозя. В кариерата камъкът, отломен предишния следобед, имаше тюркоазносин цвят, а по-старите блокове бяха добили сивкав тон. Виждаха се десет завършени колони и една

огромна пантера сред море от отломки. Каменарите и каменоделците вече коваха и закаляваха сечивата си; всеки от тях изхабяваше двадесет и пет инструмента дневно — толкова бързо ги изтъняваше пиетра серена.

В добро настроение, каменарите поздравиха весело Микеланджело.

— Върна се в кариерата да изкараш един ден в честен труд, а? Каменоделецът винаги си е каменоделец.

— В тая жега? — пошегува се Микеланджело. — Ще седна под някоя хладна сянка и няма да вдигна нищо по-тежко от парче въглен.

Те не се нуждаеха от повече обяснения.

Камъкът излъчваше страхотна топлина. Каменарите съблякоха дрехите си — всичко освен набедрениците, сламените шапки и кожените сандали. Микеланджело ги наблюдаваше седнал. Тези хора нямаха време да позират, трябваше да свършат работата си за деня; освен това дребните им тела, сухи, жилести и възлести, бяха много далеч от онази идеална гръцка красота, която той бе виждал в старите статуи. Но под топлото слънце кожата им лъщеше от пот и блестеше като полиран мрамор. Те напругаха всеки мускул на гърба, плещите и краката, за да ломят и вдигат камъка. И никак не се чувствуваха неудобно, докато той ги рисувахе и търсеше силата, скрита в несъкрушимите тела на тези майстори-занаятчии.

Когато предобедът преполови, каменарите се събраха в своята „зала“ пещера, изсечена в камъка, която запазваше еднаква температура през цялата година. Тук те закусиха с херинга, кромид, хляб и червено вино кианти. Микеланджело им каза, че ще вае „Битката на кентаврите“.

— Време е вече тоя каменен хребет под връх Чечери да роди някой друг скулптор — каза един млад здравеняк. — Всякога сме си имали: Мино да Фиезоле, Дезидерио да Сетиняно, Бенедето да Майяно.

След малко те се върнаха към работата си, а Микеланджело към своите скици, които сега заработи в едър план, като ловеше напрежението на ръцете, изпъкналостите в средата на пръстите, където кожата бе опъната от държането на чука и длетото. Колко много трябваше да се изучава човешкото тяло! Колко много, хиляди сложни части, всяка различна, всяка със своя очарователна подробност!

Художникът би могъл цял живот да рисува човешката фигура и въпреки това да улови само част от тези менливи форми.

Когато слънцето се вдигна високо, пристигнаха няколко млади момчета, които носеха дълги пръти на рамо с редица пирони в тях и на всеки пирон висеше по кошница с храна за един човек. Каменарите пак се събраха в хладната „зала“. Те нагостиха Микеланджело от своята зеленчукова супа, варено месо, хляб, сирене и вино и легнаха да поспят един час.

Той ги скицира, докато спяха: проснати на земята, покрили лица с шапки — неподвижни почиващи тела със спокойни линии и сънливи форми. Когато мъжете се събудиха, момчетата вече бяха донесли прясна вода — за пиене и закалка — и въртяха точилата, остреха инструментите, помагаха със своите чукове и длета. Микеланджело нарисува гъвкавите им крайници в действие.

На другата сутрин на излизане от двореца той бе изненадан от някакъв монах, който го спря, попита го как се казва, измъкна писмо от черното си расо и изчезна тъй безшумно, както се бе и появил. Микеланджело разтвори бележката, забеляза подписа на брат си и зачете. Брат му искаше от него да се откаже от езическата, безбожническа тема, която само щяла да изложи душата му на опасност: и ако трябвало да упорствува във ваянето на идоли, да ваел само онези, одобрени от църквата.

„Битката на кентаврите“ е греховна история — заключваше Лионардо, — разказана ти от един покварен човек. Отречи се от нея и се върни в лоното Христово.“

Микеланджело препрочете писмото, като клатеше глава в недоумение. Как е могъл Лионардо, погребан зад стените на манастира, да разбере на каква тема ще бъде скулптурата му? И че тази тема му е била внушена от Полициано? Та той още се учеше! Как е могъл някой да сметне една учебна тема за толкова важна, че да се разбъбри за нея? Постресна го това, че монасите от „Сан Марко“ знаеха толкова много за хорските работи.

Занесе писмото в кабинета и го показва на Лоренцо.

— Ако ще ти навредя с ваянето на тази тема — рече спокойно той, — може би ще трябва да я променя?

Лоренцо изглеждаше уморен. Повикването на Савонарола във Флоренция беше грешка и не оправда надеждите им.

— Тъкмо това се мъчи да постигне Фра Савонарола: да сплаши всички ни и да наложи своя строга цензура. Ние нямаме намерение да го улесним да превърне Катедралата в затвор. Отстъпим ли и в най-дребните неща, за него ще бъде по-лесно да печели нататък. Продължавай своята работа.

Микеланджело хвърли братовото си писмо в бронзовата етруска купа под писалището на Лоренцо.

Той взе чист пчелен восък, който получаваха на пити, постави един съд на огъня от дървени въглища и натроши восъка на малки парчета. Когато восъкът изстина, омеси го на пръчки. На сутринта намаза шепите си с терпентин, за да размекне восъка. Тъй като щеше да вае орелеф, фигурите щяха да изпъкват силно върху мрамора.

Кръглоликият Буджардини, който вече ненавиждаше мрамороделството с не по-малка злоба от Граначи, започна да стои по цял ден при навеса и да помага на Микеланджело в подготвителната работа. Микеланджело го накара да накълца с тесла една дебела дъска, голяма колкото мраморния блок, който смяташе да използва за скулптурата, и да прокара по дълбеите тел за арматура. После, гледайки от скиците, той се залови да моделира восъчните фигури, като ги прикрепяше към арматурата и балансираше преплетените ръце, тела, крака, глави и камъни, тъй както щяха да изглеждат в дълбочина на мрамора. В двора на двореца намери мраморен блок, какъвто му трябваше. Буджардини му помогна да го пренесат под навеса и да го сложат на обли греди, за да не се очука по краищата. Само като стоеше и гледаше мрамора, Микеланджело усещаше прилив на огромна сила. Когато започна да чука, заработи с цялото си тяло, с широко разкрачени крака за устойчивост, влял цялата си сила в ръката с чука, за да постигне скулпторското равенство: силата, с която се одялва мраморът, трябва да е равна на одялания мрамор. Спомни си, че веднъж, чегъртайки един тиган с парче метал, беше усетил метала в зъбите си: сега усещаше мрамора в жилите си.

Желанието му беше да предаде своето „аз“ в пространството. Само затова искаше непременно да стане скулптор: да запълни празното пространство с великолепни статуи, статуи от благороден мрамор, изразяващи най-богати и най-дълбоки чувства. Мраморният блок имаше жили на дърво, които кървяха по посока на изгрева. Той определи точно изток и обърна блока в същото положение, в което бе лежал в своето планинско легло. Трябваше да сече срещу жилите, към

север и юг, иначе мраморът щеше да се нацепи на пластове. Пое дълбоко дъх и вдигна чука и длетото, за първия пристъп.

Мраморен прах започна да покрива ръцете и лицето му, да прониква през дрехите му. Приятно му беше да усеща този прах, да чувства неговия допир до лицето си — все едно, че докосваше мрамора, върху който работеше. Струваше му се, че се слива в едно с материала.

В събота вечер дворецът се опразваше. Пиеро и Алфонсина ходеха на гости у знатни флорентински семейства. Джовани и Джулио се събираха с приятели, Лоренцо се забавляваше със своята тайфа от буйни младежи, участвайки — според мълвата — в пиянски и любовни оргии. Микеланджело никога не можа да разбере дали тези слухове са верни; но на следния ден Лоренцо биваше изнурен и безразличен. Подаграта, наследена от баща му, или го приковаваше на легло, или го караше да куцука с тежък бастун из двореца.

В такива вечери Микеланджело можеше да вечеря с Контесина и Джулиано в откритата лоджия на горния етаж на прохладен нощен въздух. Веднъж, когато ядяха студена диня и бъбреха на светлината на свещите, Контесина му каза, че е прочела бележките на Бокачо за кентаврите.

— О, аз отдавна се отказах от първоначалната идея за битката на кентаврите! — засмя се Микеланджело.

После извади от ризата си хартия, от кесията си — парче въглен и с бързи щрихи на въглена показва на Контесина каква цел преследва. Човек живее и умира от камъка. За да се загатне това единство на човека и мрамора, главите и хвърляните камъни ще бъдат неразличими. Всички двадесет мъже, жени и кентаври ще представляват едно цяло, всяка фигура — една страна от човешката разнообразна природа, и животинска, и хуманна, и мъжка, и женска, и всяка се мъчи да унищожи останалите страни. С още няколко бързи щрихи той им разкри какво ще се стреми да постигне в скулптурно отношение: три последователни плоскости, всяка в по-нисък релеф, но не по-малко жива, полуразкритите форми стоят свободно, всяка фигура излъчва своя собствена сила.

— Веднъж те чух да казваш, че във всяка скулптура трябва да има нещо, пред което човек да благоговее. Кое е това нещо в твоята битка?

— Най-висшето произведение на изкуството: мъжкото тяло, безкрайно в своята изразителност и красота.

Контесина погледна неволно тънките си крака, едва наболите си гърди, после срещна усмихната погледа му:

— Мога да те изнудвам за твоя езически култ към човешкото тяло. Платон би се съгласил с теб, но Савонарола ще те изгори като еретик.

— Не, Контесина. Аз се възхищавам от човека, но коленича пред бога, задето е успял да създаде човека.

Двамата се засмяха, почти опрели глави. Като видя, че Контесина отпрати поглед към вратата и бързо дръпна глава, а по бузите ѝ се появиха червени петна, Микеланджело се обърна и от позата на Лоренцо заключи, че той е стоял там доста време. Тяхната близост беше изпълнила стаята, наситила атмосферата. Микеланджело не си даваше сметка за това. Ала прекъсната в такъв миг, тази близост излъчваше сияние, което нито той, нито Контесина, нито Лоренцо не можеха да не почувствуват. Лоренцо стоеше мълчалив, със стиснати уста.

— Ние... разисквахме... Аз бях направил няколко скици...

Строгото изражение на Лоренцо се смекчи. Той пристъпи напред да види рисунките.

— Джулио ми казва, че се събирате. Вашето приятелство е хубаво. То не може да навреди нито на единия нито на другия. За художниците е важно да имат приятели. А и за Медичите.

Подир няколко вечери, при пълнолуние и въздух, наситен с безумни ухания, двамата седяха на един прозорец в библиотеката, гледащ към Виа Ларга и околните хълмове.

— При лунна светлина Флоренция е пълна с очарование — въздъхна Контесина. — Как ми се иска да я погледна отвисоко и да я видя цялата!

— Знам едно място! — възкликна той. — Точно отвъд реката. Оттам ти се струва, че ако протегнеш ръка, ще обгърнеш града.

— Може ли да отидем? Искам да кажа, още сега. Можем да се измъкнем един по един през задната градина; аз ще си сложа качулка.

Минаха по пътя, по който той всякога минаваше — свърнаха рязко към Понте але Грацие, прекосиха Арно и се накачиха до старинната крепост. Седнаха на каменния парапет. Струваше им се, че

са повесили крака в сивите каменни води на града. Микеланджело посочи вилата на баща ѝ във Фиезоле, Бадията точно под нея; стената с осем кули, пазеща града в подножието на Фиезолските хълмове: блестящата бяла група на Баптистерията, Катедралата и Кампанилата; златокаменната Синьория с високата кула; стегнатия овал на града, заключен между своите стени и реката; и до нея — огрения от луната дворец Пити, построен с камък от собствената кариера в парка Боболи току зад парапета.

Двамата седяха пораздалечени, милвани от луната, завладени от красотата на града и на хълмовете, които ги обгръщаха с такава обич, с каквато градските стени обгръщаха Флоренция. Пръстите им се доближиха неуверено по грубата повърхност на камъка, докоснаха се и се сключиха.

Последиците не закъсняха. Лоренцо, който от няколко дни правеше бани във Виньоне, прати да го повикат от градината. Беше седнал пред голямото писалище в канцеларията си, чиито стени бяха покрити с карта на Италия, карта на света, замъка Сфорца в Милано, по масите и полиците се виждаха колекции от каменни вази, изделия от слонова кост, томове на Данте и Петрарка в червена кожена подвързия, една библия, подвързана с пурпурно кадифе и украсена със сребърни орнаменти. До Лоренцо стоеше секретарят му — Сер Пиеро да Бибиена. Микеланджело разбра защо го бяха повикали, без да му казват.

— Нямаше нищо опасно, ваше превъзходителство. Тя беше непрекъснато с мен.

— Така и разбрах. Но как може да си помислиш, че няма да ви забележат? Джулио я е видял да излиза от задната врата.

Снизан, Микеланджело отвърна:

— Неблагоразумна постъпка. — После вдигна очи от богатите орнаменти на персийския килим и възкликна: — Но там беше толкова красиво! Флоренция приличаше на каменна кариера с черкви и кули; изсечени от един-единствен пласт.

— Аз не се съмнявам в твоето поведение, Микеланджело. Но Сер Пиеро се съмнява дали то е било разумно. Знаеш, че Флоренция е злоезичен град.

— Никой няма да каже нищо лошо за едно малко момиче.

Лоренцо се вгледа за миг в лицето му.

— Вече не може да се каже, че Контесина е малко момиче. Тя е пораснала. Макар че досега не го съзнавах напълно. Това е всичко, Микеланджело; сега можеш да се върнеш на работа, знам, че изгаряш от нетърпение да твориш.

Микеланджело не се помръдна, при все че бяха го освободили.

— Не мога ли да сторя нещо, за да оправя нещата?

— Аз вече ги оправих. — Лоренцо стана от писалището си и хвана с две ръце разтрепераните рамене на момчето. — Няма защо да ти е мъчно. Не си имал лоши намерения. Преоблечи се за вечеря, че трябва да се срещнеш с един човек.

В това нещастно състояние Микеланджело най-малко би искал да вечеря с шестдесет гости; ала не бе време за непокорство. Той се наплиска хубаво, облече червеникавокафява копринена туника и се качи в гостната, където един прислужник го заведе до стола, който Лоренцо бе запазил за него — до мястото на Джанфранческо Алдовранди, човек от лична болонска фамилия. Лоренцо беше назначил Алдовранди за подеста на Флоренция за 1448 година. Микеланджело не можеше да си събере мислите. В главата и в стомаха му цареше бъркотия. Алдовранди насочи цялото си внимание към него.

— Негово превъзходителство има добрината да ми покаже вашите рисунки и релефа „Мадоната с младенца“. Останах приятно изненадан.

— Благодаря ви.

— Не ви правя комплименти. Говоря тъй, защото самият аз имам слабост към скулптурата и съм израснал с великолепните творби на Якопо делла Куерча.

Микеланджело попита равнодушно кой е този делла Куерча.

— Ето, тъкмо затова помолих Лоренцо да поговоря с вас. Якопо делла Куерча не е известен във Флоренция, но все пак той е един от най-големите скулптори, които е раждала Италия. От камъка той прави драма, тъй както Донатело правеше поезия. Надявам се, че ще дойдете в Болоня и ще ми позволите да ви покажа творбите му. Те може да имат дълбоко влияние върху вас.

На Микеланджело му се щеше да отвърне, че най-много от всичко иска да избегне дълбоките влияния; и все пак Алдовранди щеше да се окаже пророк.

През следващите дни и Микеланджело дочу, че Пиеро и Алфонсина няколко пъти са протестирали, задето „на един прост гражданин се дава възможност да интимничи с една Медичи“; а Сер Пиеро да Бабиена бе изпратил до Лоренцо в баните съдържано, но недвусмислено писмо, в което казваше: „Ако не вземете някакво решение относно Контесина, може да съжалявате.“

Едва подир няколко вечери Микеланджело разбра какво бе имал пред вид Лоренцо, като каза, че е оправил нещата. Контесина бе изпратена да гостува във вилата на Ридолфи в провинцията.

Един ден той получи писмо от баща си. Домашните му се тревожеха за Лионардо, бяха научили, че в манастира „Сан Марко“ здравето му се е влошило.

— Не можеш ли да използваш връзките си с Медичите, за да идеш да видиш Лионардо? — попита го Лодовико, когато Микеланджело се отби в къщи.

— Не пускат никакви външни хора при монасите.

— Манастирът и черквата „Сан Марко“ са на Медичите — обади се баба му, — строил ги е Козимо, а Лоренцо ги поддържа.

След няколко дни разбра, че искането му няма да бъде удовлетворено. И тогава научи, че идната неделя Савонарола ще изнесе проповед в „Сан Марко“.

— Всички монаси ще бъдат там — каза му Бертолдо. — Ще можеш да видиш брат си. Дори може да размените няколко думи. А после ще ни разкажеш впечатленията си от Савонарола.

В ранното утро черквата „Сан Марко“ бе приятно прохладна. Микеланджело беше намислил да застане при страничната врата, през която влизаха монасите, та да види Лионардо, но планът му се провали, понеже още преди разсъмване монасите се бяха скупчили с черните си раса в певческия амвон и се молеха и пееха. Качулките им бяха толкова смъкнати напред, че лицата им не се виждаха. Микеланджело никак не можеше да разбере дали Лионардо е в групата.

Черквата съвсем не беше препълнена. Когато по преминалия шепот се разбра, че влиза Савонарола, Микеланджело се примъкна на една пейка близо до амвона и седна на твърдата седалка.

Савонарола изкачи бавно стъпалата на амвона. Между него и останалите петдесет и повече монаси нямаше особена разлика. Главата и лицето му бяха скрити в доминиканската качулка, под расото се очертаваше слаба фигура. Микеланджело виждаше само върха на носа му и чифт тъмни, забулени очи. В гласа му звучаха твърдите нотки на северен говор. Отначало думите му бяха тихи, но скоро, докато

развиваше гледището си за корупцията на духовенството, добиха властен тон. Дори при най-разгорещените нападки, отправяни в двореца срещу църквата, Микеланджело никога не бе чувал такива обвинения, каквито сега Савонарола хвърляше срещу духовниците: свещениците се ръководели от политически, нежели от духовни стремежи, семействата им ги вкарвали в църквата зарад земни облаги; били кариеристи и приспособленци, които ламтят само за богатство и власт; продавали индулгенции, облагодетелствували роднини, вземали подкупи, търгували с реликви, трупали доходи: „Блудствата на църквата заливат света.“

Когато Савонарола се разгорещи отметна качулката си, Микеланджело видя за първи път лицето му. То му се стори тревожно и вълнуващо като думите, които се лееха все по-разпалено и бързо от необикновената уста, чиято горна устна бе тънка и отшелническа като власеница, а долната — по-месеста и по-чувствена от Полициановата. Черните му очи, които мятаха искри и до най-отдалечените кътчета на черквата, бяха вкопани зад високите скули на силно хлътнали бузи — очевидно жертва на усилено постене; носът му, с крайно изпъкнала и едра кост, завършваше с широки, потрепващи ноздри. Това бе изразително лице, което не би могъл да измисли никой художник освен самия Савонарола. Костната му структура плени Микеланджело като скулптор, защото тъмната, сякаш мраморна долна челюст бе изваяна от същата плът, от която бе и увисналата долна устна, и полирана с пемза и шмиргел.

Микеланджело откъсна очи от лицето на Савонарола, за да може да чува по-добре думите, които сега се лееха като разтопен бронз, изпълваха черквата, отекваха в капелите и се връщаха да нахлуят в лявото ухо, след като бяха ударили и зачервили дясното.

— Видях аз горди амбиции да покоряват Рим и да мърсят всичко, додето той се превърна в горделива, притворна блудница. О, Италийо, о, Рим, о, Флоренцийо, вашите мерзости, вашето безверие, вашата алчност, вашите жестокости ни носят изпитания! Отречете се от разкоша и блясъка! Отречете се, ви казвам, от вашите държанки и любовници! Земята е обляна в кръв, ала духовенството нехае. Далеч от бога са те, тези свещеници, които служат богу, като прекарват нощите си с блудници, а денем злословят в ризниците. Дори олтарът е превърнат в дюкян. А дискосът е тезгях за продажба на индулгенции.

Вашите страсти ви доведоха до положение на безочливи блудници. Някога поне се свеняхте от греховете си: някога свещениците имаха достойнството да наричат синовете си племенници. Сега нищо не ги тревожи. „Ще слеза при вас, сред вашата порочност и злина — казва бог, — сред вашите блудници и палати.“

Бичувайки гражданите на Флоренция, той заяви, че Данте е използвал Флоренция за прототип на царството на Плутона:

*затуй във втори кръг се днес терзае
тоз, който е в сърцето си готов
без свян да лицемери, да ласкае,
тоз, който лъже, сводници, краде,
с вълшебства бъдещето сам гадае,
търгува с Църквата, рушвет даде
или подобни върши мръсотии.*

Като повика на помощ цялата си воля — защото гласът на Савонарола действуваше вцепеняващо, — Микеланджело се огледа и видя, че всички богомолци седят като един, сякаш бяха споени.

— Цяла Италия ще изпита божия гняв. Нейните градове ще станат жертва на враговете. Кръв ще рункне по улиците. Кланетата ще станат ежедневие. Освен ако не се покаете, покаете, покаете!

Това „покаете!“ отекна стократно в черквата, а Савонарола вдигна качулката си, която скри лицето му, произнесе дълга, мълчалива молитва, спусна се по стъпалата на амвона и изчезна през страничната врата, оставяйки Микеланджело дълбоко развълнуван, донейде прехласнат, донейде разстроен. Микеланджело излезе на площада и запремигва, ослепен от жаркото, блеснало слънце, без да има желание да се прибере у дома си или в двореца, без да знае какво да мисли. Накрая изпрати вест на баща си, че не е успял да види Лионардо.

Душевното му вълнение бе преминало, когато получи бележка от Лионардо с молба да отиде в „Сан Марко“ по вечерня. Манастирът бе приятен привечер — с току-що окосената трева, с подрязания жив плет, с жасмините и слънчогледите, които растяха под сянката на сводовете, с тая спокойна и уединена от света атмосфера.

Лионардо му се видя изпостелял като Савонарола.

— В семейството се тревожат за здравето ти. Лицето на Лионардо потъна още по-дълбоко в качулката.

— Моето семейство е божие семейство.

— Прекален светец и богу не е драг.

Когато Лионардо заговори отново, Микеланджело долови нотка на благоразположение в гласа му.

— Повиках те, защото знам, че не си лош. Дворецът не те е опорочил. Дори сред Содом и Гомора си останал непокварен и живееш като монах.

Микеланджело се усмихна и попита:

— Откъде знаеш това?

— Ние знаем всичко, което става във Флоренция. — Лионардо пристъпи крачка напред и протегна костеливите си ръце. — Фра Савонарола имал съновидение. Медичите, дворецът, всички непристойни, безбожни творби на изкуството в него ще бъдат унищожени. Те не могат да се спасят; но ти можеш, защото душата ти е все още чиста. Покай се и се отречи от тях, докле е време.

— Савонарола се нахвърли срещу духовенството, аз слушах проповедта, но не и срещу Лоренцо.

— Ще има деветнайсет такива проповеди — от празника Вси светители до Богоявление. Когато те свършат, Флоренция и Медичите ще се гърчат в пламъци.

Двамата стояха един до друг в душния коридор, който минаваше от едната страна на манастира. Микеланджело мълчеше поразен.

— Нима не искаш да се спасиш? — попита настойчиво Лионардо.

— Ние имаме различни схващания. Не можем всички да сме еднакви.

— Можем. Светът трябва да бъде манастир като този, в който всички души намират спасение.

— Ако трябва да спасявам душата си, това може да стане само посредством скулптурата. Тя е моята вяра и моето изкупление. Ти каза, че живея като монах; живея тъй благодарение на работата си. Как може тогава тази работа да е непристойна? Нима бог не би ми дал право на избор, щом и двамата му служим еднакво?

Лионардо го изгледа за миг с изгарящ поглед. После изчезна през една врата и се изкачи нагоре по стълбите.

„Навярно към някоя килия, изписана от Фра Анжелико“ — рече на себе си Микеланджело с известна горчивина.

Той смяташе, че Лоренцо е причината да отиде на проповедта в деня на Все светители. Този път черквата бе пълна, Савонарола и сега започна със спокоен, разказвателен тон, като разясняваше тайните на литургията и неделимостта на божие слово. Тези, които го слушаха за първи път, изглеждаха разочаровани. Но това беше само подготовка; скоро монахът стана патетичен и мощният му глас се извиси и заплующия връз богомолците със страстното си красноречие.

Бичуваше духовенството:

Чували сте да се говори: „Блажен е оня дом, в който има тлъсто месо.“ Ала ще дойде ден да се говори: „Горко на този дом.“ Ще усетите върху себе си острието на меч. Бедствие ще ви сполети. И този град не ще се нарича повече Флоренция, а бърлога за крадци, низости и кръвопролития.

Бичуваше лихварите:

— Грешни сте, че сте сребролюбци и опорочихте магистратите и тяхната служба. Никой не може да ви убеди, че е грях да се дават пари под лихва, пък и отгоре смятате за глупци онези, които не вършат това.

Бичуваше морала на Флоренция:

— Изпълнихте пророчеството на Исая: „И за греха си те разказват открито, като содомци, не крият“, и на Йеремиа: „Но ти имаше чело на блудница, изгуби срамът.“

Савонарола заяви:

— Не твърдя, че съм пророк, но един глас ми рече нощес: „Глупец, не виждаш ли, че трябва да продължиш, такава е божията воля.“ Затова не мога да престана да предричам. И казвам ви: знайте, че настъпват небивали времена!

В черквата се чуваше все по-силен шепот. Много от жените плачеха.

Микеланджело стана и тръгна по една странична пътека, а гневният глас го последва до вратата. Той прекоси Пиаца Сан Марко, влезе в градината и се оттегли под навеса, треперейки като трескав. Реши да не се връща в черквата: какво общо имаше той с похотта и сребролюбието, за които глаголуваше монахът?

Контесина го намери в библиотеката, където той прерисуваше илюстрации от един стар ръкопис. Тя бе отсъствувала няколко седмици. Лицето ѝ беше смъртно бледо. Той скочи.

— Контесина, да не си боледувала? Седна тук.

— Искам да ти кажа нещо. — Тя потъна в креслото, наведе се към студената камина, сякаш да сгрее ръцете си. — Договорите са готови.

— Какви договори?

— За моята женитба... с Пиеро Ридолфи. Не исках да научиш това от приказките в двореца.

След миг той каза рязко:

— Какво ме засяга това? Всеки знае, че Медичите женят дъщерите си, като се ръководят от политическите си интереси: Мадалена за папския син Франческето Чибо, Лукреция за Якопо Салвиати...

— Щом теб не те засяга, Микеланджело, защо пък трябва да засяга мен?

Той срещна погледа ѝ за първи път.

— Значи, не те засяга?

— Как ще ме засяга? Всеки знае, че Медичите женят дъщерите си, като се ръководят от политическите си интереси.

— Прощавай, Контесина. Бях жегнат.

— Няма защо — усмихна се тя тъжно. — Добре те познавам вече.

— А сватбата... кога?

— Няма да е много скоро. Още съм твърде млада. Помолих да почакаат една година.

— И все пак всичко вече е различно.

— Не и между нас. Ние си оставаме приятели в двореца.

След известно мълчание Микеланджело попита:

— Пиеро Ридолфи... няма да те направи нещастна, нали? Той те обича?

Контесина го погледна, без да вдига глава.

— Ние не говорим за такива неща. Ще направа това, което искат от мен. Но с чувствата си аз разполагам.

Тя стана и се приближи до него. Той бе свил глава като нямо животно при буря. Когато най-после я погледна, видя сълзи да блестят в очите ѝ. Той протегна ръка опипом и тя сложи бавно своята в неговата, докато пръстите им се склупчиха здраво. После Контесина си отиде и остави след себе си само лек мирис на мимоза и парлива сухота в гърлото му.

Гласът на Савонарола непрестанно ехтеше в ушите му, защото Лионардовото предупреждение се сбъдна. По средата на втората проповед против порока във Флоренция Савонарола изведнъж извиси глас срещу Медичите, обвини Лоренцо за злините в града, предрече падането на управляващата фамилия и като връх — на папата във Ватикана.

Платоновската академия се събра незабавно в кабинета. Микеланджело им разказа за първите две проповеди и за предупреждението на Лионардо. Макар Лоренцо да бе водил забележителни битки с Ватикана, засега искаше да живее в мир с папа Инокентий Осми зарад Джовани, който само след няколко месеца щеше да бъде ръкоположен като кардинал и да замине за Рим, за да представлява Медичите. Папата като нищо можеше да си помисли, че щом Лоренцо е повикал Савонарола във Флоренция и Савонарола държи проповеди в черква на Медичите, монахът напада папството със знанието и съгласието на Лоренцо.

— Добре е, че същевременно напада и мен — промълви мрачно Лоренцо.

— Ще трябва просто да му затворим устата — процеди Полициано.

— Нужно е само да сложим край на пророчествата му — каза Лоренцо. — Те нямат нищо общо с нашата религия, нито с неговите обязанности. Пико, с това ще трябва да се заемеш ти.

Първата измяна дойде от градината със скулптурите. Граначи разправи как веселият Бачо изпадал в мълчание по цели часове, а после взел да изчезва по за ден-два. Скоро започнал да хули Медичите,

след това — да превъзнася Савонарола и духовния живот в манастира. И един ден забягнал при доминиканците.

Проповедите на Савонарола в „Сан Марко“ привличаха вече такива огромни тълпи, че в края на март, на втората неделя от Велики пости, той пренесе своята дейност в Катедралата. Десет хиляди флорентинци се бяха натъпкали него ден в Катедралата и все пак се губеха в това огромно пространство около тях. През няколкото месеца, откак Микеланджело чу първата му проповед в „Сан Марко“, в монаха бяха настъпили известни промени. Поради строгия пост и покаянието на колене в килиите на „Сан Марко“ Савонарола едва можеше да събере сили, за да изкачи стъпалата на амвона. На всичко отгоре той напълно се отъждествяваше с Христос.

— Както сами можете да видите и разберете, аз не говоря със своя собствен език, а с езика на бога. Аз съм неговият глас на земята.

Студена тръпка премина през богомолците. Савонарола бе не помалко развълнуван от своите почитатели.

Микеланджело, който трябваше да се срещне в Катедралата с баща си и останалите членове от семейството, избягали от „Санта Кроче“, за да чуят новия пророк, дойде нарочно към края на службата. Той застана до вратата и се загледа в скулптурите на Донатело и Лука делла Робиа на високите певчески амвони от двете страни на централния олтар: мраморни деца, които играеха, пееха, танцуваха, смееха се, свиреха на музикални инструменти — чисто гръцки в своята жизнерадостна обич към живота, в преклонението пред красотата на младото тяло. На Микеланджело му се струваше, че мраморните фигури викат: „Хората са добри!“, докато Савонарола гърмеше: „Човечеството е коварно!“

Кой бе прав? Донатело и делла Робиа? Или Савонарола?

Мрачната атмосфера на черквата висна и над обедната трапеза у Буонароти. Лукреция се обливаше в сълзи.

— Този проклетник! Зарад него съсипах хубавото телешко. Лодовико, друг път, ако искаш да слушаш Савонарола, ще ходиш в черквата следобед, не предобед.

При все че верски вълнения разтърсваха града, Микеланджело продължаваше да работи спокойно. За разлика от Савонарола той не си внушаваше, че бог говори чрез него, но мислеше, че ако бог вижда, ще одобри работата му.

Изпитваше неохотно възхищение от Савонарола. Нима този човек не беше идеалист? А колкото до фанатизма му, не беше ли казал Рустичи: „Ти си като Савонарола, постиш, понеже не можеш да си наложиш да прекъснеш работата си по пладне, нали?“

Сещайки се за този упрек, Микеланджело направи мутра. И все пак не смяташе ли той, че призванието му е да внесе коренни изменения в мраморната скулптура — тъй както Фидий бе взел египетската скулптура на култа към мъртвите и я бе превърнал в гръцка, човешка? Нима, ако се наложи, самият той не би постил и не би се молил, докато едва му останат сили да се дотътри през градината до навеса?

А какво лошо имаше в това, че бог говори на своите чада. Та няма ли бог това право? И тази сила? Той вярваше в бога. Щом бог е могъл да създаде земята и човека, мигар не можеше да създаде един пророк... или един скулптор?

Градските съветници поканиха Савонарола да говори пред тях в голямата зала на Палацо делла Синьория. Лоренцо, четиримата учени, сановниците на Медичите от целия град разгласиха, че ще отидат да го чуят. Микеланджело се настани на една дълга пейка между Контесина и Джовани с лице към подиума, където застана пред дървена катедра Савонарола, а зад него цялата градска управа.

Когато Савонарола нарече Лоренцо де Медичи тиранин, Микеланджело видя, че Лоренцо се усмихна леко. Самият той едва чу думите му, понеже оглеждаше голямата зала и дългите ѝ странични стени с чисто бяла мазилка и си мислеше какви чудесни фрески могат да се изпишат по тях.

Ала усмивката на Лоренцо изчезна, щом Савонарола продължи нападките: злото и доброто в града зависят от Лоренцо, затова голяма е неговата отговорност. Да беше вървял той по правия път, градът щеше да е чист от грехове. Ала тираните са непоправими, защото са горделиви. Те оставят всичко в ръцете на лоши сановници. Нито се вслушват в бедняците, нито порицават богатите. Подкупват избиратели и утежняват бремето на народа.

Микеланджело взе да слуша напрегнато, защото Савонарола обвини Лоренцо, че иззел флорентинския зестрен фонд — пари, внасяни в градската хазна от по-бедните семейства като гаранция, че ще приготвят чеиза, без който никоя флорентинска девойка не може да

се надява на женитба. Обвини го още, че използвал тия пари, за да купува кощунствени ръкописи и скверни творби на изкуството; да устройва вакханалии, с които предал флорентинци във властта на дявола.

Тъмното лице на Лоренцо позеленя.

Но Савонарола не беше свършил: Лоренцо, този покварен тиранин, трябва да си отиде. Безчестните градски съветници, седнали зад него, трябва да си отидат. Съдиите, сановниците трябва да си отидат. Трябва да се установи съвсем ново управление, да се въведат съвършено нови, строги закони, за да се превърне Флоренция в град божи.

А кой щеше да управлява Флоренция? Да ревизира нейните закони и да ги прилага?

Савонарола.

Такава бе божията повеля.

Когато Микеланджело влезе в кабинета, свари там Фра Мариано. Проповедникът-хуманист от „Сан Гало“ губеше своето паство, което се стичаше при Савонарола, Микеланджело придърпа към ниската маса своя стол, сложи една ябълка в чинията си и седна.

— Излишно е да оборваме клеветите на Савонарола — каза Лоренцо. — Истината за такива неща като зестрения фонд е ясна на всички флорентинци. Но неговите пророчества за предстояща гибел предизвикват все по-голяма истерия в града. Фра Мариано, мисля, че ти си човекът, който ще отговори на Савонарола. Бих предложил да изнесеш проповед по глава първа, стих седми от Деянията на апостолите: „Не се пада вам да знаете времената или годините, които отец е положил в своя власт.“

Лицето на Фра Мариано светна.

— Бих могъл да направя преглед на историята на пророчеството, да изясня как бог говори на своите чада и да покажа, че на Савонарола му липсва само един казан на вещица...

— Спокойно! — каза Лоренцо. — Твоята проповед трябва да бъде съдържана и необорима както във фактите, тъй и в логиката, та хората да видят разликата между откровението и шарлатанството.

Разговорът се съсредоточи върху библейските и литературните материали, които Фра Мариано трябваше да използва. Микеланджело хапна малко от плода и се измъкна незабелязано.

Последва месец на спокойствие и постоянна работа. Прекъснал всякаква връзка със света, той ядеше и спеше малко, работеше здравата върху двадесетте вплетени същества на мраморната плоча.

Дворецът разгласи, че правоверните трябва да отидат в „Сан Гало“ на Велики четвъртък, за да чуят как Фра Мариано ще унищожи Фра Савонарола. В черквата Микеланджело свари всички знатни тоскански семейства: благородници, земевладелци, търговци, учени, пътешественици от Европа и Англия, членовете на Синьорията, съдии и съветници от цяла Флоренция.

Фра Мариано се качи на амвона и с школувания си, културен глас започна с цитат от Козимо де Медичи: „Държава не се управлява с «Отче нас»“, което предизвика лека вълна от смях. После заговори начетено за необходимостта от отделяне на църквата от държавата, за това, че когато двете са обединени, както в миналото, съществува опасност за човешките свободи.

Началото бе добро. Лоренцо се отпусна спокойно на скамейката. Богомолците слушаха внимателно и с все по-голямо задоволство Мариано, който продължи проповедта си логично, като се позоваваше на Светото писание, за да покаже истинската роля на църквата и нейното място в духовния живот на хората.

После стана нещо непредвидено. Лицето на Фра Мариано се зачерви, той започна да мятя ръце към небето и да жестикулира по-яростно и от самия Савонарола. Гласът му се измени, когато за пръв път спомена името на Джироламо Савонарола, той го изплю като нещо гнусно. После зарязва грижливо подготвените си доводи, нарече монаха „сеяч на разпри и раздори“ и му лепна какви ли не епитети.

Микеланджело можа да си обясни това само по един начин: Фра Мариано бе допуснал завистта му към Савонарола да вземе връх над здравия разум. Докато той продължаваше да крещи от амвона, Лоренцо събра семейството около себе си и закуцука по централната пътека към изхода.

Микеланджело за първи път виждаше двореца потънал в униние. Лоренцо имаше остри бодежи от подагратата и едва се мъкнеше из залите. Полициано, видимо разстроен, се беше лепнал за Лоренцо като дете, изгубил своята съобразителност и дълбока мисъл. Фичино и Ландино се страхуваха за трудовете си, защото Савонарола заплашваше да изгори всички книги във Флоренция освен одобрените верски писания. Но най-много страдаше Пико; той не само бе препоръчал да повикат Савонарола във Флоренция, но все още одобряваше по-голямата част от неговата платформа, а беше прекалено честен, за да крие това от Лоренцо.

Лоренцо подготвяше ново настъпление и затова повика игумена Бикиелини от „Санто Спирито“ да дойде при тях в кабинета. Микеланджело познаваше игумена от неделните обеди в двореца, след които понякога отиваше с него в черквата, за да прави копия от такива познати фрески като „Младият свети Йоан“. Игуменът, енергичен

петдесетгодишен мъж, беше известен във Флоренция като единствения човек, който носи очила по улицата.

„Лицата на забързаните минувачи — обясняваше веднъж той на Микеланджело — са като страници на книга. През тези увеличителни стъкла аз изучавам тяхното изражение и характера им.“

Щом игуменът се настани пред ниската маса в кабинета, Лоренцо го попита дали може да повика от Рим най-способния проповедник августинец, „за да научи на ум и разум флорентинците“.

— Мисля, че познавам такъв човек. Ще пиша незабавно.

Флоренция се стече да чуе дошлия августинец, който разкри с вещина колко прекалено и опасно е това, което Савонарола проповядваше; хората дойдоха в „Санто Спирито“, изслушаха го учтиво и още неизлезли, забравиха думите му.

Микеланджело отново се опита да се затвори в своя навес, ала стените бяха твърде тънки и не можеха да спрат всекидневния приток от лоши новини: Пико напразно се мъчил да убеди Лоренцо да не праща шпиони след Савонарола, изтъквайки, че монахът е прекалено голям фанатик, за да се отдаде на „плътски прегрешения“, в каквито Лоренцо се надявал да го хване. Шпионите на Савонарола заловили Лоренцовите шпиони и ги разобличили. Фра Мариано изневерил на Лоренцо и отишъл при Савонарола да го моли на колене за прошка. Само шепа слушатели посещавали напоследък лекциите на Платоновската академия. Флорентинските печатари отказвали да печатат каквото и да било без разрешение от Савонарола. Сандро Ботичели минал на страната на Савонарола и публично обявил своите голи женски тела за развратни, похотливи и неморални.

Микеланджело все още одобряваше кръстоносния поход на Савонарола за реформи: не беше съгласен само с нападките срещу Медичите и изкуството. Той се опита да обясни това на Бертолко, но Бертолко възнегодува, а когато миг след тона му показва работата си, старият скулптор извика, че Микеланджело изобщо не е схванал смисъла на битката на кентаврите.

— Релефът ти е прекалено гол. Не си научил нищо нито от моята „Битка“, нито от тази в Пиза. Изхвърлил си цялата пищност. Влияние на Савонарола, струва ми се. Липсват конете, развяващите се мантии, оръжията, какво ти е останало да ваеш?

— Хората — измърмори под нос Микеланджело.

— Творбата ти е съвсем бедна. Ако искаш да знаеш моето мнение, захвърли този релеф — все едно, че е бил неуспешен опит — и накарай Граначи да ти намери нов мрамор.

Бертолдо не се весна при него няколко дни. Затова пък пристигна друг гост — брат му Лионардо, с пелерина и качулка и с хлътнали бузи.

— Добре дошъл в моята работилница, Лионардо.

Брат му се вторачи със стисната челюст в „Битката“.

— Дошъл съм зарад тази скулптура. Ние искаме от теб да я предоставиш на бога.

— Как ще стане това?

— Като я унищожиш. Ведно с рисунките, предадени от Ботичели, и други непристойни творби, които богомолците донесоха доброволно. Това ще бъде първият огън на Савонарола за пречиштането на Флоренция.

Втори човек му предлагаше да унищожи творбата си.

— Ти мислиш ли, че тази скулптура е непристойна?

— Тя е светотатство. Донеси я в „Сан Марко“ и сам я хвърли в пламъците.

Гласът на Лионардо издаваше такава напрегната фанатична екзалтация, че Микеланджело цял настръхна. Той го хвана за лакътя (дори в гнева си усети, че ръката на брат му беше само кожа и кости), изведе го до задната врата и го пусна на улицата.

Беше намислил седмици наред да полира релефа, за да изпъкнат осветените части на фигурите. Но сега промени намеренията си и помоли Граначи да му помогне да пренесат мрамора в двореца още същата вечер. Граначи взе отнякъде една количка, а Буджардини я затика през Пиаца Сан Марко по Виа Ларга.

С помощта на Граначи и Буджардини той качи скулптурата в Лоренцовата гостна. Лоренцо не бе виждал релефа от един месец, от деня, в който Фра Мариано изнесе своята проповед.

— А! — възкликна той и се отпусна в едно кресло. Стоя дълго време, без да продума, с поглед, прикован в скулптурата, като я оглеждаше част по част, фигура по фигура. Бузите му поруменяха. Жизнеността, изглежда, се върна в членовете му. Микеланджело остана да стои зад него, като също оглеждаше релефа. Накрая Лоренцо се обърна и го погледна със светнали очи.

— Добре си направил, че не си го полирал. При тази фактура анатомията изпъква повече.

— Значи, одобрявате релефа, ваше превъзходителство?

— Какво има да одобрявам? Аз чувствавам всяко тяло, всеки камък, всяка счупена кост, пръстите на ранения младеж в ъгъла, притиснати о главата, ръката му, завардила камъните, които той никога няма да хвърли. Тази скулптура е различна от всичко, което съм виждал досега.

— Вече имахме предложение за нея.

— Някой покровител ли? Някой иска да я купи?

— Не съвсем. Искат я като дарение. Савонарола настоява чрез брат ми Лионардо да я принесе богу, като я хвърля на тяхната клета.

Последва почти незабележима пауза, преди Лоренцо да каже:

— А ти какво отговори?

— Че нямам право да я дам. Скулптурата принадлежи на Лоренцо де Медичи.

— Тя си е твоя.

— И дори мога да я дам на Савонарола, за да я изгори?

— Ако имаш такова желание.

— Ами ако вече съм я посветил на бога, ваше превъзходителство? На бог, който е създал човека по свой образ — образ на доброта, сила и красота. Савонарола казва, че човек е отвратителен. Нима бог ни е създал с ненавист?

Лоренцо стана изведнъж и закри из стаята почти без да накуцва. Влезе един прислужник и нареди малка маса за двама.

— Седни и яж, докато аз ти кажа нещо. Аз също ще хапна, при все че нямах апетит, преди да дойдеш. — Той се пресегна за хрупкава коричка хляб. — Микеланджело, силите на разрухата следват по петите съзидателното творчество. Всяка следваща епоха къса, кърши и гори цвета на изкуството от предишната. Понякога това вършат довчерашни приятели и съседи, наши съграждани и съвременници. Савонарола преследва не само онова, което той нарича нерелигиозни творби и „похотливи“ голи тела; той е намислил също да унищожи онези живописни и скулптурни творби, които не съвпадат с неговите разбирания: фреските на Мазачо, Филипо Липи, творбите на Беноцо Гоцоли тук в капелата на двореца, Гирландайовите, всички гръцки и римски статуи, повечето от флорентинските мраморни скулптури.

Малко нещо ще остане освен ангелите на Фра Анджелико в килиите на „Сан Марко“. Ако влиянието на Савонарола се разрасне и той наложи своето, Флоренция ще бъде опустошена както Атина от Спарта. Флорентинците са непостоянни хора; последвали Савонарола по избрания от него път, всичко, постигнато, след като праждо ми е предложил награда за вратите на Баптистерията, ще бъде пометено. Флоренция ще потъне отново в мрак.

Покъртен от силното вълнение на Лоренцо, Микеланджело възкликна:

— Колко съм грешил, като мислех, че Савонарола иска да поправи само злините в живота на Флоренция! Та той ще унищожи всичко, дори и хубавото. Като скулптор аз ще съм роб с две отрязани ръце.

— Никой не съжалява, когато ближният му загуби свободата си — отвърна тъжно Лоренцо. После бутна настрана чинията си. — Искам да се поразходиш с мен. Непременно трябва да ти покажа нещо.

Излязоха през задната част на двореца и след като прекосиха малък затворен площад, озоваха се пред „Сан Лоренцо“, семейната черква на Медичите. В нея беше погребан Козимо, Лоренцовият дядо, до един от бронзовите амвони, проектирани от Донатело и изпълнени от Бертолдо; в Старата ризница, дело на Брунелески, имаше саркофаг с мощите на Козимовите родители — Джовани ди Бичи и жена му; и друг саркофаг, порфирен, изработен от Верокио, в който почиваше Лоренцовия баща Пиеро Подаграта. Но фасадата на черквата беше от груби, неравномерно наредени тухли с пръстен цвят, очевидно недовършена.

— Микеланджело, това е последното голямо дело, което трябва да свърша за моята фамилия — мраморна фасада с двадесетина скулптурни фигури в ниши.

— Двадесет скулптури! Толкова много, колкото на фасадата на Катедралата!

— Но за теб те не са много. По една статуя в цял ръст на мястото на всяка фигура от твоята „Битка“. Трябва да създадем нещо, на което да се наслаждава цяла Италия.

Микеланджело се чудеше дали премаляването, което усети в стомаха си, е от радост, или от смущение. Той извика поривисто:

— Ще ги направя, Лоренцо, давам дума! Но ми е нужно време. Имам да уча още толкова много... Та аз още не съм се опитал да направя свободно стояща фигура.

Като се върна в стаята си, Микеланджело свари Бертолдо, увит в одеяло, да се грее на мангал с въглени в своята половина на помещението. Очите му бяха зачервени, а лицето — бяло като брашно. Микеланджело отиде бързо при него.

— Не сте ли добре, Бертолдо?

— Не, не съм добре. Аз съм глупав, сляп, смешен старец, изостанал от времето си.

— Как стигнахте до това неприятно заключение? — попита весело Микеланджело, мъчейки се да го ободри.

— Като гледах своята „Битка“ в Лоренцовата стая и си спомних какво казах за нея. Аз сбърках, страшно сбърках. Искях релефът ти да прилича на отлян от бронз; но тогава мраморът би отишъл по дяволите. Трябва да ми простиш.

— Нека ви сложа в леглото.

Той настави Бертолдо под пухения юрган, слезе до кухнята в приземния етаж и поръча да сгреят кана вино върху гаснещите въглени. После поднесе сребърната чаша до Бертолдовите устни и ведно с топлата течност му вля и утеха.

— Ако „Битката“ е добра, то е, защото сте ме научили да работя добре. И ако не съм я направил да прилича на бронзова, то е, защото сте ми казвали да правя разлика между твърдия мрамор и течния метал. Тъй че бъдете доволен. Утре започвам нова работа и вие ще ми покажете още неща.

— Да, утре — въздъхна Бертолдо. Той затвори очи, отвори ги пак за малко, попита: — Сигурен ли си, Микеланджело, че има утре? — и се унесе в сън.

След малко дишането му се промени. Като че стана тежко, затруднено. Микеланджело отиде да събуди Сер Пиеро, който изпрати слуга да повика Лоренцовия лекар.

Цяла нощ Микеланджело придържа Бертолдо така, че да може да диша по-леко. Докторът призна, че нищо не може да направи. При първи зари Бертолдо отвори очи, изгледа Микеланджело, доктора, Сер Пиеро, разбра безнадеждното си положение и промълви:

— Заведете ме в Поджо... там е толкова красиво...

Когато слугата дойде и съобщи, че каляската е готова, Микеланджело вдигна Бертолко заедно със завивките, качи го в каляската и го сложи в скута си, готов за пътуването към Пистоя, към най-изящната вила на Медичите, бивша собственост на Микеланджеловите братовчеди, Ручелайте, преустроена с великолепни открити галерии от Джулиано да Сангало. По целия път върху каляската плющя дъжд, но щом настаняха Бертолко на високото легло в неговата любима стая с изглед към река Омбронте, слънцето се показва и огря сочно зеления тоскански пейзаж. Лоренцо дойде да утеши своя стар приятел и доведе Стефано да Прато, за да опита някои нови лекарства.

Бертолко почина късно следобед на другия ден. След като свещеникът му даде последно причастие, той изрече прощалните си думи с лека усмивка, сякаш искаше да си отиде като остроумник, нежели като скулптор.

— Микеланджело... ти си мой наследник... както бях аз на Донатело.

— Да, Бертолко. И се гордея с това.

— Искам да ти завеща имуществото си...

— Добре, щом желаете.

— То ще те направи... богат... известен. Моята готварска книга.

— Ще я пазя цял живот.

Бертолко пак се усмихна, като че двамата си знаеха някаква тайна шега, и затвори очи за сетен път. Микеланджело се прости мълчаливо с него и се обърна. Беше изгубил учителя си. Никога нямаше да има друг.

Сега в градината цареше пълна неразбория. Всякаква работа беше спряла. Граначи заряза рисуването на декорите за едно улично празненство, които почти бе завършил, и по цял ден търсеше трескаво модели, купуваше мрамор, намираше дребни поръчки — някой саркофаг, някоя мадона.

Един ден късно следобед Микеланджело каза на приятеля си:

— Не е на добре, Граначи. Училището пропадна.

— Не говори тъй. Трябва само да намерим нов учител. Лоренцо каза снощи да отида в Сиена и да потърся някой...

В ателието се вмъкнаха Сансовино и Рустичи.

— Микеланджело е прав — рече Сансовино. — Аз мисля да приема поканата на португалския крал и да отида да работя там.

— Според мен ние сме научили вече всичко, което можем да научим като ученици — съгласи се Рустичи.

— Аз не съм роден да дялам камък — каза Буджардини. — Прекалено мек съм, създаден съм, за да бъркам масло и пигменти. Ще помоля Гирландайо да ме вземе пак.

— Да не би и ти да напускаш? — обърна се Граначи към Микеланджело.

— Аз ли? Че къде ще отида?

Групата се разпръсна. Микеланджело си тръгна към дома с Граначи, за да съобщи на домашните си за смъртта на Бертолдо. Лукреция примря от радост, като видя готварската книга, и прочете на глас няколко рецепти. Лодовико не прояви никакъв интерес.

— Микеланджело, завършена ли е новата ти скулптура?

— Кажи-речи.

— Ами Лоренцо видя ли я?

— Аз му я занесох.

— Той хареса ли я?

— Да.

— Само „да“, това ли е всичко? Не изрази ли задоволство, одобрение?

— Да, татко, изрази.
— Тогава къде са парите?
— Какви пари?
— Петдесетте флорина.
— Не знам за какви...
— Хайде де! Лоренцо ти даде петдесет флорина, когато завърши „Мадоната с детето“.

— Давай кесията!
— Няма кесия.
— Няма кесия? Та ти работи цяла година. Тия пари ти се полагат.
— Нищо не ми се полага, татко, освен това, което вече съм получил.

— Лоренцо ти плати за другата, а за тази не — натърти Лодовико. — Това може да означава само, че не харесва тази скулптура.

— То може да означава също, че е болен, че има много тревоги.

— Значи, все още има възможност той да ти плати?

— Нямам представа.

— Трябва да му напомниш.

Микеланджело поклати отчаяно глава; върна се бавно по студените мокри улици.

Художник без идеи е просяк; оголял, той ходи да проси сред часовете. За първи път, откак преди седем години бе постъпил в училището на Урбино, Микеланджело нямаше желание да рисува. Избягваше дори мислено да изрече думата „мрамор“. Счупеният му нос, който не бе му създавал неприятности, докато работеше, започна да го боли; едната ноздра беше запушена напълно и това затрудняваше дишането му. Пак започна да го гнети мисълта за грозотата му.

Градината опустя. Лоренцо беше спрял строежа на библиотеката. Каменоделците си отидоха, а с тях и ритмичното дялане на строителен камък, което създаваше най-естествената атмосфера за неговата работа. Във въздуха се предусещаше промяна. Платоновците рядко идваха във Флоренция да четат лекции. Вече ги нямаше вечерите в кабинета. Лоренцо реши, че трябва да се подложи на пълно лечение в една от своите вили и да остави за шест месеца двореца и задълженията си. Във вилата би могъл не само да изкорени подагратата си, но и да подготви планове си за схватката със Савонарола. Той

казваше, че предстои битка до смърт и затова ще е нужно да е напълно здрав. Макар всички оръжия да бяха в негови ръце: богатство, власт, контрол над местното управление, договори с други градове държави и страни, верни приятели във всички съседни династии, а Савонарола да нямаше нищо освен расото на гърба си, все пак Савонарола, който живееше живот на светец и беше всеотдаен, неподкупен, един блестящ проповедник и служител, въвел вече сериозни промени както в личния живот на тосканското духовенство, тъй и в разпуснатия живот на богатите флорентинци, които сега се тълпяха около него и отричаха пресищането на плътта — все пак Фра Савонарола, изглежда, имаше преимущество.

Лоренцо осъществи част от плана си да приведе в ред своите работи, като взе мерки Джовани да бъде ръкоположен за кардинал, защото се опасяваше да не би папа Инокентий Осми, вече на възраст, да умре, преди да е изпълнил обещанието си, а следващият папа, който може би щеше да бъде враждебно настроен към Медичите, както повечето папи, да откаже да приеме шестнадесетгодишния младеж в ръководната йерархия на църквата. Лоренцо знаеше също, че това ще бъде стратегическа победа за флорентинци.

Подготовката за заминаването в Кареджи хвърли в тревога Микеланджело, защото Лоренцо вече бе започнал да предава на Пиеро важните дела и работите по управлението. Ако Пиеро поемеше ръководството, как щеше да живее Микеланджело тук? Пиеро би могъл да го изгони от двореца. И тогава в какво положение щеше да изпадне, сега, когато градината всъщност бе закрыта?

Нито дума не се споменава за възнаграждение по случай: завършването на „Битката“, тъй че той не можеше да се прибере у дома. На умивалника вече не се оставяха трите флорина за дребни разходи. Той нямаше нужда от тези пари, но тяхното отсъствие го тормозеше. Кой беше наредил това? Лоренцо? Сер Пиеро да Бибиена, който може би е решил, че повече не е нужно да се дават тези пари, щом градината не работи? Или пък Пиеро?

В тази безизходица Микеланджело подири спасение в Контесина, търсеше я, прекарваше часове в разговори с нея; вземаше „Божествената комедия“ и ѝ четеше на глас любимите си откъси, като този от Песен единадесета на „Ад“:

*... че върви
след Естеството вашето Изкуство,
тъй както след учител — ученик:
и тъй, то внук почти е на Небето;
затуй човек ще трябва всеки миг
да следва истината и на двете:
в живота си за тях да се държи —
тъй учи книгата на Битието.*

Платоновците го бяха карали да пише сонети като най-висш израз на човешките литературни познания, бяха му чели от собствената си поезия с надежда, че ще може да вникне в това изкуство. Но той се изявяваше напълно в рисуването, моделирането и ваянето, та не бе изпитвал нужда от допълнителна изразна форма. Едва сега, в своята самота и смут, той зареди първите тронави стихове... за Контесина.

*В каква посока ме пришпорва красотата?
И друго радва ли ме на света, освен
сред духове избрани да възляза? Мен
не стигат другите наслади, суетата.*

И после:

*Догде на хубостта, която първа зърнах,
душата опознавах...*

Той скъса стиховете, защото разбираше, че са високопарни и незрели; върна се в безлюдната градина да се разходи из алеите ѝ, влезе в постройката, откъдето всички камей, украшения от слонова кост и сбирки от рисунки бяха върнати в двореца по заповед на Пиеро.

Умираще за работа, но се чувствуваше толкова празен, че не знаеше с какво да се залови. Седнал пред статива за рисуване под

навеса, той чуваше само бръмченето на насекомите в избуялите цветя и в душата му напиреха тъга и чувството, че е сам на тоя свят.

Най-сетне Лоренцо го потърси.

— Искаш ли да дойдеш с нас във Фиезоле? Ще преспим във вилата. А на сутринта във Фиезолския манастир ще се извърши ръкополагането на Джовани. Добре ще е да присъствуваш на церемонията. Като отиде в Рим, Джовани ще си спомни, че си го почел.

Микеланджело замина за Фиезоле в една каляска с Контесина, младия Джулиано и дойката. Контесина пожела да слязат при Сан Доменико, на половината път до хълма, за да види черквата, в която нямаше да я допуснат за ръкополагането на брат й, защото бе жена.

Микеланджело познаваше добре малката черква, тъй като се бе отбивал в нея по време на разходките си до Фиезоле и пещерата Майано. Долната част на фасадата, в романски стил, датираше от 1050 година, но за Микеланджело черквата беше забележителна със своята вътрешност, преустроена в стила на Брунелески, с най-малките детайли на каменоделската работа: стените, колоните, прозорците, олтарите — безупречни произведения на изкуството, дело на каменоделците от Фиезоле и Сетиняно, между които бяха и близките му Тополино. Когато той възкликна пред това съвършенство, Контесина отвърна със смях:

— Ти си еретик, Микеланджело; според теб значението на една черква зависи от произведенията на изкуството в нея.

— А нима не е тъй?

— Той се събуди два часа преди изгрев, облече се и тръгна с шествието надолу по хълма към манастира, дето Джовани бе прекарал нощта в молитва. Сърцето му замря, като видя, че носят Лоренцо на носилка.

Малката черква блестеше в светлината на стотици свещи. По стените й се виждаха емблемите на дедите на Джовани по бащина линия. Микеланджело застана до отворената врата и се загледа в слънцето, което изгряваше над долината Муньоне. Още при първи зари Пико делла Мирандола мина край него, кимвайки му тържествено, следван от държавния нотариус от Флоренция. Джовани коленичи пред олтара, за да получи причастието. Отслужиха Голяма литургия, игуменът на манастира благослови атрибутите на новия сан на Джовани: мантията, широкополата шапка с дълъг пискюл. Прочетено

бе папското послание за ръкополагането, след което каноникът Босо сложи на пръста на Джовани сапфиров пръстен, който символизираше небесния произход на църквата.

Микеланджело излезе от манастира и заслиза по пътя към Флоренция. На ранното пролетно слънце червените покриви на града образуваха гъсто преплетени форми. При Понте ди Муньоне той срещна пъстро облечена депутация от най-знатните флорентински граждани, някои от които познаваше от Лоренцовите приеми, следвана от тъпа обикновени граждани и — като знак, че най-големите трудности за Лоренцо вече са минали — от доста флорентински духовници, за някои от които той знаеше, че са се клеели във вярност на Савонарола; всички те отиваха към манастира с песни и весели подвиквания, за да искат благословия от новия кардинал — Джовани де Медичи.

Нея вечер в двореца имаше музика и танци, пищни зрелища и песни. Освен това нея вечер Медичите нагостиха богато цяла Флоренция — всички ядоха, пиха и се забавляваха.

Подир два дена Микеланджело се нареди в гостната, за да се сбогува с кардинала и братовчед му Джулио, който го придружаваше. Джовани благослови Микеланджело и го покани да го посети, ако някога отиде в Рим. Със заминаването на кардинала изчезна и всяко веселие в двореца. Лоренцо извести, че заминава за Кареджи. По време на неговото отсъствие щеше да се разпорежда синът му Пиеро.

Бяха изминали две седмици, откак Лоренцо напусна двореца. Както си седеше сам в стаята, Микеланджело чу гласове в коридора. Мълния беше ударила фенера на купола на Катедралата и той бе паднал по посока на двореца на Медичите. Целият град излезе да види сплескания фенер, а после хората тръгнаха нажалени към двореца като траурно шествие. На другия ден Савонарола използва случая, за да държи проповед, в която предрече на Флоренция страшни бедствия: нашествие, земетресение, пожар и наводнение. Микеланджело, застанал в гъстата тълпа, беше впил пръсти в ръката на Граначи.

Същата вечер прислужникът на Лоренцовия секретар донесе в двореца такава вест: вместо да се оправя, Лоренцо отпадал. Повикали нов доктор, Лацаро от Павиа, който му предписал смесен прах от диаманти и бисери. Но и това лекарство, досега съвсем сигурно, не помогнало. Лоренцо изпратил да повикат Пико и Полициано, за да облекчат болките му, като му четат негови любими автори.

През останалата част от нощта Микеланджело обикаля коридорите, измъчван от лоши предчувствия. Пиеро вече бе заминал за Кареджи заедно с Контесина и Джулиано. Щом се съмна, Микеланджело хукна към сутерена, оседла един кон и се понесе покрай хълмовете към красивата Лоренцова вила с висока кула, гълъбарник и зеленчукови градини по склона към долината.

Той заобиколи имението, прехвърли се през стената и се добра до двора. От кухнята долиташе ридание. Момчето изкачи безшумно широката стълба, понеже се боеше да не го чуе някой. После свърна вляво, поколеба се за миг пред вратата на Лоренцовата спалня и завъртя бавно тежката обла дръжка.

Стаята беше просторна и висока, с тежки завеси на стените от двете страни на вратата, за да задържат топлината от масивната камина, в която сега гореше голям пън. В единия край Микеланджело видя Лоренцо, легнал на високото легло и подпрян с много възглавници; доктор Пиер Леони му пускаше кръв от ръката. Пред леглото бяха седнали Полициано, по чието лице се стичаха сълзи, и

Пико, който четеше от своя трактат „Животът и човекът“. Микеланджело се шмугна зад завесата до вратата, а в това време застаналият наблизко изповедник на Лоренцо подкани доктор Леони да спре кръвопускането и отстрани всички от леглото. После изповяда Лоренцо и даде опрощение на греховете му. Микеланджело остана неподвижен, а Пико и Полициано се върнаха при Лоренцо. След миг чу, че Лоренцо ги накара с отслабнал глас да повикат Пиеро от библиотеката. Влезе един прислужник и даде на Лоренцо топла супа. Полициано попита:

— Харесва ли ви супата, Лоренцо?

— Усмивка озари умореното лице на Лоренцо.

— Както на всеки смъртник — отвърна весело той. — Трябват ми сили, за да прочета на Пиеро малка лекция.

Пиеро влезе със сведена глава, смирен пред лицето на смъртта. Слугите напуснаха стаята.

— Пиеро, сине мой — заговори Лоренцо, — ти ще притежаваш такава власт в държавата, каквато притежавах и аз. Но тъй като Флоренция е република, тя има много глави, което не бива да забравяш. Няма да ти е възможно при всички случаи да държиш такова поведение, че да задоволиш всеки. Следвай такава линия на поведение, каквато диктува честната съвест. Съобразявай се с общите интереси, а не с прищевките на отделни хора. Изпълняваш ли това, ще опазиш Флоренция и Медичите.

Пиеро целуна баща си по челото. Лоренцо кимна на Пико и Полициано да се приближат.

— Пико, съжалявам само, че не успях да завърша библиотеката в градината, защото исках ти да поемеш ръководството ѝ.

От хола се чу шум от бързи стъпки. За голяма изненада на Микеланджело влезе Савонарола, който мина толкова близо до него, че той можеше да го хване за ръката. Монахът пристъпи до Лоренцо и махна качулката си, тъй че Лоренцо да вижда лицето му. Другите се отдръпнаха.

— Викали сте ме, Лоренцо де Медичи?

— Да, Фра Савонарола.

— С какво мога да ви услужа?

— Искам да умра в мир и любов с всички хора.

— Тогава съветвам ви да се опрете на вярата.

— Винаги съм се опирал твърдо на нея.

— Ако оцелеете, съветвам ви да промените живота си.

— Ще го сторя, отче.

— Накрая ви призовавам, ако се наложи, да посрещнете твърдо смъртта.

— За мен не би могло да има по-голямо удовлетворение от това — отвърна Лоренцо с отслабващ глас.

Савонарола се поклони студено, обърна се и тръгна към вратата. Лоренцо се надигна на възглавниците и извика с пресипнал глас:

— Дайте ми благословията си, отче, преди да си отидете!

Савонарола се върна, наведе глава, зареди молитвите за умиращ. Лоренцо, с лице сериозно и благочестиво, повтаряше след него думите и фразите. Полициано и Пико плачеха, обзети от безутешна скръб. Савонарола сложи качулката си, благослови Лоренцо и си отиде.

Лоренцо остана да лежи неподвижен, събирайки последни сили, после прати да повикат слугите му. Те наобиколиха леглото му и той се прости с тях и помоли да го извинят, ако някога ги е обидил.

Микеланджело трябваше да напегне цялата си воля, за да не дръпне тежката завеса и да изтича при Лоренцо, да коленичи пред него и да извика: „Аз също те обичах. Прости се с мен.“ Но не го бяха викали тук. Той беше натрапник, никой не знаеше, че е дошъл. И той зарови лице в грубото опако на кадифето, а в това време Лоренцо падна възнак на възглавницата.

Доктор Леони се наведе над леглото, затвори очите на Лоренцо и покри лицето му с чаршафа.

Микеланджело се измъкна през отворената врата, спусна се бързо по стълбите и хукна към зеленчуковата градина. Сърцето му тежеше като камък в гърдите. Той се чудеше как хората могат толкова лесно да плачат. Неговите сълзи бяха една парлива болка в очите, която го заслепяваше, докато тичаше и се препъваше о всяка бразда.

Лоренцо беше мъртъв. Не можеше да повярва това. Великолепния. Как бе възможно един такъв голям дух, ум и талант, тъй жизнеспособен и силен само до преди няколко месеца, да си е отишъл завинаги? Какво го бе накарало да повика Савонарола, своя заклет враг, и да му достави удоволствието да види сбъднати своите заплахи и пророчества? Сега цяла Флоренция щеше да говори, че Савонарола е

сразил Лоренцо, че сигурно такава е била божията воля, щом всичко стана толкова лесно и бързо.

Той приседна в другия край на градината. Неговият свят бе разбит на парчета. Със смъртта на Лоренцо той бе загубил най-големия си приятел, човека, който със своята обич и преданост бе заел мястото, полагащо се на Лодовико Буонароти.

След малко Микеланджело се изправи неуверено на крака. Гърлото му бе залепнало, пресъхнало. Тръгна бавно към двореца. Като стигна до един кладенец, спусна кофата и погледна да види пълни ли се.

Долу лежеше възник човек. Скован от изненада и ужас, Микеланджело се взря в мокрия мрак. И след миг позна човека. Доктор Пиер Леони. Беше се самоубил.

Микеланджело сподави вика в гърлото си. Откъсна се от кладенеца и тича, докато изгуби сили и падна. Сега сълзите потекоха, горещи и мъчителни, и запопиваха в тосканската земя.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

БЯГСТВОТО

Той делеше предишното си легло с Буонарото. Под него пяхна двата мраморни релефа, увити в мек вълнен плат. Лоренцо му беше казал, че тези скулптури са си негови. „Несъмнено — помисли си той с крива усмивка. — Пиеро не би ги искал.“ След като две години бе разполагал с удобна квартира и свобода да се движи из двореца, сега не му беше лесно да живее в тази малка стая с тримата си братя.

— Защо не се върнеш в двореца да работиш за Пиеро де Медичи? — попита го баща му.

— Няма да ме иска.

— Но Пиеро никога не с казал определено, че не те иска.

— На него не може да се разчита.

Лодовико прокара ръце в буйната си коса.

— Не бива да проявяваш гордост — каза той. — За това трябва да имаш пари в кесията.

— Засега не ми е останало друго освен гордостта, татко — отвърна смирено Микеланджело.

Лодовико се смили и не настоя повече.

Микеланджело не помнеше друг път да не е рисувал толкова време — цели три месеца. Безделието го правеше сприхав. Лодовико също не беше в ред, още повече че Джовансимоне, вече тринадесетгодишен, имаше разправии със Синьорията зарад своите вандалщини. Настъпи горещият юли, но Микеланджело, все още твърде объркан, пак не похващаше работа. Тогава Лодовико изгуби търпение.

— Никога не съм помислял, Микеланьоло, че ще дойде ден да се измързеливиш. Не мога да те оставя да се мотаеш повече из къщи. Накарах чичо ти Франческо да ти подири работа в Гилдията на сарафите. За какво учи две години при онези философи в двореца...

Микеланджело се усмихна унило, като си спомни как четиримата платоновци, насядали около ниската маса в кабинета, анализираха староеврейските източници на християнското учение.

— Не съм научил нищо, което би ми помогнало да вадя печалба.

— ... пък и един ден ще станете съдружници с Буонарото. От него ще излезе хитър търговец. Ти ще преуспееш.

Микеланджело тръгна нагоре по Арно към едно място, обрасло с плачещи върби. Там потоци разгорещеното си тяло в мътните води и след като си разхлади главата, запита се: „Какъв избор имам?“ Можеше да си осигури покрив и работа при Тополинови. Няколко пъти вече беше изкачвал хълмовете дотам: седеше мълчешката на двора или сечеше строителен камък; това беше успокоение, но не и разрешение. Дали да тръгне да търси поръчки от дворец на дворец, от черква на черква, от село на село, като някой странствуващ точилар, да вика протяжно: „Да имате мрамор за ваяне?“

За разлика от четиримата учени той не беше получил вила и средства, за да продължи работата си. Лоренцо бе попитал Лодовико: „Ще ми го дадете ли?“, и все пак не беше го направил член от семейството са. Всъщност Лоренцо му беше възложил да направи цяла фасада с двадесет статуи за недовършената фасада на черквата „Сан Лоренцо“, но къде беше договорът за тази работа?

Той нахлузи ризата върху мокрото си тяло, почерняло от излизанията по реката като тялото на майански каменоделец. Когато се прибра в къщи, свари Граначи: да го чака. Граначи и Буджардини се бяха върнали в Гирландайовото ателие няколко дни след погребението на Лоренцо.

— Салве, Граначи. Как вървят работите в ателието?

— Салве, Микеланджело. Много добре. Две фрески за манастира „Сан Джусто“ във Волтера, друга за черквата „Кастело“. Гирландайо иска да те види.

Ателието миришеше, както си го помнеше: на току-що стрити дървени въглища, на пигменти в аптекарски торби, на прясна мазилка в чували. Буджардини го прегърна с радост. Тедеско го тупна по рамото. Чиеко и Балдинели станаха от столовете си да го разпитат какво ново има към него. Майнард го целуна приятелски по двете бузи. Давид и Бенедето му стиснаха ръката. Седнал зад своята изрядна маса в дъното на ателието, Доменико Гирландайо наблюдаваше всичко това с топла усмивка. Микеланджело вдигна поглед към първия си учител и си помисли колко вода бе изтекла през четирите години, откак за първи път прекрачи този праг.

— Защо да не довършиш учението си при мен? — попита Гирландайо. — Ще ти плащам два пъти повече. Ако не ти стигат, по-нататък ще уредим въпроса приятелски.

Микеланджело стоеше ням.

— Както виждаш, имаме много работа. Само не ми казвай пак, че стенописът не е за теб. Ако не можеш да живописваш на мокра стена, положително ще ни бъдеш много полезен в разработването на фигурите и картоните.

Той напусна ателието, излезе на Пиаца делла Синьория и застана срещу жаркото слънце, загледан към статуите в лоджията, без да ги вижда. Предложението идваше навреме, то щеше да го избави от стоенето денем в къщи, а заплатата щеше да успокои Лодовико. Микеланджело се чувствуваше самотен след затварянето на градината. В ателието щеше да намери пак приятелска среда. Освен това щеше да попадне отново в творческа атмосфера, тъй подходяща за неговата седемнадесетгодишна възраст. Той нямаше подтик за работа, но Гирландайо щеше да го хвърли във водовъртеж от дейност и задачи. Може би по такъв начин щеше да се отърси от летаргията.

Без да обръща внимание на непоносимата жегата, той хвана пътя за Сетиняно, вървя дълго между узрелите пшенични ниви, разхлади се в бавния поток в дола. Освежен, продължи към Тополинови, седна под сводовете и започна да дяла камък.

Остана няколко дни, като работеше неуморно, спеше на открито с момчетата на сламеници, проснати под сводовете. Тополинови разбираха, че нещо го тормози. Не задаваха въпроси, не предлагаха съвети. Той сам трябваше да намери отговора за себе си. Ръцете му се разтваряха жадно, за да хванат чука и длетото; стиснал ги в длани и пръсти, той усещаше познатата им твърдост; докато дялаше и даваше очертания и форма на камъка, усещаше ритмичните движения на китката си, на ръката, на рамото. Странно как чувствуваше сърцето си празно, когато ръцете му биваха празни.

В Сетиняно казваха: „Който работи камък, трябва да има неговия характер: груб отвън и чист отвътре.“

Докато оформяше камъка, оформяше и мислите си: едно, две, три, четири, пет, шест, седем — работа без мислене; едно, две, три, четири — пауза за някаква мисъл. Тук той постигаше душевно спокойствие и яснота; тук вътрешната му сила намираще отдушник. И

тъй, камъните добиваха форма в ръцете му, а мислите зрееха в главата му; и той разбра, че не може да се върне при Гирландайо. Защото това щеше да означава само едно — връщане назад към едно изкуство и занаят, които той никога не бе желал и с които се бе заловил само защото във Флоренция нямаше скулпторско ателие. Изискванията на стенописа щяха да наложат промяна в начина му на рисуване и изобразяване и той щеше да загуби всичко, което бе научил за скулптурата през последните три години. Това щеше да бъде една непрекъсната борба, несправедлива спрямо Гирландайо. Едно такова сътрудничество просто нямаше да даде резултат. Той трябваше да върви напред, макар засега да не виждаше как и накъде.

Микеланджело се сбoguва с Тополинови и заслиза по хълма към града.

На Виа де Барди срещна очилатия отец Никола Бикиелини, високия, здраво сложен игумен на „Санто Спирито“. Игуменът беше израсъл в Микеланджеловия квартал и на времето беше най-добрият играч на топка на широкия непавиран площад пред „Санта Краче“. На петдесет години ниско остриганата му черна коса се беше попрощарила, но тялото му под черното вълнено расо, пристегнато с кожен колан, и досега бе заредено с такива жизнени сили, че той на драго сърце работеше по двадесет и четири часа на денонощие, за да ръководи своя самоиздържащ се манастир, който имаше черква, болница, странноприемница, фурна, библиотека, училище и четиристотин мълчаливи монаси.

Бикиелини поздрави сърдечно Микеланджело; сините му очи блестяха огромни зад увеличителните стъкла.

— Микеланджело Буонароти, как се радвам! Не съм те виждал от погребението на Лоренцо.

— Аз май не съм виждал никого, отче.

— Помня те как рисуваше в „Санто Спирито“ още преди да отидеш в градината на Медичите. Бягаше от училището на Урбино, за да правиш копия от фреските на Фиорентини. Знаеш ли, че Урбино веднъж ми се оплака?

Топлина изпълни душата на Микеланджело.

— Колко мило, че си спомняте това, отче.

Изведнъж във въображението му изникнаха красиво подвързаните томове и ръкописи в кабинета и библиотеката на Лоренцо, книги, до които сега нямаше достъп.

— Мога ли да чета във вашата библиотека, отче? Вече няма откъде да вземам книги.

— Ама разбира се! Нашата библиотека е обществена. Прости ми греха, че се хваля, но трябва да ти кажа, че това е най-старата библиотека във Флоренция. Бокачо ѝ е оставил своите ръкописи и книги. Петрарка също. Намини към нея.

— Благодаря, отче. Ще си донеса и нещата за рисуване.

Рано на другата сутрин той мина по Понте Санта Тринита към черквата „Санто Спирито“. Рисува известно време пред една фреска на Филипино Липи и пред един саркофаг на Бернардо Роселино. Работеше за първи път след смъртта на Лоренцо. Усети живота да се пробужда в него, дишането му стана дълбоко и естествено, неспъвано от мъката, която нарушаваше неговия ритъм.

После прекоси под ъгъл площада към манастира, който заемаше цял район зад Пиаца Санто Спирито. Тук се намираше канцеларията на игумена. Той трябваше да се среща с хората и вратата му беше отворена за всички; ала останалата част от манастира беше напълно откъсната от света. Никого не допускаха в самия манастир; монасите следваха пътеката на своите обязанности, без ни най-малко да се отклоняват от нея. Отец Бикиелини погледна рисунките му и възкликна:

— Много добре, много добре! Знаеш ли, Микеланджело, вътре в манастира имаме много по-стари и по-хубави творби. Фрески от Гади в Аркадата на майсторите. Стените на главната зала са изписани с чудесни картини от Симоне Мартини...

Кехлибарените очи на Микеланджело заблестяха със силния блясък на игуменовите зад очилата.

— Но никого не пускате вътре...

— Ще я уредим някак. Ще ти напиша часовете, когато няма никой из манастира или в Главната зала. Отдавна смятам, че тези произведения на изкуството трябва да се видят от художниците. Но ти се интересуваеше от библиотеката. Ела с мен.

Игуменът го поведе. В библиотеката пет-шест миряни флорентинци се ровеха в старинни томове, а в отделни кътчета

образовани монаси преписваха ценни книги, заети на библиотеката от цяла Европа. Бикиелини показа на Микеланджело събраните съчинения на Платон, Аристотел, гръцките поети и драматурзи, римските историци. После обясни с академичен тон:

— Ние сме училище. Тук в „Санто Спирито“ нямаме цензори. Няма забранени книги. Ние държим нашите възпитаници да имат свобода да мислят, да търсят, да се съмняват. Не се боим, че нашата либералност може да нанесе вреда на католицизма; колкото по-зрели са нашите възпитаници, толкова повече укрепва нашата религия.

— Това ми напомня Фра Савонарола — каза иронично Микеланджело.

Прямото и сърдечно лице на игумена потъмня при споменаването на това име.

— Ще искаш да видиш и ръкописите на Бокачо. Те са прекрасни. Повечето хора смятат Бокачо за враг на църквата. Напротив, той е обичал църквата. Но е ненавиждал нейните крайности както свети Августин. Ние се храним скромно, не притежаваме нищо освен расото на гърба си, а обетите ни, че ще останем чисти, са ни тъй скъпи, както и обичта ни към бога.

— Знам това, отче. Монасите от „Санто Спирито“ са най-уважаваните във Флоренция.

— А щяха ли да ни уважават, ако се бояхме от знанието? Ние вярваме, че човешкият ум е едно от най-дивните божии творения. Ние вярваме също, че изкуството се вдъхновява от религията, защото то е едно от най-висшите човешки стремления. Няма езическо изкуство, има само добро и лошо изкуство. — Той млъкна за миг и огледа с гордост библиотеката. — Като свършиш четенето, отбий се пак в канцеларията. Секретарят ми ще ти начертае карта на сградата и ще ти напише програма, за да знаеш кога къде можеш да работиш.

През следващите седмици той виждаше монаси или братя-миряни да минават през Аркадата на мъртвите или през Втората аркада с фрески от три поколения на фамилията Гади, или през Главната зала, дето сиенският художник Мартини бе изписал „Мъките на Христа“. Но те минаваха безшумно, все едно, че не съществуваша. Тишината му действуваше оздравително, струваше му се, че е сам в цялата вселена: само той, материалите за рисуване, гробниците, които скицираше, или фреските на Чимабуе под сводовете. А когато не

рисуваше, прекарваше времето си в библиотеката и четеше Овидий, Омир, Хораций, Вергилий.

Игуменът се радваше, че Микеланджело използва всички часове, определени му в програмата. Той често обсъждаше събитията на деня. Микеланджело никога не бе проявявал особен интерес към политиката. Под ръководството на Лоренцо вътрешното управление вървеше така гладко и международните съюзи бяха толкова здрави, че рядко се чуваха строго политически разговори в двореца, на улицата, при Гирландайо или пред Катедралата. Но сега Микеланджело отчаяно се нуждаеше от някого, с когото да разговаря; игуменът разбираше тази нужда и му отделяше щедро от времето си.

След смъртта на Лоренцо всичко се промени. Докато Лоренцо се срещаше постоянно със Синьорията и получаваше съгласието ѝ чрез силата на убеждението, Пиеро пренебрегваше избраните съветници и вземаше произволни решения. Докато бащата се движеше пешком по улиците с някой и друг приятел, поздравяваше всеки и разговаряше с хората, Пиеро винаги излизаше на кон, заобиколен от наета стража, не обръщаше внимание никому и разпръскваше всичко — хора, каруци, магарета и стока — по своя царствен път от града към вилите си и обратно.

— Дори това може да му се прости — забеляза веднъж игуменът, — стига да си разбираше от работата. Но той е най-неспособният управник, когото Флоренция е имала от времето на гибелните граждански войни между гвелфите и гибелините. Италианските принцове, които идват от градовете държави, за да подновят своите съюзи, не го одобряват, намират, че е бездарен. Да имаше поне малко здрав разум, че да води открити прения със Синьорията...

— Това не е в характера му, отче.

— Тогава време е да се научи. Противниците му започват да се сдушават: Савонарола и последователите му, братовчедите на Лоренцо Великолепни — Лоренцо и Джовани Медичи, и последователите им; старите фамилии, които той пренебрегва; недоволните членове на градския съвет; гражданите, които го обвиняват, че зарязва най-неотложните държавни въпроси, за да урежда спортни състезания и да нагажда турнирите така, че само той да печели. Чакат ни смутни времена...

— Буонарото, колко пари имам при теб? — попита Микеланджело същата вечер.

Буонарото провери в сметководната си книга и каза на брат си колко флорина са му останали от спестяванията от двореца.

— Чудесно! Ще ми стигнат да купя един мраморен блок и ще останат малко за наем.

— Значи, имаш някакъв проект?

— Не, имам само нужда да работя. Трябва да ми помогнеш да излъжа татко. Ще му кажа, че съм получил скромна поръчка и ще ми платят мрамора плюс няколко скуди на месец, докато работя. Парите ще дам на Лодовико от спестяванията.

Буонарото поклати печално глава.

— На твое място ще кажа, че една поръчка може да бъде и отхвърлена. По такъв начин ще имам оправдание, ако не мога да я продам.

Това щеше да задоволи Лодовико.

Тогава Микеланджело мина към следващата проблема. Какво искаше да извае? Той чувствуваше, че е дошло време да изработи първата си кръгла фигура. Но каква фигура? Какво щеше да изобразява тя? Въпросът раждаше други; всичко възниква от първоначалната идея. Няма ли идея, няма творба. Толкова просто и толкова мъчително сложно.

В душата си имаше едно-единствено желание, породено от обич и скръб: да направи нещо за Лоренцо, някаква тема, която да го отрази изцяло — неговия талант и мъжество, широтата и дълбочината на знанията му, човечните схващания на този мъж, който се бе заел да поведе света към революция в културата и изкуството.

Отговорът не идваше лесно; отговорите никога не идват лесно. Но той трябваше да гони упорито целта — само така щеше да стигне до идея, която да отвори вратите на творческите му сили. Мислите му непрекъснато се въртяха около това, че Лоренцо често говореше за Херкулес, като посочваше, че дванадесетте му подвига не бива да се

разбират буквално: залавянето на Еримантийския глиган, убиването на Немейския лъв, разчистването на Авгиевите обори с пуснатата през тях река. Тези подвизи вероятно са били замислени като символи на всички различни и почти неразрешими задачи, с които се сблъсква всяко ново човешко поколение.

А нима Лоренцо не беше олицетворение на Херкулес? Нима не бе тръгнал на дванадесет подвига срещу невежеството, предразсъдъците, фанатизма, тесногърдието, нетърпимостта? Наистина той бе извършил херкулесовско дело, основавайки университети, академии, изложби от ръкописи и произведения на изкуството, печатници, насърчавайки художници, книжовници, поети, философи и учени да дават живо, ново тълкуване на света и да разширяват достъпа на човека до всички плодове на човешкия ум и дух.

Лоренцо беше казал: „Херкулес е бил получовек и полубог, издънка на Зевс и смъртната Алкмена. Той е вечният символ, че всички ние сме получовеци, полубогове. Използуваме ли божествената половина в себе си, ще можем да извършваме неговите дванадесет подвига всеки ден от нашия живот.“

Трябваше да намери начин да изобрази Херкулес така, че да представлява същевременно и Лоренцо; не само физическия колос от гръцката митология, както е изобразен в Кампанилата на Джото или на голямата Полайуолова картина, но също поета, държавника, международния търговец, покровителя, реформатора.

Междувременно трябваше да напусне къщата, да намери собствена работилница.

За него барелефът беше вече изминат път, а Бертолдовото изкуство в миниатюрата той бе надраснал. Освен това не можеше да си представи да извае фигура на Херкулес или Лоренцо, по-малка от естествен размер. Полагаше се дори тя да бъде един път и половина по-голяма от човек, защото на полубоговете е отредено да се родят от мрамора като героични фигури. Но откъде да намери такъв мрамор? И как да го плати? Спестяванията му съвсем нямаше да стигнат.

Той се сети за работилницата към „Санта Мария дел Фиоре“, зад огромната Катедрала; там бяха живели работниците и складирани материалите, докато бе строена черквата, а впоследствие се използваше от надзирателя и работниците по поддържането. Той

беше минавал оттам, когато се внасяха и изнасяха материали, и сега си спомни, че бе видял разхвърляни няколко големи мраморни блока. Отиде до работилницата и обиколи двора. Надзирателят, с плешива, подобна на розова мраморна топка глава и с нос, щръкнал като показалец на лицето му, излезе и го попита с какво може да му услужи.

— Аз бях ученик в градината на Медичите — представи се Микеланджело. — Сега трябва да работя самостоятелно. Нужен ми е голям мраморен блок, но нямам много пари. Рекох си дали градската управа не би продала нещо, което ѝ е излишно.

Надзирателят, каменоделец по занаят, зажумя и очите му се превърнаха в обичайните две цепнатини, предпазващи каменоделеца от летящите парченца камък.

— Викай ми Бепе. Какво ти харесва?

Микеланджело пое дълбоко дъх.

— Първо, Бепе, тази голяма колона. Единствената, дето е работена.

— На нея ѝ викат „колоната на Дучо“. От Карара е. Седемнайсет-осемнайсет стъпки висока. Строителната комисия при Катедралата я купи за Дучо — да изчука един Херкулес. За да си спести труд, Дучо нареди да я поодялат още в кариерата. Като я докараха, беше съсипана. Тогава бях дванайсетгодишен чирак. — Бепе се почеса силно по задника с шестзъбия си шкарпел. Дучо я работи една седмица. И реши, че от нея не става статуя, ни голяма, ни малка.

Микеланджело обиколи огромната колона. Прокара пръсти по нея.

— Бепе, дали наистина е съсипана в кариерата? Вярно, одялана е нескопосано, но може би самият Дучо я е развалил с тези зарязвания, ей тука, в средата, дето е задълбал прекалено. Дали строителната комисия няма да я продаде?

— Изключено. Казват, че един ден ще влезе в работа.

— Ами тази, по-малката? Тя също е работена, но не толкова лошо.

Бепе огледа колоната, висока девет стъпки, която Микеланджело му посочи.

— Ще питам. Утре ела пак.

— И гледай да не искат много пари, нали?

Надзирателят се захили с беззъба усмивка.

— Още не познавам каменоделец да има от днес пари за утрешния хляб.

Отговорът закъсня няколко дни, но затова пък Бепе бе свършил добра работа.

— Твоя е — каза той. Рекох им, че е грозна мръвка и по-добре ще е да я махнем, че да се отвори място. Те казаха да ѝ взема средна цена. Какво ще кажеш за пет флорина?

— Бепе! Иде ми да те разцелувам. Довечера ще дойда с парите. Пази я да не изчезне.

Бепе се почеса по голата глава с края на един резец.

Мрамор вече имаше, сега трябваше да намери и работилница. Носталгията го доведе в градината на Медичите. Тя стоеше неизползувана след смъртта на Лоренцо, избуялата през лятото трева беше неокосена и поръждавяла, малката постройка в средата — празна, само купищата камъни в дъното, край изоставения строеж на Лоренцовата библиотека, си бяха същите. „Дали не може да работя в моя стар навес? — помисли си той. — Това никому няма да пречи, а на Пиеро нищо няма да му струва. Може и да ми позволи, ако му кажа какво ще вая.“

Но не се реши да отиде при Пиеро.

Когато се обърна да излезе през задната врата, с крайчеца на окото си зърна две фигури да влизат през портала откъм Пиаца Сан Марко: Контесина и Джулиано. Не бяха се виждали от погребението на Лоренцо. Пресрещна ги при верандата. Контесина сякаш се беше смалила; въпреки жаркото юлско слънце лицето и беше бледо. Под широкополата шапка се виждаха само кафявите ѝ очи, неимоверно живи.

Пръв заговори Джулиано:

— Защо не идваш да ни видиш? Толкова ни липсваш!

— Можеше да се обадиш. — В гласа на Контесина звучеше упрек.

— Но Пиеро...

— Смятам, че и аз съм Медичи. Джулиано също — каза тя ядосана. — Дворецът е и наш дом. Нашите приятели са добре дошли в него.

— Аз питах Контесина защо не идваш — обади се Джулиано.

— Никой не ме е канил.

— Аз те каня! — извика тя поривисто. — Утре Джовани трябва да се върне в Рим и ние оставаме съвсем сами, ако не смятаме Пиеро и Алфонсина, но тях изобщо не ги виждаме. Папа Инокентий е на смъртно легло — продължи Контесина. — Джовани трябва да е там, за да не би да изберат някой Борджия за папа. — Тя огледа градината. — Ние с Джулиано идваме тук почти всеки ден. Мислехме, че работиш, а къде другаде може да работиш, ако не тук?

— Не, Контесина, не съм работил. Но днес вече купих мрамор.

— Значи, ще идваме тук да те виждаме — побърза да каже Джулиано.

Микеланджело стоеше и мигаше срещу Контесина.

— Нямам разрешение...

— А ако ти осигуря разрешение?

Той се изопна. Колоната е девет стъпки, Контесина. Много стара. Зле одялана. Но отвътре е добра. Смятам да извая един Херкулес. Той беше любимецът на баща ти.

Микеланджело протегна ръка към нейната. Пръстите ѝ бяха удивително студени за този горещ летен ден.

Чака търпеливо ден, два, три, четири, не си отиваше преди залез-слънце. Ала тя все не идваше. Най-после, на петия ден, както си седеше на стъпалата и дъвчеше стръкчета пожълтяла трева, я видя да влиза през портала. Сърцето му затупа лудо. С нея беше старата ѝ дойка. Той се втурна по пътеката да посрещне Контесина.

Очите ѝ бяха зачервени.

— Пиеро е отказал! — извика той.

— Не, но не отговори. Питам го сто пъти. Стои и мълчи. Обикновено постъпва тъй. После никой не може да каже, че е отказал.

Голямата, светла надежда, че пак ще може да работи в градината, рухна.

— Боях се, че ще стане тъй, Контесина. Виждаш ли защо напуснах двореца. И не се обаждам. Дори заради теб.

Тя пристъпи крачка към него. Устните им едва не се допряха. Дойката се обърна.

Пиеро смята, че на Ридолфи няма да им е приятно, ако се виждаме пак... Поне до женитбата ми не бива.

Никой от двамата не се приближи повече, устните им не се срещнаха, младите им тънки тела не се докоснаха; и въпреки това той

имаше чувството, че са се прегърнали с обич.

Контесина тръгна бавно по централната алея, мина покрай бронзовото момченце, което вадеше трън от ходилото си в смълчания сега фонтан. И заедно с дойката се изгуби към площада.

Бепе със сините жили и червените бузи, човек грозен като потомците, които някогашните етруски бяха оставили след себе си, този Бепе му се притече на помощ.

— Казах на комисията, че мога да взема временно човек, че ти си предложил да работиш безплатно. Добрият тосканец не отказва нищо, щом не се искат пари. Нагласи си работилницата при стената в дъното.

Флорентинците, които имат по половин дузина фамилни имена и вярват, че краткото име означава кратък живот и кратка сполука, бяха нарекли този двор „Работилница Санта Мария дел Фиоре при Катедралата“. И работилницата оправдаваше това сложно име, защото заемаше огромна площ зад полумесеца от къщи, ателиета и канцеларии по улицата зад Катедралата. Донатело, Делла Робия и Орканя бяха ваяли своите статуи в предния ред сгради и бяха отливали бронзовите си фигури в пещите на работилницата.

Покрай дървената ограда на двора, която описваше полуокръжност, имаше навес, където работниците се криеха от палещото слънце лете и от дъжда, който вятърът гонеше зиме от планините към долината на Арно. Тук Микеланджело си нагласи ковачница, домъкна чувал кестенови дърва, направи си девет длета и два чука, скова маса за рисуване от дървен материал, който, изглежда, се валише из двора още от времето, когато Брунелески бе завършил купола.

Сега той имаше работилница, където можеше да стои от зори до мрак. И пак щеше да работи сред звъна на чуковете на каменоделците. Запасил се с рисувателна хартия, въглен, пера и цветни мастила, той беше готов да започне.

Задаваше си безброй въпроси, защото крайният резултат щеше да зависи от непрестанно разширяващия се и задълбочаващ се кръг от въпроси, които си задаваше, и от техните отговори. На каква възраст трябваше да бъде Херкулес при извайването му? Извършил вече дванадесетте подвига или по средата на странствуванията си? Трябваше ли да носи символа на своята победа — кожата на

Немейския лъв, или да бъде гол пред света? Трябваше ли да има у него чувство за величие — като полубог, успял да извърши геройство, или чувство за фатален край — като получовек, който ще бъде отровен от кръвта на кентавъра Нес?

В течение на следващите месеци той разбра, че повечето от обвиненията срещу Лоренцо в поквара на морала и в похищение на свободата на флорентинците бяха неверни, че Лоренцо беше може би най-великият човек след Перикъл, който преди две хиляди години бе сложил началото на златния век на Гърция. Как да предаде идеята, че постиженията на Лоренцо са не по-малко велики от постиженията на Херкулес?

Първо, Лоренцо беше човек. И трябваше да бъде пресъздаден като човек, да оживее от този потъмнял от времето мрамор, подпрян с греди. Микеланджело трябваше да създаде най-силния човек на земята, изумителен във всички свои черти. Но къде в Тоскана, земя на дребни, сухи мъже, с далеч негероични фигури, щеше да намери такъв модел?

Той кръстосваше Флоренция и оглеждаше кацарите с техните тежки дървени чукове, вапцарите с ръце, омацани в сива и зелена боя, железарите, ковачите, каменоделците, които работеха двореца Строци; хамалите, които бързаха по улиците, превити одве под своя товар, младите борци в парка, полуголите мъже в плоскодънните лодки, които изгребваха с огромни черпаци калта от дъното на Арно. Прекара седмици извън града в наблюдения над селяните, които прибираха зърното и гроздето, товареха на каруците тежки чували и сандъци, вършееха пшеница с бухалки, въртяха гранитните колела на маслиномелките, сечаха стари дървета, градяха каменни зидове. После се прибра в работилницата при Катедралата и се зае да рисува всяка черта, крайник, торс, гръб в напрег, раменен мускул при вдигане, ръка при натиск, бедро при напън, докато събра фолио със стотици фрагменти. Тогава сглоби арматура, купи чист пчелен восък, започна да моделира... и остана неудовлетворен.

„Как мога да създам фигура, макар и в най-груби очертания, щом не разбирам какво правя? Как мога да постигна друго освен скулптура с повърхностна моделировка, външни гънки, очертания на кости, игра на няколко мускула? Ефекти. Какво знам за първопричините? За жизненото устройство на човека, скрито под повърхността, което окото

ми не може да види? Мога ли да знам какво вътре в него създава формите, които виждам отвън?“

Микеланджело беше задавал тези въпроси на Бертолдо. Сега вече знаеше отговора, който се бе таил отдавна в него. Ето че се сблъска с тази необходимост. Друго спасение нямаше. Никога нямаше да постигне и частица от онова майсторство, за което мечтаеше, докато не добиеше познания чрез дисекция; докато не разбере действието и на последната съставка в човешкото тяло, нейната точна служба и как осъществява тази служба; взаимовръзката на всички части — костна и кръвоносна система, мозък, мускули, сухожилия, кожа, вътрешности. Кръглата фигура трябва да бъде завършена от всички страни, да може да се гледа от всеки ъгъл. Един скулптор не би могъл да изрази движение, ако не знае причината за това движение; не би могъл да изобрази напрежение, конфликт, драма, усилие, мощ, ако не види как действуват в тялото всяка фибра и материя, които раждат силата и енергията; ако не знае как едно движение отпред се отразява на съответните мускули отзад; ако не обхване цялото човешко тяло.

На всяка цена трябваше да изучи анатомията. Но как? Да стане хирург? За това ще са нужни години. И дори ако би могъл да получи тази необичайна подготовка, каква полза щеше да има от дисекцията на два мъжки трупа годишно в групово упражнение на Пиаца делла Синория?

И все пак трябваше да намери начин да наблюдава дисекция.

Той си спомни, че Марсилио Фичино беше син на лекаря на Козимо де Медичи. Марсилио бе учил при баща си, докато един ден Козимо подхвърлил, че Марсилио е „роден да лекува умовете на хората, а не телата им“.

Микеланджело тръгна пешком към Фичиновата вила в Кареджи, за да се посъветва с близо шестдесетгодишния учен, който работеше ден и нощ в своята претъпкана с ръкописи библиотека с надежда да завърши труда си за Дионисий Ареопагит. Отвори му двете хубави племеннички на Фичино и го въведе в библиотеката. Дребничкият основател на Платоновската академия седеше пред бюст на Платон с перо в омастilenите си пръсти: дълбоки бръчки набраздяваха пергаментовото му лице.

Микеланджело веднага обясни защо е дошъл. После додаде:

— Понеже сте син на лекар и сам сте учили за лекар, сигурно знаете какво представлява човешкото тяло отвътре.

— Аз не довърших медицинските науки.

— Знаете ли някой да прави дисекции сега?

— Положително не. Известно ли ти е наказанието за оскверняване на труп?

— Заточение за цял живот?

— Смърт.

След известно мълчание Микеланджело попита:

— Ами ако човек реши да рискува? Как може да свърши тази работа? Да дебне погребенията в бедняшките гробища?

Слисан, Фичино извика:

— Мой млади приятелю, как е възможно да станеш крадец на трупове? Колко пъти смяташ, че ще успееш? Ще те заловят с нарязаните трупове и ще те обесят на прозореца на третия етаж на Палацо делла Синьория. Нека говорим за други, по-приятни неща. Как ти върви скулптурата?

— Та нали тъкмо за нея става дума, драги Фичино!

Той не се отказа от намерението си. Но къде да намери трупове? Богатите ги погребваха в семейни гробници; погребенията на хората от средна ръка бяха свързани с редица религиозни обреди. Кой бяха тези, на чието погребение никой не идваше, от които никой не се интересувахе? Само най-бедните, бездомниците, просяците, които пъплеха по пътищата на Италия. Когато тези хора се разболяваха, прибираха ги в болници. В кои болници? В безплатните болници към черквите. А черквата с най-голямата болница на благотворителни начала беше и черквата с най-голямата и най-известна безплатна странноприемница.

„Санто Спирито“!

Косата му запука от напрежение. „Санто Спирито“, където познаваше не само игумена, но и всеки коридор, библиотеката, странноприемницата, градините, болницата, аркадите.

Би ли могъл да помоли игумен Бикиелини за труповете, които никой не търсеше? Хванеха ли игумена, щеше да го сполети нещо лошо и от смърт: щяха да му отнемат сана и да го отлъчат от църквата.

Но той бе сърцат мъж, когото никаква земна сила не може да уплаши, стига сам да не вършеше прегрешение спрямо бога. Как се гордееше той, че един от предишните игумени от ордена се бе сдружил с Бокачо, най-ненавиждания и най-хуления човек на времето си: беше го прибрал и защитавал, беше използвал библиотеката му за напредъка на човешкото знание. Тези августинци — когато смятаха, че са прави — не знаеха що е страх.

Постигано ли е някога нещо без риск? Нима един италианец от Генуа не бе тръгнал с три малки кораба по плоския Атлантически океан да търси нов път за Индия, а му бяха казали, че ще падне в бездънна бездна, като стигне края на океана?

Ако игуменът бе готов да поеме този страшен риск, допустимо ли бе Микеланджело да прояви такава себичност, че да иска от него това? И дали целта оправдаваше риска?

Той прекара тревожни дни и безсънни нощи, докато взе решение. Щеше да се обърне към игумен Бикиелини направо и честно, да му каже точно какво иска и какво му е нужно. Тук нямаше място за хитрости — това би било обида за игумена; и не е никаква хитрост да станеш причина да отлъчат някого от църквата или да му нахлузят клупа.

Но преди да е готов за разговора с игумена, трябваше да знае точно как ще действа неговият план. Стъпка по стъпка опипваше пътя напред. С трепет размишляваше в ритъма на каменоделеца — никаква мисъл през време на седемте удара на чука върху длетото, после идея от няколко думи, която се оформяше при паузата едно, две, три, четири помежду дялането. Той обикаляше „Санто Спирито“, аркадите, зеленчуковите градини отвън, пътеките и алейките около интересувашото го място, проверяваше входовете, местата, откъдето можеше да го видят, достъпите до параклиса за погребения и в самия манастир — местоположението на стаята за мъртвите, където трупите престояваха една нощ до погребението на сутринта.

Начерта точни мащабни планове на странноприемницата и болницата до нея, на помещенията за монасите. Проследи пътя, по който би могъл да влезе — от задната врата откъм Виа Мафия, — без да го забележат, и да се добере през градините и коридорите до стаята за мъртвите. Щеше да идва късно вечер и да си отива преди зори.

Оставаше да реши кога да изложи молбата си, кое е най-подходящото време и място, за да увеличи изгледите си за успех и да бъде разбран. Най-удобно би било това да стане в работния кабинет на игумена, сред книгите и ръкописите.

Игуменът изслуша донякъде предложението му, хвърли бърз поглед към чертежите, разгънати на писалището пред него, после го прекъсна студено:

— Достатъчно. Разбрах всичко. Нека никога вече не говорим по този въпрос. Все едно, че не си го повдигал. Изпарил се е яко дим, без да остави следа.

Поразен от незабавния отказ, Микеланджело събра чертежите си и се озова на Пиаца Санто Спирито, където изведнъж му стана студено под това надвиснало есенно небе; сляп за пазарската навалица на площада, той съзнаваше само, че е поставил игумена в страшно неудобно положение. Бикиелини нямаше да иска да го погледне вече. В черквата би могъл да ходи — тя беше за всички, — но не и в манастира. Беше загубил даденото му право.

Той измина шумните улици и седна ням пред незапочнатия Херкулес. Какво право имаше да вае Херкулес, да се мъчи да тълкува тази любима фигура на Лоренцо? Той потри носа си с пръсти, сякаш за първи път усещаше да го боли.

Чувствуваше се изоставен.

Беше седнал на една пейка пред голяма фреска. След ранната утринна служба в черквата цареше покой. Сегиз-тогиз някоя жена, забрадена с черна кърпа, коленичеше пред олтара. Влезе и един мъж, помоли се и бързо излезе. Тежка миризма на тамян бе виснала в слънчевите лъчи.

Игумен Бикиелини излезе от ризницата, видя Микеланджело и тръгна към него. Вгледа се за миг в няколкото колебливи щриха на листа и попита:

— Къде се загуби през последните седмици, Микеланджело?

— Аз... аз...

— Как върви статуята?

Нямаше промяна в държането му, той проявяваше същия интерес и добро чувство.

— Ами... седи си там.

— Сетих се за теб, когато получихме един нов илюстриран ръкопис. В него има някои рисунки от четвърти век, които може да те интересуват. Искаш ли да ги видиш?

Микеланджело стана плахо и последва игумена през ризницата и манастирския двор до кабинета му. На писалището лежеше красив пергаментов ръкопис, илюстриран в синьо и златно. Игуменът извади от писалището дълъг ключ, който сложи напречно върху ръкописа, за да държи страниците отворени. След като поговориха известно време, игуменът каза:

— Е, чака ни работа и двамата. Обади се пак тия дни.

Микеланджело се върна в черквата сияещ. Не беше изгубил приятелството на игумена. Той му бе простил, случката бе забравена. Ако не беше постигнал нищо в стремежа си да изучи анатомията, то поне не бе нанесъл някоя непоправима вреда.

Но той нямаше намерение да се откаже от този стремеж. Седнал на твърдата пейка, неспособен за работа, той се питаеше дали краденето на трупове от гробищата не с все пак най-доброто разрешение, понеже можеше да стане без участието на друго лице. Но как щеше да изрови

един труп, да запълни отново гроба, за да не се усъмни никой, да отнесе мъртвеца до някоя близка къща и да го върне в гробищата, след като си свърши работата? Това изглеждаше физически невъзможно.

Той се върна в библиотеката на „Санто Спирито“, за да подири в книгите отговор на въпроса как древните гърци са си представяли Херкулес. Между другото намери един илюстриран медицински ръкопис, в който беше показано как привързват болния, преди да го оперират; но нямаше никаква илюстрация за това, какво открива хирургът след разрязването.

И пак игуменът му се притече на помощ, намери на една от горните лавици някакъв тежък том в кожена подвързия, взе да го прелиства, възкликна: „О, да, тук има някои неща“, и сложи тежкия бронзов ключ пряко страниците.

Едва след четвъртия или петия им разговор Микеланджело обърна внимание на ключа. Игуменът го използваше не само за да държи страниците отворени, но и за да отбележи докъде са стигнали, когато затваряше тома, и като показалка, когато искаше да му посочи специално някои редове.

Винаги този ключ. Винаги същият ключ. Но той никога не се появяваше, ако в кабинета имаше други хора, било монаси, било приятели миряни.

Защо?

През следващите седмици Микеланджело ходи в манастира повече от десет пъти. Седнеше ли да рисува един-два часа, игуменът идваше при него, поздравяваше го бодро, канеше го в кабинета си. И големият бронзов ключ неизменно излизаше от писалището.

Нощем Микеланджело лежеше буден и виждаше ключа пред себе си. Денем правеше дълги разходки в есенния дъжд до Майанската кариера и си разговаряше сам.

— Този ключ трябва да означава нещо. Но какво? За какво служат ключовете? Очевидно за отваряне на врати. А кои врати ме интересуват мен? Само една. Вратата на стаята за мъртъвците.

Трябваше да рискува. Ако игуменът искаше да му даде ключа, добре; ако ли не, той просто ще го отмъкне случайно, от разсеяност, и ще го върне на другия ден. През нощта ще влезе през вратата откъм задната градина на манастира и ще се добере до стаята за мъртъвците.

Ако ключът става на вратата, значи, предположението му е било правилно. Ако ли не...

Той стигна до манастира в полунощ, след като се бе измъкнал безшумно от къщи, за да не събуди някого, и бе хванал околен път за болницата — от „Санта Кроче“ през Понте Векио, покрай двореца Пити и през плетеница от странични улички. По този начин избягна срещата с нощната стража, която вървеше по определен път със своите фенери и можеше да се види един площад надолу.

Той се промъкна по Виа Сант Агостино прилепен до стената на болницата, свърна във Виа Мафия към портичката в средата, над която сияеше меко в мрака фреската „Дева Мария с детето“ от Аньоло Гади. Тази портичка се отваряше с всеки ключ от манастира; Микеланджело влезе, шмугна се покрай оборите вляво, избиколи главната алея, понеже в следващата сграда бяха спалните помещения за миряните, мина покрай потъналата в мрак кухня вече позадъхан и се стрелна косо към вътрешната стена на болницата.

Намери открития централен свод, вмъкна се в коридора, водещ до болничните стаи, чиито врати бяха затворени, и зави към стаята за мъртвите. В една ниша имаше светилник. Той измъкна свещ от зелената си торба, запали фитила, затули пламъка с баретата си.

Единствената сериозна опасност сега беше управителят на болницата; но тъй като този монах отговаряше и за имуществото на ордена и работеше от зори до мрак, за да задоволява нуждите на болницата, странноприемницата и манастира, той едва ли би излязъл от килията си да прави нощни проверки. След вечерята в пет аса приготвиха болните да спят и затваряха вратите на стаите им. В болницата не оставаше лекар; предполагаше се, че през нощта болните няма да станат по-болни и да търсят помощ. И те покорно изпълняваха това, което се очакваше от тях.

Микеланджело стоя един миг скован пред вратата на стаята за мъртвите. Сетне пхна големия ключ, завъртя го бавно надясно, после наляво, усети ключалката да се превърта. След секунда отвори вратата, вмъкна се бързо вътре, затвори пак вратата и я заключи. И в този решителен за него миг той не беше уверен дали има смелост да се справи с предстоящата задача.

Стаята беше малка, около осем на десет стъпки, без прозорци. Каменните ѝ стени варосани, подът от неравни плочи. В средата на

стаята на тесни дъски, сложени върху дървени магарета, лежеше труп, обвит от главата до краката с плащаница.

Той стоеше облегнат на вратата, запъхтян, а свещта трепереше в ръката му като дърво под напора на планински вятър. За първи път му се случваше да е сам в една стая със смъртта, при това заключен и с кощунствени намерения. Струваше му се, че плътта тръпне по костите му; никога през живота си не бе изпитвал такъв страх.

Кой лежеше увит в този чаршаф? Какво щеше да намери, когато отвиеше тялото и пуснеше плащаницата на пода? Какво бе сторило това нещастно създание, та сега, без негово знание и съгласие, да се гаври с него?

„Що за глупости? — скара се той на себе си. — Какво значение има това за човек вече мъртъв? Тялото му не отива в царството небесно, само душата му. Пък аз нямам намерение да правя дисекция на душата на този нещастник, дори ако се натъкна на нея.“

Почерпил увереност от собствения си мрачен хумор, той остави торбата и потърси място за свещта, която щеше да му служи не само за осветление, а и за часовник: той трябваше да се измъкне оттук преди три часа сутринта, когато монасите, които работеха в голямата фурна на ъгъла на Виа Сант Агостино и Пиаца Санто Спирито, ставаха да приготвят хляб за манастира, за заслужилите го бедняци и за роднините на всички живеещи тук. Той беше правил доста опити, докато установи с точност по колко време горят различните видове свещи. Тази, за която сега търсеше място, гореше три часа; припукаше ли пламъкът, той трябваше да си тръгне. Освен това нужно бе да внимава да не останат капки от свещта, че на сутринта някой можеше да ги забележи.

Той измъкна от торбата ножиците и кухненския нож, просна я на пода, подържа за миг свещта с пламъка надолу, после я залепи здраво. Свали баретата си, понеже вече го избиваше пот в студената стая, остави я в един ъгъл, избъбри някаква молитва — нещо като „Прости ми, боже, защото не зная какво върша“ — и пристъпи към трупа.

Най-напред трябваше да го развие. Дървената поставка беше тясна. Той не бе предполагал, че може да бъде толкова непохватен. Започна бавно да се справя с вдървения труп, като първо повдигна краката и измъкна чаршафа изпод долната половина, после го повдигна от кръста и притиснал го до гърдите си с лявата ръка, успя с

мъка да отмотае платното от торса и главата. Ала чаршафът беше дълъг, та той трябваше да извърши пет пъти тази мъчителна операция, докато най-после отви напълно трупа.

Тогава взе свещта от пода, вдигна я високо с лявата си ръка, за да разгледа мъртвеца. Първото му чувство беше съжаление към умрелия човек. Второто — страх.

„Тъй ще свърша и аз!“

Изведнъж цялата разлика между живота и смъртта стана ясна.

Лицето беше безизразно; устата полуотворена, кожата позеленяла от гангрена. Човекът имаше здраво телосложение и бе на средна възраст, но някой бе го промушил в гърдите. Трупът бе стоял тук достатъчно дълго, за да добие температурата на тази ледена стая.

Микеланджело долови някаква миризма, нещо като миризмата на цветя, отдавна сложени във вода и вече повехнали. Тя не беше силна и той престана да я усеща, когато отстъпи към стената, за да си отдъхне за миг; но я почувствува отново, като приближи пак трупа, и оттук нататък тя остана натрапчиво в ноздрите му.

Откъде да започне? Той повдигна ръката, която беше откъм него, и усети такъв студ, какъвто не бе изпитвал никога досега. Не че му беше по-студено от когато и да било, а по-различно студено. Това беше студ, изпълнен с емоционално съдържание, твърд студ, не от кожата, а от мускула под нея. Кожата беше мека като кадифе. Той изпита отвращение, сякаш желязна ръка изстискваше стомаха му. Всичките му спомени за топли ръце и рамене се възвърнаха. Той се отдръпна.

Мина доста време, докато се реши да вдигне ножа от пода, докато си припомни каквото бе чел за човешкото тяло и няколкото видени илюстрации. Сам изстинал, Микеланджело се изправи над трупа, преглъщайки с мъка. После опря ножа и направи първия разрез: от гръдния кош надолу към чатала. Но не беше натискал достатъчно. Кожата се оказа учудващо здрава.

Започна отново. Този път натисна силно ножа и забеляза, че материята под кожата беше съвсем мека. Получи се разрез, дълбок около три пръста. Той се запита: „Къде с кръвта?“, защото кръв не потече. Това засили впечатлението му за студ и смърт. После видя мазнините, с мек, тъмножълт цвят. Разбра какво е това, защото бе виждал по пазарите да режат сало от закланите животни. Заряза още по-надълбоко, за да достигне мускулите, които имаха различен цвят от

кожата и мазнините и бяха по-твърди. Разгледа внимателно тъмночервените снопчета тъкан. Заряза пак и разкри вътрешностите. Миризмата ставаше все по-тежка. Взе да му се повдига. При първия разрез беше събрал всички сили, за да продължи; сега изпита наедно всички усещания: студ, страх, воня, реакция на смъртта. Беше отвратен от лигавината на тъканта, от мазнината, която се стичаше по пръстите му като олио. Искаше му се да потопи ръцете си в гореща вода и да ги измие.

— Какво всъщност върша сега?

Той трепна, като чу гласа си да отеква в каменните стени. Нямахше опасност да го чуе някой друг, понеже беше ограден отзад от дебелината на стената, зад която се простираше градината, отстрани — от параклиса, където отслужваха литургия за мъртвите, откъм болницата — от камък, през който никакъв звук не можеше да проникне.

В стомашната кухня не се виждаше нищо. Той взе свещта, намести зебловата торба под мъртвеца, закрепил свещта на височината на трупа.

Всичките му сетива бяха изострени. Червата, с които сега се зае, бяха студени, хлъзгави, подвижни. Болка прониза собствения му стомах. Хвана единия край на ципата с една ръка, другия с другата и я опъна, за да разгледа внимателно всичко. Видя светлосива прозрачна змия, дълга и навита, навита. Отгоре приличаше на бисерна, лъскава от влага, пълна с нещо, което се задвижи и изтече, когато той я докосна.

Живият интерес победи първото чувство на отвращение. Той хвана ножа и взе да реже от долната част на гръдния кош нагоре. Ножът се оказа слаб. Опита с ножиците, но се наложи да си играе с всяко ребро поотделно. Ребрата бяха твърди; все едно, че режеше тел.

Свещта припраща неочаквано. Кога се минаха три часа? Не можеше да повярва. И все пак не посмя да пренебрегне това предупреждение. Сложи на пода зелената торба и свещта, взе от ъгъла чаршафа. Увиването се оказа хиляди пъти по-трудно от развиването, защото сега не можеше да обръща трупа настрана — иначе всичките черва щяха да се изсипят на пода.

Докато с последни сили повдигна с една ръка трупа от дъските, а с другата взе да пропъхва под него платното и да го увива, за да го омотае нужните пет пъти, в очите му се застича пот, а сърцето му

затупа толкова силно, че той се уплаши да не разбуди манастира. Едва бе успял да се увери, че трупът е поставен на дъските така, както бе го намерил, и да провери дали по пода няма капки восък, когато свещта припраща за последен път и угасна.

Държеше се още достатъчно, за да хване околен път към къщи; десетина пъти спира да повръща при ъгъла на някоя сграда или на някое тъмно празно място. Поемеше ли дъх, усещаше в ноздрите си миризмата на труп. Когато се прибра, не посмя да стопли вода на неугасналия още огън, за да не би да събуди домашните си; но му се струваше, че ще умре, ако не махне тази мазнина от пръстите си. Затършува тихомълком за малко луга, та да се измие със студена вода.

Легна си, ала тялото му беше ледено. Сгуши се до брат си, но и топлината на Буонарото не можа да му помогне. Няколко пъти трябваше да става и да повръща в една кофа. Когато първият слаб оттеньк от седефеносиво докосна прозореца му към оборите на Виа дей Бентакорди, той чу как Лукреция стана, облече се, мина през кухнята се спусна по витата стълба на улицата.

Целия ден го тресеше — ставаше му ту студено, ту горещо. Лукреция му свари пилешка супа, но стомахът му не понасяше нищо. Домашните идваха един по един в стаята да разберат какво му е. Нищо не беше в състояние да махне тоя мирис на смърт от ноздрите му. След като увери Лукреция, че не от нейното ядене му е лошо, тя се върна в кухнята и му свари лековити билки. Мона Алесандра го прегледа да не се е изринал. Късно следобед можа да погълне част от билковия чай, за който благодари от сърце на Лукреция.

Към единадесет часа стана, нахлузи чорапите, обувките, топлата риза, облече пелерината и тръгна бавно към „Санто Спирито“. Краката му се подгъваха.

Този път не намери труп в стаята. Не намери и на следната нощ. През тези два дена има възможност да се съвземе. Третата нощ на дъските отново имаше труп, увит в покров.

Вторият труп беше на по-стар човек, с покарала тук-таме брада по едрото червено лице, с опъната кожа и втвърдена под нея плазма. Този път Микеланджело заработи по-уверено с ножа, отвори стомаха с един изкусен разрез, после разтвори с лявата ръка гръдния кош, който припука като дърво.

Микеланджело вдигна свещта и я поднесе близо до трупа за първи път имаше възможност да разгледа добре вътрешностите. Забеляза нещо бледочервено, от плътна тъкан, с мрежести нишки и реши, че това е белият дроб. Тази мрежа беше покрита с чернилка — нещо, което той бе чувал, че се случва с дръндарите.

Натисна за опит дроба; от устата на трупа се чу съскащ звук. Той изпусна свещта от уплаха. За щастие тя не угасна. Когато си възвърна спокойствието и вдигна свещта, той си даде сметка, че като е натиснал дроба, изкарал е останалия в него въздух; и за първи път му стана ясно какво нещо е дишането, защото можа да види, да усети и да чуе връзката между дробовете и устата, разбра как се отразява то на цялото тяло.

След като отмести дроба, забеляза някаква тъмночервена маса; това трябва да беше сърцето. То бе обвито в лъскава ципа. След като провери, видя, че цялата тази тъкан имаше форма на ябълка, която стоеше почти свободна в гръдния кош, закрепена само в горната част.

Той се поколеба за миг, па грабна ножицата и разряза ципата. После взе ножа и я обели, като че белеше банан. Ето че вече държеше сърцето в двете си ръце. Ненадейно го порази такъв силен страх, сякаш Херкулес го бе поразил с боздугана си. Щом душата и сърцето са едно, какво става сега с душата на този нещастник, след като е извадил сърцето му?

Страхът премина тъй бързо, както и дойде. Той отстъпи място на тържество. Микеланджело държеше в ръцете си човешко сърце! И изпитваше оная радост, която се поражда от знанието, защото сега познаваше най-важния орган на човешкото тяло, знаеше как изглежда, как се усеща. Той отвори сърцето с ножа си и с изумление откри, че вътре нямаше нищо. Тогава върна сърцето на мястото му, намести пак ребрата, които художниците са изучили толкова добре, наблюдавайки сухите тосканци около себе си. Но сега знаеше къде точно бие сърцето под тези ребра.

Нямаше никаква представа как да започне работа с тази змия — червата. Хвана един край и го потегли. Отначало всичко вървеше добре, измъкна около пет стъпки; червата не се държаха здраво за задната стена и излизаха леко. Но после усети съпротивление. В горната част червото се разширяваше и към него бе прикрепено нещо

като мехче, което той реши, че е стомахът. Наложил се да прибегне до ножа, за да го отреже.

Измъкна двадесет и пет-шест стъпки черва, заопипва ги да усети разликата в дебелината и съдържанието. На места бяха пълни с течност, другаде — с нещо по-твърдо; разбра, че всичко това представляваше един непрекъснат канал, без никакъв отвор от началото до края. За да добие представа как изглеждат отвътре, сръза червата на няколко места. В дебелото черво имаше изпразнения. Развоня се ужасно.

Тази вечер беше донесъл „четиричасова“ свещ, но и тя вече догаряше. Той натъпка червата в коремната кухня и с голяма мъка уви пак трупа.

Хукна към фонтана на Пиаца Санто Спирито и си изтърка ръцете, но не можа да се отърве от усещането, че има мръсотия по пръстите. Натопи глава в ледената вода, за да измие чувството за вина, изправи се и от косата и лицето му закапа вода; постоя така един миг, па се спусна бежешком към къщи, треперещ като трескав.

Беше капнал душевно.

Като се събуди, видя баща си, надвесен над него със сърдито изражение на лицето.

— Ставай, Микеланджело. Стана обед. Лукреция слага масата. Що за глупост е пък сега това — да спиш до обед? Къде беше снощи?

Микеланджело лежеше, загледан в Людовико.

— Извинявай, татко, не се чувствам добре.

— Той се уми грижливо, вчеса се, облече други дрехи и седна на масата. Мислеше, че няма да му има нищо. Но когато Лукреция донесе тенджерата със задушено телешко, той избяга в стаята си и повръща в цукалото, докато му се обърнаха червата.

Обаче същата вечер пак се отправи към стаята за мъртвите.

Още незатворил вратата зад себе си, удари го миризма на гнило. Разпови трупа и видя, че левият му крак е почернял и страшно подут, а изпод кожата излиза някаква зелена секреция.

Започна работа оттам, дето бе прекъснал предишната нощ — направи разрез право към червата и ги разплете едно по едно. Сложи ги на пода и поднесе свещта към кухнята. Интересуваха го още някои органи: далакът отляво, черният дроб отдясно. Позна черния дроб, понеже беше виждал дроба на разсечените телета и агнета по пазарите;

съвсем еднакви, от двете страни на гръбначния стълб се намираха бъбреците. Той ги пое внимателно и забеляза, че са свързани с жлъчния мехур посредством малки каналчета, подобни на жички. После се насочи към свързките на черния дроб; преряза ги с ножиците и извади дроба. Заоглежда го като форма, изследва малкия жлъчен мехур, прикрепен към долната му част, отвори мехура с ножа. Потече тъмнозелена течност.

Микеланджело приближи още повече свещта и забеляза нещо, което бе пропуснал преди: един куполообразен мускул отделяше коремната от гръдната кухина. През две дупки в средата на купола минаваха тръби, свързващи стомаха и устата. Вторият голям канал, по протежение на гръбначния стълб, влизаше в гръдния кош. Сега Микеланджело разбра, че от гърдите към стомаха има само два пътя и по единия от тях минават храната и течностите. Другият го озадачи. Той повдигна ребрата, но не можа да определи за какво служи вторият канал. В това време свещта припука.

Микеланджело се промъкна тихичко по стълбата в къщи, но свари баща си да го чака.

— Къде ходиш? Каква е тая ужасна воня? Миришеш на смъртник.

Навел глава, той измърмори някакво оправдание, шмугна се покрай Лодовико и се затвори в стаята си.

Не го хващаше сън.

— Никога ли няма да свикна с това? — изохка той.

На другата вечер в стаята за мъртвите нямаше труп. Обзе го неприятно чувство за надвиснала опасност, защото забеляза, че онази част от пода, където бе слагал червата, беше измита и плочите там стояха по-светли от околните. Капка восък от свещта беше останала на пода пред дъсчената поставка. Дори ако го бяха забелязали какво върши, пак нямаше нищо страшно — монасите полагаха клетва, че няма да издават никакви тайни.

Следващата вечер намери трупа на около петнадесетгодишно момче, по който нямаше външни белези за някаква болест. Бледата кожа, почти свършено бяла, беше мека на пипане. Микеланджело отвори очите му и те се оказаха тъмносини, контрастиращи с белотата на клепачите. Дори в смъртта си момчето беше хубаво.

— Ей сегичка ще се събуди — прошепна Микеланджело.

Забеляза, че гърдите на момчето още не бяха окосмени, и изпита такава жалост, каквато не бе изпитвал, откакто се занимаваше с тия мъртъвци.

Отдалечи се от трупа; щеше да изчака друга нощ. Но като стигна пред белосаната стена, спря. На сутринта този младеж щеше да бъде заровен под земята в гробищата „Санто Спирито“. Докосна момчето: беше студено като зима; красиво, но мъртво като другите трупове.

Сега вече направи разрезите с вещица и пъхна ръка под гръдния кош. Отдели го лесно. Нагоре към врата напипа нещо като тръба, дебела около два пръста, и му се стори, че е съставена от низ твърди пръстени; до тези пръстени намери ципеста тръба, която идваше от врата. Не можа да открие къде свършва тази тръба и къде започва белият дроб, но когато я дръпна, вратът и устата на момчето помръднаха. Той измъкна мигом ръката си и разтреперан се отстрани от трупа.

След малко преряза тръбата сяпано, защото не можеше да я види, и измъкна дробовете. Те бяха леки, а като ги стисна, изпита чувството, че стиска сняг. Опита се да разреже дроба с ножа и като го сложи на твърдо, на дъските, видя, че се реже като сух сунгер. В единия от дробовете откри светла жълтеникава слуз, която поддържаше дроба влажен, а в другия — светлочервена слуз. Искаше да бръкне в устата на момчето, за да опипа гърлото и врата, но допирът на зъбите и езика го отврати.

Изведнъж му се стори, че в стаята има някой, макар да знаеше, че това е невъзможно, защото беше заключил вратата отвътре. Тази нощ просто не можеше да издържи.

Той уви трупа лесно, понеже беше съвсем лек, намести го на дъските и излезе.

Не можеше да рискува баща му пак да надуши мириса на смърт, затова взе да обикаля улиците, докато намери отворена пивница в работническия квартал. Пийна малко кианти. Издебна кръчмаря да се обърне и напръска с останалото вино ризата си.

Лодовико побесня, като усети миризмата на силното вино.

— Не стига, че скитосваш цяла нощ и бог знае какво вършиш и с какви разпуснати жени се събираш, ами сега се връщаш у дома, вмириран на просташка кръчма. Какво те тегли по този лош път?

Единственият начин да спести главоболия на домашните си, беше да ги държи в неведение. По-добре беше баща му да смята, че го е ударил на гуляи; за такива гуляи Лодовико имаше доста добра представа от Джовансимоне, който често се прибираше с разкървавено лице и изпокъсани дрехи. Но Микеланджело продължаваше да се връща призори и след време всички в къщи се вдигнаха против него. Всеки си имаше собствена причина да се гневи. Лукреция — защото той не ядеше, чичо му Франческо — защото се боеше, че Микеланджело ще затъне в дългове, леля му Касандра — от морални съображения. Едничък Буонарото извика усмивка на устата на брат си.

— Знам, че не ходиш по гуляи и жени — каза той.

— Откъде знаеш?

— Много просто: откакто купи свещите, не си поискал от мене ни едно скудо. Без пари не се ловят жени във Флоренция.

Микеланджело разбра, че ще трябва да си намери някое място, където да почива през деня. Тополинови никога не биха му задавали въпроси, можеше да се установи там, но Сетиняно беше твърде далеч; той щеше да губи ценни часове да идва и да се прибира. Сутринта отиде в работилницата при Катедралата и възседна един стол пред масата за рисуване. Бепе се приближи до него и го поздрави с озадачено изражение на грозното си старо лице.

— Мой млади приятелю, заприличал си на смъртник. Какво става с тебе?

Микеланджело го изглежда остро. — Аз такова... работя, Бепе.

Бепе се захихика беззъбо.

— Ех, да бях по-млад, и аз свършвам такава работа! Само не се мъчи да вдигаш боздугана на Херкулес всяка нощ. Помни, че каквото оставяш в мадамите нощем, на заранта ще го търсиш — ще ти трябва за работата с мрамора.

Същата вечер попадна на първия грозен труп, който го накара да потрепери, като видя какво може да се случи с едно божие творение. Човекът беше около четиридесетгодишен, с едро тъмночервено лице, подпухнало към врата. Устата му беше отворена, устните — посинели, бялото на очите — пълно с червени петна. Между жълтите зъби се виждаше тъмночервен език, отекъл, изпълнил почти цялата уста.

Микеланджело докосна лицето му. На пипане бузите приличаха на сурово тесто. Сега беше време да се запознае с устройството на човешкото лице. Той взе по-малкия нож и направи разрез от косата до носа. Опита се да обели кожата от челото, но не успя — тя беше захваната здраво за костта. Тогава направи разрез над всяка вежда — отгоре до крайчеца на окото, обели кожата от окото навън, продължи към ухото и после надолу към скулите.

Това обезобразяване му подеждва така ужасно, че той се отказва да работи повече върху лицето. Вдигна края на покроя и зави главата на човека, след което насочи вниманието си към бедрената кост и влакнестите мускули на едрото бедро.

След две вечери намери нов труп, разреза с лекота кожата на лицето и я обели с ножиците. Под тънкия пласт жълта мазнина откри червена мускулна тъкан, която вървеше без прекъсване от ухото, покрай устата до другото ухо. Сега за първи път му стана ясно как тези мускули движат лицето и то се смес, усмихва, плаче, тъжи.

Отдолу имаше друга, по-плътна тъкан, която се простираше от ъгъла на челюстта до основата на черепа. Той пхна пръст под тази втора тъкан, натисна я и видя, че челюстта се задвижи. Опита няколко пъти, за да постигне движението при дъвчене, после затърси мускула, който движи клепачите. Трябваше да надникне и в очните кухини, та да разбере какво движи окото. Мъчейки се да вкара пръста си вътре, натисна прекалено силно. Очната ябълка се спуска. По пръстите му потече бяла слюз и орбитата остана празна.

Той се отдръпна ужасен, отиде до белосаната стена и удари чело в нейната студенина; бореше се отчаяно с желанието да повърне.

Когато си възвърна самообладанието, пристъпи пак към трупа, изрязва тъканта около другото око, откри, че то е закрепено в дъното на кухнята. Тогава пхна пръста си над окото и като го позавъртя насамнатам, измъкна го. Заобръща го в ръце — мъчеше се да разбере как се движи то. Приблужи свещта и надзърна в празната орбита. На дъното забеляза отвор, през който сиви меки жички минаваха към мозъка. Ясно, че трябваше да отвори черепа и да разкрие мозъка, за да разбере как вижда окото.

Свещта вече догаряше. Той отдели месото от носната кост и му стана ясно какво се бе случило със собствения му нос след удара на Ториджани.

Свещта припращя.

Къде да отиде? Излезе от манастира и се затътри по улиците. Тялото го болеше от умора, очите му лютяха, в стомаха и в душата му цареше бъркотия. Трябваше да избегне срещата с Лодовико, който сигурно щеше да го чака на стълбата и да се развика, че синът му ще отиде в затвора.

Микеланджело се домъкна до работилницата при Катедралата. Не беше никак трудно да хвърли торбата през портала и да се покатери. Белите мраморни блокове блестяха на лунната светлина с бяло сияние, а отломките около недовършените скулптури приличаха на сняг, чист и освежаващ. Прохладният въздух действа на стомаха му. Микеланджело отиде при масата си, разчисти място под нея, просна се, зави се с голямо парче зебло и заспа.

Събуди се след няколко часа; слънцето беше изгряло. От площада долиташе гълчава — селяните редяха сергиите си. Той отиде на чешмата, уми се, после си купи закуска и се върна в работилницата.

Опита се да поодяла мрамора за статуята на Херкулес, като мислеше, че досегът със стоманените сечива ще му донесе радост. Но скоро ги остави, седна на стола и се залови да рисува: ръка, мускули и стави, челюст, сърце, глава. Когато Бепе пристигна и тръгна към него да му каже „добър ден“, Микеланджело закри с ръка листа пред себе си. Бепе се спря; но вече беше зърнал празната орбита и разтворения стомах. Той поклати мрачно глава, обърна се и се отдалечи.

За обед Микеланджело се прибра у дома, за да успокои разтревожения от отсъствието му Лодовико.

Нужни му бяха няколко дни да събере кураж и се върне в стаята за мъртвите, за да разбие един човешки череп. Озовал се веднъж в стаята, той заработи бързо с чук и длето, сечейки от носа назад. Тази работа му скъса нервите, защото главата мърдаше при всеки удар. Пък и не знаеше каква сила трябва да упражни, за да счупи костта, та не успя да отвори черепа. Тогава покри главата, обърна трупа и през останалата част от нощта изучава строежа на гръбначния стълб.

При следващия труп вече не направи грешката да реже черепа отпред назад, а го срязва околоръст, от лявото ухо по линията на косата, като отначало удари три-четири пъти силно с чука, за да пробие костта. Сега вече имаше достатъчно място и той вкара резеца под черепа и започна да реже. Потече жълто-бяло вещество; цепнатината ставаше все по-широка. След като изрязва до половината костта, Микеланджело използва длетото като лост и я отпра. Черепът остана в ръцете му. Приличаше на сухо дърво. Младият скулптор бе така потресен, че едва не го изпусна на пода. Премести поглед от черепа в ръцете си към трупа. И се ужаси: без горната част на главата лицето имаше съвсем обезобразен вид.

Отново го обзе чувство за вина; но отворил вече черепа, той за първи път щеше да надзърне в човешкия мозък. За него, като художник, зад изражението се криеше нещо магическо; коя беше онази сила в мозъка, която даваше възможност на лицето да изразява чувства? Той поднесе свещта близо до главата и забеляза, че веществото вътре имаше жълто-бял цвят и червени и сини нишки на повърхността — артериите и вените, които вървяха по всички посоки. Направи му впечатление, че мозъкът е разделен по средата, точно по разделителната линия на самия череп. Мирис не се усещаше, но като го пипна, видя, че е влажен, много мек и гладък като кожата на риба без люспи.

Той намести черепа на мястото му и за да не изпадне, уви добре главата. Този път нито му беше зле, нито страдаше както през повечето други нощи; само гореше от нетърпение да разреже черепа на следващия труп и да отвори самия мозък.

При отварянето на втория череп го порази мисълта, че хората могат да бъдат толкова различни, когато мозъците им така си приличат на вид. Оттук той стигна до заключението, че в мозъка трябва да има някакво вещество, което е различно у всеки човек. Опипа с палец

основата на черепа и разбра, че мозъкът стои свободно и е напълно отделен от костта. Тогава пхна пръсти от двете страни и се опита да го извади цял. Но той не помръдна.

Там, където пръстите му се срещаха, множество жички придържаха мозъка към дъното на черепа. Той ги преряза и измъкна мозъка. Беше толкова мек и хлъзгав, че се изискваше голямо внимание само за да го държи. Микеланджело го гледаше с почуда и възхищение: от това сравнително малко по обем и леко вещество се раждаше цялото величие на човешкия род: изкуство, науки, философия, управление, всичко, до което човек се бе домогнал за добро и зло.

Срязва мозъка по разделителната линия — той се режеше като съвсем меко сирене, безшумно, без да се рони, без да мирише. Двете половини бяха еднакви съвършено еднакви. Където и да го срежеше, мозъкът се оказваше все същ, сив на цвят и малко жълтеникав. Той поотмести трупа, за да може да сложи мозъка на дъската, и с изненада видя, че сам по себе си мозъкът нямаше структура, защото бавно се разпадна.

Отворите в черепа бяха пълни със същите онези жички, които той трябваше да отреже, за да отдели мозъка. Като проследи тези нишки надолу към врата, догади се, че те са единствената връзка между мозъка и тялото. Предните отвори бяха между мозъка и очите; другите два отвора отговаряха на ушите. Той пхна пръст в дупката долу в задната част на черепа, където беше връзката между мозъка и гръбнака.

Вече се беше изтощил, защото работеше пет часа, и се зарадва, че свещта догоря.

Седна на ръба на басейна на Пиаца Санто Спирито, наплиска лицето си със студена вода и се запита:

— Вманиачил ли съм се, та правя такива неща? Имам ли право да върша това в името на скулптурата? С какво ли ще изплащам тези скъпоценни знания?

Настъпи пролет, времето се стопли. Бепе му каза, че търсели скулптор за новия свод на преддверието на „Санто Спирито“: имало да се ваят капители и някои каменни декорации за свода и вратите. И през ум не му мина да търси ходатайството на игумен Бикиелини. Отиде право при отговорника за строежа на свода и помоли да му възложат работата. Отговорникът не искаше да я даде на ученик. Микеланджело

му предложи да донесе „Мадоната с детето“ и „Кентаврите“, за да му докаже, че е годен за тази работа. Отговорникът се съгласи неохотно да ги види. Буджардини взе една от Гирландайовите каручки, докара я до къщата на Буонароти и помогна на Микеланджело да увият релефите и да ги свалят по стълбата. Подложиха им за по-сигурно слама и забутаха каручката по улиците, през Понте Санта Тринита до „Санто Спирито“.

Релефите не направиха впечатление на отговорника. Те и не бяха подходящи за неговата работа.

— Освен това аз вече наех двама мои хора — каза той.

— Скулптори ли? — изненада се Микеланджело.

— Че какви други?

— Как се казват?

— Джовани ди Бето и Симоне дел Каприна.

— Никога не съм ги чувал. Къде са учили?

— При един златар.

— Да не би да украсявате камъка със златни орнаменти?

— Те са работили каменоделство в Прато. Имат опит.

— А аз нямам, нали? След три години работа в Лоренцовата градина, под ръководството на Бертолдо.

— Не го вземай толкова навътре, момчето ми. Те са възрастни хора, издържат семейства. Но, разбира се, ако донесеш нареждане от Пиеро де Медичи... Той плаща за тази работа и щом си покровителствуван от Медичите...

Микеланджело и Буджардини откараха обратно релефите и ги пхнаха пак под кревата.

Лодовико чакаше търпеливо синът му да се оправи.

Микеланджело продължаваше да се прибира в зори. Вече беше правил дисекция на колянната и глезенната става, на лакътя и китката, на бедрото и таза, на половите органи. Но отново и отново изучаваше устройството на мускулите, раменете и ръцете, бедрата и прасците.

— Заповядвам ти незабавно да се откажеш от този развратен живот! Денят е за работа, а нощта — за спане — притисна го веднъж Лодовико.

— Дай ми още малко време, татко.

Джовансимоне се радваше, че Микеланджело се е отдал на разпуснат живот. Флоренция се вълнуваше от последната шумна

история: Пиеро беше потърсил съдействието на ръководството на доминиканците и бе наредил да заточат в Болоня Савонарола като „прекалено голям поддръжник на народа“. Но Джовансимоне си живееше както и досега.

— Защо не дойдеш с мен довечера? — попита той Микеланджело. — Отивам на едно място, дето и комар може да поиграе човек, и с жена да легне.

— Не, благодаря.

— Защо не? Толкова ли си добродетелен, че не щеш да излезеш с мен?

— Всеки със своите пороци, Джовансимоне.

Една неочаквана смърт сложи край на дисекциите. Доменико Гирландайо, който работеше неуморно и се радваше на цветущо здраве, прихвана чума и умря за два дни. Микеланджело отиде в ателието и се нареди с Граначи, Буджардини, Чеко, Балдинели, Тедеско и Якопо от едната страна на ковчега; от другата стояха синът, братята и зетят, а приятелите минаваха да се простят. После всички тръгнаха с траурното шествие, за да присъствуват на заупокойната литургия, а след това и на погребението. Минаха по същия път, по който Микеланджело беше карал колата в оня ден, когато за първи път отиде да работи фрески в „Санта Мария Новела“.

Същия ден следобед Микеланджело посети игумен Бикиелини, остави небрежно бронзовия ключ върху страниците на книгата, която игуменът четеше, и каза:

— Искам да извая нещо за черквата.

Игуменът явно беше доволен, но не и изненадан.

— Отдавна имам нужда от едно разпятие за централния олтар. Винаги съм си го представял от дърво.

— От дърво ли? Питам се дали ще мога?

Веднъж поне прояви достатъчно благоразумие да не каже: „Дървото не е моя специалност.“ Щом игуменът искаше разпятие от дърво, значи, трябваше да бъде от дърво, при все че Микеланджело никога не бе издялал дори една клечка. Бертолко го беше карал да работи с какъв ли не материал: восък, глина, различни видове камък. Но никога с дърво; може би защото Донатело не беше се докосвал до дърво през последните тридесет и пет години от своя живот, след завършването на разпятието за Брунелески.

Той придружи игумена до ризницата. Бикиелини се спря, посочи свода зад главния олтар и попита:

— Ще търпи ли фигура в естествен размер?

— Трябва да начертая олтара и сводовете в мащаб, за да отговоря със сигурност; но ми се струва, че може да бъде почти в естествена големина. Може ли да работя в дърводелницата на манастира?

— Братята ще те приемат с радост.

От високите прозорци на дърводелницата се струеше слънчева светлина, която галеше раменете на братята миряни. В тази приветлива атмосфера сред тезгяхите той бе приет като дърводелец, дошъл да направи още една полезна вещ от хилядите, нужни на манастира. При все че разговорите не бяха забранени в тази кипяща от дейност работилница, никой бърбовец не престъпваше прага на августински манастир.

Това мълчание допадаше на Микеланджело; той се почувствува у дома си сред приятното безмълвие, подчертавано от шума на триона, рендето и чука. Мирисът на стърготини действуваше ободрително. Той опита всички видове дърво, които манастирът можеше да му предложи, за да свикне с ваянето на този материал, толкова различен от мрамора. Дървото като че ли не се съпротивляваше.

Микеланджело се залови да чете Новия завет, житието на Христа, тъй както е разказано от евангелистите Матей и Марко. Колкото повече четеше, толкова повече в представата му избледняваше боязливият, многострадален Христос от някогашните разпятия, които се виждаха из флорентинските черкви, и на негово място изникваше образът из игумен Бикиелини: бодър, здрав, себеотрицателен, отдал се в служба на цялото човечество в името на бога, човек с голям ум и благороден дух, който се радваше на живота.

За Микеланджело беше потребност да бъде оригинален. Но как биха приели хората един Христос на кръста, какъвто досега не е бил нито извайван, нито изписван? Макар темата за разпятието никога да не бе му хрумвала, той гореше от желание да направи нещо особено хубаво, за да оправдае доверието на игумена. Творбата трябваше да стане духовно наситена, за да не би игуменът да си помисли, че е сбъркал, като го е оставил да прави дисекции.

Той започна да скицира най-старите разпятия, тези от тринадесети век, при които главата и коленете на Христа бяха обърнати в една и съща посока, може би защото това беше най-простата форма за скулптора и вълнуваше с простотата и непосредственото си въздействие. През четиринадесети век вече скулпторите изобразяваха Христос анфас, със симетрично разположени части на тялото от двете страни на една централна ос.

Микеланджело стоя дълго пред Донателовото „Разпятие“ в „Санта Кроче“, удивен от великолепия му замисъл. Каквито и чувства да бе искал да внуши Донатело, — сила, съчетана с идилична кротост, способност да прощава, както и да покорява, да загива и да възкресява, — всички тези чувства той бе успял да предаде. И все пак Микеланджело не чувствуваше в себе си нищо от онова, което Донатело бе почувствувал. Той изобщо не си беше изяснил защо бог не е могъл да свърши сам това, за което бе изпратил своя син на земята. Защо бог се е нуждаел от син? Изящно балансираният Донателов Христос му говореше:

„Такава е била божията воля, тъкмо тъй е било решено. Не е трудно да приемеш съдбата си, щом е била предопределена. Аз очаквах тези мъки.“

Това бе неприемливо за Микеланджеловия темперамент.

Какво общо имаше този жесток край с божията повеля за обич между хората? Защо е допуснал насилие, когато самото то предизвиква омраза, страх, разплата и непрестанни изстъпления? Ако е всемогъщ, защо не е намери по-миролюбив начин да изпрати своята вест на земята? Бог е бил безсилен да спре тази варварщина — това бе ужасяваща мисъл за Микеланджело... и може би за самия Христос.

Микеланджело постоя на слънце пред „Санта Кроче“, погледа децата, които ритяха топка по твърдата земя на площада, после тръгна бавно покрай дворците на Виа де Барди, като милваше нежно дяланите камъни на сградите, и през всичкото време си мислеше:

„Какви мисли са вълнували Христос от вечерния час, когато римският войник е забил първия гвоздей в месата му, до часа на неговата смърт? Защото тези мисли определят не само по какъв начин е приел съдбата си, но и положението на неговото тяло на кръста. Донателовият Христос е приел съдбата си спокойно, без да мисли нищо. Христос на Брунелески е толкова ефирен, че ще да е умрял при първия допир на гвоздеа, без да има време да мисли.“

Той се върна при своята маса и започна да търси идеи с въглен и мастило. Изражението на Христос трябваше да говори: „Аз се измъчвам, но не от железните гвоздеи, а от ръждата на съмнението.“ Микеланджело не би могъл да се реши да предаде божественото у Христос с такова банално средство като ореола; божественото

трябваше да намери израз във вътрешна сила, достатъчно голяма да надделее съмненията в този час на най-жестоко изпитание.

Неговият Христос неизбежно щеше да бъде по-близък до човека, нежели до бога. И нямаше да знае, че ще го разпнат. Той нито искаше това, нито го приемаше. Ето защо тялото му щеше да бъде усукано от противоречията, разкъсано, като у всички хора, от вътрешни съмнения.

Готов да започне фигурата, той вече имаше пред себе си нова концепция: главата и коленете на Христос обърнати в противоположни посоки; с това противопоставяне се създаваше едно остро напрежение — напрегнатата физическа и душевна борба на човек, изправен пред два пътя.

Микеланджело извая фигурата от най-твърдото дърво в Тоскана — орех, и след като свърши работата с чука и длетото, изглади я с пясъчна хартия и я намаза с чисто масло и восък. Другарите му дърводелци не изказваха мнение, само спираха пред тезгяха му да гледат как върви работата. Игуменът също не понечи да обсъжда идеята на творбата. Той каза просто:

— Разпятието на всеки художник е автопортрет. Такова разпятие си представях за олтара. Благодаря ти.

В неделя сутрин Микеланджело заведе домашните си в „Санто Спирито“. Настаня ги на една скамейка близо до олтара. Неговият Христос блестеше над тях. Баба му прошепна:

— Ти ме накара да изпитам съчувствие към него. Досега все съм си мислила, че Христос изпитва съчувствие към мен.

Лодовико не изпитваше съчувствие към никого. Той само попита:

— За колко пари е поръчката?

— Това не е поръчка. Направих го драговошно.

— Искаш да кажеш, че няма да ти платят?

— Игуменът е благосклонен към мен. Искях да му се отблагодаря.

— Благосклонен в какъв смисъл?

— Ами... пуска ме да правя копия от произведения на изкуството.

— Та черквата е отворена за всички.

— Но не и манастирът. Използвам и библиотеката.

— Тя е обществена. Ти луд ли си? Пукната пара нямаш, а работиш безплатно за богат манастир.

Силната снежна буря, която трая два дни и две нощи, остави след себе си града побелял. Неделята осъмна ясна, свежа и студена. Сам в закритата работилница при Катедралата, Микеланджело се беше сгушил до мангала и се мъчеше да направи първите рисунки за Херкулеса, когато пристигна слугата на Пиеро.

— Негово превъзходителство Пиеро де Медичи ви моли да дойдете в двореца.

Микеланджело отиде до бръснарницата на пазара за слама, където го подстригаха и обръснаха брадата му, покарала тук-таме по бузите и брадата, после се прибра у дома, напълни едно корито с гореща вода, окъпа се, сложи синята вълнена наметка и се отправи за първи път от година и половина насам — към двореца. Статуите в двора бяха отрупани със сняг. Той завари потомството на Медичите — деца и внуци — в кабинета на Лоренцо, където пламтеше буен огън.

Джулиано празнуваше рождения си ден. Кардинал Джовани, който след избирането за папа на един приязнено настроен Борджия се бе настанил в малък, но изискан дворец в квартал Сант Антонио, изглеждаше по-дебел от всякога, както бе седнал в Лоренцовото кресло, около което непрекъснато се навърташе братовчед му Джулио. Сестра им Мадалена, омъжена за Франческето Чибо, син на бившия папа Инокентий Осми, беше дошла с двете си деца; тук бе и Лукреция, омъжена за Якопо Салвиати — от флорентинската банкерска фамилия, чиято собственост бе домът на Дантевата Беатриче; леля им Нанина със съпруга си Бернардо Ручелаи; Пиеро и Алфонсина с най-големия си син. Всички бяха облечени в най-пъстрите си брокати, обвезани със скъпоценни камъни атлази и хубави кадифета.

И Контесина беше тук, изискана с аквамаринената си копринена рокля със сребърни нишки. Микеланджело забеляза с изненада, че тя бе израснала, ръцете и раменете ѝ се бяха позаоблили, а гърдите, повдигнати от корсета под дантелата — почти узрели. Очите ѝ срещнаха неговите и заблестяха ярко като сребърните нишки, с които бе украсена роклята ѝ.

Един прислужник му поднесе чаша боле. Питието, топлотата на приема, острата носталгия, която тази стая извикваше у него, смутената усмивка на Контесина — всичко това замая главата му.

Пиеро стоеше с гръб към огъня. Той се усмихваше и, изглежда, бе забравил спречкването.

— Микеланджело — каза той, — радваме се, че те виждаме отново в двореца. Днес трябва да направим всичко, за да доставим удоволствие на Джулиано.

— Готов съм да помогна, за да направим Джулиано щастлив днес.

— Отлично. Първото нещо, което той каза тази сутрин, беше: „Бих искал да имам най-големия снежен човек.“ И тъй като ти беше любимият скулптор на баща ни, напълно естествено бе да се сетим за теб.

Като че камък падна на сърцето му. Децата на Лоренцо обърнаха погледи към него, а той си спомни двете тръби в трупа, които вървяха от устата надолу — едната за въздуха, другата за храната. Дали не трябваше да има трета, за да преглъща човек рухналите надежди?

— Моля те, направи го заради мен, Микеланджело — възкликна Джулиано. — Знам, че ще направиш най-чудния снежен човек.

Парливото впечатление, че е бил повикан да ги забавлява, изчезна при молбата на Джулиано. Нима можеше да отвърне: „Снегът не е моя специалност“?

— Хайде, Микеланджело! — помоли го Контесина, която се бе приближила до него. — Ние всички ще ти бъдем помощници.

Сега вече всичко беше наред.

Късно следобед, когато и последната тълпа флорентинци вече беше минала през градината на двореца, за да види шеговито фантастичния, гигантски снежен човек, Пиеро седеше пред писалището на баща си в голямата канцелария, зад което се виждаха карти на Италия.

— Защо не се пренесеш пак в двореца, Микеланджело — каза той. — Ние бихме искали да съберем отново кръга на баща ни.

— Мога ли да запитам при какви условия?

— Ще се ползуваш със същите привилегии, каквито имаше, когато баща ми беше жив.

Микеланджело преглътна; беше петнадесетгодишен, когато дойде да живее в този дворец. Сега наближаваше осемнадесет. На тая възраст човек едва ли би приел да му оставят пари за дребни разходи на умивалника. И все пак това бе една възможност да се измъкне от мрачната къща на Буонароти, от досадното опекунство на Лодовико, да спечели малко пари и може би да извае нещо хубаво за Медичите.

Един прислужник го въведе в предишната му стая, където Бертолдовите скулптури стояха недокоснати на полиците в ъгъла. Един придворен шивач дойде с платове и мерки; и на следващата неделя секретарят на Пиеро, Сер Бернардо да Бибиена, остави три златни флорина на умивалника.

Всичко беше еднакво; и все пак всичко беше различно. Учените на Италия и Европа не идваха вече в двореца. Платоновската академия предпочиташе да води своите дискусии в градините на Ручелаите. На неделните обедни приеми идваха само онези знатни семейства, чиито синове обичаха празните удоволствия. Известните фамилии от италианските градове държави не идваха да изпълнят приятното задължение да подпишат някакъв договор, не идваха и големите търговци, преуспявали благодарение на Медичите, нито гонфалониерите, буонуомините или съветниците от флорентинските околии, с които Лоренцо беше поддържал тесни връзки. На тяхно място идваха хора, които устройваха евтини забавления, и млади атлети, приятели на Пиеро.

В неделя след литургия Тополинови дойдоха в града със своята волска кола и качиха в нея мрамора за Херкулес. Дядото подкара колата, а бащата, тримата сина и Микеланджело тръгнаха пешком край нея по тихите улици, пометени и измити безупречно в ранната утрин. Вкараха колата през задния вход на градината, разтовариха и подпряха мрамора до стария навес на Микеланджело.

Настанил се удобно, Микеланджело се върна към своите скици, направи една с червена креда: младият Херкулес разчеква с голи ръце устата на Немейския лъв; друга: вече на зряла възраст, Херкулес се бори с Антей на смърт; остарял, се бие със стоглавата хидра. Но всички те вървяха повече за живопис, отколкото за скулптура. Накрая той се отказа от разперената фигура на предишните флорентински херкулесовци с широко разкрасени крака и ръка на кръста и скицира прибрана, компактна фигура, по-близка до древногръцкото схващане, в

която напирашката Херкулесова мощ бе хваната в една обединяваща сила между торса и крайниците.

Какви отстъпки трябваше да направи на традиционното? Първо, огромният боздуган: той го скицира като дебело дърво, на което Херкулес се обляга. Лъвската кожа, която неизбежно съпровождаше фигурата, Микеланджело сложи отзад на рамото, като само малка част от нея падаше върху гърдите, без да скрива мощния торс. Направи едната ръка малко протегната, очевидно стиснала кръглите твърди ябълки на Хесперидите. Досега скулпторите бяха използвали боздугана, дългата лъвска кожа и ябълките, за да изобразят мъжество; неговият Херкулес, гол пред света, щеше да носи в собствената си фигура цялото мъжество и решителност, нужни на човечеството.

Не го смущаваше обстоятелството, че неговият Херкулес щеше да бъде най-големият, ваян във Флоренция. Като отбеляза размерите на голямата фигура — седем-осем стъпки висока и стъпка и половина в основата, — той си спомни, че Херкулес бе национален герой на Гърция, какъвто бе Лоренцо за Флоренция. Защо тогава трябваше да го изобразяват в малки, изящни бронзови фигурки? И Херкулес, и Лоренцо не бяха осъществили целта си, но колко много бяха постигнали в стремежа си към нея! И колко много заслужаваха да бъдат изваяни в по-голям размер от естествения!

Той натрупа груб глинен модел, определи къде ще пада тежестта, движенията на мускулите на гърба съобразно протегнатата ръка, разпределението на мускулния напрег съобразно облегнатото положение на фигурата, опъна на сухожилията, положението на бедрото и рамото; всички тези неща вече му бяха ясни и той можеше да моделира със сигурност. Но някакъв инстинкт го възпря да използва инструменти, за да увеличи модела до замисления размер. При изработването на тази първа голяма кръгла фигура, която беше също и първата му съвършено самостоятелна творба, той искаше да види доколко и с каква точност ръката му ще се подчинява на окото.

Микеланджело изкова сечивата си за грубирането, изчука стоманените пръчки, за да ги удължи, направи им глави в горния край, за да издържат ударите на по-тежкия чук, и обработвайки метала, още веднъж изпита чувство за твърдост и якост у себе си. Седна кръстом пред мрамора. Видът на голямата колона му вдъхваше сила. Отвзе краищата с тежко длето и тежък чук и си помисли със задоволство, че

с това вече е допринесъл за увеличаване на ръста на мрамора пред него. Той нямаше желание да покори високата колона, искаше само да я убеди да изрази неговия творчески замисъл.

Мраморът беше серавецки, изваден от високите Апуански Алпи. След изсичането на потъмнялата външна обвивка острият резец го режеше като бучка захар, а чистите млечнобели отломъчета се сипеха между Микеланджеловите пръсти. С плоска клечка Микеланджело измери горе-долу на каква дълбочина трябваше да сече за врата, мишницата, торса, сгънатото коляно. След това се върна в ковачницата, направи ново длето и атакува настървено мрамора; резецът дълбаеше малко под повърхността, като рало в нива. Сега серавецкият мрамор изведнъж стана желязно твърд и скулпторът трябваше да се бори с всички сили, за да постигне желаните форми.

Отказал се от препоръките на Бертолко, той не се и опита да работи мрамора от всички страни, да развива фигурата като цяло, а се съсредоточи върху главата, раменете, ръцете, бедрата, като измерваше с клечката и просто око най-изпъкналите части и продължаваше да дълбае. И ето че едва не съсипа фигурата. Беше зарязал прекалено дълбоко, за да освободи врата и главата, и силните удари на длетото по оформящите се вече раменни мускули предизвикаха силна вибрация, която премина към врата и главата. За миг му се стори, че треперещият камък ще се прекърши в тънката част; неговият Херкулес щеше да загуби главата си, а той трябваше да започне нова, по-малка фигура. Изведнъж трептенето престана.

Микеланджело седна на близкия сандък и избърса потта от лицето си.

Изкова нови, тънко изострени сечива. Сега всеки удар на чука се предаваше пряко на острието на резеца, сякаш не длетото, а Микеланджеловите пръсти режеха кристалите. Той току отстъпваше назад и обикаляше фигурата, защото независимо на каква дълбочина сечеше, мъгла от прахуляк закриваше очертанията на колянната става, на гръдния кош. Взе четка и почисти праха.

Направи втора поредица от грешки; не можа да прецени добре на каква дълбочина трябва да сече по-нататък и нанесе няколко силни удара, които нарушиха хармонията на предната част на фигурата. Но той беше оставил отзад повече мрамор и това му даде възможност да издълбае цялата фигура по-навътре в мрамора.

Колкото по-дълбоко навлизаше, толкова по-бързо напредваше и така разгорещено разкъсваше пластове, та му се струваше, че се намира сред снежна виелица и вдишва вихрите, затваряйки очи при всеки удар на чука.

Анатомията на мраморната фигура започна да се доближава до анатомията на глинения модел: мощна гръд, великолепно заоблени ръце, бедра като бяла дървесина под кората на исполински дървета, глава неголяма, но с огромна сила, съсредоточена в нея. С чук и длето в ръка, той се отдръпна от удивителната фигура пред себе си, все още неоформена в лицето, застанала на грубо одялана основа, за да се вижда от какъв материал е излязла, и си помисли, че още от самото начало мраморът отстъпи пред обичта: податлив като жена. А самият той беше властният мъж; той решаваше, той покоряваше. Но в съприкосновението със своята любов Микеланджело се превръщаше цял в нежност. Мраморът беше девствен, но не студен. Той гореше от бялата си топлина. От мрамора се раждаха статуи, но само след като сечивото проникнеше в него и хвърляше своето семе. От любовта се ражда целият живот.

Микеланджело изгърка повърхността с пемза, но не я полира, понеже се боеше да не намали мъжествеността на фигурата. Остави косата и брадата в сурово състояние, със загатнати само къдри, като държеше малкия тризъб шкарпел под ъгъл, тъй че да задълбава с крайния зъб за акцент.

Една вечер Мона Алесандра си легна уморена и не се събуди вече. Лодовико понесе тежко загубата; както повечето тосканци, той бе дълбоко привързан към майка си и хранеше към нея нежни чувства, каквито не проявяваше към никой друг в семейството. За Микеланджело тази загуба беше болезнена; след смъртта на майка му преди тринадесет години Мона Алесандра беше единствената жена, в която можеше да намери обич и разбиране. Без баба му къщата на Буонароти му се струваше по-мрачна, от когато и да било.

Затова пък в двореца цареше небивало оживление зарад сватбата на Контесина, която щеше да стане в края на май. Понеже Контесина беше най-малката дъщеря, Пиеро, без да се съобразява със законите против разточителството, се готвеше да устрои на Флоренция най-

голямото празненство в нейната история. Контесина тичаше непрекъснато, хвърляше се от плат на плат за своите рокли, наемаше художници да ѝ изпишат раклите, срещаше се с търговци от цял свят, за да си избере бельо, брокати, накити, сребърни и златни изделия, блюда, одеяла, мебелировка, които по право и необходимост се полагаха за зестра на една Медичи.

И ето че една вечер двамата се срещнаха случайно в кабинета. Всичко дотолкова напомняше миналите дни — с Лоренцовите книги и произведения на изкуството наоколо, — че те забравиха за миг предстоящите церемонии и се хванаха нежно за ръце.

— Почти не те виждам вече, Микеланджело. Не бива да се чувствуваш нещастен на сватбата ми.

— А ще бъда ли поканен?

— Сватбата ще стане във Флоренция. Как може да не дойдеш?

— Но трябва да бъда поканен от Пиеро.

— Стига се опъва! — Очите ѝ светнаха от гняв, който бе пламвал и други път, когато той се инатеше. — Ще празнуваш три дни, тъй както и аз.

— Не съвсем — отвърна той; и двамата се изчервиха.

Пиеро възложи на Граначи работата по декорите и украсата за сватбеното празненство — бала, банкета, представленията. Дворецът ехтеше от песни, танци, пиршества, веселби. Ала Микеланджело се чувствуваше самотен. По-голямата част от времето си прекарваше в градината със скулптурите.

Пиеро се държеше любезно, но хладно, сякаш единствената му цел беше да задържи под своя покрив любимия скулптор на баща си. У Микеланджело се засили подозрението, че го държат тук за показ, когато чу Пиеро да се хвали, че имал в двореца две изключителни личности: Микеланджело, който направил големия снежен човек, и един испански бегач, който тичал толкова бързо, че Пиеро не можел да го надбяга с коня си.

— Ваше превъзходителство, може ли да поговорим сериозно за моето мрамороделство? Искам да си печеля с труд прехраната.

В изражението на Пиеро се четеше недоверчивост.

— Преди две години ти се обиди, защото се държах с тебе като със занаятчия. Сега пък се обиждаш, защото не се държа така. Как да ви угоди човек на вас, художниците?

— Нужна ми е определена задача като тази, която баща ви ми постави.

— Каква беше тя?

— Да направя фасадата на „Сан Лоренцо“, с ниши за дванадесет мраморни фигури в естествена големина.

— Той никога не е споменавал пред мен такова нещо. То беше, преди да отиде в Кареджи последния път.

— Ясно, мимолетни мечти на умиращ човек. Но трудно осъществими, нали? Ти гледай да не стоиш в бездействие, пък един ден аз ще ти измисля някаква работа.

Пред очите му течеше река от сватбени подаръци от цяла Италия, Европа и Близкия Изток, от Лоренцови приятели, от търговски съдружници на Медичите: редки скъпоценни камъни, украшения от слонова кост, благовония, скъпи атлази от Азия; златни винени чаши и купи от Ориента, мебели с дърворезба. И той искаше да подари нещо на Контесина. Но какво?

„Херкулес“! Защо не? Беше купил мрамора със собствени пари. Един скулптор трябваше да поднесе скулптура за сватбата. „Херкулес“ — да го сложат в градината на двореца на Ридолфи! Нямаше да й казва, просто щеше да помоли Тополинови да превозят дотам статуята.

Сега за първи път се сблъска с проблема за лицето на Херкулес. То трябваше да бъде портрет на Лоренцо Великолепни: не на неговия чип нос, мътна кожа и сплъстена коса, а на душата и ума на Лоренцо де Медичи. Изражението трябваше да говори за голяма гордост, съчетана със скромност. То щеше да отразява не само способност, а и желание за общуване. На съкрушителната телесна мощ щеше да подхожда една благост, зад която все пак да личи борецът, готов да води битка за човечеството, загрижен за обновлението на коварния свят.

Той свърши скиците и започна възбуден ваянето, проби със свредела ноздрите и ушите, довърши пищните коси, падащи около лицето, докосна с бургийка съвсем леко очите, за да им придаде ясният поглед, проникващ във всяка душа. Работеше от зори до мрак, без да се сеща за ядене на обед, а вечер заспиваше като труп.

Граначи го поздрави за изпълнението на тази сложна задача и добави спокойно:

— Амико mio, не можеш да го подариш на Контесина. Няма да е подходящо.

— Защо не?

— Прекалено е... прекалено е голям.

— Херкулес ли е прекалено голям?

— Не, подаръкът. Ридолфи може да сметнат, че не е редно.

— Не е редно да направя подарък на Контесина?

— Все пак толкова голям подарък...

— За размерите ли говориш, или за стойността?

— И за двете. Ти нито си от рода на Медичите, нито произхождаш от някоя ръководна тосканска фамилия. Може да се изтълкува като проява на лош вкус.

— Но фигурата няма стойност, защото не бих могъл да я продам.

— Има тя стойност. И можеш да я продадеш.

— Кому?

— На Строчите. За градината на новия им дворец. Аз ги доведох тук миналата неделя. И те ме упълномощиха да ти предложа сто златни флорина. Ще я сложат на лично място в двора. Това ще е първата ти продадена фигура!

Сълзи на отчаяние залютяха в очите му, ала сега той беше по-голям и успя да ги преглътне.

— Пиеро и баща ми са прави: каквито и усилия да полага един художник, все свършва като наемен работник, комуто понякога остава нещо за продан.

Нямаше как човек да избяга от това весело възбуждение: три хиляди гости се изляха в града и препълниха флорентинските дворци. Сутринта на двадесет и четвърти май Микеланджело се премени със зелената копринена блуза с кадифени ръкави и с виолетовата пелерина. Пред двореца имаше фонтан, украсен с наниз от плодове, а в средата му — две фигури от Граначи, от които тъй обилно течеше червено и бяло вино, че се разливаше надолу по Виа де Гори.

Той тръгна с Граначи след сватбеното шествие: Контесина и Ридолфи, предхождани от тръбачи, минаваха по украсените със знамена улици. При входа на Пиаца дел Дуомо беше издигната реплика на римска триумфална арка, обкичена с гирлянди. От стъпалата на Катедралата един нотариус прочете брачния договор пред хилядното

множество, което се тълпеше на площада. Когато Микеланджело чу каква беше зестрата на Контесина, призля му.

В семейната черква „Сан Лоренцо“ Пиеро предаде официално Контесина на Ридолфи, който сложи на пръста ѝ сватбения пръстен. Микеланджело остана отзад в черквата и се измъкна през една странична врата по средата на венчавката. От едната страна на площада бяха построени дървени трибуни за множеството, а в средата растеше дърво, високо петдесет стъпки, на което бе направен бял павилион за музикантите. Околните къщи бяха украсени с килими.

Младоженците и придружаващите ги излязоха от черквата, Ридолфи изглеждаше висок с бялата си атлазена пелерина, с гарваново черна коса, обрамчила слабото му, бледо лице. Микеланджело стоеше на стъпалата и наблюдаваше Контесина, облечена в алена копринена рокля с дълъг шлейф и яка от бял хермелин, на главата с изящен накит с алена подложка и позлатени гравирани мъниста. Щом тя седна на обкичената трибуна, забавлението започна: драма, изобразяваща „Борбата между целомъдрието и венчилото“, турнир, в който се би Пиеро, и като връх на всичко — едно състезание между „Рицарите на котката“, в което гол до кръста човек с бръсната глава влизаше в една клетка, където трябваше да умъртви със зъби котка, без да я докосва с ръце.

В приемния салон за Микеланджело имаше запазено място. За сватбата в двореца бе докарана най-хубавата стока на Тоскана: осемстотин бурета вино, купища брашно, месо, дивеч, марципан. Той наблюдаваше изпълнението на обичайните обреди: в ръцете на Контесина положиха дете, а в обувката ѝ оставиха златен флорин — за плодородие и богатство. След сватбеното угощение гостите се отправиха към балния салон, превърнат от Граначи в древен Багдад, а Микеланджело излезе от двореца и тръгна да обикаля площадите, където Пиеро бе сложил пребогати трапези с ядене и пиене за цяла Флоренция. Ала народът изглеждаше мрачен.

Той не се върна в двореца, където предстояха още два дни празненства и веселби, след което щяха да изпроводят Контесина до двореца на Ридолфи. Вместо това тръгна бавно към Сетиняно в нощния мрак, просна едно старо одеяло под Тополиновите сводове и се загледа към слънцето, което се показва зад хълмовете и огря покрива на къщата на Буонароти отвъд дола.

Сватбата на Контесина се оказа преломен момент — за него и за Флоренция. Още на първата вечер от празненствата Микеланджело забеляза негодуванието на народа, чу общия ропот срещу Пиеро. Едва ли имаше нужда от пламенните проповеди против него, произнасяни от Савонарола, който се беше върнал в града с по-голяма власт в своя Доминикански орден и настояваше Синьорията да подведе Пиеро под отговорност за нарушение на законите против разточителството.

Озадачен от силните настроения срещу Пиеро, Микеланджело отиде да види игумен Бикиелини.

— По-малко разточителство ли имаше при сватбите на другите Лоренцови дъщери? — попита той.

— Едва ли. Но в Лоренцо флорентинци виждаха човек, който дели с тях трапезата, а в Пиеро — човек, който смята, че им прави благодеение. Затова неговото вино киселее в устата им.

Завършването на тържествата около сватбата на Контесина беше сигнал за Лоренцовите братовчеди да започнат своята политическа кампания против Пиеро. След няколко дни в града се разнесе нова скандална история: на един гуляй предната вечер Пиеро и родственикът му Лоренцо се сбили зарад една млада жена. Пиеро ударил плесница на Лоренцо; за първи път един Медичи удряше друг Медичи. И двамата извадили ножове и щяло да се стигне до убийство, ако не се намесили приятели. Когато Микеланджело отиде в двореца за обед, забеляза, че още неколцина от старите приятели липсваха. Смехът на Пиеро и другарите му звучеше нервно.

Привечер в градината дойде Граначи и му каза, че едни хора, които видели Херкулеса в двора на Строци, го чакат там и искат да говорят с него за някаква поръчка. Микеланджело прикри изненадата си, като видя, че новите меценати са Лоренцовите братовчеди Лоренцо и Джовани. Той ги беше срещал много пъти в двореца, докато Лоренцо, когото те обичаха като баща, беше жив; Лоренцо им беше дал високи дипломатически постове и дори още преди единадесет години

ги беше изпратил във Франция, за да поздравят Карл Осми по случай качването му на престола.

Двамата братя бяха застанали от двете страни на Херкулеса. Лоренцо, дванадесет години по-голям от Микеланджело, имаше правилни, много изразителни черти, макар да беше сипаничав; той беше здравеняк с мощни гърди, плещи и врат. Живееше като владетел в наследствения дворец на Пиаца Сан Марко и имаше вили на склона под Фиезоле и в Кастело. Ботичели и досега живееше от илюстрациите на Дантевата „Божествена комедия“, които този Медичи му бе поръчал. Самият Лоренцо беше уважаван поет и драмописец. По-малкият брат, двадесет и седем годишният Джовани, бе наречен от флорентинците Красавеца.

Те го поздравиха сърдечно, похвалиха Херкулеса и пристъпиха към целта. Лоренцо заговори от името на двамата:

— Микеланджело, ние сме виждали двете скулптури, които си изработил за чичо Лоренцо, и често сме си говорили с брат ми, че няма да е зле един ден да изваеш и за нас нещо.

Микеланджело не отвърна нищо. Тогава продължи по-малкият брат:

— Винаги сме си мечтали да имаме фигура на младия свети Йоан. От бял мрамор. Този светец е покровител на нашия дом. Интересува ли те тази тема?

Микеланджело пристъпяше сковано от крак на крак и гледаше през главния портал на двореца към залятата от слънце Виа Торнабуони. Той се нуждаеше от работа не само заради парите, но и защото го хващаха дяволите, когато бездействуваше. А една поръчка щеше да му даде мрамор в ръцете.

— Готови сме да платим добра цена — каза Лоренцо, а брат му допълни:

— Освен това отзад в градината ни има място за работилница. Какво ще кажеш?

— Винаги е добре да те търсят. Може ли да помисля?

— Разбира се — отвърна сърдечно Лоренцо. Нямаме желание да те притесняваме. Направи ни удоволствието да ни гостуваш в неделя на обед.

Той си тръгна към дома смълчан, обронил глава. Граначи не обели дума до ъгъла на Виа дей Бентакорди и Виа дел Ангуилара,

където се разделяха. Едва там той каза:

— Помолиха ме да те заведа. И аз те заведох. Но това съвсем не значи, че аз държа да приемеш.

— Благодаря ти, Граначи. Разбирам те.

Но домашните му не проявиха такава търпимост.

— Ще приемеш поръчката, дума да не става! — прогърмя Лодовико. — Само че този път ти ще диктуваш цената, понеже те те търсят.

— Но защо ме търсят? — попита настойчиви Микеланджело.

— Защото искат да им направиш един свети Йоан — отговори леля му Касандра.

— Но защо тъкмо сега, когато организират опозиционна партия срещу Пиеро? Защо не намериха друго време през тези две години?

— А теб какво те засяга това? — викна чичо му Франческо.

— Кой е луд да остави една поръчка да му се изплъзне под носа?

— Има и нещо друго, чичо Франческо. Игумен Бикиелини казва, че целта на братята е да изгонят Пиеро от Флоренция. Според мен те искат да нанесат още един удар на Пиеро.

— Чрез тебе? — учуди се Лукреция.

— Донякъде, мадре миа. — Особената усмивка на Микеланджело заличи грозотата на сплескания му нос.

— Да оставим политиката — изкомандува Лодовико — и да говорим делово. Толкова ли сме богати, че да отхвърляш една поръчка?

— Не, татко, но не мога да изменя на Лоренцо.

— Мъртвите не се нуждаят от вярност.

— Нуждаят се. Колкото и живите. Нали ти дадох стоте флорина от „Херкулес“?

За него всъщност нямаше място в двореца. Той нямаше никаква работа и не бе нужен никому освен на Джулиано, който търсеше приятелството му. Микеланджело обикаляше двореца и гледаше да си намира работа, за да оправдае стоенето си тук: подреждаше Лоренцовите колекции от рисунки, слагаше на място кога някой старинен медальон, кога някой гравирен камък, с които Пиеро случайно се сдобиваше. Лодовико му беше казал, че за да е горд, трябва да има пари в кесията; но понякога природата на човека не му дава възможност да избира дали да прояви, или не една вродена черта в характера си.

Пиеро също беше нещастен; седнал на масата, блед, студен, той питаше малцината си останали приятели:

— Защо не мога да убедя Синьорията да се съгласи с моите гледища? Защо имам неприятности за всяко нещо, а животът на баща ми вървеше толкова гладко?

Когато Микеланджело постави този въпрос на Бикиелини, игуменът, облечен в расото си, от което се подаваше чиста колосана риза, се облегна на стола си и очите му светнаха от гняв.

— Четиримата му предшественици от рода на Медичите смятаха управлението за изкуство. Те обичаха Флоренция повече от себе си. А Пиеро...

Микеланджело се изненада от настървението в гласа на игумена.

— Досега не съм ви виждал озлобен, отче.

— А Пиеро не се вслушва в никакви съвети. Слабохарактерен човек на кормилото и жаден за власт свещеник, който се стреми да го измести... Печални дни настъпиха за Флоренция, синко.

— Аз слушах някои от проповедите на Савонарола за приближаващия потоп. Половината флорентинци вярват, че утре-другиден ще дойде страшният съд. С каква цел всява ужас в гражданите?

Игуменът си свали очилата.

— Той иска да стане папа. Но амбициите му не свършват дотук: решил е да покори и Близкия изток, после Ориента.

Микеланджело попита шеговито:

— Вие не сте много запален на тема покръстване на езичниците, нали?

Игуменът не отговори веднага.

— Дали бих желал светът да стане изцяло католически? Да, но само ако светът иска да бъде покръстен. И то не от тиранин, който ще превърне в пепел науката и изкуството и ще унищожи мъдростта на света, за да спаси душата му. Никой истински християнин не би пожелал това.

В двореца Микеланджело намери бележка от баща си, който го викаше бързо. Лодовико го въведе в стаята на момчетата, вдигна куп дрехи от шкафа на Джовансимоне и загреба отдолу куп скъпоценни камъни, златни и сребърни токи, медальони.

— Какво означава това? — попита той Микеланджело. — Нима Джовансимоне върши нощни обири по хорските къщи?...

— Няма нищо чак толкова противозаконно, татко. Джовансимоне е капитан в Савонароловата Армия на момчетата. Те обират накитите на жените, които нарушават наредбите на монаха, забраняващи носенето на скъпоценности на обществени места; разберат ли, че някое семейство нарушава законите против разкоша и разточителството, хлопат по вратите — двайсет — трийсет момчетии — и обират всичко. Ако срещнат съпротива, едва не пребиват хората с камъни.

— Но има ли право Джовансимоне да държи тези неща? Те сигурно струват стотици флорини.

Предполага се, че трябва да ги занесе в „Сан Марко“. Повечето от момчетата ги носят. Гамените от старата банда на Джовансимоне сега са „белоризи ангели“, както ги нарича Савонарола. Градският съвет е безсилен да ги спре.

Лионардо избра това време, за да повика Микеланджело в „Сан Марко“ и му покаже училището за живописци, скулптори и илюстратори, което Фра Савонарола бе създал в килиите до градината на обителта.

— Сам виждаш, Микеланджело: Савонарола не е против изкуството, а само против безнравственото изкуство. Сега ти се удава възможност да дойдеш при нас и да станеш скулптор в нашия орден. Мрамор и поръчки никога няма да ти липсват.

— А какви скулптури ще правя?

— Има ли значение какви скулптури ще правиш, щом ще имаш работа?

— Кой ще ми казва какво да вая?

— Фра Савонарола.

— Ами ако не желая да вая това, което той иска?

— Като монах няма да имаш право на избор. Никакви лични желания...

Той се върна при своята маса в запуснатата градина. Тук поне беше свободен да рисува по памет анатомични скици на видяното по време на дисекциите. После изгаряше пренаселените със скици и щрихи листове, но това едва ли бе нужно, тъй като никой вече не идваше в градината освен петнадесетгодишния Джулиано, който

понякога се отбиваше с книги под мишница и учеше на някогашната маса на Ториджани сред приятната тишина на верандата. След това двамата се прибираха в двореца в летния здрач, който се сипеше над града като сив пращец и потулваше ведрата синина и златистите отражения на камъните на сградите.

С настъпването на есента Флоренция бе въввлечена в международен конфликт, който можеше да доведе до унищожаването на града държава. Доколкото схващаше Микеланджело, всичко това се случи, защото френският крал Карл Осми беше създал първата редовна армия след Цезаровите легиони, която се състоеше от двадесетина хиляди обучени и тежковъоръжени войници. Сега кралят се готвеше да прехвърли тази армия през Алпите и да влезе в Италия, за да предяви права към Неаполското кралство, което му се полагало по наследство. По времето на Лоренцо Карл Осми не би тръгнал на поход през Тоскана, понеже бе твърде приятелски настроен към Медичите; пък и да би тръгнал, Лоренцовите съюзници — градовете държави Милано, Венеция, Генуа, Падуа, Ферара — щяха да сплотят редици и да не го допуснат. Ала Пиеро беше изгубил тези съюзници. Миланският херцог бе проводил пратеници при Карл, да го викат в Италия. Братята Лоренцо и Джовани, присъствували някога на коронясването му във Версай, бяха уверили краля, че Флоренция очаква триумфалния му поход.

— Тъй като Орсините, родът на майката и жената на Пиеро, бяха в съюз с Неапол, Пиеро отказа да пусне Карл да мине безпрепятствено. Но пък и не направи нищо от пролетта до есента, за да събере войска и оръжие и да спре френския крал, ако той решише да нахлуе. Гражданите на Флоренция, които биха се сражавали зарад Лоренцо, сега бяха готови да посрещнат на драго сърце французите, защото те щяха да им помогнат да изгонят Пиеро. А и Савонарола беше поканил Карл да влезе във Флоренция.

— Към средата на септември Карл Осми, прехвърлил вече армията си през Алпите, бе приветствуван от Миланския херцог и бе плячкосал град Рапало. Тази вест хвърли Флоренция в треска. Всяка нормална дейност бе прекратена, но когато Карл пак проводи свои пратеници с искане да се осигури безпрепятствено преминаване на френските войски, Пиеро ги върна без определен отговор. Тогава

френският крал се врене да мине като ураган през Тоскана и да покори Флоренция.

Микеланджело имаше сега нов съсед в двореца. Пиеро беше докарал Алфонсиния брат Паоло Орсини, за да предвожда стотина наемни войници... срещу двадесетхилядната войска на Карл. Десет пъти Микеланджело се зарича, че ще избяга от двореца и ще тръгне към Венеция, както го бе посъветвал Лоренцо. Верен на Лоренцо, на Контесина, на Джулиано и дори на кардинал Джовани, той не хранеше никаква привързаност към Пиеро, който му бе дал покрив, място за работа и заплата. И есе пак нещо го възпираше да се присъедини към бегълците.

Трите години под крилото на Лоренцо — в градината и двореца — бяха години на тревълнения, растеж, учение, овладяване на сечивата и занаята, всеки ден от тях — скъп камък, който човек цени, за който милее; всеки ден от тях — година на узряване. А ето че две години и половина след смъртта на Лоренцо почти не бе направил крачка напред. Вярно, беше станал по-голям майстор, благодарение на игумен Бикиелини и на многото дисекции, ала не се чувствуваше така жив, така умъдрен, така градивен, както в разгара на учението при Бертолдо, при Лоренцо Великолепни при Пико, Полициано, Ландино, Фичино, Бенивиени. Отдавна вече тъпчеше в дъното на някакъв глобус. Как да излети пак нагоре? Как да се издигне над вълненията, страховете, вцепенението на Флоренция, как да накара ума си и ръцете си да заработят отново като на скулптор? Как наистина, щом дори Полициано диреше опрощение от Савонарола и го молеше от смъртния си одър да го приеме в Доминиканския орден, че да го погребат в монашески одежди в обителта „Сан Марко“?

Граначи се въздържаше да му даде съвет. Буджардини каза само:
— Тръгнеш ли за Венеция, идвам и аз.

Когато Якопо научи, че Микеланджело мисли да заминава, намери го и извика:

— Винаги съм мечтал да видя Венеция. На чужди разноски. Вземи ме със себе си. Ще те пазя от разбойници по пътя.

— Като им подхвърляш шеги ли? Якопо сбърчи лице и отвърна:

— Смехът е копие. Е, какво ще кажеш?

— Дадено, Якопо. Тръгна ли за Венеция, ще взема и теб.

На двадесет и първи септември Фра Савонарола правейки последно усилие да прогони Пиеро, изнесе в Катедралата проповед, която беше връх на всичко. Флорентинци се гъстяха в храма. Никога досега монахът не бе имал такова влияние и никога досега в гласа му не бе звучала тъй силно камбаната на близка гибел. Косите на флорентинци настръхнаха, богомолците плачеха и се вайкаха, докато Савонарола рисуваше унищожението на Флоренция и на всяко живо същество в нея.

Сега земята била вече покварена в божии очи, земята била пълна с жестокости. И бог погледнал земята и ето, видял, че тя е покварена; защото всяка плът на земята тръгнала по порочен път.

„И аз ето, ще нанеса на земята потоп от вода, за да изтребя всяка плът под небето, която има в себе си дихание на живот; всичко, що е на земята, ще умре...“

Най-лекият шепот на монаха проникваше и в най-отдалечените ъгли на просторната Катедрала. Гласът му отекваше от всеки камък. Микеланджело, застанал току до вратите, се чувствуваше ограден от море от думи, които го заливаха като прииждащи води. Той излезе на улицата, заобиколен от тълпа хора, умрели от страх, онемели, с изцъклени очи.

Само игумен Бикиелини беше спокоен.

— Но, Микеланджело, това е некромантия. В глава девета на Битието сам бог обещава на Ной и синовете му, че никога вече няма да има втори потоп: „И ето, аз поставям мойта завет с вас и с вашето семе подир вас... че няма да се изтреби вече всяка плът от водата на потоп; нито ще бъде вече потоп, за да запустят земята.“ Кажи ми сега, с какво право Савонарола преиначава Библията? Един ден флорентинци ще разберат, че Савонарола ги е смятал за глупаци...

Мекият глас на игумена разтури магията на Савонарола.

— Тогава ще можете да му отворите вратите на „Санто Спирито“, за да го спасите от тълпата — подметна Микеланджело.

Игуменът се усмихна накриво.

— Представяш ли си Савонарола да положи клетвата на мълчанието. Той би предпочел да изгори на кладата.

Примката се затягаше с всеки изминал ден: Венеция се обяви за неутрална, Рим отказа да даде войски. Карл атакува граничните крепости на Тоскана, няколко от тях паднаха въпреки упоритата

съпротива на каменарите от мраморните кариери в Пиетрасанта; влизането на френската армия във Флоренция беше въпрос на дни.

Микеланджело почти нямаше възможност да прецени събитията разумно. Народът биваше обземаан ту от истеричен страх, ту от успокоение, целият град бе плъпнал по улиците, призован към Пиаца делла Синьория от голямата камбана в кулата, за да чуе новините. Щеше ли да бъде опустошен градът? И републиката свалена? Щяха ли богатствата, произведенията на изкуството, търговията, сигурността и благоденствието да бъдат погубени от монарха-нашественик и неговата войска, след като Флоренция бе живяла толкова дълго в мир със света, че вече нямаше нито войска, нито оръжия, нито желание да воюва? Нима бе започнал вторият потоп?

Една сутрин Микеланджело стана и забеляза с изненада, че дворецът е напуснат. Пиеро, Орсини и помощниците им бяха хукнали да преговарят с Карл. Алфонсина бе тръгнала с децата си и Джулиано да търси убежище в една вила край хълмовете. Ако не се броят няколкото стари прислужници, Микеланджело беше сам. Разкошният дворец навяваше страх със своята празна тишина. Лоренцовото тяло бе умряло в Кареджи, а сега великият дух на този човек, за който говореха разкошната библиотека и произведенията на изкуството в двореца, изглежда, също умираше. Както вървеше из кървящите коридори и поглеждаше в големите празни стаи, Микеланджело усети да прониква в него оня страшен мирис на смърт. Той не можеше да не го познае, той, който беше станал такъв вещ познавач в стаята за мъртвите на „Санто Спирито“.

Хаосът продължаваше. Пиеро бе паднал ничком пред Карл и бе предложил на завоевателя крайбрежните крепости, Пиза и Ливорно и двеста хиляди флорина, ако той „продължи по брега и избегне Флоренция“. Вбесен от тази унизителна капитулация, Градският съвет заби камбаната на върха на Синьорията, събра народа и заклеми Пиеро зарад неговата „страхливост, глупащина, некадърност и поражение“.

Една делегация, в която бе включен и Фра Савонарола, бе изпратена при Карл. Никой не се бе допитал до Пиеро за това. Пиеро пристигна бързо-бързо във Флоренция, за да предяви отново своите права. Градът побесня от гняв. Пиеро поиска да го изслушат. Тълпата ревна:

— Махай се! Не пречи на Синьорията!

Пиеро ѝ обърна гръб с презрение. Хората на площада клатеха глави заканително, групи момчета дюдюкаха и го замеряха с камъни. Пиеро измъкна меча си. Тълпите го погнаха по улиците. Той се скри в двореца и успя да възпре временно тая сган, като накара останалите в двореца слуги да изнесат вино и сладкиши.

После по улицата се зададоха вестоносци, които викаха:

— Синьорията изгонва Медичите! Завинаги! За главата на Пиеро се дава награда от четири хиляди флорина. Долу Пиеро!

Когато се прибра в двореца, Микеланджело научи, че Пиеро се измъкнал през задната градина, срещнал се с Орсиниевата банда наемници при Порта Сан Гало и избягал. Кардинал Джовани, зачервен и запотен от купа книги, които бе помъкнал, сподирен от двама прислужници, също натоварени с красиво подвързани томове, се беше упътил през градината към задната врата, за да избяга. Разтревоженото му лице просветна, като видя Микеланджело.

— Буонароти, спасих някои от редките ръкописи на баща ми, тези, които той най-много ценеше.

Народът можеше да нахлуе всеки миг.

Тълпата се втурна в двора. Разнесоха се викове: „Медичите са прогонени!“, последвани от: „Всичко в двореца е наше!“ Разбунтувалите се флорентинци нахълтаха в избите за вино, взеха да разбиват касите и когато не успяваха да измъкнат тапите, трошаха бутилките о стените. Стотици бутилки и дамаджани минаваха от ръка на ръка, от уста на уста, хората ги изпиваха безразсъдно, на дълги глътки, без да усетят вкуса на виното, което се лееше така свободно, че наводни избата. После първата глутница хукна нагоре по стълбите, помитайки тези, които се мъчеха да я възпрат, решена да пляккоса двореца.

Микеланджело беше застанал пред Донателовия „Давид“, готов да го брани. Тълпата все още се вливаше през главния портал, напълваше двора — някои от тези лица той бе виждал много пъти по улиците и площадите — тихи, добродушни хорица, побеснели неочаквано, готови да рушат с безликата безотговорност на тълпата. Коя бе причината за тази промяна? Може би това, че за първи път се чувстваха в двореца на Медичите като господари, а не като гости?

Блъснаха го толкова силно в „Давид“, че на главата му излезе цицина. Тълпата грабна Донателовата скулптура „Юдит и Олоферн“, която стоеше наблизо, и с одобрителен рев я изнесе през задната градина. Каквото беше по-тежко — римски портрети и мраморни бюстове, — разбиваха го на пух и прах с пики и тояги.

Микеланджело се промъкна покрай стената, изкачи на един дъх главното стълбище, спусна се като стрела по коридора към кабинета, затръшна вратата след себе си и потърси резето. Но резе нямаше. Той огледа безценните ръкописи, витринките с редки камеи, амулети, гравирани скъпоценни камъни, стари монети, гръцките барелефи над вратата, дървените табла, между които и Джотовото „Снемане от кръста“ и Ван Ейковият „Свети Йероним“. Какво можеше да стори, че да ги запази?

Погледът му попадна на подемника за храна. Той отвори вратата, затегли въжетата и когато плотът се изкачи, взе да трупа на него малки живописни творби, гледжосани и мозаични табла, купи от яспис, сардоний и аметист, статуйка на Платон, кристален часовник с поставка от позлатено сребро, стъклени вази от Гирландайо, ръкописи, пръстени и брошки. Стария беззъб фавн, който той бе копира за първата си скулптура, напъха под ризата си. После потегли другото въже, спусна донякъде подемника и затвори вратата. В този миг тълпа хора стигнаха до кабинета и започнаха да го опустошават като скакалци. Микеланджело се добра с мъка до своята стая и нахвърля под креватите Бертолдовите модели и няколко бронзови скулптури.

Повече нищо не можеше да направи. Стотици метежници препускаха из двореца и големите зали, разграбваха семейните прибори от столовата, трошаха блюдата и стъкларията, крещяха от радост и се боричкаха за сбирките от златни и сребърни медали, задигаха от стаите на Пиеро купите и трофеите му, замеряха с недопити бутилки Полайуоловата картина „Херкулес и лъвът“. Той гледаше безпомощно как грабнаха от Лоренцовата стая четирите ясписови вази, на които бе гравирано името на Лоренцо, как отмъкваха табла на Мазачо и Венециано, отрязваха платна от рамките им, откъртаха скулптури от постаментите им, трошаха столове и маси и всичко, каквото не можеше да се отнесе, разбиваха шкафове. В библиотеката смъкваха от полиците редки книги и ръкописи и ги тъпчеха с нозе.

На Пиеро ли отмъщаваха тези флорентинци? Та тия разкошни сбирки не бяха негови. Като ги гледаше с какво настървение съдираха кадифените завеси и разпаряха тапицираните с коприна мебели, той поклати отчаяно глава: „Кой може да надникне в душата на една тълпа?“

Микеланджело съзря само един от верните на Медичите хора, братовчед си Бернардо Ручелай, съпруг на Нанина де Медичи, който бе застанал пред картината на Ботичели „Палада укротява кентавъра“ в преддверието до гостната. Бернардо крещеше:

— Вий сте граждани на Флоренция! Защо унищожавате собствените си богатства? Престанете, моля ви!

В очите на Микеланджело той беше героична фигура — със святкащ поглед, разперил ръце, за да запази картината. Но след малко го повалиха с удар. Микеланджело се добра до проснатото тяло, вдигна го на ръце и отнесе окървавения човек в близкия килер. „Това е най-близкият досег, който съм имал с роднините си по майчина линия“ — помисли си той с ирония.

— Дворецът беше обърнат наопаки. В Лоренцовата канцелария, след като смъкнаха картите и гоблените от стените, неколцина яки носачи успяха да разбият сейфа. От него рухна дъжд от двадесет хиляди флорина, който накара тълпата да изпадне в дива радост и да се боричка за златните монети.

Микеланджело си проправи път до задната стълба, спусна се по нея, излезе през градината и тръгна по странични улички към двореца на Ридолфи. Там поиска от един слуга перо и мастило и написа на Контесина кратка бележка: „Щом премине опасността, изпрати някого в кабинета на баща си... Напълних кухненския подежник колкото можах повече.“ Подписа се с инициалите си — МБ.

По пътя към къщи се отби на две места: у Буджардини и у Якопо, за да им обади да го чакат в полунощ при Портата Сан Гало.

Когато градът най-сетне заспа, Микеланджело се промъкна край стихналите къщи към оборите на двореца. Двамина от слугите бяха останали при конете, да ги вардят, докато траеше адската неразбория. Слугите знаеха, че той има право да вземе коне, щом пожелае. Те му помогнаха да оседлае три коня. Той яхна единия и поведе другите два след себе си.

При портата нямаше стража. Буджардини го чакаше, застанал притаен в тъмнината, и режеше с ножче дългите си нокти. След малко пристигна и Якопо. Тримата тръгнаха за Венеция.

Следобед на втория ден вече бяха прехвърлили Апенините и се спуснаха от прохода Фута в оградената с червени тухлени стени Болоня, чиито зъбери и кули — няколко от тях наклонени по-опасно от кулата в Пиза — се забиваха в прозрачното небе на Емилия. Момчетата влязоха в града откъм реката и минаха през разхвърляните остатъци от селски пазар, които група старици в черно метяха с метли от върше. Попитаха една от бабичките за пътя и се отправиха към Пиаца Комунале. Тесните криволичещи улички, покрити с издадените втори етажи на къщите, бяха страшно задушни. Всяка болонска фамилия си беше издигнала бойна кула за отбрана срещу съседите си — стар флорентински обичай, забранен от Козимо, който бе заставил флорентинците да съборят кулите си до равнището на къщните покриви. От двете страни на по-широките улици и площади имаше аркади от оранжеви тухли, които предпазваха хората от сняг и дъжд и от силната лятна жегата, тъй че болонци можеха да прекосяват града във всяка посока, без да се боят от капризите на времето.

Тримата стигнаха до главния площад, в единия край на който се издигаше величествената черква „Сан Петронио“, а по цялото протежение на една от страните му — Общинската палата; слязоха от конете и начаса бидоха заобиколени от болонската стража.

— Вие не сте от Болоня, нали?

— Флорентинци сме — отвърна Микеланджело.

— Палците ви, ако обичате.

— Палци ли? Какви палци ви хванали?

— Искаме да видим червения восък с отпечатъците от палците ви.

— Нямаме никакъв червен восък.

— Тогава ще трябва да дойдете с нас. Арестувани сте.

Отведоха ги в митницата — редица помещения, скрити зад портици, където дежурният чиновник им обясни, че всеки странник, пристигащ в Болоня, трябва да се регистрира и да даде отпечатък от палеца си при някоя от шестнадесетте врати на града.

— Откъде да знаем това? — попита Микеланджело. — Никога преди не сме идвали в Болоня.

— Незнанието на закона не оправдава никого. Налага ви се глоба от петдесет болонски лири.

— Петдесет болонски... Че ние нямаме толкова пари.

— Много жалко. Тогава петдесет дена затвор.

Микеланджело се втренич онемял в Буджардини и Якопо.

Още неуспели да се опомнят, някакъв мъж се обади:

— Може ли да поговоря с тези млади хора?

— Разбира се, ваше превъзходителство — отвърна чиновникът.

— Мъжът се обърна към Микеланджело. — Ти не се ли казваше Буонароти?

— Така се казвам.

— Баща ти не е ли служител във Флорентинската митница?

— Да, господине.

Тогава болонецът се обърна към митническия чиновник:

— Този младеж е от добро флорентинско семейство: баща му е началник на един отдел в тамошната митница, какъвто сте и вие. Не мислите ли, че двата братски града трябва да оказват взаимно гостоприемство на своите видни семейства?

Поласкан, чиновникът отвърна:

— Разбира се, ваше превъзходителство.

— Аз гарантирам за тези младежи.

Излязъл отново на площада, огрян от слабото зимно слънце, Микеланджело се вгледа в своя доброжелател. Макар леко прошарените му коси да говореха, че той е вече към четиридесет и пет годишен, гладкото, румено, голобrado лице му придаваше по-млад вид; той имаше идеално бели зъби и малка уста, едва ли не притисната между ярко изразените нос и долна челюст. От средата на очите веждите му се извиваха въпросително нагоре. Носеше мека черна вълнена пелерина с набрана бяла яка.

— Вие сте толкова мил, пък аз съм така глупав: запомнили сте моята незабележителна физиономия, а аз, макар да съм убеден, че сме се срещали...

— Дватама седяхме един до друг на един от Лоренцовите приеми — подсказа му болонецът.

— Разбира се! Вие бяхте синьор Алдовранди. Подестът на Флоренция. Тогава ми разказвахте за творбите на един голям скулптор, който е работил тук в Болоня.

— Якопо делла Куерча. Сега ще мога да ти покажа работите му. Ще ми направите ли удоволствието да ми гостувате тримата за вечеря?

— Това ще бъде по-скоро удоволствие за нас — ухили се Якопо. — Ние не сме задоволявали стомасите си, откакто изгубихме от поглед Флорентинската катедрала. — Тогава сте случили добър град — отговори Алдовранди. — Болоня е известна под прозвището Угоената. Ние се храним по-богато от всички хора в Европа.

Те излязоха от площада и тръгнаха на север — вдясно беше черквата „Сан Пиетро“, а вляво семинарията към нея, — после влязоха във Виа Галиера. Дворецът на Алдовранди се намираше на номер осем от лявата страна на улицата — изцяло оразмерена тухлена постройка, на три етажа. Входът беше с готически свод, ограден с фриз от цветна теракота с фамилия герб; прозорците — сводести, помежду с мраморни колони.

Буджардини и Якопо останаха да предадат конете, а в това време Алдовранди заведе Микеланджело да види облицованата с дървена ламперия библиотека, с която той страшно се гордееше.

Тези томове съм ги събрал с помощта на Лоренцо де Медичи.

Той имаше екземпляр от Полициановата „Станце пер ла Джостра“, подписан от самия Полициано, Микеланджело взе подвързания с кожа ръкопис.

— Нали знаете, господин Алдовранди, че Полициано почина преди няколко седмици?

— Да, аз бях съкрушен. Да изгубим такъв голям ум!

— Пико също е починал. Колко мрачен ще бъде светът без тях!

— Пико ли? — Микеланджело преглътна с мъка. — Не знаех това. Но Пико беше толкова млад!

— На тридесет и една. Със смъртта на Лоренцо настъпи край на една ера. Всичко ще бъде вече различно.

Хванал поемата в ръка, Микеланджело зачете на глас, а в ушите му зазвучаха гласовете на четиримата платоновци, които го учеха. Алдовранди каза почтително:

— Ти четеш добре, млади приятелю. Имаш ясна дикция и умееш да декламираш стихове.

— Имах добри учители.

— Обичаш ли да четеш на глас? Аз имам всички големи поети: Данте, Петрарка, Плиний, Овидий. — Досега не съм си давал сметка, че обичам.

— Кажи ми, Микеланджело, какво те доведе в Болоня?

Алдовранди вече знаеше съдбата на Пиеро, защото предния ден Медичите бяха минали през Болоня. Микеланджело обясни, че е тръгнал за Венеция.

— А как тъй тримата нямате петдесет болонски лири, щом сте тръгнали на такъв дълъг път?

— Буджардини и Якопо нямат и солдо. Аз им плащам разноските.

Алдовранди се усмихна.

— И аз бих обикалял света, ако ти ми поемеш разноските.

— Ние се надяваме да намерим работа във Венеция.

— Тогава защо не останете в Болоня? Тук има какво да научите от Делла Куерча; може дори да се намери някоя поръчка за теб.

Очите на Микеланджело светнаха.

— След вечеря ще поговоря с двамата си другари.

Досегът с болонската стража беше вече убил жаждата за пътешествия у Якопо и Буджардини. Освен това тях не ги интересуваха скулптурите на Делла Куерча. Те решиха, че е по-добре да се върнат във Флоренция. Микеланджело им даде пари за из път и ги помоли да върнат неговия кон в двореца на Медичите. После съобщи на Алдовранди, че остава в Болоня и ще си потърси квартира.

— Дума да не става! — възкликна Алдовранди. — Не може един приятел и любимец на Лоренцо де Медичи да живее в някакъв болонски хан. Един флорентинец, възпитаник на четиримата платоновци, е рядка чест за нас. Ще бъдеш наш гост.

Микеланджело се събуди от оранжевото болонско слънце, което се струеше в стаята му и осветяваше гоблена зад него и светлия, разделен на квадрати таван. В едно ковчеже пред леглото намери ленен пешкир и се уми в сребърното легенче на шкафа под прозореца, усещайки под босите си нозе топлия персийски килим. Бяха го поканили в жизнерадостен дом. До слуха му долитаха гласовете и

смехът, които къртяха в това крило на двореца, където живееха шестимата сина на Алдовранди. Синьора Алдовранди, втора съпруга на Алдовранди, дала своя дял в домочадието, беше привлекателна и мила жена, която не само обичаше еднакво шестте момчета, но посрещна Микеланджело тъй топло, като да беше седмият син. Домакинът, Джанфранческо, произхождаше от оня клон на фамилията Алдовранди, който се бе отделил от стария дворец на дедите, бе се отдал на търговия и сарафлък и дотолкова бе преуспял, че Джанфранческо, дипломиран нотариус и способен сараф на младини, сега имаше време да се занимава с изкуство. Запален любител на поезията, сам той пишеше хубави стихове на простионароден език. Беше се издигнал бързо в политическия живот на града държава: сенатор, гонфалониер, един от Шестнадесетте реформатори на свободната държава, които управляваха Болоня, близък приятел на властващата фамилия Бентиволио.

— Съжалявам само за едно в живота си: че не мога да пиша на гръцки и латински — каза той на Микеланджело, докато закусваха със сладки кифли и чай от ароматни билки на ореховата маса за четиридесет души, с инкрустиран в средата герб. — Чета, разбира се, на тези езици, но на младини губех твърде много време да реда сметките, вместо да реда стихове.

Той беше страстен колекционер. Разведе Микеланджело из двореца, за да му покаже своите диптихи, дърворезба, сребърни и златни купи, монети, теракотови глави, изделия от слонова кост, бронзови и мраморни статуйки.

— Но както виждаш, нямам нито една значителна местна творба — отбеляза той със съжаление. — За мен това е загадка: защо Флоренция да има, а Болоня — не? Ние сме не по-малко богат град, нашите хора са не по-малко енергични и предприемчиви от вашите. Имаме чудесни традиции в областта на музиката, науката, но никога не сме успели да създадем голяма живопис и скулптура. Защо?

— Моите уважения, но защо наричат вашия град Угоената Болоня?

— Защото сме чревоугодници, известни още от времето на Петрарка с това, че обичаме телесните удоволствия. Ние сме град на плътските наслади.

— А дали това не е отговорът?

— Искаш да кажеш, че когато всички потребности са задоволени, не се чувства нужда от изкуство? Но и Флоренция е богата, живее добре...

— Само Медичите, Строците, няколко фамилии. Тосканците са сухи по природа. И пестеливи. Не помня да сме имали у дома гости за обед или за вечеря; или пък нашето семейство да е яло у приятели. Не помня Буонаротите да са направили или получили подарък. Ние обичаме да печелим, но не и да пилеем парите си.

— А ние, болонците, смятаме, че парите са за пилеене. Вложили сме целия си гений, за да направим удоволствията си по-изтънчени. Знаеш ли ти, че ние сме измислили тъй наречената „болонска любов“? Че нашите жени не се носят по италианската мода, а само по френската? Че правят една рокля от няколко различни материи? Че нашият салам е такъв специалитет, та пазим рецептата му като държавна тайна?

За обед четиридесетте места на масата се запълниха. Тук бяха братята и племенниците на Алдовранди, професори от Болонския университет, знатни семейства от Ферара и Равена, които имаха път оттук, кардинали, членове на управляващата болонска Шестнадесеторка. Алдовранди беше очарователен домакин, но за разлика от Лоренцо не се стараеше да създаде връзка между гостите си, да сключва сделки или да преследва някаква друга цел освен наслаждението от превъзходните риби, салами, месни ястия, от вината, анекдотите и приятната атмосфера.

След почивката Алдовранди покани Микеланджело да обиколи с него града. Те тръгнаха под аркадите, покрай дюкяните, където се продаваха най-големите лакомства на Италия, изключителни сирена, от бял по-бял хляб, най-редки вина; в месарниците на Борго Галиери имаше толкова месо, колкото Микеланджело не бе виждал за цяла година във Флоренция; после минаха през Стария риби пазар, където се продаваше вкусният улов от блатистите долини около Ферара: есетра, речни раци, кефал. Стотици сергии за дивеч предлагаха убити вчера сърни, яребици, зайци, фазани; и на всяка крачка можеше да се види прочутият в цял свят болонски салам. Навсякъде Микеланджело срещаше студенти, които учеха лекциите си в малките кафенета под оранжевите аркади и междувременно играеха на зарове и карти.

— Само едно ми липсва тук, господин Алдовранди. Не виждам никъде каменна скулптура.

— Защото ние нямаме каменни кариери. Много просто, нали? Но винаги сме се стремили да привличаме най-добрите мрамороделци: Никола Пизано, Андреа да Фиезоле, Делла Куерча от Сиена, Дел Арка от Бари. Виж, местната ни скулптура е теракотова.

Едва когато стигнаха до черквата „Санта Мария делла Вита“, Микеланджело видя нещо вълнуващо — Алдовранди му показва „Оплакване на тялото Христово“ от Дел Арка. Тази голяма теракотова група беше драматична и дълбоко покъртителна, защото Дел Арка бе изразил в своите фигури безкрайна мъка и скръб.

След малко те се натъкнаха на някакъв младеж, който правеше теракотови бюстове, за да бъдат поставени над капителите на Палацо Аморино на Виа Санто Стефано. Младежът беше здравеняк, с огромни плещи и бицепси, но главата му приличаше на обърнато нагоре яйце. Алдовранди го назова Винченцо.

— Това е моят приятел Буонароти — представи той Микеланджело, — най-добрият млад скулптор във Флоренция.

— Хубаво, че се запознаваме — каза Винченцо, — понеже аз съм най-добрият млад скулптор на Болоня. Аз съм наследник на Дел Арка. Готвя се да довърша голямата гробница на Пизано в „Сан Доменико“.

— Получи ли вече поръчка за нея? — попита остро Алдовранди.

— Още не, ваше превъзходителство, но трябва да я получа. В края на краищата аз съм болонец. Скулптор съм. Какво е по-естествено от това? — Той се обърна към Микеланджело: — Ако се нуждаете от помощ в Болоня, ще ви покажа всичко.

След като си тръгнаха, Алдовранди изсумтя:

— Наследник на Дел Арка! Той е наследник само на дядо си и баща си, които са най-добрите тухлари в Болоня. По-добре да си гледа своя занаят.

Стигнаха до „Сан Доменико“, построена в 1218 година от Доминиканския орден. В тази черква, разделена на три кораба и поизписана от повечето флорентински черкви, се намираше саркофагът на свети Доменико, при който Алдовранди го заведе. Той посочи трите мраморни скулптури, завършени през 1267 година, после допълнителната работа на Николо дел Арка.

— Дел Арка почина преди осем месеца. Остава да се изработят още три фигури: един ангел вдясно, свети Петроний, който държи макет на град Болоня, и свети Прокъл. Това са скулптурите, които Винченцо каза, че ще вае.

Микеланджело погледна настойчиво Алдовранди. Ала той не добави нищо повече, а го изведе от черквата на Пиаца Маджоре, за да му покаже работата на Якопо делла Куерча над главния портал на „Сан Петронио“. Алдовранди се дръпна и остави Микеланджело да мине сам напред.

Микеланджело се спря поразен, зинал от почуда и задоволство. Алдовранди се приближи до него.

— Знаеш ли, че Делла Куерча е участвувал в конкурса за вратите на Баптистерията във Флоренция? В хиляда и четиристотна година Гиберти спечелва конкурса, но тези пет сцени от двете страни и петте отгоре са отговорът на Делла Куерча. Тук, в Болоня, ние смятаме, че те не са по-лоши от Гибертиевите.

Микеланджело стоеше пред каменния релеф и клатеше глава невярващ. Това като че беше най-добрата скулптурна работа, която той бе виждал.

— Може би не са по-лоши, може би са по-добри, но положително са по-различни — отвърна той. — Дела Куерча е бил не по-малък новатор от Гиберти. Вижте колко са живи човешките му фигури, как пулсират от вътрешна жизненост. — Той посочи един от релефите, после друг, възкликвайки: — Как само е изваял бог! Адам и Ева! Каин и Авел! Пияния Ной! Изгонването от рая! Вижте каква сила, какво проникновение! Аз съм поразен. — Той се обърна към приятеля си и добави пресипнало: — Синьор Алдовранди, такива човешки фигури съм мечтал да вая.

В Болоня Микеланджело има и едно преживяване, каквото не бе и сънувал.

Алдовранди го водеше навсякъде: на обеда в дворците на братята си, на интимни вечери у приятели. Болонците бяха по природа гостоприемни хора, които обичаха да се веселят. На една вечеря, дадена от Марко Алдовранди, племенник на Джанфранческо, Микеланджело се запозна с Клариса Сафи; това стана в Марковата вила на хълмовете, където Клариса го посрещна като домакиня. Други жени не присъстваха, само приятели на Марко.

Тя беше стройна, златокоса и — според последната мода — с оскубана отпред коса, за да се увеличи челото. Гъвкава като плачеща върба фигура, която се кършеше с изтънчена чувственост; и най-лекото движение на ръката, рамото, крака беше нежно и приятно като музика. Тя, изглежда, бе едно от онези редки създания, родени само за любов. Скицирайки мислено фигурата ѝ, Микеланджело откри в нея пълна завършеност, вълнообразна мекост в гласа, жеста, движенията.

Красотата на врата ѝ, раменете и гърдите го накара да се сети за Ботичелиевата страст към идеалното голо женско тяло: не за любов, а за живопис. Клариса притежаваше до голяма степен златната прелест на Симонета, без онова тъжно целомъдрие, което Ботичели ѝ бе придал.

Тя беше различна от всички жени, които Микеланджело бе срещал. Той я възприемаше не само с поглед, но и с всяка пора и фибра на тялото си. Самото ѝ присъствие в Марковата гостна — преди още да бе помръднала или отронила дума — накара кръвта да заиграе в жилите му, гърба и раменете му неволно да се изправят, събуди нов живот в слабините му. Ако тя минеше край Флорентинската катедрала, Якопо би възкликнал: „Каква креватна жена!“, ала Микеланджело разбираше, че тя е нещо повече от това. Тя беше олицетворение на любовта в нейната завършена женска форма.

Той почувствува като прегръдка усмивката, с която тя го посрещна. Клариса харесваше всички мъже, имаше естествен

афинитет към тях. Движенията — завладяваха със своята грация, която бе наслада за сетивата му. Дългите плитки искряща златиста коса сякаш бяха събрали жаркото италианско слънце и дори в тази хладна стая го стопляха като това слънце. Макар в ушите му да биеха тъпани, той чуваше нежната шепотна музика на гласа ѝ, която го държеше нащрек.

Преди три години Марко се беше натъкнал на нея, когато тя метеше общарницата на баща си, и оттогава тя бе негова метреса. Забелязал пръв красотата ѝ, Марко настави Клариса в една уединена вила, научи я да носи скъпи рокли и накити и ѝ взе учител, за да я научи на четмо и писмо.

След вечеря старите приятели се впуснаха в политически спор, а Микеланджело и Клариса се озоваха сами в едно музикално салонче. Макар Микеланджело да бе твърдял винаги, че не се интересува от женското тяло, че в него не може да намери нищо достойно за ваяне, той не можеше да откъсне очи от Кларисината гръд, пристегната в мрежест корсаж от фина сърма, който беше чудо-тормоз — хем открояваше гърдите ѝ, хем ги криеше. Колкото повече се вглеждаше, толкова по-малко виждаше, защото бе изправен пред един шедьовър на шивашкото изкуство, чиято цел беше да възбужда и заинтригува, без да разкрива нищо, а само да буди подозрение, че отдолу се гушат бели гълъби.

Клариса се забавляваше с неговата неопитност.

— Вие живописец ли сте, Буонароти?

Той се помъчи да срещне погледа ѝ, защото нейните очи — нежни и заоблени като гърдите ѝ — ту криеха, ту разкриваха своите тайни.

— Скулптор съм.

— Можете ли да ме извадете от мрамор?

— Вие вече сте изваяна — изтърси той. — И то безупречно.

Лека червенина се появи по изпъкналите скули на слабото ѝ бяло лице.

Двамата се засмяха и се понаведоха един към друг. Марко се беше погрижил добре за възпитанието ѝ: тя говореше с хубава интонация. Освен това Микеланджело разбра, че Клариса възприема бързо и инстинктивно.

— Ще ви видя ли пак? — попита той.

— Ако синьор Алдовранди ви доведе на гости.

— А иначе не?

На устните ѝ цъфна усмивка.

— Да не би да искате да ви позирам?

— Не. Да. Не знам. Дори не знам какво говоря, камо ли какво искам да кажа.

Тя се засмя сърдечно. От движението ѝ мрежестият корсаж се опъна над гърдите и той пак се улови, че гледа как прекрасните форми се очертават забележимо под сърмата. Микеланджело рече на себе си: „Това е лудост! Какво става с мене?“

Алдовранди забеляза нескрития копнеж в очите му.

Той го тупна силно по рамото и възкликна:

— Е, Микеланджело, ти си прекалено благоразумен и не понечи да се намесиш в разговора по нашенската политика. Сега ще послушаме малко музика. Знаеш ли, че ние сме едно от най-големите музикални средища в Европа?

По пътя към къщи, както яздеха един до друг по заспалите улици, павирани с оранжеви плочки, Алдовранди попита:

— Ти се заплесна по Клариса, а?

Микеланджело разбра, че може да бъде откровен, и отвърна.

— Тя кара тръпки да лазят по кожата ми; по-право под кожата ми.

— Нашите болонски красавици са способни на това. Но за да те укротя малко, искам да ти кажа колко скъпо струва тя.

— Виждам, че носи скъпи дрехи и накити.

— Това е нищо: тя разполага също с великолепен дворец със слугите му и каляските му...

— Достатъчно! — възкликна Микеланджело и се усмихна накриво. — Но аз никога не съм виждал жена като нея. Ако един ден реша да вая Венера...

— Недей! Моят племенник има най-избухливия нрав и най-бързата рапира в Болоня.

Цялата нощ Микеланджело се мята в треска. Когато се усети, че се върти и обръща, мъчейки се да зарови ръце между гърдите ѝ, той разбра какво се бе случило с него, но не можеше да се спре и да не се рови в меките топли възглавници, както не можеше да не дири с поглед тези гърди под сърмения корсаж.

На другия ден я срещна на Виа Драпери — улицата на платовете и тъканите, — придружена от възрастна жена. Клариса носеше венче от цветя в косите си и се движеше по улицата със свойствената си чаровна лекоподвижност, с копринена рокля със златен колан, инкрустиран със скъпоценни камъни, и вълнена пелерина на раменете. Тя му кимна, поусмихна се и отмина, а той остана да стои прикован на оранжевия паваж.

Вечерта, като видя, че пак няма да заспи, той отиде в Библиотеката на Алдовранди, запали светилник, взе перо и след много несполучливи опити написа:

*Когато стъпваш радостна и увенчана
с коси от злато под венеца от цветя,
протягат те сами коронки и уста,
за да целунат твоето чело желано.*

*Цял ден доволна е коприната тъкана —
ту ще пристегне, ту ще поразкрий гръдта,
а мрежата, златотъканата, и тя
погалва се о шията ти кадифена.*

*Но най-щастлива е превръзката, която,
със златния си ръб проправила межда,
гръдта ти топла стяга и прегръща здраво,
и пояса ти чист, обхванал кръговрата
на твоя стан, що думата: „Тук ще си седя.“
Какво да правят двете ми ръце тогава?*

Микеланджело подозираше, че не точно такъв сонет трябваше да напише, след като Бенивиени бе изгубил часове да го учи. Но все пак писането на стиховете — нека се изразим с думите на Алдовранди — го „укроти“. Той се прибра в спалнята си и заспа.

След няколко недели Алдовранди го покани да вечеря в Кларисината вила, където група приятели на Марко се събираха да играят любимата си тарокино ди Болоня — игра с шестдесет преголеми карти. Микеланджело не разбираше нищо от подобни игри,

пък и нямаше пари за хазарт. Клариса се погрижи Марковите приятели да получат ядене и пиене, след което седна с Микеланджело пред прациящата камина в една съседна стая с хубав теракотов фриз. Той се загледа в лицето ѝ, осветено от огъня, в тия черти, тъй нежни и все пак издаващи такава страст.

— Приятно ми е, че мога да поговоря със свой връстник — довери се Клариса. — Всички Маркови приятели са по-стари.

— Нямате ли млади приятели?

— Вече не. Но съм щастлива. Не е ли странно, Буонароти, че едно момиче, израснало в крайна бедност, може все пак да се нагоди тъй естествено към целия този разкош?

— Не зная, мадона, вие сте извън кръга на моето разбиране.

— А какво точно влиза в кръга на вашето разбиране? Искам да кажа, освен скулптурата.

— Поезията. — Той я дари с тъжна усмивка. — Зарад вас не съм спал две нощи, за да ви напиша сонет.

— Написали сте сонет за мен? — удиви се тя. — Това е първият сонет за мен. Може ли да го чуя?

Той се изчерви.

— Мисля, че не. Но някой път ще ви дам копие. Можете да си го прочетете насаме.

— Защо сте смутен? Приятно е да те желаят. Мене това ме ласкае.

Той сведе очи. Как да признае, че е такъв новак в тази игра, какъвто би бил и на тарокино! Как да ѝ открие, че огън изгаря слабините му?

Той вдигна глава ненадейно и видя очите ѝ, устремени в него. Клариса беше разбрала чувствата му. Тя сложи ръка в неговата и се вгледа в смазаното му лице. Тези минути на изучаване промениха отношенията.

— Какво се е стоварило върху носа ти, Микеланджело?

— Свински бут.

— Откачи се от куката на някоя месарница ли? А ти не се ли сети да се дръпнеш?

— Колкото жителите на Помпей и Херкулан са се сетили да бягат от лавата: тя ги заляла, преди да разберат какво става.

— Влюбвал ли си се досега?

— Донякъде.

— Всякога е тъй — „донякъде“.

— Любовта никога ли не бива пълна?

— Аз поне не познавам такава любов. Понякога са налице политически сметки, както при женитбата на Виоланте Бентиволио и Пандолфо Малатеста от Римини, на които се разпореждаше твоят приятел Алдовранди; или пък целта е да има кой да ражда деца и да пере, както е при селяните: или пък живееш с някого зарад удоволствието да разполагаш със скъпоценности и дворци, какъвто е случаят с мен...

— Отнася ли се същото за нашите чувства един към друг.

Тялото ѝ се раздвижи в роклята, от което коприната зашумоля. Модно обутият ѝ крак се опря в глезена му. Всичко в Микеланджело се обърна наопаки.

— Ние двамата сме млади хора. Защо да не се желаем един друг?

И той отново се мята цяла нощ в треска, ала вече не се задоволяваше да гуши лице между гърдите ѝ; сега се стремеше да проникне цял. Непрекъснато чуваше думите ѝ в мрака на стаята и тръпнеше от непоносимо желание.

„Защо да не се желаем един друг?“

Той стана, отиде в библиотеката на Алдовранди и започна да пише откъслечни думи, фрази, редове, тъй както нахлуваха в главата му:

*Грижовна с друг, към себе си ожесточена,
живее бубата; със мъка и тъга
съблича се, облича чуждата снага —
като че ли единствено за смърт родена.*

*Да можех тъй и аз: в смъртта си мигновена
с плътта си мъртва нейната да облека,
като змия край камък да се съблека
и тъй, в смъртта, да променя съдбата земна.*

*Защо не беше моя нишката, която
на дреха е облякла нейните гърди —*

така и денем щяхме да сме неделими.

*Или пък чехлите поръбени със злато,
които носят тежестта ѝ през града
и я докосват тъй поне една-две зими.*

По време на коледните празници, когато в камината на гостната гореше традиционният пън, символ на доброжелателство, а бедняшките дечурлига пееха пред вратите коледни песни, за да получат подаръци, когато синьора Алдовранди събра, както всяка година, слугите, за да участвуват в тегленето на късметите от торбата, Микеланджело биде избавен от душевния си смут.

След като слугите вдигнаха наздравица и си отидоха, а близо тридесетчленната фамилия на домакина изтегли своите подаръци, Алдовранди се обърна към Микеланджело:

— Сега и ти трябва да си опиташ късмета. Микеланджело бръкна в конопената торба. Беше останал един пакет. По широко усмихнатите лица наоколо му той разбра, че това беше някаква шега, за която всички знаеха. Извади пакета и отви теракотов макет на гробницата на Сан Доменико. На трите празни места, където трябваше да стоят фигурите на ангела, свети Петроний и свети Прокъл, се мъдреха три карикатури на самия него — със смачкания му нос и всички други подробности.

— Аз... аз получавам поръчката? Алдовранди му се усмихна весело.

— Съветът я възложи на теб миналата седмица. След като гостите си отидоха, Алдовранди заведе Микеланджело в библиотеката. Там той му обясни, че след изготвянето на скиците и установяването на размера ще изпрати да докарат мрамор от Карара.

Микеланджело беше убеден, че неговият домакин не само му беше осигурил тази поръчка, за която щеше да получи тридесет златни дуката, но щеше да плати и за мрамора, и за превоза му през Апенините с волска кола. Сърцето му така преливаше от благодарност, че той не знаеше как да я изрази. Младежът отвори поривисто един том от Данте и го запрелиства. Взе перо и на горното поле на една страница скицира изгледи от Флоренция: Катедралата, Баптистерията,

Палацо делла Синьория и Понте Векио над Арно — каменна Флоренция, легнала в утробата на своите крепостни стени.

— С ваше позволение всеки ден ще ви илюстрирам по една страница от този том.

Алдовранди се беше навел над него и със светнали очи разглеждаше грубо нахвърляната скица.

Микеланджело отиде с Алдовранди до работилницата на Дел Арка зад черквата „Сан Петронио“. Работилницата представляваше част от ограден двор, от който се влизаше в ризницата на черквата, отчасти покрит от колонада, с навес за работниците по поддържането, подобни на тези зад Флорентинската катедрала, но по-малки от неговия навес, дето бе работил „Херкулес“. Работилницата бе останала непокътната след скоропостижната смърт на Дел Арка преди десетина месеца. На масата му стояха длетата, чуковете, изсъхнали восъчни и глинени импровизации, миниатюри, скици за другите фигури на гробницата, парчета въглен: портрет на човек, чийто живот и работа са били прекъснати внезапно.

Суровият януарски климат на Емилия навяваше студ, но два големи мангала стопляха открития навес. След като два месеца бе правил копия в черквите на Болоня и бе рисувал творби на Делла Куерча, сега той жадуваше да започне пак работа: да приготви първоначалните глинени скици, да разпали огнището и изкове сечивата си, да изправи мрамора на дървените трупчета и да отземе придиърчиво въглите, да започне да търси облата фигура. Половин година беше минала от завършването на „Херкулес“.

Работеше вече няколко дни, наведен над рисувателната маса, нахлупил до уши дебелия вълнена шапка. Една сутрин пред него изникна някаква голяма фигура. Той вдигна глава и видя, че това бе Винченцо, скулпторът, който работеше теракота. Лицето му беше пофуняло от студа, погледът му напрегнат.

— Буонароти, ти получи работата, която гонех аз. Микеланджело остана един миг безмълвен, после избъбри:

— Съжалявам.

— Не личи. Ти не си тукашен. Аз съм болонец. Ти вземаш залька от устата на болонските скулптори.

Микеланджело отвърна успокоително:

— Разбирам те. И аз изгубих лани една скулпторска работа в „Санто Спирито“, която дадох на някакъв ювелир.

— Добре, че ме разбираш. Сега иди в съвета и кажи, че се отказваш. Тогава ще възложат работата на мен.

— Но, Винченцо, щом не са ти я възложили толкова време след смъртта на Дел Арка...

Винченцо отхвърли този довод, като разпери широко яките си тухларски ръце.

— Ти грабна поръчката, защото Алдовранди има влияние. Никой тук няма представа, че си скулптор.

Микеланджело изпита съчувствие към застаналия пред него едър младеж, разстроен, че са рухнали плановете му.

— Ще поговоря с господин Алдовранди.

— И добре ще сториш. Иначе ще те накарам да съжаляваш, че си дошъл в Болоня.

Когато Микеланджело разправи на Алдовранди за спречкването, той отвърна:

— Вярно е, че Винченцо е болонец. Гледал е работите на Дел Арка. Знае какво допада на нашите хора. Но само едно не му достига: не знае да вае мрамор. Ако иска да се увековечи, нека прави нашите чудесни болонски тухли.

— Да му предложиш ли да ми помага?

— Нужен ли ти е помощник?

— Аз съм дипломат.

— По-добре бъди скулптор. И го забрави.

— Добре ще ме запомниш — закани се Винченцо на другия ден, когато Микеланджело му каза, че с нищо не може да му помогне.

Микеланджело погледна огромните кокалести лапи на Винченцо, два пъти по-големи от неговите. Винченцо му беше връстник, около деветнадесетгодишен, но сигурно тежеше два пъти повече от него и беше цяла глава по-висок. Микеланджело се сети за Ториджани, видя мощния му юмрук да се стоварва върху него, усети кръв в устата си, почувствува счупената кост и му попризля.

— Какво ти стана, Буонароти? Не изглеждаш добре. Уплаши се, че ще ти направя живота невъзможен, а?

— Ти вече го направи.

Но животът му щеше да бъде по-невъзможен, ако се откажеше да вае трите хубави блока бял карарски мрамор. Ако само с това се разминеше...

Той не пишеше на семейството си, нито получаваше писма от къщи. Но веднъж седмично търговски съдружници на Алдовранди пътуваха до Флоренция през прохода Фута. Те носеха вести от Микеланджело до домашните му и обратно.

Една седмица след Микеланджеловото бягство Карл Осми влязъл в града с насочено напред копие — знак, че е завоевател, макар да не бил даден нито един изстрел. Народът го посрещнал по улиците, украсени с гоблени и лампади. Понте Векио бил празнично окичен; Карл бил приет благосклонно от Синьорията и в Катедралата отслужил молебен. Дали му за главна квартира двореца на Медичите. Но когато се стигнало до мирния договор, Карл постъпил надменно, заплашил, че ще върне на власт Пиеро, поискал императорски откуп. По улиците се завързали схватки, френски войници и флорентинци се нападали, флорентинците затворили града и се приготвили да изгонят французите. Тогава Карл се повразумил, задоволил се със сто и двадесет хиляди флорина и с правото да поддържа две крепости във Флоренция до свършването на войната с Неапол и изтеглил войските си от Флоренция. Сега градът се гордееше, че се е противопоставил на предводителя на двадесетхилядна войска, че когато той заплашил: „Ще надуем нашите бойни тръби!“, флорентинците отвърнали: „А ние ще забием нашите камбани!“

И все пак колелата на града държава изскърцаха болезнено и спряха да се въртят. Насочван тъй дълго от Медичите, механизмът на управлението отказваше да работи без ръководител. Предишните съветници, привърженици на Медичите, бяха намерили модус вивенди за съвместна работа. Сега градът бе разкъсван от фракции. Едни държаха да установят венецианската форма на управление, други искаха да има един Съвет на народа, който да приема законите и да избира магистратите, и втори, по-малък Съвет от опитни хора, който да определя вътрешната и външната политика. Гуидантонио Веспучи, представител на богатите благородници, наричаше тези мерки опасно

демократични и се бореше да задържи властта в ръцете на едно малцинство.

Към средата на декември до Болоня стигна вест, че Савонарола се намесил в кризата с поредица проповеди по книгата на пророка Агая, с които подкрепил предлаганото демократично устройство. Гости в двореца на Алдовранди разказваха каква е идеята на проповедника за избираемите съвети: да се облага само недвижимото имущество; всеки флорентинец да има право на глас; всички мъже над двадесет и девет годишна възраст, които са си платили налозите, имат право да се кандидатира за Големия съвет. След свършването на проповедите Веспучи и неговите благородници били сразени, а планът на Савонарола приет. Доколкото можеше да се разбере в Болоня, Савонарола беше станал както политически, тъй и духовен водач на Флоренция. Неговата победа над Лоренцо Великолепни бе пълна.

С идването на Нова година Пиеро де Медичи се върна в Болоня, за да установи свой щаб. Като се прибираше от работилницата, Микеланджело се натъкна на група от Пиеровите наемници на улицата пред двореца на Алдовранди. Пиеро беше в двореца с Джулиано. При все че при сключването на мира с Флоренция Шарл бе настоял да се отмени наградата за главите на Пиеро и Джулиано, всички имоти на Медичите бяха конфискувани, а самият Пиеро — прогонен на двеста мили от тосканската граница.

Микеланджело го срещна пред входа на столовата и възкликна:

— Радвам се да ви видя отново, ваше превъзходителство. Но щях да съм по-доволен, ако се бяхме срещнали в двореца на Медичите.

— Ние скоро ще се върнем там — избоботи Пиеро. — Синьорията ме изгони със сила. Сега аз събирам войска и ще изгоня съветниците със сила.

Джулиано, настигнал вече на височина Микеланджело, му кимна официално, но когато Пиеро влезе за обед със синьора Алдовранди, двамата младежи се прегърнаха.

На обикновено веселата трапеза в този дом сега не беше особено приятно, защото Пиеро незабавно се зае да излага своя план за възвръщането на Флоренция; нуждаел се само от достатъчно пари, наемници, оръжие и коне и очаквал Алдовранди да даде две хиляди флорини за похода му.

— Ваше превъзходителство, сигурен ли сте, че това е най-добрият начин за действие? — попита почтително Алдовранди. — Когато вашият пралядо Козимо бил в изгнание, той изчакал, докато градът почувствувал нужда от него и го повикал. Изчакайте и вие този час, ваше превъзходителство.

— Аз не съм милостив като пралядо си. Флоренция се нуждае от мен още сега. Само Савонарола и братовчедите ми заговорничат срещу мен.

Той се обърна към Микеланджело:

— Ти ще влезеш в моята войска като инженер и ще помогнеш в изготвянето на планове за укрепленията, след като завземем града.

Микеланджело седеше със сведена глава.

— Нима ще водите война с Флоренция, ваше превъзходителство? — измърмори той подир малко.

— Ще водя и още как. Щом събера достатъчно войска, за да срина стените на града.

— Но от града може да не остане нищо, ако го подложите на обстрел.

— Какво от това? Флоренция е грамада от камъни. Ако ги сринем, ще ги изградим отново.

— Но произведенията на изкуството...

— Какво е изкуството? За една година може да се направят нови фрески и статуи на мястото на старите. И това ще бъде Флоренция, която аз ще командувам.

Никой не хапваше хапка. Алдовранди се обърна към Пиеро:

— В името на своя приятел Лоренцо трябва да ви откажа. Парите, които искате, са на ваше разположение, само че не за война. Ако беше жив, Лоренцо пръв би ви възпрял.

— А ти, Буонароти? — попита Пиеро.

— Аз също трябва да ви откажа, ваше превъзходителство. Готов съм да ви служа, както пожелаете, но не и в една война срещу Флоренция.

Пиеро избути стола си назад и стана:

— Ето какви хора ми остави баща ми! Полициано и Пико, които предпочетоха да умрат, вместо да се бият. Вас, Алдовранди, когото баща ми назначи за подеста на Флоренция! И тебе, Микеланджело,

който живя четири години под нашия покрив! Що за мъже сте вие, щом не искате да отвърнете на удара с удар?

Той излезе като вихър от стаята. Микеланджело каза със сълзи на очи:

— Прости ми, Джулиано.

Джулиано също беше станал и се готвеше да напусне стаята.

— И аз отказвам да водя война. Това само ще накара Флоренция да ни намрази още повече. Ариведерчи, Микеланджело, ще пиша на Контесина, че съм те видял.

Микеланджело все още не беше сигурен относно ангелите. Спомняше си първия, който направи за Гирландайовата фреска, използвайки за модел сина на дърводелеца под тях. Останалите ученици го бяха нарекли мошеник, защото ги беше измамил с ореола, който се губеше в задния план. Какво е всъщност ангелът? Мъж или жена, човек или божество? Игумен Бикиелини бе го нарекъл веднъж „нетленно същество, помощник на бога“.

Той нарисова стотици ангели, но след като месеци наред бе правил дисекции, объркването му беше още по-голямо. Сега, когато познаваше органите и функциите на човешкото тяло, не можеше да не използва тези познания. Но имаше ли ангелът в стомаха си тази дълга змия — червата? Освен това трябваше да извае ангела напълно облечен, за да не се различава от ангела в другия край на Ноевия ковчег. С този ангел и двамата светци той беше тъкмо там, където Гирландайо му беше казал, че ще остане цял живот: способен да изобразява ръце, крака, може би част от врата и шията. Другото — всички негови добити с мъка знания — щеше да остане скрито под разветите дипленици.

За своето „нетленно същество, помощник на бога“ той избра един селски младеж, дошъл на черква в града със семейството си, който приличаше малко на Буджардини, с широко, месесто лице, обаче с правилни като у елините черти. Той имаше добре развити ръце и рамене, заякнали от бутането на ралото зад воловете. Този здрав младеж държеше високо свещник, какъвто само един великан би могъл да вдигне. Вместо да компенсира тая сила с изящни ефирни криле, както разбираше, че трябва да направи, Микеланджело сипа сол в раната на собствената си обърканост, като проектира две крила на орел, готов да литне, които вървяха по протежение на целия гръб на

момчето. Той ги издяла от дърво и ги прикрепил към глинения модел — те бяха толкова големи, че биха катурнали изящния ангел на Дел Арка отсреща.

Микеланджело покани Алдовранди в работилницата. Силата, която излъчваше глиненият модел, никак не смути Алдовранди.

— Ние, болонците, не сме нетленни същества. Извай един жизнен ангел.

Микеланджело така и направи. Той избра най-тежкия от трите мраморни блока. Беше отново в стихията си, с чук и длето в ръце, със сухия мраморен прах, залепнал в ноздрите му, с белия пушилек, който се набиваше в косата и дрехите му. Когато работеше камък, чувствуваше, че е човек от плът и кръв. Сега не се нуждаеше от мангалите, защото сам развиваше топлина, а грейнеше ли зимното слънце, изнасяше статива на открито в двора, за да усеща пространството около себе си.

Вечер, след като четеше на глас на Алдовранди и илюстрираше някоя страница от Данте, правеше пробни скици за свети Петроний, покровител на Болоня, покръстен от едно знатно римско семейство, и строител на черквата „Сан Петрони“. За модели използваше по-възрастните гости в двореца на Алдовранди: членове на Шестнадесеторката, професори от университета, съдии — скицираше мислено лицата и фигурите им, докато седеше с тях на масата, а после се прибираще в стаята и нанасяше на хартия линиите и формите, взаимоотношението между черти и изражение, които правят всеки човек различен от другия.

Едва ли можеше да излезе нещо оригинално от свети Петроний. Доминиканците от черквата „Сан Доменико“ и болонските сановници държаха твърдо на своето: свети Петроний не биваше да е по-млад от шестдесет години, трябваше да е облечен от горе до долу в богати одежди, с архиепископска корона на глава. Трябваше да държи в ръце макет на град Болоня с неговите кули и дворци, издигащи се високо над защитните стени.

Под насрещния навес му дойде съсед. Беше Винченцо, чийто баща бе осигурил договор за направата на нови тухли и керемиди за ремонт на катедралата. За ремонта под навесите се настаниха куп занаятчии и ограденият двор есна от шума при разтоварването на

материалите. Винченцо непрекъснато забавляваше работниците, като по цял ден подиграваше Микеланджело.

Нашата тухла трае по хиляда години. Тя е по-твърда от вашия флорентински камък.

— Истина е, че вие правите здрави тухли, Винченцо.

— Не се дръж снизходително с мене — отвърна Винченцо. — Вие, флорентинците, мислите, че сте единствените художници в Италия.

Микеланджело почервения. Винченцо извика на работниците:

— Вижте му лицето! Хванах го натясно.

Винченцо докара една кола нови керемиди и подкачи Микеланджело:

— Вчера направих сто нови керемиди. А ти какво направи? Драскулици с въглен, нали? — Насърчен от гръмкия смях на съгражданите си, тухларят продължи: — Затова ли си скулптор? Защо ли не си вървиш и не оставиш Болоня на тукашните хора?

— Тъй смятам и да направя... когато завърша трите фигури.

— Нищо не може да повреди моите тухли. А представи си колко лесно може да се случи нещо с някоя от фигурите ти.

Работниците спряха работа. В двора се възцари тишина. Винченцо, който придружаваше думите си с формуващи движения на ръцете, сякаш правеше тухли, продължи с лукава усмивка:

— Току-виж, някой се блъснал в статуята ти. Прас! И твоят ангел ще стане на парчета.

Микеланджело почувствува, че се задушава от гняв.

— Няма да посмееш!

— Не, не, Буонароти, не аз. Аз съм деликатен човек. Но някой дръвник може да се препъне в нея.

Смехът на работниците, които отново взеха инструментите си, го огорчи: силите на разрухата винаги вървяха по петите на създанието. Той изпитваше мъка дни и седмици наред.

„Свети Петроний“ се появи на бял свят с тъжно и дълбоко набраздено лице; но тялото му излъчваше вродена мощ. Положението на главата върху раменете, силните нозе в сандали с тънки ходила, крепката стойка на коленете, бедрата и прасците под богатата роба, ръцете, в които държеше здраво Болоня — всичката тази енергия Микеланджело можа да предаде. Като занаятчия той знаеше, че е

свършил добра работа. Но като художник-творец чувствуваше, че е дал малко.

— Много е хубава — каза Алдовранди, щом видя полираната статуя. — Дел Арка не би могъл да я направи по-добре.

— Но аз съм решил твърдо да дам нещо повече — отвърна с упорство Микеланджело. — Няма да напусна Болоня, преди да извая нещо вълнуващо и оригинално.

— Чудесно, ти си наложи да направиш свети Петроний такъв, какъвто ние го искахме. Аз пък ще наложя на Болоня да приеме свети Прокъл такъв, какъвто ти го искаш.

Болоня Угоената стана за него Болоня Посталата. Той не се прибираще за обед. Донесеше ли му слугата на Алдовранди топла храна, тя така си и изстиваше, ако Микеланджело решеше, че не е време да спира работа. Сега, с приближаването на пролетта, можеше да работи всеки ден все по-дълго и често се връщаше в Двореца на Алдовранди чак по мръкнало, мръсен, потен, напрашен кога от въглена, кога от каменния прахуляк, готов да се строполи от изтощение в леглото. Но слугите му донасяха голямо дървено корито с топла вода и му приготвяха чисти дрехи. Той знаеше, че покровителят му го очаква в библиотеката, за да побъбрят някой и друг час.

Виждаше Клариса рядко, понеже не ходеше често на гости. Ала видеше ли я, радостта и тормозът го преследваха по цели нощи, разваляха съня му и дни наред, докато се мъчеше над фигурата на свети Прокъл, Клариса не излизаше от ума му и вместо светеца той рисуваше нея гола.

Предпочиташе да не я вижда. Срещите с нея му се отразяваха твърде болезнено.

На първи май Алдовранди го посъветва да остави работата. За Болоня това беше най-веселият ден в годината, в който се разпореждаше Графинята на любовта, хората беряха в околностите диви цветя за роднини и приятели, романтични младежи посаждаха разлистени дървета с пъстри копринени панделки под прозорците на любимата си, а приятелите им ѝ правеха серенади.

Микеланджело излезе с Алдовранди пред главната порта на града, където бе издигнат подиум, покрит с дамаска и гирлянди от цветя. Тук ставаше коронясването на Графинята на любовта и цяла Болоня се събираше да ѝ отдаде почит.

Микеланджело също искаше да отдаде почит на любовта или на това — каквото и да бе то, — което кипеше в кръвта му от упойния въздух на тази дивна пролетна утрин, от аромата на хилядите цветове, от парфюмите на болонските жени, красиви в тоя ритуален ден, нагиздени в коприни и скъпоценности.

Но Клариса не се виждаше никъде. Микеланджело забеляза Марко сред своето семейство; от двете страни го бяха хванали две девойки, очевидно избраници на семейството за женитба. Видя и възрастната жена, с която беше срещнал Клариса да пазарува в града, и камериерката ѝ, и неколцина от слугите, които похапваха на поляната зад подиума, където ставаше тържеството. Но никъде не видя Клариса, колкото и да се взираше.

И ето че вече не беше пред майския подиум, нито сред празнуващата болонска навалица. Краката му го носеха бързо по пътя към Кларисината вила. Той не знаеше какво ще прави, когато стигне там. Какво ще каже, какво ще обясни, когато му отворят вратата. Цял разтреперан, току подтичваше по пътя към хълма.

Пътната врата се оказа незаклучена. Той отиде до входа, хвана чукалото и зачука. Тъкмо вече мислеше, че няма никой в къщата и че е постъпил глупаво, когато вратата се откряна. Пред него стоеше Клариса по домашна роба: златистата ѝ коса падаше свободно по гърба почти до коленете, тя нямаше помади и накити и ухаеше на чисто, на сапун; лицето ѝ му се видя по-красиво, цялото ѝ тяло — по-желано, защото бе в естествения си вид.

Той влезе. В къщата не се чуваше никакъв шум. Тя заключи вратата. И двамата се хвърлиха в страстна прегръдка. Телата им се сляха, крак в крак, гърди в гърди, устните им, влажни, сладки, слепнали, пиеха издълбоко, ръцете им — с цялата мощ на една неугасима жизнена сила — ги притискаха до болка един към друг във всеобхватна, тръпна прегръдка, в която чезнеха и време, и място, и съзнание.

Клариса го въведе в спалнята си. Не носеше нищо под робата. Стройното ѝ тяло, червените остри гърди, златистият Венерин хълм бяха такива, каквито той, със своето око на художник, винаги си ги бе представял; съвършена женска красота, родена за любов.

Това сякаш бе дълбоко проникване в бял мрамор: с последователни енергични удари длетото му се вбиваше

безпрепятствено в топлия жив мрамор с едно: „Хайде!“ и той, вложил цялото си тяло зад тежкия чук, дълбаеше все по-дълбоки бразди в меката, отстъпчива жива материя, докато достигна предела на взрива, и цялата му гъвка сила, любов, страст и желание се изляха в зараждащата се форма, а мраморният блок, сътворен да обича ръката на истинския скулптор, се откликна, даде от своята вътрешна топлина, същина и гъвка форма, докато накрая скулптор и мрамор се сляха напълно, тъй дълбоко навлезли и проникнали един в друг, че образуваха едно цяло, мрамор и човек — едно органично единство, всеки изпълнил другия в най-великия акт на изкуството и любовта, известен на човешкия род.

След майския празник Микеланджело завърши скиците на своя мъжествен свети Прокъл, загинал мъченически пред вратите на Болоня в 303 година в разцвета на своята младост и сила. Направи го с пристегнатата в кръста туника, която съвсем не скриваше силния торс, бедра и боси нозе. Фигурата беше анатомически точна и убедителна. При правенето на глинения модел опитът му от „Херкулес“ даде плод — той извая успешно жилестите яки бедра, издутите силни прасци, истински торс и крака на героичен воин и избавител, могъщ, несъкрушим.

После, без да се смуцава, моделира пред огледалото в спалнята собствения си портрет: сплескания в средата нос, плоските скули, раздалечените очи, перчема, който падаше до средата на челото, непоколебимия поглед, решил да възтържествува: над враговете на Болоня? Над враговете на изкуството? Или на живота? Нима не беше все едно?

Щом Микеланджело се зае да вае и усети длето в ръката си, Винченцо избледня — и пръстеночервената му фигура, и тежкия му глас. Примижал срещу хвърчащия прахуляк, с появата на фигурата от блока той отново се почувствува великан. Винченцо започна да се смалява, да чезне, докато накрая престана да идва в двора.

Припечеше ли по-силно пролетното следобедно слънце и в двора не можеше да се работи повече, Микеланджело сядаше с молив и хартия на хладния камък пред черквата и си отдъхваше, рисувайки всеки ден по някоя от фигурите на Делла Куерча — бог, Ной, Адам, Ева, — като се мъчеше да улови нещичко от умението на Делла Куерча

да предава чувства, драма, конфликт и реалност чрез своите фигури от истрийски камък.

Горещите летни месеци преминаха в работа: той ставаше преди зори и чукаше мрамора до разсъмване — ваеше шест часа и чак тогава сядаше да хапне от кошницата салам и хляб. Надвечер, когато здрачът започваше да скрива очертанията на фигурата, той я увиваше в мокро платно, прибираще я под навеса, заключваше вратата и отиваше на широката плитка река Рено да се разхлади и поплува, а после се отправяше към Алдовранди и гледаше как заблестяват звездите по тъмносиния свод на Емилийската равнина.

Винченцо беше изчезнал. Клариса също. Микеланджело разбра случайно от Алдовранди, че Марко я завел за горещите летни месеци в своята ловджийска хижа в Апенините. Семейството на Алдовранди също замина за лятната вила в планината. През по-голямата част от юли и целия август Болоня беше пуста, сякаш покосена от чума, дюкяните й — със заключени железни решетки. Микеланджело остана сам в двореца с двама слуги, които намираха, че са прекалено стари, за да заминат някъде, и виждаше Алдовранди само когато той, загорял от планинското слънце, идваше за по един ден в града, да се погрижи за работата си. Веднаж Алдовранди донесе изненадваща вест от Флоренция. Късите му, вдигнати въпросително вежди почти се изправиха нагоре и той възкликна:

— Твоят Фра Савонарола вече си показал рогата. Обявил война на папата!

— Искате да кажете, по същия начин, както направи Лоренцо, когато Рим отлъчи Флоренция?

— О, не, в случая борбата е лична, за отмъщение.

Алдовранди прочете откъс от последната проповед на Савонарола във Флорентинската катедрала: „Видите ли глава, дете е здрава, можете да кажете, че и тялото е здраво; ала щом главата е зле, внимавайте за тялото. И тъй, щом глава на ръководството се случи славолюбив, похотлив и изобщо порочен, бъдете сигурни, че гибелта е неизбежна... И щом видите, че бог е оставил главата на църквата да тъне в престъпления и грехове, тогава, казвам ви, гибел чака народа...”

Микеланджело не се изненада толкова, колкото Алдовранди очакваше, защото игумен Бикиелини отдавна беше предрекъл, че накрая Савонарола ще насочи удара си срещу папата.

— А как е отговорил папата?

— Повикал Савонарола в Рим, за да даде обяснение за своите божествени откровения. Но Савонарола отказал да отиде, като заявил: „Всички почтени и благоразумни граждани са на мнение, че моето заминаване оттук ще бъде в голям ущърб за народа, а и вие в Рим не ще имате полза от него... Поради подкрепата, която имам в това отношение, убеден съм, че тези пречки за заминаването ми произтичат от божията воля. И тъй, бог не желае да напусна засега това място.“ — Алдовранди се разсмя. — Безпогрешен метод, нали?

Микеланджело също отказа да напусне „това място“, когато Алдовранди му предложи да прекара с него неделята в прохладната планина.

— Благодаря ви, но работата ми със „Свети Прокъл“ напредва бързо. Както върви, наесен ще го свърша. Лятото си отиде, Болоня вдигна решетките на дюкяните и оживя. Настъпи есен и „Свети Прокъл“ бе завършен. Микеланджело и Алдовранди застанаха пред фигурата. Микеланджело прокара галъовно ръка по силно полираната повърхност. Беше изтощен, но доволен от работата си. Алдовранди също бе доволен.

— Ще накарам старейшините да определят дата за откриването на статуята. Може би по коледните празници, какво ще кажеш?

Микеланджело не отвърна; работата на скулптора бе да вае, а не мецената — да открива статуите. Може да устроим тържеството в „Сан Доменико“.

— Аз си свърших работата и вече съм болен за Флоренция — отвърна тихо Микеланджело. — Вие се оказахте добър приятел.

Алдовранди се усмихна.

— Една година ти спа и се храни у нас, но в замяна на това аз измъкнах от теб безброй часове четене на поезия и един илюстриран екземпляр на „Божествената комедия“. Та кой Алдовранди е сключвал някога по-хитра сделка?

Микеланджело не можеше да си замине, без да се сбогува с Клариса. Но за това трябваше да почака малко. Най-после Алдовранди го покани на прием в една уединена вила сред хълмовете, където богатите млади болонци се чувствуваха свободни да водят любовниците си на пиршества и танци. Микеланджело разбра, че няма да му се удаде възможност да се отдели нито за миг с нея в някоя тиха

библиотека или музикално салонче. Налагаше се да се сбогуват посред гостната, заобиколени от двайсет двойки; и на лицата им трябваше да играе закачливата болонска усмивка, която означаваше, че си разменят любезности.

— Чаках да се сбогуваме, Клариса. Аз се връщам във Флоренция.

Тя събра вежди за миг, но неизменната усмивка не слезе от лицето ѝ.

— Жалко. Приятно ми беше да зная, че си тук.

— Приятно? Наричаш мъчението приятно?

— В известен смисъл. Кога ще дойдеш пак?

— Не знам. Може би никога.

— Всеки се връща в Болоня. Където и да отива човек, тя му е на път.

— Тогава ще се върна.

У дома му се зарадваха искрено, че се е върнал, целунаха го по двете бузи и се изненадаха от покаралата му брада. Лодовико остана доволен от двадесет и петте дуката, които Микеланджело му донесе. Буонарото беше пораснал с цяла стъпка. Сиджизмондо, вече не дете, чиракуваше в Гилдията на винарите. А Джовансимоне бе напуснал окончателно къщата и си живееше царски в една квартира отвъд Арно като един от водачите на Савонароловата Армия на момчетата.

— Той вече не идва у дома — въздъхна Лодовико. — Все му задаваме неудобни въпроси.

От ранни зори до мрак Граначи работеше като бесен, за да не пропадне Гирландайовото ателие. Когато Микеланджело отиде там, видя да рисуват картоните за новите фрески в капелата „Сан Заноби“, изработени от Давид и Бенедето Гирландайо, от Майнарди, Буджардини и Тедеско. Видяха му се добре направени.

— Да — каза Давид, — но все чуваме едни думи: „Щом Доменико е мъртъв, с ателието е свършено.“

— Работим два пъти повече отпреди — въздъхна Майнарди, — ала никой от нас няма гения на Гирландайо. Освен неговия син Ридолфо: но той е едва дванадесетгодишен, ще минат цели десет години, докато заеме мястото на баща си.

По пътя към къщи Граначи му каза:

— Фамилията Пополано иска да изваеш нещо за тях.

— Пополано ли? Не познавам никакви Пополано.

— Охо, познаваш ги. — Обикновено мекият глас на Граначи сега беше малко резлив. — Това са Лоренцовите братовчеди Лоренцо и Джовани. Промениха си прякора, за да подхожда на името на Народната партия — Пополано, и сега участвуват в управлението на Флоренция. Помолиха ме да те заведа, като се върнеш.

Братя Пополано го приеха в една гостна, пълна с ценни произведения на изкуството от Лоренцовия дворец. Микеланджело гледаше слисан тези творби на Ботичели, Гоцоли, Донатело.

— Не сме ги откраднали — каза неспринудено Джовани. — Градският съвет обяви публичен търг и ние ги купихме.

Микеланджело седна, без да го канят. Граничи се притече в защита на братята.

— При тях картините и скулптурите са в сигурни ръце. А някои от най-хубавите работи се продадоха извън Флоренция.

Микеланджело стана.

— Бях изненадан... толкова много спомени нахлуха в мен.

Джовани Пополано поръча да донесат сладко вино и торта. Тогава Лоренцо обясни, че все още не са се отказали да имат една скулптура на младия свети Йоан. Ако иска да се пренесе за по-удобно в двореца, ще бъде добре дошъл.

Същата вечер, когато камбаните на града забиха и му напомниха тосканската поговорка: „Камбаните бият, за да призовават хората, но те самите никога не ходят на черква“, той се впусна по тесните улички към двореца на Ридолфи. Бръснарят на Ториджани на Сламения пазар го беше обръснал и подстригал; беше се окъпал и сложил най-хубавата си синя риза и най-хубавите чорапи.

По-рано Ридолфи бяха членове на Биджи или Сивата партия, получила опрощение от съвета, задето бе поддържала Медичите, а сега се бяха присъединили към Фратеските, сиреч републиканците. Контесина, обслужвана все още от старата си дойка, го прие в гостната. Беше бременна.

— Микеланджело!

— Контесина! Как си?

— Както виждаш — нали каза, че ще имам много синове.

Той се загледа в бледите ѝ бузи, в пламтящия поглед и чипия нос на баща ѝ. И си спомни за Клариса, усети присъствието ѝ тук, до Контесина, „Всяка любов е донякъде.“

— Дойдох да ти кажа, че твоите роднини Лоренцо и Джовани ми предлагат една поръчка. Аз отказах да се присъединя към войската на Пиеро, но не искам на съвестта ми да тегне друга непочтеност.

— Разбрах какво искат. Микеланджело, ти доказва своята вяност при първото им предложение. Излишно е да продължаваш тези демонстрации. Ако искаш да приемеш, приеми.

— Ще приема.

— Колкото до Пиеро... Засега аз и сестра ми живеем под закрилата на семействата на нашите съпрузи. Ако Пиеро нападне един ден с голяма войска и градът се окаже в истинска опасност, кой знае какво ще стане и с нас.

Голяма промяна бе настъпила и в самия град. Микеланджело вървеше из познатите улици и чувствуваше във въздуха враждебност и подозрение. Флорентинците, живели в мир, откак Козимо де Медичи бе заповядал да сринат кулите си до къщните покриви, се бяха разделили сега на три враждебни лагера, които се проклинаха един друг. Микеланджело се научи да ги разпознава. Арабиатите, или Бесните, бяха хора заможни и с опит, които ненавиждаха както Пиеро, тъй и Савонарола и наричаха последователите на проповедника хленчовци и молитвеници. После идваха Белите, сиреч Фратеските, които включваха и Пополаните; те обичаха Савонарола, колкото го обичаха и Бесните, но трябваше да го подкрепят, понеже той беше за народно управление. И най-после групата на Пиеро де Медичи, която плетеше козни за връщането на Пиеро.

Когато срещна Граначи на Пиаца делла Синьория, Микеланджело видя с изумление Донателовата бронзова „Юдит“, задигната от двора на Медичите, да стои пред Синьорията, а „Давид“ — настанен в двора на Синьорията.

— Какво търси „Юдит“ тук? — попита той.

— Сега тя е царицата на Флоренция.

— Открадната от тълпите. „Давид“ също, нали?

— Остри думи са това, приятелю мой. Конфискувана.

— Какво пише на табелката?

— Че гражданите поставиха тази статуя тук като предупреждение към всички ония, които биха дръзнали да упражняват тирания над Флоренция. Юдит с този меч в ръката — това сме ние, храбрите флорентински граждани; Халоферн, чиято глава всеки миг ще бъде отсечена, представлява партията, към която не принадлежим.

— Значи, сума глави ще се търкалят на площада. Нима сме във война със самите себе си?

Граначи не отвърна.

Но игумен Бикиелини каза:

— Боя се, че е така.

Микеланджело бе седнал в неговия кабинет сред рафтовете с подвързани с кожа ръкописи и писалището, отрупано с куп бележки и листове — игуменът пишеше някакво есе.

— Въведохме известни реформи в налозите и в нормите за поведение. Сега имаме по-демократично управление, повече хора участвуват в него. Но властта остава с вързани ръце, щом Савонарола не одобри някоя нейна мярка.

С изключение на всеотдайните младежи от Гирландайовото ателие художниците, пък и изкуството, бяха изчезнали от Флоренция. Росели беше легнал болен и ателието му — затворено. Двамата от фамилията на Делла Робиа, наследили неговия начин на работа, бяха станали духовници. Ботичели рисувахе само такива теми, каквито му внушаваха проповедите на Савонарола. Лоренцо ди Креди, ученик на Верокио, бе стигнал дотам да реставрира творби на Фра Анджелико и Учело и се бе покалугерил.

— Сетих се за теб — каза игуменът, — когато Савонарола изнесе една проповед за художниците. Тук съм си взел някои бележки от нея... съвсем точни, уверявам те: „В какво се състои красотата? В багрите? Не! Във формите? Не! Бог е самата красота. Младите художници казват за някоя жена или мъж: ето това е Магдалена, това — Дева Мария, а това — свети Йоан. И после изписват образите им в черквите, което е голямо осквернение спрямо вярата. Вие художниците вършите голямо зло — пълните черквите с празни работи...“

— Всичко това съм го чувал от брат си. И все пак Савонарола надделява...

— Да, надделява.

— Тогава може би не трябваше да се връщам. За мен няма място тука.

— А где ще идеш, сине?

Микеланджело не отговори. Къде наистина?

На първия ден от новата 1496 година към Пиаца Сан Марко се застичаха много мъже със запалени факли.

— Да изгорим този дом! — викаха те. — Да изгорим „Сан Марко“! Да изгорим този мръсен проповедник!

Микеланджело стоеше мълком в сянката на двореца Пополано. Монасите от „Сан Марко“ излязоха в качулатите си монашески одежди и застанаха рамо до рамо в една редица пред черквата и манастира,

хванали се под ръце в стегната фаланга. Тълпата продължи да крещи проклетия срещу Савонарола, ала монасите не помръднаха от мястото си; след известно време факлоносците се заизнизваха от площада и огньовете им се изгубиха надолу по шестте улици, излизащи на Пиаца Сан Марко.

Облегнал се на студената каменна стена, Микеланджело усети да го пронизва хлад. Във въображението му изплува Донателовата Юдит с вдигнат меч, готов да посече... чия глава? На Савонарола? На игумен Бикиелини? На Пиеро? На Флоренция?

Или неговата собствена?

Микеланджело отиде да види Бепе в работилницата зад Катедралата и научи от него, че в съседния двор имало малък блок хубав мрамор, който би могъл да купи на прилична цена. Така и направи, а останалата част от парите, дадени му в аванс за „Свети Йоан“, предаде на Лодовико.

Не му се искаше да живее в преименувания дворец Пополано, но настани статива си в градината на двореца. Двамата братя се отнасяха с него като с приятел, канеха го често вътре, както си беше с работните дрехи, за да види някое ново произведение на изкуството или някой илюстриран ръкопис. В момчешката спалня у дома сега бяха само трима души, но тъй като Буонарото предложи да спи със Сиджизмондо, Микеланджело можеше и занапред да се шири, както вече беше свикнал: сам в едно легло. Времето беше студено. Той не хапваше и не пийваше нищо до обед, та се прибираще с добър апетит, който радваше Лукреция. Дори Лодовико изглеждаше доволен от сина си.

Градината на двореца Пополано беше строго симетрична, оградена с висока стена, с веранда, закрыта от трите страни, където той работеше на завет. Но всичко това не го радваше, той не чувствуваше творчески кипеж. И непрестанно се питаше: „Защо?“

Темата му допаднаше: младият свети Йоан, тръгнал да проповядва в пустинята — „А сам Йоан имаше облекло от камилски косми и около чреслата си кожен пояс; а яденето му бе акриди и див мед.“

Флоренция имаше много свети Йоановци: Андреа Пизановия „Свети Йоан кръщава“ на вратата на Баптистерията. Гибертиевата бронзова статуя при „Орсанмикеле“, Донателовата мраморна фигура на Кампанилата, Гирландайовата фреска в „Санта Мария Новела“, Верокиевата „Кръщаването на Христа“, изписана в „Сан Салви“ с помощта на Леонардо да Винчи.

От Библията Микеланджело разбра, че Йоан ще да е бил петнадесетгодишен, когато е тръгнал за пустинята юдейска да проповядва сред самаряните. Повечето художници го представяха като

слабичко момченце с детско лице. Но защо трябваше да е така? На тази възраст мнозина италиански младежи бяха вече мъже. Нима младият Йоан не можеше да бъде мускулист, здрав, развит човек, напълно годен да издържи суровите изпитания, които са му предстояли? Такава фигура, каквато той с радост би ваял.

Дали този тревожен безпорядък в града гасеше вдъхновението му и го караше да мисли загрижено за своето място в родната Флоренция? Мълвата разнасяше какви ли не слухове и всяваше страхове: Савонарола щял да управлява сам града. Флоренция, отказала да се присъедини към Съюза на италианските градове държави, уплашена, че Съюзът може да върне на власт Пиеро, била застрашена от ново завоюване. Венеция, миланският херцог Сфорца, римският папа от реда на Борджиите били намерили в Пиеро удобен съюзник против Савонарола и му помагали да събере десет хиляди дуката за наемна войска.

Ала преди всичко бе застрашено изкуството. Художниците работеха в смутно време. Всъщност дали някога щяха да настъпят пак други дни?

И дали трудността в работата му със свети Йоан не беше старата обезпокоителна проблема — неясното значение на Предтечата? Защо бог е трябвало да изпраща някого, който да подготви света за идването на Христа? Щом бог е бил в състояние да пренебрегва природните закони и да върши чудеса, за да убеди невярващите, защо е било нужно да подготвя почва за идването на своя син?

Микеланджело имаше буден ум. Той търсеше причините за всяко нещо, философските принципи, които го обуславяха. Прочете историята на Йоан в Евангелието от Матей.

„В ония дни дойде Йоан Кръстител и проповядваше в пустинята юдейска; и казваше: «Покайте се, понеже приближава царството небесно.» Защото той е реченият от пророка Исая, който казва: «Глас на едного, който вика в пустинята: „Пригответе пътя господен, прави правете неговите пътеки“.»“

Но петнадесетгодишното момче, отишло да проповядва в пустинята, и зрелият мъж, кръстил по-късно Христос, не бяха едно и също. Как е изглеждало момчето? Какво е неговото значение за християнството? Неизбежна ли е била неговата поява, или разказът е измислен, за да се изпълни пророчеството от Стария завет, защото

първите християни са разбирали, че колкото по-здраво се опират на Стария завет, толкова по-вероятно е било религията им да оцелее.

Микеланджело не беше добър теолог, но затова пък беше добър майстор. Седмици наред той обикаляше града и рисуваше всеки младеж, когото успееше да задържи за малко. Нямаше намерение да създава някакъв колосален свети Йоан, но пък и не искаше да извае онзи крехък, изящен свети Йоан, който красеше флорентинските черкви. Ето защо скицира, а после извая шестнадесетгодишен младеж с пластични крайници, само по набедреник. Не му направи ореол, нито му сложи да носи традиционния висок кръст, както бе сторил Донатело, защото реши, че младият Йоан не е носил кръст толкова време преди кръстът да се появи в живота на Христа. Фигурата се оказа жив портрет на младеж; но след като я полира, Микеланджело все още не знаеше какво е искал да изрази с нея.

Двамата братя не се интересуваха толкова от смисъла. Те останаха много доволни и сложиха статуята в една ниша на стената в дъното на градината, където можеше да се вижда от задните прозорци на двореца. Платиха му остатъка и му казаха, че когато пожелае, може да използва градината за работилница.

Но нито дума за друга поръчка.

— Не ги обвинявам — рече Микеланджело на Граначи с известно огорчение. — Фигурата не излезе нещо особено. Обзе го отчаяние.

— Научих се да вая кръгли фигури; но кога ще извая нещо изключително? Струва ми се, че сега, пред двадесет и първия си рожден ден, знам по-малко, отколкото на седемнадесет години. Как е възможно такава нещо?

— Това не е вярно.

— Бертолко ми казваше: „Създай цялостно творчество.“ В тези четири години съм изваял шест работи: „Херкулес“, дървеното „Разпятие“, „Ангелът“, „Свети Петроний“ и „Свети Прокъл“ в Болоня и сега „Свети Йоан“. Но само в „Свети Прокъл“ има нещо оригинално.

На рождения си ден той се отправи печален към градината на Пополано. На тезгяха намери блок бял мрамор. Върху него, с почерка на Граначи, бе надраскано: „Опитай още веднъж.“

Без да прави скици, восъчен или глинен модел, Микеланджело начаса се зае да вае една детска фигура, оформила се във

въображението му, докато работеше свети Йоан: едно здраво, жизнерадостно дете, далеч от верското виждане, изваяно според римската традиция. Нито за миг не си въобрази, че прави нещо сериозно, това беше само упражнение, работа за развлечение и отмора от колебанията и напрежението при създаването на „Свети Йоан“. Мраморът се ваеше леко, от каменния къс се появи прелестно шестгодишно дете, заспало с дясната ръка под главата, разтворило доволно крачета.

Тази фигура му отне само няколко седмици с ваянето и полирането; той нито се мъчеше да я направи съвършена, нито се надяваше да я продаде. Работи я на шега, просто за отмора; сега, когато бе завършена, смяташе да върне мрамора на Граначи с бележка: „Само дето е поизносен малко.“

Но Лоренцо Пополано го накара да промени намерението си. Като видя завършената фигура, той поруменя от удоволствие. Ако я патинираш така, че да изглежда, сякаш е лежала заровена в земята, ще я изпратя в Рим и ще мине за античен Купидон. Знаеш ли как да я патинираш?

— Струва ми се, че знам, веднъж „състарих“ цяло фолио рисунки.

— Ще може да се продаде като нещо много по-ценно. Познавам в Рим един хитър търговец — Балдасаре дел Миланезе. Той ще оправи работата.

Микеланджело беше виждал много гръцки и римски статуи, та знаеше какъв вид трябваше да добие скулптурата му. Първо направи опит с отломъци от мрамора: натри с ръка пръст в кристалите, после изстърга леко с пясъчна хартия и пак натри пръст; потъмни силно краищата с жълто-кафява земя и ръжда, като ги разтри с остра, четинеста четка.

Остана доволен от опита и започна да патинира детето; работеше внимателно, а мисълта за предстоящата измама му беше толкова забавна, колкото и ваянето на фигурата.

Лоренцо хареса патината.

— Убедителна е — каза той. — Балдасаре ще ти даде добра цена. Аз опаковам някои неща, които ще изпращам в Рим след няколко дни, и ще сложа и фигурата при тях.

Лоренцовото предположение се сбъдна. Фигурата бе продадена на първия клиент, комуто Балдасаре я предложил — Риарио ди Сан Джорджо, племенник на папа Сикст IV. Лоренцо изсипа кесия пари в шепите на Микеланджело — тридесет флорина. Микеланджело беше решил, че един античен Купидон, продаден в Рим, би му донесъл сто флорина. Но тъй или иначе, парите бяха два пъти повече, отколкото би получил във Флоренция, ако изобщо някой се решише да купи фигурата, защото Савонароловата Армия на момчетата вземаше насила от хорските къщи всички такива неправовърни изображения.

Точно пред велики пости Микеланджело срещна брат си Джовансимоне, забързан по Виа Ларга, начело на група облечени в бяло момчета, натоварени с огледала, копринени и атлазени рокли, маслени картини, статуетки, кутии със скъпоценни накити. Микеланджело така сграбчи Джовансимоне за ръката, че той едва не изтърва плячката си.

— Джовансимоне, четири месеца има, откак съм се върнал, а не съм те видял нито веднъж.

Джовансимоне си дръпна ръката и каза ухилен:

— Нямам време да разговарям с тебе сега. Утре привечер гледай да дойдеш на Пиаца делла Синьория.

Не беше възможно Микеланджело или който и да било във Флоренция да пропусне огромното зрелище на другата вечер. В четирите главни квартала на Флоренция момчетата от Савонароловата Армия, облечени в бяло, се строиха по войнишки и предшествувани от барабанчици, тръбачи и копиеносци, замаршируваха към Пиаца делла Синьория с маслинови клонки в ръце и викове: „Да живее Христос, царят на Флоренция! Да живее Дева Мария, царицата!“ Тук, на площада пред кулата, бе побит огромен ствол, а около него — издигнато пирамидално скеле. Жителите на Флоренция и на околните селища се стекоха на площада. Командувани от Савонарола, монасите от „Сан Марко“ се наловиха за ръце и оградиха мястото за кладата.

Момчетата започнаха да я трупат. Най-напред нахвърляха вързопи с изкуствени коси, бурканчета с пудра, парфюми, топчета френска коприна, кутии с огърлици, обици, гривни и модни копчета. После дойде ред на принадлежностите за хазарт и във въздуха се разхвърчаха карти, полетяха зарове, шахматни дъски и фигури.

След това натрупаха книги, подвързани с кожа ръкописи, стотици рисунки, маслени картини, всичките статуетки, които момчетата бяха смогнали да наградят. Отгоре нахвърляха виоли, лютни, ръчни органи, чиито красиви форми и лъщящи дървени части придаваха на този невъобразим куп вид на вакханалия: последваха маски, карнавални костюми, изделия от слонова кост и произведения на изкуството от Ориента; във въздуха проблясваха пръстени, брошки, колиета. Микеланджело различи Ботичели, който се спусна към кладата и хвърли на нея скици на Симонета. Последва го Фра Бартоломео със своите етюди, учениците на Делла Робиа, които с бесни движения нахвърляха разноцветните си теракотови скулптури. Трудно бе да се разбере от неистовите кръсъци на тълпата дали това жертвоприношение я изпълваше със страх, или с дива радост.

Членовете на Синьорията наблюдаваха зрелището от балкона на кулата. Момчетата от Армията бяха ходили от къща на къща да искат „всички произведения на изкуството, несъвместими с вярата“, всички накити, гиздила и украшения, забранени от законите против разточителството; и щом решаха, че не са получили достатъчно, те се втурваха покрай домопритежателите и плякосваха къщата. Синьорията не бе направила нищо, за да защити града от тези „белодрехи ангели“.

Савонарола вдигна ръце за тишина. Наредените в кордон монаси се пуснаха и протегнаха ръце към небето. Някакъв монах му подаде запалена факла. Савонарола я вдигна високо и огледа площада. После тръгна около кладата, като допираше ту тук, ту там факлата, докато цялата скеля се превърна в огромна маса от пламъци.

Армията на момчетата замарширува около горящата клда с викове: „Да живее Христос! Да живее Дева Мария!“ Навалицата закрещя в отговор: „Да живее Христос! Да живее Дева Мария!“

Сълзи потекоха от очите на Микеланджело. Той ги обърса като дете — първо с opakото на лявата ръка, после с дясната. Но колкото повече се издигаха пламъците и колкото по-се усиляха песнопенията и виковете, толкова повече бликаха сълзите, докато накрая обляха лицето му и той усети в устата си соления им вкус.

От все сърце му се искаше да избяга далеч, много далеч, да изгуби от поглед Флорентинската катедрала.

Един юнски ден при Микеланджело дойде някакъв слуга с бележка от Джовани Пополано, който го молеше да отиде в двореца, за да се срещне с някакъв благородник от Рим, интересуващ се от скулптура. Лео Бальони, гостът на братя Пополано, се оказа човек на около тридесет години, рус, сладкодугмен. Той тръгна с Микеланджело към работилницата му.

— Моите домакини ми казаха, че сте отличен скулптор. Може ли да видя някои ваши работи?

— Нямам нищо тук, само „Свети Йоан“ в градината.

— Ами рисунки? Аз особено се интересувам от рисунки.

— В такъв случай вие сте рядкост между ценителите, господине. С удоволствие ще ви покажа фолиото си.

Лео Бальони заразглежда стотиците скици.

— Ще бъдете ли така любезен да ми нарисувате нещо просто? Една детска ръка например.

Микеланджело нахвърли набързо по памет няколко деца в различни пози. След малко Бальони рече:

— Не може да има съмнение. Вие сте въпросният.

— Въпросният?

— Да. Който е ваял Купидона.

— А!

— Прощавайте, че не ви казах веднага истината: аз съм изпратен във Флоренция от своя патрон кардинал Риарио ди Сан Джорджо, за да се опитам да открия скулптора на Купидона.

— Това съм аз. Балдасаре дел Миланезе ми изпрати тридесет флорина за фигурата.

— Тридесет! Но кардиналът плати двеста...

— Двеста! Ах, този... мошеник...

— Същото каза и кардиналът — отвърна Лео Бальони с дяволита искрица в погледа. — Той подозираше, че има някаква измама. Защо не дойдете с мене в Рим? Тъкмо ще си уредите сметката с Балдасаре. Смятам, че кардиналът на драго сърце ще ви даде гостоприемство. Той

казваше, че който е успял да направи такъв превъзходен фалшификат, ще може да вае още по-хубави автентични творби.

Микеланджело поклати глава, объркан от неочаквания ход на нещата; но без никакво колебание се реши.

— Само да взема от къщи някоя и друга дреха, господине, и съм готов за път.

КНИГА ПЕТА

ГРАДЪТ

Микеланджело бе застанал на едно възвишение северно от града. Рим се разстилаше долу сред хълмовете, разрушен сякаш от нашествие на вандали. Лео Балъони посочи очертанията на Леоновата стена, крепостта Сант Анджелио.

Двамата яхнаха пак конете, спуснаха се към Порта дел Пополо и минаха край гробницата на Нероновата майка, за да излязат на малък площад. Струпаната тук смет вонеше. Вляво от тях се издигаше хълмът Пинчо, покрит с лозя. Вървяха по тесни като алеи улички с разбит калдъръм. Минаващите коли вдигаха такъв оглушителен шум, че Микеланджело едва чуваше Балъони, който му показваше разсипаната гробница на римския император Август, из която сега пасяха крави, Кампо Марцио, една долина край Тибър, населена от победните занаятчии, чиито дюкяни се гушеха между древни дворци, които сякаш щяха да се сгромолясат всеки миг.

Повече от половината сгради, край които минаваха, бяха рухнали. Между нападалите камъни се шляеха кози. Балъони обясни, че миналия декември Тибър придошъл и хората избягали по околните хълмове, а като се върнали след три дни, намерили един подгизнал, разрушен град, в който после избухнала чума, та всяка сутрин трябвало да погребват по сто и петдесет трупа на острова в реката.

Микеланджело усети да го свива нещо под лъжичката: градът майка на християнството приличаше на буннице. Под копитата на конете им се валяха умрели животни. Работници рушаха стърчащите стени зарад строителния материал, горяха мраморни плочи и колони за вар. Той избиколи с коня си някаква старинна статуетка, която се подаваше от праха на пътя, мина край редица запуснати къщи с олющена мазилка, обрасла в лишеи и лози. Видя един древногръцки храм, превърнат в свинска кочина. От една четвъртита подземна гробница, в която се подаваха наполовина колоните на древен форум, се носеше ужасна воня — стотици години тук бе изхвърляна смет, тук лежаха много поколения, чиито потомци и до ден-дневен клечаха над тази паст и ходеха по нужда в нея.

Бальони го поведе из редица мрачни, криви улички, в които двата коня едва можеха да се разминават, после минаха край театъра „Помпей“, под чийто зинал свод живееха стотици семейства; и най-после стигнаха до Кампо дей Фиори, където той забеляза първите признаци на живот: пазар за зеленчуци, цветя, сирене, риба, месо, със скупчени редици чистички пъстри сергии, от които римските жени пазаруваха за обед. За първи път, откак бяха влезли в Рим, Микеланджело погледна Бальони и му се поусмихна:

— Ужасен ли сте? — попита Бальони. — Или отвратен?

— И едното, и другото. На няколко пъти ми идваше да обърна коня и да препусна към Флоренция.

— Рим е жалък. Трябва да видите поклонниците, които идват от цяла Европа. При нашите царствени шествия тях ги обират, мачкат, тъпчат, паразитите в странноприемниците ги изпохапват до смърт, а в черквите им вземат и последния грош. Брачолини писа преди шестдесетина години: „Обществените и частните сгради лежат прострени, голи, потрошени като крайници на някой исполин. Рим е разлагащ се труп.“ Папа Сикст IV положи истински усилия да разшири улиците, да поправи някои от сградите; ала при Борджиите градът изпадна в още по-лошо положение от това, за което пише Брачолини. Ето тук е моят дом.

На ъгъла се издигаше добре планирана къща на три етажа с лице към пазара. Стаите ѝ бяха малки, скромно мебелирани с орехови маси и столове, но с богати килими по пода и гоблени, и скъпи тъкани по стените, с изписани шкафове, златни огледала и червени кожени орнаменти.

Качиха Микеланджеловата мушамена торба на третия етаж. Дадох му ъглова стая с изглед към пазара и към един шеметно голям, нов каменен дворец, току-що завършен — както му обясни Бальони — от кардинал Риарио, който беше купил детската фигура.

Обядваха превъзходно в една трапезария, изолирана от шума на улицата. Късно следобед се отправиха към старата вила на кардинала, като минаха през Пиаца Навона, мястото на някогашния голям стадион на Домициан, където Микеланджело остана обаян от един полуизровен, великолепно изваян мраморен торс пред къщата на един от Орсините, някакъв роднина на Пиеровата жена Алфонсина. Лео смяташе, че това е може би статуята „Менелай повдига Патрокъл“.

Продължиха към Пиаца Фиамета, кръстен на любовницата на папския син Чезаре Борджия, после се насочиха към двореца на Риарио, гледащ към Виа Систина и към най-чистата странноприемница в града „Остариа дел Орсо“, сиреч „Мечата странноприемница“. Бальони му разказа още някои неща за племенника на папа Сикст IV — Рафаеле Риарио ди Сан Джорджо, станал кардинал още като осемнадесетгодишен студент в Пизанския университет. Младият кардинал, отишъл на посещение у Медичите във Флоренция, се молел пред олтара на Катедралата, когато убийците погубили Джулиано де Медичи и едва не пребили Лоренцо. Макар Лоренцо и флорентинците да били убедени, че именно папа Сикст и племенниците му са влезли в заговор с Паците, за да убият двамата Медичи, Лоренцо решил, че кардиналът не е знаел нищо за заговора.

Кардинал Риарио прие Микеланджело сред куп сандъци и полунаредени куфари, които стягаха за път. Той прочете препоръчителното писмо от Пополано и посрещна Микеланджело с добре дошъл.

— Вашата детска фигура е добре изваяна, Буонароти, макар да не е антична. Имам впечатление, че вие ще можете да ни извадете нещо много хубаво.

— Благодаря ви, ваше превъзходителство.

— Бих искал следобед да се разходите и видите най-хубавите ни мраморни статуи. Започнете с Домициановата арка на Корсото, после идете до Траяновата колона, вижте и колекцията от бронзови статуи в Капитолийския музей, чието начало е сложено от Сикст IV, бащата на вуйчо ми...

Кардиналът млъкна едва след като изреди двадесетина скулптури, намиращи се в най-различни музеи и части на града. Лео Бальони го заведе да види най-напред речния бог „Марфорио“, статуя с чудовищни размери на улицата между Римския и Августовия форум, която се предполагаше да е стояла в храма на Марс. Оттук отидоха при Траяновата колона, където Микеланджело ахна пред скулптурата „Лъвът изяжда коня“. После заизкачваха Квириналския хълм. Младият скулптор остана поразен от размера и грубата сила на мраморната група „Конекротители“, висока осемнадесет стъпки, и от боговете на Нил и Тибър — първия, опрял ръка на един сфинкс, а втория, облегнат

на тигър. До тях се виждаше гола богиня, удивително красива, която Лео предполагаше, че е Венера.

Продължиха към градината на кардинал Ровере при черквата „Сан Пиетро ин Винколи“. Лео обясни, че племенникът на Сикст IV е основател на първата обществена библиотека и на музей с бронзови статуи в Рим, че има най-хубавата колекция от антични мраморни статуи и е внушил на Сикст идеята да се изпишат стените на Сикстинската капела.

Като влезе през желязната вратичка на градината на кардинала, Микеланджело остана без дъх: пред него стоеше торсът на един Аполон — най-изумителното човешко творение, което бе виждал. Както при първото си посещение с Бертолдо в двореца на Медичите той се движеше зашеметен и омагьосан сред гората от скулптури — от „Венера“ към „Антей“, от него към „Меркури“ — и само смътно долавяше гласа на Лео, който му обясняваше кои статуи са задигнати от Гърция и кои са били купени от император Адриан и изпратени с кораби в Рим. Ако Флоренция е най-богатото в света средище на творци, този жалък, мръсен, разкапан град положително имаше най-голямата колекция от антично изкуство. И тук той виждаше доказателство за това, което се бе мъчил да обясни пред Флорентинската катедрала на приятелите си от Гирландайовото ателие: тези мраморни статуи бяха тъй живи и красиви, както в деня на извайването им — преди две хиляди години.

— Сега ще идем да видим бронзовата статуя на Марк Аврелий пред Латеранския дворец — каза Лео. — После може би...

— Моля ви, стига. Нещо ми трепери отвътре. Трябва да се затворя в стаята си и да се помъча да смея видяното досега.

Вечерта Микеланджело не можа да яде. На другата сутрин, неделя, Лео го заведе на литургия в малката черква „Сан Лоренцо ин Дамазо“ до новия дворец на кардинал Риарио, свързана с него посредством отвор в една от стените. Микеланджело остана изумен, когато се озова сред сто мраморни и гранитни колони, все различни, изваяни от майстори каменоделци, всяка с различно моделиран капител.

— Отбирани са из целия Рим — обясни Лео, — но най-вече от портиката на театър „Помпей“.

Кардиналът покани Микеланджело в новия си дворец. Обширната каменна сграда, два пъти по-голяма от двореца на Медичите, беше вече завършена — с изключение на централния двор. Микеланджело изкачи широкото стълбище, мина през приемната с богати goblenови завеси и огледала в ахатови рамки, през гостната с източни килими и орехови столове с дърворезба, през музикалния салон с красив клавесин и най-после стигна до кардинала, който седеше с пурпурните си одежди и шапка в стаята за старинни скулптури, където се виждаха и десетина фигури, неизвадени още от отворените сандъци, пълни със стърготини.

— Кажете ми, Буонароти, какво ви е мнението за статуите, които разгледахте. Можете ли да направите нещо също тъй красиво?

— Възможно е да не стане така красиво. Но ще видим какво мога да направя.

— Този отговор ми харесва, Буонароти, той говори за скромност.

Микеланджело не мислеше да скромничи, а искаше да каже само, че неговите скулптури ще бъдат различни от всичко, което е видял.

— Най-добре е да пристъпим веднага към работа — продължи Риарио. — Каляската ми е отвън. Може да ни закара до каменоделнята.

Докато слугата на кардинала ги караше през Сикстинския мост и Сетимианската порта към каменоделните в Трастевере, Микеланджело изучаваше лицето на новия си покровител. Говореше се, че Риарио бил толкова потресен от извършеното пред него убийство на Джулиано, че лицето му станало мораво; всъщност то си беше такова и до ден-днешен. Кардиналът имаше: дълъг, гърбав нос, завит над здраво стиснатата уста.

В каменоделнята кардинал Риарио като че започна да става нетърпелив. Микеланджело обикаляше камъните и се питаше дали ще е нахално, ако си избере по-голям мрамор. Най-после се спря пред един карарски мрамор, изсечен във вид на колона, седем стъпки висока и четири стъпки дебела. Очите му светнаха от радост. Той увери кардинала, че в тази колона сигурно се скрие много хубава статуя. Кардинал Риарио веднага извади тридесет и седем дуката от кесията на колана си.

На другата сутрин Микеланджело стана още в зори и тръгна по течението на Тибър към Флорентинския мост, където прекоси реката и се отправи към Трастевере, този гъсто населен квартал на Рим, приютил грънчари, кожари, воденичари, въжари, ковачи, рибари, лодкари, градинари — шумни, плодовити потомци на първите римляни, затворени между високите стени и Тибър, натъпкани в жилища, които си стояха непроменена от стотици години. Той взе да обикаля лабиринта от тесни улички, гледайки как занаятчиите обработват суровия материал в тъмните си дюкяни, до които издадените горни етажи не допускаха светлина, и тесните скупчени къщи с островърхи покриви и настръхнали четвъртити кули. Амбулантни търговци хвалеха гласовито стоката си, жени и деца вдигаха врява, продавачи на риба, сирене и месо крещяха до пресипване и цялата тази олелия се сплиташе с безбройните миризми и се набиваше в ушите, очите и носа.

Микеланджело тръгна по Виа делла Лунгара към каменоделната пред самата Ватиканска стена и болницата „Санто Спирито“. В каменоделната не се виждаше жива душа. Той се заслуша в нестройните кукуригания на петлите, докато се появи собственикът.

— Какво дириш тук? — попита той навъсен, все още сънлив.

— Нали казахме, че ще го изпратим днес. Думата си е дума.

— Аз не се тревожа, че няма да го изпратите. Рекох си само да помогна при товаренето...

— Да не искаш да кажеш, че не знаем как да товарим? — обиди се собственикът. — Ние от пет поколения караме мрамор в Рим, та един флорентински скулптор ли ще ни учи как да си вършим работата?

— Аз съм работил в Майанските кариери. Бива ме с лоста.

Поуспокоен, собственикът отвърна:

— Значи, си каменар, а? Това е вече друга работа. Нашето семейство ломи травертин. Казваме се Гуфати.

Микеланджело провери дали са подложени достатъчно трици и дали камъкът е вързан здраво, след което каруцата пое по дълбоките коловози на улиците — толкова дълбоки, че колелата се губеха в тях до главините. Той вървеше отзад, галеше мрамора и се молеше дано тази разхлопана селска каруца, използвана пет поколения, да не се разпадне на трески и да остави мрамора насред път.

Като стигнаха до двореца, Гуфати попита:

— Де ще разтоварим?

Микеланджело се сети изведнъж, че не му бяха казали къде ще работи.

— Почакай тук! — извика той и хукна през двора, по широкото стълбище, та в приемната, където налетя на... един от секретарите на двореца, който погледна неодобрително този вързоп работни дрехи, нахълтал в хола на най-новия дворец в Рим.

— Трябва веднага да видя кардинала. Много е важно.

— Важно за кардинала или за вас?

Сякаш го поляха със студена вода.

— Става дума за мрамора... ние го купихме вчера и... сега го докарах, а нямам място...

Той млъкна, загледан в палеца на секретаря, който прелистваше календар за назначените срещи на кардинала.

— Негово превъзходителство няма свободно време до идущата седмица.

Микеланджело остана със зинала уста.

— Но... ние не можем да чакаме.

— Аз ще уредя въпроса с негово светейшество. Обадете се утре.

Микеланджело се втурна обратно по стълбището, изскочи от двореца и прекоси улицата към къщата на Лео Бальони. Лео го подстригваха. На раменете му беше метнат пешкир, на който да падат отрязаните коси. Очите му играеха, докато слушаше буйното словоизлияние на Микеланджело. Той каза на бръснаря да почака, махна пешкира и стана от стола — единствения тапициран стол в къщата.

— Елате, ще намерим място.

Лео го заведе до една барака зад купола на „Сан Лоренцо ин Дамазо“, където строителите на двореца си бяха прибирали инструментите вечер. Микеланджело откачи вратите от пантите. Лео се върна да се доподстриже. Гуфати разтовари камъка.

Микеланджело седна на пръстения под пред мрамора и опря брада на коленете си.

— Хубава мръвка си ти — каза той гальовно и се замисли каква ли тема би избрал един кардинал за фигура в естествен размер. Дали не трябваше да е религиозна? Но пък кардиналът имаше слабост към древните гръцки и римски статуи.

Следобед кардиналът го повика при себе си. Прие го в една строга стая без никакви мебели. В единия ѝ край имаше малък жертвеник, а до него врата. Риарио беше със строго ушито расо и шапчица.

— Сега, когато ще се заловите с продължителна работа, най-добре е да се преместите в двореца. Гостната стая на синьор Бальони чака един куп дами.

— При каква уговорка ще живея в двореца, ваше превъзходителство?

— Да речем, че адресът ви ще бъде дворецът на кардинал Риарио. А сега трябва да ви напусна.

Кардиналът не каза нито дума каква скулптура иска да му се направи. И за каква цена. И дали ще му дава редовна плата, докато работи. Дворецът щеше да е неговият адрес; той не знаеше нищо повече.

Но узна. Нямаше да живее тук като син, както в двореца на Медичите, нито като близък приятел, както у Алдовранди в Болоня. Някакъв камериер го заведе до една тясна килия в дъното на приземния етаж, една от двадесетината подобни стаички, в която той разопакова вещите си. Когато стана време за ядене, насочиха го към стая, известна като „третокласната трапезария“, където се озова в компанията на кардиналските писари, главния сметководител, закупчика на двореца и хората, които се занимаваха с обширните земи на кардинала, с неговите складове за дървен материал, кораби и черковни имения, пръснати из цяла Италия.

Кардинал Риарио беше изяснил отношенията. Микеланджело Буонароти щеше да живее в двореца му като един от групата квалифицирани работници. Нищо повече и нищо по-малко.

Рано на другата сутрин Микеланджело отиде да види Балдасаре, който просто трябваше да върне двестата дуката на кардинал Риарио за детската фигура. Балдасаре се показва от дъното на пълния със скулптури двор близо до форума на Юлий Цезар. Беше мургав, шишкав човек с три гуши и огромно шкембе, което вървеше пред него. Микеланджело пристъпваше бавно в двора, защото тук имаше доста антични статуи, сложени на пиедестали.

— Аз съм Микеланджело Буонароти, скулптор от Флоренция.

Балдасаре изруга под носа си.

— Искам да ми върнете детската фигура, а аз ще ви върна тридесетте флорина, които ми изпратихте.

— Как ли не! — извика търговецът.

— Та вие ме измамахте. Вярно, имате право на комисионна. Но сте продали фигурата за двеста дуката и сте задържали сто и седемдесет.

— Напротив, вие и приятелят ви Пополано сте измамниците. Изпратихте ми фалшива антика. Можеше да загубя благоволенieto на кардинала.

Микеланджело излезе кипнал от двора и, кажи-речи, затича по Виа Санта. На едно място прекоси улицата и се спря да погледа Траяновата колона, докато се успокои. Тогава избухна в смях.

— Балдасаре е прав. Аз съм измамникът. Аз подправих фигурата.

В този миг някой извика зад него:

— Микеланджело Буонароти! Откога имате навика да си говорите на глас?

Той се обърна и видя един познат свой връстник, който работеше в Гилдията на сарафите, а беше работил известно време и при чичо му Франческо, когато на него му бе потръгнало. Във Флоренция двамата можеше да се познават от сто години и никога да не станат приятели, но тук веднага се обесиха на вратовете си.

— Балдучи! Какво търсиш в Рим?

— Работя в банката на Якопо Гали. Главен счетоводител съм. И най-тъпият флорентинец е по-умен от най-умния римлянин. Затова напредвам така бързо. Какво ще кажеш да обядваме заедно? Ще те заведа в една тосканска гостилница във Флорентинския квартал. Аз не мога да понасям тукашните яденета. Чакай само да вкусиш тортелини или пържола, ще помислиш, че отново си във Флоренция.

— Има време до обед. Ела с мен в Сикстинската капела, искам да видя стенописите на флорентинските художници.

Сикстинската капела, построена между 1473 и 1481 година, представляваше огромна постройка със сводообразен покрив, с прозорци, високи до тавана, а под тях — балкон с парапет. В дъното се намираше олтарът, отделен от кораба чрез мраморен олтарник от Мино да Фиезоле. Капелата би изглеждала зле оразмерена и лишена от изящество, ако не беше великолепият фриз от стенописи от двете ѝ страни чак до олтара.

Микеланджело се приближи възбуден до Гирландайовите фрески, които помнеше от картоните в ателието: „Възкресяване“ и „Призоваването на Петър и Андрей“. Той отново се изпълни с възхищение към художническото майсторство на Гирландайо. После мина към „Тайната вечеря“ на Роселино, която не му се видя толкова крещяща, колкото я намираше Гирландайо; след това обърна омаян поглед към Ботичелиевата фреска „Мойсей пред димящата гора“ и към работите на умбрийските майстори Перуджино, Пинтурикио и Синьорели. Като обикаляше капелата, разбра, че под този нескопосан, неуравновесен покрив е събран най-хубавият букет от майстори в Италия. Микеланджело реши, че Перуджиновата творба „Христос дава ключовете на свети Петър“ отговаря на най-хубавите флорентински традиции — най-големия комплимент, който можеше да направи на някой художник. Той изрази учудването си пред Балдучи, че тази кухня, прекалено тежка отгоре капела — такова нелепо и постно архитектурно произведение, каквото още не бе виждал — е могла да подбуди живописците към тъй богати творчески усилия.

Балдучи дори и не погледна стенописите.

— Да вървим в гостилницата, че умирам от глад. На масата Балдучи му каза, че Ториджани е в Рим.

— Но едва ли ще го видиш — додаде той. — Ториджани дружи с Борджиите, та флорентинците го отбягват. Прави щукатури за кулата

на двореца на Борджиите, а също бюст на папата. Получава всички поръчки, които пожелае. Освен това смята да влезе във войската на Чезаре Борджия, която щяла да завладее Италия.

Същата вечер Балдучи го заведе в дома на Паоло Ручелаи, братовчед на Ручелаите от Флоренция и следователно далечен братовчед и на Микеланджело. Ручелаи живееше в района Понте, известен като „една малка, затворена в себе си Флоренция“. Тук, събрани около флорентинското консулство и тосканските банки, флорентинците живееха заедно и имаха собствени пазари, които докарваха тестени произведения, месо, зеленчуци, плодове и сладкиши от Тоскана. Бяха се снабдили с място за градеж на флорентинска черква и бяха купили малкото останали къщи на Виа Канале, тъй че римляни да не могат да живеят близо до тях. Омразата бе взаимна. Римляните казваха: „По-добре мъртвец в къщата, отколкото флорентинец на прага.“ А флорентинците разчитаха началните букви на римския *Senatus Populus Que Romanus* по следния начин: *Sono Porci Questi Romani*, сиреч свини са тия римляни.

Флорентинската част на Понте беше мястото, оградено от широкия завой на реката, в средата на който завой се намираше Флорентинският мост, водещ към Трастевере. Тук имаше хубави дворци, две улици със солидни къщи помежду с цветни и зеленчукови градини. Флорентинските банки бяха на Виа Канале, непосредствено до Камера Апостолика — официалната банка на Ватикана. В другия край на колонията, до моста Сант Анджелино, се издигаха дворците на Паци и Алтовити. Край брега на реката имаше открито място, засадено с цветя и зеленчуци, което се превръщаше в блато при прииждането на Тибър, както бе станало миналата година.

При цялата неразбория и мръсотия на Рим благоденстващите флорентинци метяха и миеха улиците си всеки ден при зори, поправяха пътя, за да бъде гладък и равен, ремонтираха прилично къщите си, продаваха или даваха под наем жилища само на флорентинци. Онези, които изхвърляха боклук на улицата или простираха прането си на прозорците към улицата, се наказваха с глоби. Въоръжена стража пазеше квартала нощем; само в тази част на града човек можеше да бъде сигурен, че заран няма да се препъне в някой труп пред прага си.

В дома на Ручелаи го представиха на видните семейства от флорентинския квартал: Торнабуони, Строци, Паци, Алтовити, Брачи,

Оливиери, Ранфредини и Кавалканти, до които носеше препоръчително писмо. Някои от флорентинците държаха банки, други търгуваха с коприна, сукно и скъпоценности, трети бяха вносители на пшеница, ювелири, корабоприитежатели и корабостроители, които имаха цветущи пристанища при Рипа Гранде и Рипета, където от морето по Тибър излизаха лодки с луксозни стоки от Близкия Изток, с вина и дървено масло от Тоскана, мрамор от Карара, дървен материал отвъд Адриатика.

Неколцина от мъжете го попитаха кой е баща му. Когато той отвърна „Лодовико Буонароти-Симони“, те кимнаха глави с думите: „Известно ни е това име“, и го приеха безусловно между себе си.

Ручелаи бяха превърнали своята римска къща в чисто флорентинска — с вдълбана камина, облицована с пиетра серена, с познатите инкрустирани мебели, тъй обичани от неговите съграждани, и под на гостната в стил Лука делла Робиа. Той не каза на красивия и разговорлив Паоло, че майка му е от същия род. Ручелаите бяха скъсали роднинските си връзки с Буонаротите. Неговото честолюбие никога не би му позволило да се обади пръв.

Той изправи мраморната колона на греди, тъй че да може да се движи около нея. Разочарованието му, че кардиналът не му постави веднага определена задача, отстъпи място на мисълта, че ще е по-добре, ако сам реши какво иска да вае. В такъв случай нямаше да става нужда да пита покорно: „Ваше превъзходителство, какво ще обичате да направя от този мрамор?“

— Внимавай да не докосваш мрамора, докато кардинал Риарио не ти разреши да работиш — предупреди го Лео. — Той много държи на собствените си неща. — Нищо няма да му стане на мрамора, Лео, ако поотзема краищата и го чукна тук-таме за опит...

Почувствува се унижен, че го предупреждаваха като обикновен работник да не порази материала на господаря. И все пак трябваше да обещае, че няма да отдяла дори един кристал от мрамора.

— Имаш възможност да си оползотвориш времето — успокои го Лео. — В Рим има толкова хубави работи за разглеждане.

— Знам — отвърна Микеланджело. Защо да се мъчи да му обяснява, че изгаря от мраморна треска? — Може ли човек да си

осигури голи модели в Рим? — промени той темата. — Във Флоренция това не се позволява.

— То е, защото ние, римляните, сме чисти и непорочни хора — отвърна дяволито Лео. — А вие флорентинците!... — Той се засмя, а Микеланджело се изчерви. — Причината, струва ми се, е в това, че ние никога не сме страдали от гръцката болест, а Флоренция се слави или по-скоро срами с нея. Нашите хора правят търговски сделки, сключват политически съюзи и бракове, а за развлечение и занимание рисуват голи тела.

— Можеш ли да ми намериш модели?

— Кажы само какви ти трябва.

— Всякакви: ниски, високи, мършави, дебели, млади и стари, тъмни и светли, работници и безделници, търговци.

Той направи нисък параван, за да се предпази поне малко от чужди погледи. На другата сутрин пристигна първият избраник на Лео — един едър бъчвар на средна възраст, който хвърли вмирисаните си ризи и сандали и започна равнодушно да застава във всяка поза, която му диктуваше Микеланджело. Всяка сутрин на разсъмване той отиваше в работилницата си и приготвяше хартия, креда, мастило, въглен, цветни моливи, без да знае пред каква нова задача ще се изправи при днешния модел. А моделите биваха най-различни: корсиканци, телохранители на папата, германски типографи, френски производители на парфюми и на ръкавици, тевтонски хлебари, испански книгопродавци, ломбардски дърводелци от Кампо Марцио, далматински корабостроители, гръцки имитатори, португалски куфарджии от Виа дей Баулари, златари от околностите на Сан Джорджо. Понякога те се случваха превъзходни фигури, които той рисувахе в пълен фас или отзад, в различни пози — както се обръщат, вдигат или тикат нещо, извиват се или се борят с редица работни сечива, тояги, камъни. В повечето случаи интерес представляваше не цялата фигура, а някое особено, възловото рамо, формата на черепа, някой железен жилест прасец, някой огромен гръден кош и тогава той рисувахе по цял ден само тази единствена част, гледана от най-различни ъгли и в различни положения.

Годините на учение излизаха наяве. Дисекциите, правени месеци наред, бяха привнесли в рисуването му достоверност и една вътрешна истинност, които изменяха облика на работата му. Дори на

взискателния и прекалено изтънчен Лео му направи впечатление движещата сила на тези фигури.

— Всяка сутрин ти пристъпваш към новия модел, като че ти предстои вълнуващо приключение. Не ти ли омръзна да рисуваш непрекъснато едно и също: глава, ръце, торс, крака...

— Но, Лео, те никога не са едни и същи. Всяка ръка, крак, врат, бедро са винаги различни, винаги със свой собствен характер. Чуй ме, приятелю, всички форми, които съществуват в божията вселена, могат да се намерят в човешката фигура. Тялото и лицето на един човек говорят какво представлява той. Как тогава може да секне интересът ми към човешкото тяло?

На Бальони му беше забавна Микеланджеловата разпаленост. Той погледна снопа скици под мишницата му и поклати скептично глава.

— А какво ще кажеш за вътрешните качества? В Рим ние гледаме повече да скрием, нежели да разкриваме какво представляваме.

— Мерилото за скулптора е това: колко дълбоко може да проникне под външната обвивка. При всеки нов модел аз си казвам: „Какво представляваш ти в действителност, тъй както си застанал гол пред света?“

Лео се замисли за миг.

— Следователно за теб скулптурата е търсене.

Микеланджело се усмихна неловко.

— А нима това не се отнася за всички художници?

— Всеки човек вижда истината през своя собствена призма. При всяка нова фигура аз изпитвам чувството, което астрономът изпитва, щом открие някоя нова звезда: запълнила се е още една празнинка от вселената. Ако мога да нарисувам всички мъже на земята, може би ще успея да събера цялата истина за човека.

— В такъв случай — каза Лео — аз бих ти препоръчал да дойдеш с мен на баните. Тогава ще можеш да рисуваш по сто души наведнъж.

Той разведе Микеланджело да види руините на невероятно обширните и богато украсени бани на Каракала, Траян, Константин, Диоклециан и му разправи как първите римляни са използвали

баните като клубове и салони за срещи и са прекарвали в тях всеки следобед от своя живот.

— Ти си чувал израза, приписван на Цезар: „Дайте на народа хляб и зрелища.“ Но някои императори са считали за не по-малко важно да се даде на народа вода, като вярвали, че популярността им зависи от това доколко красиви ще направят обществените бани.

Сега баните се използваха за печалби, та не бяха толкова разкошни, но въпреки това имаха няколко плавни басейна, потилни, отделения за масаж, дворове, където посетителите се забавляваха с клюките на деня, където обикаляха музиканти, фокусници и продавачи на храна, а по-младите играеха различни игри с топка.

Лео го познаваха добре в банята на Пиаца Скосакавали, която бе собственост на кардинал Риарио. След като направиха топла баня и поплуваха в хладния басейн, двамата седнаха на една пейка в дъното на помещението, където купчини мъже седяха или стояха прави, спореха, смееха се, разправяха си всели историйки, а през това време Микеланджело композираше сцена след сцена, изпаднал в треска — така чудесни бяха отделните планове, криви и маси от фигури.

— Никога не съм виждал подобно нещо — възкликна той. — Във Флоренция обществените бани са за бедняците.

— Аз ще пусна дума, че си дошъл в Рим по покана на кардинала. Тогава ще имаш възможност да рисуваш, колкото ти душа иска.

През следващите седмици Лео заведе Микеланджело в баните към странноприемници, манастири, стари дворци, в банята на Виа дей Пастини, в Сант Анджели в Пескериа. Навсякъде Лео представяше Микеланджело, за да може после да идва сам; и при всяко ново осветление, цвят на стените, отражение на слънцето и водата върху телата художникът откриваше нови истини и нови начини да ги изрази с прости, смели линии.

Но Микеланджело не можа съвсем да свикне да рисува, докато самият той е гол.

— Веднъж флорентинец, винаги флорентинец — промърмори си той.

Един следобед Лео го попита:

— Искаш ли да рисуваш голи жени? В града има няколко смесени бани, собственост на проститутки, но със съвсем порядъчна клиента.

— Женските форми не представляват интерес за мен.

— С една дума, ти направо се отказваш от половината тела в света?

— Горе-долу така е. — Двамата се засмяха. — Но аз намирам цялата красота и конструктивна сила в мъжката фигура. Вземи един мъж в каквото и да е действие — когато скача, бори се, мята копие, оре, — постави го в каквото и да е положение и ще видиш, че мускулите, разпределението на тежест и напрег имат своята симетрия. За мен жената може да бъде красива и вълнуваща само ако е съвършено неподвижна.

— Може би ти просто не си нагласявал жените в подходящи пози.

— Напротив, правил съм го — засмя се Микеланджело. — Но мисля, че са хубави само за любов, а не и за скулптура.

Рим не му харесваше като град; пък и това не беше един град, а много градове — на германци, французи, португалци, гърци, корсиканци, сицилианци, араби, левантинци, евреи, все събрани в свои квартали, враждебни към пришълците, както и самите флорентинци. Балдучи му беше казал веднъж: „Тези римляни са грозно племе. Или по-право, стотица грозни племена.“ Той ги намираше за разнородно сборище от хора, които носеха различно облекло, говореха различни езици, ядяха различни яденета, имаха различни предпочитания. Всеки, изглежда, бе дошъл отнякъде другаде, проклинайки обикновено града зарад упадъка му, наводненията, епидемиите, беззаконието, мръсотията и корупцията. Понеже нямаше управление, закони, участъци или съвети, които да бдят над населението, всяка общност се управляваше сама, както намираше за най-добре. Удобно гробище за престъпленията беше Тибър, откъдето плуващи трупове приветствуваха редовно ранобудните. Нямаше справедливо разпределение на богатата, правораздаването, образованието, изкуството.

Микеланджело обикаляше с часове Рим и той все повече му заприличваше на скотобойна, чиито обширни стени, защитаващи половинмилионно население в дните на Римската империя, сега ограждаха по-малко от седемдесет хиляди души. Цели райони, населени някога, сега представляваха запуснати руини. Почти нямаше улица дори в най-гъсто населените части на града, където между сградите да не зият черни дупки — като опадали зъби в устата на старица. Архитектурата беше смесица от груби тухли с кален цвят, черна туфа, кафеникав травертин, блокове сив гранит, розов и зелен мрамор, задигнат от други епохи. Хората имаха отвратителни навици: ядяха по улиците, дори прилично облечени жени мляскаха сладки кифли на излизане от хлебарниците или дъвчеха топло шкембе и други специалитети на количкарите и сергиджиите, хапваха пътем нещо за обед.

Жителите на Рим не се гордееха със своя град, нямаха желание да го подобрят или да проявят елементарна грижа към него. Те казваха: „Рим не е град, а черква. Ние не сме в състояние нито да го управляваме, нито да го променим.“ И когато той запитваше: „Тогава защо стоят хората тук?“, отговаряха му: „Защото тук се печелят пари.“ Рим се ползуваше с най-лошото име в Европа.

За Микеланджело беше твърде остър и болезнен контрастът с Флоренция — с еднородно население, плътно застроена, безупречно чиста, самоуправляваща се република, вдъхновявана от изкуството и архитектурата, развиваща се бързо и без немотия, горда със своите традиции, почитана в цяла Европа зарад просветеността си и справедливостта си. Във Флоренция той рядко можеше да устои и да не прокара пръсти по красиво издяланите и красиво наредени камъни на сградите; а тук нещо го жегваше, щом набитото му око забележеше грубите удари на длетото, накълцаната и съсипана повърхност, неравномерно отзетите ръбове. И Флоренция никога не би настлала улиците си с тия парчети от строителен камък!

Той се спря пред един строеж на Пиаца дел Пантеон със скеле от дъски и железни тръби, свързани с кожени ремъци. Зидарите, които градяха една стена, чукаха непохватно големите блокове травертин и ги нараняваха, защото не знаеха как да ги разцепят. Той взе един чук и попита високо майстора:

— Разрешавате ли?

— Какво да разрешавам?

Микеланджело почука блока откряя, намери дамара и с бърз, сигурен удар го разцепи по дължината. После взе чука и длетото от ръцете на един работник и оформи два блока от двете половини и с ритмични удари обработи повърхността им така, че камъкът промени и цвета си, и формата си и заблестя под ръката му.

Като вдигна глава, видя наоколо си враждебни погледи. Един от зидарите избоботи:

— Каменоделството е зверска работа. Да не мислиш, че ще сме тука, ако не трябва да ядем?

Микеланджело се извини за безпокойството. Тръгна по Виа Пеличариа с чувството, че се е държал глупашки; но за един флорентинец обработката на камъка представляваше самоизява. Неговите приятели го уважаваха според умениято и находчивостта му

да изтъкне индивидуалния характер на камъка при моделирането му. Във Флоренция каменоделството беше най-почитаният занаят, неотменна част от първичната вяра, че човекът и камъкът естествено се привличат.

Като се върна в двореца, намери писмо от Паоло Ручелаи — канеше го на прием в чест на Пиеро де Медичи, дошъл в Рим, за да се помъчи да събере войска, и на кардинал Джовани де Медичи, който живееше в малка къща близо до Виа Флорида. Той се трогна, че се бяха сетили за него, зарадва се, че ще напусне за малко мрачната си стая и пансиона и ще види отново Медичите.

В събота заран към единадесет часа тъкмо когато привършваше с бръсненето и вчесването, при което остави няколко къдри над челото, той чу звуци на фанфари и изтича да види зрелището, развълнуван, че ще зърне най-послед този папа Борджия, който будеше страх у Медичите и бе станал главен прицел на Савонарола. Предшествуван от кръста и от кардинали в червени одежди и следван от князете на Светата църква в пурпурни мантии, папа Александър VI, роден в Испания под името Родриго Борджия, цял облечен в бяло — с бял орач и скъпи перли, с бяла дреха, възседнал бял кон, водеше шествието през Кампо дей Фиори към францисканския манастир в Трастевере.

Шестдесет и четири годишният Александър VI изглеждаше в разцвета на мъжката си сила, едър и на кокал, и на месо, с гърбав нос, мургав цвят на лицето и месести бузи. Макар в Рим да го наричаха театрален артист, той притежаваше много качества освен своята „бляскава арогантност“, с която бе известен. Като кардинал си беше спечелил славата със способността си да събира по-хубави жени и по-големи богатства от който и да било свой предшественик. Още в 1460 година папа Пий II го беше порицал за неговата „непристойна галантност“ — евфемизъм, зад който се криеха шест деца (само известните) от различни майки; три от тези деца му бяха любимци: Хуан, суетен пройдоха и страшен разсипник на огромните богатства, които баща му бе изсмукал от духовенството и бароните; Чезаре, красив сластолюбец, садист и воин, когото обвиняваха, че задръствал Тибър с трупове; и хубавата Лукреция, която Рим винеше, че наред с дългия списък официални бракове имала и незаконни любовни връзки.

Високите стени около Ватикана се пазеха от трихилядна въоръжена стража, но Рим си беше създал съобщителна мрежа, по

която новините за станалото във Ватикана се разпространяваха до седемте хълма. Само добрите вести трудно намираха път навън.

Бляскавото шествие отмина и Микеланджело тръгна по Виа Флорида към Понте. Понеже пристигна твърде рано, Паоло Ручелаи го прие в кабинета си — облицована с тъмно дърво стая, с подвързани ръкописи, мраморни барелефи, маслени картини на дърво, едно резбовано флорентинско писалище и кожени кресла. В лицето красивият Паоло приличаше на Бернардо Ручелаи — строги, правилни черти, големи и изразителни очи и светла кожа, които Микеланджело съжаляваше, че не е наследил по майчина линия.

— Ние, флорентинците, сме здраво споена колония тук — казваше Паоло. — Както знаеш, имаме вече собствено самоуправление, съкровище, закони и... средства да ги наложим. Иначе не бихме могли да просъществуваме в това тресавище. Потрябва ли ти помощ, ела при нас. Никога не се обръщай към римлянин. Тяхната представа за честни отношения е такава, че първо гледат да се осигурят от пет страни.

В гостната той се срещна с другите флорентинци. Кимна на Пиеро, който се държеше студено и официално след спречкването им в Болоня. Кардинал Джовани, ненавиждан от папата и изключен от всяка църковна дейност, очевидно се зарадва искрено, че го вижда, но Джулио беше резервиран. Микеланджело научи, че Контесина беше родила син, Луиджи, и пак беше бременна. На нетърпеливия му въпрос дали Джулиано също е в Рим Джовани отвърна:

— Джулиано е в двореца на Елизабета Гонзага и Гуидобалдо Монтефелтро в Урбино. Там ще завърши образованието си.

Дворецът в Урбино, високо в Апенините, беше един от най-културните в Италия. Джулиано щеше да преуспее.

Тридесет флорентинци седнаха на трапезата. Ядяха канелони, пълнени с кълцано говеждо и гъби, телешко с мляко, крехък зелен фасул, пийваха си и разговаряха оживено. Отвореше ли се дума за техния враг, никога не го наричаха „папата“ или „Александър VI“, а само „Борджията“, като по този начин се мъчеха хем да запазят уважението си към папския престол, хем да изразят безкрайното си презрение към този испански авантюрист, който поради нещастно стечение на обстоятелствата беше заграбил Ватикана и според

Кавалканти управляваше при предпоставката, че: „Всички богатства на християнството принадлежат на папския престол. И ние ще ги имаме!“

От своя страна папата също не обичаше флорентинците. Той знаеше, че са му врагове, но имаше нужда от техните банки, от световната им търговия, от високите мита, които плащаха за внасяните в Рим стоки, от тяхната стабилност. За разлика от римските барони те не водеха война срещу него, а само се молеха горещо да умре. Ето защо те държаха страната на Савонарола в борбата му против папата и намираха за неуместна задачата, която си бе поставил Пиеро.

Пиейки порто, гостите се разтъжиха за Флоренция, заговориха за нея, като че се намираха само на няколко минути от Пиаца делла Синьория, Микеланджело чакаше тъкмо този миг.

— Не възлагат ли поръчки в Рим? — попита той. — Папите винаги са викали при себе си живописци и скулптори.

— Борджията повика Пинтурикио от Перуджа да изпише покоите му във Ватикана — каза Кавалканти — и няколко стаи в крепостта Сант Анджелино. Пинтурикио завърши лани работата и напусна Рим. Перуджино пък изписа всекидневната на Борджията и кулата в папския дворец. Но и той си замина.

— А какво е положението със скулптурата?

— Моят приятел Андреа Бреньо е най-уважаваният скулптор в Рим; изглежда, че той единствен вае гробници. Има голяма работилница и доста помощници.

— Бих искал да се срещна с него.

— Той е способен човек, работи като светкавица и е украсил повечето римски черкви. Аз ще го предизвестя, че ще идете да го видите.

Балдучи споделяше презрението на съгражданите си към Рим, но имаше едно нещо в тоя град, което страшно му харесваше: седемте хиляди публични жени, събрани от всички краища на света. Другата неделя, след като обядваха в „Траториа Тоскана“, Балдучи поведе Микеланджело из града. Той знаеше римските площади, фонтани, форуми, триумфални арки, храмове не според историческото им значение, а според националността на жените, които витаеха около тях. Двамата вървяха с часове по улиците, заглеждаха жените в лицата,

преценяваха скритите под роклите тела, а Граначи бълваше поток от забележки за достойнствата, недостатъците и качества на всяка една. Римските жени, цели в скъпоценности и парфюми, се разхождаха с папагали или маймунки на рамото, следвани от лъскави черни слуги, и се държаха арогантно и надменно с чужденките: испанки със смолисточерни коси и бистри очи; високи гъркини с национални бели рокли, пристегнати в тънките кръстове; тъмнокожи египтянки с туники, които се спущаха право надолу от раменете; синеоки блондинки от Северна Европа със затъкнати в плитките цветя; правокося туркини, които надничаха иззад булата си; ориенталки с очи, черни като трънки, загърнати в дълги яркоцветни коприни...

— Аз никога не повтарям — обясняваше Балдучи. — Обичам разнообразието, контраста, различните цветове, форми, характери. За мен тъкмо това е интересното, все едно, че обикаляш света.

— А откъде знаеш, че първата, която ти падне, няма да е най-хубавата за деня?

— Мой наивни приятелю, интересното е гонитбата. Затова аз протакам търсенето до късна вечер понякога. Разликата е във външните белези: ръст, форми, маниери. А другото? То е едно и също, до голяма степен едно и също, обичайно. Интересното е гонитбата...

Микеланджело се усмихна. Преживяването му с Клариса не бе подбудило у него желание да играе на любов с някоя чужда нему, наета жена, а само желание към Клариса.

— Аз ще чакам нещо по-добро от обичайното.

— С цел любов?

— Донякъде.

— Какъв моралист! Изненадан съм, че един художник може да бъде толкова обикновен.

— Аз пазя необикновеността си за скулптурата. Микеланджело можеше и да не вае, докато правеше скици за скулптурата, която си бе наумил. Ала седмиците минаваха, а кардинал Риарио не се обаждаше. Микеланджело се обръща на няколко пъти към секретарите да му уредят среща, но все безрезултатно. Той разбра, че кардиналът е зает човек, защото се говореше, че след папата Риарио бил най-големият богатш в Европа и ръководел цяла банкова и търговска империи, не по-малка от тази на Лоренцо де Медичи. Микеланджело никога не бе

го видял да изпълнява религиозен обред, но Лео казваше, че той четял молитвите си рано сутрин в капелата при двореца.

Най-сетне Лео успя да му уреди среща. Микеланджело взе папката със скиците. Кардинал Риарио, изглежда, се зарадва, че го вижда, макар да се изненада малко, че той все още е в Рим. Прие го в канцеларията си, заобиколен от книжа, от сметководителите и писарите, с които Микеланджело се хранеше по няколко пъти в седмицата, но не се беше сприятелил с тях. Те седяха на високи писалища и не вдигнаха глави от работата си. Микеланджело попита кардинала дали е решил какво иска да му се извае от купения мрамор, на което Роварио отвърна:

— Ще помисля за това. Има време. Впрочем Рим е чудно място за един млад човек. Тук имаме почти всички развлечения, които светът познава. А сега ще трябва да ни извините.

Микеланджело се спусна бавно по широката стълба и излезе в недовършения двор, обронил глава на гърди. Очевидно се намираше в същото положение, в което беше изпаднал и при Пиеро: щом веднъж те вземат под покрива си, тези господа са доволни; не смятат, че е нужно нещо повече.

В стаята му го чакаше някакво слабо същество с черна мантия над бялото расо, с хлътнали очи и гладен и изтощен вид.

— Лионардо! Какво търсиш в Рим? Как са нашите?

— Не съм виждал никого — отвърна студено Лионардо. — Савонарола ме изпрати със специална задача в Арецо и Перуджа. Сега се връщам във Витербо, за да сложа в ред един тамошен манастир.

— Откога не си ял?

— Можеш да ми дадеш един флорин, за да стигна до Витербо.

Микеланджело бръкна в кесията си и подаде на Лионардо златна монета. Той я взе невъзмутим.

— Няма ли да кажеш поне едно „благодаря“? — ядоса се Микеланджело.

— За пари, които даваш на бога? Ти помагаш на божиято дело. В замяна на това ще имаш възможност за избавление.

Още не бе се свързал от изненадващата среща с Лионардо, и пристигна писмо от баща му, пратено по куриера, който идваше всяка седмица от Флоренция. Писмото на Лодовико беше крайно тревожно: взел на почек някакви платове и сега търговецът го заплашвал, че ще

го даде под съд, ако не изплати дълга си. Микеланджело обръща няколко пъти листа, търсейки между новините за мащеха си, братята, лелята и чичото някакъв ключ на загатката колко пари иска търговецът и преди всичко защо Лодовико е направил този дълг. Ала ключ нямаше. Само молбата: „Прати ми малко пари.“

Той гореше от нетърпение да започне някаква определена скулптура, понеже изпитваше нужда от работа, която да го погълне изцяло. Но ето че дойде време да помисли за финансовото си положение. Все още не знаеше колко ще му плати кардинал Риарио за скулптурата.

— Та как може негово преподобие да реши това — отвърна дръпнато Лео на въпроса му, — като не знае какво ще ваеш и доколко хубаво ще стане?

Той имаше на разположение материали за рисуване и модели, а живеенето в двореца не му струваше нищо; но въпреки това малкото флорини, останали му от парите, които Пополано платиха за „Свети Йоан“, се бяха стопили. Нали няколко пъти седмично ядеше с Балдучи във флорентинската гостилница, а се наложи да купува веднъж риза, друг път чорапи за посещенията у флорентинци, и топла дреха за приближаващата зима. Тридесетте флорина, които бе взел със себе си, за да си откупи детската фигура, олекваха в кесията. Очевидно нямаше да получи никакви пари от кардинала, преди да завърши скулптурата; а дотогава щяха да минат още много месеци.

Той преброи флорините. Двадесет и шест. Занесе тринадесет от тях в банката на Якопо Гали и помоли Балдучи да ги прехвърли на представителя на Гали във Флоренция. После се върна в работилницата си и седна, решил на всяка цена да измисли някаква идея, която би принудила кардинала да поръча фигура. И като не знаеше дали той ще предпочете верска или езическа тема, намисли да работи и двете.

За един месец изработи от восък един снажен Аполон, за който го вдъхнови великолепият торс в градината на кардинал Ровере, и една Пиета, продължение на идеята му от предишната „Мадона с младенец“.

После изпрати бележка на кардинала, за да му съобщи, че има два готови модела, между които негово преподобие може да избира. Никакъв отговор. Писа повторно, като този път поиска среща. Пак не

получи отговор. Тогава отиде у Леови, но свари приятеля си да вечеря с една красавица и биде изхвърлен най-безцеремонно.

На другата сутрин Лео се отби при него, любезен както винаги, и обеща да поговори с Риарио.

Минаваха дни, минаваха седмици, а Микеланджело седеше, гледаше камъка и страдаше, че не може да работи.

С какво се оправдава той? — викна скулпторът на Лео. — Нужна е само минутка, за да може да избере между двете фигури.

— Кардиналите не са длъжни да се оправдават отвърна Лео. — Имай търпение.

— Дните на моя живот си текат — завайка се Микеланджело — и единственото, което мога да извая от времето, е блок търпение.

Не можеше да си назначи среща с кардинала. Лео му обясни, че Риарио е разтревожен за една флотилия кораби, която отдавна трябвало да пристигне от Ориента, и сега „не му е до изкуство“. Според Лео Микеланджело можеше само да се моли корабите на кардинала да се появят по-скоро на Тибър...

Жаждата за работа го накара да отиде при Бреньо. Андреа Бреньо, жизнеспособен, седемдесет и пет годишен старец, беше от Комо, Северна Италия. Той бе застанал посред обширния обор на един старинен дворец, превърнат от него в най-дейното скулпторско ателие в Рим. От всеки три бокса беше направил по едно помещение, а във всяко помещение сега работеше по един помощник от Северна Италия.

Преди да стигне до ателието, Микеланджело се беше отбил да види Бреньовите олтари и саркофази в „Санта Мария дел Пополо“ и „Санта Мария sopra Минерва“. Бреньо беше плодовит, имаше вкус, опитност в класическия стил и ваеше добре декоративни релефи. Но въображението му не надминаваше котешкото; и през ум не му минаваше да създаде илюзия в скулптурата, перспектива, дълбочина. С длето и чук той можеше да направи всичко, каквото му хрумне; но нито веднъж не бе изваял нещо, което да не е видял вече изваяно. Когато му трябваха нови теми, той обикаляше стари римски гробници и вземаше образци от тях.

Микеланджело му каза, че е от Сетиняно, и Бреньо го прие сърдечно. Старецът имаше отривисти движения и говор и единственото указание за годините му беше плетеницата от бръчки по пергаментовото лице.

— Аз съм изработил първата гробница на фамилията Риарио с Мино да Фиезоле. Той беше изящен ваятел, правеше най-хубавите херувими. Щом си от неговия край, не можеш ли да работиш като него?

— По всяка вероятност.

— При мен всякога се намира работа за помощници. Ето, виж, току-що завърших този табернакул за „Санта Мария делла Куерча“ във

Витербо. Сега пък работим този паметник на Савели за „Санта Мария ин Аракоели“. Аз съм се учил при златар, та никога не избързваме и никога не закъсняваме, защото знам до минутка колко време ще отнеме едно пано с плодове или орнамент с листа. Ръководя ателието си като златарска работилница.

— Ами ако ви хрумне нещо ново, господин Бреньо, някаква идея, невъплътена досега в скулптурата?

Бреньо се стъписа и размаха пред него лявата си ръка.

— Скулптурата не е откривателство, а възпроизвеждане. Опитам ли се да създам нещо ново, в ателието ми ще настъпи хаос. Тук ние ваем само неща, които други са ваяли преди нас.

— И ги ваеете добре — каза Микеланджело, оглеждайки многото започнати работи.

— Съвършено! Половин век работя вече, а нито веднъж не са ми отхвърлили нещо. Още на младини аз се научих да приемам общоприетото — „установеното трябва да съществува и занапред“. Тази моя мъдрост, Буонароти, ми донесе състояние. Искаш ли да преуспееш в Рим, трябва да поднасяш на хората само това, с което те вече са свикнали.

— А какво ще стане с един скулптор, който си казва: „Установеното трябва да се промени“?

— Да се промени? Заради самата промяна?

— Не, а защото той чувства, че с всяка нова творба трябва да руши съществуващите предубеждения, да търси нещо свежо и различно.

Бреньо мърдаше челюсти, като че дъвчеше нещо и се мъчеше да смели със зъби тази мисъл. След малко се изплю в стърготините на пода и прегърна бащински Микеланджело.

— Младо си, затова говориш тъй, момчето ми. Няколко месеца под мое ръководство, и ще се откажеш от тези глупави идеи. Аз може и да те взема на работа за две години: пет дуката за първата, десет за втората.

— Господин Бреньо, аз съм работил три години под ръководството на Бертолко в градината на Медичите във Флоренция.

— Бертолко, дето работеше при Донатело?

— Същият.

— Много лошо. Донатело направи такива поразии във флорентинската скулптура. Но както и да е... Ние имаме да ваем сума ангели за гробници...

Гонените от вятъра ноемврийски дъждове отпратиха Пиеро де Медичи, който тръгна с войска да си възвръща империята, и докараха Буонарото. Принуден от дъжда да седи в стаята си, един сив следобед Микеланджело се залови да рисува на светилник и в този миг цъфна брат му, мокър до кости, но с радостна усмивка, която озаряваше дребното му мургаво личице. Буонарото прегърна Микеланджело.

— Свърших с чиракуването и просто не можех да живея повече във Флоренция без тебе. Дойдох в Рим да потърся работа в тукашната Гилдия на сукнарите. Тази привързаност на Буонарото стопли Микеланджело.

— Хайде, облечи сухи дрехи. Щом спре дъждът, ще те заведе в „Мечата странноприемница“.

— Не може ли да остана тук? — попита умърлушен Буонарото.

Микеланджело погледна тясното легло, прилично на монашески нар, единствения стол.

— Аз съм само... гост. „Мечата странноприемница“ е удобна. Разкажи ми сега бързо за татко, за историята с търговеца.

— Засега работата се оправи благодарение на твоите тринадесет флорина. Татко е поръчал платове, в това няма съмнение, но какво е смятал да прави с тях, никой не може да разбере, дори Лукреция.

Докато обличаше Микеланджеловата суха риза, панталони и топли вълнени чорапи, Буонарото разказа събитията от последните пет месеца: чичо Франческо се разболял; Лукреция също била на легло, изглежда, поради аборт. Без никакви странични доходи освен наема от имението в Сетиняно парите на Лодовико не стигали. Той се тревожел денонощно за финансите си. Въпреки молбите на Лодовико Джовансимоне отказал да дава по нещо в семейната каса.

Буонарото нае едно легло в странноприемницата; вечер братята се хранеха заедно в нея. Към края на седмицата стана ясно, че за Буонарото няма работа в Рим; флорентинците нямаха сукнарска гилдия тук, а римляните не биха взели на работа един флорентинец.

— Струва ми се, че трябва да се върнеш у дома — каза Микеланджело със съжаление. — Щом четиримата най-големи сина ги няма и не внасят нищо в къщи, как ще се оправи татко?

Буонарото си тръгна при пороен дъжд; Пиеро де Медичи пристигна обратно в Рим, накваден от същия дъжд. Последните останки от войската му се бяха пръснали, той нямаше средства и беше изоставен дори от Орсините. У себе си носеше списък на флорентински семейства, които щял да разпердушини, като вземел пак властта. Алфонсина се беше настанила с децата в една от къщите на своя род. Пиеро скандализираше Рим с огромните суми, които губеше на комар, и с ожесточените кавги на публични места с брат си Джовани. Сутрин Пиеро стоеше в двореца на Алфонсина — Сан Северино, а следобед прекарваше чак до тъмно с любимата си за момента куртизанка. Вечер се шляеше по улиците на Рим, за да върши какви ли не долни деяния, и едва призори се дотъртяше пак в двореца. Не по-малко осъдителни — от гледище на флорентинската колония — бяха неговата наглост и тираничният му нрав. Той се хвалеше, че щял да управлява Флоренция сам, без помощта на какъвто и да било съвет, защото, казваше той, „аз предпочитам да ръководя лошо, но сам, отколкото добре, но с чужда помощ“.

Микеланджело се изненада, като получи покана от Пиеро да гостува на коледния прием у кардинал Джовани. Приемът беше пищен. Нещата, донесени от Джовани при първото му идване от Флоренция, красяха къщата: картини, бронзови статуетки, гоблени и сребърни сервизи... все заложили, при двадесет процента лихва, за да покрият дълговете на Пиеро; ето защо сега всеки флорин, който Медичите харчеха, им струваше осем лири, както казваха флорентинските сарафи. Микеланджело забеляза с ужас опустошителните последици от живота, който водеше Пиеро: лявото му око беше почти затворено, цели кичури коса бяха окапали и на тяхно място се белееше кожата на черепа му. Някогашното красиво лице беше подпухнало, с червени жилки.

— Буонароти — каза високо Пиеро, — в Болоня аз реших, че вече не си верен на Медичите. Но от сестра си Контесина научих, че си спасил много скъпоценности и произведения на изкуството в двореца.

— Щастлив съм, че имах тази възможност, ваше превъзходителство.

Пиеро вдигна повелително десница. И каза достатъчно високо, за да го чуят всички в гостната:

— Като награда за твоята вяност, Буонароти, поръчвам ти да ми направиш една статуя.

— Това ме радва, ваше превъзходителство — отвърна тихо Микеланджело.

— Една голяма статуя — допълни надутото Пиеро.

— По-добре да е малка — намеси се Джовани с иронична усмивка на пълното си лице. — Брат ми пътува често, та няма да може да носи под мишница един Херкулес в естествена големина.

Пиеро отмина тези думи с махване на ръка.

— Скоро ще те повикам, Буонароти. И тогава ще ти дам нарежданията си.

— Ще чакам да се обадите.

По пътя към къщи след тази напрегната вечер Микеланджело за първи път видя Ториджани. Вървеше по улицата с група млади, богато облечени римляни, с лице, сбърчено от смях, прегърнал любвеовилно другарите си, които, пийнали здравата и в добро настроение, умираха да се смеят на вицовете му.

Микеланджело се почувствува зле. Запита се дали това бе страх. Но не, той знаеше, че е нещо повече, нещо сродно на чувството, което бе изпитал, като гледаше опустошаването на двореца на Медичите и провала на Пиеро, съзнание за безсмислената разруха, скрита неизменно във времето и пространството, готова да се стовари и да унищожава.

Корабите на кардинал Риарио най-после стигнаха до кейовете на Рипета. Лео издействува покана за Микеланджело за новогодишния прием.

— Аз ще намеря две кутии с падащи страни, подплатени с кадифе — обясни той, — такива, в които ювелирите излагат тиари и корони. Ще сложим в тях двата глинени модела. Щом кардинала го заобиколят хората, пред които той обича да се показва, ще ти дам знак.

Така и направи. На приема кардинал Риарио бе заобиколен от князе на Светата църква, от папата и синовете му Хуан и Чезаре, от Лукреция в мъжа ѝ, от кардинали, епископи, знатни римски семейства, жени с рокли от коприна и кадифе с пребогати накити.

Лео се обърна към Риарио и каза:

— Буонароти е направил два модела, от които да си изберете, ваше преподобие.

Микеланджело сложи черните кутии на масата, натисна пружинките и страните им паднаха. Тогава взе във всяка ръка по един модел и ги поднесе на кардинала да ги види. Между мъжете се понесе одобрителен шепот, а жените, с ръкавици на ръце, изръкопляскаха сдържано.

— Чудесни! Чудесни! — възкликна кардиналът, като гледаше моделите. — Продължавай да работиш, момчето ми, и скоро ще имаме желания модел.

— Значи, ваше преподобие не желае да извая от мрамор някоя от тези фигури? — попита дрезгаво Микеланджело.

Кардинал Риарио се обърна към Лео:

— Доведи своя приятел веднага, щом направи нови модели. Сигурен съм, че ще станат прекрасни.

Като излязоха от приемната, Микеланджело изля гнева си в словесен порой.

— Това човек ли е? Та нали той искаше да извая нещо, той купи мрамора... Пък и аз трябва да си изкарам хляба. Тъй може да си стоя тук с месеци и години и той да не ми позволи да се докосна до камъка.

Лео го слушаше умърлушен.

— Аз си помислих, че той може би ще поиска да поласкае гостите си, като ги остави те да изберат...

— Чудесен начин да решиш какво да се извае от колона карарски мрамор, висока седем стъпки.

— Но все пак по-добър, отколкото нищо да не решиш. Жалко.

Микеланджело се разкая.

— Прощавай, че бях жлъчен. Само ти развалих деня. Върни се на приема.

Той тръгна сам из улиците, по които бяха плъзнали семейства и дечурлига, излезли да посрещнат Новата година. От хълма Пинчо излитаха ярки ракети и се пръскаха във въздуха. Соджи беше прав. Скулптурата е на последно място. Трябваше да тръгне като амбулантен продавач и да вика протяжно: „Продавам един Аполон. Една Пиета.“

— Време — промърмори той на себе си. — Всеки иска да му дам време. Но времето е празно като пространството, щом не мога да го запълня със скулптури.

Той изпадна в такова мрачно настроение, че не можеше да продума човешки с когото и да било. Балдучи намери едно златокосо флорентинско момиче, за да му помогне да се отърси от меланхолията. Тогава Микеланджело се усмихна за първи път, откак бе излязъл от приема у кардинал Риарио.

— Ех, Балдучи — въздъхна той, — ако животът беше тъй прост, както ти го възприемаш.

В „Тратория Тоскана“ те се натъкнаха на Джулиано да Сангало, флорентинския архитект и приятел на Лоренцо, който първи въведе Микеланджело в архитектурното изкуство. Пищните, дълги златисти мустаци все така се спущаха от двете страни на устата му, ала той изглеждаше самотен. Наложило се бе да остави жена си и сина си във Флоренция, а той живееше под наем в Рим и чакаше да му възложат по-добра работа от сегашната — в момента правеше дървен таван на „Санта Мария Маджоре“, който покриваше с първото злато, докарано от Колумб от Америка. Той покани Микеланджело и Балдучи на масата си, попита Микеланджело как му върви работата в Рим и внимателно го изслуша, докато изля болката си.

— Попаднал си на неподходящ кардинал — заключи Сангало. — Именно кардинал Ровере дойде през хиляда четиристотин осемдесет и първа година във Флоренция и възложи на Гирландайо, Ботичели и Росели да изпишат капелата на чичо му — Сикст Четвърти. И пак той убеди Сикст да открие първата обществена библиотека в Рим и Капитолийския музей с бронзови статуи. Когато кардинал Ровере се върне в Рим, ще те запозная с него.

Насърчен, Микеланджело попита:

— А кога се връща той?

— Сега е в Париж. Яд го е на Борджията и от няколко години не се е връщал тук. Но по всичко личи, че той ще бъде следващият папа. Утре ще мина да те взема, за да ти покажа онзи Рим, който аз най-много обичам; не сегашната миазма, а величествения Рим от времето, когато тук са строили най-големите архитекти; онзи Рим, който аз ще възстановя камък по камък, щом кардинал Ровере стане папа. До утре вечер ще забравиш желанието си да ваеш и ще се отдадеш на архитектура.

Такава промяна му беше необходима.

Сангало реши да започнат от Пантеона, защото Брунелески се бе качил някога на покрива именно на тази великолепно римска сводеста постройка, за да открие една архитектурна тайна, забравена от хиляда и петстотин години: че куполът не е един, а два, построени един в друг и свързани конструктивно. С това откритие на римския гений от 27-ма година преди Христа Брунелески се бе върнал във Флоренция и беше го приложил, за да построи купола на Катедралата, стоял открит повече от сто години.

Сангало даде на Микеланджело блок с чертожна хартия и възкликна:

— Всичко е на ред, сега ще възстановим Пантеона в онзи му вид, който е имал по времето на Август.

Първо възстановиха вътрешната част, облицованите в мрамор стени и отвора в средата на купола. После излязоха отвън и нарисуваха шестнадесетте червени и сиви гранитни колони на портиката, огромните бронзови врати, покрития с бронзови плочки купол, обширната кръгла тухлена постройка — тъй както я описват историците.

После тръгнаха с блокове под мишница по Виа деле Ботеге Оскуре и се изкачиха на Капитолийския хълм. Тук, с лице към големия Римски форум, те се намираха в сърцето на столицата на някогашната Римска империя. Сега това бяха куп останки с неравни могилки, по които пасяха кози и свини, но тук на двете възвишения са се издигали храмът на Юпитер и храмът на Юнона от шести век преди Христа.

Сангало разказваше за покрива на Юпитеровия храм — бронзов, покрит с дебел слой злато, както го описва Дионисий Халикарнаски, — за трите редици колони отпред и по една от двете страни, за вътрешността с три успоредни жертвеника на Юпитер, Юнона и Минерва и в същото време двамата възстановяваха постройката на хартия. Плутарх беше описал четвъртия храм на Домициан по следния начин: тънки колони от пентелекийски мрамор, постройките от огромни, грубо отесани камъни, на портиката — статуи в седнало положение, пред които императорите и магистратите са правили жертвоприношения на боговете. Всичко това биде нарисувано.

Те се спуснаха по хълма към Римския форум и прекараха остатъка от деня там, рисувайки сградите такива, каквито са били в дните на своето величие: храмовете на Сатурн и Веспасиан, сената на

Юлий Цезар, строен със съвършено семпли жълти тухли; големия храм на Кастор с колони, украсени с богати коринтски капигели; после арката на Тит, Колизея... Ръцете на Микеланджело хвърчаха по-бързо от когато и да било и се мъчеха да не изостават от Сангало, който бълваше поток от скици и описания.

Спусна се нощ. Микеланджело беше изтощен, а Сангало тържествуваше.

— Сега ти откри някогашната слава на Рим. Работи всеки ден. Иди на Палатинския хълм и възстанови баните на Северий, Флавнановия дворец. Иди при Циркус Максимус, при базиликата на Константин, при прекрасната къща на Нерон в подножието на Есквилинския хълм.

Микеланджело погледна живота, хубаво лице на Сангало, очите му, които светеха от възбуждение.

— Сангало осмисля живота си със старата римска архитектура, Балдучи с момичетата. Аз бих се задоволил и с една скулптура — промълви той на себе си.

Дълбоко в душата на Микеланджело растеше съмнението, че кардинал Риарио ще даде някога съгласието си да извае нещо от купения мрамор. В отчаянието си той потърси Пиеро в двореца на Орсините. Щеше да му предложи само една малка, хубава скулптурка, за да е по-сигурно, че Пиеро ще се съгласи. Пиеро тъкмо се караше побеснял на прислужниците, защото не му приготвяли, както трябва, яденето. Алфонсина бе седнала срещу него на голямата дъбова маса. Уморените ѝ очи просветнаха за миг в знак на поздрав.

— Ваше превъзходителство, сега имам време да ви направя една хубава скулптура, ако наредите да започна.

На Пиеро все още му се спеше.

— Не си ли спомняте? На коледния прием вие казахте...

— Е, та какво?

— Имам проект за един Купидон; ако мислите, че ще ви хареса...

— Купидон ли? Добре, защо не?

— Трябваше ми само вашето одобрение.

Пиеро пак се разкрещя на слугите. Микеланджело разбра, че няма да му обърнат повече внимание; но нали му бяха казали да работи! Той тръгна покрай реката към каменоделните при кейовете на Тибър, избра един малък блок, плати пет флорина от своите намаляващи средства и тръгна след момчето, което забута пред себе си количката с камъка.

На втория ден откри, че мраморът не струва. Беше постъпил глупаво, като бе купил първия камък, който му се видя хубав. Във Флоренция никога не би направил такова нещо. А тук, в Рим, се беше държал като неопитен новак. Петте му флорина бяха отишли на вятъра.

На другия ден се озова още в зори в каменоделнята на Гуфати, от когото бяха купили мрамора за кардинал Риарио. Този път се зае да избира внимателно и най-после се спря на един бял мрамор, изглеждащ прозрачен в ранните слънчеви лъчи и без дупки и пукнатини, както се оказа, след като го потопа във вода. Този камък си

струваше петте флорина; но в кесията му останаха само три флорина — последните.

Цяла сутрин Микеланджело скицира в работническата част на Трастевере деца, които играеха на улицата или се изтягаха на сламеници пред звънтящите железарски работилници. И само след няколко дни вдигна чука и длетото, готов да нанесе първите удари. Тогава Балдучи попита:

— А няма ли да е по-добре, ако вземеш от Пиеро писмена поръчка с подпис? Той хвърля всеки флорин, с който разполага, за наемници, за да започне ново нападение срещу Флоренция.

Ала Пиеро не искаше да се занимава с договори.

— Драги Буонароти — каза той, — аз ще напусна Рим, преди да си свършил Купидона. И по всяка вероятност никога няма да се върна...

— Да не би да искате да кажете, че се отмятате от думата си, ваше превъзходителство? — Нуждата го принуждаваше да държи остричък език.

— Един Медичи никога не се отмята от думата си — отвърна студено Пиеро. — Просто съм прекалено зает. Отложи тази работа за една година...

Микеланджело излезе на мразовития площад Сант Аполинаре и извика:

— Така ми се пада!

Извика силно, жлъчно, с изкривено от възмущение лице. Само непреодолимото му желание да започне час по-скоро някаква фигура бе го накарало да сметне колебливото съгласие на Пиеро за поръчка.

Във всеки случай той извая Купидона — само заради удоволствието да работи с бял мрамор и да вдишва, каменния прах.

Два месеца на отчаяние минаха, преди да успее да си уреди нова среща с кардинал Риарио.

— Какво си приготвил сега за мен? — попита кардиналът в добро настроение. — Може би нещо решително езическо, което съответствува на онези прекрасни антични статуи в градината на кардинал Ровере?

— Да, ваше преподобие — излъга бързо Микеланджело.

Седнал на леглото в тясната си стаичка, той търсеше в паметта си най-жизнерадостния и обаятелен гръцки бог и се обливаше в пот

като трескав. Във Флорентинския квартал една вечер Алтовити го бе попитал:

— Минавало ли ти е някога през ум да изваеш Бакхус?

— Не, аз рядко пия вино.

— Но Бакхус значи също Дионис, бог на природата, символ на плодородието. Той е богът, който е дарил човека с необикновени, чудесни дарове, помогнал му е да забравя нещастията си, непосилния труд, скотската трагедия на живота. Ако ни е приятно да се забавляваме, да се смеем, да пеем, да сме щастливи, значи дължим много на Бакхус.

В паметта му изплува един младеж, който беше видял в баните, младеж с атлетическо телосложение: тънки крака и кръст, силно развити гръден кош и ръце, приличен на пантера.

Работата му остана неговата единствена награда. На Разпети петък в Рим избухнаха размирици и улиците на града се обагриха с кръв. Първо стана едно сбиване по вина на въоръжените испански наемници на папата, които римляните толкова ненавиждаха, че се нахвърлиха върху тях със сопи и камъни; после мъжът на Лукреция Борджия, Джовани Сфорца, избяга от Рим, след като издаде Борджиите, че се готвели да го убият, защото искали да омъжат Лукреция за испанец; после Пиеро де Медичи отново тръгна да напада Флоренция, повел войска от хиляда и триста наемници; подир това във Флорентинския квартал избухна бунт, защото папата отлъчи Савонарола; и накрая син му Хуан Борджия биде жестоко убит. Рибари го намериха в Тибър и го измъкнаха на брега, все още облечен в кадифеното палто и мантия, с чизми с шпори, с вързани ръце, намушен на девет места с нож. Гражданите на Рим не се и мъчеха да скрият радостта си.

Над Рим владееше терор. Ватиканът и градът бяха парализирани. Жандармите на папата влизаха насила във всяка къща, където Хуан бе влизал някога, изтезаваха слугите, за да се доберат до някакви следи, претършуваха домовете на флорентинците, за да докажат, че има заговор, обвиниха в убийството отречения съпруг на Лукреция, а после и всички знатни римски семейства, обявявали се при един или друг повод против папата... докато накрая се разнесе мътва, че папата, както и целият Рим, бил убеден, че Чезаре е убил по-големия си брат, за да разчисти пътя за собствената си кариера.

Кардинал Риарио обяви траур заедно с папата. Той затвори двореца си за всички и приемаше само по най-неотложна работа. Но скулптурата съвсем не беше неотложна работа. Тя бе един лукс, от който човек тутакси трябваше да се откаже, щом нещата тръгнаха на зло.

— Кардиналът няма да помисли за скулптура дълго време — каза Лео Бальони. — Аз бих те посъветвал да си намериш друг меценат.

— В Рим? Нима отношението на кардинал Риарио няма да се отрази на целия град?

— Тъй е за жалост. Но мислиш ли, че ще си по-добре във Флоренция, където вилнее Савонарола?

— Не. Но поне ще съм у дома си. Можеш ли да ми уредиш една последна среща? За да ми се плати.

— Да ти се плати ли? Че ти не си направил никаква скулптура.

— Но съм работил. Имам готови рисунки, глинени модели. Само че не ми се разреши да започна ваянето. Кардиналът е богат човек, пък аз опрях до последния си денарий.

Той се въртя в леглото цялата нощ и беше кисел сутринта, когато Балдучи занастоява да го изведе на лов за патици из блатата:

— Чистият въздух ще ти подействува добре. Стани мъж. Аз използвам всеки свободен час за излети и лов, за да поддържам мъжката си форма.

Микеланджело знаеше какво има пред вид Балдучи под „мъжка форма“.

— Събираш пари, за да ги пръскаш по жени — каза саркастично той.

— Ама разбира се! — възкликна Балдучи. — Всеки трупа състояние, за да го похарчи някъде.

Всички неприятности назряха едновременно, като домати. Един ден Лионардо се изгърси отново — с изпокъсано расо и окървавено лице. От несвързания му разказ Микеланджело разбра, че монасите от Витербо се нахвърлили срещу него, напердашили го и го изритали от манастира, защото защищавал отлъчения Савонарола.

— Искам да си се прибера в „Сан Марко“ — каза той с дрезгав глас и облиза попуканите си устни. — Дай ми пари за връщане.

Микеланджело извади от кожената кесия последните си пари.

— И аз се чувствавам като пребит. Разчитам, че също ще се прибера у дома. Но остани при мен няколко дни, докато се пооправиш.

— Благодаря, но не мога, Микеланжело. Благодаря ти и за парите.

От години насам Микеланджело за първи път долови благост в гласа на брата си.

Последва втори удар: вестта за смъртта на мащеха му, за която баща му пишеше с няколко несвързани изречения. „Ил Мильоре“, помисли си той с обич, „Най-доброто“. Тя бе купувала само най-доброто и бе дала най-доброто от себе си на всички тях, деветте души, на които трябваше да готви. Беше ли я обичал Лодовико? Трудно можеше да се каже. А тя беше ли ги обичала? Това голямо семейство, в което бе влязла като втора жена? Да, беше. И тя нямаше никаква вина, че единствената ѝ дарба и радост беше готвенето. Лукреция: беше им давала с широка ръка от всичко, което имаше; и завареният ѝ син проля една сълза за нея.

След няколко дни един слуга от „Мечата странноприемница“ донесе бележка, че Буонарото се е върнал. Микеланджело се спусна покрай градския пазар на Пиаца Навона, покрай работилниците и дюкяните, между руините на театъра на Помпей и стадиона на Домициан, покрай зеленчуковите градини към Пиаца Сант Аполинаре.

— Как е татко? — попита Микеланджело. — Как се чувства след смъртта на Лукреция?

— Зле. Все се заключва в стаята си.

— Трябва да го оженим пак.

— Той казва, че предпочита да си живее сам, отколкото да преживее друга смърт. — Буонарото млъкна, после добави: — Търговецът е решил да иска арестуването му заради дълга. Той може да докаже, че татко е взел стоката, а това означава затвор, защото нямаме пари да я плати.

— Затвор! Дио мио! Трябва да продаде имението в Сетиняно.

— Не може. Дадено е под аренда по дългосрочен договор. Пък и татко казва, че по-скоро би отишъл в затвора, отколкото да ни лиши от последното ни наследство.

— Това ли е последното ни наследство, една къща? — кипна Микеланджело. — Последното ни наследство е името Буонароти. И ние трябва да го защитим.

— Но какво да направим? Аз печеля само по няколко скуди на месец.

— Аз пък не печеля нищо. Но ще спечеля! Ще накарам кардинал Риарио да разбере, че съм прав.

Кардиналът го изслуша, като си играеше спокойно с дългата златна верижка на врата си.

— Не съм и помислил, че човек може да изгуби толкова време, без да получи нищо.

— Благодаря ви, ваше превъзходителство. Знаех си, че ще бъдете щедър.

— Наистина ще бъда. Отказвам се от всички права върху мрамора и от тридесет и седемте дуката, които той ми струва. Мраморът е твой — награда за търпеливото ти чакане.

Оставаше му само един източник: флорентинските сарафи Ручелаи и Кавалканти. Щеше да вземе назаем. Той седна и написа на баща си писмо, в което казваше: „Ще ти изпратя каквото поискаш, дори ако за това се наложи да се продам като роб.“ После отиде при Паоло Ручелаи и му обясни безизходното си положение.

— Заем от банката ли? — попита Паоло. — Не, ще ти излезе твърде скъпо при двадесет процента лихва. Но от мен може, като личен заем без лихва. Двадесет и пет дуката ще ти свършат ли работа?

— Аз ще ви ги върна, ще видите.

— Забрави ги, докато в кесията ти не звъннат нари.

— Той се втурна през лабиринта от непавирани улици, задръстени от движение и затлачени с пясък от реката, даде на Буонарото подписаната от Ручелаи бележка за заема, добави от себе си друга бележка до търговеца Консилио, в която му съобщаваше, че поема отговорността за остатъка от дълга, и обещавахе да го изплати до една година.

— Ето това искаше татко, разбира се — каза замислено Буонарото, опипвайки двете бележки. — Той не може да печели повече; чичо Франческо също. Ти и аз — това сме сега Буонаротите. Не можем да очакваме помощ от Лионардо или Джовансимоне. А малкият, Сиджизмондо... него го махнаха от Гилдията на винарите. Щом татко види тези бележки, издръжката на семейството ще легне на твоя гръб.

Сполуките идват накуп, както падат зрелите праскови от дърветата. Микеланджело завърши полирането на своя „Купидон“ едно чудно, току-що разсънило се дете, протегнало ръчици в очакване майка му да го вземе. Балдучи бе очарован от неговата жизнерадостна топлота, от гладката като коприна фактура. Той попита дали не могат да го закарат до къщата на Гали, за да го покажат на господаря му — Якопо Гали.

Нямаше го Буджардини да пренесе фигурата с количка. Балдучи нае едно муле с големи дисаги. Микеланджело уви скулптурата в одеяло и поведе животното покрай „Сан Лоренцо ин Дамазо“, по тясната уличка Лентари ин Парионе. Къщата на Якопо Гали бе строена от един от дедите му. Гали беше благодарен на този свой предшественик, защото наред с това той бе сложил началото и на колекция от старинни скулптури, която отстъпваше само пред колекцията на кардинал Ровере.

Докато Балдучи привързваше мулето, Микеланджело разви Купидона. Когато се спусна по широката каменна стълба, Микеланджело се озова в един атриум, заграден от три страни от самата къща, а откъм четвъртата — от стълбата, която създаваше илюзия, че това е един хлътнал двор; или, както си помисли Микеланджело, като се огледа набързо, един хлътнал хаос от статуи, мраморни фризове и дебнещи зверове.

Якопо Гали, който бе завършил римския университет и оттогава насам четеше всеки ден, остави Аристофановата комедия „Жаби“ и започна да се измъква от ниския лежащ стол; той се изправя толкова дълго, че сякаш никога нямаше да се източи докрай: шест стъпки, шест стъпки и половина, а дали нямаше и седем? Най-високият човек, когото Микеланджело бе виждал, с поприведени рамене, защото цял живот се бе навеждал над ниските римляни. Микеланджело приличаше на малко дете пред него.

— О, пристигате със статуя в ръце. Най обичам да гледам статуи в градината си.

Микеланджело постави фигурата на масата до книгата на Гали, обърна се и го погледна в сините очи.

— Страхувам се, че съм донесъл „Купидон“ в една сурова арена.

— Мисля, че не е тъй — отвърна тихо Гали, като се стараяше гласът му да не гърми много. — Балдучи, заведи приятеля си

Буонароти в къщата, да хапнете по резен студена диня.

След малко двамата се върнаха в градината и видяха, че Гали беше махнал един торс от пиедестала на ниската стена до стълбата и беше сложил на негово място „Купидон“. Гали се бе настанил отново в лежащия стол. Застанал зад домакина, Микеланджело сега имаше възможност да разгледа трите гръцки торса, римския саркофаг, храмовия фриз, плочата с огромния седнал грифон, египетския лъв с почти човешка глава.

Очите на Гали блещукаха.

— Имам чувството, че този Купидон стои там още от деня на моето рождение, потомък по права линия на коя и да е от тези статуи. Бихте ли ми го продали? И каква цена ще определим?

— Това ще решите вие — отвърна скромно Микеланджело.

Кажете ми първо какво ви е положението. Микеланджело му разправи как е изкарал една година при Риарио.

— И тъй, накрая сте останали само с къс мрамор и без нито едно скудо, нали? Да речем, че „Купидон“ струва петдесет дуката. Понеже знам, че сте в нужда, ще оставя скъперника в мен да намали цената на двадесет и пет дуката. Но понеже мразя да се хитрува, когато се касае до изкуство, ще взема двадесет и петте дуката, които смятах да ви намаля, и ще ги добавя към първоначално определената цена. Одобрявате ли моята формула?

Микеланджеловите кехлибарени очи заблестяха.

— Синьор Гали, от една година съм в Рим и все си мисля лоши работи за римляните. Заради вас дължа извинение на целия град.

Гали се поклони и седна.

— Кажете сега за тази мраморна колона от седем стъпки. Какво, според вас, може да се извае от нея?

Микеланджело му обясни, че е приготвил скици за един Аполон, една Пиета и един Бакхус. Това заинтригува Гали.

— Досега не съм чувал по нашите места да е изравян някой Бакхус, но има един-два, донесени от Гърция — фигури, изобразяващи старци с бради, малко скучни.

— Не, не, моят Бакхус ще бъде млад, както се полага на един бог на радостта и плодородието.

— Донесете ми скиците утре в девет.

Гали донесе от къщата кесия със седемдесет и пет дуката и я подаде на Микеланджело. Скулпторът поведе мулето по тъмнеещите улици към обора, където плати за използването му, после се отправи към Ручелайте, за да върне борча си от двадесет и пет флорина.

На другата вечер той пристигна в градината на Гали в уреченото време. Нямаше никого. Започна да му се струва, че са минали часове. Вече си представяше как ще зареже мрамора или ще го препродаде на Гуфати на много по-ниска цена и ще се върне във Флоренция със следващия керван. И в този миг Гали влезе в градината, поздрави го, наля по чаша питие за двамата и се задълбочи в разглеждане на рисунките. Синьора Гали, висока, гъвкава жена, вече не млада, но запазила патрицианската си красота, скоро се присъедини към тях за вечеря. Вечеряха на свещ. Прохладен ветреца раздвижи лятната жегла. Като се наядоха, Гали попита:

— Съгласен ли сте да пренесете тук мрамора и да извадете за мен този Бакхус? Ще ви дам и стая за живеене. И ще ви платя триста дуката за завършената статуя.

Микеланджело наведе глава, за да не го издаде блясъкът на свещта. Беше спасен от позорно завръщане във Флоренция, от поражение.

И въпреки това на другата сутрин, докато вървеше с торбата дрехи под мишница край каруцата на Гуфати, с която прекарваше мрамора от двореца на Риарио у Гали, той се почувствува като амбулантен търговец. Нима щеше да изживее годините си, местейки се от един милосърден дом в друг? Той знаеше, че много художници ходеха от дворец на дворец, от меценат при меценат, че повечето от тях се радваха на добра квартира, храна и прием; но той знаеше също, че такъв живот не би го задоволил. И си даде дума в близко бъдеще да стане сам господар на себе си, със собствен покрив.

Дадоха му спалня в страничното крило, приятна, огряна от слънцето стая, срещу крилото, в което живееше семейството на Гали. Една врата в другия край на стаята водеше в смокинова градина. В края на градината имаше барака с твърд пръстен под. Микеланджело свали дъсчения ѝ покрив и над нея сплетоха сенчести клони смокините. Бараката опираше в странична уличка, откъдето можеха да му идват приятели и да се внасят материали. Къщата не се виждаше през дърветата, а и кътчето беше достатъчно отдалечено от нея, за да не го чуват, като чука. Той нагласи отвън една каца, че да я пълни с вода от кладенеца и да се измива вечер, преди да си сложи чисти дрехи и да отиде за вечеря при семейството в градината. Якопо Гали не напускаше банката за обед, тъй че в къщата не се слагаше обедна трапеза освен в неделя и при религиозни празници. Един слуга му донесе на поднос нещо за хапване, което той изяде настрани от рисувателната дъска. Беше благодарен, че не се налага да се преоблича за обед или да прави компания някому.

Дойде писмо от баща му, който му пишеше, че е получил двадесет и петте флорина. Търговецът приел уверенията на Микеланджело, че ще му изплати парите, но искал половината от петдесетте флорина, които оставало да му дължат. Баща му го питаше не може ли да прати още двадесет и пет флорина със съботната поща.

Микеланджело въздъхна, облече лека риза и тръгна с двадесет и пет дуката към банката на Якопо Гали до банката на фамилията Киджи на Пиаца Сан Челсо. Балдучи го нямаше в банката, затова Микеланджело се приближи до бюрото на Якопо Гали. Гали го погледна, все едно, че не го познаваше. Но и Микеланджело не можа да познае Якопо Гали: лицето му бе строго, студено, безизразно. С безличен тон той попита Микеланджело какво желае.

— Кредит... за двадесет и пет флорина. За да ги изпратя във Флоренция.

Той сложи монетите на бюрото. Гали каза нещо на служителя до него. Работата се уреди бързо. С чужд поглед и здраво стисната уста

Гали пак наведе глава над книгата си.

Микеланджело остана поразен. „С какво ли съм го обидил?“ — питаше се той.

Едва по мрак той се реши да се прибере. От стаята си видя, че в градината свети. Влезе предпазливо.

— А, ето те и теб! — възкликна Гали. — Ела пийни чаша от това чудесно „Мадейра“.

Якопо Гали се беше изтегнал на воля в лежащия стол. Той попита Микеланджело дали е подредил работилницата си, какво още ще му трябва. Промяната в държането му можеше да се обясни лесно. Гали очевидно не можеше или не искаше да хвърли мост между двете страни на живота си. В банката той се държеше строго и рязко. Съдружниците му се възхищаваха от способността му да ръководи работата така, че да постига най-благоприятни резултати, но не го обичаха като човек. Казваха, че у него нямало човещина. Ала щом се върнеше в къщи, Гали смъкваше тази кожа, като че беше гущер, и ставаше весел, общителен, забавен. И никога не продумваше за работата си. Тук в градината говореше само за изобразително изкуство, литература, история, философия. Приятелите му, които наминаваха всяка вечер, го обичаха и го смятаха за човек предобър към семейството си.

За първи път, откакто се намирал в Рим, Микеланджело започна да среща интересни личности: Петрус Сабин, професор по реторика в университета, който не се интересува много от скулптура, но разполагаше, по думите на Гали, с „невероятен брой ранни християнски надписи“; колекционера Джовани Капочи, един от първите римляни, опитал се да извърши организирани разкопки в Катакомбите; Помпоний Лает, един от старите професори на Гали, незаконороден син на едного от влиятелната фамилия Сансовино, който би могъл да безделничи в разкош, но живееше само за науката, облечен зле, сврял се в някаква колиба.

— Аз тръгнах посред нощ за аудиторията, където той четеше лекциите си, за да хвана място — обясни Гали на Микеланджело. — Сядахме и чакахме до разсъмване; тогава го виждахме да слиза по хълма с фенер в едната ръка и древен ръкопис в другата. Подлагаха го на мъчения в инквизицията, понеже нашата академия, подобно на Платоновската във Флоренция, я подозираха в ерес, езичество и

републикански настроения. — Гали се засмя. — Всички тези обвинения бяха напълно основателни. Помпоний е така просмукан от езичество, че гледката на един античен монумент може да го трогне до сълзи.

Микеланджело подозираше, че Гали също е „просмукан от езичество“, защото никога не виждаше у тях духовни лица с изключение на слепите братя Аврелий и Рафаеле Лип, августици от „Санто Спирито“ във Флоренция, които импровизираха на своите лири латински песни и поетични химни; и на Французина Жан Вийе дьо ла Грослей, кардинал от Сен Дени, човек вейчица, с бяла брада и червено расо, започнал духовния си живот като бенедиктинец и станал кардинал чрез намесата на Карл VIII, който бе го обикнал зарад благочестивостта и начетеността му. Той нямаше нищо общо с покварата на Борджиите, живееше същия благочестив живот в Рим, какъвто бе живял и в бенедиктинските манастири, и продължаваше изследванията си върху родоначалниците на църквата, в която област беше специалист. Не всички учени бяха възрастни. Микеланджело се сприятеля с Якопо Садовето от Ферара, прекрасен поет и латинист, едва двадесетгодишен; със Серафино, поет, благотворен в двора на Лукреция Борджия, който никога не говореше у Гали за Борджиите или Ватикана, а четеше своите исторически поеми, като си акомпанираше на лютня; с четиридесетгодишния Санацаро, на вид тридесетгодишен, който смесваше в стиховете си езически и християнски образи.

Твърде малко прояви на Гали и жена му говореха за съгласие с църквата; наистина те ходеха на черква повечето недели и на големи празници. Но Якопо Гали доверяваше, че неговият антиклерикализъм е единственият начин да изрази недоволството си от покварата на Борджиите и последователите им.

— По книгите, Микеланджело, съм успял да проследя зараждането, осъществяването, упадък и залаз на много религии. Християнството имаше на разположение хиляда и петстотин години, за да се утвърди, и сега завършва с... какво? С подбуждани от Борджиите убийства, алчност, кръвосмешение и изопачаване на всички принципи в нашата религия. Днес Рим е по-порочен, отколкото Содом и Гомора в дните на тяхното унищожение с огън.

— Както казва Савонарола, нали?

— Както казва Савонарола. Сто години управление на Борджиите, и тук няма да остане нищо освен една историческа купчина камъни.

— Но Борджиите не могат да управляват сто години, така ли е?

Гали сбърчи едрото си, открито лице.

— Чезаре Борджия току-що короняса Федерико за крал на Неапол, върна се победоносно в Рим и получи от папата имуществото на брат си Хуан. Някакъв архиепископ е заловен, че издавал фалшиви разрешения за брак между роднини. У един епископ намерили десет хиляди дуката от продажба на длъжности в Курията. И така си върви.

Всички рисунки, които беше направил за Бакхус, гръцкия бог на радостта, му се виждаха сега повърхностни и цинични. Той се бе опитал да се пренесе в Елисейските полета; ала си играеше с един мит, както дете си играе с играчките. Неговата сегашна действителност беше Рим: папата, Ватиканът, кардиналите, епископите, градът, затънал дълбоко в покварата и упадъка, благодарение на които църковната йерархия благоденствуваше. Той изпитваше пълно отвращение от този Рим. Но би ли могъл да вае, подбуждан от омраза? Би ли използвал своя чист, бял мрамор, който толкова обичаше, за да изобрази злото и мириса на смърт, разяждащи някогашната столица на света? Той не се решаваше да се откаже от древногръцкия идеал — красота от мрамора.

Спеше на пресекулки. Често отиваше до библиотеката на Гали, запалваше светилник и вземаше перо и хартия, както бе правил у Алдовранди след запознанството си с Клариса. Тогава любовта го разтърсваше из дъно и го караше да лее стихове, за да се „укроти“. А сега омразата, чувство не по-малко изпепеляващо от любовта, го накара да изпише стотици редове, докато на разсъмване намери това, което търсеше:

*На шлемове коват църковните потири,
кръвта Исусова продават в шепи тук
и кръста с тръните му меч са и юмрук;
но той ще дойде пак и сметка ще подири.
Да дойде! В тези улици и панаири!
Но не за да покачи с някой грош и друг*

*цената на кръвта си, а защото тук
му свличат кожата злодеи и вампири.*

Той тръгна да търси старинни скулптури сред колекциите в Рим. Успя да намери само един млад Бакхус, около петнадесетгодишен, съвършено трезвен. Този Бакхус държеше тъй нехайно кичура гроздове, сякаш му бе досадно, че нему първи е хрумнала идеята да отглежда този най-необичаен плод.

В неговата скулптура трябваше да има радост, той трябваше да улови и предаде чувството за изобилие, което внушава Дионис, богът на природата, силата на упойното вино, което кара човек да се смее, да пее и да забравя за малко мъката от своите земни страдания. И тогава, наред с това, навярно би успял да преобрази развалата, съпътстваща прекомерната забрава, която той виждаше навсякъде около себе си — защото човекът се отказваше от моралните си и духовни ценности зарад удоволствията на плътта. Бакхус щеше да бъде централна фигура в тази тема, по-скоро човешко същество, отколкото полубог; щеше да направи и едно дете, около седемгодишно, миловидно, обично, което си зобва от чепка грозде. В композицията си щеше да вмъкне и смъртта: кожата и главата на мъртвия тигър, който обичал грозде и бил обичан от Бакхус, най-мъртвата мъртвешка кожа, която човек може да си представи.

Микеланджело отиде на баните да потърси модели, като мислеше да комплектува един Бакхус, както бе комплектувал и своя Херкулес — от стотици тосканци: оттук врат, оттам ръка, отдругаде корем. Но когато след няколко седмици скрепи наблюденията си със сребърен молив, комплектуваният портрет се оказа неубедителен. Тогава той отиде при Лео Балъони.

— Трябва ми един модел. Млад. Под трийсет. От високо потекло.

— И с красиво тяло, а?

— Кое то е било красиво, но вече не е. Фигура, вече покварена.

— От какво?

— От вино. Сластолюбие. Себеугода.

Лео се замисли за миг, като прехвърляше наум фигурите и чертите на познатите римски младежи.

— Струва ми се, че се сетих. Граф Гинацо. Но той е богат, от благородническо семейство. Как можем да го прилъжем?

— Като погъделичкаме самолюбието му. Ще му кажем, че ще бъде обезсмъртен във вид на великия гръцки бог Бакхус. Или Дионис, ако предпочита.

— Това сигурно ще даде резултат. Той не работи нищо, та може да ти отдели някой и друг ден... по-право това, което му остава от деня след вакханалиите от предната нощ.

Микеланджело пристъпи към рисувателната дъска и се облиза от удоволствие. Да беше претърсил цяла Италия, пак нямаше да намери по-подходящ човек от Леовия: главата мъничко дребна за тялото, коремът месест, бутовете твърде големи за торса, мускулите над лакътя малко отпуснати, краката прави и твърдо моделирани като у гръцки борец. Това бе фигура, позагубила мъжкото си обаяние, с поглед, блуждаещ от многото изпито вино на обед, и уста, полуотворена, някак изумена; въпреки всичко ръката, вдигнала високо купата вино, трептеше от мускулна сила, а безупречната копринена кожа така блестеше на силното слънце, че човекът изглеждаше осветен отвътре.

— Вие сте идеален! — възкликна поривисто Микеланджело. — Същински Бакхус.

— Радвам се, че мислите тъй — отвърна граф Гинацо, без да обръща глава. — Когато Лео ми предложи да позирам, аз първо му казах да не ми досажда. Но тази работа май ще се окаже интересна.

— По кое време да ви очаквам утре? И можете да си донесете вино, без да се двоумите.

— Така всичко се нарежда прекрасно. Мога да остана целия следобед. Без вино денят е винаги толкова сив.

— Вие никога няма да ми се сторите сив, господине. Аз ще ви виждам всеки миг в нова светлина.

Микеланджело поставя графа в стотици пози: с десен крак, свит остро в коляното, пръстите едва докосващи грубия дървен постамент; клекнал тежко на един крак, мъчещ се да се изправи, с изтеглен назад торс; с издадена напред глава, обърната на една или друга страна, движеща се бавно, преситена от наслада. А в късните следобеди, когато Гинацо вече беше изпил много вино, Микеланджело затъкваше в косата му чепки грозде и го рисуваше, като че гроздето расте от главата му... което доставяше неимоверно удоволствие на римлянина,

докато един ден той прекали с виното, започна да се олюлява пиянски, падна от дървения постамент, удари си брадата в твърдата земя и загуби съзнание. Микеланджело го свести с ведро вода. Граф Гинацо облече треперещ дрехите си и изчезна от градината и от живота на Микеланджело.

Якопо Гали му намери живо, седемгодишно момченце с къдрава златиста коса и големи, нежни очи — мило хлапе, с което Микеланджело се сприятели, докато го рисуваше. Единствената му проблема беше да накара момченцето да стои в такава трудна поза — лявата ръка сгъната срещу гърдите по такъв начин, че да може да яде гроздето направо от чепката. Като свърши с детето, той излезе извън града и цял ден рисува краката, копитата и къдравата козина на козите, които пасяха по хълмовете.

Ето как проектира накрая скулптурата с молив: централна фигура — размекнатият, неспокоен, нагъл, млад мъж, чийто край не бе далеч, вдигнал високо купата; до него — модроокото идилично момченце, залапало гроздето — символ на радостта; помежду тях — тигровата кожа. Бакхус — празен, отпуснат, залитащ, вече състарен: сатирът — вечно млад и жизнерадостен, символ на детството и палавата невинност на човека.

В неделя сутрин той покани Гали в работилницата, да му покаже рисунката: купата, вдигната високо в ръката на Бакхус, преплетените гроздове и лозови листа, които заместваха косата, дългия, увит низ гроздове — връзка между Бакхус и сатира, дънера, на който Бакхус се опираше, а сатирът седеше, и накрая тигровата кожа, която се увиваше надолу, прехвърлена през ръката на сатира, и кухата глава на тигъра, увиснала между копитата на сатира, показваща какво може да се случи оттук нататък с главата на Бакхус.

Гали започна да задава безброй въпроси. Микеланджело обясни, че ще поработи първо с восък и глина, ще подяла малко върху отломъци, за да провери отделните компоненти, „например по какъв начин се опира главата на сатира о ръката на Бакхус“.

— И как бедрата на момчето преливат в космати крака на сатир.

— Точно тъй.

Гали беше очарован.

— Не знам как да ти се отблагодаря — каза той.

Микеланджело се усмихна малко смутено.

— Има начин. Бихте ли изпратили малко флорини във Флоренция?

Гали наведе покровителствено едрите си рамене над Микеланджело.

— Искаш ли нашият представител във Флоренция да предава по няколко флорина на баща ти всеки месец, редовно? Тогава ти няма да се тревожиш всеки път при пристигането на пощата. Нищо няма да загубиш от това; после от уговорената цена за скулптурата ще приспадне изпратеното.

— Той не е виновен, повярвайте — каза Микеланджело с накърнено честолюбие. — Чичо ми е болен, а имаме и някои дългове.

Микеланджело повали колоната на земята, намести я върху неподвижно закрепени греди, а после задълба с резеца в края, където щеше да се появи купата. Първо се съсредоточи върху челната ѝ част, след това продължи от двете страни, за да получи обла форма. След като очерта изпъкналостите на пръстите на ръката с купата и изтегленото напред дясно коляно, заби длетото между тези две точки, за да намери корема и да установи връзката между най-изпъкналите и най-дълбоките части. Междинните форми щяха да дойдат с естествена последователност, а формите отстрани и откъм гърба — да се определят от предната част на тялото. После насочи усилията си към горната половина на торса, за да постигне пиянската стойка на правата фигура, след което обърна колоната надясно, че да може да доработи върху страничната част, и одяла грубо ръката с купата, която имаше първостепенна роля.

Тогава повика едни от синовете на Гуфати, да му помогне да изправи отново камъка. И ето че сега пролича индивидуалността на мрамора: неговите размери, пропорции, тежест. Микеланджело седна пред него, заоглежда го съсредоточено, остави го да говори, да определи собствените си изисквания. И в този миг изпита страх — като че се срещаше с непознат човек. Да ваеш значи да отземаш от мрамора; то значи също да опитваш, да търсиш, да се потиш, да мислиш, да усещаш камъка и да живееш с него до завършването му. Само половината от този мрамор щеше да остане в завършената скулптура; останалото щеше да се валя из градината във вид на отломъци и прахуляк. Микеланджело съжаляваше само, че сегиз-тогиз ще трябва да яде и да спи — мъчителни мигове, в които трябваше да спира работа.

Седмици и месеци на непрекъснато ваяне затекоха в неспирен поток. Зимата се случи мека, та не стана нужда пак да поставя покрива на бараката; при лошо време той си слагаше вълнената шапка с наушници и топла дреха. С появата на Бакхус и сатира често пъти го осеняваха светкавично мисли, чувства и идеи, но за да ги изрази чрез

мрамора, му бяха нужни дни и седмици. Трябваше да нараства вътрешно, както израстваше и зрееше скулптурата му. Незавършената скулптура го преследваше всеки час, нощ и ден. Опасно би било да освободи в пространството купата и сгънатото коляно; докато дълбаеше все по-навътре, трябваше да остави за подпора ажурни между изнесената напред купа и рамото, между коляното и лакътя, между основата и коляното. Той ту ваеше отстрани, лицето и главата, част от врата и къдравите гроздове, ту търсеше в дълбочина лявото рамо, бедро и прасец. Зад Бакхус започна сатира, дънера, на който седеше, гроздето, което ядеше, тигровата кожа, свързваща двете фигури. Съобрази се да обърне главата на сатира, ръцете и гроздето към ръката на Бакхус, но въпреки това мраморът едва му стигна.

Истинската битка започваше, когато се очертаеше някой мускул или някакъв друг елемент. Тогава той се изправяше и усещаше как лудите удари на сърцето смъкват бързо останалата мраморна обвивка и разкриват човешките форми под нея. Мраморът беше твърд, но и Микеланджело не по-малко твърдо се стремеше да постигне деликатната игра на мускулите под месестия корем, мекия, сякаш от глина дънер, гръбната извивка на сатира, гроздето на Бакхусовата глава, което сякаш бе част от лозницата на косата му. Всеки завършен детайл носеше успокоение не само за погледа, ума и душата му, но и за раменете, бедрата, слабините.

Щом не можеше да оформи някой детайл, оставяше инструментите, излизаше навън и се втренчваше през дърветата в небето. После подходеше към мрамора от разстояние, оглеждаше неговите контури и маса, усещаше единството му. И детайлът се превръщаше в част от цялото. Тогава Микеланджело грабваше отново инструментите и заработваше бясно: един, два, три, четири, пет, шест, седем удара; после едно, две, три, четири за отдых, а на всеки няколко такива цикъла отстъпваше да види какво е направил. Усетът му винаги изпреварваше физическата му способност да вае. Ех, защо не можеше да работи от четирите страни едновременно!

Докато моделираше заобленото коляно на Бакхус, косматия крак и копитото на сатира, тигровата кожа, той се стремеше да получи колкото е възможно повече цялост с една поредица удари. Всеки ден трябваше да бъде плодоносен, при всяко хващане на чука и длетото той трябваше да се добере до някаква форма, преди да ги остави. След

ставане от сън биваше тежко зареден с нервна енергия и времето му минаваше в непрекъсната гонитба. Не допускаше някой пръст на ръката да бъде по-обработен от другите, защото работеше на цялостни етапи. Всеки ден работата му представляваше един такъв завършен етап. Именно тези малки, заредени със сила цялости в скулптурата му характеризираха неговите възможности като скулптор.

Преди да си легне, той оглеждаше работата си, набелязваше какво трябва да свърши на другия ден. Вечер, когато пишеше на домашните си, се подписваше с гордост:

Микеланджело, скулптор в Рим

Понеже не отделяше време нито за приятели, нито за почивка, нито за да се види с хора, Балдучи го обвини, че се мъчи да избяга от света, като се укрива в скулптурата. Микеланджело призна, че приятелят му е наполовина прав: скулпторът пренася в мрамора представата за един по-лъчезарен свят от този, който го заобикаля. Но художникът не бяга, а гони. Мъчи се с всички сили да настигне едно видение. Дали бог наистина си е починал на седмия ден? Дали в прохладата на онзи дълъг следобед, когато си е отдъхнал, не се е запитал: „Кого оставих на земята да говори от мое име? Най-добре ще е да създам друго, различен вид същество и ще го назова «художник». Неговата задача ще бъде да придаде смисъл и красота на света.“

Въпреки всичко Балдучи пристигаше неизменно всяка неделя следобед с надеждата, че ще го придума да излезе за малко от работилницата. Той дори му намери момиче, което толкова приличаше на Клариса, че поблазни Микеланджело. Ала мраморът го поглъщаше изцяло. Не можеше и дума да става за избор между мрамора и момичето.

— Като завърша Бакхус, ще излизам с теб — обеща той на Балдучи.

Приятелят му поклати отчаяно глава:

— Как можеш да отлагаш за толкова дълго насладите в живота? Все едно да хвърляш времето си в Тибър!

Погълнат от собствените си амбиции, Микеланджело отметна глава и се разсмя заедно с Балдучи.

Най-дълбокото му душевно вълнение настъпваше, когато трябваше да разбие някой ажур, когато забелязваше прозрачността на мрамора там, дето трябваше да извърши пробива, и съзнаваше, че пространството скоро ще изпълни това място, пространството, което дава на крайниците свобода на движение, независимост, което кара формите му да задишат в същия миг, когато резецът му престане да усеща съпротива.

Най-деликатната задача беше да премахне мрамора между ръката с прекрасната орнаментирана купа и килнатата глава. Той работи с безкрайно внимание, докато постигна низходящата линия на рамото. Но все още не се чувствуваше достатъчно сигурен, за да избие стеницата, която скрепяше протегнатата ръка и изнесеното напред коляно.

Балдучи го дразнеше безмилостно:

— Това е чист предразсъдък. Чудно как не си оставил една колона да крепи срамните части на този нещастник. Ами ако изпаднат? Това ще бъде по-лошо, отколкото да изпусне купата, за която толкова се боиш.

Микеланджело грабна шепа мраморен прах и го хвърли по него.

— Имал ли си някога помисли, които да не са свързани с еротиката?

— А нима някой има такива помисли?

Най-после той отстъпи пред настояванията на Балдучи да види част от римските зрелища и се изкачи с него на възвишението Тестачо, за да погледат как Рим празнува карнавала преди Велики пости. Двамата застанаха на един склон, откъдето наблюдаваха как четири млади прасенца, украсени с панделки и вчесани от специални бръснари, бидоха вързани в колички със знаменца. По даден сигнал от тръбачите няколко души тласнаха количките по склона към Авентинския хълм и народът, въоръжен с ножове, се втурна след тях, крещейки: „Ал порко! Ал порко!“ В подножието на склона количките се разбиха и хората налетяха връз животните, като се боричкаха помежду си, защото всеки се мъчеше да отреже по-хубава мръвка.

Когато се прибра, Микеланджело свари в къщата кардинал Грослей от Сен Дени. Гали наруши забраната, която сам си бе наложил, и попита дали може да заведат кардинала в работилницата, за да види Бакхус. Микеланджело нямаше как да откаже.

В осветената от светилника барака Микеланджело обясни, че работи скулптурата едновременно от всички страни, за да развива фигурите едновременно. Показа им, че за да открие пространството между двата крака и между лявата ръка и торса, трябва да работи ту отпред, ту отзад и да изтънява непрекъснато ажурата. После взе едно длето и демонстрира пред кардинала от Сен Дени колко леко трябва да се чука, за да се направи пробивът, след което изрязва остатъка от ажурата и освободи крайниците.

— Но как успявате да внушите с една полузавършена фигура това чувство за пулсираща жизненост? — възкликна кардиналът. — Аз просто усещам кръвта и мускулите под тази мраморна кожа. Драго ми става да види, че израстват нови майстори в скулптурата.

След няколко дни един слуга донесе в работилницата бележка от Гали: „*Би ли вечерял довечера с Грослей и с мен?*“

При залез-слънце Микеланджело остави работата, отиде в близките бани, напари се, за да изкара мраморната прах от порите си, сложи чиста риза и трико, среса косата си над челото. Синьора Гали поднесе лека вечеря, защото кардиналът все още спазваше едновременния си режим, не ядеше месо и едва се докосваше до храната. Отслабващите му очи заблестяха на светлината на свещта, когато той се обърна към Микеланджело:

— Знаеш ли, синко, аз остарявам. А трябва да оставя нещо след себе си, нещо единствено по красота, което да допълни красотите на Рим. Някакъв дар от Франция, от Карл Осми и от моята скромна личност. Получих разрешение от папата да поставя една скулптура в Капелата на френските крале в „Свети Петър“. Има там една ниша, в която може да се побере фигура в естествена големина.

Микеланджело не бе се докосвал до прекрасното требианско вино на Гали, но се почувствува по-пиян от граф Гинацо в ония топли следобеди. Скулптура за „Свети Петър“, най-старата и най-святата базилика в християнския свят, построена над гроба на свети Петър! Нима бе възможно френският кардинал да се спре на него? И защо? Заради малкия Купидон? Или заради все още неродения Бакхус?

Докато той се съвземе, разговорът се беше променил. Кардиналът разказваше на Якопо Гали за писанията на двама неправославни отци след Никейския събор. След малко дойде

каляската на кардинала, за да го вземе. Той пожела на Микеланджело приятни сънища.

В неделята Микеланджело отиде на черква в „Свети Петър“, за да види Капелата на френските крале и нишата, за която бе споменал кардиналът. Той изкачи тридесет и петте стъпала от мрамор и порфир, водещи към базиликата, прекоси атриума, мина покрай фонтана, заобиколен от порфирни колони, и се спря в основанието на звънарницата на Каролингите, изумен от занемареното състояние на „Свети Петър“, която се бе наклонила силно наляво. Капелата на френските крале му се видя скромна по размери и мрачна — светлина влизаше главно през малките прозорци горе до покрива; единствената ѝ украса бяха няколко саркофага от езически и ранни християнски гробници и дървеното разпятие в една странична ниша. Той огледа празната ниша в срещуположната стена и с разочарование откри, че е толкова дълбока, че една статуя в нея ще може да се вижда само във фас.

Едва след седем дни Гали повдигна отново въпроса.

— Знаеш ли, Микеланджело, тази поръчка на кардинала от Сен Дени може да се окаже най-важната задача, откак на Полайuolo бе възложено да направи гробницата на Сикст Четвърти.

Сърцето на Микеланджело заби лудо.

— Какви са изгледите да я получа?

Гали взе да изброява на дългите си гъвкави пръсти като на сметало, което отчита вероятностите за художника.

— Първо, трябва да убедя кардинала, че ти си най-добрият скулптор в Рим. Второ, ти трябва да измислиш тема, която ще го запази. Трето, трябва да осигурим писмен договор.

— Темата ще трябва да е религиозна, нали?

— Но не защото Грослей е член на Светата църква, а понеже е дълбоко религиозен човек. Той живее в Рим от три години, но е толкова добродетелен, че буквално не вижда и не разбира, че Рим е разкапан в самата си сърцевина.

— Това наивност ли е, или слепота?

— Не бихме ли могли да го наречем вяра? Щом човек е с такава чиста душа като кардинала от Сен Дени, божията десница непрестанно го води; той гледа отвъд сегашните злочестини, към вечния дом.

— Мога ли да създам скулптура, в която да се чувства божията десница?

Гали поклати лъвската си глава.

— Това е една проблема, за която ще трябва да се пребориш сам със себе си.

Да ваеш цял ден разложение и същевременно да замислиш верска тема изглеждаше невъзможна задача. И все пак много скоро той разбра, че темата му ще бъде Пиета: Мъка, Скръб. След завършването на „Мадоната с младенеца“ винаги бе желал да направи една Пиета: защото както „Мадоната с младенеца“ бе началото, тъй Пиета беше краят, предопределеният завършек на всичко, което Мария бе решила в онзи съдбоносен час, когато бог се бе спрял на нея. След тридесет и три години нейният син отново лежеше в скута ѝ, завършил своя път.

Гали се заинтересува от идеята му и го заведе в двореца на кардинал Грослей, където изчакаха кардинала да завърши петчасовите си молитви, които той отправяше всеки ден, както се изисква от един бенедиктинец. Тримата седнаха в откритата лоджия с изглед към Виа Ректа. На стената зад гърба им бе изписано „Благовещение“. Кардиналът беше блед след дългите молитви. Опитното око на Микеланджело почти не можеше да долови телесните линии под дрехата му. Но щом кардиналът чу за Пиетата, очите му светнаха.

— Ами мрамор, Микеланджело? Би ли могъл да намериш тук в Рим такъв съвършен камък, за какъвто говориш?

— Мисля, че не, ваше преподобие. Колона ще се намери, но продълговат блок, дебел и по-голям на ширина, отколкото на височина, още не съм виждал.

— Тогава трябва да се обърнем към Карара. Ще пиша на братята в Лука, да ги помоля за помощ. Ако те не успеят да намерят каквото ни трябва, ще се наложи лично да отидеш до каменоломните и да избереш мрамор за нашата скулптура.

Микеланджело скочи от стола.

— Знаете ли, отче, че колкото по-високо са каменоломните, толкова по-чист и бял е мраморът? Никакви петна от пръст, никакви пукнатини и кухини. Ако можехме да копаем на връх Монте Сарго, там бихме намерили най-хубавия блок.

По пътя към къщи Гали му каза:

— Трябва да заминеш незабавно за Карара. Аз ще поема разходите за пътя.

— Не мога.

— Защо?

— Трябва да завърша Бакхус.

— Бакхус може да почака. А кардиналът не може. Някой близък ден бог ще сложи малко по-тежко десницата си на рамото му и Грослей ще отиде на небето. А от небето не може да ти възложи поръчката.

— Това е вярно. Само че аз не мога да спра работата сега — настоя упорито Микеланджело.

— Аз те освобождавам от нашия договор. Като завършиш Пиетата, ще се върнеш пак към Бакхус.

— За мен не може да има врьщане. Тази скулптура е узряла вече във въображението ми. Трябва да я завърша сега, за да стане съвършена.

— Винаги съм се изненадвал, че се намира някой романтик, когато става дума за практическа изгода — въздъхна Гали. — Няма да обременявам кардинала с подробности за твоето правоверие.

— Преди завършването на Бакхус не може да се започне Пиетата. Държа се правоверно, защото така трябва.

Микеланджело отсече късата колонка между основата и петата на Бакхус и десният крак остана да се опира само на пръсти, едва ли не увиснал във въздуха. После той взе свредела, за да махне ажурата между лакътя и купата, пробие редица дупки близо до ръката, внимателно отстрани останалия мрамор. Накрая изсече ъгълчето между дясната ръка и купата, за да освободи ръката и купата, протегнати високо в празното пространство. Сатирът в долния край на лявата ръка и купата в горния десен край се допълваха взаимно. Цялата му кръгла фигура беше превъзходно балансирана. Той тръгна около нея и в лицето и стойката на раменете му пролича задоволство, докато преценяваше линията от изнесеното дясно коляно до върха на противоположното рамо, напрегнатостта от края на купата, през чатала, до крайчеца на копитото на сатира.

Ударението в тази скулптура беше в разпределението на масите на тежестта. В издадената напред глава, в твърдия, изтеглен назад торс, преливащ в корема, който теглеше цялото тяло надолу към слабините. Отзад двата тежки бута служеха като уравнилостел, подпрян от красивите крака, макар и не много сигурно, защото тялото беше в пиянско положение; стъпилият здраво ляв крак и вдигнатият на пръсти десен засилваха чувството, че на Бакхус му се мотае главата.

— Ти сякаш си инженер — каза Гали, като видя скулптурата и я заоглежда възхитен.

— Точно това казвах на Бертолко — скулпторът трябва да бъде инженер.

— В дните на императорите ти би проектирал амфитеатри, бани, водохранилища. А сега си създал душа.

Очите на Микеланджело блеснаха като янтар при тази похвала.

— Няма ли душа, няма скулптура — каза той.

— Много от моите старинни статуи са намерени разтрошени на няколко парчета и все пак след слепянето им техният дух си остава.

— Това е скулпторът, който продължава да живее в мрамора.

Следващата неделя Микеланджело отиде на обед у Ручелаи, зажаднял за новини от Флоренция. Савонарола стоеше в центъра на повечето събития. Флорентинската колония беше доволна, че той се е противопоставил на папата, че му е казал, че несправедливите отлъчвания са невалидни, че на Коледа е отслужил три запретени литургии в „Сан Марко“. Савонарола беше писал на крале, държавници и духовници от цяла Европа, настоявайки да се свика съвет за свалянето на Борджията и да се въведат решителни реформи, които биха освободили църквата от симонията, от търгашеството не само с кардиналския сан, но и със самия папски престол. На 11 февруари 1498 година той отново бе изнесъл във Флорентинската катедрала проповед против папата, а две седмици по-късно бе излязъл с просфората в ръка пред Катедралата, където се тълпели хиляди флорентинци, и призовал бог да го порази, ако е заслужил отлъчване. И понеже бог се въздържал, Савонарола отпразнувал оправдаването си, като наредил да се запали втора клада от вещи на суетата. Флоренция още веднъж била плячкосана от Армията на момчетата.

Писмата на Савонарола, приканящи към реформация, се разпространяваха тайно от флорентинците в Рим, за които Савонарола беше станал идол. Когато Микеланджело им описа кладата, която сам бе наблюдавал, изгарянето на стотици незаменими ръкописи, книги, картини, скулптури, те не се трогнаха.

— Целта оправдава средствата — възкликна Кавалканти. — Ние трябва да унищожим Борджията на всяка цена.

Микеланджело се замисли.

— А какво ще кажете за тази цена след няколко години, когато папата и Ботичели умрат? Ще дойде друг папа, но никога няма да има друг Ботичели. Картините му, хвърлени в огъня, загиват завинаги. Струва ми се, че вие одобрявате беззаконието във Флоренция, само и само да се отървете от беззаконието тука, в Рим.

Микеланджело не успя да ги стресне с доводите си, но затова пък папата ги стресна, като ги натисна по болното място: врече се да конфискува всички имуществата на флорентинците и да ги натири от града без пукната пара, ако Синьорията във Флоренция не изпрати Савонарола в Рим, за да бъде изправен пред съд. Доколкото схвана Микеланджело, колонията капитулира напълно. Трябваше да се затворят устата на Савонарола; той трябваше да се признае за отлъчен

и да подири опрощение от папата. Флорентинците отправиха просба до Синьорията да действа от тяхно име и да изпрати Савонарола под стража в Рим. В просбата си те поясняваха, че папата искал само Савонарола да дойде в Рим, за да получи опрощение. После можел да се върне във Флоренция, да спасява грешните души.

Преди края на март в Рим се пръсна слух, който накара Микеланджело да хукне към Понте: първият помощник на Савонарола, Фра Доменико, беше решил да се подложи на изпитание чрез огън. Колонията се събра в дома на своя тартор — Кавалканти. Когато Микеланджело влезе, къщата се огласяше от глъчка, която идваше от гостната и се разнасяше по стълбището.

— Какво значи изпитание чрез огън? — попита той. — Нали преди карнавала Савонарола беше поискал да бъде поразен, ако думите му не са вдъхновени от бога — това същото ли е?

— Почти. Само че огънят гори.

Това изпитание беше идея или на самия Фра Доменико, или на противниците на доминиканците в борбата за власт — францисканците начело с Франческо ди Пулия. В една разгорещена проповед в защита на Савонарола Фра Доменико заявява, че ще влезе в огън, за да докаже, че всичко, което Савонарола проповядва, е вдъхновено от бога; и пита кой францисканец е готов да влезе с него. На следващия Фра Франческо ди Пулия приема това предизвикателство, но настоява Савонарола лично да влезе в огъня, защото само ако Савонарола излезе жив, Флоренция ще повярва, че той е истински пророк. Вечерта в двореца Пити се събират група млади *арабиати* и уверяват Фра Франческо и францисканците, че Савонарола никога не ще приеме това; и с отказа си ще докаже пред цяла Флоренция, че не вярва бог да го опази.

При това положение флорентинците се настройват против Савонарола. Седем години вече те са принудени да търпят крамоли и над главите им тегне папската заплаха, че ще бъдат подложени на интердикция, което се равнява на отлъчване и може да скове търговията и да предизвика жесток безпорядък. Градът се нуждае от трипроцентов данък върху църковните имуществата и папата е готов да даде съгласието си за това, щом Савонарола бъде усмирен. Флорентинците нанасят поражение на Синьорията, обвързана със Савонарола, и избират нов Съвет, който се обявява против него.

Флоренция е застрашена от нова гражданска война, подобна на войната между гвелфите и гибелините.

На 7 април на Пиаца делла Синьория струпват дърва, намазани с катран. Огромна тълпа се събира да гледа зрелището. Францисканците отказват да излязат на площада, докато Фра Доменико не им обещава, че няма да влезе с просфората в огъня. След няколко часа чакане свирепа дъждовна буря наквася дървата, прогонва народа и слага край на зрелището.

На другата нощ *арабиатите* нахълтват в манастира „Сан Марко“ и избиват неколцина от Савонароловите последователи. Синьорията се намесва, арестува Савонарола, Фра Доменико и Фра Силвестро, третия човек след Савонарола, и ги затваря в звънарницата на Палацо делла Синьория. Папата изпраща куриер във Флоренция с искане Савонарола да му бъде предаден в Рим. Синьорията отказва, но назначава седемнадесетчленна комисия, която да подложи на разпит Савонарола и да изтръгне от него признание, че проповедите му не са вдъхновени свише.

Савонарола отказва да се отрече от схващанията си. Комисията го подлага на изтезания; първо го слагат на машината за разтягане и стягане, после го връзват на скрипец, вдигат го във въздуха, тръшват го с внезапно отпускане на въжето. Той изпада в полуда и се съгласява да напише признание. Написаното не задоволява Синьорията. Изтезават го отново. Отслабнал от постене и от целonoщни молитви, Савонарола отстъпва пак и подписва признание, написано от нотариус; но после се отказва от него, та се налага да го измъчват трети път.

Комисията обявява Савонарола за виновен в ерес. Специалният консултативен съвет, свикан от Синьорията, го осъжда на смърт. Папата веднага дава право на града да събира отдавна желания трипроцентов данък върху църковни имуществата в Тоскана.

Издигат три платформи от стъпалата на Палацо делла Синьория към площада. Тълпата започва да изпълва площада още през нощта, намира към бесилката. На разсъмване площадът и всички улици към него представляват кипяща маса.

Извеждат Савонарола, Фра Доменико и Фра Силвестро на стъпалата пред Синьорията, и тримата лишени от одеждите си, с обръснати глави. Те стъпват на скелето, молейки се мълчаливо.

Изкачват стръмната стълба към бесилката. Връзват ги за вратовете с въжета и синджири. След миг тримата увисват с прекършени вратове.

Кладата под бесилката лумва. Пламъците се издигат нагоре. Въжетата изгарят, но трите трупа остават да висят на веригите. *Арабиатите* замерят с камъни полуовъглените тела. После събират праха им, откарват го с коли до Понте Векио и го хвърлят в Арно.

Мъченичеството на Савонарола покърти дълбоко Микеланджело. В негово присъствие Пика делла Мирандола беше препоръчал на Лоренцо да поканят монаха във Флоренция. Савонарола бе допринесъл за смъртта на Лоренцо, Пико и Полициано, а сега сам той беше мъртъв. Микеланджело не знаеше какво да мисли и как да реагира. Но му беше жал.

Той се върна към работата си. В този объркан свят човек можеше да разчита само на мрамора. Мраморът имаше собствена воля, разум и устойчивост. С мрамор в ръцете светът изглеждаше хубав.

Вече гореше от нетърпение да свърши Бакхус. Беше само загатнал челото, носа, устата, защото му се щеше останалата част от фигурата да подсказва изражението на лицето. Сега той завърши чертите му, изражението изумяваше с този поглед, вперен в купата с вино, с изпъкналите очи, лакомо отворената уста. За гроздето прибягна до свредел, като направи всяко зърно кръгло, напращяло от сок. За да оформи козината на козите крака на сатира, изсече грубата повърхност с обло длето, което очерта ритмичната игра на къдрите, като всеки кичур бе отделно моделиран. Оставаха му два месеца за полиране, за да получи блестящия ефект на плътта, който желаше. Макар тази работа да изискваше безкрайно внимание и прецизност, тя все пак бе техническа по характер и за нея бе нужно само чисто занаятчийско умение. По такъв начин през топлите летни часове умът му беше свободен да размисля върху Пиетата и нейното значение. В прохладните вечери той разсъждаваше върху този последен миг, който майка и син щяха да прекарат заедно.

Микеланджело попита Гали дали вече може да сключи договор с кардинала от Сен Дени. Гали му обясни, че манастирът на кардинала в Лука е поръчал блок с желаните размери. Блокът бил изсечен, но от каменоломнята в Карара отказали да го изпратят в Рим, преди да им се плати. Манастирът в Лука на свой ред отказал да плати, докато

кардиналт не одобри блока. Накрая в каменоломнята им омръзнало да държат мрамора и го продали на някакъв търговец.

Същата вечер Микеланджело написа споразумение, което смяташе, че е изгодно и за него, и за кардинала. Гали го прочете с безизразно лице и каза, че ще го занесе в банката и ще го сложи на сигурно място.

Към края на лятото „Бакхус“ бе завършен. Гали беше предоволен от статуята.

— Имам чувството, че Бакхус е съвсем жив и всеки миг ще изпусне купата. Сатирът е невинен и палав едновременно. Ти направи за мен най-хубавата скулптура в Италия. Трябва да я поставим в градината и да отпразнуваме случая.

Слепите августинци Аврелий и Рафаеле опипаха Бакхус с чувствителните си пръсти, проследявайки всеки детайл, и казаха, че никога не са „виждали“ мъжка фигура, излъчваща такава вътрешна сила. Професор Помпоний Лает, когото инквизицията бе изтезавала зарад слабостта му към езичеството, се трогна до сълзи и заяви, че статуята е чисто гръцка по строеж и по блестящата си, бяла, атлазена повърхност. Серафино, поетът от двора на Лукреция Борджия, не можеше да я гледа и каза, че е „грозна, безсмислена и в нея няма никакво чувство за красота“. Санацаро, поетът, който смесваше християнски и езически образи в стиховете си, я обяви за „пълнен синтез — гръцка по моделировка, християнска по чувство, съчетала най-доброто от двете религии“, както се бяха изразили четиримата платоновци за неговата „Мадона с младенеца“. Петрус Сабин, професорът по реторика в университета и колекционер на християнски надписи, и приятелят му Джовани Капочи, който извършваше разкопки в катакомбите, се връщаха три пъти към статуята, за да спорят за нейните достойнства, и накрая заключиха, че макар да не ги интересуват много античните теми, този Бакхус е нещо ново във ваятелското изкуство.

Най-ценно за Микеланджело беше мнението на Джулиано да Сангало. Архитектът огледа със светнало лице тази сложна по построение творба и каза:

— Построил си този Бакхус тъй, както ние строим някой храм или дворец. Това е опасен и смел експеримент в конструктивно отношение. Материалът ти би могъл да рухне много лесно. Но този

приятел ще стои прав дотогава, докато има пространство, което да измества.

На другата вечер Гали донесе у дома написан лично от него договор между Микеланджело и кардинала от Сен Дени с подписа на кардинала. В договора Микеланджело видя да го наричат за първи път *маестро*; но го споменаваха и като *статуарио*, сиреч производител на статуи, което звучеше евтино. За сума от четиристотин и петдесет дуката в папско злато той трябваше да направи една Пиета от мрамор, като сто и петдесет дуката му се платят в началото и по сто дуката на всеки четвърти месец. Трябваше да завърши статуята за една година.

Освен гаранцията, че кардиналът ще плати на Микеланджело, Гали бе написал и следното:

„Аз, Якопо Гали, обещавам творбата да бъде по-хубава от всяка творба, която може да се види днес в Рим, и такава, че никой съвременен майстор да не може да направи по-добра.“

Микеланджело погледна Гали с обич.

— Трябваше да напишете договора пред мен, а не в банката.

— Защо?

— Защото сега поемате сериозен риск. Ами ако след завършването на фигурата кардиналът каже: „Виждал съм и по-хубави статуи в Рим“? Какво ще стане тогава?

— Ще върна на негово преподобие дукатите му.

— И ще си чукате статуята о главата!

Очите на Гали блещукаха.

— И това ще изтърпя.

Микеланджело тръгна да търси из каменоделците на Трастевере и по пристанищата блок, какъвто му трябваше; но рядко се вадеше мрамор широк седем стъпки, висок шест и дебел три, защото можеше и да не се продаде. За два дни обиколи навсякъде: но никъде не намери нищо, което поне малко да наподобява масивния блок, от който се нуждаеше. На следния ден, когато тъкмо бе решил вече, че ще трябва да отиде до Карара на собствени разноси, в работилницата му се втурна Гуфати.

— Току-що разтовариха една барка... — извика той. Има блок със същия размер, какъвто търсиш. Изсечен е по някаква поръчка от Лука. Но кариерата не си получила парите и го продала.

Той затича като хрътка към кея на Рипета. Ето го, блеснал чист и бял на лятното слънце, красиво изсечен от каменарите във високите планини при Карара. Блокът, с нежни, плътни кристали и хубави жили, издържа чудесно проверката на чука и водата. Микеланджело се върна призори на другия ден и видя как лъчите на изгряващото слънце пронизаха блока и той стана прозрачен като розов алабастър; никъде в тази тежка, бяла маса не се виждаше ни една дупчица, кухина, пукнатина или възел.

Неговият блок за Пистата беше пристигнал.

Микеланджело махна всичко, което му напомняше за Бакхус, и се залови с Пиетата. Но „Бакхус“ беше станал спорна фигура. Много хора идваха да го гледат. Гали водеше гостите си в работилницата или пращаше някой прислужник да помоли Микеланджело да дойде в градината. Микеланджело се виждаше принуден да обяснява и се защитава особено от запалените привърженици на Бреньо, които атакуваха фигурата му като „изопачение на легендата за Дионис“. Когато пък идваха негови почитатели, той трябваше да разяснява замисъла си и техниката си. Сега Гали го викаше за вечеря всяка вечер, за да може да свърже колкото е възможно повече приятелства и да си отвори път за нови поръчки.

Домовете на Ручелаи, Кавалканти, Алтовити се гордееха с него. Те даваха приеми в негова чест, след които той се събуждаше на другия ден уморен. Микеланджело жадуваше да остави „Бакхус“ зад себе си, да изтрие от плочата на ума си езическата скулптура и да премине към онази религиозна настройка, която му бе нужна за Пиетата. След цял месец пиршества и веселби стана ясно, че не ще успее да измисли и извае Пиетата при тези разсейващи го условия; че с израстването му като професионален скулптор бе дошло време да се установи в собствена квартира и ателие, където ще може да живее спокойно, уединено, да работи ден и нощ, ако иска, и да се отдаде на въздържание. Не виждаше друг начин.

— Тревожи ли те нещо, Микеланджело? — попита го наблюдателният Гали.

— Да.

— Изглежда, нещо сериозно.

— Само е неблагоприятно.

— Че ти с нищо не си ми задължен.

— Хората, на които съм най-задължен, винаги са говорили тъй; Лоренцо де Медичи, Бертолдо, Алдовранди, а сега и вие.

— Кажи ми какво искаш.

— Да си изляза оттук! — изтърси той. — Животът във вашия дом е прекалено приятен... — Той млъкна. — Чувствувам нужда да работя в собствена квартира. Вече като мъж, а не като момче и непрекъснат гост. Звучи ли това глупаво?

Гали го гледаше замислено.

— Аз искам само да си щастлив и да ваеш най-хубавите мраморни статуи в Италия.

— За мен двете неща се покриват.

Насочиха го към няколко къщи, чийто първи стаж беше свободен, една му препоръча Алтовити във Флорентинския квартал, друга се намираше до Пиаца дел Квиринале, с чудесен изглед от Рим. Но те бяха прекалено претенциозни и скъпи. На третия ден на Виа Систина, срещу „Мечата странноприемница“ и в края на Кампо Марцио, под брега на Тибър намери голяма ъглова стая с два прозореца — единият северен, през който щеше да влиза непроменлива светлина, другият източен — за ярка слънчева светлина, нужна му понякога. До тази стая имаше друга, по-малко огнище. Той вдигна намастеното ленено платно на дървени рамки, което покриваше прозорците, и огледа жалкото помещение: дъсчения под, тук изтънял, там почупен, цимента, ронещ се между камъните на стените, изпопадалата мазилка на тавана, изпъстрена с петната на разрухата там, дето се бе процеждал дъждът. Микеланджело прибра ключа в джоба си и се върна у Гали.

Там го чакаше Буонарото, засиял от щастие. Беше дошъл като охрана на керван мулета, тъй че пътуването не му струваше нищо. Щеше да се върне по същия начин. Микеланджело гледаше с радост плътните черти на брат си, косата, вчесана над челото като неговата. Имаше една година, откакто не се бяха виждали.

— Не би могъл да дойдеш по-навреме — извика Микеланджело. — Трябва ми помощник, за да си уредя новия дом.

— Да не си взел квартира? Чудесно, тогава оставам при теб.

— Почакай първо да видиш царската ми квартира, пък после оставай — отвърна усмихнат Микеланджело. — Ела с мен до Трастевере, трябва да взема мазилка, бадана и луга. Но най-напред ще ти покажа моя „Бакхус“.

Буонарото се вира дълго в статуята. После попита:

— Харесват ли я хората?

— Повечето я харесват.

— Радвам се.

Толкова. „Той нищо не разбира от скулптура — помисли си Микеланджело. — Интересува го само хората да одобряват направеното от мен, за да съм доволен и да получавам повече работа... от която той никога няма да има представа. Истински Буонароти, сляп за значението на изкуството. Но ме обича.“

Двамата купиха материалите, обядваха в „Тратория Тоскана“, а после Микеланджело заведе брат си на Виа Систина. Като видя стаята, Буонарото подсвирна пронизително.

— Микеланджело, наистина ли мислиш да живееш в тази... дупка? Та тя се разпада.

— Двамата с тебе ще я скърпим — отвърна Микеланджело мрачно. — Стаята е удобна за работа.

— Татко ще умре от мъка.

Микеланджело се усмихна.

— Ти недей му казва. — Той изправи една стълба в средата на стаята и додаде: — Хайде да остържем този таван.

След като смъкнаха старата мазилка на тавана и го измазаха наново, заеха се със стените, а после почнаха да кърпят изпочупения под с най-различни дървени парчетии. След това насочиха вниманието си към затворения двор. В този двор се влизаше само от Микеланджеловата стая, но другите обитатели имаха достъп до него от прозорците си, поради което той бе покрит с дебел слой смет и боклуци. От него се носеше миризма, тежка като ограждащия го зид. Цели два дни те изриваха тази нечистотия я изнасяха с чували през стаята до едно празно място под Тибър.

Балдучи, който ненавиждаше всяка физическа работа, се появи едва след свършването на ремонта. Той ги заведе при един търговец на стари мебели в Трастевере, където се спазари с крясъци за едно легло, дюшек, кухненска маса, два плетени стола, скрин, няколко тенджери, чинии и ножове. Магарешката каруца пристигна след няколко часа. Двамата братя сложиха леглото под източния прозорец, та Микеланджело да се събужда още при първи лъчи. Скринът отиде към стената в дъното, до входа за кухнята. Под северния прозорец Микеланджело нагласи маса от четири дъски и две магарета, на която да рисува и да прави восъчни и глинени скици. Средата на голямата

стая остави свободна за мрамора. В задното помещение наместиха кухненската маса, двата стола и съдините.

След кратко разузнаване наоколо Балдучи се върна. — Точно до теб живее една закръглена яребичка: руса, около петнайсетгодишна, хубава, французойка, струва ми се. Мога да я убедя да ти стане прислужничка. Представи си колко приятно би било да свършиш работа на обед и да я намериш в кухнята, надвесена над тенджера гореща супа. — Балдучи подскочи игриво. — А вечер да я намериш в леглото си. Че това е едно от задълженията на прислужничките; пък и на теб ще ти трябва малко естествена топлинка в тая дупка.

Микеланджело и Буонарото се засмяха на неговото въодушевление. След миг той щеше да излети от вратата и да хукне след момичето по улицата.

— Слушай, Балдучи — извика Микеланджело, — аз не искам да се обвързвам, пък и нямам пари за прислужничка. Ако ми потрябва човек, ще спазя традицията на художниците: ще си взема някой млад ученик и ще го уча, а в замяна на това той ще ми прислужва.

Буонарото се съгласи с това.

— Ще си отворям очите на четири във Флоренция, дано ти намеря някое умно момче — каза той.

Буонарото приведе в ред квартирата и пазаруваше, готвеше, разтребваше стаите. Ала щом си отиде, всичко се обърна наопаки. Погълнат от работата си, Микеланджело не намираше време да си сготви, да иде на гостилница или да си купи нещо от улицата. Той слабееше, а квартирата му губеше спретнатия си вид. Не виждаше нищо около себе си освен работната маса и огромния бял блок, сложен на греди в средата на стаята. Никога не си даваше труд да си оправи леглото или да измие съдовете, струпани на кухненската маса. Квартирата потъна в прах от улицата и пепел от огнището в кухнята, където сегиз-тогиз си сгряваше вода, за да пийне нещо топло. След един месец му стана ясно, че така не може да продължава. Той дори започна да хвърля око към французойчето на Балдучи, което минаваше край вратата му по-често, отколкото той смяташе за необходимо.

От това положение го избави Буонарото. Един късен следобед някой почука на вратата и като я отвори, Микеланджело видя пред себе си напращен, около тринадесетгодишен хлапак с простодушно възмургаво лице, с писмо в ръка, на което Микеланджело позна

почерка на брат си. В писмото Буонарото обясняваше, че приносителят е Пиеро Ардженто, който дошъл във Флоренция да търси скулптор, при когото да се учи. Някой го напътил към къщата на Буонароти. Момчето беше извървяло пеша дългия път от Флоренция до Рим. Микеланджело го покани вътре и взе да го изучава, докато то разправяше за семейството си, за имота им край Ферара. Беше кротко момче, с равен глас.

— Можеш ли да четеш и пишеш, Ардженто?

— Отците йезуити във Ферара ме научиха да пиша. Сега трябва да изуча някакъв занаят.

— И си решил, че скулптурата не е лош занаят?

— Искам да чиракувам три години. С договор от Гилдията.

Тази откровеност направи впечатление на Микеланджело. Той се взря в неумитите кафяви очи на жилестия хлапак, в измърсената риза, износените сандали, в слабите, гладни бузи.

— Нямах ли приятели в Рим? Нямах ли къде да отидеш?

— Аз дойдох при вас — натърти момчето.

— Аз живея просто, Ардженто. Не можеш да очакваш разкош.

— Аз съм селянин. Ние ядем каквото има.

— Понеже се нуждаеш от покрив, а аз — от помощник, да направим опит за няколко дни, а? Ако не върви, ще се разделим като приятели. Аз ще ти платя пътя, до Флоренция.

— Дадено. Благодаря.

— Вземи тази монета и иди да се окъпеш в баните до „Санта Мария дел Анима“. На връщане се отбий до пазара и вземи нещо за готвене.

— Аз правя хубава селска чорба. Майка ми ме научи, преди да умре.

Отците бяха научили Ардженто не само да смята, но и да бъде невероятно честен. Той излизаше преди зори на пазар, като вземаше у себе си молив и хартия. Микеланджело беше трогнат от старанието, с което Ардженто водеше сметка за всяко нещо: толкова денарии за зеленчук, толкова за месо, за плодове, за хляб, за макарони, до последното скудо. За храна Микеланджело отделяше седмично скромна сума, която оставяше в едно гърне. Ардженто беше неуморим в стремежа си всяко нещо да бъде купено на най-изгодна цена. За една седмица той изучи всички сергии. Пазаруването му отнемаше по-

голямата част от сутринта, което бе удобно за Микеланджело, тъй като по този начин имаше възможност да работи, несмущаван от никого.

Двамата си установиха прост ред. След обедата от едно ядене Ардженто почистваше стаите, а Микеланджело правеше едночасова разходка по Тибър до кейовете и слушаше как сицилианците пееха, докато разтоварваха лодките. Когато Микеланджело се прибираще, Ардженто вече почиваше на миндера до дървената мивка в кухнята. Микеланджело имаше възможност да работи още два часа на спокойствие, преди Ардженто да се събуди, да се измие шумно в легена и да дойде при масата за ежедневния урок. Мръкнеше ли, Ардженто лягаше на своя миндер и заспиваше, завит хубаво презглава. Тогава Микеланджело запалваше светилниците и пак седнаше на работната маса. Беше благодарен, че Буонарото му бе изпратил Ардженто; по всичко изглеждаше, че двамата ще я карат добре, макар Ардженто да не проявяваше капчица талант за рисуване. Впоследствие, когато започна да работи мрамора, Микеланджело взе да показва на момчето как да си служи с чука и длетото.

В Евангелието от Йоана той прочете:

„А след това Йосиф от Ариматея, който беше ученик Исусов... се примости на Пилата да вземе тялото Исусово... И той дойде, та дигна тялото Исусово. Дойде още и Никодим... и носеше едно смесение от смирна и алой до сто литри. И тъй, взеха тялото Исусово и обвиха го в плащаница с ароматите, както е обичай на юдеите да погребват.“

В Библията се говореше, че при снемането от кръста са били Дева Мария, сестра ѝ, Мария Магдалена, Йоан, Йосиф от Ариматея, Никодим. Колкото и да се рови, не можа да намери в Библията поне миг, в който Мария да е останала сама с мъртвия Христос. Повечето време наоколо се тълпяха жалеци, както в драматичната творба на Дел Арка „Оплакването на Христа“, където смазаните от скръб присъстващи не даваха възможност на Мария да изживее сама този последен мъчителен миг.

В неговата скулптура наоколо нямаше да има никой.

Още първото му желание беше да сътвори майката и сина сами в света. В кой миг бе възможно Мария да е поела своя син в скута си? Може би след като войните са го положили на земята и докато Йосиф от Ариматея е бил при Пилат Понтийски да моли за тялото Исусово,

Никодим е правел своята смес от смирна и алой, а другите са се прибрали по домовете си, да оплакват загубата. Тези, които биха гледали завършената Пиета, щяха да играят ролята на останалите присъстващи от Библията. Те щяха да усещат какво изживява Мария. И никакви ореоли, никакви ангели. Само двете човешки същества, които бог бе избрал.

Той чувствуваше отблизо Мария, след като толкова дълго бе размишлявал върху началото на нейния път. Сега, изтерзана, тя беше крайно жива във въображението му; синът ѝ бе мъртъв. При все че по-късно щеше да възкръсне, в този миг той бе наистина мъртъв и изражението на лицето му трябваше да показва какво е изживял на кръста. Затова в скулптурата си Микеланджело не биваше да дава израз на чувствата на Исус към майка му; само чувствата на Мария към сина ѝ. Отпуснатото тяло на Исус трябваше да бъде бездейно, очите — затворени. Връзката с него щеше да се осъществява само от Мария. Микеланджело намираше, че така трябва да бъде.

За него бе облекчение да премине към техническите проблеми. Щеше да направи Христос в естествена големина, но как Мария щеше да държи своя син в скута си без съотношението между двете фигури да изглежда неестествено? Неговата Мария щеше да бъде с тънки крайници и деликатни пропорции и въпреки това трябваше да държи този голям мъж тъй сигурно и убедително, както би държала дете.

Имаше само един начин да постигне това: като опитва, като рисува детайли и скици, чрез които да търси в най-отдалеченото кътче на ума си творчески идеи за предаването на своя замисъл.

Започна да прави свободни скици, за да разтовари мисълта си и образите да се появят на хартия. Тези скици се доближаваха до това, което той чувствуваше в себе си. Същевременно започна да обикаля улиците, да се вглежда в минувачите или пазаруващите от сергиите, да трупа пресни впечатления за външния вид на хората, за движенията им. Той особено търсеше нежните, миловидни монахини със забрадки на главата и було до средата на челото, запомняше израженията им и ги нанасяше на хартия, щом се прибереше.

Откривайки, че диплениците могат да изпълняват конструктивна функция, той започна да изучава анатомията на гънките. Между другото импровизира фигура от глина в естествена големина, купи евтино платно, намокри го в леген с вода и го намаза с размита на каша

глина, която Ардженто донесе от брега на Тибър. Ни една гънка не биваше да бъде случайна, всяка чупка на дипленицата трябваше да служи органически, да покрива тънките нозе на Мадоната по такъв начин, че те да крепят здраво Христовото тяло, да подчертават душевния смут на Мария. След като платното изсъхна и се втвърди, той видя какви поправки трябва да се направят.

— Значи, това е скулптура — направи гримаса Ардженто, след като цяла седмица бе мил непрекъснато пода, — да правиш пити от кал.

Микеланджело се усмихна.

— Виж какво, Ардженто, ако знаеш кога да сгъстиш гънките, както тук, и кога да ги разлееш, можеш да обогатиш позата на тялото. Те могат да имат не по-малко осезаем ефект от плътта и костите.

Той тръгна из еврейската махала да рисува юдейски лица, за да добие зрителна представа как може да е изглеждал Христос. Еврейската махала се намиреше в Трастевере, до Тибър, при черквата „Сан Франческо а Рипа“. Еврейското малцинство беше незначително до 1492 година, когато испанската Инквизиция принуди много евреи да избягат в Рим. Тук, общо взето, към тях се отнасяха добре — като към хора, напомнящи наследството, оставено на християнството от Стария завет; мнозина от даровитите сред тях бяха известни във Ватикана като лекари, музиканти сарафи.

Те нямаха нищо против той да ги рисува; докато си вършат работата, но никой не се съгласяваше да дойде да му позира в ателието. Казаха му да иска разрешение от равина Мелци, когото можел да намери в неделя следобед в синагогата. Равинът беше в занималнята — благ, белобрад старец, с ясни сиви очи, облечен в черно, с кепе на главата. Четеше Талмуда на група хора от своето паство. Когато Микеланджело обясни защо е дошъл, равинът отвърна сериозен:

— Библията ни запрещава да правим идоли или да им се кланяме. Затова нашите творци се отдават на литература, а не на живопис или скулптура.

— Но, равин Мелци, вие нямате нищо против други да създават произведения на изкуството, нали?

— Ни най-малко. Всяка религия си има свои собствени принципи.

— Аз вая в момента една Пиета от бял карарски мрамор. Искам да извая Исус като истински юдей. Но не ще успея да постигна това, ако вие не ми помогнете.

— Не ми се ще моите хора да си имат неприятности с църквата — отвърна замислено равинът.

— Тази работа я правя за кардинала от Сен Дени. Сигурен съм, че той няма да се възпротиви.

— Какви модели предпочитате?

— Работници. Около трийсет и пет годишни. Но не прекомерно развити, а сухи и жилести, с интелигентен и чувствителен вид.

Равинът му се усмихна с безкрайно старите си, но жизнерадостни очи.

— Оставете ми адреса си. Ще ви изпратя най-подходящите хора от малцинството.

Микеланджело хукна със скиците си към самотната ергенска квартира на Сангало и помоли архитекта да му начертае стойка, която да напомня седналата Мадона. Сангало разгледа скиците и изчерта на бърза ръка дървена стойка. Микеланджело купи дървени парчетии. Заедно с Ардженто скова стойката и я покри с одеяло.

Първият му модел пристигна по здрач. Когато Микеланджело го помоли да се съблече, той се подвоуми за миг, затова Микеланджело му даде пешкир да го увие около бедрата си и го въведе да се съблече в кухнята. След това го настави на стойката и му обясни, че се предполага да е умрял неотдавна и майка му го държи в скута си. Моделът очевидно реши, че Микеланджело е луд. И само наставленията на равина го възпряха да не хукне. Но към края на сеанса, когато Микеланджело му показва бързата, свободна скица — майката, грубо нахвърляна, поела своя син, — моделът разбра какво иска да прави Микеланджело и му обеща да поговори на своите приятели... Микеланджело работеше по два часа дневно с всеки модел, изпратен от равина.

Мария представляваше съвсем друга проблема. При все че трябваше да я изобрази тридесет и три години след оня миг, в който бе взела своето решение, той не можеше да си я представи като жена към петдесет години, вече стара, сбръчкана, съсипана в тялото и лицето от труд и тревоги. Той виждаше Девата вечно млада, каквато бе в неговите спомени и майка му.

Якопо Гали го въведе и запозна в няколко римски семейства. Там той скицираше в богатите им рокли от лен и коприна млади, под двадесетгодишни момичета, едни на път да се оженят, други вече женени. Тъй като в болницата на „Санто Спирито“ приемаха само мъже, той не бе имал възможност да изучи анатомията на женското тяло; но пък беше рисувал тосканските жени по нивите и къщите им. И можеше да различи под роклите телесните форми на римските жени.

Седмици наред размишляваше как да свърже двете фигури: една Мария, млада и чувствителна и все пак достатъчно силна, за да държи в скута си своя син; и един Исус, който, макар и сух, бе силен дори в смъртта си. Той добре помнеше как изглеждаше такъв човек благодарение на опита си от стаята за мъртъвците. Микеланджело се приближаваше до сложния образ, като черпеше от своята педантично точна памет, без да прибегва до скиците си.

Скоро беше готов да мине към триизмерна фигура от глина. Тук имаше възможност да се изрази свободно, защото материалът позволяваше да се изменят формите. Искаше ли да наблегне някъде или да постигне по-голяма напрегнатост, добавяше или отземаше глина. После премина на восък, понеже на пипане и по прозрачност восъкът приличаше на мрамора. Той уважаваше всяка от тези подготвителни техники и се съобразяваше със спецификата им: рисунките му с перо бяха зацриховани по такъв начин, че да напомнят човешка кожа; глината използваше пластично, за да подсказва мека, подвижна плът, например корема на полегнала фигура; а восъка заглаждаше, за да придаде на повърхността на тялото еластична обтегнатост. Ала никога не допускаше тези скици да се затвърдят в съзнанието му; те си оставаха само отправни точки в най-общи черти. Започнеше ли да вае, той се зареждаше със спонтанна енергия; прекалено изпитаните и подробни етюди от глина и восък биха го принудили просто да увеличава скицата.

А истинското вълнение трябваше да се търси в самия мрамор. Рисунките и восъчните и глинените етюди бяха неговата мисъл. А ваянето — действие.

Съжителството с Ардженто вървеше добре, само че понякога Микеланджело не можеше да разбере кой е учителят и кой ученикът. Йезуитите бяха възпитали така строго Ардженто, че Микеланджело не беше в състояние да промени навиците му: момчето ставаше в тъмно, за да измие пода, независимо дали е мръсен, или не; всеки ден възвираще вода на огъня за прането и след всяко ядене изжулваше съдовете с речен пясък.

— Ардженто, това е безсмислено — казваше Микеланджело, защото не обичаше да работи на мокрия под особено при студено време. — Прекалено голям чистник си. Мий веднъж седмично. Толкова стига.

— Не — отвръщаше твърдо Ардженто. Всеки ден. Преди разсъмване. Така са ме учили.

— И бог да му е на помощ на онзи, който се опита да те отучи — негодуваше Микеланджело.

Все пак той знаеше, че няма защо да негодува, още повече че момчето не искаше от него почти нищо. Ардженто завързваше познанство със селяните, които караха стока в Рим. В неделя извървяваше сума път, за да им ходи на гости на село, най-вече за да се порадва на конете им. Единственото, което му липсваше от неговия селски дом в долината на По, бяха животните; той често искаше от Микеланджело да го пусне да излезе, като съобщаваше:

— Днес отивам да погледам конете.

Трябваше да се случи едно нещастие, за да разбере Микеланджело колко предан му беше Ардженто. Един ден, когато Микеланджело се бе навел над наковалнята в двора, да остри длетата си, в окото му отхвъркна парченце желязо и се загнезди там. Очите го припариха като огън и той се прибра със залитане в стаята си. Ардженто го накара да легне, донесе съд с топла вода, накваси в нея парче бяло ленено платно и го наложи на окото. Макар да го болеше много, Микеланджело не се разтревожи особено. Реши, че с мигане ще успее да изкара парченцето. Но то не излизаше. Ардженто не го остави

ните за миг; поддържаше водата да ври и му слагаше горещи компреси през цялата нощ.

На втория ден Микеланджело започна да се тревожи; а на втората вечер го обзе паника: не можеше да вижда нищо с болното око. Щом се съмна, Ардженто отиде у Гали. Гали пристигна с домашния си лекар Липи. Лекарят носеше кафез с гълъби. Той каза на Ардженто да извади една от птиците, срязва дебела жила под крилото ѝ и пуска кръвта да цвърти в раненото око. Целия ден Микеланджело усещаше парченцето да се движи и напирва. Привечер то излезе.

Ардженто не беше мигнал близо седемдесет часа.

— Уморен си — каза Микеланджело. — Защо не си починеш няколко дни?

Упоритото лице на Ардженто засия от радост.

— Отивам да погледам конете.

Отначало Микеланджело го смущаваха хората, които влизаха и излизаха от „Мечата странноприемница“ насреща, тропотът на конете и колите по каменната настилка, виковете на слугите и гълчавата на много наречия. Но сега вече се радваше на интересните типове, идващи на поклонение от цяла Европа — едни с дълги пелерини, други с къси туники от лъскав зелен или пурпурен плат, трети с корави шапки. Те бяха за него непрекъснат източник на модели, които той скицираше на масата си, гледайки ги през прозореца. За кратко време опозна посетителите на странноприемницата; и щом някой от тях се появеше втори път, Микеланджело измъкваше скиците, поправяше ги или ги допълняше, улавяше телата в най-различни движения: както разтоварят коли, носят куфари, смъкват багаж от гърба си, възсядат мулета или слизат от тях.

Уличният шум, глъчката, приветствените или прощални възклицания бяха за него компания, без да нарушават уединението му. Както живееше откъснат, това чувство, че на света има и други хора, беше приятно. Нищо повече не му трябваше, защото с мрамор в ръцете никога не би останал настрани от потока на живота, а щеше да плува в самия му талвег.

В мастилените скици за Пиетата беше зазрихвал негативните места, онези части от блока, които щяха да отпаднат, като бе обозначил по този начин къде трябва да чука. Сега, с чук и длето в ръка, тази начална работа му се видя неприятна и той очакваше с нетърпение

онзи първи миг, когато щеше да проблесне нещичко от скрития образ, когато блокът щеше да се превърне в източник на живот, който да затрепти в самия него. И ето че от пространството извън блока той навлезе в своята композиция. След завършването на скулптурата фигурите щяха да заизлъчват живот. Ала в този начален миг действието бе обратно: точката на навлизането трябваше да се превърне в сила, която всмуква пространство, тегли навътре неговия поглед и внимание. Беше пожелал такъв голям блок, понеже искаше да вае при изобилие от мрамор. Не му се щеше да сбива макар и част от формите, както се бе наложило да доближи съвсем сатира до Бакхус.

Започна от лявата страна на главата на Мадоната, заработи наляво в блока при северно осветление зад себе си. Накара Ардженто да му помогне да обърне камъка така, че сенките да падат точно там, дето щеше да дълбае навътре и играта на светлина и сянка щеше да му покаже къде трябва да отзема от камъка; защото мраморът, който махаше, беше също скулптура и създаваше свои собствени ефекти.

Сега трябваше да се хвърли смело в търсене на основните черти. Тежината на забрадката на Мадоната притискаше главата ѝ надолу към вътрешната ръка на Христос, която минаваше през сърцето ѝ и насочваше вниманието към проснатото в скута тяло. Здравата превръзка през гърдите на Девата приличаше на здрава ръка, стегнала и смазала едно туптящо сърце. Линиите на дипленицата водеха към ръката на Мадоната, с която придържаше сигурно под мишница своя син, после към човешкия облик на Христовото тяло, към лицето му, към очите, склопени спокойно в дълбок сън, правия, но едър нос, чистата опъната кожа, меките мустаци и къдравата брадица, устата, изпълнена със страдание.

Тъй като Мадоната беше вперила поглед надолу към сина си, зрителите трябваше да се загледат в лицето ѝ, за да почувствуват тъгата, състраданието към всички човешки синове и въпроса, зададен с обич и отчаяние: „Какво можех да сторя, за да го спася?“ И от дълбините на своята обич: „Какъв смисъл имаше всичко това, щом човек не може да бъде спасен?“

Всеки щеше да почувствува колко неудържимо тежко бе тялото на сина в скута ѝ и колко по-тежък бе камъкът на сърцето ѝ.

Необичайно бе в една и съща скулптура да се съчетават две фигури в естествена големина, а истинска революция — да се постави

голям човек в скута на жена. От тази отправна точка вече той оставяше зад себе си всички традиционни схващания за Пиетата. Фичино бе вярвал, че Платон би могъл да бъде най-преданият ученик на Христа, а сега Микеланджело искаше да съчетае още веднъж класическото гръцко схващане за красотата на човешкото тяло с християнския идеал за безсмъртието на човешката душа. Той прати по дяволите сърцераздиращите смъртни мъки на предишните Пиети и реши да окъпе в спокойствие своите две фигури. Човешката красота би могла да говори за святост не по-малко ясно от човешката болка. И същевременно да възвисява.

Трябваше да накара мрамора да говори за всичко това и дори за много повече. Щом крайт бе печален, двама по-наложително беше майката и синът да излъчват красота; красота, с която неговата обич и всеотдайност да се съчетаят в този чист, бял мрамор. Щеше да прави и грешки, ала щеше да ги прави с любещи ръце.

Зимата дойде изневиделица: студена, влажна, сурова. Както бе предрекъл Буонарото, таванът прокапа. Микеланджело и Ардженто преместиха работната маса и леглото на сухо и внесоха от двора наковалнята. Микеланджело носеше своето болонско кепе нахлупено над ушите. Ноздрите му отекоха, боляха го непрекъснато и затрудняваха дишането му.

Той купи черен железен мангал, който, сложен под работния му стол, стопли задницата му; но щом мръднеше из стаята, кръвта му замръзваше. Трябваше да изпрати Ардженто за още два мангала и въглища, макар това да надхвърляше материалните им възможности. Когато пръстите му посиняха, помъчи се да вае с вълнени ръкавици. И още същия час му се случи неприятност: откърти се парче мрамор и тупна на пода. Сърцето му се обърна.

Една неделя Ардженто се върна от излет неразположен. Към полунощ вече имаше силна треска. Микеланджело го вдигна от миндера и го сложи на своето легло. На сутринта Ардженто беше в безсъзнание, потеше се обилно и викаше на висок глас свои близки, говореше несвързано за побоища и разни преживелици. Микеланджело бършеше потта му и на няколко пъти трябваше да го хваща, за да не скочи от леглото.

На разсъмване Микеланджело повика един минувач и го прати за лекар. Лекарят извика още от прага:

— Чума! Изгорете всичко, до което се е докосвал!

И избяга.

Микеланджело изпрати бележка на Гали. Доктор Липи хвърли само един поглед и каза с насмешка:

— Глупости, никаква чума. Малария кватриана. Да се е навъртал напоследък около Ватикана?

— Беше натам в неделя.

— И сигурно е пил от застоялата вода във вадата под стените. Иди при френските монаси на Есквилинския хълм, те правят едни лепливи хапове от колоцинт, сол и пелин.

Микеланджело помоли един съсед да остане при Ардженто. Загуби близо цял час, за да прекоси града в поройния дъжд, да измине дългата улица след Траяновата колона, покрай Августовия форум и базиликата на Константин, Колизея и по Есквилинския хълм към манастира. Главоболието на Ардженто помина от хаповете и на Микеланджело му се стори, че положението му се подобри през следващите два дни; но след това пак изпадна в безсъзнание.

В края на седмицата Микеланджело бе вече съвсем изтощен. Беше внесъл миндера на Ардженто в стаята и когато Ардженто задремваше, открадваше по няколко мига за сън, но по-страшен от безсънието беше въпросът за храната, защото не му се искаше да остави момчето само.

Балдучи почука на вратата.

— Нали ти казвах да прибереш французойчето. Ако тя се разболееше, техните щяха да се грижат за нея.

— Да не се връщаме назад — каза уморено Микеланджело. — Предстоят достатъчно трудности.

— Не можеш да го държиш тук. Заприличал си на скелет. Заведи го в болницата „Санто Спирито“.

— И да го оставя да умре?

— Защо мислиш, че в болницата ще умре?

— Защото там никак не се грижат за болните.

— А ти какви грижи полагаш за него, доктор Буонароти?

— Чистя го, бдя над него... Той се грижеше за мен, когато си бях наранил окото. Как мога да го зарежа в някаква болница? Не е християнско.

— Щом си решил да се самоубиваш, ще ти нося храна всяка сутрин, преди да отида в банката.

— Очите на Микеланджело се изпълниха с благодарност.

— Балдучи, ти само се преструваш на бездушен.

— Ето ти пари, купи ми пешкири и един-два чаршафа.

Микеланджело се обърна и видя, че Ардженто го гледа.

— Ще умра.

— Няма, Ардженто. Нищо не може да убие селяка освен падаща скала.

Болестта мина за три седмици. На Микеланджело му тежеше само, че не беше работил близо месец; започна да се тревожи, че няма да завърши скулптурата в предвидения едногодишен срок.

Зимата в Рим излезе милостиво къса. През март яркото, но още плахо слънце заля полята. Каменните стени на стаята се размразиха. И с по-топлото време дойде и кардиналтът от Сен Дени да види как върви Пиетата. При всяка нова среща на Микеланджело му се струваше, че под одеждите на кардинала остава все по-малко телесна плът. Грослей попита Микеланджело дали получава редовно парите си. Той му отговори утвърдително. Двамата застанаха пред масивния бял мрамор в средата на стаята. Фигурите бяха още груби, с много ажюри, оставени за подпора; но той бе работил доста върху двете лица, а те най-много интересуваха кардинала.

— Кажете ми, синко — каза той меко, — как тъй лицето на Мадоната остава толкова младо, по-младо от лицето на сина ѝ?

— Ваше преподобие, струва ми се, че Дева Мария не би могла да остарее. Тя е била чиста; затова ще да е запазила свежестта на младостта.

Този отговор задоволи кардинала.

— Надявам се да свършиш през август. Най-съкровено ми желание е да отслужи литургия в „Свети Петър“ по случай поставянето на скулптурата.

Работи бясно от първи зари до мрак, после се хвърли с дрехите напреко на леглото, без да вечеря, и заспа като мъртъв. Събуди се към полунощ отпочинал, а умът му кипеше от творчески идеи и жадуваше за мрамора. Стана, щипна малко хляб, запали пиринчения светилник, в който гореше утайката от дървеното масло, и се помъчи да го постави така, че да хвърля светлина върху онази част на скулптурата, където щеше да вае. Но светлината беше твърде разсеяна. Можеше да направи някой погрешен удар с длетото.

Купи мек картон, измайстори от него конусообразна шапка, омота около нея тел, чийто край зави на колелце, голямо колкото да се пъхне в него една свещ. Когато доближи лице до скулптурата, свещта хвърли върху нея ярка и равномерна светлина. Шумът от чукането не събуди Ардженто, който спеше в кухнята, завит презглава. Свещите изгаряха бързо, разтопеният восък се стичаше от картонената шапка по челото му, но той бе доволен от изобретението си.

Една късна вечер на вратата се изтропа рязко. Микеланджело отвори и се озова пред Лео Бальони, облечен в тъмносиня кадифена пелерина, заобиколен от група млади приятели, които носеха рогови фенери и восъчни факли на дълги пръчки.

— Видях, че свети и се отбих да видя какво правиш по тая късна доба. О, работиш! С какво си се наплескал по челото?

Микеланджело им показва гордо шапката със свещта. Лео и приятелите му избухнаха в луд смях.

— Защо не вземеш свещи от козя лой, тя е по-твърда и няма да ти тече в устата цяла нощ — каза Лео, след като успя да си поеме дъх.

На другия ден след вечеря Ардженто изчезна и се върна подир два часа с четири тежки вързопи, които тръшна на леглото.

— Синьор Бальони ме повика. Това е подарък.

Микеланджело измъкна една твърда жълта свещ.

— Не ми е нужна неговата помощ — извика той. — Върни ги обратно.

— Откъснаха ми ръката от Кампо дей Фиори дотук. Няма да ги връщам, дума да не става. Ще ги изтърся пред вратата и ще ги изгоря всички наведнъж.

— Добре, но чакай да видя дали са по-добри от восъчните. Обаче първо трябва да разширя отвора на телта.

Лео се оказа прав: козята лой се топеше по-бавно и оставаше там, където капнеше.

Той си разпредели времето през нощта на две, една част за сън, друга за ваяне, и работата тръгна бързо — направи богатите външни гънки на дипленицата на Мария, долната част на Исусовия торс, краката му, вътрешния вдигнат по такъв начин, че да се вижда, гледан отпред, като остави ажур между него и протегнатата закрилнически ръка на Мария.

Отхвърляше всички покани, виждаше се с малцина приятели, но научаваше всички новини от Балдучи: кардинал Джовани, отритнат от Борджията, тръгнал да обикаля Европа; Пиеро се мъчел да събере войска за трето нападение срещу Флоренция и бил отхвърлен от колонията; периодичната война на Флоренция с Пиза пламнала отново; Ториджани влязъл във войската на Борджията като военачалник, за да участва в покоряването на Романия от Ватикана. Борджията отлъчваше земевладелци и духовници и изземваше земите им; никой флорентинец не знаеше кога ще дойде неговият ред.

В една прекрасна лятна утрин, когато въздухът бе тъй прозрачен, че планините Албани изглеждаха да са в самия град, Паоло Ручелаи го повика да отиде при него колкото може по-скоро. Микеланджело се зачуди каква ли ще е тая вест, която Паоло смяташе за толкова неотложна.

— Микеланджело, изглеждаш толкова отслабнал!

— Скулптурата ми расте, аз слабея. Това е естественият ред на нещата.

Ручелаи го изгледа учуден.

— Трябва да ти кажа, че с вчерашната поща получих писмо от моя братовчед Бернардо. Флоренция възнамерява да уреди конкурс за една скулптура.

Дясната ръка на Микеланджело затрепери. Той я хвана с лявата, за да я успокои...

— Конкурс за какво?...

— В писмото на Бернардо се казва: „За да се направи нещо свършено от мраморната колона, вече започната от Агостино ди Дучо, която сега стои в работилницата на Катедралата.“

— Колоната на Дучо!

— Ти знаеш ли я?

— Аз се опитах да я купя от Синьорията за моя Херкулес.

— Това би могло да бъде преимущество за теб, ако не се заблуждаваш.

— Та аз и сега я виждам пред очите си, все едно, че е ей тук пред нас, в тази стая.

— Можеш ли да направиш нещо хубаво от нея?

— Очите на Микеланджело светнаха.

— Дио мио.

— В писмото се казва, че Съветът описвал колоната като „зле започната“.

— Не, не, това е един благороден камък. В кариерата са я изсекли лошо и Дучо е задълбал прекалено много в средата, но...

— Значи, искаш да си опиташ силите в конкурса?

— Повече от всичко на света. Кажете ми каква трябва да бъде темата: политическа, религиозна? Конкурсът само за флорентински скулптори ли е? Трябва ли да бъда там, за да участвувам? Дали ще...

— Чакай, чакай — възкликна Ручелаи. — Повече сведения аз нямам. Но ще помоля Бернардо да ми пише за всичко най-подробно.

— Другата неделя ще дойда у вас, да разбера какво става.

Ручелаи се засмя:

— Дотогава няма да е дошъл отговор, но ела ни на обед, че да те угоим за конкурса.

— Не е ли по-добре да почакам, докато получите отговор?

Едва след три седмици Ручелаи го повика. Микеланджело изкачи на един дъх стъпалата към библиотеката.

— Има някои новини, но не много. Датата за конкурса още не е определена. Но няма да е по-рано от идущата година. Могат да участвуват само скулптори, живеещи във Флоренция...

— Ще трябва да се върна там.

— Но съветът на Гилдията на вапцарите и настоятелството на Катедралата още не са определили характера на творбата.

— Настоятелството ли? Значи, работата ще бъде на верска тема. Щеше ми се след Пиетата да извая нещо различно.

— Парите дава Гилдията на вапцарите, та сигурно те ще решават този въпрос. Доколкото познавам тези богаташи, положително ще се спрат на нещо за Флоренция.

— За Флоренция? Като Мардзоко?

— Ручелай се засмя при вида на ужасеното му изражение.

— Не, не става дума за друг лъв. Но може би някакъв символ, представляващ Флоренция...

Микеланджело се почеса озадачено по главата, прокарайки пръсти като зъбат шкарпел.

— Каква ли статуя може да бъде символ на републиката?

— Може би това ще влиза в самия конкурс. Художниците да дадат идея.

Паоло го държеше в течение на новините, които пристигаха от Флоренция през Сабатинските планини: конкурсът щял да се състои през 1500 година в чест на стогодишнината от конкурса за вратите на Баптистерията. Гилдията на вапцарите се надявала конкурсът да привлече скулптори от цяла Италия, както конкурсът преди сто години, в който бяха участвували Гиберти, Брунелески и Делла Куерча.

Но сега сме вече лятото на деветдесет и девета година, а аз имам толкова много работа по Пиетата. — На лицето му бе изписано терзание. — Не мога да я претупам, това е важна творба и аз много държа на нея. Ами ако не свърша навреме...

Паоло сложи ръка на треперещите му рамене.

— Аз ще те осведомявам постоянно. Гилдията на вапцарите кой знае колко пъти ще обсъжда въпроса, ще минат месеци, докато определят условията.

Но не Микеланджело, а кардиналът от Сен Дени изгуби надпреварата с времето. Негово преподобие не можа да види скулптурата завършена, при все че изпрати последните сто дуката до банката на Гали в началото на август, през който месец трябваше да се постави статуята. Кардиналът умря спокойно, както си четеше молитвите. Якопо Гали и Микеланджело му отдадоха последна почит, застанали до високата катафалка, дълга шестнадесет и широка девет стъпки, сложена между колоните на черквата, от чийто олтар долитаха

песнопенията на хора. Когато се върнаха у Гали, Микеланджело попита:

— Кой ще реши сега дали Пиетата е по-хубава от всяка друга мраморна скулптура в Рим?

— Кардиналът вече реши това. След като идва при тебе през май. Тогава той каза, че изпълняваш добре договора. Това ми стига. Кога мислиш да я завършиш?

— Имам да работя още шест-седем или осем месеца.

— Значи, навреме за стогодишнината. В такъв случай ще имаш гости от цяла Европа.

Микеланджело се местеше неудобно на стола си.

— Бихте ли изпратили на нашите последните сто дуката. Те пак са загазили нещо.

Гали го изглежда остро.

— Това е последната част от парите ти. Казваш, че има да работиш още шест до осем месеца, а аз съм изпратил вече във Флоренция почти всички дукати от кардинала. Какъв беше тоя бездънен кладенец?

— С тези пари искам да купя един дюкян на братята ми Буонарото и Джовансимоне. Буонарото, изглежда, не може да си намери място в живота. А Джовансимоне, след смъртта на Савонарола, ту хваща някаква работа, ту изчезва с дни. Ако успеят да си намерят хубав дюкян и аз получа дял от печалбите...

— Ами ако и двамата не са добри търговци, откъде ще дойдат тези печалби? — разгневи се Гали; но когато заговори отново, в гласа му прозвуча загриженост. — Не мога да ти позволя да хвърлиш на вятъра последните си пари. Трябва да бъдеш разумен и да се подсигуриш за черни дни. Осемдесет процента от парите от Бакхус и Пиетата отидоха за домашните ти. Аз най-добре знам, нали държиш парите си в моята банка?

Микеланджело оклюма глава и промълви:

— Буонарото никога не би работил при чужд човек, затова аз трябва да го изправа на крака. А не вкарам ли Джовансимоне в правия път сега, може би никога няма да ми се удаде друг случай.

Прехвърлиха парите във Флоренция, Микеланджело си остави няколко дуката. Изведнъж му се яви нужда от разни неща: скулпторски инструменти, съдини за къщата, дрехи за него и Ардженто. Мина на

длета, не даваше пари Ардженто за друго освен за най-евтина храна. Дрехите им заприличаха на парцали. Трябваше да дойде писмо от Лодовико за да се осъзнае.

„Скъпи сине,

Буонарото ми каза, че живееш в голяма мизерия. Мизерията е лошо нещо, тя е порок, който гневи и бога, и събратята ти, и е вредна за душата и тялото... Живей благоразумно, гледай да не изпадаш в нужда и се пази от тревоги... И най-важното, пази си главата, гледай да не изстива и никога не я мий. Може да я изтриваш, но не я мий“

Микеланджело отиде у Паоло Ручелай, взе назаем двадесет и петте флорина, които бе върнал преди две години, и поведе Ардженто към „Тратория Тоскана“, да хапнат *бистека ала фиорентина*. На връщане купи за себе си и за Ардженто по една нова риза, по едни сандали и по едни дълги чорапи. На сутринта Сангало пристигна в ателието възбуден, с настръхнали мустаци.

— Рушат любимата ти черква „Сан Лоренцо ин Дамазо“. Измъкват стоте ваяни колони.

Микеланджело не можеше да разбере приятеля си. — Първо седнете. Сега почнете отначало. Какво става със „Сан Лоренцо“?

— Браманте, новият архитект от Урбино. Спечелил благоволението на кардинал Риарио... и му подхвърлил идеята да махнат колоните от черквата и да ги използват за двора на неговия палат. — Сангало кършеше ръце като, че ридаеше с тях. — Мислиш ли, че ще можеш да възпреш Браманте?

— Аз? Но как? Аз нямам никакво влияние пред кардинала, а и не съм го виждал близо две години...

— Ами Лео Бальони? Кардиналът е благоразположен към него.

— Отивам веднага.

Докато вървеше през Кампо дей Фиори, той се мъчеше да си припомни, каквото бе чувал за Браманте: петдесет и пет годишен, роден в Урбино, Браманте беше работил като архитект при Миланския херцог и беше дошъл в Рим в началото на годината, решил да живее

със спестеното в Ломбардия, докато проучи и овладее архитектурния гений на древните римляни; горе-долу както бе направил и Сангало, помисли си Микеланджело.

Трябваше да чака Бальони няколко часа. Лео го изслуша със застинало лице, както винаги посрещаше буйните излияния, после рече спокойно:

— Хайде, ще идем да се видим с Браманте. Това е първата работа, която му се възлага в Рим. И понеже е амбициозен, съмнявам се дали ще успееш да го склониш да се откаже от нея.

По късия път до двореца Лео описа Браманте по следния начин:

— Много мил човек, наистина, и много приятен, винаги весел и жизнерадостен, ненадминат в анекдотите и гатанките. Никога не съм го виждал да загуби доброто си настроение. Браманте печели сума приятели в Рим. — Лео погледна под око Микеланджело. — А за тебе не мога да кажа такова нещо.

Наближиха двореца.

— Ей го там — каза Лео... Измерва основите за колоните.

Застанал на входа към двора, Микеланджело се вгледа в Браманте и още от пръв поглед никак не му хареса тази голяма, плешива глава само с няколко къдри на тила, това едро чело, светлозелените очи, чипият нос и тая уста като розова пъпка, която се губеше в огромната глава. Докато Микеланджело го гледаше, Браманте премести няколко камъка и по бичия му врат и мускулестите плещи пролича, че е силен като атлет.

Лео ги запозна. Браманте поздрави весело Микеланджело, разказа им някакъв духовит анекдот. Лео се смя от сърце. Микеланджело остана сериозен.

— Не обичате ли да се смеете, Буонароти? — попита Браманте.

— Да превърнеш „Сан Лоренцо“ в развалина не ми се вижда смешно.

Браманте сви рамене така, че долната част на лицето му се изгуби в тях — сякаш се готвеше за отбрана в юмручен бой. И двамата погледнаха Лео. Но той остана неутрален.

— Какво ви влизат в работата тези колонии? — запита Браманте все още любезен. — Да не би да сте архитект на кардинал Риарио?

— Не, аз не съм дори негов скулптор. Но случайно смятам тази черква за една от най-красивите в Италия. Да се руши тя е чиста

вандалщина.

— Напротив. Тези колони са великолепно нещо. Нали знаете, че са ги взели от театъра на Помпей през триста осемдесет и четвърта година, за да ги сложат в черквата? Целият Рим е каменна кариера за онези, които знаят да използват неговия камък. Няма сграда, която не бих разрушил, щом имам възможност да изградя нещо по-красиво на нейно място.

— Камъкът трябва да си стои там, за където е замислен и изваян.

— Това е старомодно схващане, Буонароти; камъкът трябва да отиде там, където архитектът има нужда от него. А старото умира.

— Но сума нови неща се раждат мъртви.

Доброто настроение на Браманте се изчерпа.

— Вие не ме познавате. Изключено е да сте дошли тук по свои подбуди. Някой ви е накарал да сторите това. Кажете ми, кой е моят враг?

— Вашият критик е най-добрият архитект в цяла Италия, построил вилата на Лоренцо де Медичи в Поджо а Кайано, проектирал двореца на Миланския херцог: Джулиано да Сангало.

Браманте избухна в презрителен смях.

— Джулиано да Сангало, И какво прави той в Рим? Реставрира тавана на някаква черква. За друго не го бива, това старо вкаменело. До една година ще го прогоня от Рим завинаги. Сега, ако не ми пречите повече, ще продължа работата си по създаването на най-красивия двор в света. Елате пак някой ден да видите как строи Браманте.

— На връщане Лео каза:

— Ако Браманте не си пробие път до върховете, значи аз не познавам Рим. Опасно е да имаш такъв враг.

— Нещо ми говори, че го притиснах — каза мрачно Микеланджело.

Задачата му беше да насити мрамора с безсъмнен дух; но макар темата да бе религиозна, той усещаше дълбоко човека, жив до последния нерв, мускул, жила, кост, до кожата и косата, пръстите, очите и устата. Всичко трябваше да оживее, ако искаше да създаде възпействаща и монументална фигура, възплъщавайки в мрамора силата на човека. Ваеше нагоре и с опита от получените вече форми долу и една интуиция, стара и дълбока като отколе зарования мрамор, се стремеше да постигне изражението на Мария, което идваше не само от нейните чувства, но и от настроението, което блика от цялата скулптура. Мариината глава беше над неговата; с ръце, протегнати пред челото, и насочени нагоре инструменти той ваеше и се мъчеше да се доближи до драмата на Пиетата. Гледаха се с мрамора лице в лице, скулптор и скулптура, обгърнати от тиха, сдържана печал. Той чувствуваше някъде далеч зад себе си мрачните, укорителни Пиети, които излъчваха обич, ала обич, помрачена от кръв. Не искаше да вае мъка. Дупките от гвоздеите в Исусовите ръце и крака бяха незабележими точки. Нямаше следа от насилие. Исус спеше спокойно в майчините си ръце. Над двете фигури трептеше светлост, сияние. Неговият Христос будеше най-дълбоко съчувствие, а не ненавист към онези, които стояха извън скулптурата и бяха виновни.

Своята религиозна вяра беше изразил посредством възвишеността на фигурите; хармонията между тях бе олицетворение на хармонията в божията вселена. Не бе се опитал да направи Христос божествен — понеже и не знаеше как, — а изключително човешки. Главата на Девата се очерта нежна, чертите флорентински, лице на момиче с безмълвно, бледно самообладание; за него възвишеното се покриваше с най-висшето, с идеалното. Той разсъждаваше: „Значението на фигурите се крие в техните човешки качества; красотата на лицето и формите отразява величието на техния дух.“

Смяташе, че вече постига едно осезаемо богатство, при което във формите намираха отражение изпълнените с обич дни, които им бе посветил.

Балдучи му съобщи, че Сансовино, неговият другар от градината на Медичите се беше върнал във Флоренция след няколко години работа в Португалия и му беше възложено да направи мраморна група — „Свети Йоан кръщава Христос“ — за Баптистерията. Смятало се за напълно логично той да спечели конкурса за колоната на Дучо.

— Сансовино е добър скулптор — каза безкористно Микеланджело.

— По-добър от тебе?

Микеланджело преглътна с мъка, преди да отговори:

— Той се справя с всичко, което започне.

— Мислиш ли, че може да даде по-добра работа от теб и да спечели?

Микеланджело отново се измъчи с отговора.

— И двамата ще хвърлим всичките си сили.

— Никога досега не съм те виждал да скромничиш.

Микеланджело се изчерви. Беше решил твърдо да направи по-добра работа от Сансовино и да спечели конкурса; но не искаше с приказки да подлива вода на Сансовино.

Лео Бальони казва, че нямам много приятели. Сансовино ми е приятел. И нямам намерение да го изгубя.

— Ториджани също ще участва в конкурса и разправя наляво и надясно, че ще получи колоната на Дучо, защото се борел против Медичите; и че понеже ти си подкрепял Пиеро, няма да те допуснат до конкурса. Паоло Ручелай казва, че трябва да се върнеш във Флоренция навреме, за да се помириш със Синьорията.

Тези сведения му костваха няколко безсънни нощи. Той благославяше Бальони за свещите от козя лой, които тъй щедро му бе подарил.

Към средата на януари заваля сняг и валя усилено два дни при силен северен вятър. Пронизващият студ трая няколко седмици. Дълбок сняг засипа затворения двор. Стаите станаха ледени. Мразовитият северен вятър духаше през лененото платно, опънато на прозорците, и нямаше начин да го спре. Трите мангала горяха без полза. Микеланджело работеше с шапка и спуснати наушници, загърнат в одеяло. През февруари отново дойдоха снегове и ледове. Градът замря, пазарищата опустяха, дюкяните бяха затворени, защото

поледицата, суграшицата и замръзналата кал правеха улиците непроходими.

Микеланджело и Ардженто загазиха. Микеланджело прибра Ардженто на своето легло, за да се топлят. Влага се процеждаше през варосаните стени. Поради плътно набития сняг таванът капеше по-слабо, но затова пък кой знае кога щеше да изсъхне. Въглища липсваха и цената им се покачи толкова много, че Микеланджело можеше да купува само минимални количества. Ардженто ровеше с часове в снега из околните полета, да търси дърва за огъня в кухнята.

Микеланджело прости на легна с треска. Ардженто намери две тухли на един прекъснат строеж, нагря ги на огъня, уви ги в кърпи и слагаше ту едната, ту другата на краката на Микеланджело, за да не му е студено. Хранеше го с топла телешка супа. Работата бе преустановена; Микеланджело загуби представа колко дни не бе пипнал скулптурата. За щастие оставаше само полирането. Иначе той не би имал сили за тежкия физически труд, който ваянето изискваше.

Той смяташе да даде на „Пиетата“ най-добрата полировка, която позволяваше мраморът, една идеална мекота и възвишеност. В първия топъл ден отиде до Трастевере, купи няколко големи буци пемза и ги разреже с чука, за да получи равни повърхности, по които личаха дългите, копринени, успоредни нишки. Тогава грабна парчетата в ръка и се залови да полира широките плоскости по дипленицата на Мадоната, Исусовите гърди и крака: бавно, с безкрайно търпение, в течение на дълги дни и седмици.

Сега вече му трябваха изострени парчета и той разреже пемзата с длетото, изряза необходимите форми, за да може да влезе във вдлъбнатините, хлътнатините и неравностите на косите, дрехите, пръстите. Накрая направи островърхи парченца, подобни на примитивни върхове на стрели, за да полира извивките около ноздрите на Христос. Тъй като скулптурата щеше да стои в ниша, той не завърши гърба на Мария, а остави мрамора набразден и неравен, каквито бяха и грубоватите скали, на които тя седеше. Белият мрамор, полиран и блестящ, освети мрачната стая, сякаш беше параклис със стъклопис. Грозният художник действително беше създал красива творба.

Сангало пръв видя завършената скулптура. Той не каза нищо за религиозната ѝ страна, но поздрави Микеланджело за построението на

триъгълната композиция, за баланса на линии и маси.

Якопо Гали дойде в ателието и заоглежда мълчаливо „Пиетата“. След малко каза тихо:

— Изпълних обещанието си по договора с кардинала от Сен Дени: това е най-хубавата мраморна скулптура в днешен Рим.

— Разтревожен съм за поставянето ѝ — каза Микеланджело. — В нашия договор не се казва, че имаме право да сложим „Пиетата“ в „Свети Петър“. А кардиналът е мъртъв и...

— Няма да питаме никого. Ще я поставим тихомълком. Щом никой не знае, никой няма и да се възпротиви.

Микеланджело остана изумен.

— Искате да кажете да я вмъкнем скритом?

— Няма нищо престъпно. Въпрос само на предпазливост. А наместим ли я веднъж в нишата, никой няма да си даде труд да я махне.

— Но папата обичаше кардинала. Устрои му тридневен поклонение. Разреши му да постави скулптурата в Капелата на кралете. Защо тогава някой трябва да я маха?

— Сигурен съм, че няма да се случи такова нещо — увери го Гали. — Какво ще кажеш да наемем твоите приятели от каменарския склад, за да ти помогнат? Утре следобед, докато градът почива.

Скулптурата имаше толкова много стърчащи части — ръце, крака, дипли, че той не смееше да остави прекарването ѝ до колата да стане с греди и лостове, колкото и добре да я увиеха. Затова покани Гуфати в ателието, показа му „Пиетата“ и обсъди с него този въпрос. Гуфати се загледа мълчаливо в скулптурата, после рече:

— Ще доведе моите хора.

Оказа се, че неговите хора бяха не само тримата му яки сина, но и един куп братовчеди. Те не дадоха на Микеланджело дори да се докосне до скулптурата, увиха я с пет-шест опърпани одеяла и с викове, пререкания и команди я вдигнаха за основата. Осмината я отнесоха до прастарата каруца, застлана със слама, и я привързаха в нея. Микеланджело тръгна зад каруцата и всички поеха предпазливо по калдъръма на Виа Постерула, през моста Сант Анджелино и надолу по новооткритата, равна Виа Алесандрия, която папата бе възстановил по случай стогодишнината. За първи път след идването си в Рим Микеланджело имаше случай да благослови Борджията.

Гуфати спряха каруцата пред тридесет и петте стъпала. Носеха свят товар и само това ги възпираше да псуват, докато изкачваха тежката скулптура по първите двадесет и едно стъпала. На третата площадка — на всеки седем стъпала имаше площадка те я оставиха, да починат, обърсаха потта от челата си, после пак я вдигнаха и изнесоха до атриума, покрай шумливия фонтан, та пред вратата на черквата.

Тук, докато Гуфати спряха да починат още веднъж, Микеланджело успя да забележи, че базиликата се е наклонила още повече от времето, когато я беше видял за първи път. Тя бе в такова окаяно състояние, че изглеждаше непоправима. Той преглътна тежко при мисълта, че ще трябва да остави своята прекрасна „Пиета“ в една базилика, която скоро щеше да рухне. Първият буен порив на вятъра от Албаните можеше да я изравни със земята. Той си представи как пълзи между развалините, да търси парчета от разбитата скулптура, и се успокои едва като си спомни скиците, с които Сангало му бе показал нагледно как може да се подпре черквата.

Гуфати вдигнаха още веднъж товара, Микеланджело ги въведе в базиликата, която имаше пет успоредни кораба и стотици колони, събрани от цял Рим; после в Капелата на френските крале вляво от една огромна седнала фигура на Христос. Те положили внимателно увитата скулптура пред празната ниша, свалиха одеялата, избърсаха си ръцете от потта и със страхопочитание вдигнаха „Пиетата“ в нишата. Микеланджело я донагласи, както искаше. Гуфати купиха свещи от една старица в черно и ги запалиха пред статуята.

Те отказаха да вземат дори скудо за този изнурителен труд.

— Ще си получим полагаемото на небето — каза бащата.

— Това беше най-голямата признателност, която Микеланджело получи. И единствената.

Якопо Гали дойде в капелата с Балдучи. Гали се разтрепери от радост. Застанал между своите хора, Гуфати попита:

— И това ли е всичко? Никаква литургия? Никаква благословия от свещеника?

— Тя е благословена още при ваянето — отвърна Гали.

Осмината Гуфати и Ардженто коленичиха пред Девата, прекръстиха се, избъбриха някаква молитва. Микеланджело гледеше „Пиетата“ и се чувствуваше тъжен и изчерпан. Когато стигна до вратата на капелата и се обърна да хвърли последен поглед, видя, че и

Мадоната бе тъжна и самотна; най-самотното човешко същество, което бог бе създал на земята.

Ден след ден той се връщаше в „Свети Петър“. Малцина от поклонниците в града си даваха труд да видят Капелата на френските крале. А тези, които влизаха в нея, коленичеха набързо пред „Пиетата“, прекръстваха се и отминаваха.

Понеже Гали бе посъветвал да не се говори много за скулптурата, малцина в Рим знаеха, че е сложена в черквата. Микеланджело не можеше да чуе мнения за нея, макар и противоречиви, каквито бяха давали в градината на Гали поетите и академиците. Само Паоло Ручелаи, Сангало и Кавалканти дойдоха в „Свети Петър“; останалите флорентинци, опечалени от смъртта на Савонарола, отказваха да престъпят прага на Ватикана.

След близо двегодишен всеотдаен труд Микеланджело седеше унил в безрадостната си, вече празна стая. Никой не идваше да разговаря за скулптура. Той беше толкова изтощен, че дори не помисляше за колоната на Дучо. А и самият Гали смяташе, че сега не е време да му търси нова работа.

Един следобед влезе безцелно в „Свети Петър“ и видя мъж и жена с няколко големи деца — от Ломбардия, както личеше по облеклото и говора — да стоят пред „Пиетата“ и да ръкомахат усилено. Той се приближи до тях да ги чуе какво говорят.

— Казвам ти, че познавам работата — горещеше се майката. — Тя е от оня човек от Остено, дето прави всички надгробни камъни.

Мъжът ѝ отхвърли тази мисъл, като тросна отпуснато ръце, както куче се отърсва от вода.

— Не, не, тя е от един миланец, Кристофора Солари, викат му Гърбавия. Той прави много такива.

Нея вечер Микеланджело се промъкна по улиците със зелена торба в ръка. Влезе в „Свети Петър“, измъкна свещ от платнената торба, затыкна я в телта на шапката, бръкна пак в торбата за чук и длето. Вдигна инструментите, наведе се през Христос, тъй че свещта да хвърля спокойна светлина върху гърдта на Девата. На превръзката, опъната здраво през гърдите, написа бързо с декоративни букви:

MICHAEL ANGELUS BONAROTUS FLORENT
FACIEBAT

Изработено от Микеланджело Буонароти —
Флоренция

После се прибра в къщи, опакова вещите си. Стотиците рисунки, които бе направил за „Бакхус“ и „Пиетата“, изгори в огъня, а през това време Ардженто отиде да повика Балдучи. Балдучи пристигна с раздърпана риза и разчорлена коса и обеща да препродаде покъщнината на търговеца в Трастевере.

Преди разсъмване Микеланджело и Ардженто, с по една торба в ръка, се отправиха към Порта дел Пополо. Микеланджело нае две мулета, присъедини се към готовия за път керван и при изгрев-слънце пое за Флоренция.

КНИГА ШЕСТА

ИСПОЛИНЪТ

Микеланджело гледаше от прозореца жълто-кафявата каменна къща на управителя на флорентинските гилдии, а топлото юнско флорентинско слънце обливаше лицето му. Завърнал се от Рим без работа и средства, видя се принуден да изпрати Ардженто в селския му дом при Ферара, а самият той — да се настани в бащината си къща. Но сега обитаваше най-хубавата стая на удобното жилище, в което се бяха пренесли Буонароти благодарение на това, че Лодовико беше вложил много изгодно част от парите, изпратени от Рим. След купуването на малка къща в Сан Пиетро Маджоре той бе използвал доходите от нея, за да си възвърне правото върху оспорвания имот до „Санта Кроче“, а после бе повишил общественото положение на семейството си с наемането на цял етаж в сегашната къща, която се намираше на поизискана улица — Свети Прокъл, на една пряка от разкошния каменен дворец Паци.

Смъртта на Лукреция беше състарила Лодовико; лицето му бе отслабнало, бузите — хлътнали; в замяна на това той бе пуснал косата си, все тъй гъста, чак до раменете. Както бе предрекъл Гали, нищо не беше излязло от работата, която Микеланджело се бе надявал да създаде за Буонарото и Джовансимоне. Буонарото най-сетне се бе задържал на работа в дюкяна за вълнени платове на Паците; Джовансимоне, съкрушен младеж, ту започваше с безразличие някаква работа, ту изчезваше след няколко седмици. Сиджизмондо, който едва знаеше да чете и пише, печелеше някое и друго скудо като наемник във войната на Флоренция срещу Пиза. Лионардо беше изчезнал и никой не знаеше в кой манастир се намира. Леля му Касандра и чичо му Франческо бяха отрупани с дребни грижи.

Той и Граначи се бяха хвърлили възторжено в прегръдките си, щастливи, че са пак заедно. През тези години Граначи беше влязъл във владение на първата половина от наследството си и както твърдеше весело клюкарят Якопо от Гирландайовото ателие, имаше държанка в една вила на възвишенията Белосгуардо над Порта Романа. Граначи все още работеше в Гирландайовото ателие, където помагаше на Давид

Гирландайо след смъртта на брат му Бенедето, а в замяна на това използваше ателието за собствена работа. Той прелисти набързо скиците на Микеланджеловата работна маса.

— Готов си за работа, както виждам.

— Най-добре снабденият дюкян във Флоренция.

— Е, върви ли, върви ли?

— Ами. Ще стана съдружник на Соджи.

Граначи се разсмя.

— Той преуспява. Току-що купи място за месарница на Новия пазар.

— Бертолдовият метод за ваяне на телета.

Двамата се отправиха към една гостилница с градина — свърнаха вляво по Виа дел Проконсуло, покрай красивата черква на Бадията, по Борго дей Гречи с двореца Серистори, работа на Бачо д'Аньооло, и по Виа лей Бенчи. На нея се намираха древният дворец Бардели и първият от дворците на Алберти, в чийто двор колонадите и капителите бяха дело на Джулиано да Сангало.

Флоренция му говореше. Камъните му говореха. Той чувствуваше техния характер, разнообразието в направата, силата на плътните им редове. Колко чудесно бе да си отново тук, дето *пиетра серена* е градивен материал. За някои хора камъкът бе мъртъв; „твърд като камък“, „студен като камък“, казваха те. За него, който още веднъж прокарваше пръсти по неговата повърхност, това бе най-живата материя на света, ритмична, отзивчива, податлива: топла, пластична, живописна, пулсираща. Той беше влюбен в камъка.

Гостилницата се намиралше на Лунгарно, улицата покрай Арно, сред сенчеста смокинова градина. Съдържателят, който беше същевременно и готвач, слезе до реката, измъкна една кошница с въже, изтри в престилката си бутилка требианско вино и им я отвори на масата. Пиха по случай завръщането на Микеланджело.

Той се изкачи по познатите Сетинянки хълмове, за да види Тополинови. Бруно и Енрико се бяха оженили. Двамата бяха пристроили към къщата по една каменна стая за своите семейства. Внуците бяха станали вече пет, а двете жени бяха пак бременни.

— Каменоделството на Флоренция ще премине изцяло в ръцете на Тополиновия род, ако продължавате в същия дух — пошегува се Микеланджело.

— Ще продължаваме — отвърна Бруно.

Майка му додаде:

— Твоята приятелка Контесина де Медичи и тя има втори син, но дъщеричката ѝ се спомина.

Той вече бе научил, че Контесина е изгонена от Флоренция и живее в изгнание с мъжа си и сина си в една селска къща на северния склон на Фиезоле; домът и покъщнината им бяха конфискувани след обесването на свекър ѝ Николо Ридолфи, за участието му в заговор против републиката с цел Пиеро да се върне като крал на Флоренция. Привързаността му към Контесина си оставаше същата, при все че години не бе я виждал. Винаги бе чувствувал, че е нежелан в двореца на Ридолфите, затова не беше ходил у тях; как можеше да отиде при нея след завръщането си от Рим, когато тя живееше в бедност и немилост? Нима едно посещение — при сполетялото ги нещастие — нямаше да се изтълкува като израз на съжаление?

Самият град бе претърпял редица осезателни промени през близо петгодишното му отсъствие. На минаване през Пиаца делла Синьория хората навеждаха засрамено глави при мястото, където бе изгорено тялото на Савонарола; същевременно те заглушаваха съвестта си с усилена дейност, като се мъчеха да заменят унищоженото от Савонарола, пръскайки сума пари по ювелири, шивачи, везбари, майстори на теракотова и дървена мозайка, майстори на музикални инструменти, илюстратори на ръкописи. Пиеро Содерини, когото Пиеро де Медичи бе подготвил като най-даровит между младите политици и когото Микеланджело често бе виждал в двореца, стоеше сега начело на Флорентинската република — *гонфалониер*, сиреч постоянен управител на Флоренция и града държава. Той бе успял да наложи известно разбирателство между флорентинските партии — за първи път след започването на смъртоносната битка между Лоренцо и Савонарола.

Забягналите от Флоренция художници бяха усетили дейния подем в града и се завръщаха от Милано, Венеция, Португалия, Париж: Пиеро ди Козимо, Филипино Липи, Андреа Сансовино, Бенедето да Роведзано, Леонардо да Винчи, Бенедето Булиони. Тези, чието творчество беше спряно поради влиянието и властта на Савонарола, работеха отново: Ботичели, Полайуоло архитектът, известен под прякора *Ил Кронака*, тоест Сладкодумеца, Росели,

Лоренцо ди Креди, Бачо ди Монтелупо, смешник и сплетник от градината на Медичите. Те бяха образували тъй наречения кръжец „Котел“, в който членуваха само дванадесет души, но всеки от тях можеше да води по четирима гости на месечните срещи в огромното скулпторско ателие на Рустичи. Граначи също беше член на този кръжец. Той веднага покани Микеланджело на една такава среща. Микеланджело отказа — предпочиташе да почака, докато получи някоя поръчка.

В месеците след завръщането му имаше малко истинска радост. Заминал за Рим като момче, той се бе върнал мъж, готов да вае планини от мрамор; но като гледаше с невиждащ поглед своята „Мадона с младенеца“ и „Кентаврите“, прикрепени сега с гвоздеи на стената на стаята му, едновременно работна стая и спалня, той си мислеше безрадостно, че Флоренция не знаеше нищо за „Бакхус“ и „Пиетата“ — все едно, че не бе ги ваял.

Якопо Гали продължаваше да работи за него в Рим: братята Мускрон от Брюге, които внасяха платове от Англия в Рим, бяха видели „Пиетата“ и бяха изявили желание за една Мадона с дете. Гали смяташе, че ще може да осигури крайно изгоден договор при следващото идване на братята в Рим. Освен това той беше убедил кардинал Пиколомини да възложи на Микеланджело фигурите, необходими за завършването на семейния олтар в чест на неговия чичо папа Пий II Сиенската катедрала.

— Ако не е Гали — промълви Микеланджело, — няма да имам работа. Но докато тревата поникне, конят ще умре от глад.

Веднага след завръщането си той беше отишъл в работилницата на Катедралата да огледа добре високата седемнадесет стъпки колона на Дучо, която едни наричаха „тънка“, други — „мършава“, да дири в нея идеи; проверявайки я много пъти, той повтаряше на Бепе:

— Мраморът е добър.

Вечер четеше на свещ Данте и Стария завет, търсеше в тях настроение и героична тема.

После научи, че членовете на Гилдията на сукнарите и благоустройственият съвет на Катедралата не могли да вземат окончателно решение за ваянето на огромната колона. Все едно, помисли си Микеланджело, защото беше чул, че мнозина държали работата да се възложи на Леонардо да Винчи, завърнал се напоследък

във Флоренция, който си бе спечелил голяма слава с огромната статуя на граф Сфорца на кон и с фреската си „Тайната вечеря“ в трапезарията на обителта „Санта Мария деле Грацие“ в Милано.

Микеланджело никога не бе виждал Леонардо, преселил се от Флоренция в Милано преди осемнадесет години, след като бе оправдан по едно обвинение в неморално държане; ала флорентинските художници говореха, че той е най-големият рисуващ в Италия. Раздразнен, любопитен, Микеланджело бе отишъл в „Сантисима Анунциата“, когато изложиха там картон за Леонардовите „Дева с младенец“ и „Света Ана“. Беше стоял пред картон със сърце, биещо като чук. Никога не бе виждал такава сила и достоверност на рисунка, такъв убедителен реализъм във фигурата освен, разбира се, в собствените си работи. Във фолиото върху една пейка беше намерил скица на голо мъжко тяло с разперени ръце и разтворени крака, гледано отзад. Никой не бе предавал мъжка фигура по такъв начин, тъй поразително жива и убедителна. Леонардо беше правил дисекции, това бе сигурно! Микеланджело бе примъкнал пейката пред трите фигури и след като бе направил преписи, бе си отишъл пречистен. Ако възложеха работата на Леонардо, кой би могъл да оспори това решение? Той ли, чието майсторство едва бе известно от редките слухове за неговия „Бакхус“ и „Пиета“, които тепърва започваха да проникват на север?

После Леонардо се беше отказал от поръчката. Мотивирал се с това, че ненавиждал мраморната скулптура и я считал за второстепенно изкуство, достойно само за занаятчии.

Микеланджело посрещна със смут тази новина. Радваше се, че мраморът на Дучо е свободен и че Леонардо да Винчи няма да се състезава; но изпитваше негодувание против Леонардо за подценителните му думи, които цяла Флоренция поде и непрекъснато повтаряше.

Една заран той стана преди изгрев, облече се бързешком, хукна по празната Виа дел Проконсуло към работилницата на Катедралата и застана до Дучовата колона. Полегатите първи лъчи на слънцето се заструиха през мрамора и проектираха сянката на Микеланджело по цялата дължина на колоната, като увеличаваха силуета му, превръщаха го в исполин. Той затаи дъх — сети се за Давид, какъвто го знаеше от описанието в Библията. „Сигурно така се е чувствувал Давид в онова

утро, когато е излязъл срещу Голиат“ — помисли си Микеланджело. Един исполин като символ на Флоренция!

Той се върна у дома и препрочете главата за Давид с удвоено внимание. Дни наред рисува по памет мъжествени мъжки тела — търсеше един Давид, достоен за библейската легенда. Започна да изпраща проект след проект на някогашния си познат от двореца на Медичите — гонфалониера Содерини, на Гилдията на сукнарите, на благоустройствения съвет при Катедралата. Но нищо не излезе. Изпадна в безизходно положение; и изгаряше от мраморна треска.

Баща му го чакаше в черно кожено кресло в семейната стая. В скута си държеше плик, току-що пристигнал с пощата от Рим. Микеланджело отвори плика с нож. Извади няколко гъсто изписани листа с почерка на Гали, който му съобщаваше, че се готви да вземе подписа на кардинал Пиколомини за един договор. „Обаче трябва да те предупредя — пишеше Гали, — че това в никакъв случай не е поръчка, каквато ти би желал и заслужаваш.“

— Прочети ми го! — възкликна Лодовико и тъмно, кехлибарените му очи грейнаха от радост.

Микеланджело се умърлуши, като разбра, че ще трябва да извае петнадесет малки фигури, всички изцяло облечени, които да се поместят в тесните ниши на един олтар, изработен от Андреа Бреньо в традиционния му стил. Моливните скици трябваше да се одобрят от кардинала, а готовите мраморни фигури да се преправят, ако не задоволят негово преподобие. За тази работа щеше да получи петстотин дуката; и не би могъл да сключи договор цели три години, в края на които трябваше да бъде завършена и одобрена последната фигура.

Лодовико топлеше ръце пред гърдите си, като че гърдите му бяха мангал.

— Петстотин дуката за три години работа. По-зле, отколкото ти плащаха в Рим, но добавени към нашите наеми, правят едно скромно препитание.

— Не е точно тъй, татко. Аз трябва да платя мрамора. И ако кардиналът не одобри фигурите, трябва да ги преработвам или да вая съвсем нови.

— Откога не можеш да удовлетвориш един кардинал? Щом Гали, този хитър сараф, е готов да гарантира, че ти правиш най-хубавите статуи в Италия, защо трябва да бъдем толкоз глупави, че да се тревожим? Колко ще ти дадат в предплата? „Навреме взети пари струват двойно.“

— Няма предплата.

— Как си представят, че ще купиш материали? Да не си мислят, че аз ще дам пари?

— Не, татко, сигурен съм, че съвсем не си мислят това.

— Слава богу. Гали трябва да включи в договора такова условие: сто златни дуката, преди да започнеш работата. Тогава ще сме сигурни. Микеланджело се тръшна в едно кресло.

— Три години да вая дипленици. И нито веднъж фигура по свой избор.

Той скочи от стола, хукна през къщата и затръшна външната врата. Хвана направо покрай Барджело и Пиаца Сан Фиренце и през една тясна странична уличка излезе на залятия от слънце Пиаца делла Синьория. Заобиколи купчината ситна сива пепел, оставена в тъмнината на нощта от верните на Савонарола, за да напомня мястото, където е бил изгорен, после изкачи широките стъпала към двора на Синьорията. Взе по три наведнъж стъпалата на каменната стълба вляво и се озова във величествената, висока съвещателна зала, където ставаха събранията на Флорентинския съвет. Тук имаше място за хиляда души. Просторната зала беше празна и гола, ако не се смятат масата и дванадесетте стола на подиума в дъното.

Тръгна към една врата вляво, която водеше към стаите, заемани открай време от тъй наречения *подеста* какъвто е бил и неговият приятел Джанфранческо Алдовранди, но в които сега се бе настанил Пиеро Содерини — продължител на традицията на своя род, дал шестнадесет гонфалониери преди него.

Микеланджело биде приет с готовност в канцеларията на Содерини. Това беше великолепно ъглова стая, от която се виждаха площадът и голяма част от покривите на флорентинските къщи; изискана, облицована с тъмно дърво, с голям таван, изписан с лилиите на Флоренция. Зад масивно дъбово писалище седеше главният магистрат на републиката. При последното си пътуване до Рим Содерини бе научил от флорентинската колония за „Бакхус“ и бе отишъл да види „Пиетата“ в „Свети Петър“.

— *Бен венуто* — каза тихо Содерини. — Какво те води в седалището на властта в този горещ следобед?

— Неприятности, гонфалониере — отвърна Микеланджело, — и струва ми се, че никой не идва тук, за да търси облекчение от радостите си.

— Тъкмо затова седя зад такова огромно писалище — да може да издържи всички главоболия на Флоренция.

— Но виждам, че и плещите ви са широки. Пренебрегвайки комплимента, Содерини сведе глава — в никакъв случай не хубава. Той беше петдесет и една годишен човек, с руса, побеляваща вече коса, покрита от шапка с необичайна форма, с удължена и изострена челюст, гърбав нос, жълтеникава кожа и вежди с неправилна извивка над кестенявите благи очи, лишени от наглост и хитрина. Флорентинци казваха, че Содерини има три добродетели, които нито един тосканец не притежава вкупом: беше честен, естествен и можеше да склони враждуващи партии да работят съвместно.

— Микеланджело разказа на Содерини за предлагания договор с Пиколомини.

— Не искам да взема тази поръчка, гонфалониере. Горя от желание да извая исполина. Не може ли да насилите съветите на Катедралата и Гилдията на сукнарите да вземат решение за конкурса? Ако не го спечеля, поне ще знам, че не са ми достигнали сили. Тогава бих могъл даключа този договор с Пиколомини като нещо неизбежно.

Той се задъха. Содерини го гледаше кротко през широкото писалище.

— Сега не е време да насилваме нещата. Градът е изтощен от войната с Пиза. Чезаре Борджия заплашва да покори Флоренция. Снощи Синьорията го отклони с откуп. Трийсет и шест хиляди златни флорина годишно, за три години — това е заплатата му като главен военачалник на флорентинската войска.

— Изнуда! — възмути се Микеланджело. Содерини почервения.

— Мнозина целуват ръката, която искат да видят отрязана. И ние не знаем колко още ще трябва да платим на Чезаре Борджия. А именно гилдиите дават тези пари на Синьорията. Нали разбираш сега защо Гилдията на сукнарите не е склонна да обсъжда въпроса за конкурса?

Между двамата легна неспокойна тишина.

— Не е ли по-добре да се отнесеш благосклонно към предложението на Пиколомини? — подхвърли гонфалониерът.

Микеланджело изохка:

— Кардинал Пиколомини иска сам да избира всичките петнайсет фигури. Аз не мога да вая, преди той да одобри скиците. И какво ще

изкарам: по тридесет и три дуката и нещо на фигура — колкото да си платя наема, да купя материал...

— От колко време не си работил?

— Повече от година.

— А откога не си вземал пари?

— Повече от две. — Устните му затрепериха. — Вие не разбирате. Този олтар е работа на Бреньо. Всички фигури трябва да са облечени изцяло; и да отидат в тъмните ниши, дето ще се виждат само като вдървени натюрморти. Как мога да изгубя три години от живота си, за да допълвам с нова украса украшения и преукрасен олтар на Бреньо?

Неговият мъчителен вопъл висна тежко в стаята.

Върши днес това, което трябва да вършиш днес — каза Содерини с успокояващ глас. — Утре ще си свободен да вършиш това, което трябва да вършиш утре. Ние дадохме откуп на Чезаре Борджия. За теб, като художник, положението е същото, каквото е за нас като град държава; само един закон господствува: да оцелеем.

— В „Санто Спирито“ игумен Бикиелини, седнал зад писалището в пълната с ръкописи канцелария, бутна настрана книгата си и очите му блеснаха зад очилата.

— Да оцелееш на каква цена? Просто да поддържаш живота си, както го поддържа едно говедо? Позор. Оня Микеланджело, когото познавах преди шест години, никога не би помислил: „По-добре посредствена работа, отколкото никаква.“ Това е примиренчество, което подобава само на посредствени таланти.

— Съгласен съм, отче.

— Тогава не вземай тази поръчка. Или работи нещо, в което най-добре можеш да се изявиш, или изобщо не работи.

— При последна сметка вие сте прав; а при първа сметка като че ли Содерини и баща ми са прави.

— Няма първа и последна сметка! — извика игуменът с глас, пълен с възмущение. — Има само определен брой години, които бог ти е дал, за да работиш и да се изявиш. Не ги пропилявай.

Микеланджело наведе глава засрамен.

— Ако ти се струва, че ти чета морал — каза тихо игуменът, — моля те, не забравяй, че имам право да бъда загрижен за формирането на твоя характер.

Микеланджело излезе на ярката дневна светлина, приседна в края на фонтана на Пиаца Санто Спирито и се наплиска със студена вода — точно тъй, както бе правил в онези нощи, когато напускаше стаята на мъртъвците.

— Три години. Дио мио! — изохка той гласно.

В ателието Граначи едва се стърпя да го изслуша докрай.

— Без работа, Микеланьоло, си най-окаяното живо създание. Какво значение има, че трябва да ваеш глупави статуи. И най-лошата ти работа ще е по-добра от най-добрата на някой друг.

— Ти ме подлудяваш: обиждаш ме и ме ласкаеш в един и същи миг.

Граначи се ухили.

— Направи толкова фигури, за колкото ще ти стигне времето. Всеки във Флоренция ще ти помогне да надхитриш Сиена.

Да надхитря кардинала?

Граначи стана сериозен.

— Аз се мъча да гледам действителността в очите. Ти искаш да ваеш, ерго, сключваш договора с Пиколомини и правиш най-доброто, което можеш. А падне ли ти по-хубава работа, ще изваеш нещо по-хубаво. Ела на вечеря с мен и кръжеца.

Микеланджело поклати глава.

— Не.

3

Той се върна при рисувателната дъска да скицира Мадоната за братя Мускрон, да улови чертите на светците за Пиколомини. Ала не можеше да мисли за нищо друго освен за колоната на Дучо и за исполина Давид. В Първа книга на царете прочете:

И духът господен се оттегли от Саула, и дух лукав от господа го смущаваше... И рече Саул на рабите си: „Намерете ми човек, който свири добре на арфа, и доведете го при мене.“ Тогаз отговори един от рабите и рече: „Ето, видех едного, син на Йесея Витлеемеца, който знае да свири, и е силен юнак и ратник мъж, и в слово разумен, и човек красив, и господ е с него.“

По-нататък, когато Саул изказва съмнение, че Давид ще може да устои в битката с Голиат, Давид отвърща:

Рабът ти, като пасеше овците на отца си и дохождаше лъв или мечка, та грабнуваше овца от стадото, излязах след него, та го поразявах, и отървах я от устата му: и като се повдигнеш върз мене, хващах го за гушата и поразявах го, и убивах го. Рабът ти е убил и лъв, и мечка.

Той седеше, втренчен в думите: „... лъв или мечка... хващах го за гушата и поразявах го, и убивах го“. Нима имаше в Библията по-голяма проява на сила и мъжество? Млад мъж, без оръжие и броня, да преследва най-силните зверове, да ги хваща и убива с голи ръце?

Би ли могъл някой от Давидовците, които той бе виждал във Флоренция, да помисли за такъв подвиг, камо ли да го извърши? На сутринта Микеланджело се спря пред картината на Кастаньо и се

загледа в младия Давид, с тънки ръце и крака, с малки юмруци и стъпала, с гъста коса, бухнала около нежното, красиво лице, което някак изглеждаше наполовин мъжко, наполовин женско. После отиде да види Давид на Антонио Полайуоло, малко по-възрастен от Кастаньовия, с нозе, стъпили здраво на земята, но с тънки женски пръсти на ръцете, извити, сякаш се готвят да гребат крем с лъжичка. Този Давид имаше добре развит торс и решителна стойка, но бе облечен в поръбена с дантела дреха с подходяща ѝ дантелена риза — облекло на флорентински благородник. Най-скъпо и най-аристократично облеченият овчар на света, помисли си с усмивка Микеланджело.

После затича към Палацо делла Синьория и изкачи стъпалата към Зала дей Джигли. Пред вратата стоеше бронзовият Давид на Верокио, един умислен юноша. В залата се намираше първият Давид на Донатело, изваян от мрамор. Микеланджело никога не бе го виждал и ахна пред чувствителната и загладена плът. Ръцете бяха силни, единият крак, който се подаваше под дългото разкошно наметало, потезък, отколкото в картините на Кастаньо и Полайуоло, а вратът — подебел. Но очите бяха слепи, брадата — отпусната, устата — безволева; венец от листа и череши увенчаваше безизразното лице.

Той се спусна по каменните стъпала към двора и застана пред Донателовия бронзов Давид, който бе гледал цели две години в двора на Медичите и който бе присвоен от Синьорията след опустошаването на двореца. Беше се възхищавал от сърце на тази скулптура с крака и стъпала, достатъчно устойчиви да носят тялото, с яки ръце и врат. Но като я разглеждаше сега критично, забеляза, че подобно на другите флорентински Давидовци и този имаше красиви черти, едва ли не женско лице под нагиздената шапка и дълги къдрици, които се спущаха по раменете. Макар и с орган на юноша, този Давид имаше напъпилите гърди на младо момиче.

На връщане към къщи различни мисли препускаха в ума му. Тези Давидовци, особено двата на Донатело, които толкова харесваше, бяха момчета. Те не биха могли да убиват лъвови и мечки, както и не биха могли да убият Голиат, чиято глава лежеше в краката им. Защо най-добрите художници на Флоренция изобразяваха Давид или като юноша, или като изискано облечено младо конте? Нима никой художник не беше чел друго освен описанието на външния му вид:

„рус и красив на лице“? Нима не бяха прочели: „и като се повдигнеш върз мене, хващам го за гушата и поразявам го, и убивам го. Рабът ти е убил и лъв, и мечка“?

Давид беше мъж. Той бе извършил тези подвизи, преди всевишният да го избере. Каквото бе направил, направил бе го сам, със своето голямо сърце и големи ръце. Такъв мъж не би се поколебал да се изправи срещу един Голиат, толкова огромен, че можеше да носи броня, тежка пет хиляди медни сикли^[1]. Какво бе Голиат за един млад мъж, който се бе борил с лъвовете и мечки и бе ги побеждавал в честна битка?

Призори той тръгна по улиците, още мокри от миенето, понесъл измерителните си уреди към работилницата на Катедралата. Изчисли фигурите си върху колоната, пресметна до косъм разстоянието между точката, където беше задълбана най-много, и противоположната страна, за да види дали там могат да се вместиат бедрата на Давид — най-късото разстояние пряко тялото.

— Няма смисъл — каза Бепе. — Петдесет години вече гледам разни скулптори да мерят колоната. И все казват: „Много лошо. Никаква фигура не излиза от нея.“

— Въпрос на изобретателност, Бепе. Гледай сега, ще ти нарисувам очертанията на Колоната. Тази точка по средата на колоната означава мястото на най-дълбокото изсичане. Да речем, че изместим тази от това тясно място и по диагонал изтеглим една китка или ръка за баланс?...

Бепе се почеса по задницата.

— А! — възкликна Микеланджело. — Виждаш, че ще стане! Разбирам, че си доволен — щом се чешеш по това място от анатомията си.

Седмиците минаваха. Той научи, че Рустичи е решил, че този проект не е по силите му. Сансовино пък бе поискал допълнителен къс мрамор, за да може да направи нещо от колоната на Дучо. Пет-шест други скулптори от града, между които Бачо, Булиони и Бенедето да Роведзано, се бяха отказали от колоната, заявявайки, че в средата е прекалено задълбана и сигурно ще се пречупи на това тънко място.

Куриер донесе пакет от Рим с договора на Пиколомини:

Преподобният кардинал на Сиена възлага на Микеланджело, син на Лодовико Буонароти-Симони, скулптор от Флоренция, да направи петнадесет статуи от карарски мрамор — нов, чист, бял, без жилки и толкова съвършен, колкото е нужно за направата на първокачествени статуи, всяка по две брачи висока, които трябва да се завършат за три години срещу сумата петстотин златни дуката...

Якопо Гали беше осигурил предплата от сто дуката, като бе гарантирал, че ще върне тези пари на кардинал Пиколомини, ако Микеланджело умре, преди да е завършил последните три статуи. Кардинал Пиколомини одобри първите скици на Микеланджело. Но в договора имаше един крайно унизителен пасаж: „Тъй като една фигура на свети Франциск е вече направена от Пиетро Ториджани, който е оставил незавършени дипленицата и главата, Микеланджело ще довърши тази статуя от благородство и вежливост в самата Сиена, тъй че тя да стои между останалите, направени от него, и всеки, който я види, да казва, че тази творба е излязла изпод ръката на Микеланджело.“

— Нямах представа, че Ториджани се е заемал с този договор! — извика Микеланджело пред Граначи. — Помисли си какъв позор — да му мета нечистотиите.

— Много си остър — каза Граначи. — Нека погледнем на работата така: Ториджани се е оказал неспособен да направи, както трябва, дори една фигура, затова се е наложило кардинал Пиколомини да се обърне към теб, за да се направят добре.

Гали приканваше Микеланджело да подпише договора и да започне незабавно работа. „Напролет, когато братя Мускрон дойдат от Брюге, ще ти осигуря една Мадона с дете. В бъдеще се очертават по-благоприятни неща.“

Микеланджело събра под мишница новите си скици за Давид и тръгна пак да моли Пиеро Содерини. Щеше да получи непременно поръчката, стига гонфалониерът да накараше Гилдията на сукнарите да действа.

— Да, аз мога да им наложа това — съгласи се Содерини. — Но това значи съветът да действа против волята си. Те ще възнегодуват срещу теб. Трябва сами да поискат извайването на тази скулптура и сами да изберат тебе за скулптор. Разбираш ли разликата?

— Да — отвърна унило Микеланджело, — тези доводи са смислени. Само че аз не мога да чакам повече.

Встрани от Виа дел Проконсуло, няколко стъпала по-надолу от Бадията, имаше свод, който на пръв поглед водеше в двора на някой дворец. Микеланджело беше минавал край него безброй пъти, отивайки от къщи за градината на Медичите, и знаеше, че той води към занаятчийски площад, един уединен свят, ограден от калканите на дворци, отрязани кули и двуетажни къщи. В него се гушеха двадесетина работилници на кожари, бакърджии, дърводелци, вапцари, тъкачи на лен, майстори на ножици, които приготвяха своите произведения за сергиите по пазарите и по улиците на простолюдието — Корсо и Пеличариа. Тук, в южния край на овалния площад, той намери работилница под наем, заемана по-рано от някакъв обуцар, в която почти цял ден грееше слънце. Плати предварително наема за три месеца, изпрати писмо до Ардженто чрез йезуитите във Ферара, в което му писа да се върне пак на работа и да си купи миндер за работилницата, където ще спи.

В юнската жега занаятчиите работеха на пейки пред тесните си дупки: вапцарите — с ръце, омацани в синьо, зелено и червено, железарите — с кожени престилки, голи до яките кръстове, докато дърводелците режеха, рендосваха и изпълваха въздуха с миришещ на чисто талаш; всеки вдигаше характерния шум на своя занаят, а всички шумове се сливаха плътно в това оградено място и създаваха онай приятна музика, на чийто фон Микеланджело се чувствуваше у дома си. Заобиколена от тези прости работници, работилницата му предлагаше същото шумно уединение, на което той се бе радвал от работната си маса в Рим, гледайки навалицата пред „Мечата странноприемница“.

Ардженто пристигна потънал в прах, с подбити крака и бърбри цялата сутрин, докато чистеше останките от наследството на обуцаря; не можеше да сдържи радостта си, че е далеч от братовия си имот.

— Ардженто, не мога да те разбера. От Рим ходеше всяка неделя на село да гледаш конете...

Ардженто вдигна изпотеното си лице от ведрото със сапунена вода.

— На село обичам да ходя, но не обичам селската работа.

Дърводелецът отсреща им помогна да сковат маса за рисуване непосредствено до вратата. Ардженто изброди Улицата на железарите, за да намери някоя наковалня на старо. Микеланджело купи желязо на пръчки и кестенови дърва за направата на длета. Намери два блока мрамор във Флоренция и изпрати поръчка за още три в Карара. После, без глинени или восъчни скици, без да гледа рисунките, одобрени от кардинал Пиколомини, изправи блоковете и радостен, че пак има мрамор в ръцете си, извая първо свети Павел — с брада, с фини черти, които говореха за досега на този християнски проповедник с Рим и с гръцката култура, с тяло, мускулесто и напрегнато, макар и покрито с богата дипленица. Без да прекъсва работа, започна свети Петър, най-близкия ученик на Христа, свидетел на Христовото възкресение, скала, на която се опираше новата църква. Тази фигура беше по-спокойна физически и душевно, мисловна по дух, с интересно подредени отвесни гънки, подчертани от плавния хоризонтален шал над гърдите и раменете. Работниците от площада го приеха като още един майстор занаятчия, който идваше с работни дрехи в зори, когато един чирак измиваше площада, и си отиваше по мръкнало с коса, лице, ноздри, риза и голи крака, потънали в бял мраморен прах — точно тъй, както другите занаятчии бяха покрити с талаш или петна от боя, или мъх от кожата и лена. Понякога, докато длетата на Микеланджело пееха в белия мрамор като рала в пролетна земя, някой от тях ще извиси глас над трионите, чуковете и циклите:

— Чудо невидено! Цяла Флоренция се топи от жегата, а на нашия площад имаме снежна буря.

Не беше казал никому къде се намира работилницата освен на Граначи, който му носеше новини на връщане за обед в къщи.

— Просто невероятно! Ти подписа договора на деветнайсети юни; сега сме едва средата на юли, а си завършил вече две статуи. И никак не са лоши, макар непрекъснато да хленчиш, че не можеш да изваещ нищо свястно.

Микеланджело се загледа в „Свети Петър“ и „Свети Павел“ и отвърна спокойно:

— Тези първи две фигури не са лоши, в тях съм влял своята жажда да вая. Но влязат ли в ония тесни ниши, ще умрат скоропостижно. Следващите две статуи са на папа Пий Втори и на Григорий Велики — с папски корони и дълги сковани мантии...

— Защо не отидеш в Сиена, да се отървеш от Ториджани — прекъсна го Граначи. — Ще се почувствуващ по-добре.

Микеланджело замина още същия ден.

[1] Сикъл или шекел е наименованието на няколко древни мерни единици за тегло или валута около 11 грама. Първоначално той се отнася към единицата мярка тегло на ечемика — 1 сикъл е около 180 зърна (в библейски източници се посочват 220 зърна). ↑

Тоскана е привлекателна страна. Пейзажът ѝ е тъй хубаво моделиран, че окото се плъзга по планините и долините, без да се препъне в нито един камък. Ритмично нагънати зелени хълмове, извисени кипариси, тераси, скулптирани от поколения, които са обработили камъните с майсторска грижовност, ниви, наредени геометрично, сякаш изчертани от чертожник за приказ и плодородие; бойници на замъци по хълмовете с високи сиво-сини или златистокафяви кули, възправени между дървесата, въздух, толкова прозрачен, че всяко парченце земя изпъква с удивителни подробности. В полята под него зрееше ечемик, овес, фасул, цвекло; от двете страни на пътя натежалите от грозде лози се редуваха между сребристокзелени маслинови дървета и образуваха с тях градини-плетеници — поезия от дантелена зеленина, която нашепваше за вино и зехтин.

Микеланджело изпитваше физическо удоволствие, докато конят му се движеше по един хребет, издигах се все по-високо и по-високо към ведрото италианско небе. Въздухът, който вдишваше, беше толкова чист, че той чувствуваше цялото си същество възвисено, отърсено от всяка низост и дребнавост: възторг, какъвто изпитваше само при ваенето на белия мрамор. Тоскана стапяше камъка в сърцето на човека, заличаваше всички злини в неговия свят. Бог и човек бяха съчетали усилията си, за да създадат това възвишено произведение на изкуството. По живописност, реши Микеланджело, това би могло да бъде градината на Едема. Адам и Ева си бяха отишли, но за неговото око на скулптор, което обгръщаше вълнистите възвишения, губещи се плавно в пространството, с лиризма на зелената лъкатушна река в долината, изпъстрена с каменни къщи, огрени от слънце керемидени покриви и купи сено, Тоскана беше рай. Той си припомни едно стихотворение от детските години:

*Италия е градината на Европа,
Тоскана е градината на Италия,
Флоренция е цветето на Тоскана.*

При залез-слънце стигна възвишенията над Поджибонси. Апенините пред него бяха обрасли с девствени гори, реките и езерата блестяха като сребро под полегатите лъчи на залеза. Той се спусна по дългия склон към винарския център Поджибонси, свали дисагите в един добре почистен хан с гол под, после се изкачи по хълма над града, за да разгледа построения от Джулиано да Сангало Поджо Импераiale, дворец-крепост, издигнат по искане на Лоренцо, за да не се допускат нашественически войски отвъд този тежко укрепен пункт, който контролираше долината към Флоренция. Но Лоренцо бе мъртъв, а Поджо Импераiale — безлюден...

Микеланджело се спусна по каменистата пътека. Вечеря в двора на хана, спа непробудно, стана при първи петли и продължи пътя си.

Сиена беше топъл червеникавокафяв град, съграден от тухли от тукашната червеникавокафява пръст, тъй както Болоня беше оранжев град, каквато бе местната пръст.

Той влезе през портата на градската стена, стигна до Пиаца дел Кампо, който се спущаше от редицата дворци в единия край към Палацо Публика в другия, където пробождаше небето красивата и дръзка кула Манджа — главозамайваща каменна скулптура.

Отправи се към средата на площада, на който всяко лято градът устройваше лудешко конно надбягване, мина покрай хубавия фонтан да Делла Куерча, изкачи едни стръмни каменни стъпала и стигна до Баптистерията, чиято купел бе изваяна от Делла Куерча, Донатело и Гиберти.

След като обиколи купела, за да разгледа работата на най-добрите италиански скулптори, излезе от Баптистерията и изкачи стръмния като планина хълм към катедралата. Той застана благоговейно пред фасадата от черно-бял мрамор и заразглежда великолепните фигури на Джовани Пизано, кръглите прозорци, Кампанилата от черно-бял мрамор. Вътре подът беше от мраморни плочи, инкрустирани с черно-бяла мозайка, изобразяваща сцени от Стария и Новия завет.

Изведнъж сърцето му се обърна. Пред него беше олтарът на Бреньо с ниши, по-плитки, отколкото той си ги бе представял, всяка с изострено, претрупано гравирано куполче, на чийто фон щяха да се

гледат лицата и главите на фигурите му и това щеше да изсуши изражението им. Някои от нишите бяха толкова високо, че отдолу човек не би могъл да види добре скулптурите в тях.

Той премери нишите, намали мислено дебелината на постаментите на своите фигури и потърси клисаря, добродушен червендалест човек на средна възраст, който го посрещна словоохотливо:

— А, вие сте Микеланджело Буонароти, когото чакам. „Свети Франциск“ пристигна от Рим преди седмици. Сложих го в една хладна стая до Баптистерията, там има наковалня и всичко. Кардинал Пиколомини ми заповяда да се погрижа добре за вас. Приготвил съм ви стая в нашата къща отвъд площада. Жена ми прави най-хубавата сиенска юфка със заешки сос...

Микеланджело потъна в тази река от думи.

— Ще ме заведете ли при „Свети Франциск“? Трябва да видя колко работа има по него.

— Разбира се. Не забравяйте, че вие сте гост на кардинал Пиколомини, а кардиналът е голям човек тук...

Микеланджело преглътна тежко при вида на скулптурата на Ториджани: вдървена, безжизнена, изобилие от развети дипли, под които нямаше и помен от живо, дишащо човешко същество; ръце без жили, кости и кожа; сковано, изсушено, безизразно лице. Той си отбелязваше всичко това, докато погледът му разкъсваше безмилостно незавършената фигура.

Микеланджело се закле да отдаде на този нещастен, похабен „Свети Франциск“, когото дори птичките не биха познали, всичката си обич и умение. Трябваше да дълбае отново фигурата, да я очисти от неестествените труфила, да смъкне изработеното, да преобрази цялата фигура, да възсъздаде идеята за свети Франциск по такъв начин, че светецът да изпъкне такъв, какъвто той си го представяше — най-благия от всички светци. Но първо трябваше да преспи с тези мисли, после да вземе материалите за рисуване, да седне в тази хладна стая, изсечена в катедралата-планина, с разсеяна светлина от прозорците горе, и да разрови въображението си, докато свети Франциск изпъкне със своята любов към бедните, нещастните и изоставените.

На другия ден направи скиците. Привечер вече точеше старите длета, претегляше ги в ръката си, опитваше чука, за да свикне с

тежестта му. На сутринта започна да вае в бяла жегата; и от сегашната невзрачна фигура се появи уморено от скитания тяло под лека наметка, с изтощени кокалести рамене, трогателно изразителни ръце, тънки крака с вдадени навътре колени и уморени ходила, обикаляли пътищата, за да дават подкрепа и да се прекланят пред всичко в природата.

Микеланджело чувствуваше сродство със свети Франциск и с този обезобразен мрамор, от който го ваеше. Когато стигна до главата и лицето, той направи косата му като своята, извая челото право, а лицето вдлъбнато, в какъвто вид бе видял своето в огледалото на Медичите след удара на Ториджани: носът сплеснат между очите и продължаващ надолу като S, цицина над окото и оток на скулата под него; един свети Франциск, натъжен от видяното в божия свят, но чиито измъчени черти говореха за опрощение, благост и кротост.

Обзе го тъжно настроение, докато яздеше към родния град през възвишенията Кианти. Той слезе уморено от коня и с дисагите на рамо се домъкна до работилницата. Свари Ардженто да се кълчи и да пристъпя от крак на крак в очакване Микеланджело да го погледне.

— Е, Ардженто, какво напират в теб?

— Гонфалониере Содерини иска да ви види, праща бележки всеки час.

Площадът пред Синьорията беше озарен с оранжева светлина от светилниците, които висяха на всеки прозорец и на върха на зъбчатата кула. Содерини се отдели от другарите си от Съвета във високата лоджия и посрещна Микеланджело при Донателовата „Юдит“. Беше сложил едноцветна копринена риза поради вечерния задух, но лицето му изразяваше сдържано задоволство от самия себе си.

— Защо са тия светлини? Какво празнуваме? Празнуваме в твоя чест.

— В моя ли?

— Отчасти. — Очите на Содерини примигваха дяволито на оранжевата светлина. — Съветът прие днес следобед нова конституция. Това е официалният повод. А неофициалният е, че съветите на Гилдията на сукнарите и на Катедралата гласуваха да ти се възложи исполинът.

Микеланджело изтръпна. Невероятно. Колоната на Дучо беше негова.

Содерини продължи с весел глас.

— Когато си дадохме сметка, че най-добрият флорентински ваятел е обвързан от един сиенски кардинал, казахме си: „Нима Сиена смята, че Флоренция не цени собствените си художници? Или че няма средства, за да им възложи работа?“ В края на краищата години наред сме водили война със сиенците...

— Ами договорът с Пиколомини?

— От чувство за патриотичен дълг трябва да отложиш договора с Пиколомини и на първи септември да започнеш колоната на Дучо.

Микеланджело усети познатото парене в очите.

— Как да ви благодаря?

Содерини поклати бавно продълговатата си глава с руса прошарена коса и промълви:

— Ние сме чада на Лоренцо Великолепни: трябва да се съобразяваме с тази връзка.

Нозете му го понесоха по Борго Пинти, по Виа дели Артисти, после извън градската стена, по река Африко и нагоре по хълмовете към Сетиняно. Тополинови бяха на двора и се наслаждаваха на вечерния ветрец откъм хълмовете.

— Чуйте! — извика той. — Току-що научих: колоната на Дучо е моя!

— Сега ще можем да ти доверим няколко рамки за прозорци — пошегува се бащата.

Микеланджело разпери ръце пред него.

— Благодаря за честта, падре мио, но добрият каменоделец предпочита да дяла строителен камък.

Той остана да пренощува и спа под сводовете на стар сламеник между бащата и най-малкия син. Призори стана и се зае да дяла заедно с тях пиетра серена. Работи няколко часа, докато слънцето се изкачи високо над планината, после влезе в къщата. Майката му подаде кана студена вода.

— Мадре миа, как е Контесина? — попита той.

— Слабичка е... Но не е само това. Синьорията забрани да им се помага. — Тя направи красноречивия тоскански жест на безнадеждност, като ръцете ѝ описаха кръг — нагоре и надолу. — Омразата към Пиеро все още ни трови.

Микеланджело отпи жадно от каната, върна се в двора и попита Бруно:

— Намират ли ти се няколко излишни парчета желязо?

— Винаги се намират.

Микеланджело сложи дърва в ковашкото огнище, запали го, направи комплект малки длета и чукчета — каквито Тополино-баща беше направил за него, когато бе шестгодишен. После изсече продълговатото парче пиетра серена и издълба в него азбуката на каменоделеца — от рибената кост до линиите на приличния на кучешки зъб резец.

Сбогува се с Тополинови. Те знаеха — благодарение на някаква тайнствена съобщителна система, — че бе дошъл първо при тях след научаването на радостната вест. Преспиването му тук, часовете, прекарани с тях в работа над камъка, им говореха за несекващата му обич към тях.

Взетият временно кон беше стар и уморен. Едва изминал половината от стръмната пътека, Микеланджело слезе от животното и го поведе. На върха на хребета той се обърна на запад, откъдето слънцето заливаше небето над долината Муньоне с розови и пурпурни краски. Имаше малко път до Фиезоле, северната котва на етруския съюз на градовете, който започваше от Вей, непосредствено до Рим, и който Цезаровите легиони тъй трудно бяха покорили. Цезар бе смятал, че е сринал до основи Фиезоле, но Микеланджело, отправил взор към северния склон, виждаше не само Полициановата вила „Диана“ в долината, но и здрави стени от времето на етруските, и нови къщи, строени от камъка на едновременния град.

Къщата на Контесина се намираше в края на стръмна тясна пътечка на половината път между хълма и река Муньоне. Някога тя бе служила за жилище на прислугата от замъка на върха на хълма. Микеланджело привърза коня си за едно маслиново дърво и тръгна през зеленчуковата градина. На каменната тераса пред къщата се виждаше семейството на Ридолфи. Контесина седеше на стол с плетено облегалo, на гърдите ѝ сучеше бебе, а в краката ѝ си играеше шестгодишно момченце. Микеланджело извика леко от склона:

— Аз съм, Микеланджело Буонароти, идвам ви на гости.

Контесина вдигна рязко глава и закри гърдите си.

— Микеланджело! Каква изненада! Слизай, слизай! Пътеката минава вдясно.

Когато Ридолфи вдигна горделивото си обидено лице, настъпи напрегнато мълчание. Микеланджело извади от дисагите плочата и заслиза по пътеката. Застанал вдървено, Ридолфи продължаваше да гледа към него. Микеланджело остави детските длета, чукчето и плочата в краката на Контесина.

— Вчера получих колоната на Дучо. Непременно исках да ти кажа. Лоренцо би се радвал. После си дадох сметка, че големият ти син трябва да е вече шестгодишен. Време е да започне да се учи; учителят

ще бъда аз. Когато Тополинови започнаха да ме учат, аз също бях на шест години.

Звънкият смях на Контесина отекна над маслиновите градини. Строгата уста на Ридолфи трепна в незабележима усмивка. Той каза с нисък глас:

— Много мило, че дойдохте при нас по този случай. Знаете, че сме парии.

Ридолфи за първи път говореше с Микеланджело, който за първи път беше тъй близо до него след Контесинината сватба. Ридолфи още нямаше тридесет години, но изгнаничеството и огорчението вече бяха оставили дълбоки следи върху лицето му. Макар да не бе замесен в заговора за връщането на Пиеро де Медичи, знаеше се, че той ненавижда републиката и е готов да работи за повторното установяване на олигархическо управление във Флоренция. Състоянието на неговата фамилия, добито от международна търговия с вълна, се използваше сега от града държава.

— Съвсем не мога да глътна такъв горчив хап — каза Ридолфи. — Но един ден ние ще се върнем на власт. И тогава ще видим!

Той усети в гърба си изгарящия поглед на Контесина. Обърна се и я погледна в очите. Тя приемаше спокойно положението, макар да се хранеха скромно, да носеха охлузени дрехи и да се бяха приютили в селска къща, след като бяха разполагали с най-богатите дворци във Флоренция.

— Разкажи ни за себе си. За годините, прекарани в Рим. Какво си ваял? Аз чух за „Бакхус“.

Микеланджело измъкна от ризата си рисувателен лист, извади от колана си въглен и скицира „Пиетата“, като обясни какво е искал да постигне. Приятно му беше да е отново с Контесина, да се вглежда в нейните тъмни очи. Нима двамата не се бяха обичали, макар и по детски? Нима след като веднъж си обичал, тая обич не може да продължи? Любовта бе толкова рядка, толкова рядко идваше!

Контесина отгатна мислите му; тя винаги бе ги отгатвала. Обърна се към сина си:

— Луиджи, искаш ли да изучиш азбуката на Микеланджело?

— Мога ли да ти помогна за новата статуя, Микеланджело?

— Аз ще дойда да те уча, тъй както Бертолко учеше мен в градината на дядо ти. Вземи сега този чук в едната ръка и длетото в

другата. От обратната страна на плочата ще ти покажа правописа. С чук и длето можеш да изпишеш скулптури, красиви като Дантевата поезия. Не е ли тъй, Контесина?

— Тъй е — отвърна тя. — Всеки от вас си има своя азбука, с която да твори поезия.

Чак към полунощ той върна коня на Тополино и се спусна по хълма. Буден, баща му го чакаше в черното кожено кресло. Очевидно това бе втората му безсънна нощ, защото изглеждаше съвсем изнурен.

— Браво! Едва след две нощи се прибираш у дома, за да кажеш на баща си новината. Къде беше през всичкото това време? Къде е договорот? Колко ще ти платят?

— По шест флорина на месец.

— Колко време ще ти отнеме ваянето?

— Две години.

— Лодовико направи бързо сметка, после обърна своето уморено лице към сина си.

— Но това прави само сто четирийсет и четири флорина!

Съветът е съгласен да плати допълнително след завършването на работата, ако реши, че заслужавам по-голямо възнаграждение.

— Но кой ще определи това?

— Тяхната съвест.

— Съвест! Не знаеш ли, че съвестта на тосканеца не отива подалеч от стомаха му?

— Давид ще стане толкова хубав, че те с готовност ще ми платят допълнително.

— Дори договорот с Пиколомини е по-изгоден: пак за две години работа можеш да изкараш триста трийсет и два флорина — над два пъти повече.

— Микеланджело наведе отчаяно глава. Лодовико дори не погледна изражението на сина си. Той каза с тон, който не търпеше възражение:

— Буонаротите не са толкоз богати, че да направят дарение от сто осемдесет и шест флорина на Гилдията на сукнарите и Катедралата. Кажи им, че Давид ще трябва да почака, докато спечелиш петстотинте дуката от Сиена.

Микеланджело знаеше, че няма смисъл да се ядосва. Той отвърна спокойно:

— Татко, аз ще извая Давид. Защо винаги повеждаш такива безполезни спорове?

След няколко часа брат му Буонарото подхвърли:

— Не са толкова безполезни. Преди спора колко флорина месечно смяташе да даваш на татко?

— Три. Половината за мен, половината за него.

— А сега ти фактически се съгласи да му даваш пет.

— Трябваше, за да го успокоя.

— Значи, за няколко часа спор той си спечели по два флорина месечно за период от двацет и четири месеца.

Микеланджело въздъхна уморено.

— Какво да правя? Той изглежда толкова състарен и побелял. Щом Съветът ми плаща разходите, за какво са ми другите два флорина.

Буонарото изпуктя:

— Ти беше много по-добре като ученик в двореца на Медичите. Тогава поне можеше да спестяваш някой и друг флорин.

Микеланджело се беше загледал през прозореца във фигурата на нощния страж, който крачеше по Виа Сан Прокуло.

— Ти си прав за татко: аз съм неговата кариера за пари.

Граначи устрои празненство, чийто център беше кръжецът „Котел“. За да поздравят Микеланджело с успеха, дойдоха единадесет членове на кръжеца, между тях Ботичели, който куцаше мъчително на патерици, и Росели, от ателието, конкуриращо Гирландайовото, който бе толкова болен, че трябваше да го докарат на носилка. Рустичи го посрещна сърдечно, Сансовино го потупа по гърба, останалите му поднесоха поздравления: Давид Гирландайо, Буджардини, Албертинели, Филипино Липи, Сладкодумеца, Бачо д'Аньооло, Леонардо да Винчи. Дванадесетият член, Джулиано да Сангало, не беше в града.

Цял следобед Граначи бе мъкнал в ателието на Рустичи връзки салами, студено говеждо и прасенца, сладкиши във вид на скулптурни фигури, дамаджани с кианти. Когато Граначи съобщи на Соджи новината, той донесе цяла тава свински крачета.

Всичкото това ядене и пиене беше нужно, защото Граначи бе поканил целия град: всички от Гирландайовото ателие, между които и Домениковият талантлив син Ридолфо, вече осемнадесетгодишен, всички ученици от градината на Медичите; десетина от най-известните скулптори и живописци, като Донато Бенти, Бенедето да Ровецано, Пиеро ди Козмо, Лоренцо ди Креди, Франчабиджо, младият Андреа дел Сарто, Андреа дела Робиа, който правеше глазири теракоти, видни флорентински майстори, златари, часовникари, шлифовачи на скъпоценни камъни, бронзолеяри, художника-мозайкаджия Монте ди Джовани ди Миниато, илюстратора Атаванти, резбари, архитекта Франческо Филарете — главния вестител на Флоренция.

Запознат с обичаите на републиката, Граначи беше изпратил също покани на гонфалониера Содерини, на членове на Синьорията, на съветите на Гилдията на сукнарите и Катедралата, на фамилията Строци, която бе купила „Херкулес“. Повечето от поканените дойдоха, щастливи да участвуват в празненството, чиито многобройни гости сега се изливаха от претъпканото шумно ателие на площада, където

наетите от Граначи акробати и борци забавляваха множеството, а музиканти и трубадури пееха песни за младите мъже и момичета, които танцуваха на площада. Всеки стискаше ръка на Микеланджело, потупваше го по гърба и настояваше да пие наздравица с него, бил той приятел, случаен познат или дори непознат.

Содерини се здрависа с Микеланджело и каза:

— Това е първата важна поръчка, за която дадоха съгласието си всички съвети в града. Може би за нас започва нова епоха и ще успеем да се отърсим от дълбоко залегналото чувство за вина.

— За каква вина говорите, гонфалониере?

— За обществената вина и за вината на всеки по-отделно. Ние преживяхме трудни времена след смъртта на Лоренцо Великолепни; унищожихме голяма част от ценностите, с които Флоренция се славеше като пръв град в света. Подкупът, даден на Чезаре Борджия, е само последното от деветгодишните унижения. Но тази вечер ние сме доволни от себе си. По-нататък, след завършването на статуята, навярно ще се гордеем и с теб. Но сега ние се гордеем със себе си. Ние вярваме, че за всички наши художници ще има големи поръчки за фрески, мозайки, бронзови и мраморни скулптури. Ние сме свидетели на едно прераждане. — Той сложи ръка на Микеланджеловото рамо. — Случи се ти да бъдеш акушерката. Погрижи се добре за детето!

Празненството трая до зори; но преди това се случиха две неща, които щяха да дадат отражение върху хода на живота му.

Първото го изпълни с радост. Болният и застарял Росели събра десетте членове на кръжеца около себе си и извести:

— Не е голямо удоволствие за един член на кръжеца „Котел“ да го носят на носилка за такива пиршества. Ето защо, колкото и да не ми се ще да изтъквам когото и да било от Гирландайовото ателие, от днес нататък аз се оттеглям от кръжеца и определям Микеланджело Буонароти да заеме моето място.

Приеха го. След напускането на градината на Медичите Микеланджело не беше членувал в никаква група. Той си спомни отново самотното си детство, спомни си колко трудно му беше да печели приятели, да се весели. Някога беше мършав, необщителен и нежелан. Сега всички тези художници на Флоренция, дори онези, които отдавна чакаха да ги поканят в кръжеца, посрещнаха с ръкопляскания неговото приемане.

Втората случка щеше да му причини доста терзания. Виновник за нея, макар и неволен, бе Леонардо да Винчи.

Микеланджело се беше ядосал на Леонардо още когато го бе видял за пръв път да пресича Пиаца делла Синьория, придружен от своя неразделен и обичан ученик Салай, момче с черти на същинска гръцка статуя, с гъста къдрава коса, малка кръгла уста и леко заоблена брада, облечен от Леонардо в скъпа ленена риза и богато наметало от сребрист брокат. При все това в сравнение с Леонардо Салай имаше невзрачен вид; защото Леонардо имаше най-съвършеното лице във Флоренция след чудно красивото лице на Пика делла Мирандола. Той държеше голямата си скулптурна глава аристократически отметната назад, великолепното му широко чело, увенчано със сиянието на червеникавата му, леко вълниста коса, падаща до раменете; брадата, изваяна като на внушителна статуя от карарски мрамор, каквито той презираше; безупречен широк нос, заоблени пълнокръвни устни; лице, на което изпъкваха студените сини очи, крайно проникателни и умни; и светъл тен на селско момиче.

Фигурата на Леонардо, която Микеланджело наблюдаваше, докато той пресичаше площада, следван от обичайната си свита прислужници и почитатели, отговаряше на съвършеното му лице: висока, грациозна, с широки рамене и тесен таз на борец, леко подвижна и силна, облечена по начин, който разкриваше царствено великолепие и презрение към установените норми: розова пелерина, която едва покриваше раменете му и стигаше до над коленете, риза и чорапи, толкова опънати, че всеки миг можеше да се скъсат.

Той накара Микеланджело да се почувствува грозен и деформиран, да си даде сметка, че дрехите му са евтини, зле прилягащи и износени. Леонардовата нагласена златиста коса и мирисът на парфюм, дантелата около врата и китките, скъпоценните накити, неизразимият финес на този човек го накараха да се почувствува одърпан и мръсен в сравнение с него.

Когато Микеланджело разказа впечатлението си на Рустичи, който бе приятел на Леонардо, Рустичи го упрекна:

— Не се подвеждай по изисканата външност. Леонардо има бляскав ум. Със своята работа в геометрията той продължава делото на Евклид. Години наред той прави дисекции на животни и педантично пази тетрадките си с анатомични скици. При геоложките си

изследвания е открил вкаменелости от мидени черупки по горното течение на Арно, с което доказва, че някога тези планини са били под морето. Той е също конструктор и изобретател на невероятни машини: многоцевен топ, машина за вдигане на големи тежести, всмукателни помпи, ветромери и водомери. Сега дори завършва опитите за един апарат, който ще лети във въздуха като птица. Подражаването на богат благородник е само маскировка в стремежа му да накара света да забрави, че той е незаконороден син на дъщерята на един ханджия на име Винчи. В действителност Леонардо е единственият човек във Флоренция, който работи не по-малко усилено от теб: по двадесет часа на денонощие. Помъчи се да видиш зад този защитен блясък истинския Леонардо.

След тази великолепно реч Микеланджело не посмя да спомене, че го е яд на Леонардо, защото открито подценява скулптурата. Сърдечността, с която Леонардо го прие тази вечер в кръжеца, също поразява смущението му. Но в този миг той чу Леонардо да казва зад него с тънкия си глас:

— Аз отказах да участвувам в конкурса за колоната на Дучо, защото скулптурата е механично изкуство.

— Нима бихте нарекли Донатело механик? — попита някакъв по-плътен глас.

— В известно отношение — да — отвърна Леонардо. — Скулптурата изисква много по-малко мисъл, отколкото живописът; тя е лишена от толкова естествени аспекти. Години наред съм се занимавал с живопис и мога да ви кажа от опит, че тя е много по-трудна и е достигнала по-голямо съвършенство.

— Все пак при една толкова важна задача като тази?...

— Не, не, никога не бих ваял мрамор. При тази работа човек толкова се поти и изтощава. След работа мрамороделецът е толкова мръсен, колкото мазачът или фурнаджията, ноздрите му са затъкнати с прах, косата, лицето и краката му са покрити с прахуляк, дрехите му вонят. Когато живописвам, аз работя с най-хубавите си дрехи. В края на работния си ден съм съвършено чист и освежен. Докато рисувам, приятели идват да ми четат поезия и да ми свирят. Аз съм изтънчен човек. Скулптурата е за физически работници.

Микеланджело усети тръпки по гърба си. Погледна през рамо. Видя до себе си гърба на Леонардо. В душата му отново се надигна

гняв. Идваше му да завърти Леонардо и да стовари в красивото му лице скулпторския юмрук, който Леонардо толкова ненавиждаше. После се отдалечи бързо към другия край на стаята, възприел обидата не само като лична, но и като обида за всички мрамороделци. Един ден щеше да накара Леонардо да си вземе назад тези думи.

На другата сутрин се събуди късно. Арно се беше превърнала в поточе. Той трябваше да извърви сума път срещу течението, докато намери дълбок вир. Окъпа се в него, поплува и на връщане се отби в „Санто Спирито“. Намери игумен Бикиелини в библиотеката. Игуменът го изслуша с безизразен вид.

— А договорът с кардинал Пиколомини?

— Когато двата съвета подпишат договора за тази поръчка, ще бъде освободен от другия.

— По силата на какво право? Каквото си започнал, свърши го!

— Но исполинът е голямата ми възможност. Ще мога да сътворя нещо величествено...

След като изпълниш другото си задължение — прекъсна го Бикиелини. — Това е по-лош вид приспособленчество от онова, което те накара да подпишеш един договор, който не желаете. — Тонът му стана по-дружелюбен. — Разбирам, че не искаш да хабиш сили за фигури, които не са ти по сърце. Но ти по начало знаеше това. А може би петниш почтеното си име без полза. Възможно е кардинал Пиколомини да бъде следващият папа и тогава Синьорията ще ти заповяда да се заловиш отново със скулптурите за Сиена — нали по същия тя се подчини на Александър Шести и подложи Савонарола на мъчения?

— Всеки говори за следващия папа! — озъби се Микеланджело. — Джулиано да Сангало казва, че той ще бъде кардинал Ровере. Лео Балъони казва, че ще е кардинал Риарио. Сега пък вие казвате, че ще е кардинал Пиколомини...

Игуменът стана, обърна се рязко и тръгна към сводестия проход, извеждащ към площада.

— Простете ми, отче, но аз трябва да извая моя Давид без отлагане.

Игуменът прекоси ъгъла на площада и остави Микеланджело да стои под безмилостния пек на августовското слънце.

Бепе го посрещна с дрезгавия си глас:

— Значи, имаш колоната на Дучо безплатно! — ухили се той и почеса плешивата си глава.

Бепе, щеш не щеш, трябва да ме приютиш под крилото си за цели две години.

Майсторът изпуктя:

— Като че ми е малко другата грижа — да вардя Катедралата да не рухне. Както и да е, Съветът каза: дай му всичко, каквото поиска — мрамор, длета, хубави момичета...

Микеланджело се разсмия високо и работниците дотичаха, привлечени от смеха му. Поздравиха го с добре дошъл.

Дворът при Катедралата заемаше цялото протежение на блока зад работилниците на Катедралата — от Виа дей Серви на север до Улицата на часовника на юг, — ограден с тухлена стена, висока осем стъпки. В предната половина, където се търкаляше колоната на Дучо, се намираха помещенията за работниците по поддържането на Катедралата; задната половина се използваше за складиране на дървен материал, тухли, камъни за настилка. Микеланджело искаше да е по-близо до работниците, та да може да чува шума на техните инструменти и гласовете им, което не би нарушавало спокойствието му. В средата на задната половина растеше дъб, а зад него в стената имаше желязна вратичка, заключена и ръждясала, която извеждаше на безименна уличка. Вратичката отстоеше точно на три преки от тяхната къща. Тук той би могъл да работи нощем, ако иска, и в празнични дни, когато главната врата ще е затворена.

— Бепе, може ли да се използва тази вратичка?

— Никой не е забранил. Аз лично я заключих преди десет-дванайсет години, защото изчезваха инструменти и материали.

— Имаш ли нещо против да я използвам! — Какво не ти харесва на главния вход?

— Нищо. Но ако построя работилницата си до тази вратичка, ще мога да влизам и излизам, без да безпокоя никого.

Бепе запредъвква с беззъбата си уста тази идея, за да премисли дали това не е израз на незначитане към него или работниците му. После каза:

— Аз ще ти я построя. Начертай ми плана.

Ивица от тридесет стъпки покрай задната стена трябваше да се застеле с камък, за да сложи той наковалнята си и инструментите и да държи дървата на сухо; нужно бе тухлената стена да се вдигне още девет стъпки, за да не се вижда отвън колоната и да не го гледат, когато работи, покачен на скелето. От двете страни, на разстояние около двайсет стъпки една от друга, Микеланджело поиска да се направят ниски дървени стени; но отгоре и отпред работилницата щеше да стои открита през деветте сухи месеца от годината. Исполинът щеше да се къпе цял в светлина, докато сияйното тосканско слънце изминаваше дневния си път над града.

Микеланджело реши да държи и занапред работилницата на занаятчийския площад; щеше да отива там, когато му се приискаше да се откъсне от голямата скулптура. Пък и Ардженто щеше да спи там, а през деня да работи тук с него.

Дългата седемдесет стъпки колона на Дучо беше толкова издълбана в средата, че всеки опит да се премести в това състояние можеше да се окаже фатален; при по-рязко движение или удар тя би се разчупила на две. Той купи най-големите табаци, които можа да намери, наложи ги върху полегалата колона и изряза силуета и, като гледаше да реже съвсем точно при издълбаното място. После отнесе листовите в работилницата на площада и накара Ардженто да ги закове на стената. Тогава премести масата срещу изрязания силует и се зае да слепи други няколко листа, на които да скицира Давид, като отбележи кои части от мраморната колона ще отпаднат и кои ще се използват. После се върна в двора при Катедралата и одяла мрамора в долния и горния край, уравнивайки тежестта по такъв начин, че да няма вече опасност колоната да се счупи.

Работниците на Бепе направиха гладка пътека до новата работилница. Те вдигнаха с макари колоната, тежка почти един тон, и сложиха под нея обли бичмета. Затикаха я бавно. Щом едно от кръглите бичмета отпаднаше отзад, един работник изтичваше и го подпъхваше отново отпред. Привечер колоната бе вече в работилницата на Микеланджело, макар и все още в хоризонтално

положение. Той и неговият мрамор за исполина Давид останаха насаме.

Сега Микеланджело за първи път си даде сметка, че скиците, които бяха задоволители двата съвета, повече нямаше да му са от полза. Той бе надраснал това елементарно стъпало в своето мислене. Едно знаеше със сигурност: че неговият Давид щеше да бъде един Давид, открит повторно, и че той щеше да използва тази възможност, за да възсъздаде цялата поезия, красота, загадка и вродена драма на мъжкото тяло, първообраза и есенцията на взаимно свързани форми.

Той изгори предишните си скици и започна съвсем отначало, като търсеше в самия себе си.

Гърците бяха ваяли тела от бял мрамор с такива съвършени пропорции и сила, че никога не биха могли да бъдат надминати; но техните фигури бяха лишени от мисъл и дух. Неговият Давид щеше да бъде олицетворение на всичко, за което се бе борил Лоренцо де Медичи и което Платоновската академия бе смятала за законно наследство на човека: не някоя греховна, дребна твар, живееща само за спасението на душата си на оня свят, а величествено създание, пълно с красота, мощ, мъжество, мъдрост и вяра в собствения си род, с ум, воля и вътрешна сила, годни да създадат свят, осеян с плодовете на човешката творческа мисъл. Неговият Давид щеше да бъде Аполон, но и нещо много повече; Херкулес, но и нещо много повече; Адам, но и нещо много повече; най-пълно изявеният човек, който светът бе виждал, живеещ в един разумен и човечен свят.

Но как да нарисова тези свои мисли на хартия?

През първите седмици на есента намери само откъслечни отговори. Колкото повече се луташе, толкова по-сложни ставаха скиците му. А мраморът лежеше мълчалив и неподвижен.

— Може би никой не може да го оживи, а? — подхвърли Бепе, когато Микеланджело му се видя потиснат.

— Намери и ти време да ми кажеш това! Все едно да попиташ някое момиче, което вече е спало с мъж, дали иска да стане майка. Бепе, мисля да направя модел от мрамор вместо от глина. Можеш ли да ми купиш един блок, голям колкото една трета от колоната?

— Де да знам? Те рекоха: дай му работници, материали. Но блок, висок пет стъпки — това струва пари.

Бепе достави както винаги доста хубав блок. Микеланджело се хвърли в мрамора, като се мъчеше с длето и чук да намери изход от своята проблема. Появи се здраво сложен, първобитен млад мъж с идеализирано и неопределено лице. Като видя фигурата, Граначи каза с озадачен вид:

— Не разбирам. С единия крак той е стъпил върху главата на Голиата: същевременно държи камък в едната си ръка, а с другата се пресяга за прашката. Умът ти е раздвоен: горната половина на фигурата се готви да използва прашката, а долната половина вече е стъпила победоносно върху своята жертва.

— Ти ме ласкаеш. Аз нямам ум изобщо.

— Тогава защо не прекараш няколко дни с мен на вилата.

Микеланджело го погледна остро; за първи път Граначи признаваше пред него, че има вила.

— Ще се поразсееш; ще забравиш за няколко дни твоя Давид.

— Съгласен. Не помня да съм се усмихвал седмици наред.

— На вилата имам нещо, което ще те накара да се усмихнеш.

Той действително имаше: едно момиче на име Вермилия, русо, както повечето флорентинки, с опъната назад коса, за да изглежда челото и по-високо, и гърди напирани под роклята от зелена тафта. Тя се оказа очарователна домакиня, която зае централно място на късната, осветена от свещи вечерна трапеза на верандата към Арно, лъкатушеща към морето. Когато Вермилия влезе вътре, Граначи каза:

— Тя има сума братовчедки. Искаш ли да избере една за теб? Струва ми се, че е самотна тук. Можеш да се настаниш в някоя стая с изглед към града. Ще си прекараме приятно.

— Благодаря ти, каро. Аз си имам свой начин на живот. Колкото се отнася до случайните приключения, Бепе казва: „Каквото оставиш у жените нощем, ще ти трябва на сутринта за скулптурата.“

Той седеше до прозореца си буден, гледаше кулите и куполите на Флоренция, огрени от ятагана на луната, ставаше да обиколи трите съседни малки стаи и пак сядаше да будуваш до прозореца. Защо беше изваял два Давида от малкия блок — единия вече победил Голиат, другия — готвещ се да хвърли камъка? Никоя скулптура не би могла да изобразява два различни момента във времето, тъй както не би могла да заема и две различни места в пространството. Той трябваше да заеме становище, да реши кой от двата воина ще вае.

Призори вече беше намерил пътя си, стъпка по стъпка. Ярка светлина обля мислите му. Голиат трябваше да бъде махнат. Неговата глава, черна, мъртвешка, окървавена, грозна, нямаше място в селенията на изкуството. Преди всичко тя въобще не биваше да участва в скулптурата му. Истинското значение на Давид се помрачаваше от тази ужасна глава, втикната завинаги в краката му. Така подвигът на Давид се превръщаше в обикновено физическо действие, завършило с убиването на противника. А за Микеланджело това бе само малка част от значението на Давид, който би трябвало да олицетворява човешкото дръзновение във всяка област на живота: мислител, книжовник, поет, художник, учен, държавник, изследовател — исполин както по разум, мисъл и дух, тъй и физически. Без главата на Голиат Давид можеше да стои като символ на мъжеството и победата на човека над много по-значителни врагове.

Давид трябваше да бъде сам. Тъй както бе стоял сам в полята на долината Илъ.

Това решение го възвиси... и изтощи. Той се пхна под тънките ленени чаршафи на Граначи и заспа дълбок сън.

Седнал в работилницата си пред колоната, той рисуваше главата на Давид, лицето, очите и се питаше: „Какво е изпитвал Давид в момента на победата? Гордост? Удовлетворение? Дали се е смятал за най-великия и най-силния човек в света? Дали е проявил известно презрение към Голиат, или надменност, докато е наблюдавал бягащите филистимци, след което се обърнал да приеме аплодисментите на израилтяните?“

Все недостойни чувства, които в никакъв случай не би се заел да изобрази. Какво би могъл да намери в победилия Давид, което да заслужава пресъздаването му в скулптура? По традиция изобразяваха Давид след победата. Но подир битката следва низходяща градация, кулминационната точка вече е отминала.

Кое тогава е значимото в Давид? Кога Давид става исполин? След като убива Голиат? Или в онзи миг, когато решава да премери силите си с него? Давид, който праща камъка с прашката с безпогрешна и убийствена точност? Или Давид преди започването на битката, когато решава, че израилтяните трябва да бъдат освободени от филистимското робство? Нима решението не е по-важно от самия акт, нима характерът не е по-съществен от постъпката? Ето защо според

него решението, което Давид взема, го правеше исполин, а не самото убиване на Голиат. Досега Микеланджело се беше заплел, защото бе затворил себе си и Давид в неподходящ отрязък от времето.

Как бе могъл да бъде толкова глупав, толкова сляп? Давид, изобразен след битката с Голиат, не би могъл да представлява друго освен библейския Давид, една определена личност. Ала него не го задоволяваше портретуването на отделен човек; той диреше универсалния човек. Общочовека, който още от началото на битието е бил изправен пред решението да се бие за свобода.

Това беше онзи Давид, когото той търсеше, уловен във върховния миг на победна решителност, ала все още със следи от страх, колебливост, непоследователност, съмнение; човекът, който е искал да следва собствения си път между хълмовете на Ерусалим, който не се е интересувал от стълкновенията на армиите и от материални награди. Човекът, убил Голиата, щеше да свърже целия си живот с войната и нейната причина — властта. Затова на лицето му все още щеше да личи нежелание да се откаже от щастливия пастирски живот заради живот сред дворци, царе, завист и сплетни, при който ще се разпорежда със съдбата на други хора. Такова бе раздвоението на всеки човек: размисъл и действие. Неговият Давид трябваше да разбира, че човек, заел се да действа, би се продал на неумолим господар, който ще го командува дни и години до края на живота му; той трябваше да разбира инстинктивно, че никаква награда за постъпката, никакво царство, власт или богатство не биха могли да възмездят загубата на спокойния му живот.

Да действуваш значи да се приобщиш. Давид би трябвало да се съмнява, че иска да се приобщи. Той бе живял самотен живот. Хванеше ли се веднъж на борба с Голиат, нямаше да има връщане назад, още повече, ако излезеше победител, а не победен. Именно предчувствието за това, което сам щеше да направи на себе си, и за това, което светът щеше да му направи, го е карало да се колебае, да не иска да промени начина си на живот. Труден, много труден ще да е бил този избор.

Тази идея откри широки простори пред Микеланджело. Той хвърчеше, рисуаше с вещина и устрем; моделира от глина фигура, висока две педи, но пръстите му не успяваха да догонят неговите мисли и чувства; с удивителна лекота разбра къде се крие Давид. Недостатъците на колоната се превръщаха в предимство, навеждаха го

на просто изображение, което никога не би му хрумнало, ако колоната беше непокътната и свършена. Сега мраморът оживя.

Умореше ли се да рисува или моделира, той отиваше при приятелите си от кръжеца да поприказва вечер. Сансовино се пренесе в двора при Катедралата, за да започне ваянето на „Свети Йоан кръщава Христос“ за източната врата на Баптистерията; той си нагласи работилница между Микеланджеловата и навесите на зидарите на Бепе. Когато на Рустичи му омръзваше да работи сам върху скиците за една глава на Бокачо и едно благовещение в мрамор, той идваше в двора и скицираше с Микеланджело и Сансовино. После към тях се присъедини и Бачо, за да проектира едно разпятие, което се надяваше да му възложат от черквата „Сан Лоренцо“. Буджардини им носеше в гърне топъл обед от близката гостилница и някогашните ученици прекарваха един приятен час, като Ардженто поднасяше храната на Микеланджеловата дъсчена маса до задната стена. Соджи, горд с едновременешните си другари по професия, се отбиваше сегиз-тогиз с количка салами за общия обед.

Понякога Микеланджело изкачваше склона към Фиеволе, за да даде на Луиджи урок по обработка на пиетра серена, което очевидно доставяше удоволствие на шестгодишното момченце. То беше ведролико, хубаво дете, с чертите на чичо си Джулиано и будния ум на Контесина.

— Ти се занимаваш чудесно с Луиджи — каза веднаж Контесина. Един ден трябва да си имаш собствен син.

Микеланджело поклати отрицателно глава.

— Както повечето художници аз съм голтак. Свърша ли една поръчка, трябва да търся друга, да работя там, където се намери работа: в Рим, Неапол, Милано или дори Португалия, както Сансовино. Това не е живот за семеен човек.

— Причините са дори по-дълбоки — каза Контесина с тихия си уверен глас. — Ти си се оженил за мрамора. Бакхус, Пиета, Давид са твоите деца. — Двамата седяха близо един до друг. Толкова близо, колкото бяха седели някога в двореца на Медичите. — Докато си във Флоренция, Луиджи ще ти бъде като син. Медичите имат нужда от приятели. Художниците също.

Кардинал Пиколомини изпрати своя представител във Флоренция, който поиска да види статуите за Брензовия олтар.

Микеланджело му показва завършените „Свети Петър“ и „Свети Павел“ и започнатите фигури на папите, като обеща да ги свърши скоро. На другия ден в работилницата дойде Бачо; дяволитото му лице бе сбърчено в усмивка. Беше получил поръчката за Разпятието. Понеже в „Сан Лоренцо“ нямаше къде да работи, той попита Микеланджело може ли да използва работилницата му на занаятчийския площад.

— Вместо да ти плащам наем, мога да завърша двамата папи, като се водя по скиците ти — предложи той.

Бачо направи скулптурите добре. При четири готови фигури и завършения Свети Франциск Микеланджело реши, че трябва да си поотдъхне от кардинал Пиколомини. Когато Бачо започна да вае Разпятието, Микеланджело се зарадва, че го е приел при себе си; работата му беше правдива, пълна с чувство.

Ардженто миеше работилницата всяка вечер след завръщане от Катедралата. Той бе доволен от Флоренция — денем работеше в двора на Катедралата, а вечер общуваше с другите млади чираци от площада, които също спяха в работилниците. Всеки от тях носеше по нещо за общата трапеза.

Най-хубавото бе, че Джулиано да Сангало се завърна от Савона, където бе завършил един дворец за кардинал Ровере в родовото имение на кардинала. На тръгване от Савона Сангало бил заловен и държан шест месеца в затвора от пизанците и се бе наложило да се плати за него откуп от триста дуката. Микеланджело отиде на гости в дома му в Квартала на слънцето, до „Санта Мария Новела“. Сангало все още настояваше, че кардинал Ровере ще бъде следващият папа.

— Разкажи за твоя проект за исполина — подкани го той. — Чул ли си нещо за интересни архитектурни проекти във Флоренция?

— Има няколко много спешни — отвърна Микеланджело. — Един въртящ се статив, достатъчно здрав, за да издържи близо хилядакилограмовата мраморна колона, тъй че да мога да си контролирам светлината и слънцето. Едно скеле, високо петнайсет стъпки, чиято височина да мога да променям и да работя около мрамора.

Сангало се развесели.

— Ти си най-добрият ми клиент. Да вземем перо и хартия. Ето какво ти е нужно: четири греди с напречни летви, на които можеш да

слагаш дъските от едната или другата страна, ей тъй... Колкото до въртящия се статив, това е работа за инженер...

Надвиснаха тежки дъждовни облаци. Бепе и работниците му направиха дървен покрив, който се издигаше под остър ъгъл от задната стена, оставяйки достатъчно пространство за високата седемнайсет стъпки колона, след което го покриха с керемиди, за да не капе при дъжд.

Неговият мрамор все още лежеше на земята. Той сложи върху него дъска със същите размери и накачи от двете и страни връвчици с оловни тежести, които да показват на кое място ще търси темето на Давид, ръката, вдигната, за да вземе прашката, таза, изнесен встрани от издълбаното място, камъка в огромната десница, дънера, подпиращ десния прасец. После отбеляза тези места с въглен и с помощта на Бепевите работници, увеличени сега на петнадесет, привърза колоната и с макари я изправи бавно на въртящия се статив. После двамата с Ардженто сковаха скелето от четири греди с напречни летви, на които да се слагат дъските на нужната височина.

Сега мраморът го призова и му се отдаде изцяло. Микеланджеловите сечива се впиваха в плътта му страшно дълбоко, диреха лактите, бедрата, гърдите, слабините, коляното. Белите кристали, спали летаргичен сън половин век, отстъпваха драговошно при всеки допир — от най-нежния досег до силните удари, когато чукът и длетото препускаха без спиране от глезена през коляното до бедрото, при което той, усетил в себе си сили за сто души, забравяше установените седем такта работа и четири за почивка.

Това беше най-славният му опит в работата с мрамор; никога до досега не бе имал такава широта на фигурата, такава простота в замисъла; никога досега не бе обладаван от такова чувство за точност, сила, дълбочина, от такъв всепоглъщащ плам. Сега не можеше да мисли за нищо друго, не му даваше сърце да спре работа, за да се нахрани или преоблече. Задоволяваше своя глад за мрамор по двадесет часа на ден, лютивият прах ставаше на пихтия в ноздрите му, косата му побеляваше като Фичиновата, трептенията на мрамора преминаваха през длетото и чука в раменете му, после надолу в гърдите, в

слабините, бедрата и колената, туптяха и пулсираха в тялото и главата му дълго след като той се хвърляше на леглото изтощен и ликуващ. Умореше ли се дясната ръка да размахва чука, той го прехвърляше в лявата и тогава дясната насочваше длетото с не по-малка точност и чувствителност. Вечер ваеше на свещ, несмущаван от никого, защото Ардженто се прибираше по залез-слънце в другата работилница. Веднаж каза на Сангало, който понякога се отбиваше след вечеря да провери статива и скелето:

— Иска ми се да вая цели години, денем и нощем, без никакво прекъсване.

— Вече е полунощ, ще измръзнеш в тази барака. Не ти ли е студено?

Микеланджело хвърли на приятеля си дяволита усмивка и кехлибарените му очи светнаха като котешки нощем.

— Студено ли? Аз горя от треска. Виж как се очертава вече напрежението в торса. Още няколко дни и от него ще бликне живот.

Той разреши трудността със задълбаното място, като разположи фигурата под наклон от двадесет градуса спрямо самата колона, диагонално, косо на мрамора, тъй че лявата страна на Давид да заеме свободния мрамор. После като инженер заложи в проекта здрава вертикална ос, която започваше от дясното стъпало, продължаваше под десния крак, подпрян от късия дънер, през бедрото и торса, през могъщия врат до лицето и главата. С тази солидна ос неговият Давид щеше да стои прав; никога не би рухнал вътрешно.

Ключът към красотата и баланса на композицията беше дясната ръка на Давид, хванала камъка. Тя бе онази форма, от която произхождаха останалата анатомия и състояние на Давид; тъй както ключът на „Бакхус“ беше вдигнатата ръка с купата вино, а ключът на „Пиетата“ — лицето на Мадоната. Тази ръка с изпъкнали вени създаваше ширина и обем, за да компенсира по-сухото ляво бедро, а китката и лакътят щяха да бъдат най-деликатната форма в композицията.

Работата все повече го поглъщаше и Граначи не можеше вече да го убеди да идва за вечеря във вилата; той ходеше рядко на срещите на кръжеца у Рустичи, и то само ако нощта се случеше толкова влажна и хладна, че бе невъзможно да се работи. Едва успяваше да се съсредоточи върху разговора, който водеха, камо ли да участва в

него. Леонардо да Винчи единствен се възмущаваше от него, като казваше, че няма право да идва при тях с тези мръсни дрехи и сплъстена от прах коса. От измъченото изражение на Леонардовото лице и лекото посмъркване на аристократичните ноздри Микеланджело разбираше, че за Леонардо той мирише неприятно. И може би наистина бе тъй, защото не сваляше дрехите си по цели седмици, дори за спане; ала той бе прекалено погълнат, за да обръща внимание на тези неща. По-лесно бе да престане да ходи на сбирките на кръжеца.

Дойде Коледа и Микеланджело отиде с домашните си на голяма литургия в „Санта Кроче“. Ала не зачете Новата година, дори не отиде на празненството у Рустичи, за да посрещне с кръжеца 1502 година. През мрачните януарски дни Ардженто хвърляше въглища в четирите мангала, за да е топло за работа, а Микеланджело беше в стихията си — въртеше статива, за да хване повече светлина, качваше и сваляше дъските на скелето, слагаше ги ту напред, ту назад и работеше едновременно от четирите страни, като оставяше дебели стени между краката и между ръцете и масивното тяло. Вратът беше толкова дебел, че бе възможно да работи, без да се страхува, че главата може да се счупи. Той остави доста мрамор около внушителната глава, за да може впоследствие да извае къса, рошава, къдрава коса.

Содерини дойде да види как върви работата. Той знаеше, че Микеланджело няма да го оставят на мира у дома, докато не бъде определено възнаграждението за Давид. Към средата на февруари, след петмесечна работа, Содерини го попита:

— Смяташ ли, че вече достатъчно си напреднал, за да видят двата съвета работата? Мога да ги повикам тук и да уредим окончателно договора.

Микеланджело погледна статуята. Изучаването на анатомията беше оказало силно влияние върху работата му; макар и още в началото, длетото му беше изсякло движението на мускулите на прасците, на бедрата и гърдите, беше извадило на повърхността на кожата вътрешния живот. Микеланджело обясни на Содерини, че мускулите се състоят от влакна, които вървят успоредно; всяко движение в Давид върви по тези успоредни нишки. После той неохотно се върна към въпроса на Содерин.

— Никой художник не обича да гледат работата му недовършена.

— Съветите може да платят доста повече, ако изчакаш, докато я завършиш...

— Но не мога — въздъхна Микеланджело. — Колкото и да платят, това няма да ми компенсира още две години несгоди с баща ми.

— Още две години? Въпреки че фигурата е вече толкова оформена?

— Никога досега не съм работил по-бързо.

— Ще доведе членовете, щом се съберем в някой слънчев ден.

Дъждовете си отидоха. Слънцето се показва ясно и топло и изсуши камъните на града. Микеланджело и Ардженто свалиха керемидите на покрива и ги прибраха за другата зима, после махната дъските и слънцето заля бараката. Всяка фибра в тялото на Давид пулсираше от живот, хубавите синкавосиви жили на мрамора минаваха по краката като човешки жили, а десният крак вече носеше твърдо по-голямата част от тежестта.

Содерини обади, че ще доведе членовете на двата съвета на другия ден по обед.

— Ардженто, почвай да разтребваш! — извика Микеланджело. — Отпадъците май не са изхвърляни от два месеца.

— Аз не съм виновен — възрази Ардженто. — Вие все седите тука и аз не мога да помета. Дори ми се струва, че ви прави удоволствие да газите до глезени в тия парчетии.

— Прав си, така е, но този боклук ще отвлича вниманието на членовете на Съвета.

Какво трябваше да каже на хората, които щяха да дадат своята преценка? Щом му бяха нужни месеци напрегнато мислене, за да стигне до тази идея за Давид, едва ли можеше да се надява, че за един кратък час ще успее да обясни това свое отклонение от флорентинската традиция. Дали тези хора ще разсъждават върху това, което езикът му казва, или върху това, което ръката му е изваяла?

Ардженто измете и подреди работилницата. Содерини пристигна с шестнадесет души тъкмо когато забиха камбаните на Джотовата кампанила. Микеланджело посрещна сърдечно дошлите, между които познаваше Микелоцо, ковчезник на Гилдията на сукнарите, консулите Пандолфини и Джовани ди Паньо дели Албици, Паоло де Карнесеки, от Благоустройствения съвет, нотариуса на Съвета Бамбели и някои други. По-възрастните все още се пазеха от студа: носеха дълги тъмни

наметала, пристегнати около врата, които стигаха до обувките им с тъпи върхове и катарами; но по-младите и по-дръзките посрещаха пролетта с пъстроцветни чорапи, с фамилните гербове на тях, и ризи с цепнати ръкави.

Те се скупчиха около полуродения Давид и се втренчиха с благоговение във високата фигура. Микелоцо помоли Микеланджело да им покаже как работи мрамора. Скулпторът взе чука и длетото и им показа как горната част на длетото потъва в чука, тъй както острието потъва в мрамора, без да се получава сътресение, а само мека, проникваща сила. Той им обясни, че рязкото прекъсване на всяко забиване на длетото причинява леко ровене при вдигането му, затова колкото по-дълга е браздата, толкова по-малко са отломъците.

Микеланджело ги накара да обиколят Давид, посочи им здравата вертикална ос, показва им как ръцете ще бъдат освободени от ажурите, свързващи ги под ъгъл с торса, показва им също дънера, който единствен ще остане да подпира голия исполин. Фигурата все още стоеше наклонена в изправената колона, но той им обясни, че с падането на излишния мрамор Давид ще застане в право положение.

На другия ден следобед Содерини дойде в работилницата при Катедралата с официален документ в ръка и потупа Микеланджело по гърба.

— Двата съвета са доволни. Да ти го прочета ли? „Почитаемите главни консули на Гилдията на сукнарите решиха, че благоустройственият съвет на Катедралата може да даде на скулптора Микеланджело Буонароти четиристотин златни флорина като възнаграждение за исполина, наречен Давид, който се намира в работилницата, и че Микеланджело трябва да завърши работата за две години, считано от днес.“

— Сега мога да не мисля за пари, докато я завърша. Това е рай за един художник.

Той изчака, докато Лодовико повдигна отново въпроса.

— Възнаграждението вече е определено, татко: четиристотин златни флорина.

Очите на Лодовико светнаха и озариха хлътналите му бузи.

— Четиристотин флорина! Чудесно! Плюс шест флорина на месец, докато я работиш...

— Не.

— Сигурно в тая сума не са включени флорините, които получаваш всеки месец, нали? Не вярвам да са толкова стиснати, че да ти вземат тия пари.

— Още две години ще получавам по шест флорина месечно...

— А, това е добре. — Лодовико взе перото. — Да видим, двајесет и четири по шест равно на сто четирийсет и четири плюс четиристотин равно на петстотин четирийсет и четири флорина — много добра сума.

Микеланджело отвърна студено:

— Не. Само четиристотин флорина. Това е всичко. Парите, които получавам всеки месец, са предплата. Накрая ще ги приспаднат.

Радостта изчезна от лицето на Лодовико, като видя, че губи сто четиридесет и четири флорина.

— Това не е право — измърмори той, първо ти дават пари, после ти ги вземат.

И Микеланджело разбра какво предстоеше: Лодовико щеше да ходи намръщен, като че ли някой бе го изиграл. В последна сметка Микеланджело не беше си спечелил спокойствие. Може би не съществуваше такова нещо като спокойствие.

За да обозначи най-изпъкналите части отпред — лявото стъпало на Давид, лявото коляно, дясната китка, левия лакът и ръката до рамото, — той закрепил глави на пирони в мрамора. След определянето на тези точки можеше да вае възходящата линия от коляното през бедрото и гърдите, очертаваща непоколебимата физическа жизненост на Давид; плътта на корема, в който Давид усещаше тръпките на нетърпението; лявата ръка с прашката, мощната десница, стегната и пригответила камъка. За всеки случай остави отзад много мрамор, който накрая щеше да му трябва, защото той не забравяше, че една статуя се гледа от четиридесет страни. Давид беше замислен като независим човек, който да стои. В напълно свободно пространство. Тази статуя никога не биваше да се поставя в ниша или до стена, да се използва за украса на някоя фасада или за да омекоти острия ъгъл на някоя сграда. Давид трябваше да остане винаги свободен. Светът беше бойно поле, а човекът — винаги в напрежение, несигурен на своя клон. Давид беше борец; не брутален, безчувствен рушител, а човек, способен да извоюва свободата си.

Фигурата вече ставаше настъпателна, започваше да напират извън собствената си маса, мъчеше се да се определи в пространството.

Темпото му дотолкова отговаряше на този устрем на материала, че Сангало и Сансовино, които го посетиха един неделен следобед, останаха поразени от неговия плам.

— Никога не съм виждал подобно нещо — възкликна Сангало. — За четвърт час той изчука толкова много от този твърд мрамор, колкото изчукват в кариерата трима каменоделци за четири часа.

— Не количеството ме плаши — добави Сансовино, — а тази стремителност. Като гледам как хвърчат във въздуха отломъците, струва ми се, че цялата фигура ще се разхвърчи на парчета.

— Микеланджело — извика Сангало, — длетото ти следва нужната линия толкова отблизо, че ако засече само на косъм по-дълбоко, рискуваш да развалиш всичко.

Микеланджело прекъсна работата, обърна се и погледна приятеля си.

— Излезе ли веднаж мраморът от кариерата, той вече не е планина, а река. Може да тече, да променя своето течение. И аз тъкмо това правя — помагам на тази мраморна река да промени руслото си.

Двамата се прибраха по домовете си, а Микеланджело седна в нозете на „Давид“ и вдигна глава към него. Помисли си: „За да даде плод, на една мраморна колона и е нужно толкова време, колкото и на една фиданка.“ И все пак всяка отделна форма в тази скулптура вече отразяваше времето и обичта, които той тъй щедро и бе посветил. И той не се плашеше от предупреждението на Сансовино, защото сам се беше слял с центъра на тежестта на този мраморен къс, беше влязъл в сърцевината му, усещаше балансиращата тежест на ръцете, краката, торса, главата, като да бяха негови собствени. Отдялваше ли от мрамора, вършеше това, знаейки точно колко плът може да махне, без да има някаква опасност.

Единственият трън в тази плът, негова и на Давид, бяха пренебрежителните думи на Леонардо да Винчи за скулпторското изкуство. В очите на Микеланджело това бе сериозна опасност. Влиянието на Леонардо във Флоренция се разширяваше; ако той можеше да убеди достатъчно много хора, че мрамороделството е второстепенно изкуство, завършеният Давид щеше да бъде посрещнат с безразличие. Микеланджело изпитваше все по-належаща нужда да отвърне на удара.

На другата неделя, когато кръжецът се събра у Рустичи и Леонардо пак се изказа пренебрежително за ваятелството, Микеланджело каза:

— Вярно, скулптурата няма нищо общо с живописиста. Тя си има своя собствена сфера. Но първобитният човек е ваял от камък в течение на хиляди години и едва след това е започнал да рисува по стените на пещерите. Скулптурата е първото, началното изкуство.

— И това вече го обрича на гибел — отвърна Леонардо с тънкия си глас. — То е задоволявало човека преди развитието на изящното живописно изкуство. И сега вече загива.

Вбесен, Микеланджело отвърна с лична нападка.

— Не е ли истина, Леонардо — запита той, — че твоята конна статуя в Милано е такава грамада, че никога не може да се отлее! И

следователно никога няма да се осъществи като бронзова скулптура? И че твоят огромен глинен модел се разпада толкова бързо, че е станал посмешище на Милано. Нищо чудно, че говориш против скулптурата, ти не си способен да завършиш поне една статуя!

В стаята настъпи неловко мълчание.

Няколко дни по-късно Флоренция научи, че въпреки дадения му откуп Чезаре Борджия настъпва към Урбино и се мъчи да вдигне бунт в Арецо срещу властта на Флоренция. Леонардо да Винчи беше постъпил във войската на Чезаре Борджия като инженер, за да работи заедно с Ториджани и Пиеро де Медичи.

Микеланджело побесня.

— Той е предател! — кресна гневно Микеланджело пред Рустичи, който се грижеше за имуществото на Леонардо по време на отсъствието му. — Чезаре Борджия предлага голяма заплата и Леонардо е готов да му помогне в покоряването на Флоренция. След като бе приет така добре тук и получи такива важни поръчки...

— Всъщност не е чак толкова страшно — каза успокоително Рустичи. — Леонардо просто е разпилян човек. Изглежда, че няма да завърши картината си „Мона Лиза“. Той се интересува повече от своите нови бойни машини, отколкото от изкуството. В предложението на Чезаре Борджия е видял възможност да изпробва голяма част от изобретенията си. При това не разбира нищо от политика.

— Иди кажи това на флорентинците, когато неговите нови машини сринат стените на града — отвърна язвително Микеланджело.

— Ти си прав да изпитваш такива чувства към него, Микеланджело, но недей забравя също, че той е неетичен. Него не го интересува кое е справедливо и несправедливо спрямо хората, а само кое е истина и лъжа в науката и знанието.

— Струва ми се, трябва да съм доволен, че се отървах от него. Преди той пак беше избягал — нямаше го осемнайсет години. Дано не го видим още толкова.

Рустичи поклати тъжно глава.

— Вие двамата се извишавате като Апенините над всички нас, а пък толкова се ненавиждате. Това е безсмислено. Или може би не е?

Смяната на годишните времена донесе чудно топло време. Случайните превалвания не бяха опасни за „Давид“, само го измиваха от мраморния прах. Микеланджело работеше по долни гащи и

сандали, а слънцето печеше тялото му и вливаше в него своята сила. Той се катереше и спущаше по стълбата като котка, работеше якия врат, внушителната глава и гъстите къдри, покачен най-горе на скелето, оформяше гръбначния стълб крайно грижливо, за да покаже, че той крепи и насочва цялото тяло и е главната пружина на всички движения. Не можеше да остави някаква част от „Давид“, която да не е осезаема и съвършена. Той никога не бе разбирал защо изобразяваха ерогенната зона като грозна. Ако бог е създал човека — а библията пишеше, че Адам е негово творение, — нима е замислил детеродните органи като нещо срамно и нещо гадно? Може би човекът бе опорочил тяхното значение, както бе успял да опорочи толкова други неща на земята; но какво общо имаше това с неговата статуя? Презряното той щеше да направи божествено.

Микеланджело не следеше времето. Ваеше по цял ден. Късно в някоя душна вечер той присядаше на хладните мраморни стъпала на Катедралата, където все още се събираха младите флорентински художници, за да чуе импровизираните на китара песни, да размени дума за предстоящите поръчки в Тоскана и да послуша как Якопо подмята кое от минаващите момичета е „креватно“ — точно тъй, както бе подмятал преди четиринадесет години. През юни избраха Пиеро Содерини като гонфалониер за още два месеца. Народът започна да се пита защо Содерини да не управлява по-дълго, понеже той беше най-подходящият човек в Тоскана за този пост.

Когато научи, че Контесина ще има ново бебе, Микеланджело отиде в канцеларията на Содерини, за да се застъпи за нея.

— Защо да не се върне в своя дом и да роди в него детето си? Тя не е извършила престъпление срещу републиката. Тя е първо дъщеря на Лоренцо Великолепни, а после съпруга на Ридолфи. Животът и е застрашен при това заточение в онази селска къща, където няма никакви удобства...

— От хиляда години селяните раждат децата си в такива къщи.

— Но Контесина не е селянка. Тя е изнежена. Отгледана е при други условия. Не може ли да се застъпите пред Съвета на седемдесетте?

— Невъзможно. — Гласът на Содерини прозвуча равно, безизразно. — Най-добре ще е да не споменаващ повече името Ридолфи.

По средата на двумесечния мандат на Содерини Арецо и Пиза отново се разбунтуваха, Арецо приветствува Пиеро де Медичи и му обеща помощ за покоряването на Флоренция, Чезаре Борджия се въздържахе да нападне града само поради страх от френски репресалии, градските порти се държаха заключени и през деня, а на живеещите покрай реката бе забранено да спускат стълби, за да не би някой да влезе в града; и тъкмо тогава Микеланджело получи покана да вечеря със Содерини в Палацо делла Синьория. Светлината беше удобна за работа до седем, след което Микеланджело се прибра в къщи, за да си сложи ленена риза.

Содерини бе седнал пред ниска маса, дългата му жълто-бяла коса все още бе влажна от миенето. Двамата размениха мисли за „Давид“, а после Содерини му каза, че Съветът на седемдесетте се готви да промени конституцията. Занапред гонфалониерът щеше да се избира до живот. След това Содерини се наведе над масата свободно, доверително.

— Микеланджело, нали си чувал за Пиер дьо Роан, маршала на Жийе? Той идва тук през хиляда четиристотин деветдесет и четвърта година, при нашествието на Шарл Осми, като един от неговите най-доверени съветници. Може би си спомняш също, че в двора на Медините бронзовият „Давид“ на Донатело заемаше най-видно място.

— В деня, когато плякосваха двореца, ме блъснаха така силно в тази статуя, че ми излезе цицина на темето.

— В такъв случай знаеш я добре. Сега нашият посланик при френския двор ни пише, че маршалът се бил влюбил в Донателовия „Давид“ по време на престоя си в двореца на Медичите и искал да има един „Давид“. Години наред ние купуваме с пари френското покровителство. Не би ли било удовлетворение за нас поне веднъж да заплатим за това покровителство с произведение на изкуството?

Микеланджело вдигна очи към човека, станал толкова добър негов приятел. Невъзможно бе да му откаже. Затова той попита:

— Това значи ли, че трябва да копирам Донатело?

— Няма да е опасно, да речем, ако внесеш някои малки изменения. Но не дотам, че да разочароваме спомените на маршала.

— Никога не ми се е удавала възможност да сторя нещо за Флоренция. Това би ме изпълнило с радост. Само че на времето бях

идиот и не пожелах да се науча да лея въпреки напътствията на Бертолко.

— Ние имаме добри леяри във Флоренция: Бонакорсо, Гиберти, леяр на топове, Лодовико Лоти, леяр на камбани.

Чувството, че изпълнява патриотичен дълг, избледня, когато той застана отново пред Донателовия „Давид“ в двора на Синьорията. Толкова се бе отдалечил в своята фигура от Донателовия замисъл! Щом не му се искаше да копира Донатело и същевременно не можеше да промени неговия „Давид“?...

Той се върна в двора на сутринта със сандък за сядане и листа пожълтяла рисуваелна хартия. Нарисуваният от него „Давид“ изглеждаше с няколко години по-стар от Донателовия, по-мъжествен и мускулест — рисунка с вътрешно напрежение, което можеше да се предаде в мрамор, но което почти липсваше в гладкия бронзов юноша пред него. Той вдигна арматура върху задната маса в работилницата и през редките часове за отмора транспонира рисунките в груб глинен модел — натрупа гола фигура с тюрбан на главата. Стана му смешно, като си помисли, че заради интересите на Флоренция трябваше да моделира и главата на Голиат, върху която Давид е стъпил победоносно. Маршалът никога не би останал доволен без тази глава.

Чудесното време трая до първи ноември, когато Содерини бе въведен в длъжността гонфалониер до края на живота си с колоритно тържество пред Синьорията, където се събра цяла Флоренция, а Микеланджело стоеше напред, горд, с чувство за сигурност. После нахлу мразовита зима. Микеланджело и Ардженто сложиха покрива и наредиха отново керемидите. Четирите мангала не можеха да надвият силния студ. Микеланджело не сваляше шапката с наушниците. Бепе окачи платнище на отворената страна на работилницата, което пресече пътя на малкото светлина от забуленото небе. Сега Микеланджело страдаше не само от студа, но и от мрачината. Работеше на свещ и лампада. И пролетта не му помогна много; в началото на март заваляха проливни дъждове и не опряха с месеци.

Към края на април получи покана за вечеря в новия апартамент в Синьорията. Приемът бе уреден от Мона Арджентина Содерини, първата жена, допусната да живее в Палацо делла Синьория. Украсата на апартамента беше работа на Джулиано да Сангало и младия Бачо д'Аньооло; дневната, трапезарията и спалнята бяха преди канцеларии,

използувани от градския нотариус и съдия. В трапезарията имаше стенописи, таванът и бе позлатен, шкафовете и бюфетът — инкрустации. Масата беше сложена пред топлатата и весела камина. Микеланджело свали зелената си наметка и доволен от вида си, остана по светлосива вълнена риза. Содерини се похвали със саксиите на жена си по прозорците.

— Известно ми е, че някои хора роптаят, задето се харчат пари за сандъчета по прозорците — каза той неловко, — но според мен по този начин те всъщност искат да кажат, че жените нямат място в Палацо делла Синьория.

След вечерята Содерини помоли Микеланджело да го придружи до Катедралата.

Години наред флорентинците говорят, че би трябвало да се изваят за катедралата дванадесетте апостоли. По-големи от естествен размер. От идеален саравецки мрамор. Така би се изпълнило това огромно пространство, нали?

— Със светлината на хиляди свещи.

Содерини се спря от задната страна на централния олтар срещу мраморните певчески амвони на Донатело и Делла Робиа.

— Говорих с членовете на двата съвета. Те намират идеята превъзходна.

Вцепенен, Микеланджело промълви:

— Това е работа за цял живот.

— Както са били и вратите на Гиберти.

— Бертоaldo тъкмо това искаше от мен: цялостно творчество.

Содерини хвана Микеланджело под ръка и го поведе по дългия кораб към отворената врата.

— По този начин ще станеш официалният скулптор на Флоренция. Договорът, който обсъждах с двата съвета, предвижда да ти се построи къща с ателие по твой план.

— Собствена къща! И ателие!

— Мислех, че това ще те зарадва. Можеш да правиш по един апостол на година. С предаването на всеки апостол ще изплащаш по една дванайсета от къщата и ателието.

Микеланджело се спря при вратата. Обърна се и огледа огромната празна катедрала. В нея положително имаше място за дванадесетте апостоли.

— Утре е месечното общо събрание на двата съвета. Поканен си да присъствуваш.

Микеланджело се усмихна мъчително. Изстиннал и разтреперан, той се отправи към хълмовете, доволен, че беше взел топло облекло. Когато започна да се изкачва към Сегиняно, изпоти се, като че имаше треска. Не можеше да съсредоточи мислите си върху коя и да е страна на договора, предложен от Содерини. След малко стигна в селската къща в Сетиняно и в този миг гордостта взе връх: беше едва двадесет и осем годишен, а щеше да има собствен дом и скулпторско ателие в което да вае внушителни фигури. Той застана на терасата сред другите мъже от фамилията Тополино и започна да цели блокове пиетра серена на дълги плочи.

— Най-добре е да ни кажеш, преди да си се пръснал — подхвърли бащата.

— Вече съм човек със състояние.

— Какво състояние? — попита Бруно.

— Ще имам къща.

Той им каза за дванадесетте апостоли. Бащата извади бутилка отлежало вино, запазено за сватби и раждания на синове. Пийнаха по чаша за сполуката му.

Възбуждението потуши гордостта. Той се спусна по хълма, преброди потока по камъните, изкачи насрещния склон и застана за миг, загледан в къщата, от която помнеше майка си. Колко би се гордяла тя с него, колко щастлива би била!

Но защо той самият не беше щастлив? Дали защото не му се щеше да вае дванадесетте апостоли? Защото се колебаеше да се обвърже с договор, който щеше да погълне следващите дванадесет години от живота му? Защото още веднъж щеше да бъде принуден да прави изцяло облечени фигури? Той не беше уверен дали ще успее да понесе това след прекрасната свобода на „Давид“. Дори Донатело бе изработил само един-два апостоли от мрамор. Как щеше той да създаде нещо ново и различно във всяка от дванадесетте фигури?

Нозете му го поведоха към приятеля му Джулиано да Сангало, когото намери пред чертожната маса. Сангало вече знаеше за предложението; Содерини беше поканил него и Сладкодумеца на събранието, което щеше да се състои на другия ден следобед, за да

присъствуват при подписването на договора. Предвиждаше се Сладкодумеца да изготви плановете за къщата.

— Сангало, не мога да кажа, че съм мечтал за подобна работа. Трябва ли един скулптор да се залавя със задача, която ще му отнеме дванайсет години, ако няма страшно желание да я изпълни?

Сангало отвърна безучастно:

— Сума години са това.

— Доколкото скулпторът живее от поръчки, той си остава наемен работник.

— Живопис и скулптура винаги са били възлагани чрез поръчки. Знаеш ли някакъв друг начин?

— Да създаваш произведения на изкуството по собствена инициатива и после да ги продаваш на онзи, който би ги купил.

— Нечувано.

— Но не и невъзможно.

— Може би не. Но можеш ли да откажеш на гонфалониера и на двата съвета? Те ти предлагат най-голямата поръчка след вратите на Гиберти. Ще ги обидиш и ще изпаднеш в трудно положение.

Микеланджело седеше мрачен, подпрял глава с ръце.

— Знам. Не мога да приема, но не мога и да откажа.

— Сангало сложи тежко ръка на рамото му.

— Приеми договора, построй си собствена къща и ателие, извай толкова апостоли, колкото смяташ, че можеш да направиш сполучливи. Решиш ли да прекратиш, прекратявай; ще изплатиш остатъка от къщата с пари.

— Още един договор като този с Пиколомини — каза мрачно Микеланджело.

Той подписа договора. Новината се разнесе из града с бързината на пресен скандал. Непознати хора го поздравяваха почтително по Виа де Гори. Той кимваше в отговор и се питаше какво ли биха си помислили те, ако знаеха колко нещастен се чувства. В къщи свари своите в семейната стая да обсъждат възбудено плановете си за новата къща. Чичо Франческо и леля Касандра решиха, че искат за себе си третия етаж.

— Гледай да я построят по-бързо — каза баща му. — Колкото по-скоро се пренесем в нея, толкова по-скоро ще престанем да плащаме наем тук.

Микеланджело се извърна и се загледа с неவிждащ поглед в улицата. Заговори спокойно:

— Къщата ще бъде моя. Ателието също. Това няма да е жилище за фамилията.

Настъпи смутено мълчание. После бащата, чичото и лелята заговориха едновременно и той не можеше да различи отделните гласове.

— Как можеш да приказваш такива работи! Твоят дом е и наш дом. Можем да спестим парите за наем. И кой ще ти готви и чисти?

Микеланджело знаеше, че е по-добре да не казва: „Аз съм вече двайсет и осем годишен и е време да имам собствена къща. Спечелил съм си я сам.“ Вместо това той отвърна:

— Мястото е налице, но за строежа имам право да изразходвам само шестстотин флорина. А ми е нужно голямо ателие, високо трийсет стъпки, за да мога да работя в него тези статуи, и широк, застлан с плоча двор. Ще останат пари само за малка къща с една спалня, най-много две...

Бурята трая целия ден, докато накрая всички се измориха. Микеланджело остана твърд като елмаз; с този договор щеше да си спечели поне самостоятелна квартира за работа, уединен остров, където да живее. Но ще не ще, се съгласи да плаща наема на фамилията от месечната си предплата.

Като пригответи глинена фигура на маршаловия „Давид“, изпрати Ардженто при Лодовико Лоти, леяр на камбани, и Бонакорсо Гиберти, леяр на топове. Двамата майстори пристигнаха от леярните си с омацани дрехи. Гонфалониерът беше настоял да помогнат на Микеланджело в отливането на бронзовата статуя. При вида на глинената фигура леярите се спогледаха и Лоти потри очи с опакото на ръката си, очернена със сажди.

— Това не може да се отлее — отсече той.

— Защо не?

— Защото трябва да направите гипсов калъп — каза Гиберти.

— Но аз не разбирам нищо от тоя проклет занаят.

— Ние леем само по калъп на скулптора — отвърна Лоти.

Микеланджело потърси помощ от Рустичи, Сансовино, Буджардини, като очакваше, че те са слушали по-внимателно напътствията на Бертолдо за леенето на бронзови фигури. От тях

научи, че трябва да направи глинена фигура в пълен размер и съвсем завършена, после да отлее върху нея един по един гипсови клинове, да номерира всеки клин, да намаже с мазнина клиновете, където се съединяват, после да ги свали...

— Баста! — изохка Микеланджело. — Нищо чудно, че не съм научил тази работа.

Леярите му донесоха отляната фигура. Той се вторачи намусен в грозната червеникава бронзова скулптура с драскотини, отоци, неравности, с изпъкналости там, където не бяха нужни. Щяха да му трябват секачи, пили, сечива за цизелиране, за да ѝ придаде по-човешки вид; после инструменти за полиране, длета за метал, пемза и масло, за да стане прилична. И все пак надали паметта на маршала би му изневерила дотолкова, че да намери някакво сходство между този „Давид“ и Донателовия! Микеланджело се съмняваше в това.

Първият резултат от договора за дванадесетте апостоли беше едно посещение от негов съсед, когото познаваше още от Пиаца Санта Кроче — Аньооло Дони, негов връстник, чийто баща се бе замогнал от търговия с вълна и беше купил един изоставен дворец до двореца на Албертини в квартал Санта Кроче. Аньооло Дони беше поел от баща си търговията и двореца и спечелил си слава на най-хитрия човек в Тоскана, беше натрупал състояние и преустроил двореца. Той толкова се бе издигнал в търговските среди и висшето общество на Флоренция, че беше вече сгоден за Мадалена Строци.

Бепе доведе Дони в работилницата с виновно изражение, Микеланджело се беше качил високо на скелето и ваеше прашката върху лявото рамо на „Давид“. Той остави сечивата си и слезе по стълбата. Дони носеше скъп фарсет, от който се подаваше бухнала риза; на гърдите и кръста имаше златни закопчалки.

— Ще говоря направо, Буонароти — каза той, когато Микеланджело стъпи на пода. — Искам да ми направиш светото семейство — сватбен подарък за бъдещата ми жена Мадалена Строци.

Микеланджело поруменя от радост; Мадалена беше отраснала с неговия „Херкулес“.

— Строците имат вкус към изкуството — избъбри той. — Светото семейство от бял мрамор...

Малката уста на Дони, заключена между отвесни гънки от двете страни, увисна забележимо.

— Не, не, аз съм този, който имам добър вкус! Аз бях намислил да ти възложя поръчката, не Мадалена. И кой говори за мрамор? Това ще струва сума пари. Искам само картина, която да се сложи на кръгла маса.

— Защо идваш при мен за картина? Аз не съм хващал четка от петнайсет години.

— Само от приятелско чувство. Нали сме от един квартал. Помниш ли, като играехме топка на Пиаца Санта Кроче.

Микеланджело се усмихна иронично. Дони продължи натиска:

— Какво ще кажеш? Светото семейство. За тридесет флорина. По десет за всеки образ. Това е щедро възнаграждение, не е ли тъй? Да смятаме ли, че сме сключили сделката?

— Не знам колко ще ти вземе един живописец, Дони, но имаш възможност да избираш между пет-шест от най-добрите в Италия: Граначи, Филипино Липи. Дори сина на Гирландайо — Ридолфо. Той е на път да стане голям майстор. И няма да ти вземе много.

— Виж какво, Буонароти, искам именно ти да направиш тази картина. Не ми трябва нито Липи, нито младият Гирландайо. Аз вече питах гонфалониера Содерини.

— Но това е глупаво, Дони. Нима ти даваш вълната да я тъче майстор на ножици?...

— Всеки знае, че ваятелството е само незначителна частица от изкуството на един художник.

— Стига! — изръмжа Микеланджело, разгневен от тези думи, напомнящи му Леонардовото пренебрежително отношение.

— Ще ти нарисувам светото семейство. За сто златни флорина.

— Сто! — изписка Дони така, че можеше да се чуе из целия двор. — Как можеш да изнудваш един от най-добрите си приятели? Другаря от детските игри. Все едно да ограбиш кесията на брат си.

Споразумяха се за седемдесет флорина; но едва когато тъпанчетата на Микеланджело се продъниха. От лукавата усмивчица в хитрите очи на Дони Микеланджело разбра, че Дони го беше надхитрил или поне надвикал и щеше да плати стоте флорина, ако той не бе отстъпил. На вратата Дони каза любезно:

— Ти беше най-слабият играч на топка в махалата. Учудва ме едно: как може да си толкова лош играч на топка и толкова добър скулптор? Във всеки случай сега положително си най-известният художник.

— За това ли ме търсиш, защото съм на мода?

— За какво да те търся, ако не за това? Кога ще видя скиците?

— Скиците са моя работа. А завършената картина — твоя.

— Но ти се беше съгласил кардинал Пиколомини да види скиците ти.

— Стани и ти кардинал.

След излизането на Дони Микеланджело си даде сметка, че е идиот, щом като бе допуснал Дони да го подведе да приеме поръчката.

Какво разбираше той от живопис? И какво го интересуваше живописиста? Би могъл да скицира светото семейство, рисуването щеше да му бъде забавно. Но да живописва, да оцветява! Младият Ридолфо би се справил много по-добре от него.

Все пак интересът му бе подразнен. Той имаше десетки скици на Мадоната с младенеца, направени за братя Мускрон от Брюге, в случай че подпишеха договора с Якопо Гали. Тези скици бяха духовно наситни, далеч от мирския живот. За светото семейство идеята трябваше да бъде противоположна по дух: земна, семейство от прости хора.

Както винаги в горещите летни дни, когато си позволяваше да почине, той взе да обикаля пътищата на Тоскана, като рисуваше селяните по нивите или как ядат пред прага в прохладната вечер, или как младите селски майки кърмят бебетата си, преди да ги сложат в креватчетата под сводовете в двора. За поръчката на Дони нарисува в една къща здраво младо момиче с яки крайници, в друга — пълничко, червенобузо, къдрокосо дете, в трета — плешив, брадат дядо и от тях направи привързано семейство, седнало на тревата. Тоновете за ръцете, лицата, нозете и голичкото дете не представляваха трудност. Ала облеклото на майката и Йосиф и одеялцето на детето не му се удаваха.

Граначи се отби при него и се засмя на объркването му.

— Искаш ли да ти положи боите? Ти правиш такава ужасна каша.

— А защо Дони не удостои теб с тази поръчка? И ти си от квартал Санта Кроче, и ти си играл на топка с него?

Накрая той направи поредица от монотонни багри — като че фигурите бяха от цветен мрамор. Роклята на майката оцвети в бледорозово и синьо, одеялцето на детето — светло до тъмнооранжево, рамото и ръката на Йосиф — бледосини. На преден план изписа няколко китки цветя в тревата. Задният план беше гол, ако не се смята дяволитото лице на Йоан, който зяпаше нагоре. За собствено удоволствие направи море от едната страна на семейството и планина — от другата; пред морето и планината нарисува пет голи момчета, седнали на една стена — великолепни бронзови тела, огрени от слънцето, които създаваха ефект на гръцки фриз.

Лицето на Дони доби цвета на червената му туника, когато по покана на Микеланджело дойде да види завършената картина.

— Покажи ми едно свято нещо в цялата тази картина със селяни! Никакво религиозно чувство! Ти се подиграваш с мен.

— Толкова ли съм глупав, че да си хабя труда, за да се подигравам? Това са чудесни хора, нежно обичащи своето дете.

— Аз искам светото семейство в палат.

— Светостта няма нищо общо с обстановката. Тя е вътрешно, духовно качество.

— Не мога да поднеса този излет на зелена морава на моята изтънчена булка. Ще се изложи пред семейство Строци. Поставяш ме в страшно неудобно положение.

— Мога ли да ти припомня, че ти не си запази право да отхвърлиш творбата?

Очите на Дони се превърнаха в цепнатини, после се отвориха широко и ведно с устата му и той извика ужасен:

— Какво търсят тези пет голи момчурляци при светото семейство?

— Какво, тъкмо са излезли от морето и се сушат на слънце — отвърна спокойно Микеланджело.

— Ти си мръднал нещо! — изкрещя Дони. — Къде се е чуло и видяло пет голи момчета да служат за фон на религиозна картина!

Представи си ги като фигури от фриз. Така получаващ хем християнска живопис, хем гръцка скулптура, без да плащаш допълнително. Не забравяй, че първоначално ти предложи трийсет флорина — по десет за всяка фигура. Ако бях алчен, щях да ти лепна още петдесет флорина за петте момчета. Но не искам да ставам такъв, нали сме от една махала.

— Ще занеса картината на Леонардо да Винчи — изръмжа Дони — и ще го накарам да замаже тези непристойни безделници!

До този миг Микеланджело се забавляваше. Сега изкрещя:

— Ще те съдя, че разваляш едно произведение на изкуството!

— Аз плащам за него и ако река, мога да го разваля цялото.

— Спомни си за Савонарола! Ще те замъкна пред съвета.

Дони пухтеше, беснееше. На следния ден слугата му пристигна с кесия с тридесет и пет флорина — половината от уговорената цена — и бележка, че освобождава Микеланджело от поетото задължение,

която той да подпише. Микеланджело му върна кесията по Ардженто. На едно листче написа:

Светото семейство ще ти струва сега сто и четиридесет флорина.

Флорентинци се забавляваха с този спор, обзалагаха се кой ще го спечели. Микеланджело се намираше в неизгодно положение, защото никой досега не беше надхитрявал Дони в някоя сделка. Обаче времето до сватбата намаляваше, а Дони се беше похвалил из целия град, че официалният художник на Флоренция ще му рисува сватбен подарък за булката. Дони дойде в работилницата при Катедралата с кожена кесия със седемдесет флорина и извика:

— Ето ти парите, дай ми картината!

— Дони, това няма да е честно. Картината не ти харесва, затова аз те освобождавам от споразумението.

— Не се опитвай да ме надхитриш. Ще отида при гонфалониера Содерини и ще го убедя да те накара да изпълниш договора.

— Не знаех, че толкова много обичаш живописта. Сега разбирам, че си голям колекционер на произведения на изкуството. Затова дай сто и четирийсет флорина...

— Ти си мошеник! Нали се съгласи да нарисуваш картината за седемдесет...

— Но ти отхвърли споразумението, като ми предложи трийсет и пет флорина. Сега аз слагам цена сто и четирийсет.

— Никога — изкрещя Дони, — за тази посредствена селска картина! По-скоро ще поискам да те обесят на Палацо Барджело.

Микеланджело реши, че достатъчно се е забавлявал, и се готвеше да изпрати картината на Дони, но в този миг пристигна босоного селянче с бележка, на която пишеше:

Научих, че Мадалена иска да има твоята картина. Казала е, че никакъв друг сватбен подарък няма да я зарадва повече. К.

Микеланджело веднага позна почерка. Той знаеше, че Мадалена Строци е приятелка на Контесина; зарадва се, че някои от старите приятели на Контесина все още поддържат връзка с нея. Засмя се, седна на масата и написа бележка, която изпрати на Дони:

Разбирам много добре, че моята картина ти се вижда твърде скъпа. Като стар и скъп приятел ще ти спестя всякакви финансови затруднения, като дам „Светото семейство“ на друг приятел.

Дони дотича по петите на Ардженто; хвърли една кесия, която иззвънтя тъй, че заглуши шума на каменоделците в двора.

— Искам си картината! Сега имам законно право върху нея.

Дони взе кожената кесия, развърза я и изсипа сто и четиридесетте златни монети на масата. — Преброй ги! Сто и четирийсет златни монети! За едно нищо и никакво селско семейство, седнало на тревата. Не мога да разбера как допуснах да ме изиграеш по такъв начин.

Микеланджело взе картината и я подаде на Дони.

— Поздрави от мен бъдещата си съпруга.

Дони се отправи към вратата, като ръмжеше:

— Художници! Уж не били практични. Ха! Вие можете да съсипете и най-хитрия търговец в Тоскана.

Микеланджело прибра монетите. Цялата тази история му беше безкрайно забавна. Тя го освежи като лятна почивка.

През август, когато папата Борджия, Александър VI, умря, настана голяма радост. А при избирането на кардинал Пиколомини за папа Джулиано да Сангало бе смазан, а Микеланджело се постресна. Той не беше работил повече статуите на Пиколомини, не беше направил дори една скица. Само една дума от новия папа, и гонфалониерът Содерини щеше да се види принуден да прекрати работата му върху „Давид“, докато не бъдат завършени останалите единадесет фигури.

Микеланджело не пускаше никого в работилницата цял месец, през което време работи бясно, преди да се е стоварила брадвата на Ватикана. Тялото на „Давид“ беше почти готово, оставаха само лицето и главата. За първи път Микеланджело почувствува тежестта на договора за дванадесетте апостоли, който също щеше да виси над главата му години наред. Идеше му да се хвърли в Арно.

Кардинал Пиколомини, или папа Пий III, остана на папския престол един месец, след което почина скоропостижно в Рим. Този път Джулиано да Сангало се оказа добър пророк. За папа беше избран кардинал Ровере — папа Юлий II. У Сангало беше устроено шумно тържество и той каза пред всички, че ще вземе Микеланджело със себе си в Рим, за да създаде нови мраморни скулптури.

Леонардо да Винчи се върна от войската на Чезаре Борджия и получи ключовете от Голямата зала на Синьорията, тъй като се очакваше да му възложат поръчка за една фреска — за стената зад подиума, на който сядаха гонфалониерът Содерини и съветниците. Щяха да му платят десет хиляди флорина!

Микеланджело побеля от яд. Това беше най-голямата и най-значителната поръчка от десетки години насам. Десет хиляди флорина за една фреска, която трябваше да бъде завършена за две години. А на него му дадоха четиристотин флорина за исполина „Давид“! За същия труд! Да дават толкова пари на човека, готов да помогне на Чезаре Борджия за покоряването на Флоренция! Леонардо щеше да получи

двадесет и пет пъти повече, отколкото той. Само това обстоятелство беше нов, смъртоносен удар срещу скулптурата.

Разгневен, Микеланджело дотича в канцеларията на Содерини. Содерини го изслуша; част от неговия талант беше да оставя хората да си кажат думата. Няколко секунди той не промълви нищо и Микеланджело чу ядовитите си думи да отекуват в стаята. След това Содерини отговори с най-спокоен глас:

— Леонардо да Винчи е велик живописец. Аз съм виждал „Тайната вечеря“ в Милано. Превъзходна работа. Никой в Италия не може да се сравнява с него. Откровено казано, завиждам на Милано за тази стенопис и горя от желание да имаме такава и във Флоренция. Ако имаме такава хубава фреска, това ще ни обогати безкрайно.

С тези думи Содерини не само го укори, но и му даде да разбере, че разговорът е приключен. Започнаха последните месеци работа, които му доставиха голямо удоволствие. Защото двегодишният му труд вече даваше плод. Той се зае с лицето на Давид, извая го грижливо с цялата обич и топлина, на които бе способен: изразителния благороден нос на младежа, който скоро щеше да стане мъж, ала в този миг бе все още тъжен и несигурен какво трябва да прави; дълбоко сключените вежди, питащите очи, плътните, очакващи устни. Лицето трябваше да съответствува на тялото. Изражението на „Давид“ — да показва, че злото е уязвимо, колкото и тежка броня да носи. Че винаги има в него някое незащитено място; и ако доброто преобладава у човека, той ще открие това място и ще намери начин да проникне там. Това чувство трябваше да внушава идеята, че битката с Голиата е притча за доброто и злото.

Около главата трябваше да се чувства светлина, която идва не само от самия „Давид“, но и от излъчването около него. За да постигне това, Микеланджело остави повече обем около устата, челюстите, ноздрите. Очите и ноздрите изработи със свредел, веждите — с малък резец, дупките на ушите и помежду зъбите пробиха с бургийка, после ги разшири с по-голяма бургия. Между кичурите коса направи редица дупки, една след друга, добре подредени, като взе дълга тънка игла, хвана я между двете длани и я въртеше почти без да натиска. Най-голямо старание положи за гънките на челото, за напрегнатите, леко прибрани ноздри и леко отворената уста.

След като изсече внимателно и последните останали ажюри, започна да полира. Не искаше такъв силен блясък, какъвто бе получил при „Пиетата“. Стремеше се кръвта, мускулите, умът, жилите, костите, тъканта да намерят външен израз; реалистична, убедителна, правдоподобна фигура с красиви пропорции: Давид като топла, пулсираща човешка плът, чийто ум, дух и сърце излъчват блясък; Давид, тръпнещ от вълнение, с изопнати жили на врата поради обърнатата към Голиат глава, изпълнен при това със съзнанието, че да живееш значи да действуваш.

В началото на януари 1504 година Флоренция научи, че Пиеро беше действувал за последен път. Сражавайки се заедно с френската войска, защото се надяваше да си осигури помощта на Луи XII в борбата срещу Флоренция, Пиеро се бе удавил в река Гариляно при обръщането на лодката, с която се мъчел да спаси от испанската войска четири топа. Един член на Синьорията беше заявил публично: „Ние, флорентинците, посрещаме тази вест с голяма радост.“

Микеланджело изпита за миг мъка, после му дожаля за Контесина и децата и; спомни си за Лоренцо, който от смъртното си ложе поучаваше Пиеро как да управлява Флоренция. После си даде сметка, че след смъртта на Пиеро Контесина по-лесно щеше да бъде освободена от заточение.

В края на януари Содерини свика събрание на художниците и занаятчиите от Флоренция, за да решат къде да се постави исполинът „Давид“. Повикаха Микеланджело в Синьорията и му показаха списъка на хората, поканени за това обсъждане. От живописците бяха включени Ботичели, Росели, Давид Гирландайо, Леонардо да Винчи, Филипино Липи, Пиеро ди Козимо, Граначи, Перуджино, Лоренцо ди Креди. Скулпторите бяха Рустичи, Сансовино и Бета Бульони, архитектите — Джулиано и брат му Антонио да Сангало, Сладкодумеца, Бачо д'Аньоло. Освен това имаше четирима златари, двама ювелири, един майстор на дантели, един специалист по теракота, един илюстратор, двама дърводелци, на път да станат архитекти, леяря на топове Гиберти, часовникаря Лоренцо делла Голпайа.

— Да сме забравили някого? — попита го Содерини.

— Мене.

— Мисля, че не бива да те включваме. Другите може да се смутят при изказванията.

— Но аз искам да изразя своето мнение.

— Ти вече си сторил това — отвърна сухо Содерини.

Събранието, насрочено за следния ден в горната библиотека при Катедралата, щеше да се състои привечер. Микеланджело нямаше намерение да подслушва, но тъй като някои от прозорците на библиотеката гледаха към двора с работилницата, той чу шума от гласовете на художниците, които започнаха да се събират. Прекоси двора, изкачи задната стълба към едно малко съседно преддверие. Някой почука, за да въдвори ред, настъпи тишина и Микеланджело позна гласа на Франческо Филарете, вестителя на Синьорията.

— Премислих всичко, което умът ми можа да ми подсказе. Има две места, където може да се постави статуята: първото е, където сега стои Донателовата „Юдит“; второто — в средата на двора, където е бронзовият „Давид“. Първото място можем да изберем, тъй като „Юдит“ е символ на злото и не е подходяща за там; освен това не е редно жена да убива мъж; и преди всичко тази статуя е родена под лоша звезда, тъй като след нейното сътворяване вървахме от беда към беда. „Давид“ е несъвършен в десния крак; и тъй, аз бих ви посъветвал да сложим исполина на едно от тези места, като лично аз предпочитам мястото, където стои „Юдит“.

Това допадаше на Микеланджело. Заговори друг глас, който той не можа да познае. Микеланджело надзърна в библиотеката и видя, че говорещият е резбарят Мончато.

— Аз мисля, че исполинът трябва да се сложи на пиластрите пред Катедралата или на някой корниз на черквата. Не разбирам защо да не се сложи там. И ми се струва, че там ще изглежда чудесно и ще бъде подходяща украса за храма „Санта Мария дел Фиоре“.

Микеланджело видя Росели да се надига немощно.

— Господин Франческо Филарете и господин Франческо Мончато говориха добре. Но аз по начало си мислех, че исполинът трябва да се сложи на стълбите пред Катедралата, в дясната страна, където, според мен, е най-подходящото място за него.

Едно след друго се редяха мнения. Галиено, майсторът на бродерии, смяташе, че статуята трябва да се постави на площада, където стоеше лъвът Мардзоко, и с това се съгласи и Давид

Гирландайо: неколцина, между които и Леонардо да Винчи, избраха лоджията, тъй като статуята там щеше да бъде защитена от капризите на времето. Сладкодумеца предложи Голямата зала, където щеше да бъде Леонардовата фреска.

— Няма ли поне един художник, който да каже, че трябва да ми дадат право аз сам да си избира мястото — измърмори на себе си Микеланджело.

Тогава Филипино Липи рече:

— Струва ми се, че всички казаха разумни неща, но съм убеден, че скулпторът на статуята би предложил най-подходящото място, понеже той положително е обмислял по-дълго и по-отговорно мястото, където трябва да бъде сложен „Давид“.

Разнесе се одобрителен шепот. Анджелио Манфини заключи:

— Преди почитаемите господа да решат къде трябва да се сложи статуята, предлагам да поискаме съвета и на членовете на Синьорията, между които има високоинтелигентни хора.

Микеланджело затвори безшумно вратата и се спусна по стълбата на двора. Сега гонфалониерът Содерини щеше да насочи исполина „Давид“ към мястото, което Микеланджело бе избрал: пред Палацо делла Синьория, където сега стоеше „Юдит“.

Сприхавият Полайуоло, Сладкодумеца, като архитект-надзирател на Катедралата, оглави работата по пренасянето на „Давид“; той бе благодарен на Антонио да Сангало и на Джулиано, които предложиха да конструират возилото. Услугите си предложи и архитект Бачо д'Аньооло, а също и Кименте дел Тасо и Бернарди делла Чека, двамата млади дърводелци-архитекти, които се интересуваха от тази задача-пренасянето на най-голямата мраморна скулптура по улиците на Флоренция. Статуята трябваше да се закрепи сигурно, за да не се обърне, и все пак не дотам неподвижно, че някое сътресение, тласък или внезапно движение да я повреди.

— „Давид“ трябва да се прекара прав — каза Джулиано. — Клетката, в която ще го пренесем, трябва да се движи така, че движението да не се отразява на статуята.

— А как ще стане това? — обади се Антонио. — С носилка в носилка. Няма да привързваме фигурата неподвижно; ще и сложим примка и ще я поставим в голяма дървена клетка; тогава тя ще се поклаща леко при движението.

Двамата дърводелци-архитекти построиха по чертежи на Сангало отворена отгоре дървена клетка, висока двадесет стъпки. Антонио измисли редица примки, които се затягаха при опън и се охлабваха при отпускане. Сложиха „Давид“ в мрежа от дебели въжета, вдигнаха го с куки и го вкараха в отворената клетка, хванат в мрежата. Разкъртиха стената зад работилницата, поставиха клетката върху обли греди, изгладиха пътеката. Статуята беше готова за дългото пътешествие по флорентинските улици.

Сладкодумеца нае четиридесет работници да теглят огромната клетка върху облите греди — това ставаше с барабани, които въртяха с лост. С напредването на клетката педя по педя задната греда се освобождаваше, някой от работниците я вдигаше и притичваше да я подпъхне отпред. „Давид“, който беше въвн от опасност благодарение на вертикалната ос, минаваща по крака и мощния гръден кош, се поклащаше само дотолкова, доколкото му позволяваха примките.

Въпреки наличието на четиридесет работници статуята се придвижваше едва по няколко стъпки на час. Привечер вече бяха я прекарали по Улицата на часовника, завили с много маневри във Виа дел Проконсуло, и при спущането на нощта бяха минали само половината разстояние до следващата пряка на тази улица. Стотици хора наблюдаваха шествието.

Вечерта всички си казаха: „Лека нощ, довиждане до утре.“ Микеланджело се прибра у дома. Взе да крачи из стаята, за да убие времето. Към полунощ излезе неспокоен от къщи и се върна при „Давид“. Той си стоеше на мястото, грейнал бял на лунния светлик, вързан сигурно в своята мрежа, все още с лице, обърнато срещу Голиат, с ръка, посегнала за прашката, с красив профил, изсечен и полиран съвършено.

Микеланджело хвърли едно одеяло в клетката — в свободното място зад „Давид“ — там, където десният му прасец се съединяваше с дънера. Имаше достатъчно място да легне на дървения под. Беше изпаднал вече в полусън, когато чу тропот от тичащи крака, гласове и удари на камъни в клетката. Скочи и извика:

— Стража!

Чу нападателите да тичат надолу по Виа Проконсуло, подгони ги и завика с пълно гърло:

— Спрете ги! Нощна стража! Спрете ги!

Шестте бягащи фигури, изглежда, бяха млади момчета. С разтуптяно сърце Микеланджело се върна при „Давид“ и намери да стоят там двама стражници с фенери.

— Какъв е целият този шум?

— Замеряха статуята.

— Замеряха ли я?

— Кой?

— Не знам.

— Удариха ли я?

— Мисля, че не. Чух само камъните да удрят в дървото.

— Сигурен ли сте, че не сте сънували лош сън?

— Казвам ви, че ги видях. И ги чух. Ако не бях тук...

Той взе да обикаля статуята, като се взираше в мрака и се питаше кой би искал да я повреди.

— Вандали! — изруга Содерини, който пристигна по-рано, за да наблюдава пренасянето. — Но тази нощ ще сложа пазач.

След полунощ вандалите се върнаха, този път дванадесетина на брой. Микеланджело ги чу още като се прокрадваха по улица Свети Прокъл, извика и това ги накара да изпразнят бързо запаса си от камъни. На другата сутрин цяла Флоренция знаеше, че някаква група се мъчи да повреди „Давид“. Содерини повика Микеланджело в Синьорията, за да го попита кои може да са нападателите.

— Имаш ли врагове?

— Не зная да имам.

— По-скоро би трябвало да се запитаме „има ли Флоренция врагове“ — каза вестителят Филарете. — Нека се опитат и тази нощ.

Те наистина се опитаха — откъм долния ъгъл на Пиаца делла Синьория, където Пиаца Сан Фиренце се съединяваше с големия площад. Но Содерини беше скрил въоръжени стражници във входовете и дворовете около „Давид“. Заловиха осмина от бандата и ги отведоха в Палацо Барджело. Полумъртъв от безсъние, Микеланджело прегледа списъка на имената им. Не познаваше никого.

На сутринта горната зала на Барджелото беше претърпкана с флорентинци. Микеланджело се вглеждаше в злосторниците. Петима бяха млади, може би петнадесетгодишни; в показанията си те заявиха, че просто решили да участвуват в тази авантюра, предложена от техни

по-стари приятели, и не знаели какво замерят. Глобиха родителите им, а момчетата пуснаха.

Останалите трима бяха по-големи, зловни и отмъстителни на вид. Първият от тях каза, че е замерял „Давид“ с камъни, защото бил срамно гол и защото Савонарола би искал такава статуя да бъде унищожена. Вторият заяви, че фигурата представлявала лошо изкуство и той искал да покаже, че някои хора разбират от тази работа. Третият твърдеше, че действувал заради свой приятел, който искал „Давид“ да бъде натрошен; но той не каза името на приятеля си.

Съдията осъди и тримата на затвор, като цитира една тосканска поговорка: „Изкуството има един враг, наречен невежество.“

Нея вечер, на четвъртия ден от своето пътешествие, „Давид“ пристигна на определеното място. Д'Аньоло и младите дърводелци разковаха клетката. Братя Сангало развързаха примките и свалиха въжената мрежа, „Юдит“ биде отнесена и сложиха „Давид“ на нейно място — в подножието на стълбата пред Синьорията с лице към площада.

Когато дойде на площада, Микеланджело зина от учудване. Той не беше виждал „Давид“ от такова разстояние... „Давид“ стоеше там с цялата своя величествена грация и осветяваше Синьорията с чиста бяла светлина. Застанал пред фигурата, Микеланджело се чувствуваше незначителен, немощен и грозен, безсилен сега, когато статуята беше излязла от ръцете му; той се питаше: „Какво съм успял да предам от това, което исках?“

Четири нощи беше пазил статуята и вече почти губеше съзнание от изтощение. Дали да я пази и тази нощ? Сега, когато „Давид“ беше напълно открит и всеки би могъл да прави с него каквото си иска? Няколко добре прицелени големи камъка можеха да отнесат ръката му, дори главата. Граначи каза твърдо:

— Такива неща стават, докато се пренася фигурата, заеме ли тя постоянното си място, повече не се случват.

Той заведе Микеланджело до дома му, свали му обувките, помогна му да легне в леглото и го зави с одеяло. На Лодовико, който гледаше от вратата, каза: — Оставете го да спи. Дори ако слънцето изгрее и залезе два пъти.

Микеланджело се събуди освежен и гладен като вълк. Макар да не беше време за обед, той претършува тенджерите и се наяде със супа

и варена риба, приготвени за семейството. Стомахът му така се изду, че той едва се вмъкна в дървеното корито, за да се изкъпе. Приятно му беше да сложи чиста, бяла, ленена риза, чорапи и сандали — не беше се преобличал от седмици.

Той свърна покрай Пиаца Сан Фиренце и излезе в долния край на Синьорията. Пред „Давид“ се беше събрала мълчалива тълпа. По статуята пърхаха хартийки, затъкнати в нея през нощта. Микеланджело беше виждал подобна гледка в Рим, когато хората лепяха хартийки с оскърбителни стихове за „Борджията“ върху вратата на библиотеката на Ватикана или изказваха недоволството си върху мраморния торс на Паскиновата статуя до Пиаца Навона.

Той прекоси площада, тръгна през тълпата. Хората отстъпиха, за да му сторят път. Помъчи се да разбере израженията им, да узнае настроението. Стори му се, че хората го гледат с широко отворени очи.

Той се приближи до „Давид“, качи се на постамента, започна да обира хартийките и да ги чете една по една. След като прочете и третата, очите му започнаха да се замъгляват: защото всичко това беше израз на обич и признателност:

Ти ни възвърна самоуважението.

Горди сме, че сме флорентинци.

Колко великолепен е човекът!

Никой не може да ме убеди, че човекът е низък; той е най-гордото създание на земята.

Направил си нещо великолепно! Браво!

Погледът му забеляза позната хартия, каквато бе държал някога в ръце. Той я взе и прочете:

Всичко, което баща ми се надяваше да направи за Флоренция, е изразено в твоя „Давид“.

Контесина Ридолфи де Медичи

Тя се беше промъкнала в града през нощта покрай стражите. Беше се изложила на опасност само и само да дойде и види неговия „Давид“, беше присъединила своя глас към гласа на Флоренция.

Застанал над множеството, което бе впило поглед в него, той се обърна. На площада цареше тишина. И все пак Микеланджело никога не бе изпитвал такова пълно общуване. Сякаш четяха мислите си един на друг. Сякаш бяха едно цяло: всички тези флорентинци, застанали долу, с очи, обърнати към него, бяха част от него, и той беше част от тях.

Пристигна писмо от Якопо Гали с договор, подписан от братя Мускрон, които се бяха съгласили да платят четири хиляди гулдена. В писмото се казваше: „Свободен си да направиш Мадоната с младенеца, както ти си искаш. А сега, след вкусната мръвка, идва горчивият сос. Наследниците на Пиколомини настояват да изваеш останалите статуи. Успях да ги убедя да продължим договора с още две години; повече от това не бих могъл да направя.“

Отсрочка с две години! Той бързо прехвърли тези фигури в отдалечено кътче на съзнанието си.

Непосредствена последица от „Давид“ беше едно посещение на Бартоломео Пити, от втория клон на богатата фамилия Пити, която живееше в каменен дворец на отвъдната страна на Арно. Бартоломео беше свит, възрастен човек, чиято скромна къща на Пиаца Санто Спирито имаше дюкян за платове на долния етаж.

— Аз тъкмо започвам да събирам произведения на изкуството. Досега имам три малки картини на дърво, чудесни, но незначителни. Аз и жена ми бихме дали всичко, ако можем да помогнем да се роди едно ново произведение на изкуството.

Микеланджело бе завладян от непринудените обноски на този човек, чиито благи кафяви очи блестяха под голото му чело.

— В какво бихте искали да се изрази моето участие, господине?

— Мислехме си дали не сте си наумили да направите някоя малка мраморна фигура или пък дали бихте помислили да направите такава за нас...

Микеланджело свали от стената най-първата си скулптура, барелефа „Мадоната с младенеца“, изваян под ръководството на Бертолдо.

— Господин Пити, отдавна съм разбрал какви несполуки имам в този първи барелеф и защо съм ги допуснал. Бих желал да опитам отново тази тема, но ще направя барелефа кръгъл. Струва ми се, че мога да извая пълнокръвни фигури от барелефа, да създам впечатление за обла скулптура. Бихте ли искали да го направя за вас?

Пити облиза сухите си грапави устни.

— Не мога да ви кажа каква радост ще бъде това за нас.

Микеланджело изпроводи Бартоломео Пити по стълбите до улицата.

— Ще излезе нещо хубаво, чувствавам го в кръвта си.

Синьорията прие решение, с което подканяше Хрониката да се заеме със строежа на къщата и ателието на Микеланджело. Полайуоло беше забутал скиците под куп джунджурии на разнебитеното си писалище, където винаги имаше двадесетина твърдо сварени яйца — единствената негова храна.

— Да речем, че направя конструкцията и определя размерите на помещенията, какво ще кажеш? — попита той Микеланджело. — Струва ми се, че ти ще искаш сам да проектираш каменните блокове.

— Това би ми доставило удоволствие. Може ли да поставя някои условия?

— Та кой ли клиент не поставя условия? — избоботи Хрониката.

— Искам кухня на горния етаж, между дневната и спалнята. Камина с вграден в стената комин. Лоджия с колони пред спалнята ми, която ще гледа към вътрешния двор. Тухлени подове, хубави прозорци, клозет на втория етаж. Входната врата с корниз над нея от тънко изсечен камък. Всички вътрешни стени измазани с хоросан. Аз ще ги боядисвам сам.

— Не разбирам аз за какво съм — изръмжа Хрониката. — Да отидем до мястото и да видим кое ще бъде най-доброто изложение за ателието.

Микеланджело го попита дали може Тополинови да направят каменната зидария.

— При условие, че ти гарантираш за качеството на тяхната работа.

— Ще имаш най-хубаво изсечените блокове — каквито не си виждал в Сетиняно.

Празното място се намираше на ъгъла на Борго Пинти и Виа делла Колона, четиридесет и шест стъпки откъм Борго Пинти, която стигаше до манастира „Честело“, а откъм Виа делла Колона — значително по-дълго; и опираше в дюкяна на един ковач и дърводелец. Те купиха от него колчета, измериха с крачки мястото и отбелязаха границата му с колчетата.

След две седмици Хрониката пристигна с плановете за къщата и ателието, проектирани безкомпромисно семпло отвън, но удобни отвътре. Пред спалнята на втория етаж имаше открита лоджия, където Микеланджело щеше да се храни и да почива през жаркото лято.

Скоро Тополинови вече дялаха пиетра серена по указание на Микеланджело и камъните излизаха изпод ръцете им бляскаво синьосиви, с чудесна повърхност. Те изсякоха блоковете и за камината, като ги измерваха с връвчиците, които той им беше дал, и камъните за тънкия корниз; и когато и блоковете за градеж бяха готови, цялото семейство Тополино построи къщата. Хрониката доведе мазачи за вътрешните стени, майстори, които да сложат керемиди на покрива; но нощем Микеланджело не можеше да устои и отиваше на строежа да гаси вар с вода от кладенеца, изкопан в двора, да боядисва лоджията и стаите с топли сини, розови и оранжеви тонове, каквито беше получил за дрехите на „Светото семейство“, направено за Дони. Цялата южна страна на ателието се отваряше към двора.

Парите за мебелите трябваше да даде от собствената си кесия. Не можеше да си позволи да се разпуска много: едно широко легло, скрин, кресло за спалнята, столове и маса за лоджията, които да се вкарват вътре при влажно или студено време; кожено кресло и скамейка за дневната, тенджери, паници, тигани, кутии за сол, захар и брашно за кухнята. Ардженто докара своето легло от работилницата на занаятчийския площад и го постави в малката спалня до входната врата.

— Трябва да сложиш религиозни картини в къщата си — рече леля му Касандра. — Добре ще бъде за душата ти да ги гледаш.

Микеланджело окачи първата си „Мадона с младенец“ срещу своето легло, а „Кентаврите“ сложи в дневната.

— Чист нарцисизъм — подхвърли Граначи. — Леля ти казва да окачиш свети неща, а ти окачваш собствените си творби.

— Те са свети за мене, Граначи.

Той работеше с радост на късното лятно слънце, което заливаше откритото ателие; главата и ръцете му бяха пълни с идеи, които се надпреварваха една друга: восъчна скица на „Мадоната“ за братя Мускрон, рисунки за барелефа на Пити; пробни фигури за апостол свети Матей за Катедралата; пилеше бронзовия „Давид“ за френския маршал. Когато от Карара пристигна високият пет стъпки блок за

мадоната, Ардженто му помогна да го сложат на статив в средата на ателието. В разстояние на един час той вече беше отзел ъглите и усещайки фигурите да се раздвижват в мрамора, кръщаваше тухления под на ателието с първата си снежна буря.

Личното му настроение не го водеше към една радостна мадона, напротив, тази мадона беше тъжна; в неговите скулптури тя вече беше познала мъката на свалянето от кръста. Спокойствието на ранните му барелефи, където Мария тепърва трябваше да взема своето решение, никога нямаше да се възвърне. Тази млада майка беше вече обречена; тя знаеше какъв ще бъде краят на нейния син. Ето защо не желаше да го пусне — това красиво, пълничко, здраво дете, стиснало здраво нейната ръка. Ето защо тя го притуляше с края на наметката си.

Детето, усещащо настроението на майка си, имаше нещо меланхолично около очите. То беше силно, то беше сърцато, то щеше да напусне безопасния пристан на майчиния си skut; но сега то все още беше впило пръсти в ръката ѝ, а с другата си ръка се държеше здраво за нея. Дали пък това не беше собствената му майка, за която той непрекъснато мислеше, тъжна, понеже трябваше да остави сина си сам в света; и самият той, който така се стискаше за нея?

Работеше, като че ли това беше почивка, парченцата мрамор хвърчаха и тези малки компактни фигури се появяваха почти без усилие след масивната голяма фигура на „Давид“. Чукът и длетата бяха леки като пера и той бързо ваеше простата дипленица на мадоната, дългите и пръсти, богатите плитки на дългоносото лице, очите с гъсти мигли, къдрокосата глава на детето, силното му тяло, кръглите бузки и брада: барелефът излъчваше тъга. Микеланджело не идеализира лицето на мадоната, както направи преди; той се надяваше да ѝ придаде благородство чрез чувството, което изпитваше тя.

— Това ще бъдат най-живите фигури, в която и капела да ги сложат — каза Граначи.

Игумен Бикиелини, който не беше казал нищо за „Давид“, дойде да благослови Микеланджело и новата му къща. Той коленичи и произнесе молитва към мадоната, после стана и сложи ръце на Микеланджеловото рамо.

— Тази мадона с младенеца нямаше да излезе толкова нежно чиста, ако ти не изпитваше нежност и не беше тъй чист по сърце. Бъди благословен — и ти, и ателието.

Микеланджело отпразнува завършването на „Мадоната с младенеца“ за братя Мускрон, като възправи четвъртит блок, отзе ъглите му, за да му придаде кръгла форма, и започна работа по релефа за Пити. Восъчният модел бързо се оформи върху арматурата. За Микеланджело това беше идиличен период — той работеше в собствено ателие, търсеха го. За първи път правеше кръгъл барелеф; той издълба мрамора като чиния и успя да постигне дълбочина, в която мадоната, седнала на голям камък, се очерта плътно като централна фигура; детето, макар да надничаше в отворената книга върху скута на майка си, отстъпваше на втори план, а Йоан, който надзърташе зад рамото на Мария, беше в дъното на чинията.

При крайната обработка Микеланджело прибегна до пет-шест различни фактури — почти цялата азбука на резеца; само лицето на Мария беше полирано, тъй както Пиетата, и обогатяваше емоционалната и осезаемост. Той чувствуваше, че тази Мария е най-изразителна от неговите мадони, най-зряла; детето възплътяваше в себе си миловидността и обаянието на весело момченце; фигурите бяха свободно раздвижени в своя кръг.

Ардженто уви внимателно барелефа в одеяло, взе количка от съседа дърводелец и закара творбата до къщата на Пити. Микеланджело вървеше след него. Двамата изнесоха барелефа по стълбите над дюкяна и го сложиха на висок тесен шкаф. Цялото семейство Пити онемя, после родителите и децата започнаха да говорят и се смеят изведнаж, да тичат из стаята, за да гледат скулптурата от различни страни.

Следващите месеци бяха най-щастливите за него. „Давид“, който повечето флорентинци продължаваха да наричат „Исполина“, беше възприет от града като негов нов символ, наставник и защитник. Нещата бързо тръгнаха на добре: Чезаре Борджия, тежко болен, вече не представляваше заплаха; Арецо и Пиза като че се бяха успокоили; папа Юлий II, приятелски разположен към Флоренция, даде важна длъжност на кардинал Джовани де Медичи във Ватикана. Навсякъде се чувствуваше дух на доверие и кипеж.

Търговията цъфтеше; за всички имаше работа, за всяка стока — пазар. Управлението на Флоренция начело със Содерини беше стабилно и сигурно, забравени бяха и последните вражди между флорентинците.

Градът държава отдаваше до голяма степен това благополучие на исполина „Давид“. В съзнанието на флорентинци денят на неговото поставяне на площада бележеше нова епоха. По договори и споразумения се пишеше: „Един месец след откриването на «Исполина»“. В разговори хората делиха времето така: „Това беше преди «Исполина»“, или „Спомням си много добре, защото това се случи две седмици след поставянето на «Исполина»“.

Микеланджело изтръгна от Содерини обещание, че при първа възможност ще убеди членовете на Съвета на седемдесетте да разрешат на Контесина, мъжа ѝ и децата и да отидат при кардинал Джовани в Рим. Микеланджело се държеше дружелюбно и общително на вечерите на кръжеца, престана да отправя нападки срещу Леонардо, помагаше на другите скулптори, когато те искаха да получат поръчки. Той накара Ардженто да остане по-дълго време на учение при него. Изкачваше често хълмовете към Сетиняно и гледаше как расте купът от тънки декоративни камъни за предния корниз, всяко парче изваяно като скъпоценен камък. Оттам ходеше у Контесинини, за да даде на Луиджи урок и да поиграе с подрастващия Николо. Беше търпелив към своите, слушаше спокойно, когато Лодовико говореше за купуване на нови къщи и земи, за да оставел състояние на синовете си.

Семейство Пити изпрати при него Тадео Тадей, флорентински интелектуалец, който имаше слабост към изкуството. Тадей пожела маестро Буонароти да му направи кръгъл релеф. Микеланджело вече имаше опит в този вид релефи, роден, докато работеше релефа за Пити. Той скицира новата си идея и я показва на Тадей, който остана очарован. Ето че сега имаше нова приятна поръчка от човек-познавач, който ценеше творбата, която щеше да получи.

Няколко месеца преди да навърши тридесет години, изглеждаше да е достигнал своята пълна изява и да бе общопризнат — неща, за които бе мечтал.

Ала това благодатно за него време се оказа кратко. След като Сангало отиде в Рим по покана на папа Юлий II, той прашаше всеки няколко седмици по някоя насърчителна дума за Микеланджело: беше казал на папата за „Давид“; беше накарал негово светейшество да види „Пиетата“ в „Свети Петър“; беше убедил папата, че в цяла Европа няма майстор като Микеланджело. И папата бе започнал да мисли за мраморни скулптури; скоро той щеше да реши какво иска да се извае и щеше да повика Микеланджело в Рим...

Микеланджело беше показал някои от тези писъмца на сбирките на кръжеца и остана зашеметен, когато Юлий II повика Сансовино в Рим да издигне две гробници — една на кардинала от Реканати, друга — на кардинал Сфорца в „Санта Мария дел Пополо“. Кръжецът устрои шумно тържество на Сансовино по случай заминаването му, в което участва и Микеланджело, който се радваше, че на стария му приятел е провървяло, и се мъчеше да скрие собственото си унижение. На престижа му бе нанесен тежък удар. Мнозина във Флоренция се питаха: „Вярно ли е, че Микеланджело е най-добрият скулптор на Флоренция; тогава защо папата повика Сансовино, а не него?“

През първите месеци на 1504 година Леонардо да Винчи се беше занимавал с редица открития — помпи, турбини, тръбопроводи за отклоняването на Арно от Пиза, обсерватория с далекоглед за изследване на луната. Порицан от Синьорията, задето е пренебрегнал възложената му стенопис, през май той бе започнал да работи усилено върху нея. За картоната заговори цяла Флоренция: художници се тълпяха в помещението в „Санта Мария Новела“, където работеше Леонардо, за да се поучават от него, да се възхищават, да правят преписи, да променят своя стил. В града се говореше, че се прави нещо удивително и превъзходно.

През следващите месеци градът бе завладян от възхищение към Леонардо и неговия картон, говореше с пълен глас за това чудо. То стана главна тема на разговор. „Давид“ се приемаше сега като нещо естествено, както и доброто време, дошло с него. Микеланджело

започна да чувствава, че остава в сянка. Познати и непознати, които преди го бяха спирали по улиците, за да изкажат уважението си, сега го поздравяваха небрежно. Той беше достигнал своя връх; и сега слизаше надолу. В момента Леонардо да Винчи беше централната фигура. Флоренция гордо го обяви за „първия художник на Тоскана“.

Това бе горчив хап за Микеланджело. Колко непостоянни бяха неговите флорентинци! Толкова скоро го препратиха на второ място! Тъй като познаваше добре „Санта Мария Новела“ от времето, когато работеше при Гирландайо, той успя да види Леонардовия картон, без някой да разбере, че е влизал в черквата. „Битката при Ангиари“ беше нещо нечувано! Леонардо, който обичаше конете като Рустичи, беше създал шедьовър от коне на война, в ожесточена битка, яхнати от мъже с древни римски брони, воители, които безумно се мъчеха да се унищожат един друг, замахваха, хапеха, колежа, сякаш бяха фуриите, мъже и коне, вкопчени в ожесточена, кръвожадна битка, в която се очертаваха отделни групи, вплетени чудесно в цялото.

Леонардо беше велик художник, Микеланджело не можеше да оспори това; може би най-великият, познат на света. Вместо да го накара да се примири, тази констатация го разпали още повече. При залез-слънце, когато минаваше по Санта Тринита, той видя група хора да разговарят на скамейките пред банката на Спина. Те обсъждаха един откъс от Данте и Микеланджело позна, че това са стихове от Песен единадесета на „Ада“.

„А философията — рече — счита,
че Естеството своя ход дължи
на Божата Премъдрост и Изкуство;
таз истина в основата лежи
на физиката даже: ще почувстваш
в началото ѝ още, че върви
след Естеството вашето Изкуство,
тъй както след учител — ученик...“

Мъжът в средата вдигна глава.

— Ето го Микеланджело — каза Леонардо да Винчи, — той ще ви изтълкува стиховете.

Микеланджело дотолкова приличаше на работник, който се завръща у дома след дневния си труд, че някои от по-младите почитатели на Леонардо се разсмяха.

— Обясни им ти сам! — извика Микеланджело, като сметна, че Леонардо е виновен за този смях. — Ти, който направи модел на кон, за да се излее от бронз, и за срам и позор го остави незавършен.

Леонардовото лице пламна.

— Аз не го казах за подигравка. Говорех сериозно. Не съм виновен, че те се смеят.

Но Микеланджело не искаше и да чуе — ушите му се бяха запушили от гняв. Той се обърна и удари към хълмовете. Вървя цяла нощ, като се мъчеше да потуши гнева си, унижението си, чувството на неудовлетвореност и срам. Не можеше да се примири да бъде забравен, градът да се отнася снизходително към него и да обръща поглед другаде.

Дълъг път извървя през нощта, чак до Понтасиеве. Призори се спря при сливането на Сиеве и Арно, на пътя към Арецо и Рим. Разбираше, че неговият проблем има само едно разрешение: той никога не можеше да надмине Леонардо по красота, по царствена осанка, по маниери. Но той беше най-добрият рисувач в Италия. Никой не би му повярвал, ако само кажеше това; трябваше да го докаже. И никакво доказателство не би било по-добро от една фреска с размери като Леонардовата.

Леонардовата фреска щеше да заеме дясната половина на дългата източна стена на Голямата зала. Той щеше да помоли Содерини за лявата половина. Щеше да сложи творбата си редом с Леонардовата, щеше да докаже, че може да го надрисува с всяка фигура! Целият свят щеше да види и да прецени. И тогава флорентинци щяха да кажат кой е най-големият съвременен художник!

Граначи се опита да го успокои:

— Това е болест, треска, трябва да намерим някакъв начин да те излекуваме.

— Не се мисли за шегобиец.

— Дио mio, не се и опитвам да бъда. Но това, което ти не можеш да търпиш, е Леонардовата близост.

— Искаш да кажеш, миризмата на неговия парфюм?

— Не бъди злобен. Леонардо не употребява парфюм, само леко благовоние. — Граначи погледна заплесканите от пот ръце и крака на приятеля си, ризата му, очернена от пушека на наковалнята. — От време на време можеш и да се окъпеш, няма да умреш от това.

Микеланджело грабна едно тежко бичме, размаха го срещу Граначи и извика:

— Излизай от ателието ми... предател такъв!

— Че аз не повдигнах въпроса за парфюма, ти го повдигна. Защо трябва да те тревожи неговата живопис, когато имаш да работиш скулптури години наред? Забрави Леонардо.

— Той е трън в очите ми.

— Ами ако се окажеш по-слаб от него, ако стената се изпълни с бинтовани палци?

— Имай вяра в мене, Граначи — ухили се Микеланджело, — аз ще изляза по-добрият. Трябва.

Късно следобед Микеланджело се яви в канцеларията на гонфалониера Содерини окъпан, подстриган, с чиста синя риза.

— Фю — възкликна гонфалониерът и се отдръпна колкото бе възможно по-далеч от него, — с какво е намазал бръснарят косата ти?

— Микеланджело се изчерви. — С ароматно масло.

Содерини изпрати един прислужник да донесе пешкир. След завръщането на прислужника Содерини подаде пешкира на Микеланджело с думите:

— Изтрий тази воня. Запази собствената си миризма. Тя поне е нашенска.

Микеланджело му обясни защо е дошъл. Содерини остана изумен; Микеланджело за първи път го виждаше да губи присъствие на духа.

— Но това е неразумно! — извика гонфалониерът и втренчен в Микеланджело, взе да обикаля голямото си писалище — Ти сам си ми казвал, че не си обичал стенописа, когато си учил при Гирландайо.

— Моя грешка. — Той наведе глава, но гласът му звучеше настойчиво. — Аз мога да правя стенопис. И то по-добре от Леонардо да Винчи.

— Сигурен ли си?

— Готов съм да сложа ръката си в огън.

— Но дори да можеш, защо трябва да се откъсваш с години от скулптурата? Твоята мадона за търговците от Брюге е божествена. Също и релефът за Пити. Твоят талант е дар божий. Защо трябва да го изоставяш заради едно изкуство, с което не искаш да имаш нищо общо?

— Вие бяхте толкова възторжен, че Леонардо ще изпише половината стена в залата. Казахте, че светът ще се събере да я гледа. Защо да не дойдат два пъти повече хора и да видят две фрески — едната Леонардовата, другата моята? Това би представлявало голямо състезание, което ще вълнува зрителите.

— И ти смяташ, че можеш да го надминеш?

— Готов съм да сложа ръката си в огън.

— Содерини се върна при позлатения си стол, отпусна се тежко в него, поклати глава невярващ.

— Синьорията никога няма да одобри такова нещо. Ти вече имаш договор с Гилдията на сукнарите и с Катедралата за дванадесетте апостоли.

— Аз ще ги извая. Но другата половина на стената трябва да бъде моя. На мен не ми трябва две години като на Леонардо, аз ще я направя за една година, за десет месеца, за осем...

— Не, каро. На крив път си. Не мога да те оставя да затънеш в такава беда.

— Защото не вярвате, че ще свърша работа. И сте прав да не вярвате, понеже съм дошъл при вас само с думи и празни ръце. Но другия път ще дойда с рисунки и тогава ще видите на какво съм способен.

— Моля те — рече уморено Содерини, — по-добре ела с някой от мраморните апостоли. Нали затова ти построихме къща и ателие, за да изваеш апостолите. — Той се загледа в лилиите на тавана. — Не ми ли стигнаха два месеца като гонфалониер? Защо ми трябваше да поемам този пост за цял живот?

— Защото сте разумен и убедителен и ще накарате Синьорията да отпусне още десет хиляди флорина за изписването на другата половина от стената.

За да въздействува дотолкова на Синьорията, че да я накара да отпусне нова сума, и за да задоволи дотолкова съветите на Гилдията на сукнарите и на Катедралата, че да го освободят от договора за една

година, трябваше да изпише картина за чест и слава на флорентинците. Не искаше да рисува коне, цели покрити с парадни сбруи, войници с брони, шлемове, мечове и пики в ръце, не му трябваше бъркотията на възправили се животни и ранени и умиращи мъже. Това не бе за него.

Но какво бе за него?

Той отиде в библиотеката на „Санто Спирито“ и помоли дежурния августинец да му препоръча някоя история на Флоренция. Библиотекарят му даде хрониката на Филипо Вилани. Микеланджело започна да чете за войните между гвелфите и гибелините, за войните с Пиза и други градове държави. Не беше необходимо неговата фреска да отразява непременно някоя битка, но тя трябваше да представлява някаква победа, да гъделичка националната гордост. Къде във флорентинската история можеше да се намери подобно събитие, за да го нарисува; и то такова, което да контрастира рязко с Леонардовото бойно зрелище? И с което той да излезе победител?

Едва след като чете няколко дни, той се натъкна на разказ, който накара пулса му да забие по-бързо. Събитието бе станало при Кашина, близо до Пиза, където флорентинската войска се разположила на стан край брега на Арно в жарък летен ден. Смятайки, че няма опасност от нападение, група войници отишли да се окъпят в реката, други в същото време излизали от нея, а трети, свалили тежките си брони, се припичали на слънце, легнали на тревата. Ненадейно един от воините на пост се втурнал сред групата и извикал: „Загубени сме! Пизанците се готвят да нападнат!“ Къпещите се изскочили от реката, воините на брега надянали набързо броните, други се втурнали за оръжието... навреме, за да отблъснат трите нападения на пизанците и да обърнат врага в бягство.

Ето че му се удаваше случай да нарисува голяма група мъже, млади и стари, окъпани във вода и слънце, уловени в момента на действие, всички в миг на опасност, на напрежение, на усилие, изразени не само на лицата им, но и в наведените, пресягащи се фигури, които се готвят за нападението и за да спасят живота си. Ето един случай да създаде нещо вълнуващо. Всички тези воители щяха да бъдат давидовци: един цялостен портрет на човечеството, подгонено от временната градина на едема.

Той тръгна по Улицата на книжарите и купи от най-големите листове хартия, които можа да намери, цветни мастила, кредити, бели,

черни, червени и кафяви моливни бои и се прибра при работната си маса. С бързи щрихи нахвърля сцената край Арно при Кашина, в средата Донати, който крещи на капитан Малатеста: „Загубени сме!“, някои от войниците все още във водата, други — както се мъчат да изкачат стръмния бряг, трети — взели по някоя дреха и посегнали към оръжието.

След три дни се яви в канцеларията на Содерини. Двамата се изгледаха с широко отворени очи. Микеланджело нареди на пода до бюрото дванадесетте големи листа с двадесет мъжки фигури, някои заштриховани с перото, други очертани с въглен или нарисувани със смели свободни линии, подчертани с бяло, трети блеснали с цвета на човешка плът.

Микеланджело се отпусна в един висок кожен стол до стената, чувствайки се уморен и отпаднал. Содерини разглеждаше мълчаливо рисунките. Когато гонфалониерът вдигна глава, Микеланджело разбра с каква привързаност се отнасяше той към него.

— Не бях прав да те обезсърчавам. За да бъде художник, човек трябва да може да вае, да живописва и да прави архитектура с еднакво умение. Тази фреска може да стане не по-малко новаторска от „Давид“ и да ни достави не по-малка наслада. Смятам да ти издействувам тази поръчка дори ако ще трябва да воювам поотделно с всеки член на Съвета.

И той наистина я издействува — поръчка за три хиляди флорина, по-малко от една трета от сумата, отпусната на Леонардо да Винчи. Микеланджело не беше получавал по-голяма поръчка, но го хвана яд, че Синьорията подценяваше неговото творчество пред Леонардовото. Те щяха да променят мнението си, като видеха завършената стенопис.

Сега хората го спираха, за да му кажат, че са научили, че ще рисува гора от давидовци.

— И тъй, сега си реабилитиран — каза Граначи малко саркастично. — Отново си най-големият наш художник, но при условие, че фреската излезе великолепа. Дано само не платиш твърде скъпо за това.

— Човек си плаща каквото трябва да плати.

Дадоха му дълга тясна стая в болницата на вапцарите, благотворителна болница, основана от Гилдията на вапцарите в 1359 година. Тя гледаше към улицата на вапцарите, само на няколко преки от предишната му квартира до „Санта Краче“; той помнеше тази улица, защото като момче имаше навик да газии из канавките, в които течеше синя, зелена, червена и алена вода. Стаята му гледаше на юг, към Арно, тъй че имаше слънце цял ден; задната стена беше по-голяма от половината на стената в Голямата зала. Така той можеше да накачи лист по лист картона и да го види изцяло, преди да започне фреската. Накара Ардженто да държи пътната врата винаги заключена.

Заработи като бесен, решил да покаже на града, че е сигурен и бърз майстор, когото не е нужно Синьорията да порицава за това, че си губи времето да рисува помпи и разни други механизми. Когато времето застудя, изпрати Ардженто за восък и терпентин и намаза хартиите, които вапцарите използваха вместо прозорци. Нарисува скицата на продълговат лист хартия, изрязан в мащаб и разделен на толкова квадрати, колкото щяха да му бъдат нужни за стената — двадесет и две на петдесет и осем стъпки. За разлика от „Битката на кентаврите“ главните фигури тук щяха да бъдат десет стъпки високи; но тази картина щеше да внушава подобно чувство с групата голи воители, наблъскани в ограничено пространство, с органично преплетени ръце, крака, тела, глави — сякаш неразделни части от едно цяло, — изпаднали в драматична бъркотия, мъчейки се да излязат от водата, да надянат дрехите си, броните и да се приготвят за бой, преди врагът да е врълхлетял върху тях.

Изписа един млад воин с извърнат гръб, с ризница и щит, а мечът още в краката му; голи младежи, вдигнали пиките и мечовете си, но зарязали дрехите; закоравели воители с яки крака и бръчки, готови да скочат с голи ръце срещу неприятеля; трима млади войници, току-що измъкнали се от реката; една централна група около Донати, уловена в мига между вцепенението и началото на действието; един воиник, който напъхва мускулестата си ръка в ризата; стар воин с венец от

плачеща върба на глава, който се мъчи да нахлузи трикото си на мокри крака, „тъй че да се видят в напрежение всички мускули и жили на тялото му“, както обясни Микеланджело на Граначи, „изкривената му уста показва колко мъчително е това бързане и как цялата му фигура се крепи на върха на пръстите“.

Ако се работеше грижливо, картонът за фреската, която той нарече „Къпещите се“, щеше да отнеме цяла година; заемеше ли се с него млад човек на върха на силите и възможностите си, би го свършил вероятно за шест месеца. На Нова година — 1505, три месеца след като го бе започнал, подгонен от сила, която не можеше да сдържи, Микеланджело завърши картоната. Два дни преди новата година подвързвачът Салвадоре започна да слепя отделните листове; сега Ардженто, Граначи, Антонио да Сангало и Микеланджело опънаха картоната, приковаха го за лека рамка и го изправиха на стената. Стаята се изпълни с петдесет-шестдесет мъже, отчаяно готови за борба. В тях имаше страх, ужас, безнадеждност; и същевременно мъжествено външение, което напирало, за да преодолее изненадата и катастрофата чрез бързо, целенасочено действие.

Граначи беше впил поглед в завладяващата сила на тези мъжки тела, уловени между живота и смъртта, всеки човек, реагиращ според индивидуалния си характер и решителност. Остана поразен от майсторския рисунок.

— Странно — промърмори той, — че недостойните подбуди могат да родят голямо изкуство.

Микеланджело не отговори, а Граначи продължи: — Трябва да разтвориш тези врати и да пуснеш всеки да види какво си направил.

— Хората роптаят, че се заключваш — допълни Антонио. — Дори членовете на кръжеца ме питаха защо е необходимо да не пускаш никого при себе си. Сега те могат да видят чудото, което си сътворил за три кратки месеца, и ще разберат защо си се заключвал.

— На мен ми се ще да изчакам още три месеца — измърмори Микеланджело. — Докато завърши самата фреска в Голямата зала. Но щом и двамата казвате, че трябва да отворя вратите, ще ги отворя.

Пръв пристигна Рустичи. Беше важно какво ще каже Рустичи, тъй като той бе приятел на Леонардо. Рустичи отмери внимателно думите си:

— Леонардо е нарисувал коне, а ти хора. Не е сътворявано нищо по-превъзходно от Леонардовата бойна сцена. Не е сътворявано нищо по-великолепно и поразително от тези твои хора. Ще имаме една удивителна стена в Синьорията.

Двадесет и две годишният Ридолфо Гирландайо, който се учеше в ателието на Росели, помоли да прави преписи. Деветнадесетгодишният Андреа дел Сарто, който се бе прехвърлил от една златарска работилница в ателието на живописеца Пиеро ди Козимо, също дойде, готов да рисува. Антонио Сангало доведе двадесет и четири годишния си племенник, който се учеше при Перуджино. Двадесет и една годишният Рафаел Санцио, преди ученик на Перуджино, бе доведен от Тадео Тадей, който бе поръчал на Микеланджело втори релеф.

Рафаел допадна веднага на Микеланджело. Имаше чувствително аристократично лице с големи, нежни, проницателни очи, плътна, но строга уста; дълга пищна коса, поддържана грижливо; лице, красиво като Леонардовото, което въпреки нежната кожа имаше напълно мъжествен вид. На него винаги бе изписана благородна топлота. В това изразително лице се четеше самоувереност, но нямаше и най-малка следа от надменност. Дрехите на Рафаел също бяха хубави като Леонардовите — бяла риза с дантелена яка, богата на цвят наметка и подхождащо и плътно прилегнало кепе; но той не носеше накити и не се парфюмираше. Красотата на този сладкодумен млад мъж, на неговата фигура и дрехи не караше Микеланджело да се чувства грозен, недодялан, одърпан, както го караше да се чувства Леонардо.

Рафаел заразглежда картоната и цял следобед не каза нито дума. Привечер той пристъпи към Микеланджело и рече с глас, в който нямаше и помен от ласкателство:

— С тази творба живописиста става едно съвсем различно изкуство. Аз ще трябва да започна отново. Дори това, което съм научил от Леонардо, не е вече достатъчно.

В очите му се четеше не толкова възхищение, колкото изумление; изражението му издаваше мисълта, че всъщност всичко това е направено не от Микеланджело, а от някаква външна сила.

Рафаел попита дали може да си пренесе материалите от Перуджиновото ателие и да поработи пред картоната. Себастиано да Сангало прекрати учението си при Перуджино, за да изучава формите

и движенията на мускулите в Микеланджеловите фигури, като същевременно старателно записваше теориите си по въпроса какво е накарало Микеланджело да нарисува фигурите в такива трудни положения. Без да иска и без дори да го е мислил, Микеланджело се оказа начело на цяла школа от талантливи млади ученици.

Неочакван посетител беше и Аньоло Дони, който говореше наляво и надясно, че той именно е накарал Микеланджело да започне кариера като живописец. Нима Микеланджело не беше заявил пред него, че не е живописец? И нима той, Дони, не бе разбрал, че единственото, което му е нужно, за да тръгне по този славен път, е увереността на Дони в Микеланджело? Тази история звучеше правдоподобно. И понеже някои хора я вярваха, Дони започваше да печели слава на сериозен познавач на изкуството.

Дони пристигна в болницата на вапцарите, за да поръча на Микеланджело портрет на себе си и на жена си. Той каза важно:

— С тази поръчка може би ще станеш портретист. На Микеланджело му беше забавно. Всъщност Дони бе прав. Той го беше накарал да нарисува светото семейство. И ако Микеланджело не беше почувствувал четката и боите, може би все още от тях щеше да го дели цяла пропаст и нямаше да иска и да може да ги докосне. Но той в никакъв случай не би се заловил с портрети.

В този миг в залата влезе Рафаел. Микеланджело се обърна към Дони:

— Рафаел ще ти направи портретите, чудесни и с прилика. И тъй като още е начинаещ, можеш да му ги платиш по-евтино.

— Сигурен ли си, че той може да достигне високото ниво на моята колекция от произведения на изкуството?

— Гарантирам.

Към края на януари в Залата на вапцарите дойде Перуджино, подтикнат от възторга на Рафаел. Той беше с двадесет и пет години по-стар от Микеланджело, с поклащаща се походка на човек от провинцията, с лице, дълбоко набраздено от годините на лишения, когато бе гладувал поради липса на пари. Перуджино се бе учил в ателието на Верокио и беше развил неимоверно трудната техника на перспективата, започната от Паоло Учело. Микеланджело го посрещна сърдечно.

Перуджино застана мълчаливо до прозорците на продълговатата зала. След известно време Микеланджело го видя да се приближава бавно към големия картон. Лицето му беше почерняло като въглен, очите му сякаш се бяха встъклили, устните му трепереха, като че се мъчеха да произнесат някакви думи. Микеланджело взе едно столче и му го подложи.

— Моля... седнете... ще ви дам малко вода. Перуджино гневно ритна стола заднишката.

— Скотщина...

Микеланджело го гледаше онемял. Перуджино протегна лявата си ръка напред и с вдървени пръсти описа дъга пред картона.

— Дай на един див звяр четка и той ще направи същото. Ти ще ни убиеш... Всички нас, които сме дали живота си, за да създадем нещо!

С болка на сърце Микеланджело само промърмори:

— Перуджино, защо ме ругаете? Аз се възхищавам от вашите работи...

— Моите работи! Как смееш да говориш за моите работи при наличието на тази... тази мръсотия! В моите творби има маниер, вкус, те вдъхват уважение! Ако моите творби могат да се нарекат живопис, твоята не може. Това е измамничество — до последната педя.

Микеланджело, измръзнал вече като лед, попита:

— Искате да кажете, че техниката ми е лоша, рисунъкът, композицията?...

— Ти нищо не разбираш от тези неща! — извика Перуджино. — Трябва да те хвърлят в затвора, за да не унищожаваш изкуството, което са създали почтените хора.

— А защо аз да не съм почтен човек? Защото рисувам голи тела ли? Защото това е нещо... ново?

— Не ми говори за оригиналност! Аз съм внесъл толкова нови неща в живописа, колкото никой друг в Италия.

— Вярно, вие сте направили много. Но живописа не свършва с вас. Всеки истински художник внася нещо ново в изкуството.

— А ти го връщаш назад, преди цивилизацията, преди бога.

— Приличате ми на Савонарола.

— Никоя от тези неморални фигури няма да се появи на стената в Синьорията. Аз ще организирам художниците на Флоренция...

Той излезе побеснял и тръгна с вдървена походка и вдървен врат. Микеланджело изправи стола и седна разтреперан. Ардженто, който се бе скрил в далечен ъгъл, му донесе чаша вода. Микеланджело намокри пръсти и ги допря до пламналото си лице.

Не можеше да разбере какво се бе случило. Че Перуджино можеше да не хареса картона, беше понятно. Но да се впусне в такива ожесточени лични нападки, да каже, че ще го изпрати в затвора... или че ще унищожи картона му... нима щеше да излезе толкова глупав, че да отиде в Синьорията?

Микеланджело стана, обърна гръб на картона, затвори вратата на стаята и тръгна бавно към къщи с поглед, забит в уличната настилка. Прибра се в ателието. Постепенно се оправи, прилошаването му мина. Взе чук и длето и заработи блестящия мрамор за релефа на Тадей. Сега идеята му беше точно противоположна на замисъла за творбата за Пити, правеше всичко обратно: мадоната и младенеца щяха да бъдат този път весели, жизнерадостни. Той извая Мария на втори план, за да може детето да доминира, изтегнало се диагонално на скута и, за да се отдръпне от канарчето, което Йоан дяволито пъхаше към него.

Беше си избрал хубав блок. С тежко шило изчука фона, за да създаде чувство за пустините на Ерусалим, при което белият прахуляк хвърчеше около главата му, докато той щастлив биеше мрамора със зъбат шкарпел, за да получи ефект на чиния, телата на Мария и Йоан, които образуваха околния ръб, Исус, изваян напречно, който ги свързваше, и нито една от фигурите неприкрепена към дъното, а свободно движеща се при всяка промяна на светлината. Миришещият на дим мраморен прах, който влизаше в носа му, му доставяше такова удоволствие, каквото захарта в устата.

Беше се оказал глупак. Никога не биваше да оставя скулптурата.

Вратата се отвори. Влезе Рафаел и застана мълчаливо до него. Рафаел беше съгражданин на Перуджино. Защо бе дошъл?

— Дойдох да се извиня заради моя приятел и учител. Той е получил лош удар и сега е болен...

Микеланджело гледаше изразителните очи на Рафаел.

— Защо той ме наруга така?

— Може би защото години наред вече Перуджино... имитира себе си. Пък и защо ли да се променя, щом е един от най-известните

италиански художници, чиито творби се харесват тук, във Флоренция, у нас, в Перуджа, и дори в Рим?

— Аз съм се възхищавал от неговите работи в Сикстинската капела.

— Е, не разбирате ли? Като е видял „Къпещите се“, е изпитал същото, което изпитах и аз: че това е един нов свят в живописата, толкова нов, че човек трябва да започне отначало. За мен това беше трудна задача; очите ми се отвориха и разбрах, че изкуството, което съм си избрал, е много по-възбуждащо, отколкото подозирах. Но аз още нямам двадесет и две години. Животът ми тепърва започва. А Перуджино е на петдесет и пет; той не може да започне отново. При тази ваша работа неговото изкуство ще заизглежда старомодно. — Той се спря и се замисли. — А това може да накара човек да се разболе...

— Драго ми е, че дойдохте при мен, Рафаел.

— Тогава бъдете благороден. Имайте добрината да не му обръщате внимание. Това няма да е лесно. Той вече е ходил да протестира пред Синьорията и е свикал нарочно сбирка на кръжеца за тази вечер, на която вие не сте поканен.

Микеланджело остана поразен.

— Но щом той организира кампания против мене, аз трябва да се отбранявам.

— Вие не се нуждаете от защита. Особено тук, във Флоренция, където погледите на всички млади художници са обърнати към вас. Оставете го да си говори; след няколко дни ще се умори и всичко ще се забрави.

— Добре, Рафаел, ще си държа езика.

Ала започна да става все по-трудно да спазва обещанието си. Перуджино беше започнал едва ли не кръстоносен поход срещу него. Колкото повече време минаваше, толкова повече растяха гневът и енергията му. Той се бе оплакал не само в Синьорията, но и в съветите на Катедралата и Гилдията на сукнарите.

През февруари Микеланджело откри, че Перуджиновата кампания не беше безрезултатна; той бе събрал малка група последователи, между които най-гласовит беше седемнадесетгодишният Бачо Бандинели, син на най-известния флорентински златар, който се готвеше да стане скулптор; освен това няколко приятели на Леонардо.

Микеланджело потърси Граначи. Граначи се помъчи да запази обичайното си спокойствие.

— Те подкрепят Перуджино по различни причини. Някои взеха да мърморят още когато ти, въпреки че си скулптор, получи поръчка за стенопис. Но за други твойт картон е нещо новаторско. Ако беше обикновен или посредствен, струва ми се, нямаше да му обърнат никакво внимание.

— Значи, това е... злоба?

— Може би завист. Такава, каквато ти изпитваш към Леонардо. Ти поне би трябвало да разбереш това.

Микеланджело трепна. Никой друг освен Граначи не би посмял да му каже такова нещо; нито пък би знаел колко вярно е то.

— Аз обещах на Рафаел да не говоря нищо против Перуджано. Но сега ще отвърна на удара.

— Трябва. Той говори против теб, където и да отиде: на улицата, по черквите...

Преди да започне своята кампания против Перуджано, Микеланджело отиде да разгледа неговите творби из града: една „Пиета“, която той помнеше от черквата „Санта Кроче“, един триптих в манастира „Гезуати“, едно пано в „Сан Доменико“ във Фиезоле. Той остави за накрая олтара в „Сантисима Анунциата“, където Перуджано бе изписал „Успение Богородично“. Безспорно бе, че първите работи на Перуджано имаха линия, бляскав лек колорит, че неговите пейзажи бяха привлекателни; ала по-късните му творби се видяха на Микеланджело постни, декоративни, лишени от сила и прозрение.

Тази неделя той отиде на вечерната сбирка на кръжеца. Щом влезе в ателието на Рустичи, смехът секна; в стаята се почувствува напрежение.

— Няма защо да извъръщате поглед и да млъквате! — извика Микеланджело с известна горчивина. — Не аз започнах всичко това; не аз го исках.

— Е верно — отвърнаха няколко гласа. — Вярно е.

— Нито пък аз поканих Перуджано да види картоната ми. Той сам дойде, а после започна такива остри нападки срещу мене, каквито никога не съм чувал. Вие сте свидетели, че аз не му отвърнах.

— Ние не те обвиняваме, Микеланджело.

В този миг в ателието влезе Перуджано. Микеланджело го изгледа за миг, после рече:

— Но когато си в опасност, трябва да се защитиш. Аз току-що разгледах Перуджановите творби във Флоренция. Сега разбирам защо той иска да ме унищожи. За да защити себе си. — В стаята цареше мъртва тишина. — Аз мога да ви докажа това — продължи Микеланджело — платно по платно, фигура по фигура...

— Няма да допусна такова нещо в моя дом — намеси се Рустичи. — Оттук нататък обявяваме примирие. Ако някоя от страните го наруши, ще бъде изхвърлена силom.

Примирието трая до следната сутрин, когато Микеланджело научи, че Перуджино така побеснял от неговите думи пред кръжеца, че се готвел да отиде до Синьорията и да поиска публично обсъждане на „Къпещите се“, на тази неприлична творба според него. Ако при обсъждането мнозинството се обявеше против творбата, това би означавало анулиране на договора. Контраатаката на Микеланджело беше жестока, но той нямаше друг избор. Микеланджело започна да разправя пред всички, че Перуджино е изчерпал своя талант; че сегашните му творби представляват остарели, мъртви фигури без анатомия, нескопосано повторение на неговите по-раншни картини.

Един пратеник го повика в Синьорията: Перуджано бе го обвинил в клевета. Съдеше го за това, че е очернил името му, за да използва това в своя изгода. Микеланджело се яви в канцеларията на Содерини в определения час. Перуджано беше вече там, изглеждаше стар и уморен.

Содерини, блед и неспокоен зад широкото си писалище, около което се бяха събрали членове на Синьорията, не погледна към Микеланджело при влизането му в стаята. Той се обърна най-напред към Перуджино, определи, че Перуджино е започнал нападките, без това да е било предизвикано от нещо друго освен от вида на картонa. После попита Микеланджело дали е отправял някакви обвинения срещу Перуджино. Микеланджело призна, че е отправял, но каза, че това било, за да се защити. Останалите членове зададоха някои въпроси, после кимнаха на Содерини. Содерини заговори доста натъжен:

— Перуджино, постъпили сте неправилно. Нападнали сте Микеланджело, без да ви е предизвикал. Опитали сте се да му

навредите — нему и на неговите творби. Микеланджело, и ти си постъпил неправилно, като си говорил публично против Перуджиновия талант, макар да си действувал в защита на своите интереси. Двамата сте се обиждали един друг. Но за Синьорията това не е толкова важно, по-важно е, че вие нанасяте вреда на Флоренция. Ние сме известни в целия свят като столица на изкуствата. Докато аз съм гонфалониер, нашият град ще продължи да се слави с това име. Ние не можем да позволим нашите художници да се впускат в разпри, които нанасят вреда на града ни. Ето защо Синьорията заповядва и на двама ви да се извините един другиму; и да се върнете към своята работа, от която Флоренция черпи славата си. Обвинението в клевета срещу Микеланджело отпада.

Микеланджело тръгна сам към Залата на вапцарите, повдигаше му се от отвращение. Бяха го оправдали, но той чувствуваше празнота в себе си.

Тъкмо тогава пристигна вест от Джулиано да Сангало: папа Юлий II настоявал Микеланджело веднага да отиде в Рим, като за целта му отпуснал 100 флорина.

Моментът не беше подходящ да напусне Флоренция, защото за него бе важно да нанесе картоната на стената в Синьорията, докато всичко още е прясно и ясно в ума му и преди да се появи някаква друга заплаха срещу проекта му. След това трябваше да извае апостол Матей, защото вече доста време живееше в новия си дом и трябваше да започне да го изплаща.

От друга страна страшно му се искаше да отиде, да разбере какво е намислил Юлий II, да получи една от онези великолепни поръчки, които само папите могат да правят. Благожелателната атмосфера, в която бе живял през последните пет години, бе нарушена от кавгата с Перуджино.

Той съобщи на Содерини какво му е писал Сангало. Содерини се вгледа внимателно и доста дълго в лицето на Микеланджело, преди да отговори.

— Не се отказва на папата. Щом Юлий II казва ела, трябва да отидеш. Неговото благоволение е важно за нашия град.

— А изплащането на къщата... двата договора?

— Ще отложим тези неща, докато разберем какво иска Светият отец. Обаче не забравяй, че трябва да спазваш договорите.

— Разбирам, гонфалониере.

Той се изкачи до Фиезоле, за да види Контесина, чието бебе бе умряло при раждането, и да поиска разрешение да говори от нейно име с кардинал Джовани.

— Но аз вече не съм Медичи, аз съм Ридолфи.

— Той все още е твой брат...

Очите й, които го гледаха с обич, все още изглеждаха по-големи от лицето й.

— Колко си мил, каро.

— Ще изпратиш ли някакво писмо на Джовани?

Изражението ѝ се измени едва забележимо.

— Кажи на негово преподобие, че се надявам да е добре в Рим.

Трябваше само да мине през Порта дел Пополо, за да види и усети поразителните промени. Улиците бяха измити. Няколко от вонящите форуми бяха затрупани с натрошени камъни. Стърчащите стени и запуснатите къщи бяха съборени, за да се разширят улиците, Виа Рипета беше застлана отново; пазарът за прасета беше вдигнат от римския форум. Строяха се доста нови сгради.

Сангалови живееха до Пиаца Скосакавали, в един от многото дворци на папа Юлий II, със строги външни очертания и просторен вътрешен двор, ограден от осмоъгълни колони. Вратата му отвори лакей в ливрея; вътре къщата бе богато украсена с фламандски гоблени, скъпи златни и сребърни съдове, картини, древни скулптури.

Дворецът гъмжеше от хора. Един голям музикален салон, гледащ към двора, бе превърнат в чертожно помещение. Тук шест млади архитекти, които се учеха при Сангало, работеха върху планове за разширяване на площадите, за нови мостове над Тибър, проектираха нови академии, болници, черкви: планове, чието начало бе сложил Сикст IV, построил Сикстинската капела, изоставени от Александър VI и сега възобновени и разширени от Юлий, племенник на Сикст.

Сангало изглеждаше двадесет години по-млад, отколкото последния път, когато Микеланджело го бе видял. Той беше подрязал по европейски ориенталските си мустаци, косата му бе безупречно вчесана, дрехите му от скъп плат; излъчваше атмосфера на човек, който осъществява себе си. Сангало го поведе по широка мраморна стълба към семейния си апартамент; тук синьора Сангало и синът им Франческо прегърнаха Микеланджело.

— Толкова месеци чакам да те посрещна в Рим. Сега, когато поръчката вече е обмислена, Светият отец гори от нетърпение да те види. Отивам незабавно в папския дворец, за да назнача среща за утре сутрин.

Микеланджело седна на неустойчиво старо кресло, което изскърца под него.

— Недей бърза толкова! — извика той. — Аз все още не знам какво ще иска да му се извае папата.

Сангало примъкна друго подобно кресло, седна срещу Микеланджело и коленете им се докоснаха; двамата бяха обзети от вълнение.

— Една гробница. Впрочем не една гробница, а Гробницата, най-прочутата гробница.

— Гробница — изпъшка Микеланджело. — О, не!

— Ти не разбираш. Тази гробница ще бъде по-значителна от гробницата на Мавзол или от паметника на Асиний Полио, или дори от мавзолеите на Август и Адриан.

— На Август... на Адриан... та те са нещо гигантско!

— И твоята ще бъде гигантска. Не като архитектурен размер, а като скулптура. Светият отец иска да изваеш толкова фигури, колкото идеи ти хрумнат: десет, двайсет, трийсет! След като Фидий е направил фриза на Партенона, ти ще бъдеш първият скулптор, който ще направи толкова фигури за едно място. Представи си, Микеланджело, трийсет Давида в една гробница! Никой ваятел не е имал досега такава възможност. Тази поръчка ще те направи най-големия скулптор в света.

Неспособен да възприеме тези думи, Микеланджело каза глупаво:

— Трийсет Давида! Какво ще прави папата с трийсет Давида?

Сангало се засмя.

— Не си виновен, че се побърка. И аз бях в същото положение, като разбрах какви идеи има Светият отец. Искам да кажа, фигури, големи колкото Давид.

— Чия идея е тази гробница?

Сангало се подвоуми за миг, преди да отговори.

— Чия идея? Разработихме я двамата. Папата говореше за древни гробници и аз използвах възможността да му подсказва, че тази трябва да бъде най-голямата гробница в света. Той смяташе, че гробниците трябва да се строят след смъртта на папата, но аз го убедих, че такива важни задачи не бива да се оставят в небрежните ръце на потомството; че само със своето собствено мнение и преценка човек може да си осигури паметник, какъвто заслужава. Светият отец веднага разбра, че съм прав... А сега трябва да бягам до Ватикана.

Микеланджело се отправи по Борго Векио към моста Сант Анджело, прекоси го и тръгна по познатата Виа Канале, към Виа

Флорида. Всяка крачка извикваше спомени от предишния му престой тук, някои приятни, някои болезнени. Той се спря пред дома на Якопо Гали; къщата изглеждаше необичайно притихнала. След като почука на вратата, той изпита безпокойство, изведнаж си даде сметка, че Гали не му се беше обаждал месеци наред.

Почака доста време в гостната, непроветрена, неизползувана, без книгите и ръкописите, които Гали винаги оставяше разхвърляни след себе си. Още с влизането на синьора Гали той забеляза, че тя изглеждаше зле; болнава бледост изсушаваше последните остатъци от нейната хубост.

— Какво става, синьора?

— Якопо е страшно болен. Не може да мръдне от леглото си.

— Но какво?...

— През зимата се простуди. Засегнат е белият му дроб. Доктор Липи доведе и свои колеги, но не можаха да му помогнат.

Микеланджело се извърна и преглътна.

— Може ли да го видя? Нося му радостни вести...

— Това ще му помогне. Но трябва да те предупредя: не показвай съжаление и не споменавай нищо за болестта му. Говори само за скулптура.

Якопо Гали лежеше завит с топли одеяла, под които едва личеше, че има човешка фигура. Лицето му се беше стопило, очите — хлътнали. Те светнаха от радост при влизането на Микеланджело.

— О, Микеланджело — възкликна той, — колко се радвам, че те виждам. Чух прекрасни неща за твоя „Давид“.

Микеланджело наведе скромно глава и се изчерви. Успехите правят човека горделив — каза Гали. — Радвам се, че те виждам все така скромен, какъвто винаги си бил.

— „Не слагай украсен подопазник на магаре“ — цитира Микеланджело поговорката с кисела усмивка.

— Щом си дошъл в Рим, това може да означава, че имаш някаква поръчка. От папата ли?

— Да. Джулиано да Сангало уреди въпроса.

— Какво ще ваеш за негово светейшество?

— Монументална гробница, богата със скулптури.

Очите на Гали излъчваха доволство.

— След идеята за Давид, който създаде цял един нов свят в скулптурата! Гробница! От човека, който повече от всички ненавижда гробниците.

— Но тази ще бъде различна: в нея ще бъдат сложени всички скулптури, които замисля.

— Изглежда, ще бъдат доста!

Нямаше ли сянка на упрек в гласа на Гали? Микеланджело не би могъл да отговори. Той попита:

— Добре ли се работи с негово светейшество? Нали именно той беше поръчал стенописите за Сикстинската капела?

— Да, добре се работи с него при условие, че не наблягаш прекомерно на духовното и не го гневиш. Той е избухлив. Това е войнствен папа, честен, порядъчен: преди няколко месеца издаде нова конституция, която ще ликвидира симонията. Няма да ги има вече скандалите на Борджиите. Но ще има още войни. Юлий иска да има войска, която да използва лично и с която да си възвърне цяла Италия, принадлежала някога на църквата.

— Трябва да си пазиш силите, мили — обади се синьората. — Микеланджело ще научи много скоро тези неща.

Якопо Гали легна пак на възглавницата си.

— Ще ги научи. Но не забравяй, Микеланджело, че аз все още съм твоят посредник в Рим. Трябва да ме оставиш да изготвя договора с папата, та всичко да е в ред...

— Няма да правя нищо без вас.

Тази вечер у Сангало се събраха висши духовници, богати банкери и търговци, някои от които познаваше от градината на Гали, голяма част от флорентинската колония. Балдучи прегърна Микеланджело с радостен възклик и се разбра с него да се срещнат за вечеря в „Тратория Тоскана“. Стотици свещи във високи свещници озаряваха двореца. Прислужници в униформи сновяха между гостите с ястия, вино и сладкиши. Сангало беше заобиколен от поклонници; петнадесет години той бе чакал този успех. Дори Браманте се намираше тук. Той не беше се състарил през последните пет години; имаше същите къдри по края на плешивата си глава, в светлозелените му очи все още искреше смях, бичият му врат и мускулестите рамене и гърди не бяха загубили нищо от силата на борец. Както изглежда, той бе забравил спречкването им в двора на кардинал Риарио. Ако

Браманте беше разочарован от обрата на съдбата, благодарение на който Сангало стана архитект на Рим, той с нищо не издаваше това.

Когато и последният гост си отиде, Сангало обясни:

— Това не беше прием. Просто ни дойдоха приятели. Това става всяка вечер. Времената се промениха, а?

При все че Юлий II не можеше да търпи дори да се спомене името Борджия, той бе принуден да се настани в стаите на Александър VI, понеже собствените му покои още не бяха готови. Докато Сангало преведе Микеланджело през голямата зала от апартаментите на Борджията, скулпторът има време да разгледа позлатените тавани, копринените завеси, източните килими, богатите на багри стенописи от Пинтурикио, представляващи градински пейзажи, огромния трон, заобиколен с табуретки и кадифени възглавници. Следваше по-малката от двете приемни зали с големи прозорци, в чиито рамки се открояваха зелени градини, пространства с борови и портокалови дървета чак до Монте Марио.

На висок трон с пурпурно облегалo седеше папа Юлий II, заобиколен от частния си секретар Сигизмондо де Конти, двама церемониалмайстори — Пари дьо Граси и Йоханес Бурхард, няколко кардинали и свещеници с всичките им одежди и още няколко души, очевидно посланици; всички те чакаха ред да разменят лично по някоя дума с папата, който изливаше неспирен поток от забележки, порицания и подробни нареждания.

Микеланджело се вгледа в шестдесет и две годишния бивш кардинал Джулиано делла Ровере, който, след като не бе допуснат до папския престол преди дванадесет години, понеже Борджията зае длъжността с подкуп, беше имал куража да издаде прокламация за свикването на съвет, за да бъде свален „този лъжлив понтифекс, предател на църквата“. Поради тази своя постъпка той бе принуден да живее десет години в изгнание във Франция, а Сангало — да поправя черковните потони.

Микеланджело виждаше пред себе си първия папа с брада, мършав човек, изсушен от въздържан живот, някога хубав, със силни черти, ала сега с дълбоки бръчки на лицето и прошарена вече брада.

Микеланджело почувствува най-силно невероятната енергия на този човек, това, което по пътя към папския дворец Сангало бе нарекъл „огнена стремителност“, отекваща от стените и тавана.

„Това е човек — помисли си Микеланджело, — който години наред се е стремил към папския престол, той ще се помъчи да извършва на ден толкова, колкото неговите предшественици са извършвали за месец.“

Папа Юлий II вдигна поглед, видя ги на прага и ги повика с ръка. Сангало коленичи, целуна папския пръстен и представи Микеланджело, който също коленичи и целуна пръстена.

— Чий син си?

— На Лодовико Буонароти-Симони.

— Това е стара флорентинска фамилия — подхвърли Сангало.

— Виждал съм твоята „Пиета“ в „Свети Петър“. Там искам да се изгради моята гробница.

— Може ли ваше светейшество да определи къде точно?

— В средата на базиликата — отвърна студено Юлий.

Микеланджело разбра, че е задал неуместен въпрос. Папата очевидно беше рязък и пряк човек. На Микеланджело се понрави държането му.

— Аз ще огледам базиликата. Бихте ли казали, светейши отче, какви желания имате за гробницата?

— Това е твоя работа — да ми предложиш туй, което желая.

— Тъй и ще сторя. Но аз трябва да градя върху основата на желанията на ваше светейшество.

Този отговор се хареса на Юлий. Той заговори с грубоватия си глас, започна да налага планове, идеи, исторически данни, амбиции на църквата. Микеланджело слушаше колкото е възможно по-съсредоточено. Изведнъж Юлий го накара да се ужаси.

— Искам да проектираш бронзов фриз, който да обикаля четирите страни на гробницата. Бронзът е най-добрият материал за повествование, чрез него можеш да опишеш най-важните епизоди от моя живот.

Микеланджело стисна зъби, поклони се, за да скрие изражението на лицето си, но му идеше да извика: „Повествованията са за тези, които пеят балади!“

Когато и последният ученик на Сангало си отиде, Микеланджело седна на стол пред чертожната маса в музикалния салон, превърнат в ателие. Къщата беше утихнала. Сангало сложи пред себе си листа, като онези, на които бяха скицирали Рим преди седем години.

— Кажи ми дали съм разбрал правилно — промълви Микеланджело. — Първо, папата иска гробница-мавзолей. Второ, иска гробницата да показва, че той е прославил и укрепил църквата...

— ... Че отново е направил от Рим център на изкуството, поезията и науката. Ето моите тетрадки с древни и класически гробници. Това е една от първите — на Мавзол в Мала Азия, от триста и шейсета година преди Христа; а това са скиците на гробниците на Август и Адриан, тъй както ги описват историците.

Микеланджело разгледа внимателно скиците.

— Сангало, в тези рисунки скулптурата разкроява архитектурата, кичи фасадата. А в моята гробница архитектурната постройка просто ще прибере скулптурите ми.

Сангало погладя мустаците си и сякаш се изненада, че са толкова къси.

— Проектирай първо една солидна конструкция, иначе мраморните ти фигури ще отидат на вятъра.

Сангало се извини. Микеланджело остана сам да размишлява над рисунките на богове и богини, на алегорични фигури, всички засенчени от масивния градеж. Той щеше да направи гробницата по-малка, а фигурите по-големи, тъй че да доминират над архитектурата.

Разсъмваше се, когато остави моливите и въглена. Безслънчевото мартенско утро сипна светлина в стаята — сякаш тънък сив дим. Микеланджело се домъкна до леглото си в стаята до Франческовата, сина на Сангало, и се пхна между ледените чаршафи.

Поспа няколко часа, събуди се ободрен, отиде в „Свети Петър“ и с радост забеляза, че базиликата вече е подпряна здраво. Влезе в Капелата на френските крале да види своята „Пиета“. Ярка утринна светлина нахлуваше от високите прозорци на отсрещната стена и

заливаше лицата на Мария и Христос. Скулптурата въздействуваше силно, като жива. Пронизаха го спомени, докато прокарваше пръсти по двете фигури — фино полирания мрамор, топъл и жив при допира. Какъв труд беше положил, за да постигне това!

Той влезе в централната част на базиликата, загледа се в олтара в средата на трансепта, където беше гробницата на свети Петър. Папата искаше тук да бъде неговата гробница. Микеланджело тръгна да обикаля старинната тухлена постройка, чиито сто колони от мрамор и гранит образуваха пет кораба, и се питаше къде в централния кораб — три пъти по-широк от останалите, издигащ се до дървения таван — може да се намери място за гробницата на Юлий: край останалите деветдесет и двама папи, погребани тук.

Той се отби у Лео Бальони, където научи, че кардинал Риарио, макар да не бе успял да стане папа, беше все тъй влиятелен, понеже Юлий му беше братовчед. После Микеланджело се запъти към двореца на кардинал Джовани де Медичи до Пантеона.

Кардинал Джовани, напълнял повече отвсякога, вече съвсем очевидно кривоглед, беше прекарал добре с кардинал Ровере по време на изгнаничеството. Сега Ровере беше папа Юлий II и Джовани се ползуваше с приятелството му. Той се зарадва искрено на Микеланджело, на успеха му с „Давид“, за който той му разказа. В стаята влезе Джулиано, вече истински мъж, хубав като Лоренцовия брат, на когото беше кръстен и когото Микеланджело бе виждал на портрети. А Джулио за първи път поздрави Микеланджело без враждебност. Той също се бе променил; след смъртта на Пиеро кардинал Джовани бе оглавил дома на Медичите и Джулиано не се страхуваше вече, че може да го отритнат.

— Ще ми позволи ли ваше преподобие да говоря по един деликатен въпрос? — попита Микеланджело.

Кардинал Джовани и досега не обичаше деликатните въпроси, те обикновено биваха неприятни. Но той позволи на Микеланджело да говори.

— Става дума за Контесина. Тя се измъчва сред беднотията на онази къщурка. А и почти никой не смее да я навести или да ѝ помогне.

— Ние ѝ изпращаме пари.

— Не би ли било възможно, ваше превъзходителство, да я доведете в Рим... където именно и е мястото?

Червенина се разля бавно по бузите на Джовани. Трогнат съм от верността ти към нашия дом. Мога да те уверя, че съм мислил по този въпрос.

— Не бива да се обижда флорентинската Синьория — додаде Джулиано. — Тъкмо сега ние отново се сприятеляваме с Флоренция. Ако искаме да си възвърнем двореца и цялото имущество на Медичите...

Кардинал Джовани махна леко с ръка.

— Всички тези неща ще се осъществят скоро. Благодаря ти, че ни посети, Микеланджело. Идвай, когато пожелаеш.

Джулиано го изпрати до вратата. Сега брат му и братовчед му не можеха да го видят и той: сграби с обич ръката на Микеланджело.

— Хубаво е, че се видяхме, Микеланджело. И хубаво е, че се застъпи за сестра ми. Дано всички се съберем отново.

Микеланджело се спря в „Мечата странноприемница“ срещу старата си квартира и нае една задна стая с изглед към Тибър и „Сант Анджело“, в която щеше да намери спокойствие и уединение.

После отиде на срещата с Балдучи. Микеланджело почти автоматично бе влязъл в стария коловоз. Той вече имаше блестящо постижение с „Давид“, обществено признание. Имаше и собствена къща с ателие. И все пак, докато вървеше по улиците с още неподменена настилка, изпитваше някак странното чувство, че нищо не се е случило. Че нищо не се е променило.

Питаше се какъв паметник да измисли за папа Юлий II. Без нищо да подразни погледа на папата освен мътните води на Тибър... „Какво искам да извая? Какъв брой големи фигури мога да сложа? Какъв брой по-малки? Трябва ли да има алегии?“

Самата гробница не му отне много време: тридесет и шест стъпки дълга, двадесет и три стъпки широка, тридесет стъпки висока — приземният етаж тринадесет стъпки, първият етаж, където щяха да стоят огромните му фигури, девет стъпки, третият етаж, вдаден навътре, седем стъпки.

Четейки Библията, взета от Сангало, той откри личност много различна от Давид, но тази личност също се извишаваше като връх на човешкото дерзание и представляваше образец, към който човек да се

стреми в собствения си живот: Мойсей — символ на човешката зрелост, тъй както Давид бе символ на човешката младост. Мойсей, водачът на своя народ, законодателят, създал порядък от хаоса, дисциплина от анархията; и все пак сам той несъвършен, способен да се гневи и да проявява слабост. Ето го Лоренцовия получовек, полубог, възтържествувал в името на човечеството, узаконил за вековете идеята за един-единствен бог, помогнал да се създаде една цивилизация. Това беше обаятелна фигура, не светец, а обаятелна фигура.

Мойсей щеше да стои в единия ъгъл на първия етаж. В срещуположния ъгъл Микеланджело намисли да постави свети Павел, за когото беше чел, докато го ваеше за олтара на Пиколомини. Павел, роден евреин, добре образован и добре възпитан римски гражданин, познавач на елинската култура, а също ревнител на християнската догма. Той беше чул един глас да му казва: „Аз съм Христос, когото ти преследваше“, и бе посветил живота си на разпространението на Христовата вяра в Гърция и Мала Азия, поставяйки основите на една църква, която обхванала цялата Римска империя. Тези две фигури щяха да доминират в гробницата. За другите ъгли щеше да извае не по-малко интересни фигури; всичко осем, масивни по обем, осем стъпки високи в седнало положение.

Тъй като тези фигури щяха да бъдат в дипленици, той си позволи свободата да извае редица голи тела за основното ниво: по четири роби от всяка страна на гробницата с рамене и глави, извишаващи се над стълбовете, за които щяха да бъдат привързани: шестнадесет фигури с най-различна възраст, телосложение, дух, чрез които да предаде терзанието на пленения, поробения, смазания и умирация. Вълнението му растеше. Щеше да направи и фигури на победители — несъкрушими, борещи се, надяващи се, воюващи и покоряващи. Гробницата щеше да има обхвата на „Къпещите се“ в триизмерни величави фигури от мрамор.

Юлий искаше бронзов фриз и Микеланджело щеше да му го направи, но той щеше да представлява тясна лента и да заема съвсем малка част от постройката. Истинският фриз щеше да бъде тази поредица от великолепно голи фигури, обхващаща четирите страни на гробницата.

Той работи в трескаво опиянение няколко седмици, подхранван от неспирния поток скици, които се раждаха в ума му и оживяваха на

хартията с индийско мастило, и с портфолиото си отиде при Сангало.

— Негово светейшество няма да приеме гробница само с голи мъжки тела — усмихна се малко пресилено Сангало.

— Аз смятах да направя и четири алегорични фигури. Те ще бъдат женски образи от Библията като Рашел, Рут, Лея.

Сангало разглеждаше архитектурния план.

— Ще трябва да направиш и няколко ниши, нали разбираш...

— О, Сангало, недей ниши!

— Напротив. Светият отец все пита какво ще поставиш в нишите. Ако не види в проекта ти нито една ниша в цялата гробница... Негово светейшество е упорит човек; или той ще получи това, което иска, или ти нищо няма да получиш.

— Много добре, ще проектирам ниши... между привързаните роби. Но ще ги направя високи осемдесет стъпки и ще изнеса фигурите далеч пред тях: победителите, да речем, и женските фигури. Тогава можем да сложим ангели на третото ниво...

— Браво, ето че започваш да мислиш като папата. Но колкото повече Сангало се радваше на растящия куп скици, толкова повече Гали униваше.

— Колко фигури ще има всичко? Нима смяташ да организираш ателие с помощници? Кой ще вае тези херувими в краката на победителите? Спомням си, ти ми казваше, че не можеш да изваеш убедително дори едно ангелче, а виждам, че си набелязал доста от тях. — Той се вгледа с хлътналите си трескави очи в лицето на Микеланджело. — Тези ангелчета, които държат саркофага на папата? Помниш ли как се оплакваше, че не те бива да ваеш ангели?

— Това са само груби скици, колкото да задоволя папата, да получа съгласието му.

Той показа на Сангало последните си рисунки. Робите и победителите долу стъпваха на богато украсени мраморни блокове. От втория етаж, между Мойсей и Павел, се издигаше невисока пирамидна форма, сводест храм за саркофага, а над него — две ангелчета. Беше проектирал фасадата с подробности, като даваше да се разбере, че останалите три страни ще отразяват идеята на папата за завладените провинции, както и почитта му към изкуството.

Досега Микеланджело беше набелязал тридесет до четиридесет големи скулптури за гробницата, тъй че не оставаше много място за

архитектура, която би засенчила фигурите му.

Сангало бе пленен от величието на неговия замисъл. — Колосален мавзолей! Точно какъвто папата предвижда за себе си. Ще вървя незабавно да уредя среща със Светия отец.

Якопо Гали побесня. Въпреки протестите на синьора Гали той повика един слуга да го вдигне и завие в топли одеяла и да му помогне да отиде до библиотеката, за да разгледа Микеланджеловите рисунки на същото онова старо писалище, на което Микеланджело бе писал своя сонет за Александър VI. Зле прикритият гняв му даваше сили, той отново изглеждаше седем стъпки висок. Гласът му, прегракнал по време на болестта, прозвуча жигосващо ясно:

— Дори Бреньо не би се показал толкова елементарен!

— А защо съм елементарен? — отвърна разгорещено Микеланджело. — Защото това ще ми даде възможност да извая великолепни голи фигури, каквито никога не сте виждали.

— Аз съм последният, който бих оспорил това възкликна Гали. Но хубавите фигури ще бъдат заобиколени от толкова много посредствени, че ще се изгубят сред тях. Тези безкрайни нанизы от декоративни висулки например...

— Това са гирлянди.

— Лично ти ли ще ги ваеш?

— Е, не, аз ще бъда презаает.

— А ти ли ще скулптираш тези ангели?

— Може да направя само глинените модели.

— А тази фигура на папата отгоре. Ти ли смяташ да ваеш този ужас?

— Това вече не е честно! — извика Микеланджело.

— Старият приятел е най-доброто огледало. Защо поставяш бронзов фриз на една изцяло мраморна гробница?

— Папата иска така.

— Ако папата поиска да си боядисаш червен задника и да се изправиш на глава на Пиаца Навона пред Велики пости, ще го направиш ли? — Тук Гали поомекна и продължи спокойно: — Скъпи мой, ти ще изваеш величествена гробница, но не тази. Всъщност колко статуи си набелязал тук?

— Около четиридесет.

— Значи, ще посветиш останалата част от живота си на тази гробница?

— Защо е необходимо?

— Колко време вая „Бакхус“?

— Една година.

— А „Пиетата“?

— Две.

— „Давид“?

— Три.

— Следователно по най-простата сметка тези четиридесет фигури ще ти отнемат между четиридесет и сто години.

— Не! — възкликна упорито Микеланджело. — Аз вече познавам добре занаята си. Мога да работя бързо. Като светкавица.

— Бързо или добре?

— И двете. Моля ви, не се изтощавайте, скъпи приятелю, аз ще се справя.

Якопо Гали го стрелна с пронизващ поглед.

— Тъй ли? Нека се подсигурим.

Той отвори писалището, измъкна сноп книжа, привързани с тънка кожена каишка, върху която бе написано „Микеланджело Буонароти“.

— Това са трите изготвени от мен договора: за „Пиетата“, за олтара на Пиколомини и за мадоната за братята от Брюге. Вземи това перо, ще подберем най-добрите условия от всеки договор.

Синьора Гали се доближи до него.

— Докторът ти каза да не ставаш от леглото. Трябва да си пазиш силите.

Якопо погледна жена си със стеснителна усмивка и попита:

— За какво да ги пазя? Това е може би последната услуга, която мога да направя на нашия млад приятел, и съвестта ми няма да е спокойна, ако го оставя да си отиде току-тъй. — Той се върна към договорите. — Доколкото познавам папата, той ще иска гробницата да се завърши незабавно. Настоявай за десетгодишен срок, а ако е възможно — и за по-голям. Колкото до сумата, той ще се пазари, понеже му трябват пари за войската. Но ти не отстъпвай нито скудо от двадесет хиляди дуката.

Микеланджело написа каквото Гали му издиктува от трите договора. Изведнъж Якопо пребледня като мъртвец, закашля се, запуши уста с одеялото. Двама слуги го отнесоха до леглото му. Той каза на Микеланджело едно мигновено сбогом, помъчи се да скрие оцапания с кръв пешкир, възви глава към стената.

Когато влезе отново в Апартаменто Борджия, Микеланджело с изумление видя Браманте да разговаря оживено с папата. Почувствува се неудобно; защо Браманте беше тук в този час, определен за разглеждане на скиците за гробницата? Нима и той щеше да си каже думата при решението?

Микеланджело и Сангало коленичиха и бяха приети великодушно. Един шамбелан сложи маса пред Юлий, който пое папката със скиците от ръката на Микеланджело и ги разпротря нетърпеливо пред себе си.

— Светейши отче, ако може да ви обясня... Папата го изслуша внимателно, после сложи тежко ръка на масата.

— Тази гробница е дори по-внушителна, отколкото съм я мечтал. Ти точно си доловил моя дух. Браманте, какво ще кажеш? Нали това ще бъде най-красивият мавзолей в Рим?

— В целия християнски свят, светейши отче — отвърна Браманте, впил зелените си очи в Микеланджело.

— Буонароти, Сангало ме осведоми, че искаш лично да подбереш мрамор от Карара.

— Само в каменоломните мога да бъда сигурен, че ще се сдобия със съвършени блокове, светейши отче. — Тогава тръгни незабавно. Алаmano Салвиати ще ти даде хиляда дуката за купуването на блоковете.

За миг настъпи мълчание. После Микеланджело попита почтително:

— А за ваянето, ваше светейшество?

Браманте вдигна вежди и хвърли към Юлий поглед, който за Микеланджело означаваше: „На този каменоделец не му стига честта, че ще работи за папа Юлий Втори, ами гледа да изкара и печалба.“ Папата помисли малко и отсече:

— Папският ковчезник ще получи нареждане да ти плати десет хиляди дуката, когато гробницата бъде завършена и одобрена.

Микеланджело преглътна и чу гласа на Гали да вика: „Не отстъпвай нито скудо от двадесет хиляди дуката! Това дори е малко за работа, която ще отнеме десет-двадесет години.“ Но как да се пазари със Светия отец? Как да поиска два пъти повече, отколкото папата предлага? При това в присъствието на Браманте, който го гледа с насмешливо изражение на лицето. А хилядата дуката, които папата даваше сега, едва щяха да стигнат за мрамора за главните фигури и пренасянето му до Рим. Но той искаше да извае тези фигури! Нуждата да скулптира стоеше над всичко. Той стрелна Браманте с бърз поглед.

— Вие сте великодушен, светейши отче. А сега може ли да поговорим за срока? Ако ми се дадат поне десет години...

— Изключено! — изгърмя Юлий. — Моето най-съкровено желание е да видя гробницата час по-скоро завършена. Ще ти дам пет години.

Микеланджело усети, че сърцето му се обърна, тъй както някога, когато неволно откърти парче от една статуя. Четиридесет мраморни изваяния за пет години! По осем на година! Само за Мойсей щеше да му е нужна най-малко една година. За завършването на всеки от робите и победителите — половин до една година, за апостол Павел...

Той стисна зъби със същото упорство, каквото бе проявил и пред Гали. Както не можеше да се пазари с понтифекса за парите, тъй не можеше да се пазари и за срока. Щеше да се справи... Не беше в кръга на човешките възможности да се изгради цяла гробница с четиридесет мраморни фигури за пет години — Якопо Гали бе прав в това отношение. Но в такъв случай той просто ще постигне нещо, което надхвърля човешките възможности. Усещаше в себе си сили за десет обикновени скулптури, за сто, ако се наложи. Ще завърши гробницата за пет години дори тя да му коства живота.

Микеланджело наведе смирено глава.

— Всичко ще бъде изпълнено, светейши отче, както вие го искате. А сега, щом и този въпрос е уреден, може ли да помоля за изготвянето на договора?

В отговор чу странно мълчание. Браманте наведе глава, която потъна между бичите му плещи. Лицето на Сангало се бе вкаменило. Очите на папата изпускаха мънии. След известно време, което се стори на Микеланджело цяло мъчение, Юлий отвърна:

— Сега, когато всичко е уредено, бих искал да отидете със Сангало в „Свети Петър“ и да определите подходящо място за гробницата.

Нито дума за договора. Микеланджело сложи ръка на гърдите си и усети под ризата листа, изписан под диктовката на Гали. После целуна папския пръстен и се отправи към вратата.

Папата извика:

— Един момент.

Микеланджело се обърна с надежда в сърцето.

— Нека Браманте дойде с вас, че да се възползвате от съветите му.

В базиликата просто нямаше нито достатъчно простор, нито подходящо място за такава внушителна мраморна гробница. Неговите статуи щяха да бъдат заобиколени от толкова много колони, че нямаше къде да дишат. А при тези малки прозорци нямаше и подходящо осветление. В най-добрия случай гробницата би представлявала някаква грамада, която щеше да пречи на всякакво движение в базиликата.

Микеланджело излезе и обиколи отзад, където си спомни, че имаше един недовършен градеж до западната абсида. Сангало и Браманте отидоха с него до високата шест стъпки тухлена стена.

— Какво е това, Сангало?

— Според моите проучвания тук някога е имало темплум проби. Папа Николай Пети наредил да го съборят и започнал тук трибуна за епископския престол. Когато Николай умрял, строежът бил стигнал до това положение и оттогава си стои тъй.

Микеланджело се прехвърли през стената и измери заграденото пространство на ширина и дължина.

— Ето ви разрешение — възкликна той. — Тук ще има достатъчно простор около гробницата от всички страни. Можем да сложим покрив на необходимата ни височина, да измажем вътрешните стени, за да изпъкнат белите мраморни статуи, да поставим прозорци, за да влиза светлина, да отворим сводест вход в стената на базиликата...

— За това има необходимите условия — обади се Браманте.

— Не — възрази решително Сангало. — Ще излезе кърпена работа. Покривът ще се окаже твърде висок за тази ширина, а стените

ще са наклонени навътре, както в Сикстинската капела.

— Но, Сангало, не можем да използваме базиликата! — възкликна разочарован Микеланджело.

— Ела с мен.

Наоколо имаше редица разхвърляни постройките, градени в течение на вековете след издигането на базиликата от Константин през 319 година: капели, певчески амбони, олтари, една смесица, строена в пълен безпорядък, от какъвто материал е попаднало — черен тув, бледожълт травертин, мръсночервена тухла, пеперино, изпъстрен с тъмна лава и бял варовик.

— За такава оригинална гробница, каквато ти се готвиш да създадеш — каза Сангало, — ни е нужна съвсем нова постройка. Нейната архитектура трябва да бъде продиктувана от самата гробница.

В душата на Микеланджело се роди пак надежда.

— Аз ще я проектирам — продължи Сангало. — Мога да убедя негово светейшество. Тук на това възвишение например има достатъчно място, стига да разчистим тези дървени постройките и някои от тези рушащи се олтари. Хем ще може да се вижда от града долу.

Микеланджело усети очите на Браманте да го пронизват в гърба. Той се обърна, но за своя изненада забеляза одобрение в погледа на Браманте.

— Значи, тази идея ви допада, Браманте? — каза Микеланджело.

— Сангало е свършено прав. Тук ни е нужна хубава нова капела, а тези грозотии наоколо трябва да се пометат.

Лицето на Сангало светна от задоволство. Но когато Микеланджело се обърна към Браманте да му благодари, видя, че погледът му бе мрачен, а крайчецът на устата му потрепваше нервно.

КНИГА СЕДМА

ПАПАТА

Нямаше как да узнае през време на престоя си в Карарските планини, че годините на благополучието са свършили за него. Той се върна в Рим навреме за приема на Юлий по случай новата 1506 година и за да разтовари корабите при пристигането им в Рипа Гранде, но веднага разбра, че войната между него и папата е започнала. Браманте беше убедил Юлий да изостави идеята на Сангало за самостоятелен параклис, в който да се изгради неговата гробница; вместо това на хълма, където трябваше да се построи параклисът, щяла да се издигне нова катедрала „Свети Петър“ по най-добрия план, избран чрез явен конкурс. Микеланджело не чу нищо да е било предвидено за гробницата. Беше похарчил докрай хилядата дуката на папата за мрамор и превоз, а Юлий отказа да му даде още пари, докато не види изваяна една от статуите. Когато Юлий му предостави къща зад Пиаца Сан Пиетро, папски секретар го уведоми, че ще трябва да плаща по няколко дуката месечно за ползуването ѝ.

— Може ли да почакам, докато Светият отец ми плати нещо, че тогава да му дам парите за наема? — язвително попита той.

Микеланджело отиде на пристанището в сив облачен януарски ден, придружен от Пиеро Росели, ливорнийски стенописец, прочут като най-добър майстор по подготвяне на стени за фрески. Сприхав, луничав човек, поскитал по моретата на млади години, Росели вървеше край пристаните с леко поклащане, сякаш се опитваше да се задържи на люлееща се палуба.

— Много пъти съм се борил зиме с това течение — рече Росели, загледан надолу в придошлия Тибър; — ще минат дни, докато някой кораб успее да стигне тука.

Когато се върна в къщата на Сангало, Микеланджело застана пред огъня в библиотеката, за да си стопли ръцете, а старият приятел му показва завършените си планове за новия „Свети Петър“, който обхващаше и старата базилика. Сангало смяташе, че е преодолял възраженията на Светата колегия и на обществото против заменянето на старата черква с нова.

— Значи, ти не вярваш, че Браманте има изгледи да спечели съревнованието?

— Той е даровит — отговори Сангало: — неговото Темпието в „Сан Пиетро ин Монторио“ е истинско бижу. Но му липсва опит в строежа на църкви.

Франческо Сангало се втурна в стаята с вик:

— Татко, в стария дворец на императора Тит са намерили голяма мраморна статуя! Негово светейшество иска веднага да отидеш да надзираваш изкопаването ѝ.

На лозето зад „Санта Мария Маджоре“ вече се беше насъбрала тълпа. В една дупка, все още наполовина заровена, блестеше статуя с великолепна брадата глава и торс, от който лъхаше огромна сила. Около едната ръка и противоположното рамо имаше увита змия; от двете страни се подаваха главите, ръцете и рамената на двама младежи, обвити от същата змия. В паметта на Микеланджело проблесна първата му вечер в малката библиотека на Лоренцо.

— Това е „Лаокоон“! — възкликна Сангало.

— За когото е писал Плиний! — добави Микеланджело.

Статуята беше над осем стъпки висока и също толкова дълга — това беше внушителна гледка. Щом новината се разчу из Рим, в лозето, на улиците и по стъпалата на „Санта Мария Маджоре“ се натрупаха висши черковни служители, търговци, благородници, всички с надеждата, че ще могат да купят находката. Селянинът, собственик на имота, заяви, че е продал статуята на някакъв кардинал за четиристотин дуката. Церемониалмайсторът на Ватикана Пари дьо Граси предложи петстотин. Селянинът прие. Тогава Пари дьо Граси се обърна към Сангало.

— Негово светейшество ви моли веднага да я закарате в папския дворец. — След това добави на Микеланджело: — Той иска да дойдете следобед, за да прегледате статуята.

Папата беше заповядал да сложат „Лаокоон“ на закритата тераса в павилиона Белведере отатък долината, на възвишението над папския дворец.

— Искам да разгледаш фигурите най-подробно — заяви Юлий — и да ми кажеш дали са наистина изваяни от цял мраморен блок.

Микеланджело започна да проучва статуята отпред и отзад с остър поглед и чувствителни пръсти и намери четири отвесни ръба,

където отделните парчета мрамор са били споени от родоските ваятели.

Той напусна Белведере и се запъти към банката, която по-рано принадлежеше на Якопо Гали. Колко по-друг му се струваше Рим без Гали; каква отчаяна нужда изпитваше сега от съвета на приятеля си! Новият директор — собственик на банката, беше Балдасаре Балдучи. Семейството му от Флоренция беше вложило парите си в Рим, същото бяха направили и много членове на флорентинската колония; Балдучи беше използвал благоприятния случай да се ожени за грозничката щерка на едно заможно римско семейство, която му донесе тежка зестра.

— Какво правиш в неделните дни сега, Балдучи?

Балдучи се изчерви.

— Прекарвам ги със семейството на жена си.

— Не чувствуваш ли нужда от разходка?

— Аз пак си ходя на лов... с пушка. Един собственик на банка трябва да води почтен живот.

— *Che rigorista!* Никога не съм мислил, че толкова ще държиш на условностите.

Балдучи въздъхна:

— Човек не може хем да трупа пари, хем да се забавлява. Трябва да посвети младостта на жените, средната възраст на парите, а старостта на игра на кегли.

— Станал си голям философ! Можеш ли да ми дадеш назаем сто дуката?

Гоненият от вятъра дъжд го шибаше, а той стоеше и наблюдаваше как корабът, натоварен с неговите мраморни блокове, се мъчеше да се приближи до пристана. На два пъти носът му се скриваше под белите гребени. Можеше да се помисли, че и корабът, и скъпоценната му стока ще отидат на дъното на придошлия Тибър и ще отнесат със себе си тридесет и четири товара от най-хубавия му ломен мрамор. Докато стоеше целият мокър на речния бряг, моряците направиха сетния отчаян опит; от пристана им хвърлиха въжета и корабът бе вързан. Беше почти невъзможно да го разтоварят в поройния дъжд. Микеланджело помогна да свалят десет по-малки блока от клатушкация се кораб, макар че течението на няколко пъти късаше крепящите го въжета, но не можа да помръдне дългите шест,

десет и дванадесет стъпки колони, докато не дойде Сангало да ръководи разтоварването им със скрипец.

Нощта настъпи, преди да свършат работата. Микеланджело лежеше буден и слушаше все по-бясно вилнеещата буря. Когато слезе до пристана сутринта, видя, че Тибър е излязъл от бреговете си. Рипа Гранде се беше превърнала в блато. Чудесните му мраморни късове бяха покрити с кал и тиня. Той нагази до колене във вода, за да ги очисти от натрупалия се по тях боклук, като си спомняше месеците, които беше прекарал на каменоломните да търси най-чистите пластове, да надзирава изсичането на големите късове от недрата на планината, да ги спуска по стръмните склонове с въжета и кръгли трупчета, товарил ги беше на каруци, които ги закарваха до брега, внимателно ги беше търкалял по пясъка и качвал на корабите при отлив, без да се нацърбят, напукат или изцапат. И ето на какво приличаха само няколко часа след пристигането им в Рим!

Три дена минаха, докато дъждът спре и Тибър се прибере в коритото си. Синовете на Гуфати дойдоха със семейната каруца да прекарат мрамора до задния портик на къщата. Микеланджело им плати с парите, взети назаем от Балдучи, после купи голямо платнище да покрие мрамора и малко вехти мебели. В последния ден на януари, обкръжен от мокрите си и изцапани късове мрамор, той седна на дъсчената маса, написа писмо на баща си и сложи в него бележка до Ардженто с молба Лодовико да я препрати до стопанството във Ферара, където Ардженто беше отишъл, след като Синьорията отне къщата на Микеланджело до деня, когато ще може да продължи отново да работи за нея.

Докато чакаше пристигането на Ардженто, Сангало му препоръча един възрастен дърводелец на име Козимо, с оредяла коса и сълзливи очи, който имал нужда от жилище. Готвените от него ястия имаха вкус на смола и талаш, но Козимо методично помагаше на Микеланджело да направи дървен макет на първите два етажа от гробницата. Два пъти седмично младият Росели отиваше на рибния пазар край Портикото на Октавия да купи пресни миди, скариди, сепии и морски костур и сготвяше ливорнско „качучо“ (рибя яхния) на огъня на Микеланджело. Тримата мъже изтопваха лютия сос „орегано“ с корички хляб.

За да купи ковашко огнище, шведска стомана и дърва от кестен, наложи му се да отиде в банката на Балдучи и да вземе назаем още сто дуката.

— Нямам нищо против да ти дам още един заем — каза Балдучи, — но съм против това, че затъваш все повече. Кога смяташ да уредиш както трябва деловата страна на поръчката за тая гробница?

— Щом извая нещо, което да покажа на Юлий. Първо трябва да декорирам няколко основни камъка, да приготвя модели за Ардженто и един каменоделец, когото смятам да докарам от работилницата на Катедралата. Тогава мога да започна изсичането на „Моисей“...

— Но това може да ти отнеме цели месеци! С какво смяташ да живееш дотогава? Бъди разумен, иди при папата. От лош платец трябва да измъкнеш всичко каквото можеш.

Той се върна в къщи, измери по дървения макет на Козимо големината на ъгловия камък за гробницата, придаде нужната форма на един мраморен къс, извая на него поредица от три маски — две в профил, а под тях една анфас — и ги загради с вълнообразни калиграфични линии. По-далече от това не стигна: приготви трите основни носещи блока. Ардженто не се обади в отговор на писмото му. Каменарят от работилницата на Катедралата не можел да дойде. Сангало мислеше, че в този момент не е удобно да се искат от папата пари.

— Светият отец преценява плановете за „Свети Петър“. Името на печелившия ще бъде съобщено на първи март. Тогава ще те заведе при негово светейшество.

Ала на първи март в двореца на Сангало настъпи тишина. Когато пристигна, Микеланджело намери къщата съвсем безлюдна, дори чертожниците не бяха дошли на работа. Сангало, жена му и син му се бяха свили в една от спалните на горния етаж, сякаш в семейството имаше покойник.

— Как е могло да се случи такова нещо? — възкликна Микеланджело. — Ти си официалният архитект на папата! Ти си един от най-старите и най-преданите му приятели!

— До мен стигат само слухове: приближените до папата римляни мразят флорентинците, но са разположени към Урбино, а следователно и към Браманте. Други казват, че той разсмивал Светия отец, ходел с него на лов, забавлявал го...

— Палячовци! Нима палячовци строят величествени черкви?

— Те спечелват благоразположението...

— Аз ще разбера истината от Лео Бальони!

Бальони го изгледа с искрено изумление.

— Истината ли? Нима не знаеш истината! Ела с мен!

Браманте беше купил стар дворец на Борго, близо до Ватикана, беше го съборил и изградил отново с елегантна простота. Дворецът беше претърпан с важни римски личности: придворни от Ватикана, князе на църквата, благородници, професори, художници, търговци, банкери. Браманте, привлякъл към себе си погледите и възхищението на всички, приемаше гостите; червендалестото му лице сияеше, зелените очи искряха от възбуждение и ликуване.

Лео Бальони заведе Микеланджело на горния етаж, в голямо ателие. Забодени по стените и пръснати по работните маси, бяха изложени чертежите на Браманте за новия „Свети Петър“. Микеланджело се захласна: това беше сграда, пред която Флорентинската катедрала щеше да изглежда като джудже, но въпреки това разработена в изящни, изтънчени линии, благородна по замисъл. В сравнение с нея византийският проект на Сангало — купола над квадратната постройка — изглеждаше тежък и напомняше крепост.

Сега Микеланджело разбра истината: тя нямаше нищо общо с това, че римляните мразели флорентинците, нито с това, че Браманте забавлявал папата. Тя имаше нещо общо с таланта. „Свети Петър“ на Браманте беше по-красив и по-съвременен във всяко отношение.

— Жал ми е за Сангало — сухо забеляза Бальони, — но това беше конкурс, а никому дори и на ум не идва да се усъмни кой го е спечелил. Какво щеше да направиш ти, ако беше на мястото на папата? Да дадеш поръчката на приятел и да изградиш черква, която ще е остаряла, преди да бъде започната? Или да я дадеш на нов за тебе човек и да създадеш най-прекрасната черква в целия християнски свят?

Микеланджело не се реши да отговори. Той се втурна надолу по стълбите, изскочи на Борго и се въртя около Лъвската стена, докато капна от умора. Ако той, Микеланджело Буонароти, беше папа Юлий II, той също щеше да се види принуден да избере плана на Браманте. Тази черква, много повече от павираните улици и разширените площади, можеше да сложи началото на нов и славен Рим.

Тази нощ, докато се измъчваше от студ и безсъница в леглото си и слушаше Козимо да хърка, сякаш ей сега ще да умре, той си даде сметка, че от момента, когато папата беше изпратил Браманте заедно с тях да намерят подходящо място за гробницата, архитектът беше решил да се погрижи специалният параклис никога да не бъде построен. Хрумването на Сангало за отделна сграда и грандиозния план на Микеланджело за мавзолей беше използвал за собствени цели: да си осигури поръчката да изгради нова катедрала.

Не можеше да има никакво съмнение, че „Свети Петър“ на Браманте щеше да е великолепно място за гробницата. Но дали Браманте щеше да допусне издигането и в неговата черква? Дали щеше да се съгласи да раздели славата и вниманието с Микеланджело Буонароти?

Към средата на март грейна слънце. Микеланджело накарал семейството Гуфати да изправят три исполински колони. Скоро щеше да е готов да махне излишния мрамор и да пунктира „Мойсей“ и „Робите“. На първи април бе обявено, че папата и Браманте ще положат ос, новия камък на новата катедрала на 18 април. Пари дьо Граси беше зает с изработването на протокола. Когато работниците започнаха да копаят голямата дупка, където папата щеше да слезе, за да благослови слагането на първия камък, Микеланджело разбра, че свещената стара базилика нямаше да бъде включена в новата постройка, а щеше да бъде малко по малко разрушена, за да отвори място на новата черква.

Микеланджело не скри неодобрението си. Той обичаше колоните и древните ваяния; струваше му се също, че е светотатство да се разруши най-ранният храм на християнството в Рим. Приказваше за това с всеки срещнат, докато Лео Бальони не го предупреди, че някои от по-непривлекателните привърженици на Браманте се заканвали, ако не спре да напада приятеля им, неговата гробница да се издигне преди гробницата на папата.

Не бих искал да те подмятат водите на Тибър, неблагоприятни млади приятелю — засмя се Лео.

Микеланджело получи писмо от собственика на корабите в Карара, с което го уведомяваше, че нова пратка мраморни блокове ще пристигне в Рипа Гранде в началото на май. Предстоеше му да плати сметката на пристанището, за да може да освободи мрамора. Тя възлизаше на повече дукати, отколкото му бяха останали. Той се изми и отиде в папския дворец. Папа Юлий беше в малката си тронна зала, заобиколен от придворни; четинестата му брада стърчеше от високата хермелинова яка. До него беше любимият му бижутер. Юлий му кресна:

— Нямам намерение да давам нито една пара повече за камъни, нито за големи, нито за малки!

Микеланджело изчака, докато търговецът на скъпоценности си отиде, и когато му се видя, че папата се е поуспокоил, излезе напред.

— Светейши отче, следващата пратка мрамор за гробницата е на път. Превозът трябва да се заплати, за да мога да закарам камъка у дома. Нямам средства да уредя сметката. Бихте ли ми дали пари за разноси, та да осигуря мраморните блокове?

— Ела в понеделник! — рязко отвърна папата и се обърна настрана.

Рим беше прекрасен в масленожълтата пролетна слънчева светлина, но Микеланджело вървеше из улиците като сляп, мислите бушуваха в главата му. Бяха го отпратили също както занаятчията! Защо? Дали защото художникът не беше нещо повече, а само един обучен занаятчия? Но папата го беше нарекъл най-добър ваятел на мрамор в Италия.

Той отиде да разправи всичко на Бальони и попита приятеля си дали знае каква е причината за тази промяна у Светия отец. Лео с усилие запази безразличния си тон.

— Браманте е убедил папата, че не е добре човек да си изгради приживе гробница. Това могло да ускори деня, когато тя ще дотрябва.

Микеланджело се отпусна на дървена пейка — едва можеше да поеме дъх.

— Какво да правя?

— Ще отидеш пак в понеделник. Сякаш нищо не се е случило.

Той отиде пак в понеделник. После във вторник, в сряда, в четвъртък. Всеки път го приемаха, посрещаха студено и му казваха да дойде пак. В петък стражът пред папския дворец отказа да го пусне вътре. Беше горещо на обедното слънце, но Микеланджело целият се разтрепери. С мисълта, че може да има някакво недоразумение, той пак се опита да влезе в двореца. Стражът му прегради пътя. В този миг пристигна братовчедът на папата, епископът на Лука.

— Какво ти става? — извика епископът на стража. — Нима не познаваш маестро Буонароти?

— Познавам го, ваше преосвещенство.

— Защо тогава го пъдиш?

— Извинете, ваше преосвещенство, но аз изпълнявам заповед.

Микеланджело се запъти към дома си, раменете му се свиваха сякаш от спазми. Главата му гореше. Той ускори крачките си, без да

затича, залости вратата на къщата си, седна и надраска:

Преблажени отче, днес по Ваша заповед ме изпъдиха от двореца; затова, когато Ви дотрябвам, ще трябва да ме търсите не в Рим, а другаде.

Той адресира писмото до господин Агостино, папския домоуправител, и изпрати едно съседско момче да намери Козимо. Старецът пристигна запъхтян.

— Козимо, трябва да замина от Рим тая вечер. Повикай утре някой търговец и продай тези мебели.

Към два часа след полунощ Микеланджело нае кон край Порта дел Пополо и потегли заедно с пощенската кола за Флоренция. На височината северно от града, откъдето беше зърнал Рим за първи път, той се обърна в седлото, за да види спящия град. На ум му дойде една от любимите поговорки на тосканците, породена от многовековна вражда:

Колко по-голям глупак е, който се към Рим отправя, от този, който в къщи си остава.

Рано на другия ден той скочи от коня си пред хана в Поджибонси, където беше спрял на отиване в Сиена, когато трябваше да извае наново „Свети Франциск“ на Ториджани. Както се миеше в един леген до стената, Микеланджело чу гръмотевичен тропот на копита по пътя. Оказа се, че това е Бальони, подир когото на запенени от лудото препускане коне се носеха пет души куриери. Той се изправи и впери очи в лицето на изтънчения си приятел, покрито със засъхнала пот, и в дрехите му, загубили цвят от прахуляка.

— Лео, защо идваш в Поджибонси?

— Зарад теб! Светият отец знае, че сме приятели. Той ми заповяда да водя потерята.

Микеланджело запремига срещу петимата въоръжени войници от папската стража, които го стрелкаха с гневни погледи от конете си.

— Каква... потеря? Аз се връщам у дома си във Флоренция...

— Нищо подобно! — Бальони скочи от коня и бръсна косите от очите си. Сетне извади пергамент от пътната си торба. — Това е писмо от папа Юлий. Той ти заповядва незабавно да се върнеш в Рим, ако не искаш да изпаднеш в немилост...

— С нищо не съм заслужил да ме пъди от дома си.

— Всичко ще се нареди.

— Позволи ми да се съмнявам.

— Светият отец ми е дал дума.

— Светият отец понякога загубва паметта си.

Един от снажните конници попита:

— Да го вържем ли, господин Бальони? Можем да го метнем на собственото му седло.

— Нямам нареждане да прибегвам до насилие. Микеланджело, ти не си първият човек, когото папата е карал да чака. Кажеш ли Юлий: „Чакай!“, ще чакаш, ако се наложи, и седмица, и месец, и година.

— Отивам си завинаги във Флоренция.

— Не завинаги. Никой не оставя папата току-тъй!

— Кълна ти се, че Светият отец съжалява за случилото се. Той иска да се върнеш и да продължиш работата си.

— Няма да позволя никому така да се гаври с мене.

— Папата не е „никой“. — Лео се приближи така, че стражите да не го чуват, и каза: — Браво! Говориш като флорентински Мардзоко. Но сега, след като показва, че си независим, върни се. Не ме поставяй в неловко положение.

Микеланджело мълчеше; Бальони е бил винаги добър приятел. Но какво ще стане със собственото му достойнство? Никой не бива да иска от друго да се откаже от гордостта си. Той го каза на Лео. Лицето на Бальони доби строго изражение.

Не е възможно да се пренебрегне желанието на понтифекса. Ще видиш. Ако не сега, по-късно. А по-късно може да е и по-зле. Като приятел настоявам да не противопоставяш волята си на неговата. Нима би могъл да спечелиш?

Микеланджело наведе глава, присви очи и заоглежда земята под краката си.

— Не зная, Лео... Но ако се върна сега, ще загубя всичко. Ще си отида във Флоренция да си възвърна къщата и договора. Ако Юлий

иска, ще извая папската гробница... в сянката на кулата на Синьорията.

Баща му не се зарадва, като го видя; беше си представял, че Микеланджело печели големи пари от папата в Рим. Микеланджело отново се настани в предната стая, сложи на плота „Богородицата“ на Тадей, наобиколи мрамора си за „Апостол Матей“, оставен в една от работилниците на Катедралата, прибра от леярната недовършения още бронзов „Давид“. Картонът му за „Къпещите се“ беше махнат от Залата на вапцарите, сложен в рамка от елхово дърво и закачен на стената в галерията оттатък Голямата зала на Палацо делла Синьория.

Новината за разговора в двора на хана в Поджибонси прехвърли планините само за няколко часа. Когато пристигна с Граначи в ателието на Рустичи, за да вечеря с кръжеца, Микеланджело бе посрещнат като герой.

— Каква велика чест ти е оказал папа Юлий! — възкликна Ботичели, който беше рисувал стенописи в Сикстинската капела за чичото на Юлий, папа Сикст IV. — Да изпрати подире ти въоръжена потеря! Кога се е случвало такова нещо на някой художник?

— Никога! — изръмжа Сладкодумеца. — Всички художници са една стока: изчезне ли един, има десетки други, които да го заместят.

— Но ето папата признава, че художникът е личност! — възбудено добави Рустичи. — Със своеобразни заложи и дарби, които не може да се намерят в съвсем същата комбинация у никой друг на света.

На Микеланджело се стори, че го правят нещо повече от герой.

— Какво друго можех да сторя? — възкликна той, когато Граначи тикна чаша вино в ръката му. — Във Ватикана не ме пускаха...

На другата сутрин Микеланджело проумя истината, че флорентинското правителство не е съгласно с кръжеца на купата за благотворното влияние на Микеланджеловия бунт. Когато гонфалониерът Содерини прие Микеланджело в кабинета си, лицето му бе мрачно.

— Това, което си направил, ме плаши. В Рим, като ваятел на папата, ти можеше да ни оказваш значителна помощ. Като му се противопоставяш, ти се превръщаш в източник на скрита опасност. След Савонарола ти си първият флорентинец, който се противопоставя на папата. Боя се да не те постигне горе-долу същата съдба.

— Искате да кажете, че ще ме обесят на площада, а след това ще ме изгорят? — Той неволно потрепери.

Содерини се усмихна за първи път и крайчецът на носа му трепна.

— Ти си се провинил не в ерес, а само в неподчинение. Но накрая ще стане каквото иска папата.

— Гонфалониере, искам само да се установя във Флоренция. Още утре ще започна да вая „Свети Матей“, та да ми върнете къщата.

Содерини целият пребледня и стана жълтеникав като косата си.

— Флоренция не може да поднови договора ти сега. Негово светейшество би сметнал това за лично оскърбление. Нито Дони, нито Пити, нито Тадей, никой не може да се възползува от услугите ти, без да си навлече враждата на папата. Докато не завършиш гробницата на Юлий II или Светият отец не те освободи от задължението ти.

— Дали ще ви създам неприятности, ако се заломя с изпълняването на съществуващи договори?

— Довърши „Давид“. Нашият посланик в Париж непрекъснато ни пише, че кралят ни се сърдел, дето не му изпращаме статуята.

— Ами „Къпещите“? Мога ли да довърша фреската?

Содерини го погледна в лицето.

— Не си ли се отбивал в Голямата зала?

— Слугата ме въведе през вашето жилище.

— Бих те посъветвал да излезеш през залата.

Микеланджело отиде направо при източната страна на подиума на Съвета, където Леонардо да Винчи беше нарисувал „Битката при Ангиари“. Ръката му стремително се вдигна до устата.

— О, боже мой, какво е това?

Цялата долна половина от фреската на Леонардо бе съсипана, боите бяха протекли право надолу, сякаш дърпани от мощни магнити: коне, мъже, копия, дървета, скали бяха прелели едни в други в неразличим хаос от цветовете.

Цялата неприязън, свадите, непримиримостта се стопиха в разтворителя, който беше унищожил великолепия стенопис на Леонардо. Микеланджело изпитваше само най-дълбоко състрадание към своя събрат художник, творил с устрем цяла година от живота си само за да види плодовете на труда си затрити. Какво ли беше сгрешил? Тосканците са били майстори на фреската повече от триста години. Той усети Содерини зад гърба си.

— Гонфалониере, как е станало това нещо?

— Леонардо беше твърдо решил да възроди древната енкаустика. Той прибегна до Плиниевата рецепта за мазилката, употреби восък с разтворител, а след това смола за втвърдяване на сместа. Когато свърши, пристъпи към нагорещяване, като палеше огньове на пода. Казваше, че опитал този начин върху малък стенопис в „Санта Мария Новела“ и постигнал успех. Но този стенопис е висок двадесет и две стъпки и за да може топлината да стигне горната му част, трябваше да трупам повече гориво. Силната горещина в долната половина разтопи восъка... и смъкна всичките бои заедно с него.

Леонардо живееше в квартал Сан Джовани. Микеланджело потропа с чукалото. Отвори му един слуга. Той го въведе в просторна стая с открит гредоред, изпълнена с произведения на изкуството, музикални инструменти, гоблени, ориенталски килими. Леонардо, облечен с халат в китайско червено, пишеше нещо в тетрадка пред високо, приличащо на кантонерка писалище. Той вдигна очи, видя Микеланджело, прибра тетрадката в едно чекмедже и го заключи с ключ. След това пристъпи напред с доста силно накуцване, понеже беше паднал с летателната си машина на един хълм край Фиезоле. Сияйно хубавото му лице бе поувехнало, в очите се таеше тъга.

— Леонардо, идвам направо от Синьорията. Искам да знаеш колко ми е жал за твоята фреска. И аз похабих напоследък една година от живота си, та знаей, какво трябва да значи това за теб.

— Ти си много любезен. — Гласът на Леонардо звучеше студено.

— Но това не е главната цел на идването ми. Искан да ти се извиня... за моята свадливост... за грозните неща, които казах за тебе, за статуята в Милано...

— Бил си предизвикан. Аз говорих пренебрежително за ваятелите на мрамор.

Леонардо започна да се разтопява. Алабастровата му кожа отново порозовя.

— Видях картоната ти за „Къпещите се“, докато те нямаше. Той е наистина великолепен. Аз правих скици от него, също както и от твоя „Давид“. Той ще прослави Флоренция.

— Не знам. Загубих всякакво желание сега, щом твоята „Битка при Ангиари“ няма да се води наред с моята битка.

Изгладил една вражда, той излагаше на опасност най-ценното си приятелство. След два дена гонфалониерът Содерини изпрати да го повикат и му прочете писмо от папата, в което се искаше Синьорията веднага да върне Микеланджело Буонароти в Рим, ако не иска да си навлече недоволството на понтифекса.

— Май щеше да е по-добре, ако бях продължил на север — печално отговори Микеланджело; — например към Франция. Тогава вече няма да отговаряте вие за мене.

— От папата не можеш избяга. Неговата ръка ще те стигне навред из Европа.

— Защо съм толкова скъп на Светия отец във Флоренция? Той ми затвори вратата си в Рим.

— Защото в Рим ти беше служещ, когото можеше да не зачита. След като се отказа да му служиш, ти стана най-желаният художник в света. Не го отблъсквай прекалено много.

— Аз никого не отблъсквам — възкликна с отчаяние Микеланджело; — искам само да ме оставят на мира!

— Много си закъснял. Трябваше да мислиш за това, преди да постъпиш на служба при Юлий.

Със следващата поща той получи писмо от Пиеро Росели, от което му се стори, че къдриците над челото му танцуват като змии. Папата не искал да го върне в Рим, за да продължи да вае мрамора; Браманте бил окончателно убедил Светия отец, че гробницата щяла да ускори смъртта му. Негово светейшество искал сега Микеланджело да изрисува тавана на Сикстинската капела, най-грозното, най-недодяланото, несполучливо и неприветливо архитектурно творение в цяла Италия. Той четеше и препрочиташе редовете на Росели:

„Миналата събота вечерта, когато вечеряше, папата повика Браманте и му каза: «Сангало заминава утре за Флоренция и на връщане ще доведе Микеланджело.» Браманте отговори: «Светейши

отче, той не ще може да направи подобно нещо. Аз съм разговарял с Микеланджело и той често ми е казвал, че няма да се нагърби с капелата, която искате да му възложите, и че въпреки волята ви възнамерява да се отдаде само на скулптурата и не иска да има нищо общо с живописиста. Аз мисля, светейши отче, че той не ще има смелостта да се залови с тази работа, понеже няма голям опит в рисуването на фигури, а тези ще бъдат високо над линията на зрението. То коренно се различава от рисуването на нормална височина.»“

Папата отговори: „Ако не дойде, ще ме обиди, затова мисля, че непременно ще се върне.“ Тогава аз скочих и хубавичко накастрих Браманте пред папата, защитих те, както, вярвам, ти би защитил мен; за известно време той си затвори устата, сякаш беше разбрал, че е сгрешил, като е говорил така. Аз продължих: „Светейши отче, Браманте никога не е разменил нито една дума с Микеланджело и ако това, което току-що каза, е истина, можете да ми отрежете главата...”“

Микеланджело извика високо:

— Аз да съм говорил с Браманте? Това е фантастична лъжа! Защо му е трябвало да разправя на папата такава измислица?

Писмото изостри тревогата на Микеланджело. Сега не можеше да похване съвсем никаква работа. Той отиде в Сетиняно да поседи мълчаливо и да подяла камъни за сгради с братята Тополино, после се отби при Контесина и Ридолфи. Малкият Николо, станал вече на пет години, настояваше да научат и него „да кара мрамора да хвърчи“. От време на време Микеланджело се залавяше по за някой час да пили и полира бронзовата фигура за маршала, ходи няколко пъти в Голямата зала и напразно се мъчеше да разпали в себе си въодушевление към фреската си. Той знаеше още преди гонфалониерът Содерини да го повика в началото на юли, че през следващите месеци от юг ще налетят силни ветрове. Содерини веднага му зачете папското бревно:

„Микеланджело, скулпторът, който ни напусна без причина, само поради прищявка, се бои да се завърне, както ни осведомяват, при все че ние, от наша страна, не сме му сърдити, понеже разбираме настроенията на такива гениални хора. И за да може той да се отърси от всякакъв страх, ние се осланяме на вашата към нас преданост да го убедите от наше име, че ако се върне при нас, че остане здрав и

невредим и ще се ползува и занапред от апостолическата ни благосклонност в същата мяра, в каквата се е радвал на нея и преди.“

Содерини остави писмото на масата.

— Ще помоля кардинала на Павия собственоръчно да напише писмо, в което да ти обещае закрила. Ще бъде ли това достатъчно за теб?

— Не. Снощи при Салвиати се запознах с един флорентински търговец на име Томазо ди Толфо, който живее в Турция. Открива ми се възможност да отида там и да работя за султана.

Брат му Лионардо му назначи среща край потока в долния край на нивата им в Сетиняно. Лионардо седеше на брега, който принадлежеше на Буонароти, Микеланджело — откъм страната на Тополино, и двамата разхлаждаха краката си в тясната рекичка.

— Микеланджело, искам да ти помогна.

— По какъв начин?

— Нека първо ти призная, че съм се заблуждавал на младини. Ти беше прав да си вървиш из своя път. Видях твоята „Мадона с младенеца“ в Брюге. Нашите братя в Рим говорят с благоговение за твоята „Пиета“. Ти също почиташ господ. Прости ми прегрешенията ми спрямо теб.

— Простено да ти е, Лионардо.

— Трябва да ти обясня, че папата е божият пълномощник на земята. Когато не се подчиняваш на негово светейшество, не се подчиняваш на господ.

— Беше ли това така, когато Савонарола се бореше против Александър VI? — попита Микеланджело.

Лионардо леко дръпна напред черната качулка, за да закрие очите си.

— Савонарола не се подчини. Каквото и да мислим за някой папа, той си остава приемник на свети Петър. Ако всеки от нас започне да го съди, в църквата ще настъпи хаос.

— Папите са човеци, Лионардо, избрани да заемат висока длъжност. Аз трябва да правя онова, което смятам за правилно.

— Не те ли е страх, че господ ще те накаже?

Микеланджело погледна брат си през потока.

— Смелостта на всекиго има значение. Аз вярвам, че бог обича независимостта повече от угодничеството.

— Трябва да си прав — каза Лионардо и пак наведе глава, — иначе той нямаше да ти помогне да изваеш такива божествени статуи.

Лионардо стана и се запъти нагоре към къщата на семейство Буонароти, Микеланджело се качи по отсрещния бряг към дома на семейство Тополино. Когато се изкачиха до билото, братята се обърнаха и си махнаха с ръка. Те нямаше вече никога да се видят.

Единствено Контесина не се страхуваше зарад него, но тя не изпитваше почит към папа Юлий. Дъщеря на една от властващите над света династии, тя беше видяла семейството си прокудено от града, на който бе помогнало да стане най-велик в Европа; беше видяла дома си ограбен от съграждани, които са обичали семейството и са били облагодетелствувани от него; беше видяла свекъра си обесен на Синьорията; беше прекарала осем години в изгнание в една селска къща. Уважението и към властта се топеше.

Мъжът и не споделяше тези чувства. Ридолфи искаше да отиде в Рим. Затова не желаше да дразни папата.

— Въпреки волята си трябва да те помоля да не идваш вече тука, Буонароти. Това ще бъде донесено на папата. Последната ни надежда е в Светия отец чрез кардинал Джовани. Не бива да се излагаме на опасността да я проиграем.

Контесина запита със сдържан тон:

— Микеланджело можеше да ни посещава през годините, когато това застрашаваше положението му във Флоренция, но не и сега, когато застрашава твоето положение в Рим?

— Не моето положение, Контесина, а нашето. Ако папата се обърне срещу нас... В края на краищата Буонароти си има занаят; ако го изгонят от Флоренция, той може да се занимава с изкуството си другаде. А единственото място, където все още бихме могли да отидем ние, е Рим. От това зависи нашето бъдеще и бъдещето на синовете ни. Това е твърде опасно.

— Да се родиш на тоя свят, ето основната опасност — забеляза Контесина с устремен право към Микеланджело поглед. — След това всичко е игра на случая.

— Няма да идвам вече, господин Ридолфи — спокойно рече Микеланджело. — Вие трябва да пазите семейството си. Постъпил съм безразсъдно.

Към края на август Юлий напусна Рим с войска от петстотин рицари и благородници. Племенникът му херцог Урбино се присъедини към него в Орвието и той превзе Перуджа, без да пролее кръв. Кардинал Джовани де Медичи бе оставен да управлява града. Маркиз Гонзага от Мантуа се присъедини към папата с обучена войска; Юлий преваля през Апенините, за да заобиколи Римини — владение на враждебната Венеция, подкупи Руанския кардинал да му отстъпи осемте хиляди френски войници, изпратени да отбраняват Болоня, като предложи кардиналски шапки на тримата му племенници, и публично отлъчи от църквата Джовани Бентиволио, управителя на Болоня. Болонците прогониха Бентиволио и Юлий влезе в Болоня.

Въпреки това на папа Юлий II не се случи нищо, което да го развлече дотолкова, че да го накара да забрави прегрешилия си ваятел. Когато Микеланджело влезе в Палацо делла Синьория, Содерини, обкръжен от другите осем членове на съвета, му кресна:

— Ти се опита да водиш с папата борба, на каквато не би се решил и кралят на Франция! Ние не желаем да воюваме с понтифекса зарад теб! Светият отец иска да изваеш нещо в Болоня. Решавай и тръгвай!

Микеланджело разбра, че е загубил. Всъщност той знаеше това от седмици насам, защото, щом папата мина през Умбрия и я завладя отново за папската държава, а после и Емилия, хората из улиците на Флоренция започнаха да се извърщат настрана, когато минаваше край тях. Флоренция, която нямаше защитни укрепления, се нуждаеше тъй отчаяно от приятелството на папата, че беше изпратила наемни войници, в тяхно число и Сиджизмондо, брата на Микеланджело, да му помагат в завоеванията. Никой не искаше разрасналата се и уверена в силите си войска на папата да мине през Апенините и да ги нападне. Синьорията, жителите на града, всички бяха твърдо решили Микеланджело да бъде изпратен обратно при папата без оглед на последиците, които ще има това за него.

Те бяха прави. Флоренция преди всичко. Той ще отиде в Болоня, ще намери начин да се помири някак си със Светия отец. Сoderини не го изостави. Той даде на Микеланджело писмо до брат си, кардинала на Волтера, който беше при папата:

„Приносителят на настоящето е Микеланджело, скулптор, когото Ви изпращаме в съгласие с искането на негово светейшество. Уверяваме Ваша светлост, че е добър младеж и няма равен на себе си в това изкуство в цяла Италия, а може би и в света. Той е такъв, че с добри думи и любезни обноси може да се получи от него всичко; човек трябва да бъде внимателен и благ към него и той ще създаде такива творби, че всеки, който ги види, ще бъде изумен. Казаният Микеланджело има честната ми дума, че не ще пострада.“

Беше вече ноември. Улиците на Болоня гъмжаха от придворни, войници, чужденци с живописни дрехи, надошли в двора на папата. На Пиаца Маджоре в закачен на Палацо дел Подеста телен кафез висеше някакъв монах, заловен да излиза от една къща на Улицата на проститутките.

Микеланджело намери човек, по когото да изпрати осигуряващото му закрила писмо на кардинала на Волтера, след което се качи по стъпалата на „Сан Петроньо“, загледан с благоговение в изваяните от истрийски камък скулптури на Делла Куерча: „Сътворението на Адам“, „Изгонването от рая“ и „Жертвоприношенията на Каин и Авел“. Колко далече беше от осъществяването на надеждата си да извае тези сцени в отделни статуи! Той влезе в черквата, където тъкмо служеха литургия, и там го позна един от личните служители на папата от Рим.

— Господин Буонароти, негово светейшество ви чака с нетърпение.

Папата беше на обед в един дворец, заобиколен от своя двор от двадесет и четири кардинали, генералите на войската си, благородниците, рицарите, князете — трапеза от може би стотина души в пълна със знамена зала. Микеланджело прекоси надлъж стаята, придружен от някакъв епископ, изпратен от кардинала на Волтера, който беше болен. Папа Юлий вдигна очи, видя го и се смълча. Смълчаха се и всички други в залата. Микеланджело спря до големия стол на папата начело на масата. Двамата се гледаха втренчено, очите

им мяха мълнии. Микеланджело изпъна рамене, не пожела да коленичи. Папата заговори пръв:

— Много се забави! Наложил ни се да дойдем да те пресрещнем!

Микеланджело мрачно си помисли, че това е вярно, папата беше изминал много повече път от него. Той отговори тряснато:

— Светейши отче, не бях заслужил държането ви към мен в Рим през великденската седмица.

Тишината в голямата зала стана още по-дълбока. Епископът реши да се застъпи за Микеланджело и направи крачка напред:

— Ваше светейшество, човек трябва да бъде снизходителен към тая пасмина на художниците. Те не разбират нищо освен занаята си и често нямат добри обноски.

Юлий се надигна от стола си и гневно изкрещя:

— Как смееш да кажеш на този човек неща, които сам аз не бих казал? Ти си този, дето няма добри обноски!

Епископът стоеше смаян и не можеше да се помръдне. Папата даде знак. Няколко придворни хванаха обзетия от ужас прелат и го изблъскаха от залата под град от удари. След тези думи, които бяха най-близо до публичното извинение, което един папа може да поднесе, Микеланджело коленичи, целуна папския пръстен, промърмори, че и той съжалява. Папата му даде благословията си и каза:

— Ела утре в моя стан. Ще си оправим работите. Привечер Микеланджело седеше пред огъня в библиотеката на Алдовранди. Алдовранди, който в миналото на два пъти бе пращан като посланик при Юлий и беше назначен от папата за върховен член в Съвета на четиридесетте, още продължаваше да се смее на случилото се в обедната зала. Бялата му кожа и веселите очи изглеждаха така млади, както Микеланджело си ги спомняше отпреди десет години.

— Толкова много си приличате — коментираше той, — ти и Юлий. И двамата вселяват *terribilità*, ужасяващ трепет. Сигурен съм, че ти си единственият човек в целия християнски свят, комуто би дошло на ум да упрекне понтифекса, след като му се е противопоставял седем месеца. Нищо чудно, че те уважава.

Микеланджело сръбна от вдигащото пара канче гореща вода с жълта захар, което синьора Алдовранди беше донесла, за да смекчи късната му ноемврийска простуда.

— Според теб какво смята Светият отец да прави с мен?

— Да те накара да работиш.

— Какво?

— Ще измисли нещо. Ти ще живееш у нас, нали?

Микеланджело прие с удоволствие. По-късно, когато седнаха да вечерят, той попита:

— Как е племенникът ти Марко?

— Много добре. Има си нова приятелка, намери я в Римини преди две лета през време на ferragosto, празника сред август.

— А Клариса?

— Един от чичовците на Бентиволио... я осинови. Когато му се наложи да избяга с Джовани Бентиволио, тя даде вилата си под наем за хубави пари на някакъв папски придворен.

— Знаеш ли случайно къде мога да я намеря?

— Предполагам, на Виа ди Мецо ди Сан Мартина. Тя живее там.

— Ще ме извиниш ли?

Алдовранди стана и промърмори:

— Любов и кашлица не може да се скрият.

Тя стоеше в отворената врата на мансардата, гледаща към Пиаца ди Сан Мартина; фигурата и се открояваше в оранжевата светлина на маслените светилници зад нея, лицето и бе обградено от кожената качулка на вълнена роба. Те се гледаха мълком, както се беше гледал той с папата, макар и с доста по-различно чувство. Мислено той си я представи, каквато я беше видял за първи път, когато е била деветнадесетгодишна, стройна, златокоса, нежна и мека в държането, с лека чувственост в движенията на тънката, гъвкава снага, с прекрасна шия, рамене и гърди, които напомняха Ботичелиевата Симонета. Сега беше на тридесет и една, в пищния разцвет на зрелостта, само понапълняла, позагубила от блясъка си. Той пак усети великолепието на плътта ѝ с всяка фибра на тялото си. Тя заговори със същия звънлив глас, който като че ли нахлуваше през всяка негова пора, и той с труд отделяше дума от дума, защото ушите му бучаха.

— Последното нещо, което ти казах, беше: „Болоня е на път за всякъде.“ Влез.

Тя го въведе в малка всекидневна стая, затоплена от два мангала, и се обърна към него. Той мушна ръце под подплатената и роба. Тялото

и беше топло от меките кожи. Той я притисна до себе си, целуна послушната и уста. Тя промълви:

— Когато аз първа казах: „За нас е естествено да се желаем“, ти се изчерви като малко момченце.

— Художниците не познават любовта. Моят приятел Граначи я нарича „развлечение“.

— А ти как би я нарекъл?

— Това, което изпитвам към тебе ли?

— Да.

— Порой... който повлича тялото надолу по скалисти проломи, понася го с устрема на пълноводието...

— И после?

— ... Не мога да говори повече...

Разкопчаната роба се свлече от раменете ѝ. Тя вдигна ръце, издърпа няколко фуркета и дългите плитки златиста коса паднаха до кръста и. В движенията и нямаше сладострастие — в тях по-скоро се криеше останалата в паметта му ласка, сякаш любовната прегръдка бе естественото и състояние.

По-късно те лежаха прегърнати под мек вълнен юрган с лице от небесносин плат.

— Пороят?... — подразни го тя.

— ... и след това го изхвърля в морето.

— Не си ли любил?

— След тебе — не.

— В Рим има достъпни жени.

— Седем хиляди. Приятелят ми Балдучи ги броеше всяка неделя.

— Ти не си ги пожелавал?

— Не това аз наричам любов.

— Никога не си ми показвал моите сонети.

— Единият беше за копринената буба:

*Защо не беше моя нишката, която
на дреха е облякла нейната гърда —
така и денем щяхме да сме неделими.*

Или пък чехлите, поръбени със злато,

*които носят тежестта и през града
и я докосват тъй поне една-две зими.*

Тя с наслада изслуша стиховете.

— Отде знаеше, че имам красиви гърди? Беше ме виждал само облечена.

— Ти забравяш занаята ми.

— А вторият сонет?

Той цитира няколко стиха от първите си изкопани с мъка строфи:

*Когато стъпваш, радостна и увенчана
с коси от злато под венеца от цветя,
протягат те сами коронки и уста,
за да целунат твоето чело желано.*

— Чувала съм, че си великолепен скулптор; пътници са ми говорили за твойта „Пиета“ и „Давид“. Но ти си и поет!

— Моят учител, господин Бенивиени, щеше да се зарадва, ако те беше чул.

Те спряха да говорят, унесли се отново в любовта. Клариса силно притисна лицето му към своето рамо и шия, галейки с ръка добре развитите му рамена и коравите мускулести ръце, подобни на онези, които той бе ходил да скицира сред каменарите на Майано, и му зашепна на ухото:

— Да любиш зарад любовта... Това е прекрасно! Аз чувствавах влечение към Марко. Бентиволио искаше само да го забавлявам. Утре ще отида на черква да изповядам прегрешението си, но не вярвам тая любов да е прегрешение.

— Господ е измислил любовта. Това е красиво.

— А може би дяволът ни съблазнява?

— Дяволът е измислица на човека.

— Нима грехът не съществува?

— Грозотата е грях.

Той стигна във военния стан на Юлий край брега на река Рено през дълбок сняг. Загърнал се до гуша с огромно ватирано и подплатено с кожи палто, със сива вълнена качулка, която закриваше ушите, челото и устата му, Юлий правеше преглед на войските си. Явно не беше доволен от състоянието на войниците, защото ругаеше офицерите с неприлични думи и ги наричаше „крадци и негодници“.

Алдовранди беше разправил на Микеланджело разни неща за папата: как печелел възхищението на почитателите си като „пригоден за военния живот“, понеже прекарвал дълги часове с войниците си в лошо време, не падал по-долу от тях при понасяне на лишения и в псуването и приличал на старозаветен пророк, когато се носел нагоре-надолу пред редиците и кряскал заповеди, което карало войските да викат: „Светейши отче, ние ви смятаме за наш командир!“, а хулителите му полугласно да мърморят:

— „Светейши отче“! Как ли не! Нищо не е останало от духовника освен расото и името!

Юлий заведе Микеланджело в шатрата си, облечена с топли кожи. Придворни и кардинали се насъбраха около престола.

— Буонароти, мислех си какво ли бих искал да изваеш за мене. Една исполинска бронзова статуя. Мой портрет в тържествени одеяния и тройна корона...

— Бронзова!

Това бе отчаян вик, изтръпнал се от дълбините на неговото същество. Да беше предвидил и най-малка вероятност папата да го осъди да работи бронз, никога нямаше да се завърне в Болоня. Той възрази:

— Това не е мой занаят!

Странната мъртвешка тишина, която беше настъпила предишния ден в трапезарията на двореца, се възцари сред военните и прелатите в шатрата. Лицето на папата се изчерви от гняв:

— Ние сме осведомени, че си създал бронзов „Давид“ за френския маршал дьо Жие. За него това е твой занаят, а за твоя

понтифекс не е!

— Ваше светейшество, аз изработих тая статуя, защото ме накараха да я направя като услуга на Флоренция.

— Ето! Ти ще направиш тая статуя като услуга на своя папа!

— Светейши отче, тая статуя е лоша скулптура! Тя не е довършена. Аз не разбирам нищо от леярство, шлифване...

— Достатъчно! — Лицето на папата пребледня от обзелата го бясна ярост. — Не стига, че пренебрегна заповедите ми седем месеца и отказваше да се върнеш на служба при мен! Ето че и сега противопоставяш волята си на моята! Ти си непоправим!

— Не и като ваятел на мрамор, светейши отче!

— Позволете ми да вая мраморните си статуи и ще се уверите, че съм най-послушният работник на ваша служба.

— Заповядвам ти, Буонароти, да не поставяш повече ултиматуми. Ще ме изваеш в бронз за „Сан Петронио“, за да ми се кланя Болоня, когато се върна в Рим. Върви сега и разучи мястото над главния портал. Ние ще ти изградим ниша, голяма, колкото позволява пространството между портала и прозореца. Ще изваеш огромна бронзова статуя, голяма, колкото може да се побере в нишата.

Микеланджело разбра, че ще трябва да изработи тази бронзова статуя, за да се върне към мраморните си скулптури. И все пак може би това наказание не беше по-лошо от седемте месеца, които беше вече пропилял зарад своя бунт против Юлий.

Надвечер той се върна пак в стана на папата.

— Колко голяма статуя можеш да сместиш там? — попита Юлий.

— Ако е седнала фигура, тринадесет до четиринадесет стъпки.

— Колко ще струва?

— Мисля, че мога да я излея за хиляда дуката, но това не е мой занаят и не искам да поема отговорност.

— Ще я правиш отново и отново, докато сполучиш, а аз ще ти дам достатъчно пари, за да бъдеш щастлив.

— Светейши отче, вие можете да ми дарите щастие само като ми обещаете, че ако бронзовата статуя ви хареса, ще ми позволите да продължа да вая мрамор. Ако ваше светейшество ми даде това обещание, аз ще имам двадесет пръста, с които да изготвя статуята.

— Главата на църквата не прави пазарлъци! — кресна Юлий. — Донеси ми скиците си точно след една седмица. Свободен си!

Унизен, Микеланджело се върна на Виа ди Мецо ди Сан Martino, качи се по стълбите до жилището на Клариса. Тя беше облечена с рокля от тъмнорозова коприна с дълбоко деколте и бухнали ръкави, с розов кадифен колан около кръста, а косата и бе стегната с наниз от скъпоценни камъни. Тя хвърли бегъл поглед на бледото му измъчено лице, целуна го между очите, по счупения и хлътнал нос. Чувствата се пробудиха във вкочанените му ум и тяло.

— Ял ли си днес? — попита го Клариса.

— Само калай.

— Има топла вода на печката. Искаш ли да се окъпеш, че да се отпуснеш?

— Благодаря.

— Можеш да се окъпеш в кухнята, докато ти намеря нещо за ядене. Аз ще ти изтъркам гърба.

— Никога никой не ми е търкал гърба.

— Изглежда, има много неща, които никога никой не ти е правил.

— И може никога да не ми прави пак.

— Ти си потиснат. Какво лошо ти е казал папата?

Той й разправи как папата поискал бронзова фигура, почти толкова голяма, колкото огромният конник на Леонардо в Милано, който не е могъл да бъде излят.

— Колко време ще ти трябва за скиците?

— За да задоволя Юлий? Един час...

— Тогава си свободен цяла седмица.

Тя наля гореща вода в дълго овално корито, даде му калъп парфюмиран сапун. Той хвърли дрехите си на кухненския под, стъпи предпазливо в горещата вода, сетне с въздишка на облекчение протегна крака.

— Защо не я прекараш тука тая седмица? — рече Клариса. — Ще бъдем само двамата. Никой няма да знае къде си, никой няма да те тревожи.

— Цяла седмица да мисля само за любов! Възможно ли е? Нито веднъж да не помисля за глина или бронз?

— Аз не съм нито глина, нито бронз.

Микеланджело посегна към нея с мокрите си сапунисани ръце. Тя се наведе.

— Толкова години твърдя, че женското тяло не е хубаво за ваяне. Не съм бил прав. Ти имаш най-прекрасната снага на света!

— Веднъж ми каза, че съм безупречно изваяна.

— От розов крестодски мрамор. Аз съм добър скулптор, но никога не бих могъл да те овладя.

— Ти вече си ме овладял.

Тя се изсмя — с мек мелодичен глас, който разсея сетните остатъци от униженията на тоя ден.

— На, избърши се пред огъня.

Той се изтърка, докато се зачерви, след това Клариса го загърна с друга огромна хавлия, настани го на масата пред димяща чиния с тънко нарязано телешко месо и грах.

— Трябва да обадя на Джанфранческо Алдовранди, Той ме покани да остана при него.

Тя се смрази за миг, сякаш я бяха изправили пред миналото, отдавна заличило се в паметта ѝ.

— Не се тревожи, скъпа. Той знаеше, че те желая още преди десет години.

Тялото ѝ се отпусна и отново придоби котешката си грация. Тя седна срещу него, подпря лице с две ръце, загледа го с широко отворени очи. Той се нахвърли върху храната. Заситил се, Микеланджело отдръпна стола си от масата, обърна се към огнището, та да може пламъкът да лиже ръцете му, лицето. Клариса дойде и седна в краката му с гръб, опрян на неговите пиццали. Усещането на плътта и през роклята го пареше по-силно от жарта на огъня.

— Някоя друга жена не ме е накарала да я пожела! — възкликна той. — Как може да се обясни това? — Любовта не се поддава на обяснения. — Тя се обърна, застана на колене, обви дългите си изящни ръце около врата му. — Човек трябва да ѝ се наслаждава.

— И да ѝ се възхищава — промълви Микеланджело. Той избухна в звънлив смях. — Сигурен съм, че папата не е имал намерение да ми направи добро, но ми го направи... за първи път.

През последния подиробед на седмицата, изпълнен със сладостна умора, неспособен да усети никоя част от тялото си без известно усилие, забравил светските грижи, Микеланджело взе рисуваелна хартия, парче въглен и откри, развеселен, че едва му стига воля да го движи по хартията. Той си спомни стиховете на Данте:

*... щом се напух седи,
към слава никога се не отива:
без нея смъртният какви следи
оставил би след себе си там горе? —
дим във небе и пяна над води.*

С усилие си припомни Юлий, седнал в голямата тронна зала на Апартамента Борджия, облечен с дългите бели одежди. Пръстите му се задвижиха. В течение на няколко часа той направи пробни рисунки на Юлий в десетина различни положения, докато улови една тържествена поза: левият крак на папата беше изпънат, десният, подвит навътре, почиваше на повдигната основа за опора, едната ръка бе простряна напред, може би за да благослови, а другата държеше някакъв плътен предмет. Краката на папата щяха да бъдат покрити с одеждите, тъй че щеше да се наложи Микеланджело да излее почти тринадесет стъпки тежки бронзови дипленици. Открити щяха да останат пръстите на двете ръце и колкото можеше да се види от чертите на Юлий под тройната корона.

— Ами лицето на папата? — попита Клариса, Светият отец няма да е доволен, ако не може да се познае.

— Единственото нещо, което мразя повече, отколкото да правя одежди, е да правя портрети. Както казваше моят приятел Якопо Гали: „След вкусното месо идва киселият сос.“

В уречения час той се яви при Юлий със скиците в ръка. Папата изпадна във възторг.

— Виждаш ли, Буонароти, аз бях прав; ти умееш да правиш бронзови статуи.

— С ваше позволение, светейши отче, това не е бронз, а въглен. Но ще направя всичко, което е по силите ми, за да се върна при

мраморните блокове в Рим. А сега, ако наредите на ковчежника си да ми изплати известна сума, ще купя материали и ще започна работата.

Юлий се обърна към господин Карлино, папския ковчежник, и рече:

— Ще дадеш на Буонароти колкото му трябва.

Карлино, мъж с жълто лице и тънки устни, му наброи сто дуката от едно ковчеже. Микеланджело изпрати човек да повика Ардженто, който беше наблизил, във Ферара, и писа на Манфиди, новия Вестител на Синьорията, да го пита дали не може двамата бронзолеяри Лапа и Лоти, които служеха при Катедралата, да бъдат изпратени в Болоня, да му помогнат при изливането на статуята на папата. Предлагаше им богата плата.

Той нае един бивш сайвант за коли на Виа де Тоски (Тосканска улица) с висок таван, каменни стени и неравен оранжев тухлен под. Имаше градина с врата в дъното и ниша с огнище за готвене. Стените не бяха видели капчица боя от сто години, но за разлика от жилището му в Рим бяха сухи, без петна от влага. След това се отби в дюкян за стари вещи, където намери пратско двойно легло, широко десет стъпки. От двете страни и откъм краката имаше ниско стъпало, което служеше за пейка и като ракла. Леглото имаше балдахин, завеси и дюшек на ивици, стар и сбит на бучки, но чист. Микеланджело купи и кухненска маса, и няколко небоядисани дървени стола.

Ардженто пристигна от Ферара, обясни, че не е могъл да напусне стопанството на брат си, когато Микеланджело го беше извикал в Рим през пролетта, и нареди кухнята си в нишата.

— Искам да науча как се работи с бронз — каза той на Микеланджело, докато миеше стените и пода.

Лапо и Лоти пристигнаха два дена след него, привлечени от предложената им надница, по-висока от тази, която вземаха във Флоренция. Лапо, четиридесет и една годишен, значително по-дребен от Микеланджело на ръст, имаше такова честно лице, че Микеланджело му повери всичките покупки на материали: восък, глина, платно, тухли за леярските пещи. Лоти, изучил златарството в работилницата на Антонио Полайuolo, беше мършав, червенобузест, съвестен четиридесет и осем годишен занаятчия, който служеше като майстор леяр във флорентинската артилерия.

Пратското двойно легло дойде като изпратено от бога; след като Лапа купи материалите, а Ардженто набави продукти и няколко съда за кухнята, стоте дуката свършиха. Четиримата мъже спяха заедно на леглото, което при десетте стъпки ширина беше достатъчно удобно за тях. Само Ардженто се чувствуваше нещастен и се оплака на Микеланджело:

— Всичко струва толкова скъпо! Дюкяните са така претъпкани с придворни и свещеници, че никой не услужва на бедняк като мен.

— Търпение, Ардженто! Ще поискам от господин Карлино още пари и тогава ще те заведа да се подстрижеш и ще ти купя нова риза.

— Не си заслужава — отвърна Ардженто, който приличаше на нестригана овца; — бръснарите взимат двойна цена.

Господин Карлино изслуша искането на Микеланджело с мрачно замислен поглед.

— Както и повечето хора от народа, Буонароти, ти имаш неправилна представа за ролята на папския ковчежник. Моята работа не е да раздавам пари, а да изнамирам начини да отказвам на хората.

Микеланджело упорито настоя:

— Аз не съм искал да правя тая статуя. Вие ме чухте, когато казах, че чистата цена ще бъде хиляда дуката. Светият отец каза да ми платите разноските. Не мога да уредя бронзолеярска работилница без средства!

— Какво направи с първите сто дуката?

— Това не ви влиза в работата. Папата каза, че ще ми дават достатъчно пари, за да се чувствам щастлив.

— За това няма да стигнат всичките пари на света — студено отсече Карлино.

Микеланджело излезе вън от себе си, изруга ковчежника с язвителна тосканска дума. Карлино се сви, захапа долната си устна.

— Ако не ми дадете още сто дуката — продължи Микеланджело, — ще отида при папата и ще го уведомя, че ме принуждавате да изоставя статуята!

— Донеси ми надлежно подписани разписки за първите сто дуката и писмена сметка за какво искаш да похарчиш вторите сто. Аз трябва да поддържам счетоводството на папата в ред.

— Вие сте като кучето на градинаря, дето и само не яде зеле, и на другите го не дава.

Едва забележима усмивка бързо премина от зорките очи на ковчежника към устните му, сякаш прехвърляше сметка от главната книга в касовата.

— Моята работа е да карам хората да ме намразват. Тогава идват при мене колкото може по-рядко.

— Аз пак ще дойда!

Лапо го успокои:

— Аз помня за какво съм харчил. Ще напиша разписките.

Микеланджело мина през Пиаца Маджоре, после край „Сан Петронио“ до откритата галерия, заградена от къщите на банкерите и Болонския университет, пресече Борго Саламо и се запъти на югоизток, към Пиаца Сан Доменико. Вътре в черквата, задушна от тамяна, каден през утринната служба, той отиде направо при мраморния саркофаг на Дел Арка и леко се усмихна, загледан в собственото си снажно селянче с орлови крила, обично погали с ръце престарелия „Свети Петроний“ с умно, благочестиво лице, който държеше в прегръдките си макет на Болоня. Наведе се да подуши чистите бели кристали на „Свети Прокъл“ с препасана риза и великолепни мускулисти крака. Изведнъж той се изправи. „Свети Прокъл“ беше счупен и несръчно закърпен на две места.

Микеланджело усети, че някой се взира в него, завъртя се, видя един мъж с приличаща на яйце глава, заострена към горния си край и по-широка долу; дрипава риза закриваше оранжевите му от праха на боланската пръст гърди, месести ръце и рамена.

— Винченцо!

— Добре дошъл пак в Болоня.

— Негоднико, ти си изпълнил обещанието си да счупиш една от скулптурите!

— В деня, когато тя падна, аз бях вън от града, правех тухли. Мога да го докажа.

— Ти си се погрижил за тая работа.

— То би могло да се случи пак. Има лоши хора, които казват, че твоята статуя на папата ще бъде претопена в същия ден, когато войниците му напуснат Емилия.

Микеланджело пребледня.

— Ако доложи това на Светия отец, той ще заповяда да те нарежат на парчета наред градския площад!

— Мене ли? Няма по-благочестив човек от мене! Аз ще коленича и ще се прекръстя, преди да ме убият. Но има някои скулптори, които заплашват.

Той се залови за работа, докаран до бяс, шибан от настървеното желание да свърши, кажи-речи, преди да е започнал. Лапа и Лоти знаеха какво може да се излее, даваха му съвети върху техническото устройство на арматурата за восъчния макет, за състава на глината на уголемения модел. Те работеха заедно в студения сайвант, който огънят на Ардженто сгряваше само в радиус от няколко стъпки. Веднъж да се стоплеше времето, той щеше да се върне в заградения двор зад „Сан Петронио“, където беше ваял предишните си мраморни скулптури. Такова открито място ще му трябва, когато Лапа и Лоти щяха да пристъпят към направата на исполинска пещ за изливането на високата четиринадесет стъпки бронзова фигура.

Алдовранди му изпращаше модели, разправяше навред, че хората, които най-много приличат на папа Юлий, ще получат специална надница. Микеланджело скицираше от зори до мрак, Ардженто готвеше и чистеше, Лоти изгради малка тухлена пещ, за да изпита сплавите от местните метали, Лапо пазаруваше, плащаше на моделите.

Тосканците казват, че апетитът идвал с яденето; Микеланджело откри, че майсторството идва с работата. Макар и да не считаше моделирането от глина за истинска скулптура, понеже то беше изкуство на натрупването, той започваше да разбира, че в природата му няма такава черта, която би му позволила да свърши работата как да е. Колкото и да му беше омразен бронзът, ще не ще, трябваше да направи най-хубавата статуя на папата, каквато можеха да родят върховните му усилия, дори това да му отнемеше двойно повече време. Папата не беше постъпил правилно спрямо него нито в Рим, нито тука в Болоня, но това не го освобождаваше от задължението да постъпи правилно сам той. Той ще свърши тази исполинска бронзова статуя така, че тя да донесе почести на него и на името Буонароти; дори и да не му донесеше нито щастieto, което му беше обещал папата, нито творческия възторг, който будеше у него ваянето на мрамора, това не беше толкова важно. Беше жертва на собствената си честност, която го

караше да прави всичко по силите си дори когато би предпочел да не прави съвсем нищо.

Единствената му радост беше Клариса. При все че работеше често и след като се мръкнеше, понеже рисуваше и моделираше на свещ, успяваше да открадне една-две нощи на седмица и да ги прекара с нея. По което време и да отидеше, край огъня винаги имаше готова за стопляне храна и съдове с гореща вода за овалното корито.

— Май че не преяждаш — забеляза тя, когато видя, че ребрата му започват да се очертават под кожата. — Дали защото Ардженто е лош готвач?

— Повече зарад това, че папският ковчезник ме връща вече три пъти, когато отивам за пари. Той твърди, че разходите ми са подправени. А Лапо записва всяка похарчена пара...

— Не можеш ли да идваш тука всеки ден за вечеря? Тогава ще се храниш добре поне веднъж на ден.

Тя се изсмя, когато сама чу думите си.

— Говорех ти като съпруга! В Болоня си имаме поговорка: „Съпругите и вятърът са необходимо зло.“

Микеланджело я прегърна, целуна топлите и вълнуващи устни.

— Но художниците не се женят, нали? — добави Клариса.

— Художникът живее навсякъде. Не бих могъл да кажа повече от това.

Тя отвърна на целувката му.

— Няма вече да водим сериозни разговори. Искам в моя дом да изпитваш само щастие.

— Ти изпълняваш обещанията си по-честно от папата.

— Аз те обичам. И затова ми е по-лесно.

— Надявам се, че когато се види излян в четиринадесет стъпки висока бронзова статуя, ще остане толкова доволен, че и той ще ме обикне. Само по този начин мога да се върна при моите колонии.

— Толкова ли са прекрасни?

— „О, хубава си, моя мила, хубава си! Очите ти са гълъбови под твоите къдри; шията ти е като стълб от слонова кост; двете ти гърди са като близначета от млада сърна, които пасат между кринове... Цяла си хубава, моя мила, и петно няма на тебе!“ Такива са и моите мраморни колонии...

Пощата от къщи пристигаше нередовно през прохода Фута. Микеланджело чакаше нетърпеливо новини за семейството, но в повечето случаи получаваше молби за пари. Лодовико намерил някакво стопанство в Поцолатико; имотът бил доходен, но трябвало веднага да се даде капаро. Ако Микеланджело можел да изпрати петстотин флорина или дори триста... От Буонарото и Джовансимоне, които работеха в дюкяна за вълна на Строци до Порта Роса, рядко пристигаше писмо без думите: „Ти ни обеща дюкян. Омръзнало ни е да работим за други хора. Искаме да печелим много пари...“

Микеланджело си промърморваше: „Аз също“, увиваше се с одеяло в леденостудения сайвант и докато тримата му помощници спяха в пратското легло, отговаряше на семейството:

Щом си дойда във Флоренция, ще ви помогна да си основате собствено предприятие или със съдружници, както пожелаете. Ще се помъча да намеря пари за капарото срещу стопанството. Смятам, че ще съм готов за изливането на Статуята към средата на Велики пости; затова молете се всичко да излезе добре, защото, ако излезе добре, смятам, че ще ми провърви с папата...

Той ходеше по цели часове подир Юлий, скицираше го в какви ли не пози: както служи литургия, както върви в шествие, по време на прием, както крещи от яд, както се смее буйно на шегата на някой придворен, както се върти на стола си, докато му се представят пратеничества от цяла Европа; докато най-последно чрез рисуването ръката му опозна всяка мишца, кост и жила от тялото на папата под одеянията му. Тогава се върна в сайванта, за да моделира от восък или глина всяка характерна извивка и движение.

— Буонароти, кога ще видя нещо направено? — попита понтифексът на Коледа, след като отслужи литургия в катедралата. — Не знам колко още ще остана тука, може да ми се наложи да се върна в Рим. Съобщи ми, когато си готов, и аз ще дойда в работилницата ти.

Подтиквани от това обещание, Микеланджело, Лапо, Лоти и Ардженто работиха ден и нощ над направата на тринадесет стъпки висока дървена арматура, след което започнаха бавно да трупат

глината, малко по малко, шпатула по шпатула, за да създадат модела, от който щяха да излеят бронзовата статуя. Микеланджело направи гола фигура на папата, седнала на големия престол, с вдигната ръка и протегнат напред ляв крак, както го беше изобразил в скиците си. Правеше му безкрайно удоволствие да вижда как изниква пред него истинската фигура на Юлий, грамадна по размери, правдива по композиция, обща линия, маса, движение. Той облече с огромни топове ленено платно втори модел, направен от Лоти и Ардженто, и започна да прави опити с кал от двора, както беше правил с кал от Тибър в Рим, за да види как ще може най-добре да моделира царствените одеяния на папата, без да скрие буйната фигура под тях.

Забравил се в плама на собственото творчество, Микеланджело работеше по двадесет часа на ден, след което се хвърляше на леглото между Ардженто и Лоти. През третата седмица на януари той се яви при папата.

— Ако ваше светейшество желае да дойде в работилницата ми, моделът е готов за одобряване.

— Прекрасно! Ще дойда днес следобед.

— Благодаря ви. Ами бихте ли могли да доведете и ковчежника си? Той май смята, че аз правя статуята от болонски салами.

Юлий пристигна надвечер, придружен от господин Карлино. Микеланджело беше метнал юрган на единствения си удобен стол. Тука папата седна и мълчаливо заразглежда портрета си.

Юлий беше доволен. Той стана, обиколи модела няколко пъти, заговори за неговата точност, за това, че изглеждал като жив. Сетне се спря пред статуята и се втренчи озадачено в дясната ѝ ръка, която беше вдигната с високомерен, почти буен замах.

— Буонароти, ще благославя ли тая ръка, или ще проклина?

Микеланджело трябваше да измисли нещо, понеже това беше любимият жест на папата, когато седеше на своя престол и управляваше християнския свят.

— Вдигнатата дясна ръка, светейши отче, приканва болонците да бъдат покорни, при все че вие сте в Рим.

— А лявата ръка? Какво ще държи тя?

— Книга? — попита Микеланджело.

— Книга ли! — възкликна папата с презрение. — Меч! Аз не съм учен. Меч!

Микеланджело изтръпна.

— Ами не би ли могло Светият отец да държи в лявата си ръка ключовете на новия „Свети Петър“?

— Брависимо! Ние трябва да изкопчим за строежа големи суми от всяка черква, а символът на ключовете ще ни помогне.

С бърз поглед към Карлино Микеланджело добави:

— Трябва да купя седем-осемстотин либри восък, за да направя модела за пещта...

Папата разреши този разход и величествено излезе при свитата си, която го чакаше на улицата. Микеланджело изпрати Лапо да купи восъка. Той се върна почти веднага.

— Не мога да го спазаря за по-малко от девет флорина и четиридесет солди за сто либри. Най-добре ще е да го вземем веднага, цената е изгодна.

— Върни се и им кажи, че ако отстъпят четирийсетте солди, ще взема восъка.

— Не, болонците са последните хора, които биха отстъпили дори една лира от поисканата цена.

Микеланджело се усъмни от някаква странна нотка в гласа на Лапа.

— Ще почакаме до утре.

Когато Лапа се залиса в работа, Микеланджело каза тихичко на Ардженто:

— Иди в същия дюкян и питай за цената. Ардженто се върна и му пошепна:

— Искат само осем и половина флорина, а мога да измъкна и комисиона.

— Така си и мислех. Честното лице на Лапа ме е накарало да се излъжа! Карлино е бил прав. На, ето ти парите, вземи разписка и чакай, докато натоварят колата.

Беше вече тъмно, когато магарето спря пред сайванта и работниците внесоха увитите калъпи восък. Когато те си отидоха, Микеланджело показа на Лапо сметката.

— Лапо, ти си печелил на гърба ми! От всичко, което си купувал.

— Защо да не печеля? — попита леярят, без да промени изражението си. — Щом плащаш толкова малко!

— Малко ли? Дал съм ти двадесет и седем флорина за последните шест седмици, много повече, отколкото печелиш в Катедралата!

— Но ние живеем така мизерно! Не си дояждаме!

— Ти ядеш това, което ядем и ние — изръмжа Ардженто и кокалестите му юмруци се свиха. — Храната е скъпа по пазарищата, всичко отива за папския двор и гостите. Ако беше крал по-малко, щеше да има повече за всички ни.

— Има храна по гостилниците. И вино по кръчмите. И жени на Улицата на проститутките. Не ми се живееше, както живеете вие.

— Тогава връщай се във Флоренция, където живееш по-добре — рече с огорчение Микеланджело.

— Ти ме уволняваш? Не можеш да го направиш! Аз съм разправял на всички, че съм много ценен като художник, че се ползувам от благосклонността на папата.

— Тогава ще се върнеш направо при всичките тия и ще им кажеш, че си лъжец и крадец на дребно.

— Ще се оплача от тебе на Синьорията! Ще разправя на цяла Флоренция колко си стиснат...

— Имай любезността да оставиш седемте флорина, които ти дадох за сметка на бъдеща работа.

— И дума да не става! Това ще бъдат пътните ми до вкъщи.

Лапо започна да си стяга нещата. Лоти се приближи до Микеланджело и каза с извиняващ се тон:

— Май ще трябва да си вървя заедно с него.

— Но защо, Лоти? Ти не си направил нищо лошо. Добре сме се разбирали.

— Аз ви се възхищавам, господин Буонароти, и се надявам, че някой път пак ще мога да работя за вас. Но аз дойдох с Лапо и с него трябва да си отида.

Тази вечер, сами в празния си кънтящ сайвант, Микеланджело и Ардженто не можаха да ядат яхнията, сготвена набързо от Ардженто. Микеланджело почака, докато Ардженто заспи в огромното легло, и отиде при Алдовранди, описа всичко подробно в едно писмо до Вестителя на Синьорията и в друго писмо до баща си. Сетне се запъти по опустелите улици при Клариса. Намери я заспала. Измръзнал, нервен, треперещ вътрешно от отчаяние и гняв, той се вмъкна под

завивките, стопли тялото си, като я притисна до себе си. Но нищо повече. Беше разстроен, ядосан и легеше с широко отворени очи. Когато човек е нещастен, не му е до любов.

Той загуби не само Лапо и Лоти, но и Клариса. Папата съобщи, че ще се върне в Рим за Велики пости. Това даваше на Микеланджело само няколко седмици време да доизработи восъчния модел и да получи одобрението на Юлий. Без опитни помощници, без да може да намери бронзолеяр в Емилия, това значеше, че трябва да работи дни и седмици, като не помисля нито за храна, нито за сън, нито за отмора. В онези редки часове, когато можеше да се откъсне, нямаше време да поседи неспринудено с Клариса, да поговори, да ѝ разкаже какво прави. Отиваше само когато не можеше да сдържа повече страстта си, когато гладът за нея го подгонваше слепешката по улиците, за да я сграбчи, да я обладае и после веднага да си отиде. Тази чезнеща нишка беше всичко, което изискванията на работата му оставяха за любовта. Клариса тъгуваше, тя му даряваше все по-малко от себе си всеки път, когато дойдеше, докато накрая не му даряваше вече съвсем нищо в един акт, в който нямаше и помен от преливащата сладост на ранната им любов.

Когато я напускаше една нощ, той заби очи в пръстите си, потъмнели от восъка.

— Клариса, съжалявам, че всичко е така.

Тя се повдигна, сетне безнадеждно отпусна ръце.

— Художниците живеят навсякъде... и никъде. Ти си вътре в тая бронзова статуя. Бентиволио е изпратил един коняр от Милано. С каляска, с която да ме заведе там...

Няколко дена след това папата посети работилницата за последен път, одобри модела, ръката, държаща ключовете на „Свети Петър“, лицето, разярено и едновременно с това милостиво. Юлий хареса своя образ, даде благословията си на Микеланджело и нареждане до Антонмария да Линяно, болонски banker, да продължи заплащането на разноските.

— Сбогом, Буонароти, ще се видим в Рим. Надежда озари Микеланджело.

— Тогава ще продължим работата върху гробницата... искам да кажа, мрамора, нали?

— Само бог може да предскаже бъдещето — тържествено отговори понтифексът.

Притиснат от отчаяната нужда за бронзолеяр, Микеланджело писа пак на Вестителя във Флоренция с молба да му прати майстор Бернардино, най-добрия в Тоскана. Вестителят отговори, че майстор Бернардино не бил свободен. Микеланджело претърси всички околности, докато намери един французин, леяр на топове, който се съгласи да дойде, да изгради голямата пещ и да излее статуята му. Той се върна в Болоня да чака. Французинът не се и обади. Микеланджело писа отново на Вестителя във Флоренция. Този път майстор Бернардино се съгласи да дойде, но щяха да минат седмици, преди да свърши поръчаната му работа във Флоренция.

Необичайна за времето горещина настъпи рано през март и погуби пролетните посеви. Болоня Тлъстата се превърна в Болоня Мършавата. Появи се чума и засегна четиридесет семейства само за няколко дена. Онези, които падаха мъртви по улиците, оставаха да си лежат така, понеже никой не се осмеляваше да докосне труповете. Микеланджело и Ардженто преместиха работилницата си от сайванта в двора край „Сан Петронио“, където от време на време стигаше по-свеж полъх.

Майстор Бернардино пристигна в разгара на майската жегата. Той одобри въсърния модел и изгради огромна тухлена пещ в средата на двора. Последваха седмици опити с палене на огъня, изпитване как се сплавят металите, направа на външен калъп от пепел, пръст, конски тор и конски косъм, които се налагаха пласт подир пласт и бяха отделени от въсърка на половин педя. Микеланджело беше изпълнен с нетърпение да излее статуята и да си отиде у дома.

— Не бива да бързаме — предупреждаваше го Бернардино. — Една невярна стъпка и цялата ни работа ще отиде на вятъра.

Не бива да бърза; но ето повече от две години вече, откакто е постъпил на служба при папа Юлий. Беше загубил къщата си, годините и не бе успял да спести нито едно скудо. Доколкото можеше да разбере, той беше единственият човек, който не печелеше от връзката си с папата. Микеланджело препрочете писмото, пристигнало същата сутрин от баща му, който молеше за пари, за да не изпуснел

чуден случай за нова сделка. Подробностите Лодовико не смее да пише, че трябвало да се запазят в тайна поради опасността да не ги открадне някой; но трябвало незабавно да получи двеста флорина, иначе щял да изпусне прекрасния случай и никога нямало да прости на Микеланджело скъперничеството му.

С чувството, че е мамен и от Светия си отец, и от земния си отец, Микеланджело отиде в банката на Антонмария да Линяно. Той изброи цифрите и подробностите на двете безплодни години, прекарани на служба при Юлий, неотложната си нужда. Банкерът се отнесе съчувствено.

— Папата ме е упълномощил да изплащам пари само когато имате нужда от материали. Обаче спокойствието е също необходим материал за един художник. Да речем, че ще направим компромис: ще ви предплатя сто флорина срещу бъдещи нужди и ще можете да изпратите парите у дома си още днес.

Алдовранди идваше често да наблюдава приготовленията.

— Тази твоя бронзова статуя ще ме направи богаташ — забеляза той, като си бършеше челото, понеже изпробването на пещта беше превърнало работния двор в преизподня.

— Че как?

— Цяла Болоня се обзалага, че статуята ти е твърде голяма за изливане. Предлагат големи суми. Аз приемам всички облози.

— Ще се излее — мрачно отговори Микеланджело. — Аз съм наблюдавал майстор Бернардино крачка по крачка. Той би могъл да излее бронз и без огън.

Но когато в края на краищата наляха метала през юни, нещо се оказа не наред. Статуята излезе добра само до кръста; останалият материал, почти половината от метала, остана в пещта. Не се беше сплавил. За да го извадят, се налагаше да разглобят пещта. Поразен, Микеланджело се провикна:

— Какво може да не е било наред?

— Не знам. Такова нещо никога не ми се е случвало. — Бернардино беше не по-малко нещастен от Микеланджело. — Сигурно нещо не е било както трябва с втората половина от медта и калая. Толкова ме е срам!

Микеланджело отговори дрезгаво:

— Ти си добър майстор и работиш със сърце. Но който работи, понякога не сполучва.

— Призлява ми. Утре сутрин ще започна отначало.

Болоня, както Флоренция и Рим, имаше своя система за бързо разпространяване на новините. За един миг целият град узна, че Микеланджело не е сполучил да излее статуята на понтифекса. В двора започнаха да нахълтват тълпи, за да видят със собствените си очи. Между дошлите беше и Винченцо, който победоносно потупа топлите още тухли от печта и се провикна:

— Само болонците знаят как да употребяват болонската тухла. И да правят болонски статуи. Върви си във Флоренция, дребосъче!

Микеланджело се завъртя да грабне някой железен лост. Алдовранди, който беше пристигнал тъкмо навреме, за да се намеси, рязко заповяда на Винченцо да се махне от двора, след което изгони и другите.

— Сериозен ли е провалът, Микеланджело?

— Само наполовина. Щом изградим отново печта, ще можем да наливаме пак в калъпа отгоре. Ако металът се сплави, добре ще сме.

— Идущия път ще сполучите.

Когато Бернардино влезе в двора сутринта, лицето му беше позеленяло.

— Какъв жесток град! Те смятат, че са спечелили победа, понеже ние се провалихме.

— Те не обичат флорентинците, а предполагам, че не обичат и папата. Ако ние се провалим, ще убием два заека с една бронзова статуя.

— Не смея да си вдигна очите из улиците.

— Хайде да живеем тука в двора, докато се приготвим пак за изливане.

Бернардино работеше геройски ден и нощ, изгради наново печта, изпита каналите, водещи към калъпа, правеше опити с металите, които не се бяха сплавили. Най-после, под ослепителната жар на средюнското слънце, започна да излива наново. Докато те чакаха, сгорещеният метал бавно потече от печта към калъпа. Тогава Бернардино рече:

— Сега вече нямате нужда от мене. Утре в зори тръгвам за Флоренция.

— Нима не искаш да видиш как ще излезе статуята? Дали двете половини са се съединили добре? Тогава ще можеш да се смееш в очите на болонците.

Бернардино уморено отблъсна това предложение:

— Не искам да отмъщавам. Искам само да избягам. Ако ми дадете каквото ми дължите, ще си вървя.

Микеланджело остана да види резултата сам. Трябваше да седи със скръстени ръце три седмици, докато калъпът изстине достатъчно, за да може да го развали, а всичко наоколо изгаряше от суша и Ардженто намираще все по-малко плодове и зеленчуци на пазара.

Бернардино беше свършил работата. Двете половини на статуята се бяха съединили без особено големи белези. Бронзът беше червен и грапав, но нямаше недостатъци. „Няколко седмици пилене и полиране — мислеше си Микеланджело — и аз също ще мога да си тръгна.“

Но беше погрешно преценил задачата. Мина август, септември, октомври, вода не можеше да се намери почти на никаква цена, а той и Ардженто, без да разбират и двамата природата на бронза, продължаваха омразния тежък труд, ноздрите им се набиваха с метален прах и стружки и им се струваше, че са осъдени да почистват огромната статуя цяла вечност.

Най-после през ноември отливката беше готова, шлифована в лъскав тъмен тон. Имаше цяла година, откакто дойде в Болоня. Микеланджело отиде при Антонмария с молба да я приеме окончателно и да го освободи. Банкерът беше във възторг от направеното.

— Надминали сте най-големите надежди на Светия отец!

— Оставям статуята на вашите грижи.

— Вие не можете да направите такова нещо.

— Защо не?

— Получих заповед от папата, която гласи, че трябва да поставите статуята, където ѝ е мястото на фасадата на „Сан Петронио“.

— Но в договора ми е казано, че мога да я оставя там, където я довърша.

— В сила е последното нареждане на папата.

— Казва ли Светият отец, че трябва да ми се плати?

— Не. Само, че трябва да я поставите.

Никой не можеше да каже точно защо се бавят: издатината не била още завършена; трябвало да се боядиса; наближи Коледа; след това Богоявление... Ардженто реши да се върне в стопанството на брат си. Когато се сбогуваше с Микеланджело, по лицето му се четеше недоумение.

— Художникът е като селянина: най-богатата му жетва са грижите.

Микеланджело не убиваше времето си, времето убиваше него. Той се търкаляше по цялата ширина на пратското легло, пламнал от треска за мрамор, измъчен до болка от желанието да държи чук и длето в ръцете, да го връзва в белия кристален камък и сладкият щипещ прах да се спича в ноздрите му; слабините му се подуха, напращели за Клариса, от жаждата да я притежава; тези две действия тайнствено се сливаха в едно непрекъснато: „Хайде!“

Най-после, във втората половина на февруари, пристигнаха работници да пренесат покритата с плат статуя пред „Сан Петронио“. Камбани забиха по целия град. Статуята бе вдигната в нишата над портала на Делла Куерча. Цялото население се събра на Пиаца Маджоре да слуша флейтите, тръбите и барабаните. В три след пладне — часа, който астролозите бяха посочили на Юлий като благоприятен, покривалото на статуята бе свалено. Тълпата завика, после падна на колене и се закръсти. Тази вечер на площада имаше фойерверк.

Микеланджело, облечен в износената си работна риза, изправил се на другия край на площада, остана незабелязан. Той гледаше нагоре към Юлий, осветен от пламващите ракети, и не чувствуваше нищо. Дори и облекчение. Беше изстискан, изцеден, изсмукан, твърде много изтощен от дългото безсмислено чакане и загуба на време, за да се пита дали в края на краищата си е откупил свободата.

През цялата нощ обикаля улиците на Болоня, кажи-речи, без да знае къде се намира. Валеше ситен студен дъжд. Оставаха му точно четири и половина флорина. Призори Микеланджело почука на вратата на Алдовранди, за да се сбогува с приятеля си. Алдовранди му даде назаем кон, както беше направил това преди единадесет години.

Още в самите поли на планините заваля като из ведро. Дъждът не спря из целия път за Флоренция и копитата на коня шляпах в мократа пръст. Пътят сякаш нямаш край. Ръцете му изпуснаха

поводите, започна да му се вие свят, изтощението надви... той загуби съзнание, падна от коня и се удари с главата в настилка на пътя.

— Скъпи Микеланджело — каза гонфалониерът Содерини, — чини ми се, че ти по-често се къпеш в кал, отколкото в пилешки бульон.

Той се облегна на стола и остави нежното ранно мартенско слънце да залее лицето му. През тия няколко дни след завръщането си във Флоренция Микеланджело беше научил, че Содерини има пълно основание да е доволен от себе си: чрез своя блестящ пътуващ посланик, Николо Макиавели, когото беше обучил по същия начин, както Лоренцо де Медичи беше обучил самия него, Флоренция бе сключила редица приятелски договори, които щяха да дадат на града държава възможност да живее в мир и благополучие.

— Всички известия от Болоня и Ватикана гласят, че Юлий е във възторг... Гонфалониере, петте години, през които ваях „Давид“, „Мадоната от Брюге“ и моите тондо, бяха най-щастливите в живота ми. Аз копнея само за едно нещо: да вая мрамор.

Содерини се наведе над писалището си, очите му искряха.

— Синьорията знае как да изрази благодарността си. Аз съм упълномощен да ти предложа чудесна поръчка: един исполински „Херкулес“, който да съответствува на твоя „Давид“. С по една твоя статуя от двете страни на главната врата към Палацо делла Синьория ние ще имаме най-величествения вход в правителствената сграда на един град държава в целия свят.

Микеланджело хлъцна. Исполински Херкулес! Който да представлява всичко най-силно и най-хубаво в класическата култура на Гърция! Лоренцо Великолепни беше превърнал Флоренция в Атина на Запада; ето удобния случай да създаде обединяваща брънка между Перикъл и Лоренцо, да доведе докрай ранните си опити върху Херкулес. Той се тресеше от възбуда.

— Мога ли да получа пак къщата си? И моето ателие, за да вая „Херкулес“ там?

— Тя е дадена под наем сега, но договорът скоро изтича. Ще ти определя осем флорина месечен наем. Когато започнеш да ваяш

„Апостолите“, къщата отново ще стане твоя.

Микеланджело седна, обзет от внезапна слабост.

— Там ще живея и ще вая до края на живота си. Дано господ чуе думите ми!

Содерини загрижено попита:

— Ами Рим и статуите за гробницата?

— Писах на Сангало. Той трябва недвусмислено да обясни на папата, че аз ще се върна в Рим само за да променя договора си и да докарам мраморните колони във Флоренция. Искам да ги работя всички заедно: „Мойсей“, „Херкулес“, „Свети Матей“, „Пленниците“...

Гласът му кънтеше от изпълнителата го радост. Содерини заби поглед над червеното мушкато на жена си в покривите на Флоренция.

— В служебните ми задължения не е предвидено да се бъркам в чуждия семеен живот, но дошло е вече време да се освободиш от опеката на баща си. Искам той да отиде с тебе при някой нотариус и да подпише официално, че ти дава независимост. Досега печелените от тебе пари по закон са били негови. След като получиш независимост, ще принадлежат на теб и ще можеш да правиш с тях каквото поискаш. Това, което ще даваш на баща си, ще бъде подарък, не задължение.

Микеланджело не отговори. Той знаеше всички слабости на баща си, но въпреки това го обичаше, споделяше Лодовиковата гордост от семейното име и желанието му отново да го издигне в тосканското общество. Той бавно поклати глава.

— Това няма да помогне, гонфалониере. Все едно, ще трябва да му давам парите дори и да са мои.

Содерини настоя:

— Аз ще уговоря среща с нотариуса. А сега да видим за мрамора за „Херкулес“...

— Мога ли да си избира карарски мрамор?

— Аз ще пиша на Кукарело, собственика на каменоломнята, и ще му кажа, че трябва да ти осигури най-големия и най-чистия блок, изваден досега в Апуанските Алпи.

Лодовико беше съкрушен, че трябва да се яви при нотариуса Сер Джовани да Рамена, понеже според тосканските закони неженен син ставаше независим едва след смъртта на баща си. В очите на Лодовико

имаше сълзи, когато двамата се връщаха в къщи край древната черква „Сан Фиренце“ и нагоре по Виа дел Проконсуло.

— Микеланджело, нали няма да ни изоставиш сега? Ти обеща на Буонарото и Джовансимоне, че ще ги наредиш в самостоятелен дюкян. Трябва да купим още няколко стопанства, за да си създадем доходи...

Два-три реда, написани на хартия, и Микеланджело и баща му бяха разменили местата си в своите отношения. Сега на власт беше той; сега не можеше вече да бъде тормозен и насилван. А като погледна под око, видя, че десетминутната юридическа церемония беше състарила шестдесет и четири годишния Лодовико с десет години; главата му беше оборена, рамената — увиснали.

— Винаги ще правя всичко, каквото мога, за семейството, татко. Какво друго ми остава? Работата и семейството.

Микеланджело поднови връзките си в кръжеца. Росели беше умрял, Ботичели бе много зле и не можеше да идва, затова имаше избрани по-млади членове, между които Ридолфо Гирландайо, Себастиано да Сангало, Франчабиджо, Якопо Сансовино, Андреа дел Сарто, един даровит художник. Микеланджело бе възхитен от Граначи, който бе завършил две творби, отнели му няколко години: една „Мадона с малкия свети Йоан“ и „Свети Йоан Евангелистът в Патмос“.

— Граначи, дърти мошенико! Та те са знаменити! Тонове са прекрасни, фигурите — чудесни! Винаги съм ти казвал, че ще станеш велик живописец, стига да се заловиш за работа.

Граначи се изчерви.

— Какво ще кажеш, да си направим един гуляй довечера във вилата ми? Ще покана кръжеца.

— Как е Вермилия?

— Вермилия ли? Омъжи се. За един чиновник в Пистоя. Искаше да си създаде семейство. Аз и дадох зестра. Сега си имам нова приятелка: по-червенокоса от Тедеско, закръглена като яребичка...

Разправиха му, че сега положението на Контесина било значително по-добро; с нарастването на популярността и влиянието на кардинал Джовани в Рим Синьорията позволила на семейство Ридолфи да се премести горе в господарската вила на хълма, която беше много по-просторна и по-удобна. Кардинал Джовани им изпращал необходимите припаси и пари. На Контесина било позволено да идва

във Флоренция, когато пожелае, но не и на Ридолфи. Щели да ѝ позволят да отиде при брат си в Рим, но тъй като Ридолфи все още бил заклет враг на републиката, Синьорията не искала да го изпусне от очи.

Тя го свари загледан в собствения му „Давид“.

— Още го бива, а? Още не можеш да му се нарадваш?

Микеланджело се завъртя при звука на гласа ѝ и погледът му срещна проникателните кафяви очи, които винаги са могли да прозрат мислите му. Бузите и бяха много червени от ходенето на свежия мартенски въздух; снагата и се беше закръглила; беше започнала да понатежава.

— Контесина! Колко добре изглеждаш! Хубаво е, че дойде!

— Как ти се видя Болоня?

— Като Дантевия „Ад“.

— Във всичко?

Макар и да беше задала въпроса без задна мисъл, той се изчерви до къдриците, вчесани надолу над ъгловатото му чело.

— Как и беше името?

— Клариса.

— Остави ли я?

— Тя ме остави.

— Защо не тръгна подире ѝ?

— Нямах кола.

— Тогава ти си вкусил любовта, поне малко от любовта, нали? — сериозно го попита тя.

— В пълна мяра.

— Очите ѝ се наляха със сълзи.

— Позволи ми да ти завидя пошепна тя и изчезна, като прекоси бързо площада, преди да може да я последва.

Гонфалониерът Содерини му предплати двеста флорина срещу бъдеща работа. Микеланджело отиде да види младия Лоренцо Строци, когото познаваше, откакто семейството му беше купило „Херкулес“. Лоренцо Строци се беше оженил за Лукреция Ручелаи, дъщеря на Нанина, сестрата на Лоренцо Великолепни, и Микеланджеловия братовчед Бернардо Ручелаи. Микеланджело запита Строци дали би могъл да вложи скромна сума на името на братята си, та да започнат да участвуват в печалбите на дюкяна.

— Ако тая работа потръгне добре, господин Строци, бих могъл да увеличавам капитала, колчем ми се посъберат пари, та и братята ми да припечелват повече.

— Това ще е приемливо за семейството ми, Буонароти. И ако някога пожелаете братята ви да отворят собствен дюкян, ние ще им доставяме вълна от нашите предачници в Прато.

Микеланджело отиде в работния двор на Катедралата и беше посрещнат с дрезгави възгласи от Бепе и неговите каменоделци. Само Лапо се обърна настрана.

— Искаш да ти направя ново ателие? — забрътви с беззъбите си уста Бепе.

— Още не, Бепе; първо ще отида в Карара да намеря мраморен блок за „Херкулес“. Но ако би ми помогнал да преместя „Свети Матей“, че да не ти се преча...

Беше се установил на свети Матей, защото неговото евангелие е първото в Новия завет и защото Матей не е умрял от насилствена смърт. В ранните му скици Матей беше изобразен като спокоен учен с книга в едната ръка и брадичка, замислено подпряна с другата. Макар и да беше започнал да дълбае предната страна на мраморния къс, несигурността му бе попречила да се вреже по-надълбоко. Сега разбираше защо: той не можеше да намери исторически верния Матей. Той не беше написал евангелието си пръв, защото беше използвал голяма част от Марко; за него се казваше, че бил близък с Исус, но въпреки това бе написал евангелието си едва петдесет или седемдесет години след Христовата смърт...

Микеланджело отиде с неразрешения си въпрос при игумен Бикиелини. Тъмносините очи на игумена бяха станали по-големи зад увеличителните стъкла на очилата, понеже лицето му се беше свило от старост.

— Всичко, свързано със свети Матей, е спорно — тихо заговори той в безмълвната библиотека. — Дали е бил Левий, бирникът, който е служил на Ирод Антипа? Може би да, може би не. Единственото място, където се говори за него извън Новия завет, е на гръцки и е погрешно; там се казва, че Матей съчинил словото божие на еврейски език. Но той го е написал на гръцки, за евреи, говорещи гръцки, за да им докаже, че Исус е бил на няколко пъти предсказан в Стария завет.

— Какво да правя, отче?

— Трябва да създадеш свой собствен „Матей“, също както си създал свои собствени „Давид“ и „Пиета“. Откъсни се от книгите; мъдростта е в самия теб. Каквото и да изваеш като „Матей“, ще бъде истина.

Микеланджело се усмихна и заклати глава:

— Отче, думите ви са благи; никой никога не е имал толкова вяра в мене.

Той започна отново да търси Матей, който би представлявал символ на човека в лъкатушния му стремеж към бога. Дали ще може да извае Матей в едно отправено нагоре спираловидно движение, мъчещ се да се изтръгне от мраморния блок, също както човекът се е борил да се освободи от каменната планина на многобожието, в която е лежал окован? Той скицира лявото коляно на Матей, натиснало със сила камъка, сякаш се стреми да освободи торса от задържащата го обвивка, с ръце, притиснати до самото тяло, и с глава, извита мъчително в страни, търсеща път за избавление.

Най-после той пак задълба мрамора с чувство за пълноценност и че е господар на положението, и стихията на радостта му караше длетото да се врязва в колоната, както светкавица се врязва в кълбести облаци. Ваеше с жар, не по-малка от жарта на огнището, в което закаляваше инструментите си; мраморът и плътта на Матей се сливаха в едно, силата на волята му изтръгваше Матей от мрамора, за да придобие душа, с която да се издигне към господа. Не се ли стреми всеки човек да излезе от утробата, за да придобие безсмъртие?

Зажаднял за по-лирично настроение, той се върна към „Света Дева“ на Тадей, извая кръглата рамка, спокойния лик на Мария, нежната кожа на невръстния Исус, положен в скута на майка му. Тогава пристигна съобщението на папа Юлий, че Флоренция трябва да отпразнува „Празник на всеопрощението“, за да се съберат средства за изграждането на новия „Свети Петър“.

— Аз съм натоварен с украсата — съобщи Граначи радостно.

— Граначи, да не се върнеш пак към театралните декори след прекрасните си картини? Това е хабене на дарбата ти. Аз протестирам!

— За дарбата ми има предостатъчно време — възрази Граначи.
— Човек има нужда и от удоволствия.

Едно празненство, с което да се заплати черквата на Браманте, нямаше да представлява удоволствие за Микеланджело. То беше

насрочено за април. Той се зарече да избяга от града и да прекара тези дни със семейство Тополино. Папата пак обърка плановете му.

— Току-що получихме брѳе от папа Юлий — каза Содерини. — Виждаш, че е подпечатано с папския пръстен. Вика те да отидеш в Рим. Имал добри новини за тебе.

— Това може да значи само, че пак ще ми позволи да вая.

— Ще отидеш ли?

— Още утре. Сангало ми писа, че втората пратка мрамор лежала под открито небе на Пиаца Сан Пиетро. Искам да го спася.

Той облещи очи, когато видя мраморните късове, струпани като камара дърва за горене, посивели от дъжда и прахуляка. Джулиано да Сангало го стисна над лакътя:

— Светият отец те чака.

Те минаха през по-малката тронна зала в папския дворец, където се тълпяха всевъзможни молители с надеждата да получат аудиенция. Щом влезе в голямата тронна зала, Микеланджело се запъти към престола, като се поклони на кардинал Джовани де Медичи и кимна официално на кардинал Риарио. Папа Юлий го забеляза и прекъсна разговора си със своя племенник Франческо, префекта на Рим, и Пари дьо Граси. Юлий беше облечен с бяло ленено расо, набраната му, дълга до коленете туника имаше тесни ръкави, а стигащото до лактите алено кадифено наметало беше поръбено с хермелин, както и алената му кадифена шапчица.

— А, Буонароти, ти се върна при нас! Нали си доволен от статуята в Болоня, а?

— Тя ще ни донесе почести.

— Виждаш ли! — победоносно възкликна Юлий и енергично простря напред ръце, за да обхване цялата стая. — Ти нямаше вяра в себе си. Когато ти предоставих тоя прекрасен случай, ти извика: „Това не е мой занаят!“ — Папата каза това с леко дрезгавия глас на Микеланджело и предизвика одобрителен смях от страна на придворните си. — Сега виждаш, че е станало твой занаят, щом си създал чудесна бронзова статуя.

— Много сте великодушен, светейши отче — измънка Микеланджело с нетърпеливо изражение, понеже умът му беше зает с измърсения мрамор, струпан само на няколко крачки от двореца.

— Имам намерение да бъда великодушен и занаятчия! — от сърце се провикна папата. — Аз ще те облагодетелствувам повече от всички майстори на четката в Италия!

— ... майстори „на четката“?

— Да. Реших, че няма никой по-добър от тебе, който да завърши работата, започната от твоите съотечественици Ботичели, Гирландайо, Росели, които сам аз бях наел да изрисуват фриза в Сикстинската капела. Възлагам ти да завършиш капелата на чичо ми Сикст, като изрисуваш тавана.

Чу се леко ръкопляскане. Микеланджело беше зашеметен. Повдигаше му се. Беше помолил Сангало да обясни на папата, че ще се върне в Рим само за да пристъпи към ваянето на скулптурите за гробницата. Той буйно изкрещя:

— Аз съм скулптор, не съм живописец!

Юлий съкрушено поклати глава.

— Да превзема Перуджа и Болоня, ми коства по-малко грижи, отколкото да подчиня теб!

— Аз не съм папската държава, светейши отче. Защо ви е да хабите скъпоценното си време да ме подчинявате?

В стаята настъпи тишина. Папата свирепо се втренчи в него, издаде напред щръкналата си брада и запита с леден тон:

— Къде си получил религиозното си образование, та се осмеляваш да оспорваш решенията на понтифекса си?

— Както каза вашият прелат в Болоня, аз не съм нищо повече от един невежа художник, който не умее да се държи както трябва.

— Тогава можеш да изваеш своя шедевър в някоя килия на затвора „Сант Анджели“.

Достатъчно беше Юлий да махне с ръка на някой стражник и той щеше да гние с години в тъмница. Микеланджело заскърца със зъби.

— Това би ви спечелило твърде малко почести. Моят занаят е мраморът! Оставете ме да извая „Мойсей“, „Победителите“, „Пленниците“. Мнозина ще идват да видят статуите и ще принасят благодарности на ваше светейшество за това, че сте направили възможно създаването им.

— Накъсо — сопна се Юлий, — твоите скулптури ми трябва, за да осигуря мястото си в историята.

— Може би биха ви помогнали, светейши отче.

В стаята ясно се чу как се пресече дъхът на застаналите около престола. Папата се обърна към своите кардинали и придворни:

— Чувате ли това господо? Аз, Юлий II, който възвърнах отдавна загубените папски владения на Църквата и заздравих положението в

Италия, който очистих скандалите на Борджиите, издадох конституция, премахваща симонията, и повиших благоприличието на светата колегия, извоювах модерна архитектура за Рим... аз имам нужда от Микеланджело Буонароти, за да затвърдя историческото си положение.

Сангало беше пребледнял като мъртвец. Кардинал Джовани гледаше унесено през един прозорец, сякаш не беше в стаята. Папата поразхлаби яката на наметалото си — беше му станало горещо, — пое дълбоко дъх и пак заговори:

— Буонароти, моите осведомители във Флоренция описват твоето пано за Синьорията като „световна школа“...

— Ваше светейшество — прекъсна го Микеланджело, като се прокллинаше за завистта си към Леонардо, която го беше вкарала в този капан, — това беше случайност, нещо, което не би могло да се повтори. Голямата зала имаше нужда от още една фреска за другата половина от стената... Това беше едно развлечение.

— Добре. Създай си такова развлечение за Сикстинската капела. Трябва ли да разбираме, че си готов да изрисуваш една стена за флорентинска зала, но не и таван за папска капела?

Мълчанието в залата беше убийствено. Един въоръжен придворен, който стоеше до папата, промълви:

— Ваше светейшество, кажете само една дума и ние ще обесим този самонадеян флорентинец на Торе ди Нона.

Папата гледаше ядно Микеланджело, който стоеше пред него предизвикателно, но безмълвно. Очите им се срещнаха, впиха се непоколебимо едни в други. Сетне сянка от усмивка премина по лицето на понтифекса и се отрази в мъничките кехлибарени искрици в очите на Микеланджело, в едва забележимото присвиване на устните му.

— Тоя самонадеян флорентинец, както го наричаш — каза папата, — беше посочен преди десет години от Якопо Гали като най-добрия майстор на скулптурата в Италия. И е такъв. Ако исках да нахраня с него гарваните, щях да го направя много отдавна.

Той се обърна пак към Микеланджело и рече с тон на изкаран от търпение, но любещ баща:

— Буонароти, ще нарисуваш дванадесетте апостоли върху тавана на Сикстинската капела и ще украсиш свода с обичайните шарки. За

това ние ще ти платим три хиляди големи златни дуката. Ние ще се радваме също да платим разноските и надниците на пет помощници по твой избор. Щом сводът на Сикстинската капела бъде завършен, имаш обещанието на своя понтифекс, че ще се върнеш към ваянето на мрамор. Сине мой, свободен си.

Какво друго можеше да каже Микеланджело? Бяха го провъзгласили за най-велик между художниците на родината му, бяха му дали обещание, че ще поднови работата си върху гробницата. Къде би могъл да избяга? Във Флоренция? За да възкликне гонфалониерът Содерини: „Ние не можем да поведем война срещу Ватикана зарад теб!“ В Испания, Португалия, Германия, Англия?... Властта на папата се простираше навред. Папата искаше много, но един по-малко издигнат понтифекс отдавна щеше да го отлъчи от църквата. Ами ако откажеше да се върне в Рим? Беше опитал и това, като прекара цели седем безплодни месеца във Флоренция. Не му оставаше нищо друго, освен да се подчини.

Той коленичи, целуна пръстена на папата.

— Да бъде, както желае Светият отец.

По-късно Микеланджело застана пред главния вход на Сикстинската капела с глава, замаяна от погнуса и самообвинения. Сангало стоеше зад гърба му с посърнало лице и вид, сякаш са го били с камшик.

— Аз ти докарах това на главата. Аз убедих папата да си изгради триумфална гробница и да те повика тука, за да я изваеш. Тови ти донесе само мъка...

— Ти искаше да ми помогнеш.

— Нямаше да мога да възпра папата. Но можеше да съдя потрезво за Браманте. Да се боря с неговия... чар... неговата дарба... Зарад него аз вече не съм архитект, а ти вече не си скулптор!

Сангало се разплака. Микеланджело го завлече в спасителния вход на капелата, прегърна с ръка тресящите се рамена.

— Търпение, скъпи, търпение. Ние ще се измъкнем от това затруднение.

— Ти си млад, Микеланджело, за тебе има време. Но аз съм стар. Пък и не знаеш за венеца на всички унижения. Предложих услугите си да издигна скелето за тебе, понеже съм поправял капелата и я познавам добре. Но дори и това ми бе отказано. Юлий вече беше уговорил с

Браманте да го направи той... Сега искам само да се върна у дома си във Флоренция и да се порадвам на малко спокойствие, преди да умра.

— Не говори за умиране. Хайде вместо това да поприказваме какво можем да направим с туй архитектурно чудовище. — Той вдигна двете си ръце с отчаяно движение, което обгърна Сикстинската капела. — Обясни ми... тази... сграда. Защо е била построена по този начин?

Сангало обясни, че отначало, когато било изградено, зданието приличало повече на крепост, отколкото на капела. Понеже папа Сикст възнамерявал да го използва за защитата на Ватикана в случай на война, то завършвало с открит парапет, откъдето войници биха могли да стрелят с топове и да хвърлят камъни върху нападателите. Когато съседният затвор „Сант Анджело“ бил заздравен като крепост, където могло да се отиде от папския дворец по проход, заграден с високи стени, Юлий заповядал на Сангало да продължи покрива на Сикстинската капела над назъбения парапет. Помещението за войници, над свода, който Микеланджело беше получил заповед да изрисува, сега не се използвало.

Ярък слънчев блясък се лееше през три високи прозореца, осветяваше великолепните фрески на Ботичели и Росели на отсрещната стена и хвърляше силни лъчи върху пъстрия мраморен под. Страничните стени, дълги по сто тридесет и четири стъпки, бяха разделени на три пояса до издигащия се на шестдесет и осем стъпки сводообразен потон; най-долният беше покрит с тапети, вторият и среден пояс се запълваше с фриз от фрески. Над тези фрески минаваше хоризонтален корниз, издаден на около две стъпки от стената. В най-горния трети пояс на равни разстояния се редяха прозорците, а от двете страни на всеки имаше портрети на папите.

Микеланджело пое дълбоко дъх, изви врат и загледа през повече от шестдесет стъпки празно пространство самия таван, боядисан в светлосиньо и изпъстрен със златни звезди — огромното пространство, което трябваше да запълни с украса. От третия пояс на стената се издигаха нагоре и сливаха с извития свод пандантиви, които на свой ред опираха върху пиластри — междупрозоречни колони, вградени в третия пояс. Тези пандантиви, по пет на всяка стена и по един в двата края, представляваха откритите площи, на които трябваше да нарисува дванадесетте апостоли. Над всеки прозорец имаше

полукръгъл люнет, очертан със сепия; външните ръбове на пандантивите образуваха триъгълни пазви, също боядисани в сепия.

Поводът за тази поръчка му стана сега съкрушително ясен. Въпросът не беше да изпише великолепни картини на тавана, които да допълнят по-ранните фрески, а по-скоро да маскира структурните подпори, които представляваха груб преход от горната третина на стената към сводообразния потон. Той трябваше да създаде своите апостоли не зарад самите тях, а по-скоро, за да пленяват погледа на хората долу, та да отвлекат вниманието им от нескопосното архитектурно деление. Като художник, трябваше сега не само да декорира, но и да прикрие некадърността на други.

Той се върна при Сангало и до вечерта писа писма: на Ардженто, когото подканваше да тръгне по-скоро за Рим: на Граначи, когото молеше да дойде и да му организира ателието; на семейство Тополино, като питаше дали познават някой каменоделец, който би искал да му помогне в грубирането на мраморните колони. Сутринта пристигна слуга от папата, за да му съобщи, че къщата, където от две години вече лежат предишните му мраморни блокове, е все още на негово разположение. Микеланджело отиде в каменоделнята на Гуфати и пазари семейството да прекара мраморните късове от Пиаца Сан Пиетро до къщата. Няколко от по-малките блокове бяха откраднати.

Не можа да намери Козимо, дърводелеца; съседите смятаха, че е умрял в болницата „Санто Спирито“; но същия подиробед изведнъж се появи луничавият Пиеро Росели, натоварен с пакети, за да сготви ливорнийската си рибена яхния. Докато „качучото“ къркореше в своя сос с джоджен, Микеланджело заедно с Росели обиколи къщата, която не бе обитавана, откакто я беше изоставил набързо преди две години. Кухнята беше от небоядисани тухли, малка, но достатъчно удобна за готвене и хранене. Това, което някога е било салон, можеше да се приспособи за сносно ателие. В покритата веранда, ако се подредеше внимателно, щеше да се събере всичкият мрамор и двете небоядисани тухлени спални щяха да служат за спане на цялото ателие.

През май Микеланджело подписа договор за Сикстинската капела и получи петстотин големи златни дуката от папската хазна. Той заплати отдавна пресрочения си дълг към Балдучи, отиде при търговеца на мебели в Трастевере и купи покъщнина, която удивително приличаше на върнатата от Балдучи преди осем години. Нае младо римлянце да се грижи за къщата. Момчето го излъга в пазарските сметки и той го изпъди. Второто момче открадна няколко дуката от кесията му, преди да го хване.

Граначи пристигна към края на седмицата и се отби в една бръснарница да подстриже русите си коси. Беше вече открил елегантните магазини за мъжко облекло на Пиаца Навона и донесе в

къщата на Микеланджело чифт нови черни къси панталони, риза, бродирано със сърма наметало до кръста и малка раирана шапчица, която се носеше накривена на една страна.

— Никога в живота си не съм се радвал така на някого — възкликна Микеланджело. — Трябва да ми помогнеш да съставя списъка на помощниците.

— Чакай де — каза Граначи и сините му очи заиграха; — това е първото ми идване в Рим. Искам да видя забележителностите.

— Утре ще те заведа в Колизея, баните на Каракала, на Капитолийския хълм...

— Има време за всичко. Но тая вечер искам да отидем в модните пивници, за които съм слушал толкова много.

— Отде ще ти зная аз такива неща? Аз съм работник човек. Но ако не се шегуваш, ще попитам Балдучи.

— Никога не се шегувам с удоволствията си.

Микеланджело придърпа два стола към кухненската маса.

— Искан ми се да събера художниците, с които работехме при Гирландайо: Буджардини, Тедеско, Чиеко, Балдинели, Якопо.

— Буджардини ще дойде. Тедеско, също, макар че не вярвам да разбира сега от рисуване повече, отколкото разбираше при Гирландайо. Якопо е готов да отиде където и да е на чужди разноски. Но за Чиеко и Балдинели не зная дали още се занимават с художество.

— Кого можем да повикаме?

— Себастиано да Сангало на първо място. Той се смята за твой ученик, рисува всеки ден твоите „Къпещи се“, чете лекции за тях на нови художници. Ще трябва да потърся пети. Не е лесно да намериш пет художници, всичките свободни по едно и също време.

— Чакай да ти дам списък на боите, които да заръчаш. Тукашните римски бои нищо не струват.

Граначи изгледа лукаво приятеля си.

— Ти май не харесваш нищо в Рим.

— Може ли един флорентинец да хареса тук нещо?

— Аз ще харесам. Чувал съм за изтънчените и красиви куртизанки, които имали очарователни вили. Щом вече трябва да остана тука и да ти помагам да измажеш тоя свод, ще си намеря някоя съблазнителна любовница.

Едно писмо донесе на Микеланджело новината, че е починал чичо му Франческо. Леля му Касандра, след като беше живяла със семейството четиридесет години, се върнала в бащиния си дом и завела дело срещу Буонаротиевци, за да ги принуди да ѝ върнат зестрата и да заплатят дълговете на Франческо. При все че между Микеланджело и чичо му никога не бе имало истинско приятелство, чувството му за кръвна връзка бе твърде силно. Опечали се много от кончината на втория по старшинство Буонароти. И се разтревожи. Баща му, изглежда, искаше от него да се бори срещу иска на Касандра, да наеме защитник, да се влачи по съдилищата...

На другия ден той събра сили да отиде пак в Сикстинската капела. Там завари Браманте, който даваше нареждания на дърводелците как да провесят скеле от тавана с помощта на четиридесет кухи пръта, прокарани през циментния свод и вързани един за друг в помещението за войници горе.

— Ето ви скеле, на което ще работите, без да ви е страх, до края на живота си.

— Така бихте искали да бъде, Браманте, но в действителност ще е само за няколко месеца. — На Браманте сякаш муху заседна на гърлото. Папата надали е измислил сам да му натрапи този таван. Микеланджело разгледа скелето и смръщи вежди. — Какво точно смятате да направите с дупките в тавана, след като се махнат прътите?

— Да ги замажа.

— Как ще стигнем до тях, за да ги замажем, след като свалим скелето? Някой орел ли ще яхнем?

— ... За това не съм помислил.

— Нито сте помислили какво ще правим с четиридесет грозни, замазани с цимент дупки сред моите стенописи, когато свърша работата, нали? Хайде да поговорим за това с понтифекса.

Папата диктуваше бревета едновременно на няколко секретари. Микеланджело изложи положението кратко и ясно.

— Разбирам — каза Юлий. Той изгледа озадачено Браманте. — Какво всъщност си възнамерявал да направиш с тия дупки в тавана, Браманте?

— Просто да ги оставя, както оставяме дупките в страничните стени на сградите, когато издърпаме прътите, които държат скелето. Друго нищо не може да се направи.

— Вярно ли е това, Буонароти?

— Положително не, светейши отче. Аз ще издигна скеле, което изобщо няма да допира тавана. Тогава стенописът ще остане непокътнат.

— Вярвам ти. Свали скелето на Браманте и си направи друго сам. Шамбелане, ще платиш на Буонароти разносните за ново скеле.

Микеланджело се обърна и видя Браманте да хапе ъгълчето на устната си.

Той заповяда на дърводелците да свалят скелето. Когато всичкият дървен материал и въжа бяха смъкнати на пода на капелата, Мотино, гърбавият старши майстор на дърводелците, попита:

— Ще използвате ли тия материали за вашето скеле?

— Въжето не. Можеш да го вземеш.

— Но то струва пари. Бих могъл да го продам на доста добра цена.

— То е твое.

Мотино изпадна във възторг:

— Това значи, че ще имам зестра за дъщеря си! Сега тя ще може да се омъжи! В Рим разправят, че сте били труден човек, господин Буонароти. Сега виждам, че това е лъжа. Бог да ви благослови!

— Точно от това имам нужда, Мотино. От божията благословия. Ела пак утре.

През нощта той блъска над тази задача ума си, който смяташе за най-добрата си работилница. Понеже никога не беше виждал скеле, каквото беше обещал на папата, налагаше му се да го измисли. Самата капела беше разделена на две части от резбованата преграда на Мино да Фиезоле: едната за миряни, която той щеше да изрисува първа, и по-голямото отделение, или презвитерията, за кардинали. След това идваха олтарът и папският престол. На задната стена беше фреската „Успение Богородично“ на някогашния му враг Перуджино. Стените бяха дебели и яки, можеха да устоят на всякакво налягане. Ако строеше с дъски, здраво запънати в тях, тогава колкото по-голяма тежест се сложеше върху скелето, толкова по-голямо щеше да е налягането и толкова по-сигурно съоръжението му. Задачата беше как да закрепим краищата на дъските, понеже не можеше да изкърти дупки в стените. Тогава си спомни за издадения корниз; този ръб нямаше да е

достатъчно як, за да издържи тежестта на скелето и хората, но можеше да даде опора за дъските.

— Може и да стане — каза Пиеро Росели, който често трябваше сам да си прави скелето. Той обясни на Мотино как да запъне дъските и да построи моста. Микеланджело и Росели го изпитаха, повикаха един по един дърводелците. Колкото повече се увеличаваше тежестта, толкова по-здрав ставаше мостът. Те ликуваха. Наистина това беше твърде малка победа, но все пак тя му даде подтик да се заложи за отблъскващата го работа. Ардженто писа, че не можел да напусне стопанството на брат си, преди да приберат жетвата. Пък и Граначи не можа да събере нужните помощници с писма.

— Ще трябва да отида във Флоренция и да им помогна да си довършат поръчките. Може да ми отнеме един-два месеца, не ти обещавам да доведе всички, които ти искаше.

— Аз ще изработя скиците. Когато се върнеш, ще бъдем готови да започнем картоните.

Разгоря се лятото. Зловонни изпарения нахлуха от блатата. Не можеше да се диша. Половината град се изпоразболя от тежест в главата и болки в гърдите. Росели, единственият му другар през тези задушни дни, избяга в планините... Микеланджело се изкачваше по стълбите на скелето си в зори, жестоко измъчван от желанието да хване чук и длето. Вместо това всичките тези душни дни чертаеше мащабни модели на дванадесетте пандантива, на които щеше да изрисува апостолите, изрязваше от хартия контурите на люнетите и пазвите на свода, които също трябваше да изпълни с онова, което папата беше нарекъл „обичайни шарки“. Много преди пладне сводът се нажежаваше като пещ и той не можеше да си поеме дъх. Спеше като замаян през следобедния зной, а вечер работеше в задната градина и скицираше рисунки за близо шест хиляди квадратни стъпки небе и звезди, които трябваше да се покрият с нова мазилка и да се направят красиви.

Горещите дни и седмици минаваха в самотен задух, нарушен единствено от пристигането на бившия сетинянски каменоделец на име Мики, когото баща му намерил във Флоренция и който отдавна искал да види Рим. Мики беше към петдесетгодишен, недодялан и сипаничав, неприказлив, с откъслечния, отсечен говор на каменарите.

Той знаеше да готви няколко сетинянки ястия; до пристигането му Микеланджело дни наред се беше хранил с хляб и тънко вино.

През септември се върна Граначи, повел подире си цяло ателие. На Микеланджело се видя забавно колко много се бяха състарили бившите чираци: Якопо бе още строен и жилав, със стрелкащи се черни очи, в тон с остатъците от мазната му черна коса, и с дълбоко набраздено от смях лице; Тедеско, който се перчеше с гъста брада, няколко степени по-червена от косата, беше станал шишковат и имаше надутото държане, което го правеше естествена прицелна точка за шегите на Якопо. Буджардини, все още с лице като месечина и кръгли очи, имаше плешиво петно на темето, което приличаше на тонзура. Себастиано да Сангало, новият член на групата, беше придобил, откакто Микеланджело го беше видял за сетен път, сериозно изражение, което му бе спечелило прякора „Аристотел“. Той носеше пищни ориенталски мустаци, които беше пуснал в чест на чичо си Джулиано. Донино, единственият непознат за Микеланджело, бе доведен от Граначи, защото бил „добър рисувач, най-добрият от всички“. Донино беше четиридесет и две годишен и приличаше на ястреб с гърбавия тънък нос на дългото си лице и едва забележими цепки на мястото на очите и устата.

Тази вечер, след като Граначи се увери, че любовницата, която беше поддържал през цялото лято, още го чака, новото ателие си направи гуляй. Граначи поръча големи бутилки бяло „Фраскати“ и десетина подноса с храна от „Траториа Тоскана“. Опънал здраво на три пъти от бутилката с „Фраскати“, Якопо разказа историята за младия мъж, който ходел всяка вечер в Баптистерията във Флоренция и се молел на глас свети Йоан да му каже нещо за поведението на жена му и бъдещето на сина му.

— Аз се скрих зад олтара и се обадох: „Жена ти е сводница, а син ти ще свърши на бесилката!“ Знаете ли какво отговори той? „Проклети свети Йоане, ти винаги си лъгал! Затова са ти отсекли главата!“

Когато смехът затихна, Буджардини настоя да нарисува лицето на Микеланджело. Когато свърши, Микеланджело възкликна:

— Буджардини, ти все още слагаш едното ми око на челото! После изиграха на Донино номера с рисуването и го оставиха да спечели, за да плати обета на другия ден.

Микеланджело купи още едно голямо легло от Трестевере. Той, Буджардини и Сангало спаха в стаята зад ателието, а Якопо, Тедеско и Донино в стаята зад преддверието. Буджардини и Сангало отидоха да купят дървени магарета и дъски и наредиха наред стаята работна маса, достатъчно дълга за шестимата. В десет часа пристигна Граначи. Якопо се провикна:

— Внимание! Не оставяйте Граначи да вдига нещо по-тежко от въглен, че ще се сгромоляса на земята!

Осветено официално с тази закачалка, ателието се залови сериозно за работа. Микеланджело нареди на масата пред тях мащабните рисунки на тавана. Големите пандантиви в двата края на капелата беше отредил за свети Петър и свети Павел; в петте по-малки пандантива от едната страна щяха да бъдат Матей, Йоан и Андрей, Вартоломей и Иаков Големия, а на отсрещната стена — Иаков Малкия, Юда, наречен Тадей, Филип, Симов и Тома. Той скицира напълно един апостол, седнал на престол с високо облегалo, с пиластри от двете страни, отгоре имаше крилати кариатиди на волюти във форма на буквата „С“ с медальони в квадратни полета и спираловидни орнаменти.

Към първата седмица на октомври в къщата цареше пълно безредие, понеже никой не помисляше да оправи леглото, да измие чиния или да измете пода. Пристигналият от Ферара Ардженто беше в такъв възторг, когато откри, че ще има шест души другари в къщата, че дни наред ми, търка и лъска, освен дето готвеше храната, и едва тогава му остана време да се оплаче от поръчката на Микеланджело:

— Аз искам да вая камък. Да бъда скулптор.

— Аз също, Ардженто. И ще бъдем само ако имаш търпение и ми помогнеш да понамацам тоя таван с боя.

На всеки от своите шест помощници той даде украсата на част от свода: розети, „кесони“, кръгове и правоъгълници, разлистени дървета и цветя, вълнообразно движещи се лъкатушни черти, спирали. Откри, че Мики умее да стрива бои. Сам той щеше да приготви окончателните картони за повечето апостоли, но един-два можеше да изрисува Граначи, а и Донино и Сангало сигурно щяха да направят по един. Цели пет месеца в подготовка за този ден, но сега, след като ги беше събрал всички и им даде работа, се чувствуваше сигурен, че ще може да завърши целия таван за седем месеца. С това щеше да загуби още

една година от живота си. Общо взето, четири, откак дойде за пръв път в Рим да разговаря с папа Юлий. Щеше да свърши към май и тогава щеше или да започне работата върху мраморните фигури за гробницата, или да се върне към блока за „Херкулес“, който гонфалониерът Содерини беше докарал за него във Флоренция.

Но всичко стана съвсем другояче. Донино, макар и да не беше по-лош рисуващ, отколкото го представи Граначи, нямаше смелост да премине от скиците си към цветните картони. Якопо все така не ги оставяше да скучаят, но на тридесет и пет години не вършеше повече работа, отколкото на петнадесет. Тедеско рисуваше лошо. Сангало се залавяше за всичко, каквото му заръчаше Микеланджело, но още му липсваше опит. На Буджардини можеше да се осланя със сигурност, ала също както при Гирландайо, умееше да рисува само плоски стени и прозорци, престоли и пиластри. Картонът на Граначи за неговия апостол излезе добър, но Граначи се забавляваше в Рим. И понеже се беше отказал от заплата, как можеше Микеланджело да го задължи да посвещава повече часове на работата си? Микеланджело работеше два пъти по-напрегнато, отколкото си бе представял, и напредваше много бавно през седмиците на ноември.

Най-после дойде първата седмица на декември, времето, когато бяха готови да изпишат голяма част от тавана. Един от апостолите беше негов — свети Йоан отстрани; срещу него Граначи трябваше да изрисува свети Тома. Другите на скелето, ръководени от Буджардини, трябваше да изрисуват украсата върху сводообразния свод между двамата апостоли. Пиеро Росели беше сложил предишния ден основния дебел слой мазилка на определената площ и беше нарязал грубо повърхността, където тази сутрин щеше да измаже фино точно толкова площ, колкото трябваше да се изрисува до мръкване.

В зори те потеглиха за Сикстинската капела: Мики водеше магарето с колата, натоварена с кофи, четки, туби с бои, картони, връзки скици, островърхи пръчки, гърнета и бутилки за размиване на бои и с Росели, седнал сред пясъка и ворта. Микеланджело и Граначи вървяха напред, Буджардини и Сангало — непосредствено зад тях, а Тедеско, Якопо и Донино бяха последни. На Микеланджело му трепереше под лъжичката, но Граначи беше във весело настроение.

— Как се чувствувате, маестро Буонароти? Мислили ли сте някога, че ще вървите начело на свое собствено ателие, за да започнете

поръчана фреска?

— Не ми се е присънвало и в най-кошмарните сънища.

— Колко хубаво, че сме били всички толкова търпеливи с тебе. Помниш ли как двамата Гирландайо те учеха да боравиш с инструментите за оразмеряване? Как Майнарди ти обясняваше начина, по който се нюансира човешката плът с темпера, а Давид ти показваше как да правиш четки от четината бели свини?...

— А Чиеко и Балдинели ме нарекоха измамник, защото не исках да нарисувам крила на един ангел? Ах, Граначи, каква беда си докарах на главата! Аз не съм майстор на фрески!

Всички работеха задружно, Мики забъркваше хоросана върху скелето, щом изкачеше чувалите по стълбата, Росели майсторски измазваше площта, която трябваше да се изрисува през деня, оставаше му само да следи да не пресъхне и да я пръска с вода. Дори Якопо се мъчеше да нанесе на рисунките, които Буджардини очертаваше с пръчица от слонова кост, същите цветове, каквито имаше на картоната.

След като измина достатъчно време, за да може боята да се окисли и изсъхне, Микеланджело дойде сам да провери какво е излязло. При завършена една седма от свода той можеше да види как ще изглежда целият таван, когато направят всичките фрески. Целта на папата щеше да бъде постигната: никой нямаше вече да се дразни от издадените пазви, зеещите празни люнети или от начупения свод с еднообразните кръгове от златни звезди. Апостолите на техните престоли и хилядите квадратни стъпки пъстроцветни шарки щяха да ги прикриват и да отвличат вниманието.

Но какво да се каже за качеството на работата? Не в кръвта, а в мозъка на костите му беше да твори само най-хубавото, което може да направи; да твори далече над способностите си, защото не можеше да се задоволи с нищо, което не беше ново, свежо, различно, очевидна крачка напред за цялото изкуство. Никога не беше правил компромиси по отношение на качеството; непоковареността му като човек и художник беше скалата, на която бе изграден животът му. Ако разрушеше тази скала с безразличието си, като вложеше по-малко от най-доброто, на което беше способен, ако се задоволяше само да претупва работата, какво щеше да остане от него?

Би могъл да свърши бронзовата статуя на папа Юлий два пъти по-бързо, ако се беше задоволил да я направи просто приемлива; никой нямаше да го осъди, понеже бронзът не беше негов занаят, а поръчката му бе натрапена. Но той бе изживял изнурителни месеци, твърдо решил, че тази творба трябва да донесе почести на него, на семейството му и на всички художници. Ако беше пожелал или могъл да създаде бронзова статуя на Юлий, без да вложи в нея особени

усилия, може би сега щеше да му е по-лесно да създаде тази фреска на тавана. Той и помощниците му биха могли да наслагат останалите бои без всякакви затруднения. Но Микеланджело не можеше да отрече, че качеството е посредствено. Той го каза на Джулиано да Сангало.

— При съществуващите обстоятелства ти си направил всичко, каквото можеш — отговори приятелят му.

Развълнуван, Микеланджело крачеше напред-назад из гостната на Сангало с притиснати до гърдите ръце.

— Съвсем не съм убеден в това!

— Никой няма да те обвини. Папата ти възложи работа и ти направи, каквото ти бе казано да направиш. Кой би могъл да постъпи другояче?

— Аз. Ако оставя тоя таван така, както е, ще презирам себе си.

— Защо трябва да взимаш всичко толкова присърце?

— Ако има едно нещо, в което съм сигурен, то е, че когато хвана чук и длето и започна да дълбая, трябва да съм напълно уверен, че няма да сбъркам. Трябва да запазя ненакърнено чувството си за собствено достойнство. Покажеш ли ми веднъж, че съм в състояние да се задоволя с долнокачествена работа... — в гласа му прозвуча мъка и молба Сангало да се съгласи с това схващане — свършено е с мене като художник.

Той не оставяше помощниците си без работа и ги караше да рисуват картоните за следващата част от тавана. Не казваше нищо за дилемата си. И все пак трябваше да дойде някакъв прелом: нали не можеше да заведе ателието си горе на скелето и да покрие още една част от тавана с фрески, които знаеше, че няма да останат? Само десет дена ги деляха от увеличаването на следващите картони до естествена големина. Налагаше се да вземе някакво решение.

Идването на Коледа временно го пощади. Римските тържества, които започваха значително по-рано, му послужиха за повод да преустанови работата, без да издаде обзелата го тревога. Ателието беше във възторг от ваканцията.

Донесоха му бележка от кардинал Джовани. Би ли дошъл Микеланджело на обед на коледния ден? Това беше първото известие, отправено му от Джовани след изумителния му двубой с папата. Той си купи хубава кафява вълнена риза, първата от няколко години, подходящи по цвят панталони и наметка от бежов камлот, от която

кехлибарените му очи изглеждаха по-светли. Отиде на литургия в „Сан Лоренцо ин Дамазо“, където коледното му настроение се развали, когато видя черквата тъй жалка, след като и бяха махнали великолепните каменни колони.

Лакей с флорентински лилии, бродирани на ливреята, го въведе в двореца на кардинал Джовани на Виа Рипета. Когато минаваше през просторното преддверие с величественото му стълбище, а сетне през една гостна стая и музикалния салон, Микеланджело можа да разбере колко много е спечелил кардинал Джовани от духовното си звание. Имаше нови картини по стените, сложени на подставки древни статуи от Мала Азия, витринки със старовремски монети, гравирани скъпоценни камъни. Той вървеше бавно, разглеждаше новите придобивки и не можеше да се начуди, че от огромните дарби на баща си Джовани е наследил само този единствен дял: безупречно изискан вкус в изящните изкуства.

Изведнъж той се озова на входа за по-малката гостна стая. Там, пред огън от големи цепеници, простряла ръце към пламъците, с ярка руменина на алабастровите бузи, седеше Контесина. Тя вдигна очи.

— Микеланджело!

— Контесина!

— Come va?

— Non c'è male.

— Както казват сетинянските каменари.

— Аз няма защо да те питам как си. Изглеждаш прекрасна.

Руменината заля още повече бузите й.

— Никога не си ми казвал това преди.

— Но винаги съм го мислил.

Тя се изправи, приближи се до него. Парфюмът и бе същият, който бе употребявала като дете в двореца на Медичите. Завладя го тъга за тези щастливи години.

— Дълбоко в душата ми ти си част от мен. От дните, когато започна моят живот. В градината на скулпторите.

Очите й се изпълниха еднакво с болка и радост.

— Както ти винаги си бил част от мен.

Микеланджело си даде сметка, че около тях има и други хора, и промени тона си.

— Добре ли са Луиджи и Николо?

— Те са тука с мене.

— А Ридолфи?

— Не.

— В такъв случай няма да останеш, така ли?

— Джовани ме заведе да се видя с папата. Светият отец обеща да се застъпи за нас пред Синьорията. Но не мога да се надявам. Моят съпруг се е посветил на свалянето на републиката. Той никога не изпуска случай да заговори за възгледите си...

— Знам.

Те се усмихнаха тъжно един на друг.

— Не е благоразумно от негова страна, но така е решил. — Тя рязко млъкна и се вгледа в лицето му. — Говорих за себе си. Сега искам да поприказваме за теб.

Той сви рамене.

— Аз се боря, но винаги губя.

— Работата ли не върви добре?

— Още не върви.

— Ще тръгне.

— Сигурна ли си?

— Готова съм да си сложа ръката в огъня.

Тя протегна ръката си към него, сякаш вече беше сред палещия жар на пламъците. Микеланджело копнееше да я стисне в своята, макар и само за миг. Сетне Контесина отметна глава и се заля от смях на пресилената тосканска фраза за потвърждение. И ето, смехът им се сля в едно, впи се един в друг и не се пусна вече, преплел се хармонично с цялата си тъкан и същина. Микеланджело разбра, че и това бе своеобразно, рядко, прекрасно и свято обладание.

Кампания Романа не беше Тоскана; тя не го изпълваше с всеопрощаваща прочувствена милост. Но тя дишаше сила и история: прострели се надалеч равни плодородни поля, пресечени с останки от римски акведукти, които са докарвали чиста вода от планините; вилата на Адриан, където императорът бе пресъздал славата на Гърция и Мала Азия и където Микеланджело наблюдаваше копачи да изравят мраморни статуи, останали още от поколенията на Перикъл; Тиволи с величествените му водопади, любимото летовище на римляните от

времето на империята; Кастели Романи, редица градчета, разположени върху покритите с лава и туф склонове на вулканичните възвишения Албани, всяко селище на отделен връх от верига върхове, заобикалящи огромен кратер, и други хребети, обрасли с тъмнозелени гори, отстъпващи релефно, както планините отвъд Сетиняно; Фраскати, Тускулум, по-нависоко в планините, където той скиташе сред развалините на Цицероновата вила, амфитеатъра, форума, затрупания храм; хълмовете, изпъстрени с мънички каменни селца, произходът на които се губеше в тъмните векове на историята — преди римляните, преди етруските; храмът на Фортуна в Пренесте, стените на който включваха цяло селище с Пещера на съдбата и крипти, останали от кой знае кои ранни дни на човешкото битие.

Той навлизаше все по-надълбоко и по-надълбоко в миналото, като обикаляше по края на огромния кратер и се натъкваше на разпилени по земята като разсипано мляко дялани камъни за строеж, под които бяха погребани древни селища. Всяка вечер спираше в малко ханче или похлопваше на вратата на някое селско семейство, за да си купи вечеря и да се сдобие с място за преспиване, и стискаше величествените планини между краката си, стъпил на неподатливия туф, изпълнен със сладостна тръпнеща умора, която пълзеше от ходилата, глезените, прасците, колената и бедрата към слабините му.

Колкото по-дълбоко проникваше в предвечното минало на вулканичните планини и цивилизациите, толкова по-ясно виждаше личното си положение. Помощниците му трябваше да си отидат. Много ваятели на мрамор са позволявали на чираците и помощниците си да дълбаят мраморния къс почти до самите граници на централната фигура, но той трябваше да очука ъглите, да грубира ръбовете, да обработи четирите плоски страни, да махне и сетния кристал със собствената си ръка. Не приличаше на Гирландайо, който беше способен да изработи главните фигури и възловите сцени и да остави учениците си да направят останалото. Трябваше да работи сам.

Той не обръщаше внимание на минаващото време — дните му се виждаха безкрайно кратки сред неизброимите векове на вулканичните скали. Вместо времето долавяше пространството и се мъчеше да вникне в същината на сикстинския свод, както беше вникнал в центъра на блока на Дучо, та да разбере неговата тежест и маса, да схване какво може той да вмести и какво би нарушило равновесието му. Беше

разчистил нивята, разорал, посял и сега стоеше, подложил главата си на слънце и дъжд. Но нищо не покълваше; тъничкото яркозелено чудо, предвещаващо началото на нов живот, оставаше под повърхността на ума му.

На новогодишната сутрин, когато приютилите го селяни празнуваха първия ден на лято господне 1509, той напусна каменната им хижа в планините, заизкачва се все по-високо и по-високо по овчарската пътека и излезе на върха. Въздухът беше резлив, ясен и студен. Докато стоеше горе, вързал устата си с шал, за да не му замръзнат зъбите, слънцето изгря зад него, над най-далечния хребет, който можеше да зърнат очите му. Когато слънцето се вдигна в небето, равнините задишаха в бледорозови и жълтеникавокафяви тонове. В далечината се виждаше Рим, блестящ и ясен. Отвъд него и на юг лежеше Тиренското море, пастелнозелено под изцъкленото синьо зимно небе. Цялата гледка беше наситена със сияние: горите, снишаващите се хребети под него, хълмовете, градчетата, плодородните равнини, потъналите в дрямка стопанства, струпаните от камъни селца, планината и водните пътища, водещи към Рим, един кораб в морето...

С благоговение той си помисли: „Какъв изумителен художник е бил бог, когато е създал вселената: скулптор, архитект, живописец; този, който първоначално е замислил пространството, го е изпълнил със своите чудеса.“ Дойдоха му на ум редовете от началото на Битие:

В начало бог сътвори небето и земята. А земята беше безводна и пуста; тъмнина се разстилаше над бездната... Рече бог: Да бъде светлина... И рече бог: Да има твърд посред водата... И създаде бог твърдта, и отдели водата, що беше под твърдта, от водата над твърдта... Твърдта бог нарече небе...

... твърд, свод... Господ също се беше изправил пред необходимостта да твори под свод! И какво създаде той? Не само слънцето и луната, и небесния простор, но цял свят, гъмжащ от живи същества под него. Сентенции, фрази, образи от старозаветното Битие нахлуха в ума му:

И рече бог: Да се събере водата, що е под небето, на едно място и да се яви суша... сушата бог нарече земя, а събраните води — морета... И рече бог: Да произведе земята злак, трева, що дава семе... И рече бог: Да произведе водата влечуги, живи души... и птици да полетят над земята по небесната твърд.

... След това рече бог: Да сътворим човек по наш образ и по наше подобие; и да господарува над морските риби, и над небесните птици, и над добитъка, и над цялата земя, и над всички гадини, които пълзят по земята. И сътвори бог човека по свой образ, по божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори...

И Микеланджело разбра по-ясно, отколкото каквото и да е друго в живота си, че нищо не ще бъде достатъчно за неговия свод освен самото Битие, едно пресъздаване на вселената. Нима можеше да има по-благородно произведение на изкуството, отколкото сътворяването от господата на слънцето и луната, водата и земята, пораждането на мъжа и жената? Ще създаде света на този таван в Сикстинската капела, сякаш сега той възниква за първи път. Ето тема, която ще покори този свод! Единствената, която може да го залее така, че цялата му грозота и несклопосна архитектура да изчезнат, като че никога не са съществували, и на тяхно място да блесне славата на божията архитектура.

Микеланджело попита шамбелана Акурсио дали би могъл да види папата за няколко минути насаме. Шамбеланът уреди срещата късно подиробед. Юлий седеше спокойно в малката тронна зала само с един секретар и диктуваше писмо до Венеция, най-силния противник на Ватикана в Италия. Микеланджело коленичи.

— Светейши отче, дойдох да ви говоря за свода на Сикстинската капела.

— Кажи, синко.

— Изрисувах една част и си дадох сметка, че ще излезе лошо.

— Защо така?

— Защото, ако сложим само апостолите, въздействието ще бъде много слабо. Те заемат прекалено малка площ от целия таван и се губят.

— Но има и друга украса.

— Започнах тази украса, както ми наредихте. Тя прави апостолите да изглеждат още по-невзрачни.

— И ти си напълно убеден, че накрая няма да постигнем нужното въздействие?

— Много съм мислил по този въпрос и това е искреното ми мнение. Колкото хубаво и да се изпише таванът по първоначалния план, надали ще донесе големи почести и на вас, и на мен.

— Когато говориш ей така, тихичко, Буонароти, чувствавам, че казваш истината. Долавям и това, че не си дошъл да искаш разрешение да изоставиш работата.

— Не, светейши отче. Имам пред вид една композиция, която ще залее целия свод с великолепия.

— Имам ти вяра и затова няма да питам какво точно си замислил. Но ще идвам често в капелата да наблюдавам как напредваш. Ти се нагърбваш с тройно повече работа, нали?

— ... Или пет, или шест пъти повече.

Папата се размърда на престола си, стана, закрочи нагоре-надолу из стаята, след това се спря пред Микеланджело.

— Чуден човек си ти, Буонароти. Разписка се, че фреските не били твой занаят, и малко остана да ме повалиш на земята в яда си. А сега, осем месеца по-късно, идваш пак с план, който ще иска безкрайно повече време и труд. Как да те разбере човек?

— Не знам — умърлушено отговори Микеланджело. — Сам аз, кажи-речи, не се разбирам. Зная само, че щом трябва да изрисувам тоя свод, не мога да ви дам нещо посредствено, макар и да не сте искали нещо повече.

Юлий поклати беловласата си и белобрада глава с изненада и любопитство. Сетне отпусна ръка върху главата на Микеланджело и го благослови.

— Изрисувай тавана, както ти си искаш. Ние не можем да ти платим пет или шест пъти повече от уговорените на времето три хиляди дуката, но ще ги удвоим на шест хиляди.

Следващата му задача беше по-деликатна и по-трудна. Трябваше да каже на Граначи, че ателието се разтуря и помощниците му трябва да си вървят по домовете. Стъпка по стъпка той измина и този мъчителен път.

— Ще задържа Мики да стрива боите и Росели да слага мократа мазилка. Всичко останало просто ми се налага да свърша сам.

Граначи се слиса.

— Всъщност никога не съм мислил, че си способен да ръководиш ателие, както правеше Гирландайо. Но ти искаше да се опиташ и затова ти помогнах... Но да работиш сам горе на това скеле, за да пресъздадеш историята за сътворението на света, ще ти отнеме четиридесет години!

— Не, към четири.

Граначи прегърна приятеля си през рамената и зареди тихо:

— „И когато се случваше да дойде лъв или мечка и отвлечеше овца от стадото, аз се спущах подире му, нападах го и я отнемах от устата му; ако пък той се хвърлеше върху ми, аз го хващах за космите, удрях го и го убивах.“ Като художник ти имаш смелостта на Давид.

— Но аз съм и страхливец. Нямам смелост да го кажа на другите. Би ли го направил зарад мен?

Той се върна в Сикстинската капела, за да огледа свода с по-остър поглед. Архитектурното устройство не отговаряше на новото му творческо виждане. Трябваше му нов свод, свършено друг таван, изграден като че ли с единствената цел да покаже неговите фрески в най-добра възможна светлина. Но Микеланджело прекрасно разбираше, че не може да отиде пак при папата и да поиска един милион дуката, за да събори тухлите, мазилката, помещението за войниците отгоре, тежкия покрив над него. Налагаше му се сам той да стане архитект и да преустрои този огромен свод с единствения материал, с който разполагаше:

Боите.

Само с изобразителността си трябваше да преобрази тавана, като използва недостатъците му, също както беше използвал вдлъбнатината в блока на Дучо, да даде на творческите си сили насока, която те надали биха взели сами по себе си. Или той беше по-силният и можеше да измести площта на свода, или съпротивителната сила на свода щеше да го смаже.

Беше решил да изпише на тавана човешката гмеж, а с нея и всемогъщия бог, който я е създал; човечеството, нарисувано в цялата му смайваща красота, слабости, несъкрушима сила; господа — с умението му да направи всичко възможно. Трябва да изобрази животрептящата целеустремена енергия, която да преобърне света: сводът да стане действителност, а светът на тези, които го гледат — илюзия.

Ардженто и Мики му сковаха работна маса наред с ледения мраморен под. Сега той знаеше какво трябва да изрази и да постигне сводът; броят на фреските, които можеше да нарисува, щеше да се определи от архитектурното му преустройство. Трябваше да създаде едновременно и съдържанието, и рамките му. Микеланджело загледа тавана над главата си. Средната площ, заемаща цялата дължина на свода, щеше да използва за главните легенди: „Отделянето на водата от сушата“, „Господ създава слънцето и луната“, „Господ създава Адам и Ева“, „Изгонването на Адам и Ева от рая“, легендата за Ной и потопа. Сега най-после можеше да изплати дълга си към Делла Куерча за великолепните библейски сцени, издълбани на истрийски камък върху портала на „Сан Петронио“.

Трябва да сглоби в архитектурно отношение тази решаваща средна част; освен това трябва да направи така, че дългият тесен свод да се вижда като едно цяло, с единно въздействие. Както и да погледнеш, практически трябваше да изрисува не един таван, а три. Трябваше да се превърне в магьосник, за да постигне обединяваща сила, която да включи всяка част от стените и тавана, да свърже отделните елементи така, че всеки от тях да поддържа другия и нито една фигура или сцена да не остане откъсната.

Трябваше да се съсредоточава седмици наред, но най-после решението му бе подсказано от онова, което представляваше най-неумолимо ограничение на тавана: осемте тежки, натрапващи се триъгълни пазви, по четири от двете страни, с върхове, стигащи до една трета от свода, и четирите двойно по-големи пазви в двата края, с обърнатите надолу върхове в ъглите. Цели сто часа Микеланджело се мъчи да ги заличи, за да не изпъкват на тавана, докато най-после разбра, че е мислил точно в обратна насока. Трябва да ги превърне в преимущество, като ги украси с богати скулптурни изображения; тогава те ще образуват непрекъснат фриз, външна рамка за цялостната вътрешна композиция.

Хрумванията се посипаха едно през друго така неудържимо, че той едва успяваше да движи ръцете си достатъчно бързо, за да ги отбелязва. Дванадесетте пандантива между върховете на пазвите щеше да запази за пророците и прорицателките, всеки от тях седнал на грамаден мраморен престол. Тези дванадесет престола щяха да бъдат свързани с мрамороподобен корниз, който ще обикаля четирите страни на капелата; този подчертан архитектурен корниз щеше да служи за свързваща вътрешна рамка, която да загражда деветте централни епизода. От двете страни на всеки престол щеше да има по едно ангелче като от мрамор; над тях, около паната в ъглите, щеше да бъде изобразена великолепната мъжка младост на света, двадесет голи тела, обърнати гърбом към огромните пана и с лице към по-малките, които запълват свободните ъгли.

Когато Росели се качи на скелето с чук да кърти написаната вече мазилка, а Мики да подлага отдолу платнена торба, пред Микеланджело се изправи Ардженто. В мътните му кафяви очи блестяха сълзи.

— Какво има, Ардженто?

— Брат ми почина.

Микеланджело сложи ръка върху рамото на младежа.

— Моите съболезнования.

— Ще трябва да се върна у дома. Семейните земи сега са мои. Трябва да ги обработвам. Брат ми е оставил малки деца. Ще бъда селянин. Ще взема жената на брат ми, ще гледам децата.

Микеланджело остави перото си.

— Ти не обичаш живота на село.

— Вие ще останете на това скеле много дълго. Аз не обичам рисуването с бои.

Микеланджело уморено подпря главата си с ръце.

— И аз не го обичам, Ардженто. Но ще изрисувам тия фигури така, сякаш са изваяни от камък. Всяка от тях ще изглежда тъй, като че ли ей сега ще се отдели от тоя таван и ще слезе на земята.

— Все пак това ще с рисунка с бои.

— Кога ще си тръгнеш?

— Днес следобед.

— Мъчно ще ми е за тебе.

Той плати на Ардженто изработените надници — тридесет и седем златни дуката. Това бяха почти последните му пари. Не беше получил нищо от папата още от май, от преди девет месеца, а беше купил мебелите и боите, измазал и изписал част от тавана, платил надниците и пътните на Якопо, Тедеско, Сангало, Донино, Буджардини, беше ги хранил четири месеца. Не можеше дори да помисли да поиска от папата още средства, преди да е завършил някоя по-значителна част от тавана. Обаче как можеше да нарисува дори и само едно завършено пано, докато не е приготвил проекта си за целия свод? Това означаваше месеци рисуване, преди да може да започне първата си фреска. А сега, тъкмо когато ще е най-много зает, няма да има кой да сготви една гозба, да премеете пода или да изпере риза.

Той се нахрани със селската чорба в стихналата къща, като си спомняше как допреди един месец тя беше шумна и весела: когато Якопо разправяше анекдоти, Аристотел четеше лекции за „Къпещите се“, а Буджардини изливаше в песни любовта си към Флоренция. Сега тука щеше да е тихо; но щеше да е и още по-самотно, съвсем самичък върху скелето в пустата капела.

Започна с „Потопът“, огромно пано към входа на капелата. До март увеличи картоната и го приготви за нанасяне върху тавана. Зимата още сковаваше Рим в лапите си. В Сикстинската капела беше непоносимо студено. И сто мангала не биха могли да затоплят дори най-долните и части. Микеланджело беше с вълнени чорапи, къси панталони и риза.

Росели, който отиде в Орвието да изпълни една доходна поръчка, беше научил Мики как да замесва мазилката и как да я полага. Микеланджело му помогна да качи чувалите с вар, пясък и „поцолана“ — прах от вулканичния туф — по стръмните стълби горе на скелето. Тука Мики забърка сместа. Микеланджело не беше доволен от кафеникавия цвят, придаван от „поцоланата“, и добави повече вар и млян мрамор. След това двамата с Мики се покатериха по редицата от три различно високи площадки, които Росели беше направил, за да могат да измажат и изпишат върха на извития свод. Мики положи мазилка на известна площ, после прикрепил картоната. Микеланджело употреби пръчката, торбичката с прах от дървени въглища и червената охра за съединителните линии.

Мики слезе и се залови да стрива бои долу. Сега Микеланджело стоеше на най-горната площадка, на шестдесет стъпки от пода. На тринадесет години за първи път беше стъпил върху скелето в „Санта Мария Новела“, самичък на най-горната точка над капелата и над света. Сега беше тридесет и четири годишен и както тогава му се виеше свят. Сикстинската капела му се виждаше толкова висока оттука, където главата му се намираще само на една стъпка под тавана. Миришеше му на мокра мазилка, на острия дъх от прясно смлените бои. Той отмести поглед от мраморния под, взе четка, стисна я между пръстите и палеца на лявата ръка и си спомни, че ще трябва толкова рано сутринта да държи боите си по-разводнени...

Беше видял Гирландайо да рисува достатъчно много пана, за да знае, че трябва да започне отгоре и да продължи надолу от двете страни, но нямаше чак толкова опит, че да рисува като

професионалист, и затова започна от най-важната точка — тази, която го интересуваше най-много: крайния ляв ъгъл, последното късче зелена земя, подаващо се от прииждащите води, дънера на едно извито от бурята дърво, проточил се към онова, което сетне щеше да е Ноевият ковчег, с катерещи се нагоре по бреговете последни остатъци от загиващото човечество: жена, понесла едно дете в прегръдките си, и друго, по-голямо, вкопчило се в крака и; съпруг, мъкнещ на гръб обезумялата си съпруга; изчезваща върволица от глави, стари и млади, които още малко и ще бъдат залени от надигащата се вода; а над всички — млад мъж, който се катери и вкопчва в дънера с отчаяно усилие да стигне по възможност най-високата удобна позиция.

Рисуваше с глава и рамена, дръпнати рязко назад, с очи, устремени право нагоре. Боята капеше по лицето му, влагата от мократа мазилка се процеждаше и се стичаше в очите му. Ръцете и гърбът му бързо се изморяваха от напрежението на неестествената поза. Първата седмица той позволяваше на Мики да полага мазилка само на мъничка площ всеки ден, напредваше предпазливо и правеше опити не само с деформацията на фигурите, но и с широка гама от тонове за човешката плът и цветове за сините, зелени и розови роби на онези, които още бяха запазили облеклото си. Знаеше, че при тези мънички площи ще се получат твърде много „шевове“, че при тази скорост преценката на Граначи за четиридесетте години може да се окаже по-точна от определените от самия него четири. Обаче той се учеше в процеса на работата; това пано на живота и смъртта в неудържима схватка имаше много малко общо с натюрмортите на Гирландайо. Микеланджело се задоволяваше бавно да опипва пътя си, докато не усъвършенствува своя похват.

В края на първата седмица излезе хапещ северен вятър. Свиренето му не го остави да заспи почти цялата нощ. Сутринта той отиде в Сикстинската капела с вързано през устата шалче, без да знае дори когато се изкачваше по стълбата, дали ще може да си стопли ръцете толкова, че да хване четка. Но щом стигна най-горната площадка на Росели, видя, че няма защо да я хваща: неговото пано беше съсипано. Мазилката и боите не съхнеха. Вместо това влага капеше от контурите на превитото от буря дърво, на човека, изкачващ се на брега с вързоп дрехи на рамо. Просмукващата се влага

образуваше плесен, която пълзеше по боята и бавно я поглъщаше. Зад гърба си той чу зададения глас на Мики:

— Да не съм направил лошо мазилката?

Дълго време мина, преди да може да отговори; беше му много зле.

— Виновен съм аз. Аз не зная как да смесвам бои за фреска. Твърде много години изтекоха от времето на Гирландайо, Граначи и другите изработиха първия ми пророк, аз само нанесох боите.

Със сълзи на очи, той едва слезе от стълбата, замъкна се слепешката в папския дворец и чака безкрайно дълго в едно студено преддверие. Когато го извикаха, изправи се отчаян пред Юлий.

— Какво има, синко? Изглеждаш болен.

— Аз се провалих.

— В какво отношение?

— Това, което бях направил, се развали.

— Толкова скоро?

— Аз казах на ваше светейшество, че не разбирам от това изкуство.

— Горе главата, Буонароти. Никога не съм те виждал... сломен. Предпочитам да ме нападаш.

— Таванът започна да подгизва. От влагата излизат петна плесен.

— Не можеш ли да ги изсушиш?

— Не зная как, ваше светейшество. Моите бои изчезват под плесента. Поглъща ги солта по краищата.

— Не мога да повярвам, че ти можеш да се провалиш. — Той се обърна към един слуга: — Иди при Сангало, кажи му веднага да види тавана на Сикстинската капела и ми съобщи мнението му.

Микеланджело се върна в студената външна стая с твърдата пейка за просители. Това беше най-лошото поражение, каквото бе преживявал някога. Колкото и да не искаше да жертвува годините си за фрески, беше разработил един съвършен замисъл. Не беше свикнал на неуспех; това беше за него единственото нещо, което смяташе за лошо от принудата да работи в чужди за него области. Не можеше да има никакво съмнение, че папата ще скъса с него, при все че провалът му като майстор-стенописец нямаше нищо общо с качествата му като ваятел на мрамор. Положително нямаше да го остави да изведе гробницата. Пропадне ли някой художник така безславно, свършено е с

него. Новината за неговия провал ще обиколи Италия за няколко дена. Вместо да се върне във Флоренция триумфално, ще се замъкне у дома като бито псе, подвил опашката из гордостта си между краката. Това няма да се хареса на Флоренция. Там ще сметнат, че е подровил положението им в света на изкуството. Гонфалониерът Содерини ще се почувствува излъган; вместо актив Микеланджело ще бъде пасив за Ватикана. И пак ще е похабил цяла година от творческия си живот.

Така се беше задълбочил в мрачните си размишления, че не забеляза пристигането на Сангало. Извикаха го в тронната зала, преди да може да се окопити.

— Сангало, какво откри? — попита папата.

— Нищо сериозно, ваше светейшество. Микеланджело е употребил прекалено рядък разтвор от вар, а от северния вятър водата е започнала да се отделя.

— Но това е същият състав, който употребяваше Гирландайо във Флоренция! — възкликна Микеланджело. — Аз съм го наблюдавал как го приготвя...

— Римската вар се прави от травертин. Тя не съхне толкова лесно. „Поцоланата“, която Росели те е научил да смесваш с нея, остава мека и често се подкожушва при съхненето. Слагай смлян мрамор вместо „поцолана“, употребявай по-малко вода с тая вар. И всичко ще бъде наред.

— Какво да правя с боите си? Трябва ли да изкъртя изрисуваната част от тавана?

— Не. Времето и въздухът ще премахнат плесента. Боите няма да се повредят.

Ако Сангало беше дошъл да доложи, че таванът е повреден, до пладне щеше да е вече на път за Флоренция. Сега можеше да се върне при своя свод, при все че главата му се пръскаше след случилото се сутринта.

Вятърът стихна. Изгря слънце. Мазилката му изсъхна. Обаче Сангало измина дългия път на поражението до Флоренция. Когато отиде в къщата на Пиаца Скосакавали, Микеланджело намери мебелите покрити с чаршафи, личните вещи на семейството струпани в преддверието на долния етаж. Микеланджело беше покрусен.

— Какво е станало?

Сангало поклати глава със здраво стиснати устни. — Не съм получил никакви поръчки, нито Палацо Джулиано, нито Монетния двор, нито новите дворци. Знаеш ли коя е единствената ми задача сега? Да прокарам канализация под главните улици! Благородна задача за папски архитект, нали? Моите чираци отидоха при Браманте. Той зае моето място, както се беше заклел, че ще го направи.

На другата сутрин Сангало и семейството му заминаха, без това да бъде забелязано от Ватикана. Високо на скелето си Микеланджело се почувствува по-самотен в Рим от който и да било друг път — сякаш сам той лежеше тъжен и без надежда на последните сиви скали, които още се подаваха над морето срещу сетното късче зелена земя.

Той рисува „Потопът“ тридесет и два дни без прекъсване. През последните седмици нямаше вече никакви пари.

— Не можем разбра дали си търкаме кожата на корема, или кокалите на гърба — забеляза Мики.

Предишните му печалби, вложени в къщи и стопанства, за да увеличат доходите на семейството, не можеха да му помогнат нито с едно петаче. Наопаки, всяко писмо продължаваше да е все тъй пълно с вайкания: защо не изпрати на братята си пари, та да си отворят дюкян? Защо не даде на Лодовико пари да купи откритите от него плодородни стопанства? Защо не нареди да прехвърли делото на леля си Касандра в Рим, където ще може да ги защити? В това положение той се чувствуваше като един от голите мъже в центъра на паното, които се мъчеха да се качат на Ноевия ковчег, където пък други, докарани до изстъпление мъже, от страх да не загубят последното си убежище, стояха над тях с вдигнати боздугани.

Как можеше само той да не печели от връзките си с папата? Младият Рафаел Санцио, доведен наскоро в Рим от Браманте, негов съгражданин от Урбино и стар приятел на семейството Санцио, получи веднага частна поръчка. Папата толкова се възхити от изяществото и чара на тази творба, че поръча на Рафаел да изпише Станците — стаите в новия му апартамент, където се местеше от омразния му апартамент на Борджиите. Папата заповяда да се заличат фреските, започнати вече от Синьорели и Содома, та да се вижда само работата на Рафаел. Получил от папата щедър аванс за издръжката си, Рафаел намери разкошно обзаведена вила, настани в нея красива млада метреса и цял щаб слуги да се грижат за двама им. Рафаел беше винаги

обкръжен от почитатели и ученици и събираше зрелите плодове, предлагани му от Рим. Папата го канеше на ловните си излети и на частни вечери. Човек можеше да го види навред, гален, обичан, отрупван от всички с нови поръчки, включително и с украсата на един летен павилион за банкера Киджи.

Микеланджело загледа небоядисаните тухлени стени на своята къща, неприветлива, без пердета и килими, само с няколко купени на вехто мебели. След пристигането на Рафаел в Рим Микеланджело се беше надявал, че ще дойде да го поздрави. Но Рафаел не си даде труд да измине няколкото крачки до Сикстинската капела или до дома му.

Една вечер, прекосявайки Пиаца Сан Пиетро на връщане от своя свод, с коси, лице и дрехи, опръскани с боя и мазилка, Микеланджело видя насреща му да идва Рафаел, обкръжен от цяла свита почитатели, ученици и хрантутници. Когато минаха край него, Микеланджело сухо забеляза:

— Накъде си се запътил, съпровождан като някой игумен?

Рафаел не се спря, но язвително отвърна:

— А ти накъде си се запътил, самотен като някой палач?

Тази забележка го жегна. Съзнанието, че сам си е наложил тази откъснатост от хората, не му помогна. Той отиде при чертожната си маса, за да удави глада и самотността си в работа, и скицира следващата фреска — „Жертвоприношението на Ной“. Когато бързо движещите се пръсти и ум съживиха фигурите — Ной и жена му, тримата голи синове на Ной, техните жени, овена, който щяха да принесат в жертва на господата, — работната му стая се напълни с енергия и бодрост, жизненост и багри. Гладът му и чувството за откъснатост се стопиха. Обзе го увереност сред другарите му в този свят, създаден от самия него. В тишината на къщата Микеланджело промълви:

— Аз съм най-малко самотен, когато съм сам.

И въздъхна, понеже разбираше, че е жертва на собствения си характер.

Папа Юлий с нетърпение чакаше случай да види първата фреска, ала въпреки цялото си безпаричие Микеланджело не се обади още десет дена, докато не нарисува Делфийската прорицателка и пророк Йоил на престолите им в пандантивите от двете страни на по-малката фреска „Пиянството на Ной“. Искаше папата да види добри образци от фигурите, с които щяха да бъдат обкръжени централните пана.

Юлий се изкачи по стълбата, отиде при Микеланджело на скелето, разгледа внимателно петдесет и петте мъже, жени и деца, на неколцина от които се виждаха само главите и рамената, но повечето бяха изрисувани цели. Възхити се от величествената красота на тъмнокосата Делфийска прорицателка, разпита го за белогривия баща, изнасящ мъртвия си син на скалите, за Ноевия ковчег на задния фон, приличащ донякъде на гръцки храм, поиска да знае какво ще бъде нарисувано в другите площи. Микеланджело отбягваше да дава преки отговори — искаше да си запази свободата да променя хрумванията си в хода на работата. Папата тихо попита:

— Ще бъде ли и остатъкът от тавана толкова хубав?

— Би трябвало да бъде по-хубав, светейши отче, защото аз все още се уча на правилна перспектива на тази височина.

— Това съвсем не прилича на по-долните фрески.

— Колкото повече напредвам, толкова по-голяма, а не по-малка ще става разликата.

— Доволен съм от тебе, синко. Ще наредя на ковчезника да ти изплати още петстотин дуката.

Сега можеше да прати пари у дома си, за да пресече виковете на негодувание, да купи храна за домакинството си, необходимите материали за работата; сега щяха да настъпят тихи месеци, през които можеше да стигне до изписването на „Райската градина“, „Бог сътворява Ева“, а след това и на централната част на тавана — „Бог сътворява Адам“.

Но тези месеци съвсем не излязоха тихи. Предупреден от приятелски настроения шамбелан Акурсио, че неговата „Пиета“ ще

бъде преместена от „Свети Петър“, за да може армията на Браманте от две хиляди и петстотин работници да събори южната стена на базиликата и да освободи място за първите нови стълбове, Микеланджело се изкачи тичешком по дългата стълба, но откри, че неговата „Пиета“ е вече преместена в съседната малка капела „Дева Мария“ без всякакви повреди. Успокоен, той остана да наблюдава как майсторите на Браманте увиваха въжета около южната редица древни колони; сетне, без да вярва на очите си и с болезнено свито сърце, видя древните мраморни и гранитни колони да се сгромолясват на каменния под и да се разбиват на парченца, видя да ги измитат и прибират като боклук. Паметниците, вградени в южната стена, се разрушиха, когато стената се срина и изпотроши старовремските мозаични плочки на пода. А с колко малко разноси можеше да бъдат преместени и запазени!

Две сутрини след това на вратата в двореца на Браманте някой залепи лист хартия, на който вместо Браманте го наричаха „Руинанте“ — „Рушителя“. В целия град се разправяше анекдотът как Браманте похлопа на райските порти, но свети Петър не го пуснал вътре и го попитал: „Защо разруши моя храм в Рим?“ В отговор Браманте казал на свети Петър, че ако му нареди, може да събори небесата и да ги изгради наново.

Доколкото му беше известно, никой освен самия него и шамбелана Акурсио нямаше ключ от Сикстинската капела. Беше настоявал за това, та никой да не може да го шпионира или да му се натрапва. Докато рисуваше пророк Захария на огромен престол над отредената за миряни половина, стори му се, че някой е идвал през нощта. Нямаше веществени доказателства, нищо не беше пипано или преместено, но той долавяше, че не всичко е съвсем тъй, както го бе оставил. Някой се беше качвал по стълбата.

Мики се скри в един съседен вход и се върна със съобщението, че това са Браманте и като че ли Рафаел. Браманте имал ключ. Те влезли късно, след полунощ. Микеланджело се вбеси: преди да може да завърши своя свод и да го открие за хорските погледи, новата му техника ще бъде използвана по стените на Рафаеловите „Станци“, също както сега работите на Рафаел издават проучванията му на „Къпещите се“. Рафаел ще е създал революцията, а Микеланджело ще е негов подражател!

Той помоли шамбелана Акурсио да му уреди среща с папата. Микеланджело отправи обвинението си: нямало да има нищо оригинално, нищо ново, което да не е известно на Рафаел...

Браманте не отвори уста. Микеланджело поиска да му бъде взет ключът. Папата заповяда на Браманте да го предаде на Акурсио. И този въпрос бе разрешен. Микеланджело се върна към свода.

На другия ден го повикаха при една от племенниците на кардинал Пиколомини, който беше станал за много кратко време папа Пий III. Семейството Пиколомини настояваше Микеланджело да пристъпи към ваянето на останалите единадесет статуи за олтара в Сиена или да върне аванса от сто флорина, който му беше издействувал Якопо Гали. Сега той не можеше да отдели сто флорина. Освен това те още му дължаха пари за една от предадените вече фигури.

След това в едно писмо Лодовико му съобщи, че когато той правел някакъв ремонт на къщата в Сетиняно, Джовансимоне се скарал с него, вдигнал юмрук и заплашил, че ще го набие, а после подпалил къщата и хамбара. Щетите били малки, понеже и двете сгради бяха от камък, но Лодовико се поболял от преживяното. Микеланджело изпрати пари за ремонт, а с тях и унищожително писмо до брат си.

Четирите случки жестоко го разстроиха. Трябваше да спре работа. Гладът за мрамор го обхвана с такава осезаема сила, че му прилошаваше. Той избяга в полето, извървя цели мили с дълги неспирни крачки, като вдишваше въздуха на големи глътки, за да докаже на самия себе си, че има три измерения. Сред това отчаяние получи съобщение, с което кардинал Джовани го викаше да се яви в двореца Медичи. Каква ли друга беда се е случила? Джовани беше облечен с червените си одежди и барета. Бледото му пълно, току-що обръснато лице миришеше на познат флорентински одеколон. Джулио стоеше зад него, мрачен и страшно сериозен.

— Микеланджело, аз питая към тебе най-топли чувства като към бивш другар под бащиния ми покрив.

— Ваше превъзходителство, винаги съм чувствувал, че е така.

— Затова искам да те виждам редовно в моя дом. Трябва да идваш на обед, да бъдеш до мен, когато отивам на лов, и да си сред

свитата ми, когато тържествено минавам през града, за да отслужам литургия в „Санта Мария ин Доменика“.

— Защо трябва да правя всичко това?

— Искам Рим да знае, че си от кръга на близките ми приятели.

— Не бихте ли могли да го кажете на Рим?

— Думите не означават нищо. В този дворец идват духовници, благородници, богати търговци. Когато те видят тука, тези хора ще разберат, че си под моя закрила. Баща ми би искал да го направя.

Той благослови Микеланджело и напусна стаята. Микеланджело вдигна очи към Джулио, който пристъпи напред и топло му заговори:

— Ти знаеш, Буонароти, че кардинал Джовани никога не си спечелва врагове.

— Човек трябва да има изключителна дарба за такова нещо в Рим днес.

— Кардинал Джовани притежава тая дарба. Той е най-обичаният в колегията на кардиналите и чувствава, че ти имаш нужда от неговата добрина.

— В какво отношение?

— Браманте те обвинява, че ти си измислил историята за Руинанте. Всеки ден той ти създава нови неприятели.

— И кардинал Джовани иска да воюва зарад мен?

— Но не като напада Браманте. Ако станеш близък на тоя дом, кардиналът, без да каже ядна дума на Браманте, ще запуши устата на твоите клеветници.

Микеланджело се взря в слабото му хубаво лице; за първи път изпита симпатия към Джулио, също както и той за първи път проявяваше дружелюбност към него.

Изкачи се по виещата се пътека на Яникулум и се загледа надолу в ръбатите, червеникавокафяви покриви на Рим и в Тибър, който лъкатушеше през града като непрекъснато „S“. Запита се дали би могъл да бъде в свитата на Джовани и същевременно да рисува тавана на Сикстинската капела. Беше благодарен на Джовани за желанието да му помогне, защото наистина имаше нужда от помощ. Но дори и да не работеше денонощно, как можеше да стане хрантутник? Просто нямаше никаква дарба за великосветски любезности, нито обичаше обществото. Колкото и да се беше стремил да издигне художника над занаятчията, все пак вярваше, че художникът е човек, който трябва

през цялото време да работи. Годишите бяха толкова малко, а несполуките толкова многобройни, че ако не се трудеше с всички сили, никога нямаше да може да даде редица завършени творби. Как би могъл да рисува няколко часа сутрин, да отиде на баня, да се яви в дома на Джовани, да омайва с приказките си тридесетина гости, да се наслаждава няколко часа наред на прекрасен обед?...

Кардинал Джовани внимателно изслуша благодарностите му и съображенията, които не му позволяваха да приеме.

— Защо да не е възможно за тебе, щом е толкова лесно за Рафаел? И той отхвърля доста работа от високо качество, а въпреки това обядва всеки ден в друг дворец, вечеря с близки приятели, ходи на театър, съвсем наскоро е купил чудесна къща в Трастевере за най-новата си метреса. Животът му е пълен, не си ли съгласен? Всеки ден идват нови поръчки. Той не отказва никому. Защо той да може, а ти да не можеш?

— Да си призная честно, и аз не знам защо, ваше превъзходителство. За Рафаел създаването на едно произведение на изкуството е слънчев пролетен ден в полята; за мене то е северен вятър, спускащ се с вой в долината от планинските върхове. Аз работя от ранна сутрин до мръкване, след това на свещ или маслен светилник. Изкуството за мен е мъчение, горестно, когато не ми върви, възторжено, когато ми върви; но то винаги ме завладява. Щом свърша работния ден, от мен остава само черупка. Всичко, което е било в мен, сега е в мрамора или фреската. Ето защо не ми остава нищо за раздаване другаде.

— Дори когато това ти диктуват най-добрите ти интереси?

— Най-добрите ми интереси могат да ми диктуват само да давам най-добра работа. Всичко друго е преходно.

Той се върна на скелето си с твърдото решение, че нищо вече няма да го отвлича, дори неприятностите в Рим и във Флоренция. Скиците за свода бяха вече горе-долу готови, а в тях се предвиждаха триста мъже, жени и деца, всички наситени с жизнена мощ, запълващи пространството в три измерения, както и тези, които ходят по земята. Силата да ги сътвори трябваше да дойде от самия него. Щеше да му коства дни, седмици, месеци чудовищна енергия да даде на всяка отделна фигура индивидуално телосложение, ум, образ и душа, та да излъчват могъщество, тъй всеобемащо и необятно, че малцина долу на земята да могат да се мерят с тях по сила. Всяка трябваше да бъде изтласкана от творческата му утроба, изтласкана от собственото му осъзнато безумно усилие. Трябваше да напрегне целия си вътрешен заряд; кълнящото му семе трябваше да се поражда всеки ден наново в сърцето и мозъка, трябваше да го изхвърля в пространството, да го проектира върху тавана и да му вдъхва вечен живот. Макар че създаваше бога-отец, сам той беше богът-майка, източник на благородно потомство, получовек, полубог, който зачеваше всяка нощ от собствената си творческа плодовитост, носеше плода до зори, а след това на самотния си одър високо в небесата изживяваше родилните мъки, за да даде живот на безсмъртно поколение.

Всемогъщият бог, създал слънцето и луната, земята и водата, растенията, добитъка, влечугите, мъжа и жената, дори и той се беше изморил от това стихийно творчество. „И видя бог всичко, що създаде, и видя, че е добро.“ Но „в седмия ден си почива от всички си дела, що извърши“. Защо тогава той, Микеланджело Буонароти, дребен човечец, само пет стъпки и шест пръста на ръст и сто либри на тегло, не потежък от някоя девойка от флорентинското висше общество, който се трудеше месеци наред, без да си дояжда и почива, защо той да не е изморен? Когато се молеше: „Мили боже, помогни ми!“, той се молеше на самия себе си, умоляваше себе си да остане твърд, да бъде непобедим духом и тялом, да запази издръжливостта и волята си да твори с всички сили, обладан от видението за един по-героичен свят.

Тридесет дена рисува той от зори до мрак, докато завърши „Жертвоприношението на Ной“, заобикалящите го четири исполински голи мъжки фигури, Еритрейската прорицателка на нейния престол и пророк Исай в отсрещния пандантив, а вечер се връщаше у дома си да увеличава картоната на „Райската градина“. Тридесет дена си ляга, без да се съблече, без дори да се събуе, а когато завърши тази част и съвсем изтощен накара Мики да му свали обувките, заедно с тях се смъкна и кожата.

Той се самоизяждаше. Когато започна да му се вие свят от рисуване стоешком с глава и рамена, отметнати назад, с врат, извит така, че да може да гледа право нагоре, с ръце, премалели във всяка става от мъчително протягане, с очи, помътнени от капещите бои, макар че се беше научил да рисува през притворени клепки и да премигва при всеки замах на четката, както премигваше от хвърчащия мрамор, Микеланджело накара Росели да му направи четвърта, още по-висока площадка върху скелето. Започна да рисува седнал, с бедра, плътно прилепени до корема за равновесие, с очи на няколко пръста от тавана, докато кокалите на останалите му без месо бутове се натъртиха и започнаха така да го болят, че не можеше да понася повече това мъчение. Тогава легна по гръб с колена във въздуха, притиснати колкото може по-близо до гърдите, за да дават сигурна опора за рисуващата ръка. Понеже вече не си правеше труд да се бръсне, брадата му прекрасно попиваше непрекъснато падащите капки боя и вода. Както и да се навеждаше, клякаше, лягаше или коленичеше, на крака, на колена или по гръб, винаги вършеше това с напрежение.

Тогава изведнъж му се стори, че ослепява. Получи се писмо от Буонарото и когато се опита да го прочете, не можа да различи нищо освен едно петно. Микеланджело остави писмото, изми си лицето, хапна няколко вилици от преврялата манджа, която му беше сготвил Мики, и пак взе писмото. Не можеше да разчете нито дума.

Той се тръшна на леглото и потъна в горчив размисъл. Какво правеше със себе си? Беше отказал да нарисува простата поръчка, искана от папата, и сега щеше да излезе от тази капела като изкривено, превито, грозно, сляпо джудже, осакатено и състарено от собствената си безгранична глупост. Това, което Ториджани бе сторил на лицето му, сводът щеше да стори на тялото му. Щеше да носи белезите му до смъртния си час. Защо не си беше мълчал? Щеше да се помири с

папата, щеше отдавна вече да си е във Флоренция, да се събира на приятни вечери с кръжеца, да живее в удобната си къща, да вае своя „Херкулес“.

Измъчван от безсъница, терзан от болка и носталгия, самотен, той стана в непрогледната тъмнина, запали свещ и на гърба на стара скица се опита да си облекчи душата, като излее мъките си:

*Аз пуснах вече гуша от това мъчение —
тъй както котките подпххват от вода
вмирисана, така под моята брада
корем провисна за всеобщо забавление.*

*Брада забил в небето, в умопомрачение
слепих тила си о гръбначната греда,
ребрата като арфа раснат в свобода,
лицето ми зацапа пъстро украшение.*

*В стомаха ми дълбоко стържат слабините,
но задника ми част от тежестта пое
и сляп, насам-нататък шета завалийски.
Разхлабени увисват кожите изпити,
опънати отзад, понеже, свит одве,
докрай съм се напрегнал като лък сирийски.*

*Елате тук и помогнете
на мъртвата ми живопис, на мойта чест,
защото никакъв художник аз не съм.*

До ушите му стигна вестта, че брат му Лионардо умрял в някакъв манастир в Пиза. Нямаше никакви сведения защо е бил преместен в Пиза, дали е бил погребан там, нито от какво е боледувал. Но когато отиваше в „Сан Лоренцо ин Дамазо“ да поръча литургия за упокоение на Лионардовата душа, стори му се, че е разбрал отговора: брат му беше умрял от прекалено усърдие. Дали нямаше това да стане причина и за собствената му смърт?

Мики намери в Трастевере колония от каменоделци, с които прекарваше вечерите и празниците си. Росели пътуваше към Неапол на юг и към Витербо и Перуджа на север, за да зида майсторските си стени за фрески. Микеланджело не ходеше никъде. Никой вече не му идваше на гости или за да го покани да поизлезе. Разговорите му с Мики се ограничаваха до стриването на боите и до материалите, които трябваше да се качат на скелето. Живееше също такъв монашески и усамотен живот, както и братята в „Санто Спирито“.

Не ходеше вече в папския дворец да се съветва с Юлий, при все че папата, след като дойде за втори път да види тавана, му изпрати хиляда дуката, за да продължи работата. Никой не идваше в Сикстинската капела. Когато отиваше от къщи в капелата и обратно, той вървеше почти съвсем слепешком и едва креташе през площада, с наведена глава, без никого да вижда. Минувачите вече не обръщаха внимание на изпоцапаните му с боя и мазилка дрехи, лице, брада, коси. Някои го вземаха за луд.

— „Подлуден“ ще е по-правилната дума — мърмореше си той, — след като живея цял ден горе в този пантеон на богове и богини, как мога да се върна обратно на тая никаква земя?

Той дори не се и опитваше. За себе си беше постигнал първоначалната си цел: животът и хората на тавана бяха реални. Тези, които живееха на земята, бяха призраци. Близки приятели, неразделни другари му бяха Адам и Ева в „Райската градина“, четвъртото поред величествено пано. Той изрисува Адам и Ева не като мънички, кротки, крехки същества, а здраво сложени, пъргави, хубави и първобитни като молозите, които ги пазеха от ябълковото дърво с увилата се около него змия; те приемаха изкушението по-скоро със спокойна снизходителна сила, отколкото със слабодушна тъпота. Това беше двойка, достойна да умножи човешкия род! А прогонени от градината в пустошта на другия край на паното, с насочен срещу главите им меч на архангела, те бяха уплашени, но не подчинени, унищожени, превърнати в безгръбначни твари. Това бяха майката и бащата на човека, създадени от бога, и той, Микеланджело Буонароти, ги възкреси с прекрасен образ и снага.

През юни на лято 1510, една година и няколко седмици след като беше показал на Юлий „Потопът“, първата половина от свода бе завършена. В малко централно пано господ с розовите си одежди токущо беше сътворил Ева от реброто на спящия Адам; в ъглите, обрамчващи тази драма, се намираха четиримата голи синове, които щяха да се родят от този съюз, с красиви лица, яки тела, изваяни от мрамор с топлия цвят на плътта; точно под паното, от двете страни, бяха подобната на Вулкан Кумейска прорицателка и пророк Йезекиил на престолите им под свързващите корнизи. Половината от свода представляваше сега поток от великолепни багри: синапеножълти, бледи морскозелени, убити розови и лазурносини на фона на едно могъщо шествие от залени със слънце тонове на човешка плът.

Не беше казал никому, че сводът е наполовина готов, но папата узна веднага. Той прати да съобщят на Микеланджело, че ще дойде в Сикстинската капела надвечер. Микеланджело помогна на Юлий да изкачи последните стъпала на стълбата, разведе го, показва му епизодите с Давид и Голиат, Юдит и Олоферн и четирите епизода с праотците на Христа в страничните пазви.

Юлий поиска да се свали скелето, та да може светът да види каква велика творба е била създадена.

Не е още време да се свали скелето, светейши отче.

— Защо не?

— Защото има толкова много неща да се довършват: децата, които играят зад престолите на пророците и прорицателките, голите фигури, които запълват двете страни в горния край на пазвите...

— Но аз чух, че първата половина била завършена.

— Главните пана — да, но има още много подробности за доработване...

— Кога ще бъде готово? — упорито настояваше папата.

Микеланджело се раздразни. Той отговори кратко:

— Когато е готово!

Лицето на Юлий пламна.

— Когато е готово! Когато е готово! — извика той, грубо подражавайки гласа на Микеланджело, после вдигна в гнева си патерицата си и я стовари върху рамото на Микеланджело.

Настъпи мълчание; двамата противници се изяждаха с погледи. Микеланджело целият изтръпна, твърде много потресен, за да усети болката в рамото. Той се поклонил и каза официално с глас, в който не беше останало никакво чувство:

— Желанието на ваше светейшество ще бъде изпълнено. Скелето ще бъде свалено до утре, капелата ще бъде готова за показ.

Той отстъпи заднишком, за да даде път на папата да слезе по стълбата.

— Как така ще казваш на своя понтифекс да си върви, Буонароти! — изкрещя Юлий. — Върви си ти!

Микеланджело слезе заднишком по стълбата почти без да допира стъпалата, и напусна капелата. Значи, това беше краят! Горчив, унизителен край — да те набият с тояга като някой селяк! Той, който се беше зарекъл да издигне художника от положението на квалифициран работник до най-големите височини на обществото, когото кръжецът беше поздравил, когато се бе противопоставил на папата, сега беше унижен и опозорен, както никой от познатите му известни художници!

Разтърсван от нервни пристъпи, той се спъваше и залиташе слепешката из непознати улици. Беше пресъздал света. Беше се опитал да бъде бог! Е добре, папа Юлий II го постави на мястото му. Юлий беше божият вицецрал на земята, както му каза и брат му Лионардо, а той, Микеланджело Буонароти, беше земеделски работник. Странно как един удар с тояга може да разпръсне илюзиите!

„Защото никакъв художник аз не съм.“

Тържеството на Браманте беше пълно.

Какво да прави сега? Юлий никога нямаше да му прости, че го предизвика да му нанесе този удар, а той никога нямаше да прости на папата, че му нанесе такава обида. Никога вече нямаше да похване четка, никога нямаше да се докосне до този свод. Другата половина можеше да изпише Рафаел.

Той се прибра у дома. Мики го чакаше мълчалив и опулен.

— Стягай си нещата, Мики — рече Микеланджело. — Тръгвай преди мене. По-добре ще е да не напускаме Рим заедно. Ако папата

заповяда да бъде задържан, не искам да приберат и тебе.

— Той нямаше право да ви удари. Да не ви е баща!

— Той е мой духовен баща. Ако поиска, може да ми вземе живота. Само че първо ще трябва да ме хване.

Микеланджело напълни една платнена торба с рисунките си, друга с личните си вещи. Трябваша му само една-две минути да напише бележка на Росели, за да се сбогува и да го помоли да продаде мебелите пак на същия търговец в Трастевере. Тъкмо когато я довърши, на вратата се почука. Той се смръзна. Очите на Мики се устремиха към задната врата. Беше твърде късно за бягство. Бяха го хванали, преди да може да избяга. Какво ли го чакаше сега, какво ново наказание, унижение? Микеланджело мрачно се усмихна. След четиринадесетте месеца под свода затворът „Сант Анджело“ щеше да му предложи големи удобства!

На вратата се почука втори път по-силно. Той отвори с мисълта, че ще види войници. Но там стоеше шамбеланът Акурсио.

— Мога ли да вляза, господин Буонароти?

— Сигурно идвате, за да ме задържите?

— Скъпи приятелю — благо каза Акурсио, — не бива да вземате тия дреболии толкова присърце. Мислите ли, че понтифексът би си дал труда да удари някого, към когото не храни дълбока обич?

Микеланджело затвори входната врата подир Акурсио, подпря се с длани на масата и загледа пратеника на папата с широко отворени очи.

— Нима искате да кажете, че ударът е бил знак за благосклонността на папата?

— Папата ви обича. Като даровит, макар и непокорен син — Той извади от пояса си една кесия и я остави на работната маса. — Понтифексът ме помоли да ви донеса тия петстотин дуката...

— ... златен мехлем за излекуване на раната ми?

— ... и да ви предам неговите извинения.

— Светият отец ми изпраща своите извинения?

— Да. В същия миг, щом се върна в двореца. Той не е искал да се случи това нещо. Казва, че е станало, защото и двамата имате способността да вселявате ужас.

— Кой знае, че папата ви е изпратил да ми поискате извинение?

— Нима това е важно?

— Тъй като Рим ще узнае, че понтифексът ме е ударил, аз мога да остана да живея тука само ако хората узнаят и това, че ми е поискал извинение.

Акурсио сви рамене с хитро изражение:

— Кой е могъл някога да скрие нещо в тоя град?

Юлий избра за откриването на първата половина от свода седмицата с празниците на Успение Богородично. Мотино и неговите работници, ръководени от Росели, свалиха и прибраха скелето. Микеланджело прекарваше тези седмици в къщи, рисуваше и приготвяше картони за пророците Данаил и Еремия, за Либийската и Персийската прорицателка. Не стъпваше нито в Сикстинската капела, нито в папския дворец. Юлий не се обаждаше. Това беше натегнато примирие.

Микеланджело не следеше времето. Знаеше дали е зима, или лято, а понякога и месеца, но рядко нещо повече. Когато пишеше на домашните си, не можеше да сложи дата и казваше: „Не зная кой ден е, но мисля, че вчера беше петък“ или: „Не зная коя дата сме днес, но зная, че вчера беше празникът на свети Лука.“ Папата не му нареди да присъствува на церемонията. Той разбра за тържеството в Сикстинската капела едва когато на пладне се почука на вратата и Мики въведе в работната стая Рафаел. Микеланджело се беше навел над масата си и скицираше Аман и Медната змия за пазвите на свода.

Той вдигна поглед към Рафаел и видя, че лицето на младия мъж бе значително състарено, с тъмни кръгове под очите, с повехнали бузи. Дрехите му бяха от скъп лилаворозов атлаз, бродиран със скъпоценни камъни. Поръчките, които отрупваха ателието му, обхващаха всичко, от проект за кама до изграждане на огромни дворци; помощниците довършваха онова, за което Рафаел нямаше време. Едва двадесет и седем годишен, той изглеждаше десет години по-стар. Също както усиленият къртовски труд беше взел своето от Микеланджело, така и хубостта на Рафаел се топеше поради прекалено излишество на всичко; храна, питиета, жени, удоволствия, общество, похвали.

— Господин Буонароти, вашата капела ме смая! — каза Рафаел с възхищение в гласа и очите. — Аз дойдох да се извиня за неучтивото си държане. Не биваше да ви говоря така, както ви говорих на площада. Вие заслужавахте по-добри обноски от моя страна.

Микеланджело си спомни как беше отишъл при Леонардо да Винчи да поиска прошка за собственото си лошо държане.

— Художниците трябва да си прощават греховете.

Никой друг не дойде да го поздрави, никой не го спря на улицата, никой не му направи нова поръчка. Чувствуваше се тъй самотен, сякаш беше мъртъв. Изписването на тавана в Сикстинската капела излизаше извън пределите на живота в Рим, то беше частен двубой между Микеланджело, бога и Юлий II.

И изведнъж папата бе напълно погълнат от нова война.

Два дена след откриването на тавана Юлий напусна Рим начело на войската си, за да пропъди французите от Северна Италия и да заздравя папската държава. Микеланджело го видя да заминава, яхнал буен жребец, последван от редиците на испанските войски, изпратени от краля на Испания, комуто беше дал власт над Неапол; от италианските наемници под началството на племенника му урбинския херцог и от римските колони, предвождани от племенника му по сватовство Маркантонио Колона. Първата му цел беше да обсади Ферара, съюзник на французите. В завоеванията щяха да му помогнат петнадесет хиляди швейцарски войници, подкрепени от значителни венециански сили. По пътя на север трябваше да се покорят независимите градове държави: Модена, Мирандола, където се намираше семейното имение на великолепия Пико...

Микеланджело се разтревожи: французите бяха единствената опора на Флорентинската република. Ако Юлий успееше да изтласка французките войски от Италия, Флоренция щеше да стане уязвима. Щеше да дойде ред на гонфалониера Содерини и Синьорията да усетят патерицата на папата върху гърба си. Освен това беше попаднал или сам се беше поставил в безизходно положение. Шамбеланът на папата му донесе пари и извинение, но не му донесе изрично разрешение да вдигне пак скелето и да започне работа върху половината на свода откъм олтара. Юлий го беше чакал да дойде във Ватикана, а той беше чакал Юлий да го извика. Папата можеше да отсъства с месеци. Какво щеше да прави междувременно?

Едно писмо от баща му донесе новината, че брат му Буонарото бил тежко болен. Доця му се да отиде във Флоренция, за да бъде до брат си, но биваше ли да напусне Рим? Вместо това той изпрати пари от кесията, проводена от Юлий с извинението. Замисли се как да

намери някоя поръчка, било мраморна статуя, било картина, та да има с какво да се занимава и да се издържа до завръщането на папата. Но никога не беше търсил поръчки. Не знаеше как се прави такова нещо.

Когато чу, че папският датарий флорентинец на име Лоренцо Пучи, щял да отиде при папата в Болоня, Микеланджело го посети и го помоли да поговори с Юлий от негово име, да се помъчи да прибере петстотинте дуката, които още имаше да взима за завършената половина от свода, да му издействува разрешение да започне втората половина и пари за вдигане на скелето. Датарият обеща да се опита. Щял също да види дали ще може да намери на Микеланджело някоя странична поръчка, за да може да свърже двата края.

След това Микеланджело седна да пише сонет на папата.

*Служител верен бях ти, както са малцина,
лъча на слънцето аз бях, ти беше диска;
но днес за мен нехаеш и дори не искаш
да ме погледнеш подир толкоз труд мърцина.*

Той можа да пристъпи отново към рисуването едва след Новата 1511 година. Изтеклите помежду месеци му бяха донесли нови мъки и ядове. Като не можеше да търпи повече безделието, Микеланджело отиде при папата в Болоня, но само установи, че Бентиволиевци пак печелят влияние, а папата е твърде много погълнат от грижите си, за да го приеме. Продължи до Флоренция, за да споходи Буонарото, и реши да вземе част от старите си спестявания, оставени на съхранение у „спедалинго“ — домакина на болницата „Санта Мария Нуова“, да вдигне наново скелето и да се залови за работа без разрешението и без парите на папата. Завари Буонарото оздравял, но твърде слаб, за да работи, а баща му беше получил първото политическо назначение, дадено на някой Буонароти, откакто се помнеше Микеланджело: кмет на селото Сан Кашано Лодовико беше взел част от спестяванията му от „спедалинго“ без знанието и позволението на Микеланджело — пари, върху които вече нямаше законно право. Сега в едно писмо той се извиняваше и обясняваше:

Взех ги с надеждата, че ще мога да ги върна, преди да дойдеш във Флоренция. Сега виждам, че сбърках. Ужасно съжалявам! Сбърках, като се вслушах в съветите на други хора.

Микеланджело се върна в Рим с празни ръце. А изглеждаше, че и папа Юлий ще се върне с празни ръце. За Юлий — генерала всичко беше тръгнало на зло: при все че войските му бяха превзели Модена, в Болоня беше намерил много малък гарнизон и недостатъчни запаси от храна, с Бентиволиевци пред едната порта и с френската армия, окопала се на няколко мили от града. Ферара беше отблъснала войската му след сериозно поражение; французите бяха подкупили швейцарските отряди да се върнат в родината си; и той бил вече готов да изпрати племенника на Пико делла Мирандола да преговаря за

капитулацията му пред французите, когато венецианските и испанските войски най-сетне пристигнали и го спасили.

Сега датарият се върна с парите, които Микеланджело имаше да взима, с разрешение да вдигне скелето си под втората половина на капелата, до папския престол в единия край, и с парите за тази цел. Сега Микеланджело можеше да се пребори с бога: „Бог сътворява Адам“, „Сътворяването на слънцето и луната“, „Отделянето на водата от сушата“, „Разделянето на светлината и тъмнината“; да представи един толкова съвършен бог, че всеки да възкликне: „Да! Това е всевишният! Не може да е никой друг!“ Тези четири пана бяха сърцето на свода. Всичко зависеше от тях. Не сполучеше ли да създаде бога тъй убедително, както бог беше създал човека, на неговия таван щеше да липсва тъкмо онази ядка, която пораждаше причината за съществуването му.

Винаги беше обичал бога. В най-тежките си часове беше възкликвал: „Бог не ни е създал, за да ни изостави!“ Вярата му в бога го крепеше, а сега трябваше да покаже на целия свят кой е бог, как изглежда и се усеща, в какво се крие божествената му сила и милост. Неговият бог не биваше да бъде особен или странен, или необикновен, а бог-отец на всички хора, какъвто те биха могли да приемат, почитат и величават.

Това беше трудна задача и все пак Микеланджело не се съмняваше, че ще сполучи да създаде такъв бог. Трябва само да нарисува образа, който носи в себе си от детство. Бог като най-прекрасната, мощна, разумна и изпълнена с обич сила във вселената. Щом е създал човека по свой образ, той има лице и снага на човек. Адам, първият създаден от господата човек, положително е бил сътворен по негово подобие. Ако покажеше сина като истинска творба на своя отец — с великолепно снага, благородна мисъл, благ дух, прекрасно лице, ръце и нозе, архетип на всичко най-хубаво на небето и земята, — Адам щеше да бъде отражение на бога-отец. Бог, облечен с бялата си роба, която отговаряше на мъжествената му бяла брада, трябваше само да простре десницата си към Адам, да му дари безкрайно малък дъх на живота и щеше да сложи началото на човека и на света.

Докато Микеланджело витаеше високо в небесата и рисуваеше по-малкото пано „Бог отделя водата от сушата“, Юлий размени мястото си с мястото на своя майстор на фрески и пропадна в

специалния ад, запазен за воители, които търпят поражение. Той претърпя неуспех в обсадата на Ферара, претърпя неуспех в усилията си да наруши съюза между Светата римска империя и Франция и бе повален от такъв силен пристъп на подагра, че трябваше да бъде закаран в Равена с волска кола. Неговите папски и венециански войски бяха жестоко разбити от развилнелите се ферарци, средствата му бяха дотолкова изтощени, че се наложи да събере осемдесет хиляди дуката, като продаде осем кардиналски звания по десет хиляди дуката всяко. Французите и ферарците превзеха отново Болоня и възвърнаха Бентиволиевците. Юлий загуби своите войски, артилерията, обозите, последните си възможности. Смазан, на връщане в Рим той намери закован на вратата на катедралата в Римини призив към всички разбунтувани духовници да се съберат на общ събор в Пиза да проведат разследване за поведението на папа Юлий II като длъжностно лице.

Поражението на Юлий беше поражение и за Микеланджело, защото животът му се беше неразривно преплел с живота на понтифекса. Щом Бентиволиевци се върнали на власт, болонците се стекли на Пиаца Маджоре, смъкнали бронзовата статуя на Юлий от нишата и я захвърлили на калдъръма. Победоносният ферарски херцог я претопил и излял от нея топ, който нарекъл „Юлий“. Петнадесет месеца от Микеланджеловия живот, сили, дарба и страдания стояха сега на калдъръма сред Пиаца Маджоре във вид на топ, който служеше за прицелна точка на груби шеги от страна на болонците и сигурно щеше да бъде използван срещу папа Юлий, ако се покажеше толкова неблагоприятен да поведе нова войска на север. Винченцо беше възтържествувал.

На Микеланджело се струваше, че започналото поражение неизбежно трябва да продължи тука, в Рим. През топлите, светли дни на май и юни той прекарваше на скелето по седемнадесет часа, без прекъсване, качваше си храна и нощно гърне, за да няма нужда да слиза, и рисуаше като бесен четирите великолепно голи мъжки фигури в ъглите на паната, сетне младия пророк Данаил с исполинска книга на скута, от другата страна — старата Персийска прорицателка с бяло-розови одежди, а после единичния и най-силен портрет на целия таван — бог, както сътворява златното кълбо на слънцето... и се надяваше, молеше се и отчаяно се мъчеше да завърши своето „Битие“

преди падането на покровителя му, преди да дойдат оскърбените приемници, духовници или военни, които да поискат да заличат всички следи от царуването на папа Юлий II и да изпратят в Сикстинската капела бояджии да варосат тавана.

Това беше надбягване със смъртта. В резултат на междуособната му война Юлий се беше върнал в Рим като най-мразения човек в Италия, останал до такава степен без средства, че трябваше да отиде в дома на банкера Киджи с папската тиара, скрита под одеждите му, уж на вечеря, а всъщност да вземе назаем четиридесет хиляди дуката срещу скъпоценните камъни. Враждата към него бе обхванала всички градове държави, които бе победил и наказал: Венеция, Болоня, Модена, Перуджа, Мирандола... Дори и римските благородници, някои от които бяха водили разбитите му войски, сега се бяха съюзили против него.

Понеже бяха обвързани един с друг и понеже знаеше какво значи поражение, Микеланджело сметна, че трябва да посети своя папа — единственото задължение, което можа да го накара да слезе от скелето.

— Светейши отче, дойдох да засвидетелствувам почитта си.

Лицето на Юлий бе съсипано от претърпяния неуспех и от болестта. Последната им среща лице с лице бе бурна, но Юлий инстинктивно долови, че Микеланджело не е дошъл с желанието да си отмъсти. Гласът на Юлий прозвуча дружелюбно, интимно; те чувствуваха, че ги тегли силно един към друг.

— Върви ли таванът?

— Мисля, че ще бъдете доволен, ваше светейшество.

— Ако бъда доволен, ти ще си първият, който ми е доставил удоволствие от дълго време насам.

— В изкуството не е по-лесно, отколкото на война, ваше светейшество — твърдо каза Микеланджело.

Ще дойда в Сикстинската капела с тебе. Още сега.

Той едва можа да се качи по стълбата. Микеланджело трябваше да го издърпа по последните няколко стъпала. Юлий се спря запъхтян на скелето; тогава видя над себе си бога, посегнал да дари живот на Адам. Усмивка заигра по напуканите му устни.

— Наистина ли вярваш, че господ е толкова милостив?

— Да, светейши отче.

— Най-пламенно се надявам, че е тъй, защото не след дълго ще застана пред лицето му. Ако е такъв, какъвто си го нарисувал, той ще прости греховете ми. — Папата обърна лице към Микеланджело със сияещо изражение. Доволен съм от тебе, синко!

Огрян от лъчите на яркото слънце и сърдечното отношение на папата към труда му, Микеланджело изпита желание да позадържи хубавото настроение. За да запази тази топлина и спокойствие още малко, той пресече площада натам, където започваха да се издигат колоните и стените на новия „Свети Петър“. Когато се приближи, с изненада забеляза, че Браманте не ги строи по традиционния за катедралите начин — целите от камък и цимент, — а вдига кухи форми от цимент и ги пълни с парчетии от Старата базилика и други отломки. Обемисти на вид, те щяха да създават впечатление на плътни, но не беше ли опасно да се използват за опора на такава тежка сграда?

Ала това беше само началото на изумлението му. Когато обиколи строежа и се поспря да види как работниците приготвяват цимента, Микеланджело видя, че те не се придържат о здравото строително правило да слагат една част цимент на три или четири части пясък, а сипват десет и дванадесет части пясък на една част цимент. За него нямаше съмнение, че тази смес би могла да се окаже злополучна при най-добри обстоятелства, но при крепенето на огромния „Свети Петър“ с нетрамбовани остатъци от развалини в кухите колони можеше да бъде пагубна.

Той отиде направо в двореца на Браманте, лакей с ливрея го въведе в елегантното преддверие с богатите му персийски килими, безценни гоблени и мебели. Не бил поканен, но имал да каже нещо, което било много спешно — обясни той. Браманте работеше в библиотеката си, облечен с копринен халат със златни закопчалки на шията и кръста.

— Браманте, ще ви направя честта да повярвам, че не знаете какво се върши — започна Микеланджело без всякакви предисловия и поздрави. — Обаче, когато стените на „Свети Петър“ се съборят, няма да има никакво значение дали сте били глупав, или само нехаен. Вашите стени ще се напукат.

Браманте се ядоса на посетителя си.

— Кой сте вие, рисувача на тавани, та да учите най-великия архитект в Европа как да строи колони?

— Същият, който ви показва как се вдига скеле. Някой ви мами.

— Тъй ли? Как?

— Като слага в сместа значително по-малко цимент от минималните изисквания.

— А, вие сте строител!

Микеланджело не обърна внимание на забележката.

— Браманте, наблюдавайте как надзирателят на работниците ви приготвява цимента. Някой използва положението...

Браманте посиня от гняв, бичите му рамена се вдигнаха до бузите.

— Кому другиму сте го казали?

— Никому. Побързах тука, за да ви предупредя...

Браманте се изправи, стисна двата си юмрука пред лицето му.

— Буонароти, ако се втурнеш при папата с тези сплетни, кълна се, че ще те удуша ей с тия две ръце! Ти не си нищо друго освен един некадърен, сеещ раздори... флорентинец!

Той изплю последната дума като някакво смъртно оскърбление. Микеланджело остана спокоен.

— Ще проверявам циментовата ви смес в течение на два дена. След изтичането на този срок, ако не употребявате по-безопасно съотношение, ще доложа на папата и на всеки друг, който пожелае да ме изслуша.

— Никой няма да те слуша. Никой не те зачита в Рим. А сега махай се от моя дом!

Браманте не направи нищо, за да промени материалите си. Микеланджело изкара боите от порите си в потната баня на Пиаца Скосакавали, сложи си кафявата риза и панталони и отиде в папския дворец. Юлий го изслуша донякъде, а след това го прекъсна. Гласът му беше нетърпелив, макар и да не беше нелюбезен:

— Синко, не би трябвало да се бъркаш в чужди работи. Браманте вече ме предупреди за нападката ти срещу него. Не зная причината на твоята вражда, но тя е под достойнството ти.

— Светейши отче, аз искрено се тревожа за сградата. Новият „Свети Петър“ израсна от идеята на Сангало за отделна капела за гробницата на ваше светейшество. Аз се чувствам отговорен!

— Буонароти, ти архитект ли си?

— Доколкото всеки добър скулптор е архитект.

— Но не си толкова добър архитект, нито имаш такъв опит както Браманте?

— Не, светейши отче.

— Той пречи ли ти да рисуваш Сикстинската капела, както ти си знаеш?

— Не, не ми пречи.

— Защо тогава не си гледаш работата, не си рисуваш тавана и не оставиш Браманте да си гради черквата?

— Ако ваше светейшество би назначил комисия да разследва... Аз дойдох, подтикнат от чувството на преданост.

— Зная това, синко — отговори Юлий. — Но „Свети Петър“ има да се гради много години. Но ако ти ми пристигааш, без много да му мислиш, всеки път, когато нещо не ти хареса...

Микеланджело рязко коленичи, целуна пръстена на папата и си отиде. Папата беше прав. Защо не гледа своята си работа? И все пак не можеше да бъде безразличен по отношение на „Свети Петър“. Катедралата беше станала причина за развенчаването на приятеля му Сангало, благодарение на нея Браманте бе добил влияние върху папата, което доведе до отказването от мраморните фигури за гробницата, до недопускането му в папския дворец, до месеците колебание във Флоренция, до повече от една година напразен труд в Болоня, а сега до още няколко години робуване в капелата.

Беше и много озадачен. Браманте бе твърде добър архитект, за да излага най-важната си творба на опасност. Трябваше да има някакво обяснение. Лео Балъони знаеше всичко; той почука на неговата врата.

— Това не е трудно да се обясни — непринудено отговори Лео. — Браманте живее по-нашироко, отколкото може да си позволи, харчи стотици хиляди дукати. Трябват му повече пари... за него е без значение откъде ще ги вземе. В момента колоните на „Свети Петър“ изплащат дълговете му.

Смаян, Микеланджело възкликна:

— Каза ли го на папата?

— Разбира се, не.

— Но как можеш да премълчаваш такова нещо?

— Ти каза на папата самата истина. Какво спечели с това освен предупреждение да не се бъркаш, където не ти е работа?

През август, когато Микеланджело започваше паното си „Сътворяването на Ева“, Юлий отиде на лов в Остия и се върна болен от малария. Говореше се, че бил на смъртно легло. Стаите на частното му жилище бяха разграбени чак до бельото; римските благородници се обединиха, „за да изпъдят варварина от Рим“; висшите църковни сановници забързаха към Рим от цяла Италия, за да изберат нов папа. Градът бръмчеше от клюки. Дали най-после щеше да дойде ред на кардинал Риарио и Лео Бальони да стане доверен пълномощник на папата? Междувременно французите и испанците се навъртаха край границите с надеждата да покорят Италия през време на неуредицата. Микеланджело се разтревожи. Ако папа Юлий умреше, какво ли щеше да стане със заплащането на втората половина от Сикстинската капела? Той имаше само устно споразумение с Юлий без никакъв писмен договор, който да представи на наследниците му.

Единственото спокойно място в Италия като че ли беше Флоренция благодарение на гения на гонфалониера Содерини, който беше опазил своя град държава от кавги, съюзи, войни, решително се беше придържал към средния път, като бе давал подслон и на папските, и на френските войници, отказал бе на Събора против Юлий да се състои в Пиза, но не се беше опитал да го забрани насилствено. Микеланджело знаеше, че именно там трябваше да бъде и сега, и завинаги, далече от тази столица на хаоса.

Юлий измами Рим: оздравя. Благородниците побягнаха. Папата взе здраво в ръцете си управлението на Ватикана, започнаха да постъпват пари, той плати на Микеланджело още петстотин дуката. Микеланджело изпрати скромна сума у дома, а по-голямата част от полученото задържа в Рим.

— Аз съм поласкан! — възкликна Балдучи, когато Микеланджело направи вноската. Балдучи, понатежал от охолния и спокоен живот, беше вече баща на четири деца. — Ти май винаги си вярвал, че една непочтена флорентинска банка е по-сигурна от почтена римска банка?

— Балдучи, можех да си спестя безкрайни ядове, ако бях поверил делата си на тебе от самото начало. Но художниците са безкрайно изобретателни в глупостта си спрямо парите.

— Сега, като притежаваш лично състояние — подразни го Балдучи с неизменното си весело настроение, — няма ли да дойдеш на вечеря в неделя? Ние каним всичките си най-едри вложители.

— Благодаря, Балдучи, ще почакам, докато ти стана съдружник.

Когато Микеланджело направи втора внушителна вноска и пак не прие поканата на Балдучи, банкерът дойде при Микеланджело късно един неделен подиробед със сладкиш, направен от готвача му. Не беше идвал от две години; той бе потресен от жалкия и запуснат вид на жилището му.

— За бога, Микеланджело, как можеш да живееш така?

— Какво да правя, Балдучи? Аз все наемам чираци, които се кълнат, че искали да се учат и щели да се грижат за къщата, но все са мързеливи и некадърни.

— Вземи си тогава един слуга, слуга, които знае да готви и шета, който може да ти създаде известни удобства в живота.

— За какво ми е слуга? Аз почти не стоя тука, не се прибирам у дома за обед...

— За какво ти е опитен слуга? Ще живееш в чиста къща, ще ядеш сваятна храна; когато се прибереш вечер, ще намериш корито с гореща вода, за да се окъпеш, прясно изпрано бельо, за да се преоблечеш, бутилка изстудено вино...

— Полека, Балдучи, полека! Говориш така, сякаш аз съм богаташ!

— Ти си стиснат, а не беден! Печелиш достатъчно, за да живееш добре. Не като... като... Ти си рушиш здравето. За какво ще ти е да бъдеш богат човек във Флоренция, след като се съсипеш в Рим?

— Няма да се съсипя. Аз съм от камък.

— Не ти ли е достатъчно тежък животът горе на това скеле, та да си го вгорчаваш още повече с лишения?

Микеланджело трепна.

— Знам, че си прав, Балдучи. Трябва да съм донякъде като баща си. Но тъкмо сега нямам време да живея добре. Докато работя над тоя свод, не мога да си позволя нищо в кръга на удоволствията и удобствата. Човек може да живее добре, когато е щастлив.

— А кога ще стане това?

— Щом се върна към мрамора.

Микеланджело продължи да работи и през есента, като рисуваше в неделните дни и на черковни празници. Млад сирак на име Андреа му чиракуваше, идваше да помага всеки следобед и да се грижи за къщата. Микеланджело го остави да нарисува няколко декоративни главулеци и каси на врати, плоски стени или подове, каквито Буджардини беше рисувал в „Санта Мария Новела“. Позволи на Мики да запълни някои от откритите повърхности на престоли и корнизи. На младия Силвио Фалкони, който молеше да бъде смята за чирак и имаше дарба за рисуване, позволи да изпише няколко цветни украси, губещи се в крайните пазви. Всичко останало, цялата площ на свода, изписа сам: всяка фигура, всяка одежда, всяко лице, всеки крак или ръка на голо тяло, всяко изражение, чувство, всяко херувимче, всяко дете зад пророците и прорицателките, пленително красивите прорицателки, могъщите и прославени еврейски пророци, всичко до последния штрих нарисува сам; исполински доживотен труд, сместен в три апокалиптични години.

Дойде нова неприятност. Папа Юлий, оздравял, се опълчи против гонфалониера Содерини и наложи интердикт върху Флорентинската република, защото не взела неговата страна, защото не му изпратила войска и пари, когато е бил в беда, защото дала подслон на вражески войски и защото не разгромила Събора в Пиза. Юлий назначи кардинал Джовани де Медичи за папски легат в Болоня със сметката да подчини Тоскана на властта на Ватикана.

Микеланджело бе поканен в двореца на Медичи на края на Виа Рипета. В гостната се бяха събрали кардинал Джовани, братовчедът Джулио и Джулиано.

— Трябва да си чул, че Светият отец ме е назначил за папски легат в Болоня и ме е натоварил да събера войска.

— Като тая на Пиеро?

Настъпи натегнато мълчание.

— Надявам се, не — отговори кардинал Джовани. — Всичко ще мине мирно. Ние искаме само да станем отново флорентинци, да си възвърнем двореца и банките, и земите.

— Содерини трябва да си отиде! — намеси се Джулио.

— Влиза ли това в плана, ваше превъзходителство?

— Да, папа Юлий е разгневен на Флоренция и е твърдо решил да я покори. Ако Содерини си отиде и неколцина непримирими в Синьорията...

— Кой ще управлява Флоренция на мястото на Содерини? — Микеланджело се мъчеше да сдържи вълнението си.

— Джулиано.

Микеланджело хвърли поглед през стаята към Джулиано и видя руменина да залива бузите му. Хрумването за този избор му се видя гениално, защото Джулиано, станал вече тридесет и две годишен, с малка брадичка и мустаци, с болнави гърди според мълвата, но здрав по преценката на Микеланджело, се приближаваше до Лоренцо Великолепни по ум, дух и темперамент. Беше прекарал години в упорито учение, беше се мъчил да върви по стъпките на баща си. Той беше по-хубав от Лоренцо, при все че имаше дълъг и сплескан нос и полупритворени големи очи, и беше наследил повечето от най-добрите качества на Лоренцо: отзивчиво сърце, известна мъдрост и нищо насилническо. Благоговееше пред изкуството и науката, дълбоко обичаше Флоренция, нейните жители и традиции. Наложеше ли се Флоренция да има властител, стоящ по-високо и по-всесилен от избрания и гонфалониер, най-младият и най-надареният син на Лоренцо като че ли най-пълно подходящо за тази длъжност.

Присъстващите в стаята знаеха колко много Микеланджело обича Джулиано. Те не знаеха, че в стаята присъствава пети човек, застанал по средата с всички отличителни знаци на длъжността си, и че Микеланджело направо вижда дългото му грозновато лице, потрепващия нос, благите очи и пожълтелите тук-там бели коси — Пиеро Содерини, избраният до края на живота гонфалониер на република Флоренция.

Микеланджело заби поглед в напуканите си и изпоцапани с бои нокти и попита:

— Защо ми казахте всичко това?

— Защото искаме да си на наша страна — отговори кардинал Джовани. — Мястото ти е с Медичите. Дотрябваш ли ни...

Микеланджело с мъка премина, като през иглени уши, през Пиаца Навона, направи няколко завоя под прав ъгъл към Пиаца Венеция, мина по улицата на древните римски форуми с безредно изправени тук и там колони и влезе в Колизея, тази ярко осветена от

пълната луна хилядолетна римска кариера за всички строители на домове, които имат нужда от дялани камъни. Той се качи до най-високия ред и седна на парапета на галерията, откъдето можеше да се види огромният театър от най-долните, най-тъмните му глъбини с килиите, дето са били натъпквани християни, воители, роби и зверове, до най-горните редици на каменните му пейки, където са седели тълпите на Римската империя и са крещели за битки и кръв.

... битки и кръв, кръв и битки. Тези думи не му излизаха от ума. Като че ли това бе всичко, което щеше да запомни Италия. Всичко, което беше запомнил той през целия си живот. В същия този миг Юлий събираше нова армия, за да се насочи на север. Ако Флоренция се противопоставеше, папата щеше да изпрати войските на Джовани срещу стените ѝ. Ако Флоренция не се противопоставеше, гонфалониерът Содерини щеше да бъде изгонен, а също и всички членове на Синьорията, които нямаше да се съгласят да загубят независимостта си. Сега и от него се искаше да вземе участие във всичко това.

Той обичаше и гонфалониера Содерини, и Джулиано де Медичи. Изпитваше дълбока вяност към Лоренцо Великолепни, към Контесина, да, и към кардинал Джовани. Но той вярваше в републиката, от която за първи път беше получил признание. На кого трябваше да изневери, спрямо кого да се покаже неблагодарен? Граничи щеше да му каже:

— Ако някой те попита на чия си страна, отговори: „На страната на скулптурата.“ Бъди смел в изкуството и страхливец в деловия свят.

Можеше ли?

През сивите зимни месеци на 1512 година, когато рисуваше люнетите над високите прозорци, очите му се повредиха толкова много, че не можеше да прочете нито ред, ако не отметнеше глава рязко назад и не вдигнеше писмото или книгата високо над себе си. При все че Юлий беше останал в Рим, войните му бяха започнали. Армиите му се командуваха от испанеца Кардона от Неапол. Кардинал Джовани тръгна за Болоня, но болонците, подкрепени от французите, на два пъти отблъснаха папските войски. Кардинал Джовани не можа да влезе в Болоня. След това французите прогониха папската армия в Равена, където на Великден бе даден решителният бой; според сведенията от десет до дванадесет хиляди войници от папските войски загинали на това бойно поле. Кардинал Джовани и братовчедът Джулио бяха взети в плен. Романия падна във френски ръце. Рим беше в паника. Папата потърси убежище в крепостта „Сант Анджело“.

Микеланджело продължаваше да рисува своя свод.

Щастието пак се обърна: побеждаващият френски военачалник беше убит. Французите се сбиха помежду си. Швейцарците навлязоха в Ломбардия, за да нападнат французите. Кардинал Джовани спаси с хитрост Джулио, след това избяга и сам той и пристигна в Рим. Папата се върна във Ватикана. През лятото Юлий си възвърна Болоня. Французите бяха прогонени от страната. Испанският генерал Кардона, съюзник на Медичите, разграби Прато, само на няколко мили от Флоренция. Гонфалониерът Содерини се видя принуден да се откаже от властта и да избяга със семейството си. Джулиано влезе във Флоренция като частно лице. Подир него с армията на Кардона пристигна кардинал Джовани де Медичи и се настани в стария си дворец в квартала Сант Антонио, близо до портата на пътя за Фаенца. Синьорията си подаде оставката. Кардинал Джовани назначи Съвет на четиридесет и петте, приета бе нова конституция.

През всичките тези месеци папата непрестанно настояваше Микеланджело да довърши тавана си по-бързо, по-бързо! Най-последен ден Юлий се качи по стълбата без предупреждение.

— Кога ще е готов?

— Когато ме задоволи.

— Да те задоволи в какво отношение? Ти вече го рисуваш цели четири години!

— По отношение на художествената му стойност, светейши отче.

— Аз пък желая да го довършиш за няколко дни.

— Таванът ще бъде готов, когато е готов, светейши отче.

— Искаш ли да те хвърлят долу от това скеле?

Микеланджело загледа мраморния под.

— В Деня на вси светители ще отслужи тука литургия — отсече папата. — Ще станат две години, откакто съм благословил първата половина.

Микеланджело би искал да поосвежи тук-там одеждите в небесата *a secco* с позлата и ултрамарин, както бяха направили неговите предшественици флорентинци в по-долните пояси. Но сега нямаше да има време. Той нареди на Мики и Мотино да свалят скелето. На другия ден Юлий се отби в капелата.

— Не трябва ли някои от рисунките да се поразкрасят със злато? — попита властно той.

Нямаше смисъл Микеланджело да обяснява, че е искал да направи това. Нито пък щеше да вдигне отново скелето и да се върне горе под свода.

— Светейши отче, в ония времена хората не са се кичили със злато.

— Ще изглежда много бедно!

Микеланджело упорито се разкрачи, стисна зъби, предизвикателно издаде брадичката си. Юлий впи пръсти в патерицата си. Двамата стояха пред олтара под небесата и се измерваха с погледи.

— Тия, които съм нарисувал, са били бедни — прекъсна мълчанието Микеланджело. — Те са били свети хора.

В Деня на вси светители официалните лица на Рим се облякоха с най-хубавите си одеяния за освещаването на Сикстинската капела от папата. Микеланджело стана рано, отиде на баня, обръсна си брадата, облече сините си панталони, синята вълнена риза.

Но не отиде в Сикстинската капела. Вместо това излезе под портика на къщата си, дръпна платнището и се спря замислено пред

мраморните колони, които седем дълги години беше мечтал да вае.
После отиде при работната си маса, взе перото и написа:

*Художникът добър не е родил идея,
която мрамор някой под повърхността
си да не крие. Ала само мисълта,
ръката му повела, знае път до нея.*

Застанал пред прага на спечелената си с мъка свобода, без да обръща внимание на скъпите си панталони, на хубавата вълнена риза, той грабна чука и длетото. Умората, спомените, огорчението и болката се стопиха. Първите издигнали се нагоре кълба мраморен прах заблестяха в слънчевата светлина, която струеше през прозореца.

КНИГА ОСМА

МЕДИЧИТЕ

Папа Юлий II надживя завършването на свода в Сикстинската капела само с няколко месеца. Новият папа бе Джовани де Медичи, първият флорентинец, избран на този пост.

Микеланджело стоеше на Пиаца Сан Пиетро сред флорентинските благородници, които бяха решили това да е най-разточителното шествие, видяно някога в Рим. Пред него се намираха двеста конни копиеносци, капитаните на тринадесетте района на Рим с развени знамена, петте знаменосци на църквата, носещи флагове с папския герб. Дванадесет млечнобели коне от папските обори бяха заградени от сто млади благородници, облечени с червена коприна, обшита с ресни и хермелини. Зад него стояха сто римски барони, придружени от въоръжената си охрана, швейцарската гвардия с униформи в бяло, жълто и зелено. Новият папа Лъв X, заварден от топлото априлско слънце с балдахин от бродирана коприна, яхаше бял арабски жребец. До него, облечен като знаменосец на Родос, беше братовчедът Джулио. Самотната фигура в траур пък беше урбинският херцог, племенник на Юлий.

Загледан в папа Лъв X, чието пълно тяло се потеше от тежестта на тройната тиара и гъсто обшития със скъпоценни камъни филон, Микеланджело си мислеше колко неведоми са пътищата божи. Когато умря Юлий, кардинал Джовани де Медичи беше във Флоренция и толкова страдаше от язви, че се наложи да го донесат в Рим с носило, за да гласува. Колегията на кардиналите, зазидана в задушната Сикстинска капела, прекара почти цяла седмица в борби между силите на Лео Бальоновия кардинал Риарио и кардиналите Фиеско и Сера. Единственият член, който нямаше неприятели, беше Джовани де Медичи. На седмия ден Колегията единодушно се спря на благия, скромн, добродушен Джовани, с което изпълни замисленото от Лоренцо Великолепни, когато беше накарал Джовани да приеме духовен сан в Бадия Фиезолана на шестнадесетгодишна възраст.

Тръбачите възвестиха началото на шествието през целия град — от „Свети Петър“, където Лъв бе коронясан в един павилион пред

разрушената Базилика, до „Свети Йоан“ в Латеран, най-старото жилище на папите. Мостът Сант Анджелио беше покрит с ярки драперии. В началото на Виа Папале (Папския път) флорентинската колония беше издигнала исполинска триумфална арка, украсена с герба на Медичите. Тълпи хора заграждаха от двете страни улиците, постлани с вейки от мирта и чимшир.

Микеланджело яздеше между братовчед си Паоло Ручелаи и Строци, който беше купил първия му „Херкулес“, и наблюдаваше как сияещият от радост Лъв вдига ръце, облечени с ръкавици, обшити с бисери, и благославя, а шамбеланите от двете му страни хвърлят шепи жълтици на тълпата. Прозорците на всички къщи бяха накичени с брокат и кадифе. Античните мраморни скулптури на Рим бяха подредени по Виа Папале: бюстове на императори, статуи на апостоли, светци, Светата дева, сложени наред с езически гръцки ваяния.

Късно следобед с помощта на стълбичка папа Лъв слезе от коня, постоя за миг до древната бронзова конна статуя на Марк Аврелий пред Латеран. Сетне, обкръжен от Колегията на кардиналите, заграден от братовчедата Джулио и флорентинските и римски благородници, влезе в Латеран и седна на „Села Стеркорария“, древния престол, на който са седели първите папи.

Микеланджело яде малко на пищния банкет в залата на Константиновия дворец, възстановена за това пиршество. По залез той отново се качи на коня си, за да се върне със свитата на папа Лъв във Ватикана. Докато стигнаха Кампо деи Фиори, беше се стъмнило. Факли и воценици осветиха улиците. Микеланджело се смъкна от коня пред къщата на Лео Балйони и хвърли поводите на един коняр. Балйони не беше получил покана да участвува в шествието: сега си седеше в къщи сам, небръснат, мрачен. Този път се беше чувствувал сигурен, че кардинал Риарио ще бъде избран за папа.

— Ето че ти стигна до Ватикана преди мене! — недоволно изсумтя той на Микеланджело.

— Ще се радвам никога вече да не вляза в папския дворец. Отстъпвам мястото си на теб.

— Това е игра, в която печелившият не може да отстъпва. Аз съм вън; ти си вътре. Ще има чудесни поръчки.

— Чакат ме години ваяне за гробницата на Юлий.

Беше вече късно, когато се върна в новия си дом, разположен сред море от столетия в долината между Капитолийския и Квириналския хълм, близо до подножието на Траяновата колона, където Мачело деи Корви (Кланицата на гарги) изливаше оскъдните си води на тесния площад. Тъкмо преди смъртта си папа Юлий му беше платил две хиляди дуката, за да уреди сметката на Сикстинската капела, та да започне ваянето на мраморните статуи за гробницата. С изгонването от Флоренция на гонфалониера Содерини и Синьорията отпаднаше и поръчката да извае „Херкулес“ за фасадата на Синьорията. Когато този имот, който се състоеше от главна сграда, построена от жълти огнеупорни тухли, покрита веранда от едната страна, скупчени дървени бараки отзад, обор, кула и потънала в зеленина градина със сенчести лаврови дървета, беше обявен за продан на умерена цена, Микеланджело го купи и премести мрамора си там. Траяновият пазар, една изоставена няколкоетажна развалина, която се издигаше точно насреща, бе някога давала подслон на стотици търговци в отделни дюкянчета и привличала купувачи от целия свят. Сега площадът беше тих, нямаше дюкяни, останали бяха само няколко дървени къщурки в сянката на лишената от кубе черква „Санта Мария ди Лорета“. Денем го кръстосваха хора на път за двореца на семейство Колона или Пиаца дел Квиринале от едната страна, или пък за двореца Анибалди и „Сан Пиетро ин Винколи“ от другата. Нощем площадът беше безмълвен, та му се струваше, че живее сякаш някъде далече сред полята.

Къщата имаше два предни входа, и двата към Мачело деи Корви, защото по-рано е била давана под наем като две отделни квартири. Жилището му се състоеше от просторна спалня към улицата, зад нея трапезария-всекидневна, а след нея ниска кухня от същите жълти тухли, с изглед към градинска беседка. В другата половина на къщата той събори стената, която разделяше двете стаи, и си направи работилница, голяма колкото тая, която си беше построил във Флоренция. Купи си ново желязно легло, вълнени завивки, нов вълнен дюшек, изпрати на Буонарото пари за тънки флорентински чаршафи, покривки за маса и кърпи за лице, които нареди при всичките си ризи, носни кърпи и блузи в гардероба, сложен до леглото. Сдоби се с дорест кон за неравните калдъръми на града, хранеше се на добре сложена маса, в топло време излизаше с наметало от червен флорентински плат

с атлазена подплата. Силвио Фалкони се проявяваше като добър чирак и слуга.

В дъсчените къщурки и каменната кула в дъното на градината бяха настанени помощниците, които работеха върху гробницата: Микеле и Басо, двама млади каменоделци от Сетиняно; едно подхвърлено дете и много обещаващ рисуващ, който беше поискал позволение да се нарече Андреа ди Микеланджело; Федерико Фрици и Джовани да Реджо, които правеха модели за бронзовия фриз; Антонио от Понтасиеве, който се беше съгласил да доведе работниците си в Рим, за да оформи и украси каменните блокове и колони.

Не се безпокоеше за бъдещето си. Не беше ли папа Лъв X заявил на придворните около себе си:

— Буонароти и аз бяхме възпитани заедно под бащиния ми покрив.

За първи път, след като беше избягал от Юлий в април 1505 година, преди осем години, Микеланджело ваеше. Не един, а три величествени мраморни блока едновременно. Неговото дихание се сливаше в естествен ритъм с движението на ръката, държаща чука, когато удряше длетото по набелязаната линия. Тази подновена осезателна връзка с мрамора караше сърцето му да прелива от радост. Дойде му на ум първият урок, който беше получил от семейство Тополино:

— Камъкът работи за теб. Той се подчинява на умениято и обичта.

Той се нахвърляше върху трите блока със страст и все пак с вътрешно спокойствие и сигурност. Трите бели колони го обкръжаваха в работилницата като заснежени върхове. Микеланджело гореше от желание да диша същия въздух, който дишаха неговите блокове. Ваеше по четиринадесет часа на ден, докато започваше да му се струва, че краката са му се набили в тялото; но достатъчно беше да напусне масивния образ пред себе си, да отиде до вратата и да се вгледа спокойно в небесния простор, за да се освежи.

Той прокарваше права бразда.

При ваянето на „Мойсей“ цели могили бял прах се спичаха в ноздрите му, а спокойствие се просмукваше в мозъка на костите му; чувствуваше, че действително съществува, защото собствената му триизмерима сила се сливаше в триизмеримия камък. Когато беше

момче, на стъпалата пред Катедралата не беше съумял да докаже, че скулптурата превъзхожда живописиста като изкуство; тука, в своето ателие, леко преминаваше от „Мойсей“ към „Умиращият роб“, а от него към „Разбунтуваният роб“ и можеше нагледно да покаже тази истина с неоспорима, кристална яснота.

Мойсей, стиснал скрижалите под едната си мишница, щеше да е осем стъпки висок, масивен въпреки седналото си положение. И все пак това, към което Микеланджело се стремеше, беше впечатлението не за обем, а за вътрешна тежест и композиция. Той направи единия крак рязко подгънат назад и така се получи динамика на равновесието, създаваща недостиг на пространство, който се подхранваше от монументалността на дясното коляно и прасец — изхвърлени напред, те компенсираха загубата на устойчивост, причинена от подгънатия крак. Ръката с длетото безпогрешно се насочваше към точката за пробив в четири стъпки дебелия блок: под свития в остър ъгъл хоризонтален ляв лакът и жилестата ръка. Той извая общата линия на движението от китката до показалеца, който сочеше каменните скрижали под другата мишница.

В полунощ Микеланджело без желание свали книжната си шапка със забучена на нея свещ от козя лой. Не се чуваше никакъв звук освен далечния лай на кучета, които обираха боклуците от татък кухните на Колона. Лунна светлина нахлуваше от градината през задния прозорец и обгръщаше блока с призрачен блясък. Той придърпа една пейка, седна пред грубо издяланата маса и се замисли за Мойсей като човешко същество, водач на своя народ, който е стоял пред божие лице и комуто е бил предаден законът.

Скулптор, който няма философски ум, създава празни форми. Какво значение има дали знае точно къде да навлезе в мраморния блок, ако не знае кой Мойсей възнамерява да изобрази? Смисълът на неговия Мойсей не по-малко от скулптурната техника, щеше да определи стойността му. Той знаеше мястото, което Мойсей заемаше в пространството; но къде се намираше той във времето? Дали искаше да представи люто разгневения Мойсей, завърнал се от Синайската планина и заварил народа си да се прекланя пред Златния телец? Или опечаления, огорчен Мойсей, който се опасява, че е дошъл твърде късно със закона?

Както седеше и поглъщаше леещите се сякаш очертания на фигурата, Микеланджело разбра, че трябва да се откаже да ограничи Мойсей във времето. Той търсеше всеобщия Мойсей, който познаваше пътищата човешки и божии, служител господен на земята, гласът на божията съвест. Мойсей, който бил повикан на върха на Синайската планина, закрил лицето си, понеже не се осмелявал да погледне открито образа божии, и получил от него изсечените скрижали с десетте заповеди. Душевната непримиримост, която щеше да пламти от бездънните глъбини на очите му, не можеше да бъде израз на отчаяние или желание да накаже. Това, което е движило Мойсей, е било страстното решение, че неговият народ не бива да се самоунищожи, че той трябва да получи и да спазва заповедите, които бог е изсякъл на каменни скрижали, и да пребъде.

Унесът му се прекъсна, когато входната врата се отвори безцеремонно от Балдучи, който беше негов съветник при преразглеждането на договора за гробницата. Папа Лъв беше прибягнал до услугите му, за да убеди урбинския херцог и другите наследници от семейството Ровере да направят споразумението по-справедливо за Микеланджело, да му осигурят повече време и повече пари. Микеланджело хвърли развеселен поглед към приятеля си, запълнил рамката на вратата, защото Балдучи, който имаше съвсем същото телосложение както Микеланджело, когато те се срещнаха за първи път на римските улици в 1496 година, сега беше двойно по-голям от Микеланджело на ширина.

— Дали дебелееш от печалбите, или печелиш от дебелеенето? — подразни го Микеланджело.

— Трябва да ям и за теб, и за мен — избоботи Балдучи и потупа големия си корем с двете ръце. — Ти си все същият дребосък, какъвто беше, когато се мъчеше да играеш на топка срещу Дони на Пиаца Санта Кроче. Съгласиха ли се на новите условия?

— Качиха цената на шестнадесет хиляди и петстотин дуката. Седем години за завършването и повече, ако ми се наложи...

— Дай да видя плановете за новата гробница.

— Без желание Микеланджело изрови снопче книжа от изпоцапана пергаментова папка. Балдучи възкликна с неодобрение:

— Нали ми каза, че намаляваш размерите!

— И ги намалих. Ето, виж, предната страна е наполовина покъса. Няма вече нужда да правя преддверие...

Балдучи броеше нещо по листата.

— Колко са ти статуите?

— Всичко? Четиридесет и една.

— Какви са им размерите?

— От естествена големина до два ръста.

— Колко смяташ да изваеш сам ти?

— Към двадесет и пет. Всички освен ангелите, ангелчетата...

Дори в мъждукащата светлина на единствената свещ Микеланджело видя, че лицето на Балдучи стана мораво.

— Ти си луд! — провикна се банкерът. — Единственото, което си намалил, е структурният скелет, който без друго нямаше да строиш ти! Достатъчно сбърка, като не се вслуша в думите на Якопо Гали преди осем години, но тогава беше по-млад. Имаш ли сега някакво разумно оправдание да подписваш за втори път договор за нещо невъзможно?

— Изпълнителите на завещанието не се съгласяват на по-малко. Освен това сега ми дават горе-долу тая цена и срок, каквито е искал Гали.

— Микеланджело — меко заговори Балдучи, — аз не мога да се меря с Якопо Гали по отношение на културата, но той зачиташе достатъчно много дарбите ми, за да ме направи управител на банката си. Това е глупава сделка. За двадесет и пет исполински фигури ще ти трябват двадесет и пет години. Дори и да живееш толкова, нима искаш да бъдеш вързан за този мавзолей до сетните си дни? Ти ще бъдеш по-голям роб от тия „Роби“ които изсичаш от камък.

— Сега си имам добро ателие. Щом подпиша новия договор, ще докарам още каменоделци от Сетиняно. Толкова много от тия фигури са вече изваяни в ума ми, че да не ги създам, ще бъде жестока загуба. Ти само гледай и ще видиш как мраморът ще захвърчи тука като ята бели гълъби през пролетта.

Таванът на Сикстинската капела произведе същото впечатление, както и откриването на „Давид“ във Флоренция. Сред художниците от всички жанрове, стекли се в Рим от цяла Европа, за да помогнат на Лъв да отпразнува възкачването си на папския престол, Микеланджело си възвърна славата на живописец, извоювана за първи път с „Къпещите се“: „Световен майстор“. Само групата около Рафаел продължаваше да воюва против свода, като казваше, че това не е художество, а анатомия, че е похотлива, пресилена, претрупана творба. Но те бяха затруднени, защото Браманте вече не беше царят на изкуствата в Рим. В колоните на „Свети Петър“ се бяха появили пукнатини с такива сериозни размери, че цялата работа бе преустроена и бяха предприети най-подробни проучвания, за да се види дали може да се спасят основите. Папа Лъв се показва твърде добър и не махна Браманте официално като архитект, ала и строежът на Белведере над Ватикана беше в застои. Ръцете на Браманте бяха така осакатени от парализа, че се беше видял принуден да повери чертането на плановете на Антонио да Сангало, племенника на Джулиано да Сангало, приятеля и учителя по архитектура на Микеланджело. Над къщата на Браманте сега се носеше същият лек мирис на разложение, който беше надвиснал над къщата на Сангало в деня, когато Браманте беше спечелил премията за своя проект на „Свети Петър“.

Една привечер на вратата се почука. Когато Микеланджело отвори, раздразнен от неканения гост, очите му се срещнаха с дружелюбните бадемови очи на млад мъж с оранжев копринен плащ, бяло лице и руси коси, които му напомниха за Граначи.

— Маестро Буонароти, аз съм Себастиано Лучани от Венеция. Идвам да ви изповядам...

— Не съм свещеник.

— ... че съм бил простак и идиот. Това почукване, тези думи са първото разумно нещо, извършено от моята ръка и език, откакто съм дошъл в Рим. Донесъл съм и лютнята си, за да мога да си акомпанирам, докато ви разказвам преглупавата си история.

Развеселен от заразителната непринуденост на венецианеца, Микеланджело го покани да влезе. Себастиано се настани на най-високото столче в стаята и прекара пръсти по струните на лютнята.

— Пей и всичко ще забравиш! — промърмори той.

Микеланджело се отпусна на единствения мек стол в работилницата и се нагласи с неподвижно изпънати напред крака и ръце, склучени на темето. Себастиано запя в стихове импровизация за това, как е бил доведен в Рим от банкера Киджи, за да изпише вилата му, как и той започнал да боготвори Рафаел, като провъзгласил, че Рафаеловата четка била „в съзвучие с художествените похвати, приятна в подбора на цветовете, находчива в хрумванията, пленителна във всичките си изяви и че той рисува като ангел“. Буонароти ли? „Не може да се отрече, че знае да рисува, но багрите му? Еднообразни! Фигурите му? Недодялана анатомия. Сцените му? Лишени от изящество...“

— Чувал съм тия обвинения и преди — прекъсна го Микеланджело. — Те ме отегчават.

— Как няма да ви отегчат! Но Рим не ще чуе вече тая песен от мен. Отсега нататък ще пея славословия за маестро Буонароти.

— Какво ви е довело до тая промяна?

— Еклектикът Рафаел! Той ме обра до конец. Изсмука от мен всичко, което бях научил от Белини и Джорджоне, та сега е по-добър венециански художник от мен! И смирено ми благодари, че съм го научил!

— Рафаел купува само от най-добрите. И го прави добре. Защо го изоставяте?

— Сега, след като е станал вълшебен венециански майстор на багрите, той получава още повече поръчки. А аз... аз не получавам нищо. Рафаел ме изяде целия освен очите, които се наслаждават на сикстинския ви таван през последните няколко дена.

Себастиано наведе глава над лютнята си, преплел крака около най-горната пречка на столчето. Гласът му изпълни стаята с буйна гондолиерска песен. Микеланджело разглеждаше седящия пред него венецианец и се чудеше защо ли всъщност е дошъл.

Себастиано започна честичко да се отбива да си попее и поприказва. Закоравял любител на удоволствия и хубави момичета, той имаше нужда от пари за похожденията си. Живееше от рисуване на

портрети, а мечтаеше за една от тия големи поръчки, които даваха редовен доход. Рисунките му бяха слаби, липсваше му творческо въображение. Но беше бърлив, безкрайно забавен, не се отнасяше сериозно дори и към току-що родилия му се незаконен син. Микеланджело си работеше и слушаше с едно ухо забавния брътвеж.

— Скъпи мой кръстнико каза Себастиано, — не се ли обърквате, като ваите три статуи едновременно? Как помните какво искате да направите на всяка от тях, когато прехождате от фигура към фигура?

Микеланджело се закиска полугласно.

— Да можех само да наредя всичките двадесет и пет блока в голям кръг около мен! Щях да обикалям от една при друга тъй бързо, че за пет години щях да ги свърша всичките. Имаш ли представа как безпогрешно може човек да дълбае мраморни блокове, след като е мислил за тях осем години? Въображението е по-остро от длетото.

— Бих могъл да стана велик художник — рече унило Себастиано. — Притежавам всички технически качества. Сложете пред мен някоя картина и аз ще я прерисувам с такава точност, че не ще можете да я различите от оригинала. Но кажете ми преди всичко, как ви идват разните хрумвания?

Това беше стон, едва ли не стон на отчаяние — един от малкото случаи, когато Микеланджело беше видял Себастиано сериозен. Той поразмисли, докато дълбаеше с длетото скрижалите с божите заповеди.

— Сигурно хрумванията представляват естествената дейност на ума, както дишането на белите дробове? Или бог ги вселява там? Ако знаех произхода на човешките хрумвания, щях да съм решил една от най-непроницаемите ни загадки.

— Той се придвижи нагоре към китката и ръката на Мойсей, която лежеше върху скрижалите с пръсти, преплетени в струящата надолу, дълга до кръста брада.

— Себастиано, ще ти приготвя няколко рисунки. Ти боравиш с багрите и сенките не по-зле от Рафаел, фигурите ти са лирични. Понеже той се е възползувал от твоята венецианска палитра, защо ти да не се възползуваш от мои рисунки? Да видим дали не ще можем да поизместим Рафаел.

Доставяше му удоволствие да скицира вечер след цял ден ваяне и да измисля нови разработки на стари религиозни теми. Той

представи Себастиано на папа Лъв, показа на понтифекса сцени от живота на Христа, прекрасно пресъздадени от Себастиано. Лъв, който обожаваше всякакви музикални забавления, гостоприемно му отвори вратите на Ватикана.

Късно една вечер Себастиано се втурна в ателието с вик:

— Чухте ли новината? Появил се е нов съперник на Рафаел! Най-добрият венецианец, равен на Белини и Джорджоне. Рисува с чара и лекотата на Рафаел! Но в рисунките му има повече сила, по-богато въображение.

— Честито! — рече Микеланджело с кисела усмивка.

Когато получи поръчка за фреските в „Сан Пиетро ин Монторио“, Себастиано положи крайни усилия да вдъхне огъня на живота в картоните си, направени по рисунките на Микеланджело. Рим прие, че като член от ателието на Микеланджело Себастиано се учи да рисува с похвата на учителя си.

Само Контесина, пристигнала наскоро в Рим със семейството си, сметна, че тука се крие нещо повече. Две години всяка вечер бе седяла до Микеланджело и наблюдавала как рисува; познаваше почерка му. Когато той дойде на пищния обед, който тя даде на папата и неговия двор, защото беше решила да стане официална домакиня на Лъв, Контесина го заведе в малък кабинет, който с дървената си ламперия, камина, шкафове с камеи и амулети беше толкова точно копие на кабинета на Лоренцо, че в очите му бликнаха сълзи на мъка. Контесина го загледа право в лицето и с искрящи очи попита:

— Защо позволяваш на Себастиано да представя твоята работа за своя?

— В това няма нищо лошо.

— Себастиано вече е отнел една голяма поръчка от Рафаел.

— Това е добре дошло за претоварения, преуморен човечец.

— Защо ще се унижаваш с такива измами? Микеланджело също я гледаше в очите и си мислеше колко много си оставаше тя все същата Контесина, Малката контеса на тяхната младост; но в същото време колко много се беше променила, откакто брат и бе избран за папа. Сега беше Голямата контеса, която не търпеше никаква намеса от страна на двете си по-големи сестри Лукреция Салвиати и Мадалена Чибо, които също се бяха преместили със семействата си в Рим. Контесина се бореше за раздаваните от папата длъжности, бенефиции за членове на

семејството Ридолфи, действуваше в пълно разбирателство с братовчеда Джулио, който се разпореждаше с делата и политиката на Ватикана. В просторните си градини беше изградила сцена, на която се играеха пиеси и музикални комедии за благородниците на църквата и градовете държави. Все повече и повече миряни от християнският свят, търсещи услуги и назначения, идваха при Контесина. Тази жажда за власт и използването ѝ бяха понятни след годините на изгнание и немотия, мислеше си Микеланджело, но заедно с това в Контесина беше настъпила промяна, която го караше да се чувствува неловко.

— Откакто завърших Сикстинската капела — обясни Микеланджело, — някои хора не спират да разправят: „У Рафаел има изящество, у Микеланджело има само жизнена сила.“ И понеже не желая да се унижавам и да се боря с кликата на Рафаел, намирам, че е забавно един млад и даровит художник да го направи зарад мен. Без да съм се забъркал сам аз, Рим започва да говори: „У Рафаел има чар, но у Микеланджело има дълбочина.“ Не е ли забавно, че този любител на удоволствия Себастиано е успял да постигне такъв прелом с импровизиране на хвалебствени стихчета за сикстинския ми свод със съпровод на лютня?

Контесина долови иронията в гласа му и стисна юмруци.

— Това не е смешно! Сега аз съм контесата на Рим. Аз мога да те защитя... официално... по достоен начин. Мога да накарам клеветниците ти да пълзят на колене! Това е правилният начин...

Микеланджело посегна напред и обхвана двата и силно стиснати юмрука със своите ръце на каменар:

— Не, Контесина, това не е правилният начин. Повярвай ми. Сега съм щастлив и работя добре.

Ядът ѝ се смени с подобната на мълния сияйна усмивка, която той си спомняше от детинските им скарвания.

— Добре, но ако не идваш на моите забави, ще ви изложа и двамата — и теб, и Себастиано — като мошеници!

Той се изсмя.

— Може ли някога човек да излезе на глава с някой Медичи?

Без да мисли, той сложи ръцете си на бухналите в рамената ръкави на копринената и рокля, притегли я близо до себе си, за да усети уханието на мимоза. Тя се разтрепери. Очите и станаха огромни. Времето се стопи: кабинетът на Виа Рипета в Рим се превърна в

кабинета в двореца на Медичите във Флоренция. Те не бяха голямата контеса и големият художник, изживели половината от живота си — за мимолетен миг те бяха пред прага на живота.

Швейцарски гвардейци, облечени в зелено, бяло и жълто, пристигнаха в къщата му рано сутринта с нещо като бреве от папа Лъв да дойде във Ватиканския дворец на обед. Цяло изпитание беше да се отдели от работата си, но Микеланджело вече знаеше, че покана на папа не се пренебрегва, Силвио метна чисти кърпи на ръката му, Микеланджело отиде в баните на Виа де Пастини, разкваси спеклата се прах в порите си и в единадесет се яви във Ватикана. Започваше да му става ясно защо римляните се оплакват, че „Рим се е принизил до равнището на флорентинска колония“, понеже Ватиканът беше препълнен с тържествуващи тосканци. Минавайки през тълпата от стотина и повече поканени на обед, насъбрали се в двете тронни зали, той позна Пиетро Бембо, държавен секретар на Ватикана и поет-хуманист; поета Ариосто, който пишеше „Орландо Фуриозо“; неолатиниста Санадзаро, историка Гуичардини, Вида — автора на „Христиада“; Джовани Ручелаи, който пишеше „Розамунда“ — една от първите трагедии в бели стихове; лекаря писател Фракасторо; Томазо Ингирами, дипломат, библиотекар, класик и импровизатор на латински стихове; Рафаел, който сега рисуваше „Станца д'Елиодоро“ в папския дворец и заемаше почетно място до самия папа Лъв; резбаря Джовани Барило от Сиена, който украсяваше вратите и капациите на прозорците в двореца с герба на Медичите. Микеланджело забеляза Себастиано и се зарадва, че неговото протеже е било поканено.

Откупил от Флорентинската република повечето книги от голямата библиотека на баща си, Лъв беше разпратил експерти да търсят важни ръкописи по целия свят. Докарал бе в Рим и Ласкарис, бащиния му търсач на гръцки ръкописи, за да подготвя и печата бисерите на гръцката литература. Папата беше подел вече и реорганизирането на римската Академия за класически науки, занемарена от Юлий, и даваше надежда за нови постижения в науката на Римския университет. Микеланджело чуваше новият двор на Лъв да се преценява като „най-блестящия и най-културния от времето на Римската империя“.

През време на дългия пищен обед, от който папата можеше да хапва само по малко, понеже страдеше от лошо храносмилане и прекомерно отделяне на газове, Лъв махаше с белите си, покрити със скъпоценни камъни пълни ръце, като акомпанираше Габриел Марин, човека с изключително красив глас, майстора цигулар Мароне от Бреша и Рафаеле Липус, слепия баладист. Смешници развличаха Лъв между музикалните номера. Придворният му шут, бившият бръснар на Лоренцо Великолепни, имаше неизтощим запас от анатомически духовитости, на които даде воля, след като изяде едно след друго четиридесет яйца, а подир това двадесет угоени петела, а късогледият Лъв го гледаше през увеличителното си стъкло и се заливаше от смях при вида на тази чудовищна ненаситност.

Четиричасовият обед се стори безкраен на Микеланджело. Не беше в състояние да хапне нищо повече освен съвсем мъничко от солената пъстърва, печен петел, подсладен ориз, сварен с млени бадеми. Не го съдържаше на мястото му, като си мислеше за толкова много пропилени часове, и се чудеше кога ли ще го пуснат да си върви. За папа Лъв обедът беше само подготовка за удоволствията на следобеда и вечерта. Сега беше редът на някои от най-добрите поети на Италия да четат новите си стихове, след това — балет, после — комедия — маска, после — друг комичен номер, изпълнен от Камило Кверио, когото наричаха „архипоет“ и който прочете едно страхотно епическо стихотворение, а Лъв го увенча със зелени листа. Забавленията щяха да продължат, докато папата можеше да държи очите си отворени.

Когато си отиваше по тъмните и безлюдни улици, Микеланджело си спомни какво беше казал Лъв на Джулио веднага след коронясването си:

— Щом на господа е било угодно да ни даде папската власт, нека й се понарадваме.

Италия беше по-мирна, отколкото през цяла редица предшествувачи папства. Наистина парите на Ватикана се пилееха с непознато дотогава разточителство; този ден Микеланджело беше видял няколко пъти възхитения Лъв да хвърля кесии с по няколкостотин флорина на певци и други изпълнители, което накара един от трезвите му съседи да забележи:

— Колкото един камък може да хвъркне в небето, толкова и папата може да спести хиляда дуката.

На Лъв щяха да трябва пари — милиони и милиони дукати, — невероятно по-голямо състояние за удоволствия и изкуство, отколкото на Юлий за воюване. Когато той помолил кардинал Пучи, който се занимаваше с финансите на Ватикана, да гледа да не се прави нищо, което би донесло позор на църквата, никаква симония, никакви продажби на кардиналски длъжности или бенефиции, кардиналът свил рамене и казал:

— Светейши отче, вие сте ме натоварили със задачата да финансирам това световно предприятие. Първото ми задължение е да поддържам платежоспособността му.

Микеланджело стигна Мачело деи Корви, когато камбаните биеха полунощ. Той се преоблече с работните си дрехи, така набити с каменен прах и просмукани с пот от знойното лятно слънце, че бяха се превърнали в допълнителен пласт кожа. С въздишка на облекчение вдигна чука и длетото, прехвърли ги от ръка в ръка, за да усети привычната им тежест. Той мрачно си каза, че занапред вече не ще могат да го убедят да пропилее цял ден. Испита съчувствие към бледия Рафаел с подпухналото лице, когото викаха по всяко време на денонощието зарад най-нищожни поръчения на папата: да даде мнението си за някой украсен с миниатюри ръкопис или да направи рисунка за стенна украса за новата баня на Лъв. Рафаел беше винаги учтив, винаги проявяваше интерес, макар и да беше принуден да хаби работното си време и да не си доспива.

Това не беше за Микеланджело. Той не беше обаятелен човек. Да бъде проклет навеки, ако стане някога обаятелен!

Можеше да заключи вратите си за Рим, ала светът на Италия беше сега светът на Медичите, а той бе твърде близко свързан със семейството, за да може да се отърве. Поражение сполетя Джулиано, единствения син на Лоренцо Великолепни, когото обичаше. Писма от семейството и от Граначи му разказваха как той великолепно управлявал Флоренция: сдържан, благ, отзивчив, ходел из улиците непридружен от никого, отворил двореца на Медичите за хората на науката и изкуството, възкресил Платоновската академия, оставил изпълнителната власт и правосъдието в ръцете на избраните съвети. Но тези качества не бяха по вкуса на братовчедата Джулио и на папа

Лъв, който отзова брат си от Флоренция и сега, в септември, Микеланджело се обличаше, за да отиде на церемонията, на която Джулиано щеше да бъде провъзгласен за Римски барон.

Церемонията се състоя на древния Капитолийски хълм, точно над къщата на Микеланджело. Той седеше със семейството Медичи: Контесина и Ридолфи с тримата им синове, Николо, сега на дванадесет години, предопределен да стане кардинал, когато навърши шестнадесет; по-големите сестри — Мадалена Чибо с мъжа си и петте си деца, включително и Иноченцо, също определен за кардинал, и Лукреция Салвиати с многобройната си челяд и сина си Джовани, готов да получи кардиналско звание. Лъв беше наредил да се построи подиум над развалините, където Сангало беше завел Микеланджело да скицира и да пресъздава славата на древния Рим. Неравният ненастлан площад беше покрит с дъсчен под и стотици пейки. Микеланджело чу приветствените речи до Джулиано от първенците на Римския сенат, епични стихове на латински, редица комедии-маски и сатири по флорентинския обичай и видя как една жена, загърната със златоткан плат и олицетворяваща Рим, бе занесена до престола на Джулиано да му благодари, че е благоволил да стане командир на града. След непристойна комедия от Плавт папа Лъв дари Рим с привилегии, като намаление на данъка върху солта, посрещнати с гръмогласно одобрение от хилядите римляни, стълпили се по голите склонове на хълма. Сетне започна шестчасов банкет с изобилие на ястия, невиджано в Рим от дните на Калигула и Нерон.

След края на оргията Микеланджело си проправи път надолу по Капитолийския хълм през тълпата, която се хранеше с остатъците от сатурналията на върха, и заключи двете входни врати на къщата подире си. Нито той, нито Джулиано, нито Рим бяха измамани от това представление, предназначено да прикрие факта, че ученолюбивият Джулиано, който обичаше Флорентинската република, е бил заместен от Лоренцо, двадесет и една годишния син на Пиеро и амбициозната Алфонсина. Младият Лоренцо бе изпратен в Тоскана с писмо, съдържащо напътствия, съставени от Джулио, които му нареждаха как да проведе избори, да назначи свой собствен Съвет, да си присвои функциите на правителството.

Силата на Джулио като човек, дърпащ конците зад папата, растеше. Комисия, назначена от Лъв, беше обявила Джулио за

законороден на това основание, че братът на Лоренцо Великолепни уговорил женитбата си с майката на Джулио и само убиването му в Катедралата попречило на сватбата. Сега, след като стана законороден, Джулио бе назначен за кардинал и щеше да има официална власт да управлява Църквата и папските владения.

А желанието на Лъв и Джулио да прострат властта на Медичите по цяла Италия не можеше да не окаже влияние върху частните интереси на Микеланджело. От известно време те се мъчеха да лишат Урбинския херцог, племенника на Ровере и наследник на папа Юлий, от титлата му. Сега папа Лъв беше свалил херцога от длъжността Знаменосец на църквата в полза на Джулиано. В крайна сметка Лъв искаше да заграби земите му. Урбинският херцог, буен човек, беше същият, пред когото Микеланджело трябваше да се отчете за гробницата на Юлий. Избухналата открито война между Медичите и Ровере можеше да означава само неприятности за Буонароти.

През меката зима той си осигури позволение да отсъства от приемите на Контесина, като я доведе в работилницата си да види трите очертаващи се вече статуи; а от забавите на Лъв — с редица извинения, които достатъчно много развеселяваха папата, за да му окаже височайшето си благоволение и да го освободи от присъствие. Единствените хора, с които общуваше през дългите плодоносни седмици, бяха помощниците му в градината; едничкото му развлечение беше да вечеря от време на време с група симпатични млади флорентинци, чието приятелство почиваше върху изпълнения с носталгия копнеж да се озоват в сянката на Флорентинската катедрала.

Само веднъж наруши той своя пост: когато Джулиано дойде в ателието до го убеди да присъствува на прием в чест на Леонардо да Винчи, когото беше поканил в Рим и настанил в Белведере.

— Ти, Леонардо и Рафаел сте най-великите майстори на Италия днес каза Джулиано с присъщия му спокоен тон. — Бих искал да бъдете тримата приятели, може би да работите заедно...

— Разбира се, ще дойда на твоя прием, Джулиано — отговори Микеланджело. — Но да работим заедно... Ние сме орел, рак и щука.

— Странно — рече полугласно Джулиано, — аз пък си представях, че всички художници биха искали да бъдат братя. Ела пораничко. Бих искал да ти покажа някои от алхимичните опити, които Леонардо прави по мое искане.

С влизането им в Белведере на другия ден Джулиано го поведе през редица ателиета, напълно подновени за целите на Леонардо: прозорците направени по-високи, за да пада светлината по-отгоре; кухнята преустроена така, че да се поддържа вренето на алхимичните гърнета; настлана с плочи тераса с гледка към долината, папския дворец и Сикстинската капела; мебели, направени от ватиканските дърводелци — маси на подвижни поставки, стойки за смесване на бои. Джулиано беше убедил папа Лъв да даде на Леонардо побръчка за фреска, но както го водеха от работилница в работилница, включително и тази на германския железар, който трябваше да помага на Леонардо в механичните му изобретения, Микеланджело разбра, че Леонардо още не беше пристъпил към художествената си задача.

— Виж тия вдлъбнати огледала — въздъхна Джулиано, — тая машина за нарязване на металически винтове, всичко ново! Когато го изведох на Понтийските блатата, той установи няколко угаснали вулкана и начерта планове за пресушаване на маларичната област. Не дава никой да надзърне в тетрадките му, но аз подозирам, че завършва математическите си проучвания за изчисляване квадратурата на криви повърхнини. Трудът му върху оптиката, формулировките му на ботаническите закони са... удивителни! Леонардо смята, че ще може да установява възрастта на дърветата по броя на пръстените в ствола. Само си го представи!

— Бих предпочел да си го представя как рисува прекрасни фрески!

Джулиано го поведе обратно към гостната.

— Леонардо е всестранен човек. Имало ли е друг такъв учен ум след Аристотел? Не вярвам. Той схваща изкуството като само една страна на творческото начало у човека.

— Не мога да разбера такова нещо — упорито изсумтя Микеланджело. — Щом човек има такава рядка дарба, не бива да си хаби времето да брои пръстените на дърветата.

Зададе се Леонардо, последван от неразделния си другар, все още прелестния и младолик Салай, облечен с гиздава червена блуза с дантелени ръкави. Самият Леонардо — рече си Микеланджело — изглеждаше уморен и остарял, величествената му, падаща на гърдите брада и дългите до раменете коси бяха сега бели. Двамата художници, които никак не се разбираха, изказаха един другиму радостта си, че

отново се виждат. Леонардо съобщи на Микеланджело с пискливия си глас колко време прекарал в разучаване тавана на Сикстинската капела.

— След като анализирах творбата ти, вписах поправки в моя трактат върху живописиста. Ти доказа, че изучаването на анатомията е извънредно важно и полезно за художника. — В гласа му прозвуча студенина: — Но виждам в това и голяма опасност.

Жегнат, Микеланджело попита:

— Каква опасност?

— От увлечения. Художникът, проучил твоя таван, трябва да внимава да не се скове чрез прекалено подчертаване на кости, мишци и жили; нито пък прекалено да се пристрасти към голи тела, които излагат на показ всичките си чувства.

— А ти смяташ, че това е така при мен? — Микеланджело започваше да се ядосва.

— Напротив, твоите граничат със съвършенство. Но какво ще кажеш за художник, който се опита да те надмине? Щом използването на анатомията прави Сикстинската капела толкова добра, тогава той трябва да използва анатомията още повече, за да нарисува нещо по-добро.

— Не мога да поема отговорност за по-нататъшни увлечения.

— Нито си отговорен, освен за това, че си довел анатомичната живопис до възможния и предел. За други не остава нищо за усъвършенстване. Следователно те ще извращават. Наблюдатели ще кажат: „Това е грешка на Микеланджело; без него бихме могли да усъвършенствуваме и подобряваме анатомичната живопис стотина години.“ Уви, ти сложи нейното начало и нейния край на един-единствен таван!

Започнаха да пристигат други гости. Скоро стаите екнаха от глъчка. Микеланджело стоеше сам до страничен прозорец и не знаеше дали да се чуди, или да се ядосва. Леонардо смайваше гостите с новите си приумици: надути с въздух животни, които се носеха над главите на присъстващите; жив гущер, на който беше прикачил напълнени с живак крила, а главата му беше украсил с изкуствени очи, рога и брада.

— Механическият лъв, който направих в Милано, можеше да пристъпи няколко крачки — съобщи той на гостите, които го

поздравяваха за изобретателността му. — А като се натиснеше едно копче, гърдите му се отваряха и вътре се виждаше букет от лилии.

— Не мога повече! — промърмори си Микеланджело и забърза към дома си, разтреперан от нетърпение да усети мрамор в ръцете си.

През пролетта умря Браманте. Папа Лъв нареди да му се устрои тържествено погребение, на което художници говориха за красотата на неговото „Темпието“, вътрешния двор на Белведере, двореца „Кастелези“. След това папа Лъв изпрати да повикат Джулиано да Сангало, любимия архитект на баща му. Сангало пристигна; върнаха му и бившия му дворец на Виа Александрина. Микеланджело се озова там само след няколко минути, за да прегърне стария си приятел.

— Пак се видяхме! — извика Сангало с блеснали от радост очи. — Аз издържах годините на немилост, ти — годините под свода на Сикстинската капела. — Той замълча, сви вежди. — Но аз намерих странно съобщение от папа Лъв. Пита ме дали ще имам нещо против да направя Рафаел свой помощник за „Свети Петър“. Нима Рафаел е архитект?

Микеланджело неволно трепна. Рафаел!

— Той ръководи поправките в „Свети Петър“ и човек може да го види на скелето по всяко време на денонощието.

— Но тоя, който трябва да поеме моята работа, си ти. В края на краищата аз съм почти на седемдесет години.

— Благодаря ти, скъпи, нека ти помага Рафаел. Това ми дава свобода да се занимавам с мрамора.

Папа Лъв взе големи заеми от флорентинските банкери Гади, Строци и Рикасоли за продължаването на „Свети Петър“. Сангало поднови строежа.

Микеланджело пускаше малцина посетители в ателието си: бившия гонфалониер Содерини и жена му Мона Арджентина, получили прошка от папа Лъв и разрешение да живеят в Рим; трима души, които бяха предложили първата му частна поръчка, след като Тадео Тадей беше поискал кръглия релеф на мадоната. Метело Вари дей Поркари, римлянин от древно потекло, и Бернардо Ченчо, председател на „Свети Петър“, казаха:

— Бихме искали да ни направите едно „Възкресение Христово“. За черквата „Санта Мария sopra Минерва“.

— Много се радвам на молбата ви — заяви Микеланджело, — но трябва да ви кажа, че договорът ми с изпълнителите на завещанието на папа Юлий не ми позволява да приемам поръчки...

— Това ще е единична статуя, която ще вае в свободното си време! — възкликна Марио Скапучи.

— „Възкресение Христова“? — Това хрумване заинтригува Микеланджело. — След разпятието? Как си представяте тая статуя?

— В естествена големина. Прегърнал кръст. В поза, която ще определите вие.

— Може ли да го пообмисля?

Отдавна вече му се струваше, че повечето „Разпятия“ са много несправедливи спрямо Исуса, като го изобразяват грохнал и съкрушен от тежестта на кръста. Никога нито за миг не беше вярвал това: неговият Христос беше силен мъж, който е носил кръста по пътя за Голгота, сякаш е бил маслинова клонка. Започна да рисува. Кръстът стана дребна играчка в прегръдката на Исуса. Понеже клиентите му бяха пренебрегнали традицията, като поискаха кръст след възкресението, защо и той да не се отдалечи от общоприетите представи? Вместо кръстът да смаже Христа, Исус ще стои възтържествувал. Когато зашрихова първите груби скици, той загледа напрегнато рисунката си. Къде е виждал вече този Христос? После си спомни: това беше фигурата на един каменар, която бе нарисувал за Гирландайо през първата година на чиракуването си.

При все че сполучваше да живее мирно и тихо в Рим, семейството му във Флоренция препълваше чашата на търпението. Изтормозен от додояванията на Буонарото да му отвори негов собствен дюкян за сукно, Микеланджело изтегли хиляда дуката, получени по новия договор с Ровере, и помоли Балдучи да ги изпрати във Флоренция. Буонарото и Джовансимоне отвориха своя дюкян и веднага загазиха. Трябвал им още капитал. Не би ли могъл Микеланджело да им изпрати още хиляда? Скоро щял да започне да получава печалби от парите си... Междувременно Буонарото намерил момиче, за което с удоволствие би се оженил, пък и баща ѝ обещал доста голяма зестра. Смята ли Микеланджело, че би трябвало да се ожени за нея?

Той изпрати на Буонарото двеста дуката, но Буонарото не потвърди получаването им. Какво е станало с тях? А щом вече става

дума за това, какво е станало с парите, които Лодовико беше изтеглил от сметката на Микеланджело и беше обещал да върне? Какво става със сумите, депозирани от него в болницата „Санта Мария Нуова“? Защо „спедалинго“ се бави и не изплаща парите според нарежданията на Микеланджело? Какъв смисъл има да притежава човек пет стопанства, щом изполиচারите го крадат пред очите му?

Жесток удар беше за него съобщението на Буонарото, че е умряла майка Тополино. Той остави работата си и отиде в „Сан Лоренцо ин Дамазо“ да прочете молитва за успокоението на душата ѝ. Изпрати и пари на Буонарото с нареждане да отиде до черквата в Сетиняно и да заръча на свещеника да прочете литургия за нея там.

Микеланджело заключи вратите на ума си, както бе заключил вратите на градината. Да вае от мрамор беше единственото му удоволствие, то беше утеха. Колко рядко се разваляше хубав къс мрамор! Той харчеше дукатите, получени като аванс от Ровере, за наемане на допълнителни майстори каменоделци, бронзолеяри, дърводелци, които изпълваха двора му от зори до мръкване и правеха архитектурната основа и предната фасада, докато той неотстъпно довършваше рисунките на останалите скулптури и превръщаше сетинянските каменари, познаващи само пиетра серена, в мрамороделци, които биха могли да грубират десетина исполински блока така, че да може да пристъпи към ваянето на „Победите“.

Минаваха месеци. Чираците му носеха местните клюки. Леонардо да Винчи си навлякъл сериозни неприятности, понеже отделял толкова много време за опити с нови масла и лакове за запазване на картините, че не успявал да нарисува нищо по поръчката на Лъв. Папата се провикнал подигравателно пред свитата си:

— Леонардо никога нищо няма да направи, защото започва да мисли за края на работата, преди да мисли за началото.

Придворните разпространили шегата. Леонардо, като чул, че е станал предмет на насмешки, изоставил поръчката на Лъв. Папата се научил чрез доносници, че Леонардо правил дисекции в болницата „Санто Спирито“ и се заканил да го изпъди от Рим. Леонардо избягал от Белведере, за да продължи проучванията си в блатата, и се разболял от малария. Щом оздравял, открил, че неговият железар разрушил механическите му опити. Когато покровителят му Джулиано заминал начело на папските войски да прогони от Ломбардия нахлулите

французи, Леонардо не могъл да остане повече в Рим. Къде да отиде? Може би във Франция. Бил канен там преди години...

Сангало също се разболя толкова тежко от камъни в жлъчката, че не можеше да върши никаква работа. Седмици наред беше прикован към леглото, очните му ябълки бяха станали жълти като горчица, силите го напуснаха. Наложи се да го занесат обратно във Флоренция на носилка. Възвръщането му бе закъсняло твърде много.

Рафаел стана архитект на „Свети Петър“ и на Рим. Микеланджело получи бележка, с която Контесина го викаше да дойде веднага при нея. Той забърза към двореца; там го посрещна синът ѝ Никола и го заведе горе в спалнята ѝ. При все че времето беше топло, Контесина беше покрита с няколко юргана, бледото и лице лежеше изтощено на възглавницата, очите и бяха дълбоко хлътнали.

— Контесина, ти си болна!

Контесина го повика със знак при леглото си, потупа завивките, за да му покаже къде да седне. Той стисна ръката ѝ, бяла и нежна, в своята ръка. Тя затвори очи. Когато отново ги отвори, сълзи бяха овлажнили топлите кафяви зеници.

— Микеланджело, спомням си първата ни среща. В градината със скулптурите. Аз попитах: „Защо работите тъй настървено? Не се ли изтощавате?“

— А аз отговорих: „Каменоделството не отнема силите, а ги възвръща.“

— Всички смятаха, че скоро ще умра, както майка ми и сестра ми... Ти ми даде сила, скъпи.

— Ти каза: „Когато съм до теб, чувствавам се здрава.“

— А ти отговори: „Когато съм до теб, чувствавам се смутен.“ — Тя се усмихна. — Джовани казваше, че го плашиш. Никога не си ме плашил мен. Аз виждах колко си нежен под външната обвивка.

Те се загледаха. Контесина пошепна:

— Никога не сме говорили за чувствата си.

Той леко прекара пръсти по бузата ѝ.

— Аз те обичах, Контесина.

— И аз те обичах, Микеланджело. Винаги съм чувствувала присъствието ти на тоя свят.

Очите и светнаха за кратък миг.

— Синовете ми ще бъдат твои приятели...

Тя се закашля така, че разтърси леглото. Когато се извърна от него и поднесе кърпичка до устните си, той видя червено петно. Мислите му светкавично се върнаха към Якопо Гали. Виждаше Контесина за последен път.

Микеланджело зачака, преглъщайки солените непролени сълзи. Тя не пожела да се обърне пак към него.

— Сбогом, скъпа — пошепна той, обърна се тихо и напусна стаята.

Смъртта на Контесина дълбоко го потресе. Той се съсредоточи върху главата на „Мойсей“ в усилието да ѝ придаде окончателно завършен вид: нагоре през брадата до напрегнатата пълна долна устна, с уста толкова изразителна, сякаш можеше всеки миг да проговори; към остро издадения нос, със страстен изблик на изражение на челото, със свити мускули около скулите и най-последно към очите, дълбоко хлътнали в главата, създаващи тъмни сенки, контрастиращи на блоковете, които щеше да шлифова по костите и плътта на лицето.

След това се обърна към изтънчено чувствителните, измъчени фигури на двамата „Роби“, единия — противопоставящ се на смъртта, другия — неустоял пред нея, за да влее в тяхната плът собствената си скръб и болка от загубата. Беше знаел, че никога не биха могли да имат съвместен живот с Контесина. Но и винаги бе усещал присъствието ѝ, което винаги го бе подхранвало и радвало.

Той остави чука и длетото, направи модели за бронзовия фриз, купи двадесет хиляди либри пиринч, извика още каменоделци от Сетиняно, ускори работата на работниците от Понтасиеве по дялането и украсяването на блоковете за градеж, изпрати поток от писма във Флоренция, за да намери познавач на мрамора, който би могъл да отиде в Карара и да му купи още блокове. Имаше всичко необходимо, за да може с непрекъснато усилие да завърши за още една година толкова важната предна стена, да постави „Мойсей“ и „Робите“ на местата им, да качи „Победите“ в нишите, да сложи бронзовия фриз над първия етаж. Щеше да работи като луд, но понеже причината щеше да е мраморът, това му се виждаше хубаво и естествено.

Папа Лъв беше твърдо решил да управлява без война, но това не значеше, че ще може да избегне непрекъснатите опити от страна на съседите да завладеят богатата страна, нито междуособните борби, от които бе изтъкана историята на градовете държави. Джулиано не успя

да подчини французите в Ломбардия. Той се разболя при опита си да ги подчини и се премести в Бадията във Фиезоле, където, според слуховете, умираше също както Контесина... Урбинският херцог не само бе отказал да подпомогне папската армия, но и станал съюзник на французите. Папа Лъв лично се втурна на север, за да сключи с французите договор, който му даваше възможност да нападне Урбинския херцог.

Веднага след завръщането си в Рим той извика Микеланджело във Ватикана. Лъв се беше показал добър към семейството Буонароти през пребиваването си във Флоренция, като ги беше направил палатински графове — висока чест по пътя към благородничеството, — и беше им дарил правото да си присвоят герба на Медичите — шестте топки.

Лъв седеше с Джулио на една маса в библиотеката и разглеждаше с увеличителното си стъкло купчинка скъпоценни камъни и камеи, които беше донесъл от Флоренция. Пътуването, изглежда, му беше понесло, понеже беше загубил донякъде подпухналия си вид, и по бузите му, обикновено бели като тебешир, имаше руменина.

— Светейши отче, вие се показахте извънредно щедър спрямо семейството ми.

— Съвсем не — каза Лъв. — От колко много години си член на нашия дом.

— Аз съм ви признателен, ваше светейшество.

— Добре — рече Лъв и остави увеличителното стъкло. Джулио също доби съсредоточен вид. — Ние не искаме ти, скулпторът на Медичите, да си хабиш времето и да ваеш статуи за един Ровере.

— Ами договора! Аз съм длъжен...

Настъпи мълчание. Лъв и Джулио се спогледаха.

— Ние решихме да ти възложим поръчка за най-голямата художествена творба на нашия век! — възкликна папата. — Искаме да направиш фасада за семейната ни черква „Сан Лоренцо“... както си я бе представял баща ми... великолепна фасада...

Микеланджело стоеше, втренчил през прозореца немиждащ поглед в хаотично струпаните кафеникави покриви. Чуваше, че папата говори зад гърба му, но не можеше да различи думите. С усилие той се приближи пак до масата.

— А гробницата на папа Юлий, светейши отче! Вие си спомняте договора, който подписах само преди три години. Трябва да свърша уговореното, защото иначе Ровере ще ме преследват.

— Достатъчно сме се занимавали с Ровере! — Джулио се държеше рязко. — Урбинският херцог подписа договор да помага на французите против нас. Той е отчасти отговорен за загубата на Милано.

— Извинете. Не знаех...

— Сега го знаеш! — Острите черти на мургавия кардинал Джулио се смекчиха. — Един художник на Медичите трябва да служи на Медичите.

— И ще им служи — отговори Микеланджело, който също се поотпусна. — След две години гробницата ще бъде готова. Аз съм подредил всичко...

— Не! — Кръглото лице на Лъв се изчерви от гняв, рядка и страшна гледка. — Никакви две години за Ровере! Ще постъпиш на наша служба незабавно!

Папата се успокои.

— Виж какво, Микеланджело. Ние сме твои приятели. Ще те защитим пред Ровере, ще ти осигурим нов договор, който ще ти даде повече време и пари. Щом довършиш фасадата на „Сан Лоренцо“, можеш да се върнеш към мавзолея на Юлий...

— Светейши отче, живял съм с тая гробница десет дълги години. В ума ми е изваяна всяка подробност на нейните двадесет и пет статуи. Ние сме готови да изградим предната стена, да излеем бронзовите части, да поставим трите ми големи статуи... — Гласът му ставаше все по-висок, той вече крещеше: — Не бива да ме спирате! Това е решителен момент за мене! Аз имам обучени работници! Ако ми се наложи да уволня хората, да зарежа мраморните късове, пръснати и недовършени... Ваше светейшество, аз ви умолявам в името на обичта, която съм хранил към благородния ви баща, да не постъпвате така ужасно с мене...

Той се отпусна на едното си коляно пред папата, обори глава.

— Дайте ми време да довърша предвидената работа. Тогава ще мога да се преместя във Флоренция и да пристъпя към фасадата спокоен и щастлив. Аз ще създам великолепна фасада за „Сан Лоренцо“, но не бива да ми измъчвате ума и душата!...

Единственият отговор бе натегнатото мълчание, в което Лъв и Джулио, след цял живот близост, само с погледа на очите си споделяха каквото мислеха за този мъчен художник, склонил се пред тях.

— Микеланджело — рече папа Лъв и поклати глава, — ти все още вземаш всичко така... така... черногледо.

— Или не желаеш да създадеш фасада на „Сан Лоренцо“ за Медичите? — попита Джулиано.

— Искам, ваше превъзходителство. Но това е огромно начинание...

— Прав си! — провикна се Лъв. — Трябва веднага да заминеш за Карара, сам да избереш мрамора, да надзираваш лично рязането му. Аз ще наредя на Якопо Салвиати във Флоренция да ти изпрати хиляда флорина за заплащането на блоковете.

Микеланджело целуна пръстена на папата, напусна стаята и слезе по стъпалата на Ватиканския дворец със сълзи, стичащи се по лицето. Придворни, прелати, посланици, търговци, артисти, които се качваха на тълпи по стълбището, за да започнат всекидневното веселие, го гледаха с изумление. Той не схващаше, че го гледат, нито го беше грижа дали го гледат, или не.

Тази вечер, самотен, нещастен, се озова в квартала, където Балдучи някога бе ходил да търси проститутки. Насреща му идваше младо момиче, стройно, с опъната назад руса коса, за да изглежда челото му по-високо, облечено с полупрозрачна блуза, с тежък наниз мъниста на врата, с дълбока вдлъбнатина между гърдите. Той се стресна и за миг му се стори, че е доловил образа на Клариса. Това чувство бързо премина, защото чертите на момичето бяха ъгловати, движенията му груби; но дори и този мимолетен спомен за Клариса се оказа достатъчен, за да събуди у него желание.

— Добър вечер. Не искаш ли да дойдеш с мене?

— Не знам.

— Виждаш ми се тъжен.

— Тъжен съм. Можеш ли да излекуваш тая болка?

— Това ми е занаятът.

— Ще дойда.

— Няма да се разкайваш.

— Но той се разкая още след четиридесет и осем часа.

Балдучи изслуша описанието на признаците и възкликна:

— Хванал си френската болест. Защо не ми каза, че искаш момиче?

— Аз не знаех, че искам...

— Идиот! В Рим има епидемия. Чакай да повикам моя лекар.

— Аз сам се заразих, сам ще се излекувам.

— Не, без живачна мас и серни бани нищо няма да постигнеш. Както го разправяш, трябва да е лек случай, може би ще успееш да се излекуваш бързо.

— Трябва, Балдучи. В Карара не се живее леко.

Апуанските Алпи се очертаваха като тъмна стена през прозореца. Микеланджело намъкна ризата, чорапите и подкованите обувки за планината, напусна квартирата си в задната част на къщата на аптекаря Пелича, спусна се по стъпалата на двора и излезе на Пиаца дел Дуомо, където един търговски посредник и един собственик на каменоломня се плъзнаха край него в тъмнината, загърнати с шалове, вързани около кръста. По дървеното мостче над площада двама свещеници минаха от ризницата към хора на катедралата за ранна литургия. Карара спеше, затворена в подковообразните си стени — каменния полукръг, склучен откъм морето и отворен към стръмния планински склон. Не беше искал да напусне Рим, но това, че се намираше в сърцето на находищата на своя материал, уталожваше болката му.

Стиснал под мишница хляба за обед, той се запъти нагоре по тясна уличка към Порта дел Боцо и през ума му минаха гордите думи на жителите, че „Карара е единственият град в света, който може да си позволи да застеле площадите си с мрамор“. В пепелявосивата светлина виждаше мраморните къщи с изящни мраморни рамки на прозорците и колони, защото всичко, което Флоренция изработва с такова съвършенство от своя пиетра серена, майсторите зидари на Карара правят от мрамора, който докарват от каменоломните горе в планините.

Микеланджело харесваше карарците. Чувствуваше се между тях като свой, защото и сам той боравеше с камък; от друга страна, нямаше никакво съмнение, че не беше срещал по-саможив, по-недоверчив и по-затворен народ. Те отказваха да се причислят към южните си съседи тосканците или към северните си съседи лигурийците: малцина напускаха тази планинска област, никой не се женеше извън пределите ѝ; момчетата отиваха на каменоломните с бащите си, щом навършеха шест години, и ги напускаха едва със смъртта си. Никакви земеделци не можеха да носят стоката си на карарските пазари освен онези, които са били допускани в стените на града от поколения насам; когато на

някоя каменоломня станеше нужда от нов работник, избираха го от познатите земеделски семейства. Карара и Маса, най-големият от съседните градове, воюваха един срещу друг от незапомнени времена. Дори и най-малките околни селца бяха възпитани в традицията на шовинизма: всяка група държеше за собствената си кула или град и беше против всички други.

Карара произвеждаше само едно нещо: мрамор. Всеки ден карарецът вдигаше очи към вдъхващите вяра бели прорези в планините, тези петна, които приличаха на сняг дори в ослепителния зной на лятото, и благодареше богу за тази прехрана. Те живееха като комуна: когато един преуспяваше, преуспяваха всички; когато един гладуваше, гладуваха всички. Животът им в каменоломните беше толкова опасен, че когато се разделяха всеки ден, не си казваха „Довиждане“, а „Fa a modr“ — „Внимавай, като ходиш“.

Той криволичеше край река Карионе. Септемврийският въздух беше свеж, приятен за изкачване в планината. В краката си виждаше крепостната кула на Рока Маласпина и островърхата камбанария на катедралата, застанала на пост над притисналите се една в друга къщи, заградени от тесните стени, които не са били разширявани от цели столетия. Скоро започнаха да се показват планинските села — Кодена, Мизеля, Бедицано — и всяка купчинка къщи наливаше мъжкото си население и вливаше ручейчета от каменари в общия човешки поток, устремил се нагоре. Тези мъже приличаха на него повече от родните му братя: дребни, жилави, неуморими, мълчаливи, с първичната сила на хора, които обработват неподатлив камък. Метнали „матало“ или куртка на дясното си рамо, те крачеха нагоре през Торано — Говедарника.

Сънят сковаваше езиците им. Когато първата светлина се замержеля отвъд върховете, те заговориха с отсечения, едносричен като удари на чук, сбит карарски език, който Микеланджело трябваше да научи, защото карарският диалект сечеше думите, както длетото отчупва излишните грапавини от каменния блок, и casa (къща) ставаше „ка“, тама ставаше „ма“, brasa (пепел) ставаше „бра“, buscarol (платно) ставаше, „бук“ — бърз, енергичен език, съставен от едносрични думи. Те го питаха за търсенията му на предишния ден в каменоломните на Грота Коломбара и Ронко.

— Намери ли?

- Още не.
- Днес ще има.
- Надявам се.
- Иди в Равачоне.
- Някакви новини?
- Ломят нов блок.
- Ще се опитам.

Бледа, жълта слънчева светлина очертаваше назъбените скали напред. Млечните сипеи от мраморни отломки, хвърляни с векове от „поджо“ или работната площадка, се открояваха като преспи сняг. Бяха вече на хиляда стъпки височина и без усилие минаваха през първобитни дъбови, букови, елхови гори, през бодливи храсталаци, наричани „бакон“, през летни пасища за овце, обрасли с трева, наричани „палери“. Оттатък дърветата и цветята на Сан Пелегрино пътеките прорязваха открити скали с мраморни жили на повърхността.

Потоктът от двеста каменари, бащи и синове, отново се раздели на ручеи, които поеха нагоре по трите главни улея, където всеки си имаше любимо място за работата: Равачоне, включително с каменоломнята Полвачо, Канале ди Фантискрити, разработен от древните римляни, и Канале ди Колоната. Когато се разделяха, всеки промърморваше:

- Fa a modr, внимавай, като ходиш.
- Se Dio'I vora', с божията воля.

Микеланджело продължи с една група към Полвачо, където беше намерил най-хубавия си мрамор за гробницата на Юлий преди единадесет години. Полвачо, в самия край на Поджо Силвестро, даваше хубав бял мрамор за статуи, а в околните каменоломни Баталино, Грота Коломбара и Ронко вадеха обикновен мрамор с напречни жилки. Когато слънцето надзърна през Монте Сагро, те стигнаха на работната площадка, почти на една миля височина, където работниците хвърлиха куртките си и едва сварили да хванат чука, заработиха. Катерачите на каменоломните се спуснаха с въжетата си от урвите горе да почистят издатините от хлабави камъни и увиснали на няколкостотин стъпки във въздуха, закъртиха със своите секачи и резци, за да запазят работещите долу от падащи парчетии.

Собственикът на каменоломната, наричан Бурето поради огромния си кръгъл торс, сърдечно поздрави Микеланджело. При все

че беше неук като своите работници, общуването с купувачи от Англия, Франция, Германия и Испания го беше научило да говори с почти пълни изречения.

— О, Буонароти, днес пипнахме големия ти блок.

— Да се надявам.

Бурето го хвана под лакътя и го поведе към мястото, където нахиснати във вода дървени клинове са били набити в нарез с формата на буква „V“ и при естественото си набъбване бяха направили цепнатина в яката мраморна канара, която каменарите нападаха сега с лостове и бойни чукове, и вкарваха клиновете все по-дълбоко, за да изкарат мрамора от леглото му. Понеже мраморът се ломи вертикално, те изтласкваха най-горните блокове. Надзирателят се провикна: „Пада!“ Работниците, които режиха блокове с триони с помощта на пясък и вода, избягаха на края на работната площадка. Най-горният блок се откъсна от мястото си с трясъка на падащо дърво, стовари се със страшна сила на равната площадка долу и се разцепи по пукнатините си.

Когато пристъпи напред и разгледа огромния ръбест блок, Микеланджело остана разочарован. Тежки дъждове, просмукали се през тънкия слой пръст, покривала мрамора цяло хилядолетие, бяха размили достатъчно химикали, за да изпъстрят с жили чисто белия камък. Бурето, който стърчеше пред него, беше изсякъл тъкмо този блок с надеждата, че Микеланджело ще остане доволен.

— Чудесна мръвка, а? Бива я.

— Приемаш?

— Има жили.

— Сечението е почти безупречно. Искam съвсем безупречно.

Бурето загуби самообладание:

— Ти ни струваш пари. Цял месец вадим мрамор за тебе, а не сме видели нито една-едничка пара!

— Ще ви платя много пари... за мрамор, годен за статуи.

— Господ прави мрамора. Оплачи се на него.

— Първо трябва да се убедя, че няма по-бели блокове зад тия.

— Да не искаш да накълцам цялата планина?

— Ще трябва да похарча хиляди дукати за фасадата на „Сан Лоренцо“. Ти ще получиш своя дял.

Бурето му обърна гръб с намръщено лице и изсумтя нещо, което Микеланджело не можа да разбере, но му прозвуча тъй, сякаш собственикът го нарече крескало. Понеже карарецът не повиши глас, Микеланджело не беше сигурен дали е чул правилно.

Той си взе дрехата и обеда и се запъти към Равачоне по стара козя пътека, която предлагаше не повече от педя сигурна почва при слизането от скалата. Пристигна в каменоломнята към десет часа. На работната площадка двойки работници режиха мраморни блокове с дълги триони, а барди — чираци — непрекъснато сипваха пясък и вода под зъбците. Надзирателят напевно се провикна и каменарите, които разширяваха пролома между пластовете в мраморните скали горе, слязоха в дървената барака на обед. Микеланджело седна с тях на дъска, сложена върху два блока, извади дебелиите си филии хляб, посипани със зехтин, оцет, сол и ким, топна ги в общата кофа с вода и лакомо заяде. Мона Пелича му беше предложила катък за хляба. Но Микеланджело предпочиташе да яде това, което ядяха и каменарите.

Така най-лесно можеше да се разбере с карарците, защото карарците бяха особени. Те гордо казваха за себе си: „Колкото глави, толкова мнения.“ През време на престоя му в 1505 година, когато беше събирал късове мрамор за гробницата на Юлий, бяха го приели със същата сдържаност, с каквато посрещаха всички други чуждестранни скулптори, пристигащи да купят мрамор за поръчките си. Но след като беше прекарал дните си на каменоломните, по усет беше откривал кухините, мехурчетата, жилките и възлите, след като се беше трудил заедно с работните групи при свалянето на двадесеттонните му блокове надолу по стръмните склонове върху кръгли трупчета, без да могат да задържат продълговатия товар с нещо друго освен с няколко въжета, вързани за колове, те повярваха, че той е не само скулптор, но и каменар. Сега, когато дойде пак в Карара, те го приеха като карарец, канеха го в събота вечер в кръчмите, където мъжете се събираха да пият вино „Чинкуетере“, да играят комар на бастони — карти с различен брой тояги — и печелившите, и загубилите да пият след всяка ръка, докато цялата кръчма се опиеше от веселие и вино.

Микеланджело се гордееше, че го приемат на маса, където столовете на играчите се предават от баща на син като семейно наследство. Веднъж видя празна сграда на едно възвишение над града, където пет-шест работилници за мрамор се издигаха край Карионе с

предната си страна открита към реката, и си помисли: „Защо ще се връщам в Рим или Флоренция да вая статуите си, когато тука, в Карара, изглежда по-скоро естествено, отколкото странно, човек да иска да посвети целия си живот на скулптурата?“ Тука, в Карара, имаше вещи смоделатори — хора, които грубираха мрамора по модела — и никога нямаше да му липсват опитни помощници. Когато минаваше през Флоренция или Рим след цял ден настървено ваяне, той ставаше предмет на любопитство, ако не и на присмех. Тука нито изглеждаше, нито се чувствуваше по-различен от всички други мъже, които се връщаха у дома си от каменоломните или работилниците за мрамор. Тука беше в естествената си среда.

В Равачоне той преживя второто разочарование тази сутрин: по новия къс, изтръгнат от бялата планинска стена и паднал долу на работната площадка, се виждаха леки пукнатини. Не можеше да го използва за някоя от исполинските си фигури.

— Чудесен блок! — каза навъртащият се наоколо собственик. — Купуваш ли го?

— Може би. Ще се помъча.

Макар и да беше отговорил учтиво, лицето на собственика замръзна в мрачно изражение. Микеланджело тъкмо се канеше да продължи към следващата каменоломня, когато чу да ехти из долищата звук на рог, идващ откъм Грота Коломбара, през няколко била. Каменарите замръзнаха кой както стоеше. Сетне оставиха сечивата, метнаха куртките си на дясното рамо и безмълвно заслизаха по пътеката.

Един от тях е бил ранен, може би убит. Всеки каменоделец в Апуанските Алпи биеше един час път надолу до селото си, за да дочака там вестта за съдбата на своя другар. Те нямаше вече да похванат никаква работа до следващата утрин, а дори и тогава, ако им се наложеше да отидат на погребение.

Микеланджело слезе по пътеката край реката, загледа жените, които перяха дрехи в бяла като мляко вода от работилниците за мрамор, които хвърляха праха и парчетиите в потока. Той обиколи до долната част на града, стигна Свинския пазар и влезе в двустайното си жилище в задната половина от къщата на аптекаря, разположено между дюкяна и квартирата на семейство Пелича горе. Аптекарят Франческо ди Пелича, петдесет и пет годишен, по-едър от повечето

карарци, беше вторият по образование човек в града, завършил университета в съседния град Пиза. Един от малцината, които са стъпвали извън пределите на Карара, той ходеше, за да купува лекарства от Близкия Изток, и беше видял „Давид“ във Флоренция, както и тавана на Сикстинската капела и „Мойсей“ в дома на Микеланджело в Рим. Микеланджело беше живял в тези стаи и преди; двамата бяха станали приятели. Пелича притежаваше големи каменоломни за мрамор, но въпреки това не използваше приятелството, за да натрапва на Микеланджело производството си.

Пелича беше отишъл да види пострадалия. В Карара имаше доктор, но малцина каменари прибегваха до него поради разсъждението: „Природата лекува, а докторите трупат пари.“ Когато някой се разболееше, друг член от семейството идваше в дюкяна на аптекаря, описваше симптомите и чакаше, докато Пелича приготви лек.

Синьора Полича, гърдеста, енергична, четиридесет и няколко годишна жена, сложи масата в трапезарията, която гледаше към Пиаца дел Дуомо. Беше запазила за Микеланджело малко прясна риба от техния обед. Той тъкмо довършваше супата, когато пристигна лакей от Рока Маласпина с бележка от маркиз Антонио Алберико II Карарски, господар на областта Маса-Карара, с покана Микеланджело да отиде веднага в замъка.

Рока не беше далече, там се отиваше пеша по стръмно нагорнище. Това бе крепостен бастион, който служеше на Карара за опора в планините — противоположната стена на подковообразните укрепления беше непристъпна благодарение на река Карионе под нея. Издигнат в дванадесетото столетие, Рока имаше назъбени отбранителни кули, ров и дебели каменни стени, годни да устоят на обсада: една от причините, поради които карарците мразеха всички другоземци, беше, че са били непрекъснато погазвани в течение на петстотин години. Едва напоследък семейството Маласпина сполучи да затвърди мира. Онова, което по начало е било неугледна крепост, бе превърнато в изящен мраморен дворец с фрески и украса от цяла Европа.

Маркизът го чакаше на горната площадка на величествено стълбище. Още докато разменяха приветствия, Микеланджело не можа да сдържи възхищението си от разкошните мраморни подове и пръстена от колони около стълбището. Маркизът бе висок, изискан, с властен вид, продълговато слабо лице, високи скули и пищна брада.

— Много любезно от ваша страна, че дойдохте, маестро Буонароти — заговори маркизът с ниския си глас на патриарх. — Мислех си, че бихте искали да видите стаята, където е спал Данте Алигиери, когато е гостувал тука на семейството ми.

— Данте е гостувал тука?

— Да. Той е написал в „Божествената комедия“ няколко реда за нашия край. Това е било неговото легло. А ето и плочата със стиховете му:

*Аронт е онзи, който пък без срам
гърба си на корема му опира
и който в планините Луни, там
карарец где реколтата събира,
за свой дом пещерата пригоди,
в морето и звездите да се взира.*

По-късно, в облицованата с ламперия библиотека, маркизът пристъпи към сериозен разговор. Първо той показа на Микеланджело писмо от Мона Арджентина Содерини, която също била родена Маласпина:

Маестро Микеланджело, скулптор, когото съпругът ми дълбоко обича, много честен, учтив и добър човек, с ценни качества, които ни карат да мислим, че няма днес друг в Европа, равен на него, е отишъл в Карара, за да вади известен вид мрамор. Ние горещо желаем да му окажете всякаква възможна помощ и съдействие.

Маркизът загледа Микеланджело.

— Започва да възниква известна неприятност — промълви той.

— Неприятност ли? В какво отношение?

— Спомняте ли си как ви е нарекъл собственикът на каменоломнята?

— Стори ми се, че ми рече крескало. Какво може да значи това?

— На карарски това значи да си недоволен, да не приемаш туй, което ти се дава. Собствениците казват, че вие като че ли сам не знаете какво искате.

— Те са отчасти прави — посърнало призна Микеланджело. — Въпросът е за фасадата на „Сан Лоренцо“. Имам известни подозрения, че папа Лъв и кардинал Джулио са скалпили цялата работа само за да ме откъснат от гробницата на Ровере. Обещаха ми хиляда дуката за покупка на мрамор, но нищо още не съм получил. Затова и аз не съм си изпълнил задълженията: обещах им мащабни модели, а не съм теглил нито една черта, откакто съм напуснал Рим. Човек с неспокоен ум, маркизе, не може да бъде добър художник.

— Мога ли да ви дам един съвет? Подпишете два или три скромни договора за бъдещи доставки на мрамор. Собствениците ще се успокоят. Изглежда, че доста от тях, които са вадели блокове само за вас, се страхуват, че са нарязали прекалено много и може би ще им се наложи да оставят работниците без работа. Тези хорица имат малки

запаси. Боб и брашно, колкото за няколко седмици, ги делят от глада. Заплашите ли малките им възможности, ставате техен враг.

— Възможностите за спасение са много малки. Ще последвам съвета ви.

През следващите седмици той подписа два договора, единия за осем къса мрамор, високи повече от осем стъпки, плюс петнадесет по-малки и предплати сто флорина; след това купи от Манчино, Левака, три къса бял мрамор от каменоломнята му в Полвачо. Двама свидетели подписаха договора на Пиаца дел Дуомо. Напрежението се стопи, когато той обеща на Бурето и Пелича да направи големи откупки, щом пристигнат парите от папата.

Беше разпръснал тревогата на карарците, но не можа да направи същото за самия себе си. При все че наследниците на Ровере се бяха огънали пред настояванията на папата и подписали трети договор, с който още повече се намаляваха размерите на гробницата, а срокът се продължаваше от седем на девет години.

Микеланджело знаеше, че са възмутени. Папа Лъв беше учтиво уверил семейство Ровере, че Микеланджело ще може да продължи ваянето на статуите за гробницата, докато работи и статуите за фасадата, но никой, а най-малко самият Микеланджело не повярва на това обещание. Отсега нататък, докато във Ватикана имаше папа от семейството Медичи, щеше да работи за Медичите. Недовършената гробница беше язва, която разяждаше стените на стомаха му. Себастиано беше обещал да пази грижливо къщата му на Мачело деи Корви, но той все пак се тревожеше за своите статуи и изработените блокове.

Новините от Флоренция не бяха по-весели. Радостта на града от издигането на първия флорентинец в папския сан бе отровена поради това, че изборът костваше на града свободата. Джулиано беше умрял. Републиката беше премахната, избраните съвети разпуснати, конституцията отменена. На флорентинците не се харесваше да бъдат управлявани от двадесет и четири годишния Лоренцо, син на Пиеро, чиято най-дребна постъпка се диктуваше от майка му, римлянката, и от кардинал Джулио. Не помогна за повдигане на духовете и пристигането на Джулио във Флоренция, който дойде, за да засили властта на Медичите. Дюкянът на Буонарото работеше на загуба. Грешката не беше у Буонарото — времената не бяха благоприятни за

ново търговско предприятие. Буонарото имаше нужда от още пари, които Микеланджело не можеше да отдели.

Брат му беше настанил жена си Бартоломеа в семейната къща. Той непрекъснато изразяваше надеждата, че Микеланджело ще я хареса. Била добра жена. Грижила се за Лодовико, когато се разболял, и се справяла с домакинството доста добре само с помощта на възрастната слугиня Мона Маргерита, която гледала Лодовико след смъртта на Превъзходната. Микеланджело разбра, че Бартоломеа няма много привлекателно лице и фигура, но е донесла значителна зестра и е тиха и мила.

„Ще я харесам, Буонарото — увери Микеланджело брат си. — Да се молим само да роди синове. Сигизмондо живее като чергар, Джовансимоне отказва да издържа дори един щурец и единствената ни надежда да продължим името Буонароти е в добрата ти Бартоломеа.“

Лодовико му създаваше напоследък тежки грижи. Беше станал свадлив; обвиняваше Микеланджело, че пилеел средствата си за гробницата на Ровере, без да я довърши; че се нагърбил с фасадата на Медичите без договор или гаранции; че не влагал повече средства в дюкяна на Буонарото; че отказвал да купува все нови и нови къщи във Флоренция и стопанства в околностите, които Лодовико издирвал в течение на дълги месеци. Старецът почти не пропускаше поща, без да предяви искания, упреци и обвинения.

Зимните дъждове превърнаха планинските пътеки в пълноводни речни корита. После падна сняг. В планините замря всякаква работа. Каменарите се затвориха във влажните си студени каменни къщи в полите, за да бъдат колкото може по-на топло и да ядат колкото може по-малко боб и хляб. Микеланджело купи една кола дърва, сложи работната си маса пред огнището и се заобиколи с писма от Бачо д'Аньоло, който щеше да му помогне да направи дървен макет на фасадата; от Себастиано, който му съобщаваше, че десетина скулптори, включително и Рафаел, се мъчат да му отнемат поръчката за фасадата; и от Доменико Буонисени от Рим, честен и способен човек от типа на Якопо Гали, който не жалеше време, за да сключи договор за фасадата и го умоляваше да дойде в Рим, защото папа Лъв крещял и искал да види проектите.

Микеланджело крачеше насам-натам в студената стая, мушнал ръце под мишниците си, за да ги стопли, и си мислеше:

„Трябва да си възвърна това прекрасно чувство, което изпитах, когато Лоренцо Великолепни ме заведе при «Сан Лоренцо» и каза: «Един ден ти ще изваеш фасада, на която ще се възхищава цяла Италия.»“

Той стигна в Рим, когато градът се готвеше за Коледа. Първо отиде у дома си и с облекчение се увери, че всичко е така, както го беше оставил. „Мойсей“ му се видя по-завършен, отколкото си го спомняше. Само да можеше да се измъкне за един месец...

Във Ватикана го приеха сърдечно. Кардинал Джулио като че ли беше станал по-сигурен във властта си върху църквата. Когато коленичи да целуне пръстена на папата, Микеланджело забеляза, че двойната брадичка на Лъв пак се спускаше на талази над яката на хермелиновата му мантия, месестите бузи почти закриваха болнавата уста.

— Радвам се пак да те видя, сине мой — каза Лъв и поведе Микеланджело към папската библиотека.

Приятният мирис на пергаментови ръкописи пренесе Микеланджело в библиотеката в двореца на Медичите; той видя Лоренцо Великолепни да стои и да държи изписан с миниатюри том, подвързан с пурпурна кожа. Яснотата на това видение, сякаш си припомняше сцена, разиграла се едва преди една седмица, а не преди двадесет и пет години, подсили илюзията, че проектира фасадата за Лоренцо.

Той просна листата хартия на писмена маса. Това беше скица на незавършената тухлена зидария на „Сан Лоренцо“, а след това неговата фасада, разделена на два етажа и с кула, долният етаж с отделящ го корниз над трите входа на черквата. От двете страни и между вратите беше нарисувал четири големи фигури, представляващи светиите Лаврентий, Йоан Кръстител, Петър и Павел на приземния етаж; в нишите на втория етаж, по-големи от естествена величина — статуи на Матей, Лука и Марко, а на кулата — Дамян и Козма, изобразени като лекари, което олицетворяваше значението на думата „медици“. Тези девет големи фигури щеше да извае сам той; остатъкът на фасадата беше архитектурен. Деветгодишният план щеше да му даде достатъчно време да довърши и статуите на Юлий. Когато изтечеше договорът, щяха да останат доволни и Медичите, и Ровере.

— Ние сме готови да бъдем щедри — рече папата.

— Но едно нещо трябва да се промени — тихо добави Джулио.

— Какво именно, ваше превъзходителство?

— Мраморът трябва да се вземе от Пиетрасанта. Те имат най-хубавия мрамор за статуи в света.

— Да, ваше превъзходителство, чувал съм. Но няма път.

— Въпрос на труд.

— Казват, че римските строители се опитали да прокарат такъв път и не сполучили.

— Не са се опитали достатъчно усърдно.

По хлътналото мургаво лице на кардинал Джулио се четеше непоклонливо решение. Микеланджело се досети, че се касае за нещо повече от качеството на мрамора. Той обърна въпросително очите си към Лъв.

— В Пиетрасанта и Серавеца ще свършиш по-добра работа — обясни му папата. — Карарците са размирни хора. Те не подкрепят Ватикана. Хората от Пиетрасанта и Серавеца се смятат за верни тосканци. Те са приписали каменоломните си на Флоренция. Така ще се снабдим с най-чистия мрамор за статуи, като платим само за труда.

— Не вярвам, че е по силите на човека да ломи камък в Пиетрасанта, ваше светейшество — възрази Микеланджело. — Блоковете ще трябва да се вадят от отвесни каменни стени, високи цяла миля!

— Ще отидеш до върха на Монте Алтисимо и ще докладваш за положението.

Микеланджело не отговори.

Той се върна в Карара, в стаите си зад аптекарския дюкян на Пелича. Когато Салвиати най-после му изпрати хилядата дуката от папата, избѝ от главата си всички тревоги относно каменоломните на Пиетрасанта и почти като обзет от треска, започна да купува мрамор: от Якопо и Антонио три блока, които бяха изложени на Свинския пазар, седем блока от Манчино. Влезе в сдружение с Раджоне (Разума), за да финансира изваждането на сто товара.

Ето докъде беше стигнал. Отхвърли дървения макет, който беше поръчал на Бачо д'Аньо̀ло, и му заяви, че „изглеждал като детска играчка“. Направи сам нов макет... който не беше по-добър. Плати на Ла Граса, каменоделец на пиетра серена от Сетиняно, да му направи глинен макет... и след това го унищожи. Когато Салвиати му писа от Флоренция, а Буонисени от Рим, че папата и кардиналът били разочаровани, дето още не е излял основите, Микеланджело направи договор с Франческо и Бартоломео от Торано за още пет-десет товара мрамор, въпреки че не беше проектирал нищо освен размерите и формата на блоковете, които искаше да му грубират смоделаторите.

Карарският маркиз го покани една неделя на обед в Рока, поднесе му традиционния карарски сладкиш фокача, направен от пресято пшеничено брашно, яйца, орехи и стафиди. След това попита за плана на папата да открие каменоломни в Пиетрасанта — новина, която беше стигнала тука от Рим.

— Успокойте се, сеньоре — каза Микеланджело.

— Никакъв камък няма да се ломи в тия планини.

След това пристигна хапливо писмо от Буонисени:

Кардиналът и папата смятат, че Вие пренебрегвате мрамора в Пиетрасанта. Те вярват, че го правите нарочно... Папата иска мрамор от Пиетрасанта.

Той не каза никому къде отива, нареди да му приготвят призори кон, с който да отиде надолу по крайбрежния път. Някога Пиетрасанта бе имала доста голямо значение като гранична крепост, но противно на карарците пиетрасантците вече не се заграждаха със стени, които би било безнадеждно да защитават. Къщите им се издигаха около просторен площад, където ставаха пазарът и разните празненства; от западния му край се откриваше разкошна гледка на Тиренското море; пиетрасантските селяни умираха в собствените си легла от неизлечимата болест, наречена старост.

Микеланджело се поспря за миг на сутрешния пазар да си купи портокал. Над него се възвишаваше Монте Алтисимо — по Най-високата планина, наречена така от жителите на Пиетрасанта и Серавеца, защото внушителният ѝ бастيون от отвесни скали с щръкнали в небесата зъбери смаяваше и плашеше онези, които живееха в зловещото му присъствие. Карарците изтъкваха презрително, че Монте Алтисимо съвсем не е най-високата планина; Монте Сагро, Пицо д'Учело и Пизанино над Карара са по-високи. Пиетрасантците обаче им отвърщаха, че карарците може да живеят със своите върхове, да ги изкачват, да ломят камъка им, но Монте Алтисимо е непревземаема. Етруските, тези гении на камъка, и римските войски не бяха покорили неумолимите и проломи и пропасти.

Между Пиетрасанта и планинското градче Серавеца имаше тесен коларски път, използван за превоз на селскостопански произведения. Микеланджело пое нагоре по дълбоко изровената пътека към мястото на крепостта, защитаваща стотината семейства, които обработваха долините и могилите. Тука всичко беше само камък и камък, долепени една до друга къщи около настлан с калдъръм площад. Той си намери стая за през нощта и водач в лицето на снажния млад син на обуцаря. Името му беше Антонио, наричаха го Анто и той притежаваше неимоверно широки бледорозови венци, които се показваха над късите и едри зъби, когато говореше.

— Колко плащаш? Съгласен! Тръгваме, щом съмне.

Те напуснаха Серавеца в непрогледен мрак. През първия час качването по издигащите се предпланини не беше трудно, понеже Анто познаваше местата. Но когато пътеката свърши, наложи се да си отворят път през гъсти храсталаци с ножове, взети от обуцарницата.

Те се катереха право нагоре по мрачни каменни хребети, скални формации, направени сякаш като стъпала за боговете, наполовина пълзяха, наполовина се смъкваха в стръмни долове и едва се опазваха да не се сринат от някоя скала, като се вкопчваха в случайни дървета. Спускаха се дълбоко в проломи, тъмни като дюкяна на Анто в Серавеца, влажни и студени, невидели от векове слънце, след това изкачваха пълзешком следващия хребет, спускащ се пак надолу, а Монте Алтисимо се извисяваше зад него все още на няколко неизмерени по карта мили разстояние.

Малко преди пладне изскочиха на обрасла с храсти издатина. Между Микеланджело и Монте Алтисимо имаше само един остър гребен, а отвъде му клисура в подножието на върха, където им предстоеше да минат през река. Анто измъкна от кожената си чанта два самуна хляб с дебела кора, издълбани в средата и напълнени с риба в доматен сос. Те ядоха, после слязоха в долината пред този предпоследен гребен и си проправиха път към ниска седловина, където каскадата от хребети се снишаваше и откриваше стената на Монте Алтисимо.

Микеланджело седна на голям камък и загледа нагоре към страховитите Алпи.

— С божията помощ и с цялата френска войска би могло да се прокара път дотук. Но как би могъл някой да направи път нагоре по тая отвесна стена?

— Невъзможно. Защо трябва да се опитва?

— За да се вади мрамор.

Анто се вторачи в Микеланджело и замърда от изумление устните си нагоре и надолу по полето на розовите венци.

— Не си казал нито дума за мрамор. Това е щуротия! Никой не сваля блокове оттам.

— Вярно.

— Тогава защо дойде тук?

— За да се уверя. Хайде да тръгваме, Анто. Искам да видя колко хубав е мраморът, който не може да се свали долу.

Мраморът беше не само хубав, той беше съвършен: на повърхността се виждаха жили от най-чист бял мрамор за статуи. Микеланджело намери работна площадка, където бяха копали

римляните, отломки от изваден от тях мраморен блок. След борбата да не се подхлъзнат при изкачването на скалисти клисури и проломи, докато стигнаха границата на снега, и усилията да си проправят остатъка от пътя нагоре с ноктите на ръцете и бомбетата на обувките Микеланджело разбра защо императорите са прибегнали до карарския мрамор за изграждането на Рим. И въпреки това цялото му тяло пламтеше от болезнено желание да посегне с чук и длето към този блестящ камък, най-чистия от всички, които беше виждал.

Вече се мръкваше, когато се върна в Карара. На идване по пътя от Авенца забеляза, че селяните из нивите сякаш не го виждаха. Когато влезе през Портата Гибелина, градските жители пред дюкяните изведнъж добиха зает вид. На Пиаца дел Дуомо купчинка мъже, които си говореха, застанали в тесен кръг, наведоха рамене един към друг, когато той мина край тях. Микеланджело влезе в дюкяна на аптекаря, където Пелича и син му стриваха лекове на мраморна плоча.

— Какво се е случило? Вчера сутринта тръгнах като карарец. Тая вечер се връщам като тосканец.

Пелича не пророни нито дума, докато не изсипа направената смес в кърпата на облечена с черно старица и ѝ пожела едно „*Fa a modr*“.

— Причината е в отиването ви на Монте Алтисимо.

— С други думи, вашите съграждани са възприели римския закон, че обвиняемият е виновен, докато не докаже невинността си?

— Те се подплашиха. Откриването на каменоломни в Пиетрасанта би могло да ги разори.

— Моля ви се, кажете им, че съм се качил на Монте Алтисимо по заповед на папата.

— Те твърдят, че това е ваш почин.

— Мой! Защо?

— Свързват го с искането ви за безупречни блокове; казват, че гласът на Крескалото се чул чак в Рим.

— Но аз закупих карарски мрамор!

— Карарците долавят, че в душата си вие търсите тая „светая светих“, чисто бялото сърце на планината, и че зарад това папа Лъв ви е заповядал да проучите Пиетрасанта: да намерите свършения мрамор, който ще ви задоволи.

За миг Микеланджело не можа да отговори. Той знаеше, че папата и кардинал Джулио си бяха присвоили Монте Алтисимо, че наказват карарците, които са против Ватикана. Но дали карарците не бяха разбрали инстинктивно желанието му? Нито веднъж през изминалите седем месеца, дори след като беше платил хубави пари за блоковете им, не се беше почувствувал убеден, че е осигурил най-добрия бял мрамор за статуи. Дали не беше копнял папата да открие каменоломни в Пиетрасанта въпреки собственото му твърдение, че този подвиг е непостижим?

— Аз ще докладвам на негово светейшество, че никакъв мрамор не може да бъде докаран от Монте Алтисимо.

— Могат ли карарци да разчитат на вас?

— Давам им честната си дума.

— Това ще бъде радостна новина.

Той беше повече развеселен, отколкото огорчен, когато се научи, че Бачо д'Аньоло и Биджо получили петстотин дуката, за да отидат в планините на Серавеца и да подготвят прокарването на път. Микеланджело ги знаеше и двамата: те не можеха да подготвят и едно погребение.

Пролетта беше богата за Карара — много скулптори дойдоха да купуват мрамор и отседнаха в енорийския дом отатък моста срещу катедралата: Бартоломео Ордоньес от Испания, Джовани де Роси и маестро Симони от Мантуа, Доменико Гаре от Франция, дон Бернардино де Кивос, който работеше за Карл V Испански. Микеланджело също се чувствуваше богат, защото Медичите се бяха съгласили да му платят за фасадата двадесет и пет хиляди дуката.

Якопо Сансовино, чирак на стария му приятел от градината на Медичите Андреа Сансовино, пристигнал в Карара един дъждовен подиробед, стоеше гърбом към огъня на Микеланджело и се сушеше. Якопо беше хубав тридесетгодишен мъж с кестеняви коси, който бе взел семейното име на учителя си и като че ли имаше дарба. Микеланджело го беше виждал от време на време в ателието на Сансовино в течение на редица години.

— Якопо, хубаво е да види човек флорентинец. Какво те води в Карара в това лошо време?

— Вие.

— Аз ли? Как така?

— Папа Лъв ми обеща фриза.

— Какъв фриз?

— Ами фриза на вашата фасада, разбира се! Аз му поднесох проекта си и той остана възхитен.

Микеланджело извърна лицето си тъй, че Якопо да не забележи изумлението му.

— Но аз не съм дал указания за никакъв фриз.

— Папата обяви конкурс за всеки, който би искал да вземе участие. Аз спечелих. С една непрекъсната бронзова ивица над трите портала със сцени от живота на Медичите.

— Ами ако твоят фриз не съответствува на моя проект?

— Вие ще си гледате своята работа, а аз моята. Тонът на Якопо не беше дързък, но все пак не търпеше възражения. Микеланджело каза тихо:

— Никога не съм приемал сътрудничество, Якопо.

— Каквото каже Светият отец, това и става.

— Положително. Обаче според моя договор аз съм длъжен да поправа грешките в работата на всеки друг.

— Няма да има никакви грешки. Можете да разчитате на мен. Ако имате неприятности, те ще са с Бачо и Биджо.

— Какво общо имат с това Бачо и Биджо? — Микеланджело усети гърбът му да се схваща.

— Те ще изработят всички орнаменти по камъните и колоните.

Тази нощ Микеланджело не спа. Той слагаше дървета в огъня, крачеше из двете стаи на жилището си и се мъчеше да разгадае дълбините на своята душа. Защо беше оставил да изминат тези месеци, без да направи макет, който папата и кардинал Джулно биха могли да одобрят, без да скицира главните фигури, или да се върне във Флоренция, за да сложи основите? С поддържането на чувството, че се движи, с купуването на стотици късове мрамор си беше създал илюзия за целенасоченост. Посещението на Якопо Сансовино с новината, че фасадата започва да му се изплъзва, доказа, че е грешил. Беше стоял на едно място — един от най-болезнените видове смърт за човек на изкуството.

Нямаше повече време за губене. Понеже трябваше да извае тази фасада, нищо не му пречеше да започне веднага и да я извае цялата: четвъртитите камъни, колоните, корнизите, капителите и светиите.

Той писа в Рим:

Обещавам Ви, светейши отче, че фасадата на „Сан Лоренцо“ ще бъде огледало на архитектурата и скулптурата за цяла Италия.

Микеланджело се върна във Флоренция през пролетта, тъкмо навреме, за да отпразнува раждането на Франческа, дъщерята на Буонарото, която нарече Чека. Той покани приятелите си в къщата на Виа Гибелина на „вин санто“ — свято вино — и сладкиши, след това отиде да купи място на Виа Моца, близо до „Санта Катерина“, където можеше да построи достатъчно голямо ателие, та да може да прибере големите блокове за фасадата и за гробницата на Юлий. Трябваше да преговаря с предстоятелите на Катедралата, които му взеха за мястото триста големи златни флорина, шестдесет повече, отколкото то струваше според сведенията на Микеланджело. Когато протестира, предстоятелят мрачно отвърна:

— Съжаляваме, но не можем да се отклоним от папската була относно продажбите.

— Дайте ми тогава за шестдесетте надвзети флорина това малко парче земя отзад.

— Нима искаш да действуваме против заповедта на Светия отец?

Микеланджело работи няколко седмици, за да довърши проекта, по който щеше да направи дървения макет. Като разшири плана и добави пет полурелефни сцени в квадратни и две в кръгли рамки, той увеличи разноските така, че нямаше да може да извае фасадата за по-малко от тридесет и пет хиляди дуката. Папата му отговори чрез Буонисени, който писа:

Те одобряват новия Ви план, но Вие сте повишили цената с десет хиляди дуката. Дали те са за разширяването на фасадата, или е имало грешка в пресмятанията по предишните Ви планове?

Микеланджело отговори: „Това ще е архитектурното и скулптурното чудо на Италия! Кога ще започнете да ми пращате пари?“ Буонисени писа в отговор:

С парите е трудно, имаме много малко на ръка, но не се съмнявайте, договорът Ви ще бъде подписан. Започвайте веднага да слагате основите. Негово светейшество се тревожи, че още не сте ги изградили.

Якопо Сансовино, уведомен от Ватикана, че на новия макет няма никакъв бронзов фриз, дойде при Микеланджело и подхвана жестока разправия:

— Проклет да е денят, когато сте казали нещо добро за някого на земята!

— Слушай, Якопо, аз дадох висока оценка на твоята работа. Нали се помъчих да ти обясня в Карара...

— Опитайте се да ми обясните, че не признавате никого освен самия себе си. Всичко се свеждаше към това.

— Якопо, да не се разделяме като неприятели. Обещавам, че ще ти помогна да получиш поръчка. Тогава ще разбереш, че едно произведение на изкуството не бива да бъде сборно; то трябва да се отличава с органичното единство, създадено от ума и ръцете на един човек. Всичко друго е ливорнийска рибена яхния.

Лодовико избра тъкмо това време, за да го упрекне, че не му позволява да тегли от спестяванията, пазени от „спедалингото“ на „Санта Мария Нуова“.

— Татко, ако не спреш това вечно заяждане, в къщата няма да има място за двама ни.

Привечер Лодовико изчезна, стаята му беше празна. На другата вечер Буонарото се завърна с новини: Лодовико разправял на всички, че бил изпъден от собствения си дом.

— Къде се е настанил?

— В селската колиба зад къщата ни в Сетиняно.

— Веднага ще му изпратя бележка.

Той седна на кръглата като баница работна маса на Лодовико, която изглеждаше не на място в тази строго четвъртита стая, и написа:

Скъпи татко, както чувам, ти се оплакваш от мене и разправяш, че съм те изпъдил от къщи. Чудно ми е, защото

съм напълно сигурен, че от деня на раждането досега в ума ми никога не се е таила мисъл, било голяма, било малка, която да е била насочена против теб. Всяка работа, за която съм се залавял, е била приемана от мен поради обичта ми към теб... и ти знаеш, че всичко, което притежавам, съм дал на теб.

Ти и твоите синове ме познавате от тридесет години и много добре разбираш, че винаги, когато съм могъл, съм мислил и действувал за ваше добро. Как можеш да ходиш и да разправяш, че съм те изпъдил от дома? Нима не виждаш какъв ме представяш пред хората?... Само това ми липсваше, за да се попълни числото на неприятностите! Добре ми се отплащаш!

Но така да бъде: готов съм да приема положението, че не съм ти донесъл нищо друго освен срам и позор... Умолявам те да ми простиш, макар и да съм негодник...

Лодовико се върна на Виа Гибелина и му прости. Флоренция беше потисната; всички, които обичаха удоволствията, се бяха преместили в двора на папа Лъв в Рим. Безрадостното настроение на самия Микеланджело се изостри още повече, когато се научи, че картонът му за „Къпещите се“ изчезнал.

— „Унищожен“ не би била напълно правилна дума — мрачно каза Граначи. А изпоначертан, изподраскан, похабен, нарязан на парчета, откраднат.

— Но как? Той принадлежеше на Флоренция. Защо не е бил пазен.

Граначи му разправи подробностите. Картонът бил изпратен в „Залата на папите“ близо до „Санта Мария Новела“, после в горната зала в двореца на Медичите. Стотина художници, минаващи през Флоренция, работили пред него без всякакъв надзор, някои изрязвали отделни части, за да ги вземат със себе си. За врага му от скарването зарад Перуджино, скулптора Бачо Вандинели, се смятало, че си присвоил доста изрезки. Единствените фрагменти, останали във Флоренция, били откупените от приятелите му Строци.

— Сега съм като Леонардо — навъсено забеляза той. — Картонът ми е загинал. Също както бронзовата ми статуя на Юлий.

— Единственият, който можеше да сложи някакъв ред в тревогите му беше игуменът Бикиелини, тъй стар и немощен сега, че лежеше прикован на одъра в манастира „Санто Спирито“.

— Помъчи се да си представяш целия си живот като една цялост, а не като редица нямащи нищо общо един с друг фрагменти — посъветва го отецът. — По този начин всеки период се поражда от предишния и ще знаеш, че ще дойде и друг.

Микеланджело се съсредоточи върху фасадата, изработи солиден макет, изряза колоните, украси капителите, издълба нишите, в които щяха да стоят мраморните му статуи, направи восъчни фигури, които да представляват бъдещите скулптури. Папа Лъв подписа договор за четиридесет хиляди дуката: пет хиляди годишно в течение на осем години, четири хиляди веднага за разноси и безплатно жилище близо до черквата „Сан Лоренцо“. Обаче...

— Негово светейшество желае всичко, което ще се прави на фасадата на „Сан Лоренцо“, да се изработи с мрамор от Пиетрасанта и никакъв друг.

Той стоеше гологлав в гробищата на „Сан Лоренцо“, слушаше заукойните молитви за игумена Бикиелини и чувствуваше, че е загубил най-скъпия и най-добрия човек на земята. За безгрешния игумен нов период щеше да се породи от предишния: възнаграждаването му на небесата. За Микеланджело, който гледаше как спускат приятеля му в гроба, „другият период, който ще дойде“, можеше да се окаже направо ад.

Един час след завръщането му в Карара на Пиаца дел Дуомо започна да се събира тълпа, която прииждаше от равнините под Свинския пазар, хора идваха надолу по пътя покрай реката Карионе и през Порта дел Боцо или се стичаха от планинските склонове от Торано, Колоната, Форестиери, от каменоломните в Полвачо, Фантискрити, Грота Коломбара, Багалино. Карарците бяха вече няколкостотин, трупаха се все по-нагъсто и по-нагъсто на площада под прозорците на аптекаря и се тълпяха под въздушния мост пред входа на катедралата.

Прозорците в трапезарията на аптекаря стигаха от пода до тавана, а средните два представляваха направо стъклени врати. Макар

и да нямаше балкон, вратите можеше да се отворят; пред тях имаше ниски перила от ковано желязо. Микеланджело стоеше зад дръпнатите пердета на вратите и се вслушваше в глъчката, която ставаше все по-силна, защото все нови и нови каменари нахлуваха на площада. Сетне някой го забеляза зад пердетата. Тълпата се раздвижи. Започнаха да викат:

— Крескало! Крескало!

Микеланджело хвърли поглед към разстроеното лице на домакина, разкъсван от желанието да остане верен на своите хора и на госта.

— По-добре ще е да изляза на площада — заяви Микеланджело.

— Много е опасно. Когато се подплашат, те стават страшни. Може да ви изпотъпчат до смърт.

— Ще трябва да им поговоря.

Той отвори стъклените врати, пристъпи към високите две стъпки перила. Отдолу се надигна вик:

— Кучи сине!

Към него се протегнаха стиснати юмруци. Микеланджело простря ръце и се помъчи да ги умири.

— Твоите честни думи са овчи барбонки!

— За това не съм виновен аз! Трябва да ми повярвате!

— Копеле! Ти ни продаде!

— Не съм ли купил мрамор от вас? Имам да сключвам нови договори. Повярвайте ми! Аз съм карарец!

— Ти си слуга на папата!

— Аз ще пострадам от това повече от вас.

В тълпата настъпи мълчание. Един мъж отпред извика със зле прикрита болка:

— Коремът ти няма да пострада!

Този вик действаше като сигнал. Вдигнаха се стотина ръце. Камъни изпълниха въздуха като градушка. Парчета бял мрамор счупиха едната стъклена врата, после другата.

Голям камък го улучи в челото. Той бе зашеметен: повече от силата на удара, отколкото от болката. По лицето му се проточи струйка кръв. Усети как тя измокри веждата, заобиколи я и се стече в ъгълчето на окото.

Микеланджело не направи опит да спре кръвта.

Тълпата видя случилото се. През площада се понесе глух шум:
— Баста! Стига! Проляхме кръв!

Множеството започна да се разрежда, потоци от хора потекоха покрай катедралата по улиците, по които бяха дошли. За някакви си минути площадът остана безлюден и само белите камъни и счупените стъкла свидетелствуваха за станалото. Микеланджело прокара длан през окото си, загледа потъмнялата лепкава кръв. Беше се наранявал с мрамор и преди: при свирепото дълбане отломки понякога го бяха удряли в лицето и разкъсвали кожата. Но сега за първи път го бяха замерили с камък.

Той взе под наем къща откъм морето на площада в Пиетрасанта с гледка към цяла миля широко блато, което щеше да му се наложи да пресече, за да построи пристанище, и задържа възрастната двойка, която притежаваше имота, за да му домакинствува. Кардинал Джулио го бе уведомирал, че ще трябва да добива мрамор и за строежа на „Свети Петър“, и за поправки на Катедралата във Флоренция. Гилдията на сукнарите изпращала специалист да му построи пътя.

Беше март, пред него имаше към шест месеца хубаво време, докато снегът и ледът затворят планините. Ако успее да започне свалянето на мраморните колони от каменоломните на брега към октомври, задачата му ще бъде изпълнена... ако успее изобщо да пристъпи към нея! Ще нареди да пренесат първите блокове във Флоренция, където ще прекара зимата и ще ги вае. Щом пак се запролети, един надзирател и група работници ще може да се върнат да продължат работата на каменоломнята.

Той си направи списък на всичко, от което имаше нужда, тръгна за Карара и отиде право към дюкяните над града, извън стените. Влезе в дюкян за конопени изделия, първия от редицата доставчици край реката.

— Трябва ми яко въже.

Собственикът не вдигна очи от стоката си.

— Нямам.

Микеланджело отиде по-нагоре по улицата при един железар. Ковачът ковеше метал върху наковалнята.

— Искам да купя ковашко огнище и желязо на пръчки.

— Свърших ги.

Съседният дюкян за сечива беше най-добрият по тия места.

— Можеш ли да ми продадеш малко кирки, брадви, триони...

— Май не достигат.

Микеланджело отиде в планините да потърси собствениците, с които беше сключвал договори и на които беше плащал големи суми пари.

— Ела при мене в Пиетрасанта, Левак.

— Имам голям договор. Не мога да напусна.

По-нататък се опита да придума Разума:

— Дай ми твоя надзирател за шест месеца. Ще ти платя двойно.

— Не мога без него.

Микеланджело се качи по-нагоре, запъти се към далечните каменоломни, където работниците образуваха собствени задруги, отделно от карарците.

— Ела да работиш на моята каменоломня вместо на твоята. Ще ти дам същата печалба, а отгоре на това договор за блоковете от твоята каменоломня идущата година. Какво ще кажеш?

Очите на собственика заблестяха при мисълта за извънредните пари, но въодушевлението му бързо угасна.

— Не искам да надуват рога за мене.

Понеже не му провървя на каменоломните, той бързо слезе по пътеката в града, влезе в къщата на аптекаря през градината отзад и потърси приятеля си.

— Цял живот сте наемали и обучавали надзиратели. Изпратете ми един човек. Имам нужда от помощ. Всички други ми отказаха.

— Зная — печално отвърна Пелича. — Аз съм ваш приятел. Приятелите не бива да се изоставят.

— Значи, ще ми помогнете?

— Не мога.

— Искате да кажете, че не желаете.

— То е едно и също. Никой няма да дойде. Те държат на задругата си. Това е най-страшната опасност, пред която се е изправяла нашата община, откакто ни прегази френската войска. Ами тоя дюкян? Все едно, че някой е изписал с пепел знака на чумата върху вратата. Моля ви да ми простите.

Микеланджело извърна очи настрана.

— Грешката беше у мене, че дойдох.

Капнал от умора повече, отколкото след двадесет часа ваяне, той мина още веднъж през настланите с мрамор улици, край домакини, загърнати с шалове, и отиде в Рока Маласпина. Маркизът беше не само собственик на голяма част от Карара, но и единственият управник на княжеството. Неговата дума беше закон. Маркизът го посрещна със сериозен, но не враждебен вид.

— Папата е безсилен тука — обясни той. — Светият отец не може да принуди хората да вадят мрамор от планината. Дори и да отлъчи от църквата цялата област. — Тогава трябва ли да разбирам, че и вие не можете да им заповядате да ломят камък за мене?

Маркизът едва забележимо се усмихна.

— Умният владетел никога не заповядва нещо, за което знае, че няма да бъде изпълнено.

В стаята настъпи мъчително мълчание, докато един слуга не влезе да поднесе вино и пасмата — кифлички, великденски специалитет.

— Маркизе, аз съм платил хиляда дуката за мраморни блокове, които са още на каменоломните. С тях какво ще правя?

— Включено ли е в договора мраморът да бъде превозен до брега?

— Да, включено е.

— Тогава можете да бъдете сигурен, че ще бъдат доставени там. Ние изпълняваме договорите си.

Блоковете и колоните бяха свалени от планините с каруци за мрамор с тежки камъни, закачени за задните колелета вместо спирачки. Но когато ги докараха на брега, карарските лодкари отказаха да ги превозят до Флоренция.

— Не е в договора.

— Знам. Готов съм да платя много добре. Искам да ги закарате до Пиза, а после нагоре по Арно, докато не е намаляла водата.

— Няма лодки.

— Вашите гемии стоят тука без работа.

— Утре са заети. Няма време.

Микеланджело изруга, качи се на коня си и измина дългия и труден път през Специя и Рапало до Генуа. Тука имаше предостатъчно собственици на кораби, жадни за работа. Те направиха сметка колко гемии ще бъдат необходими. Микеланджело предплати, уговори се да се срещне с тях в Авенца, за да ръководи товаренето.

На третото утро, когато гемииите от Генуа се показаха на хоризонта, карарска гребна лодка излезе да ги посрещне. Микеланджело чакаше на брега и се ядосваше, че се бавят. Най-после гребната лодка се върна и докара генуезкия капитан. Той хвърли

поглед към блоковете и колоните на Микеланджело и процеди през зъби:

— Не можем да ги вдигнем. Много са големи. Микеланджело пребледня от ярост:

— Аз ви казах броя, тежината и размерите. — Много са.

Капитанът хвърли на Микеланджело кесия с пари и си отиде с гребната лодка. Карарците стояха на брега с безизразни лица, сетне се обърнаха и поеха нагоре по дългата равнина.

На другия ден Микеланджело отиде надолу по брега до Пиза. Когато се приближи до града и видя кулата, навела се на фона на синьото небе, той си спомни първото си идване тука с Бертолдо, когато бе петнадесетгодишен и учителят му го заведе в Кампосанто, за да докаже, че не е копирал древната римска „Битка на кентаври“. Сега беше на четиридесет и три. Нима само двадесет и осем години се бяха минали, откакто беше проучвал великолепните скулптури на Николо Пизано в Баптистерията? Колкото по-дълго живееше, толкова повече се отдалечаваше от най-строгото наставление на Бертолдо: „Трябва да създадеш цялостно творчество от велики творби.“

— Как? — уморено се питаше Микеланджело.

Той намери капитан, комуто можеше да има вяра, даде му капаро и се върна в Пиетрасанта. Корабите не дойдоха в уречения ден... нито на следващия... нито на третия ден. Той и скъпите му, строго подбирани блокове бяха изоставени. Как ли щеше да ги извози от карарския бряг?

Не знаеше къде още да се опита. Трябваше да открива каменоломня. Налагаше се просто да ги остави там. Сетне можеше да се опита пак.

Каменоделците на пиетра серена от Сетиняно знаеха, че каквато слава и да е постигнал, Микеланджело е платил за нея много скъпо. Не му завиждаха, когато гледаха мършавата му фигура да крета нагоре по пътя. Но щом излезе пред откритата скала, видя ъгловатите пластове на синкавосивия камък, каменарите, работещи на разреза, той се съживи, на лицето му заигра широка усмивка. Долу група работници с бойни чукове разбиваше назъбените блокове на късове, годни за продажба. Беше време за обед; малки момченца пристигаха с тояги на рамо и гърнета с топла храна, закачени на двата края. Каменарите се събраха в устието на пещерата си.

— Някой да знае каменоломня, останала без поръчки — попита Микеланджело. — Бих могъл да взема няколко добри работници в Пиетрасанта.

Те не искали някой да каже, че са отказали на стар свой другар; но каменоломните работели, а когато имало работа, никой не можел да напусне.

— Това е много хубаво! — възкликна той. Но се въздържа да добави: „Ала не за мен.“ — Мислите ли, че бих могъл да се опитам другаде по тия места? Зад двореца на Пити? В Прато?

Каменарите мълком се спогледаха.

— Опитай.

Той се отби на други кариери, една каменоломня за пиетра дура, Кава ди Фосато, Коверчано, каменоломнята за пиетра форте в Ломбрелино. Хората работеха; нямаше никакво основание да напуснат своите домове и семейства; страхуваха се от планините над Пиетрасанта. Обзет от отчаяние, той се затътри обратно в Сетиняно при Тополино. Синовете поддържаха работилницата, а седем различни внуци от седемгодишна възраст нагоре учеха занаята. Бруно, най-старият брат, с ниско остригана, прошарена коса, сключваше договорите; Енрико, средният, обучен от дядото за най-фината работа — колони и изваяни като дантела прозорци, — беше художникът на триото; Джилберто, най-неуморният, скосяваше и одялваше с бързината на трима каменари. Това беше последната му възможност: ако неговите приятели Тополино не пожелаеха да му помогнат, никой нямаше да пожелае. Той им описа подробно положението си, без да пропусне нито една трудност или опасност.

— Би ли могъл някой от вас да дойде? Трябва ми доверен човек.

Микеланджело сякаш чуваше как тримата безмълвно се съветват. Най-после очите на всички се устремиха към Бруно.

— Не можем да те оставим да си отидеш сам — бавно заговори Бруно. — Един трябва да дойде.

— Кой?

— Не Бруно — каза Енрико; — има договори за сключване.

— Не и Енрико — каза Джилберто; — само той се занимава с окончателна обработка.

Двамата по-стари братя погледнаха Джилберто и казаха в един глас:

— Оставаш ти.

— Да, оставам аз. — Джилберто почеса рунтавите си гърди и погледна Микеланджело. — Аз съм най-несръчен, но най-силен. Ще ти свърша ли работа?

— Ще свършиш. Аз ви благодаря.

— Недей забърква благодарност в семейната чорба — отвърна Енрико, който беше усвоил от дядото не само неговата сръчност в работата, но и запаса му от народни поговорки.

През следващите дни Микеланджело събра работници: Микеле, който беше работил при него в Рим, тримата братя Фанчели — Доменико, дребен човечец, но добър скулптор, Дзара, когото Микеланджело познаваше от години, и Сандро, най-младия. Съгласи се да дойде и Ла Граса от Сетиняно, зидарят, който му беше правил модел, а също и неколцина различни каменари, съблазнени от двойната надница, която им предложи. Сърцето му се сви, когато ги събра, за да им даде упътвания относно тръгването с наетата от него каруца на другата сутрин: дванадесет каменоделци. Нито един каменоломец! Как можеше да се нахвърли срещу една непокорена планина с тези неопитни работници?

Когато си отиваше замислен у дома, той мина край група каменари, които настилаха Виа Сант Еджидио с нови блокове. Сред тях с изумление видя Донато Бенти, ваятел на мрамор, който беше успешно изпълнявал поръчки във Франция.

— Бенти! За бога, какво правиш тука?

— Бенти, макар и едва тридесетгодишен, имаше старешки вид по рождение; под очите му се спущаха морави торбички, бръчките на спаруженото му лице се събираха на брадичката в истинска мрежа от кръстосани щрихи. Държането му беше сериозно. Той закърши ръце в безмълвна молба, сетне отговори:

— Правя малки скулптури, по които да стъпват хорските крака. Но с колкото и малко храна да се задоволявам, все пак трябва да ям по нещичко от време на време.

— Аз мога да ти плащам повече в Пиетрасанта, отколкото изкарваш на улицата. Какво ще кажеш? Ти ми трябваш.

— Аз ти трябва? — повтори Бенти и запремига с бухалските си очи, сякаш не можеше да му повярва. — Това са май най-прекрасните думи в италианския език. Ще дойда.

— Добре. Ела на съмване при къщата ми на Виа Гибелина. Ще пътуваме с каруца четиринадесет души.

Тази вечер Салвиати дойде в дома на Микеланджело със сивоок мъж с оредяла коса, когото представи като Виери, седми братовчед от второ коляно на папа Лъв.

Виери ще дойде с вас в Пиетрасанта като ваш домакин. Той ще се грижи за прехраната, припасите, превоза и ще води сметките. Гилдията на сукнарите ще му плаща заплата.

— Тъкмо се тревожех кой ще се занимава с цифрите. Салвиати се усмихна:

— Виери е художник в счетоводството. Книгите му ще бъдат балансирани със същото съвършенство, с каквото е балансиран вашият „Давид“, и всичко до сетната пара ще стои на мястото си.

Виери заговори с приглушения глас на човек, който няма особен вкус към думите:

— Господари са колоните от цифри... докато се балансират. Едва тогава те ми се покоряват.

В края на краищата това бе щастливо тръгване, защото снаха му Бартоломеа роди здраво момченце, което кръстиха Симоне: най-последното името Буонароти-Симони беше осигурило съществуването си и занапред.

Виери, Джилберто Тополино и Бенти се настаниха при него в Пиетрасанта и Виери взе една от спалните за своя канцелария. След това Микеланджело намери по-голяма къща в Серавеца за останалите девет работници. Той набеляза най-благоприятния път към бъдещите каменоломни и постави на работниците задачата с кирки и лопати да прокарат нагоре пътека, по която магарета биха могли да носят припаси. Голям брой млади селяни дойдоха да работят под надзора на Анто и развъртяха буйни чукове, за да разкъртят планинския камък и да проправят издатина, безопасна за минаване. Когато стана явно, че единственият ковач в Серавеца не може да задоволи нуждите им, Бенти изпрати да повикат кръстника му Ладзеро, набит мъж без врат и с гърди на бик; той уреди ковачница, която да обслужва и каменоломнята, и пътя, и където да се изработват специалните, подсилени с желязо каруци за превозване на мрамора долу до морето.

Микеланджело, Микеле, Джилберто и Бенти отидоха да правят издирвания и намериха няколко пласта пъстър мрамор в по-ниските

части на Монте Алтисимо; а после, когато до върха оставаше само една издадена канара, откриха под повърхността пласт от чист мрамор за статуи, изумително кристално бял, безупречен по цвят и строеж.

— Вярно е! — извика Микеланджело на Бенти. — Колкото е по-висока планината, толкова по-чист е мраморът.

Той повика работниците си и накара хората на Анто да помогнат да издълбае равна площ на върха, откъдето биха могли да ломят мрамора. Пластът отиваше надълбоко, плътен и бял, цяла мраморна канара за вадене, малко потъмнял отгоре от сняг, вятър и дъжд, но под този външен слой той беше самата чистота.

Едничкото, което ни остава сега — възкликна Микеланджело възторжено, — е да къртим огромните блокове, които лежат тука от сътворението на света!

— И да ги смъкнем от планината — добави Бенти, загледан пет-шест мили надолу, край Серавеца и Пиетрасанта, към морето. — Искрено казано, пътят ме тревожи повече, отколкото мраморът.

Първите седмици на ломенето бяха загубено време. Микеланджело показваше на работниците как карарците набиваха наикснати клинове по дамарите и пукнатините, как клиновете набъбваха и мраморът се цепваше и как след това го изкъртваха с исполински лостове. Но мраморът и тези, които го ломят, са като влюбените, те познават един у друг всяко настроение, влечение и готовността за съпротива или отстъпление. Мраморът винаги е бил темпераментната царица на твърдите планински породи и все пак най-лесно трошлив поради своята крехкост — своенравна скъпоценност, изискваща обич и нежност.

За всичко това сетинянските каменоделци нямаха никаква представа. Не го разбираха и Бенти, и Доменико, макар че бяха ваяли статуи. Микеланджело се учеше от опита и грешките, като се осланяше много на няколкогодишните си наблюдения върху работата на карарците с блоковете, и се мъчеше да усвои изкуството на цели поколения за няколко месеца. Неговите каменоделци полагаха върховни усилия, но правеха грешки. Пиетра серена, върху който бяха научили занаята, беше безкрайно по-издръжлив. Те нямаха подготовката за работа с „блестящия камък“; нямаше да има никаква разлика, ако беше довел десетина дърводелци или ковачи.

Като надзирател, Джилберто Тополино представляваше цял вулкан от енергия: хвърляше се, мятеше се, нападаше ожесточено планината, караше другите да работят със страхотен устрем, но Джилберто знаеше само как да оформя за строеж късове пиетра серена, стиснати между колената. Природата на мрамора го вбесяваше с безочливата си неподатливост, когато би трябвало да бъде трошлив като захар, а се разпадаше на зрънца под шкарпела и шилото му, когато би трябвало да притежава твърдост.

Снажният Ла Граса се оплакваше:

— Все едно, че работиш на тъмно!

След като поработиха една седмица по-долу, върху излязъл на повърхността пласт, където Доменико каза, че намерили нещо хубаво, те изрязаха блок, който се оказа изпъстрен с кръгове от тъмни жили, негоден за нуждите им.

Виери излезе прекрасен домакин, намираще храна и припаси на възможно най-ниски цени, спестяваше всички излишни разноски. Можеше да покаже разписка за всяка похарчена пара, но в края на месеца безупречните сметки не представляваха голяма утеха за Микеланджело. Той още не беше добил нито за един дукат годен за работа мрамор.

— Ето, виждате, Буонароти, моят баланс е идеално точен — каза Виери.

— Но колко мрамор мога да сложа аз срещу вашите сто и осемдесет дуката?

— Мрамор ли? Моята работа е да държа сметка къде отива всяко петаче.

— А моята е да държа сметка колко мрамор съм добил срещу разноските.

Наближаваше вече юни. Гилдията на сукнарите още не беше изпратила надзирател за прокарването на пътя. Стръмният терен и фактът, че в по-голямата си част пътят трябваше да се прореже през масивни скали, караха Микеланджело да вярва, че ако не го започнеха незабавно, нямаше да могат да го завършат, преди зимните бури да прекъснат работата. Най-после строителят пристигна: Бока, Устата, неграмотен работник по пътищата на Тоскана на младини, който бе имал достатъчно енергия и амбиция да се научи да чертае карти, да командува хора и най-после да сключва договори за строеж на пътища

между земеделски селца. Гилдията на сукнарите беше избрала Бока, този звероподобен човек, космат от черепа до пръстите на краката, поради славата му, че изпълнявал договорите в рекорден срок. Микеланджело показа на Бока чертежите си за проектирания път.

— Аз сам виждам планините — прекъсна го Бока. — Където намеря хубаво място, ще построя хубав път.

Бока се беше добре обиграл. За десет дена той начерта най-простия възможен път до подножието на Монте Алтисимо. Единствената беда беше, че пътят не отиваше към онези места, където се намираше мраморът. След като свалеше на ръка двадесеттонните си блокове по клисурите на Монте Алтисимо, Микеланджело все още щеше да е на значително разстояние от пътя на Бака!

Той настоя Бока да го придружи до най-високите каменоломни, Пола и Винкарела, след това надолу по клисурите, които трябваше да използва за смъкване на блоковете си.

— Виждаш ли, Бока, че никога не бих могъл да докарам моите блокове до твоя път?

— Аз получих договор да строя до Монте. Дотам и строя.

— Каква полза ще има от пътя, ако не мога да прекарам мрамора?

— Моята задача е пътят, а твоята — мраморът.

— Но на другия край на твоя път няма нищо друго освен мрамор! — извика Микеланджело вбесен. — Каруците ще бъдат запрегнати с по тридесет и два вола... няма да превозваме сено! Трасето трябва да мине по най-удобния път от каменоломните. Ей така, например...

Когато беше възбуден, Бока дърпаше с два пръста дългите косми, които стърчаха от ноздрите и ушите му; той хвана кичур черни влакна с палеца и показалеца и ги заопъва надолу.

— Или ти строиш, или аз строя! Не и двамата! Нощта беше топла, звездите висяха ниско над морето като блестящи гроздове. Микеланджело извървя няколко мили на юг по крайбрежния път през спящи села, докато се бореше с неразрешимата си задача. За какво ли щеше да служи пътят, ако по него не можеше да се извозва мраморът му? Нямаше ли да сметнат, че е негова грешката, ако не сполучи да смъкне колоните до морето? Пътят на Бока щеше да е негоден, защото не водеше никъде! Какво да прави с тоя човек?

Можеше да се оплаче на папа Лъв, на кардинал Джулио, на Салвиати, да поиска да му изпратят друг строител. Но какво му гарантираше, че вторият предприемач щеше да избере трасето, което сам той смяташе за най-добро? Папата можеше дори да каже, че вината е в неговата нетърпимост, дето не можел с никого да се разбере.

Каква друга възможност имаше?

Трябваше да прокара пътя сам!

Измъчен стон раздра топлия нощен въздух. Микеланджело се огледа и видя само тъмното блато между себе си и морето. Как може да се нагърби със строежа на път в една от най-дивите местности в Италия? Никога не е строил пътища. Той е скулптор. Какво разбира той от такива неща? Това ще го изложи на смазващи изпитания. Това значи да събере и надзирава още една работна група, която ще засипва блатото, ще сече дървета, ще пробива проход през масивни стени от скали. Знаеше какво щяха да кажат папа Лъв и кардинал Джулио — същото, което беше казал папа Юлий, когато с такова ожесточение се бори против изписването на свода в Сикстинската капела, а след това изработи план, който учетворяваше работата му.

Беше извикал на Лъв и Джулио:

— Не съм каменар!

Сега искаше да стане инженер.

Лъв щеше да възкликне:

— Как да те разбере човек?

Това беше въпрос, на който не можеше да отговори. При все че още не беше извадил дори и един годен за работа блок за основи, беше видял великолепната плът на Монте Алтисимо. Знаеше, че в края на краищата ще лопне този мрамор за статуи. Когато започнеше, трябваше да има подходящ път.

Не бяха ли го научили годините, че един скулптор трябва да бъде и архитект, и инженер? Щом е съумял да извае „Бакхус“, „Пиета“, „Давид“, „Мойсей“, щом е могъл да проектира мавзолей за папа Юлий и фасада за „Сан Лоренцо“, защо пет мили път да бъдат по-трудни?

Той използва коловозите от селските каруци до Серавеца, изви на север от селото, за да избегне реката Веца и пролома, след това трасира пътя направо към Монте Алтисимо въпреки огромните канари, които оставаха точно върху набелязания път. Очерта пътя с колчета нагоре по долината на река Сера до купчинката каменни къщи в Риманьо, прекоси Сера през плитък брод и продължи по контура на брега нагоре по стръмната клисура. На две места предпочете да прибягне до тунели, отколкото да се опита да изкачи стръмен хребет и след това със серпантини да слиза отново в долината. За крайна точка избра място в дъното на двата дола, по които смяташе да свлича блоковете от Винкарела и Пола.

За два дуката купи орехово дърво и накара един майстор на коли от Маса да му направи каруца с две колелета с железни шини, за да извозва ломените камъни до блатото между Пиетрасанта и морето. Направи тъжноликия Доната Бенти надзирател по строежа на пътя от Пиетрасанта до дъното на доловете от Монте Алтисимо; Микеле бе натоварен със запълването на блатото; Джилберто Тополино остана като надзирател на Винкарела, каменоломнята на близо четири хиляди и петстотин стъпки височина в Алпите, на последното място, където имаше възможност да се стъпи над отвесна пропаст и където бяха успели да изкопаят работна площадка за ваденето на мрамора.

Към края на юни Виери се яви при него със сурово лице.

— Ще трябва да спрете прокарването на пътя. Да го спра... но защо?

— Няма повече пари.

— Гилдията на сукнарите е богата. Те плащат разноските.

— Получил съм всичко на всичко сто флорина. Те са похарчени. Ето, вижте колко точни са колоните на равносметката.

— Единствените колонии, които искам да видя, са тия от мрамор. А аз не мога да ги закарам до пристанището без път.

— Съжалявам. Може би парите ще дойдат скоро. Дотогава... — Виери протегна двете си ръце напред с красноречиво изражение на

безсилие: — ... Всичко е свършено.

— Не мога да спирам сега. Използвайте другите ми пари.

— Частните ви пари за мрамор? Не бива да ги харчите за пътя.

— То е все същото. Няма ли път, няма и мрамор. Плащайте разходите от моите осемстотин дуката.

— Но има опасност никога да не си ги получите обратно. По закон вие не ще можете да предявите права срещу Гилдията на сукнарите...

— Аз не мога да предявя права срещу никого — дрезгаво отвърна Микеланджело. — Докато не добия мрамор, Светият отец не ще ми позволи да бъда скулптор. Похарчете за пътя моите пари. Щом Гилдията на сукнарите изпрати средства, ще ми ги върнете.

От зори до зори той сновеше нагоре-надолу по планините, яхнал сигурно стъпващо муле, и наблюдаваше как напредват работите. Бенти бързо прокараваше пътя, само че оставяше най-трудното за края; Джилберто беше очистил пръстта от мраморния пласт на Винкарела и забиваше мокри клинове в пукнатините; местните каруцари стоварваха тонове натрошени камъни в блатото и бавно изграждаха основата на пътя към брега, където Микеланджело проектираше пристанището си. Със сто дълги и горещи летни работни дни пред себе си той смяташе, че до края на септември ще успее да свали от планината и да натовари няколко колони за главните фигури на фасадата.

До юли, според сметките на Виери, беше похарчил над триста от своите осемстотин дуката. В неделя след ранна литургия той седеше с Джилберто на дървените перила на моста Стацемесе, палещото слънце припичаше голите им гърбове, а те се бяха вторачили през селцето Стацема към морето.

Джилберто погледна под око лицето на приятеля си.

— Искам да ти кажа... та да не бъдеш тука, когато си тръгнат...

— Кой откъде тръгва?

Половината работници: Анджело, Франческо, Бартоло, Бароне, Томазо, Андреа, Бастиано. Когато Виери им плати, ще си тръгнат обратно за Флоренция.

— Но защо? — Микеланджело беше поразен. — Те са добре платени...

— Страх ги е. Мислят, че мраморът ще ни види сметката, вместо ние да видим сметката на мрамора.

— Това са глупости! Подхванали сме хубав блок. След една седмица ще го изкараме.

Джилберто поклати глава:

— Показала се е дебела жила. Предната част не струва. Трябва да навлезем по-дълбоко в скалата...

— Как? — изстена Микеланджело. — С пет-шест души работници, които не знаят какво правят?

Джилберто обори глава.

— Прости ми, Микеланджело. Аз не оправдах очакванията ти. От всичко, което знаем за пиетра серена, тука няма никаква полза.

Микеланджело прегърна с една ръка увисналите от отчаяние рамена на Джилберто.

— Ти правиш всичко, каквото можеш. Аз ще намеря нови зидари. Виждаш ли, Джилберто, аз нямам право да зарежа тази работа.

Към средата на септември бяха готови да пробият тунели в трите огромни скали, които подминаха: едната в края на Серавеца, втората веднага след Римањо и последната, където реката пресичаше една стара пътека. Още малко и неговият път щеше да бъде завършен. Беше стоварил в блатото достатъчно камъни, за да запълни Тиренското море, но непрекъснато потъващото и променящо се трасе бе заздравено до морския бряг. Горѐ на Винкарела, макар и да беше му коствало шест извънредни седмици да изсече от планината цялата дебелина на колоната, за да избегне жилата, беше най-после успял да извади великолепен блок. Имаше и една колона на края на работната площадка. При все че някои от новите работници бяха напуснали, загдето ги карал много да работят, Микеланджело беше доволен от постигнатото през лятото.

— Знам, че всичко ти се е видяло безкрайно дълго, Джилберто, но сега, след като сме установили един начин на действие, ще извадим още три или четири колони, преди да ни налегнат дъждовете.

На другата сутрин той започна да смъква исполинската колона в дола, запълнен през тези месеци с мраморни отломки, за да образува гладка основа за хлъзгане. Те вързаха колоната пет-шест пъти през ширината и няколко пъти през дължината и я качиха с лостове на дървени валци, след това с дърпане и теглене я докараха до ръба на работната площадка и я сложиха с единия край над улея. Надолу, по цялата дължина на пътеката, от двете страни в земята бяха забити

гнезда от колове с наклон навън. Единствено с въжетата от колоната, вързани около тези колове, работниците щяха да задържат мраморния къс.

Блокът тръгна надолу, задържан от тридесетина души. Микеланджело подражаваше виковете на карарските каменари — редица проточени или резки ноти — и командуваше работниците, които се занимаваха с валците, да изтичат при задния, когато краят на мрамора минеше през него, и да го слагат отпред и работниците при гнездата от колове, които опъваха въжетата с всички сили, докато колоната се хлъзгаше покрай тях, да изтичат надолу по пътеката до следващите колове, да вържат въжетата и да забавят движението. Минаха часове, слънцето се издигна високо в небето, работниците се потяха, псуваха, напругаха се, оплакваха се, че им премалява от глад!

— Не можем да спрем, за да ядем! — извика Микеланджело. — Няма начин да спрем мрамора. Може да ни се изплъзне.

Колоната се хлъзгаше надолу по стръмния дол, а работниците се напъваха със сетни сили да я задържат, да забавят движението ѝ. Тя пълзеше напред — сто крачки, двеста, триста, четиристотин, петстотин, — измина почти целия склон на Монте Алтисимо, докато късно следобед до пътя оставаха само тридесет и пет крачки. Микеланджело ликуваше: още малко и те щяха да хлъзнат колоната на площадката за товарене, от която щяха да я избутат на специалната каруца, теглена от тридесет и два вола.

Той никога не можа да си обясни как стана нещастieto. Един пъргав момък от Пиза, на име Джино, който местеше напред валците, бе току-що коленичил, за да сложи един от тях под предницата на колоната, когато изведнъж се чу тревожен вик, нещо изпращя и колоната тръгна напред сама.

Хората закрещяха:

— Джино! Бягай! Бързо!

Но беше твърде късно. Колоната мина през Джино, изви към Микеланджело. Той се прехвърли през издатината и се претърколи доста стъпки надолу, преди да успее да се задържи.

Хората стояха вцепенени, а безупречната колона набра скорост, полетя с трясък надолу, удари се в площадката за товарене и се разби на стотици парчета върху пътя.

Джилберто се беше навел над Джино. Кръв обагреше задръстения с мрамор улей. Микеланджело коленичи пред момчето.

— Вратът му е счупен — каза Джилберто.

— Жив ли е още?

— Не. Убит е на място.

Мислено Микеланджело чу скръбния звук на рог да отеква от връх на връх. Вдигна трупа на Джино и се запрепъва слепешката надолу към края на белия улей. Някой докара мулето му до мястото за товарене. Микеланджело се качи, все още с Джино в ръце, а другите поведоха погребалното шествие към Серавеца.

Смъртта на момчето тежеше като камък на съвестта му. Той легна болен от мъка. Проливни дъждове наводниха площада. Всякава работа спря. Виери приключи книгите си. Работниците се върнаха по домовете си. Равносметката на Микеланджело показваше, че е похарчил тридесет дуката повече от осемстотинте, които му бяха предплатени в началото на годината за мрамор. Не беше натоварил нито един-единствен блок.

Едничката му утеха се състоеше в това, че група карарски каменари бяха дошли на погребението на Джино. Аптекарят Пелича хвана Микеланджело под ръка на излизане от гробищата.

— Ние много съжаляваме, Микеланджело. Смъртта на момчето ни накара да се опомним. Ние се отнесохме зле към вас. Но и ние пострадахме от загуба на договори с посредници и скулптори, които чакат да направят покупките си от папските каменоломни.

Сега карарските лодкари щяха да закарат до пристанището на Флоренция блоковете му, които все още лежаха на брега край Карара.

Няколко седмици лежа болен. Бъдещето изглеждаше по-мрачно от куршуменото небе. Беше се провалил в поставената му задача, похарчил предплатените му пари, пропилял безплодно годината. Какво ли ще стане сега? Нито папа Лъв, нито кардинал Джулио бяха много търпеливи спрямо некадърници.

Трябваше късно през октомври да пристигне писмо от приятеля му Салвиати, за да го вдигне пак на крака:

Със съжаление чух, че това нещо толкова много те терзае; в такова предприятие може да ти се случи да се

сблъскаш с много по-лоши злополуки. Повярвай ми, че нищо не ще ти липсва и бог ще те възнагради за това нещастие. Помни, че когато завършиш тази работа, нашият град ще бъде благодарен длъжник на теб и на семейството ти и ще ти бъде вечно признателен. Великите и честните мъже черпят по-голяма смелост от изпитанията и стават по-силни.

Опасението му, че папата и кардиналът може да го осъдят за несполуката, се разпръсна, когато Буонисени му писа от Рим:

Светият отец и негово превъзходителство са много доволни, че има голямо количество мрамор. Те искат с тази работа да се побърза колкото може повече.

Няколко дена след това той отиде самичък с кон до края на своя път, а оттам се качи на Монте Алтисимо до Винкарела. Слънцето беше изгряло, а въздухът напоен с есенни миризми. На каменоломнята намери сечива в дървената барака и с отвесни черти набеляза с чук и тежко длето четирите колони, които трябваше да се изкъртят от планината, щом може да дойде пак с каменари. Той се върна в Пиетрасанта, сложи малкото си лични вещи в едни дисаги и слезе надолу по крайбрежието до Пиза, сетне се запъти по хълмистата долина на Арно и видя Катедралата, която се очертаваше на хоризонта пред него от много мили разстояние.

Флоренция знаеше за нещастieto, но само като злополука, причинила забавяне. Макар че някои от завърналите се работници се бяха оплакали, че ги претоварвал с работа, други пък го хвалеха за бързината, с която прокара път и извлякъл първия мраморен блок, изваден някога над Пиетрасанта. Микеланджело все още беше твърде много разстроен, за да пристъпи дори и към най-простото ваяне, и затова се залови за по-предразполагаща работа — строежа на новото си ателие на мястото, което беше купил на Виа Моца. Този път проектът не представляваше къща с долепена до нея работилница, а

просторно ателие с висок таван и добавени към него една-две стаички за живеене.

Когато планът му стана твърде голям за мястото, той отиде при Фатучи, капелана на „Санта Мария дел Фиоре“, и пак се опита да вземе парчето земя отзад. Капеланът отговори:

— Папата е издал була, която гласи, че всички черковни земи трябва да се продават на възможно най-висока цена.

Микеланджело се върна у дома и писа на кардинал Джулио:

Щом папата издава були, които помагат на хората да крадат, моля Ваше превъзходителство да поръча такава була и за мене.

Кардинал Джулио се посмя, но Микеланджело в края на краищата плати пълната цена за добавъчното парченце земя. Той се впусна в строежа на къщата с ураганен устрем: нае работници, купи дъски и пирони от дърводелеца Пучоне, хоросан от варджията Уголино, керемиди от Мазо, елхови дървета от Капони. Нае селяни да му докарат пясък, чакъл и камък, оставаше на постройката по цял ден да надзирава. Вечерта водеше сметките си със същата точност, с каквато Виери бе водил счетоводството в Пиетрасанта, и отбелязваше имената на свидетелите, присъствували, когато е платил на Талози за слагането на каменните рамки на прозорците, на Баджана за докарването на пясък, на Понти за петстотин големи тухли, на вдовицата от съседната къща за половината от калкана и.

В усилието си поне веднъж да се покаже толкова добър делови човек, колкото биха искали да го видят Якопо Гали, Балдучи и Салвиати, той се зае да води вместо боледуващия Буонарото сметката на скромните доходи от имотите, които бе купувал в течение на миналите години...

Отбелязвам по-долу дохода, който съм имал за три години от стопанството, обработвано от Бастиано, наречен Балена (Кита); стопанство, което купих от Пиеро Тедалди. През първата година: двадесет и седем бъчви вино, осем

бурета зехтин и десет крини жито. През втората година: двадесет и четири бъчви вино, никакъв зехтин, двадесет крини жито. През третата година: десет бурета зехтин, тридесет и пет бъчви вино, дванадесет крини жито.

Зимата беше мека. Към февруари керемидите на покрива му бяха наредени, вратите закачени, рамките на високите северни прозорци сложени, бронзолеярят беше докарал четири бронзови скрипеца за ателието. Микеланджело пренесе пет-шест блока карарски мрамор по девет стъпки за гробницата на Юлий от склада си край Арно и ги изправи, за да може да ги проучи. След като завърши работилницата си, оставаше му само да се върне в Пиетрасанта, да извади колоните, които му трябваха за „Сан Лоренцо“; тогава можеше да се засели на Виа Моца и да прекара години в съсредоточен труд за Медичите и Ровере.

Той не поиска от Джилберто Тополино да отиде пак на каменоломните — това би било несправедливо, — но повечето от другите се съгласиха да дойдат с него, включително и нова група каменари. Без да се страхуват от Пиетрасанта, каменарите смятаха, че щом пътят е завършен и каменоломните открити, най-трудното е вече минало. Той взе със себе си от Флоренция нужните припаси: здрави въжета, бойни чукове и длета. Все още тревожен от необяснимото нещастие, взело живота на Джино, той разработи система от особени железни скоби, които можеше да се забиват в блока, тъй че работниците да държат мрамора с по-голяма сигурност при свличането му по улея. Ладзеро каза, че можел да направи халките в ковачницата си. Микеланджело изпрати Бенти в Пиза да купи от най-доброто желязо, което успее да намери.

С време те щяха да започнат да ломят мрамора от планината отвесно и да оставят блоковете да се търкулват на работната площадка. Папата е бил правилно осведомен: тука имаше достатъчно великолепен мрамор да задоволи света в течение на хиляда години. И сега, след като белите стени бяха открити, а всичката пръст, свободни камъни, боклук и плочник почистени отгоре от двама катерачи, кристалните канари прекрасно се подаваха на ломене.

Микеланджело не се решаваше да сваля колоните по улея без железните скоби, но дошлият на каменоломнята Пелича му препоръча да удвои гнездата на коловете, набити по протежението на дола, да употребява по-дебело въже и да забави движението надолу, като намали броя на валците.

Нямаше вече злополуки. През последните седмици той свали пет прекрасни блока по улея, натовари ги на каруцата и впрягът от тридесет и два вола ги превози по пътя край Серавеца и Пиетрасанта, през блатото до брега. Тук лодкарите докараха ниските гемии близо до брега, напълниха палубите с пясък, докато потънаха ниско във водата; тогава качиха колоните върху натрупания пясък, после измиха пясъка през отворите в борда и мраморните блокове стъпиха здраво на палубата.

В края на април Ладзеро довърши комплекта скоби. Микеланджело, изпаднал във възторг пред красотата на разкошните си бели колони, изпита облекчение, когато добави тази предпазна мярка. И понеже шестата колона беше готова за свличане, той се погрижи железните скоби да бъдат здраво забити, за да държат огромната тежест, благодарение на което можеше да се намали количеството на въжата.

Това подобрение докара провалянето му. На половината път надолу по улея една от скобите се счупи, колоната се откъсна и набра такава скорост, че прескочи брега на улея, с трясък се сгромоляса от най-стръмния склон на Монте Алтисимо в реката и се разби на парченца в каменистото и корито.

Микеланджело се съвзе от обзелото го за миг вцепенение, видя, че никой не е пострадал, и след това разгледа счупената скоба. Тя беше направена от лошо желязо.

Той бързо се качи нагоре покрай улея, взе тежък чук и заудря железните свързки на макарите за вдигане, направени от Ладзеро. Те се счупиха под ударите му като пресъхнала глина. Цяло чудо бе, че всички работници не са били убити дълго преди тази случка.

— Бенти!

— Да?

— Откъде е купено това желязо?

— ... от Пиза... както ми наредихте...

— Аз ти дадох пари да купиш от най-хубавото. В това има толкова желязо, колкото в чирена на един нож!

— Мо... моля да ме извините — препелтечи Доната Бенти, ала аз... аз не отидох в Пиза. Изпратих Ладзеро. Имах му вяра.

Микеланджело се обърна към навеса, където ковачът раздухваше огъня си с духалото.

— Ладзеро! Защо не си купил от най-доброто желязо, както бях наредил?

— ... това беше по-евтино.

— По-евтино? Че ти не ми взе по-малко пари!

Ладзеро сви рамене:

— Е-е-е! Как ли не? Всеки използва случая да спечели някоя пара.

— Някоя пара! Да разбиеш колона, която струва сто дуката! Да изложиш на опасност живота на всеки човек, който работи тука! Как можа да бъдеш толкова... толкова користен?

Ладзеро пак сви рамене; той не знаеше какво значи „користен“.

— Каква е загубата? Една колона! Тука има още хиляда такива като нея. Извади друга.

Веднага щом новината успя да стигне във Ватикана и писмо с наставления да бъде изпратено до лонджата на Гилдията на сукнарите, Микеланджело бе отзован във Флоренция. Един надзирател от Катедралата бе проведен да го замести.

Яхнал коня си, Микеланджело влезе във Флоренция късно подиробед на другия ден. Трябваше веднага да се яви при кардинал Джулио в двореца на Медичите.

Дворецът беше в траур. Мадлен дьо ла Тур д'Оверн, омъжена за Лоренцо, сина на Пиеро, бе умряла при раждане. Лоренцо, който бил болен и станал от легло, за да отиде от вилата на Медичите в Кареджи до Поджо а Каяно, хванал треска и умрял предишния ден. С това беше изчезнал последният законен наследник, водещ потеклото си по мъжка линия от Козимо де Медичи, макар че имаше още двама незаконни Медичи: Иполито, син на покойния Джулиано, и Алесандро, за когото се говореше, че бил син на кардинал Джулио.

Дворецът беше опечален и поради пръсналите се слухове, че разточителствата на папа Лъв са почти разорили Ватикана.

Флорентинските банкери, които го финансираха, бяха сериозно разтревожени.

Микеланджело се преоблече с чисти дрехи, взе счетоводната си книга и тръгна по любимия си път из флорентинските улици: нагоре по Виа Гибелина до Виа дел Проконсуло, покрай Катедралата по Улицата на дините с „Къщата с петте лампи“ отляво, по Виа де Калдераи с нейните медникари и майстори на ризници, през Виа Ларга до двореца на Медичите. Кардинал Джулио, изпратен от Лъв да поеме юздите на управлението, служеше заупокойна литургия в капелата „Беноцо Гоцоли“. Когато службата свърши и всички си бяха отишли, Микеланджело изказа съболезнованията си за смъртта на младия Лоренцо. Кардиналът сякаш не го и чу.

— Ваше превъзходителство, защо ме отзовахте? Само за няколко месеца и деветте ми исполински колони щяха да бъдат на брега край Пиетрасанта.

— Сега има достатъчно мрамор.

Микеланджело се обърка от скритата нотка на враждебност в гласа на кардинала.

— Достатъчно ли?... Не разбирам.

— Ние изоставяме фасадата на „Сан Лоренцо“.

Микеланджело пребледня и си глътна езика.

Джулио продължи:

— Подът на Катедралата трябва да се настеле отново. Тъй като Катедралата и Гилдията на сукнарите са платили стойността на пътя, те имат право върху извадения от тебе мрамор.

Микеланджело се почувствува така, сякаш кардиналът бе прегазил проснатото му тяло с ботуши, покрити с тор.

— Да се настеле подът на Катедралата? С моя мрамор? С най-хубавия изваден досега мрамор за статуи! Защо ме унижавате по този начин?

Кардинал Джулио отговори с леден тон:

— Мраморът си е мрамор. Трябва да се използва за това, за което е нужен в момента. Тъкмо сега Катедралата има нужда от плочи за пода.

Микеланджело стисна юмруци, за да спре да трепери, и загледа прекрасния портрет на Лоренцо Великолепни и брат му Джулиано от Гоцоли върху стената на капелата.

— Има вече почти три години, откакто негово светейшество и ваше превъзходителство ми забранихте да вая гробницата на Ровере. През цялото това време не съм имал възможност да извая и една педя мрамор. От двете хиляди и триста дуката, които ми изпратихте, хиляда и осемстотин съм похарчил за мрамор, каменоломни и пътища. По нареждане на папата накарах да изпратят и мрамора за гробницата на Юлий тука, та да мога да го вая, докато работя фасадата на „Сан Лоренцо“. Да го изпратя сега в Рим, пътните ще ми излязат с петстотин дуката повече! Не смятам стойността на направения от мен дървен модел; не смятам трите години, които пропилях за тая работа; не смятам голямата обида, която ми нанесохте, като ме докарахте тука да свърша тая работа, а след това ми я отнехте; не смятам къщата си в Рим, зарязана от мен, където мрамор, мебели и започнати статуи са понесли повреди за още петстотин дуката. Няма да смятам всички тия неща въпреки страшната загуба за мене. Сега искам само едно нещо: да бъда свободен!

Кардинал Джулио внимателно изслуша Микеланджеловите оплаквания. Слабото му гладко лице помрачня.

— Светият отец ще се занимае с всичко това, когато му дойде времето. Можеш да си вървиш.

— Микеланджело се затътри по дългия коридор — краката му го носеха към онова, което е било някога кабинет на Лоренцо Великолепни. Той бутна вратата, влезе, впи поглед в стаята. И извика високо на отдавна отлетелия дух на Лоренцо:

— Аз съм съсипан!

КНИГА ДЕВЕТА ВОЙНАТА

Към какво може да се обърне човек, след като е бил унищожен? Към какво друго освен към работата — да заключи вратата на ателието си, да изправи десетина блока покрай стените, сякаш са въоръжени войници, които го пазят в уединението му.

Новото ателие беше цяло удоволствие: тридесет и пет стъпки високи тавани, големи прозорци към север, достатъчно просторно, за да му позволи да вае няколко от статуите за гробницата едновременно. Точно тука беше мястото на един скулптор, в неговата работилница.

Понеже беше подписал в Рим договор с Метело Вари да изработи „Възкръсналият Христос“, той реши първо да свърши тази единична статуя. Рисунките му показаха, че не може да създаде възкръснал Христос, защото в душата си не вярваше Христос да е някога умрял. Не е имало никакво разпятие и никакво погребение; никой не е могъл да убие сина божи — нито Пилат Понтийски, нито всичките римски легиони, настанени в Галилея. Възлестите мускулести ръце на Христа държаха кръста леко, напречната му греда бе твърде къса, за да приковат на нея един мъж, дори и дете; символите бяха там — поетично извит бамбуков прът, сюнгерът, напоен с оцет, — но в белия мрамор нямаше да има и следа от мъка, и помен от страданието. Той отиде в „Санта Мария Новела“ през главния пазар на Виа Сант Антонио, качи се на черковния хор и загледа снажния Христос на Гирландайо, нарисуван по собствените му скици. Никога не беше вярвал, че духовното трябва да бъде анемично или естетично.

Малкият глинен модел лесно доби форма в ръцете му и ателието бе осветено с първите полетели бели отломки, които се виждаха на Микеланджело чисти като светена вода. Неколцина стари приятели дойдоха да отпразнуват започването на блока: Буджардини, Рустичи, Бачо д'Аньооло. Граначи наля кианти, вдигна чашата си и се провикна:

— Пия за трите починали оплаквани години. *Requiescant in pace!* А сега да пием за бъдните години, през които всички тия прекрасни блокове ще оживеят. Наздраве!

— Всичко най-добро!

След тригодишния му пост „Възкръсналият Христос“ неударжимо изникваше от мрамора. Понеже беше убедил Вари да подпише договора за гола фигура, длетото му звънливо изрязваше очертанията на изправено мъжко тяло, уравновесено и съразмерно, с глава, наведена лирично към хората, а тихото безметежно спокойствие на мъжественото Исусово лице казваше на всички, които го погледнеха:

— Имайте вяра в милостта божия. Аз превъзмогнах своя кръст. Аз го победих. И вие можете да победите вашия. Насилието преминава. Любовта остава.

Понеже статуята трябваше да се изпрати в Рим, той остави ажурата между лявата ръка и тялото и между двата крака; не се и опита да изработи в подробности косата, тъй като можеше да се отчупи, нито да полира окончателно лицето, защото можеше да се издраска по пътя.

В деня, когато го изпрати, в ателието му пристигна Соджи, който още малко и щеше да изскочи от собствената си опъната като на салам кожа.

— Микеланджело, аз току-що устроих световен конкурс по скулптура!

— О! И къде го устрои?

— В главата си. Щастлив съм да ти кажа, че ти спечели.

— Какво съм спечелил, Соджи?

— Правото да изваеш теле за фасадата на новата ми месарница.

— От мрамор ли?

— Разбира се.

— Соджи, аз съм се зарекъл, че никога не ще извая теле, освен ако е от чисто злато. Като това, на което евреите се кланяли, когато Мойсей слязъл от Синайската планина.

Соджи опули очи.

— Злато! Това ще бие на очи. Колко тънка позлата бихме могли да сложим?

— Позлата ли? Соджи, аз съм поразен! Нима ти слагаш само тънък пласт месо на саламите си? За да бъде достойно за твоя дюкян, телето трябва да бъде от масивно злато от крайчеца на муцуната до последния косъм на опашката.

С лице, потънало в пот, Соджи възкликна:

— Знаеш ли колко ще струва едно теле от масивно злато? Милион флорина!

— Но то ще те направи прочут.

Соджи печално заклати глава.

— Развали ли се месото, няма смисъл да плачеш.

— Просто ще трябва да уредя нов конкурс. Ти не ми подхождаш.

Микеланджело щеше да печели малко през идващите години, понеже „Възкръсналият Христос“ му донесе чисти по-малко от двеста дуката, а статуите за гробницата на Юлий бяха предплатени. Въпреки всичко той все още представляваше единствената опора на семейството. Брат му Буонарото имаше вече две деца и третото беше на път и понеже беше болнав, не можеше да работи по много. Джовансимоне прекарваше дните си в дюкяна за вълна, но нямаше търговски нюх. Брат му Сиджизмондо не беше научил никакъв занаят освен войнишкия. Когато Лодовико се разболееше, трябваше непрекъснато да се плащат сметки на лекари и аптекари. Доходът от стопанствата като че ли ставаше все по-малък. Май че му се налагаше да намали разноските си.

— Буонарото, сега, като съм се върнал във Флоренция, не мислиш ли, че ще бъде по-добре да посветиш времето си на ръководенето на моите дела?

Буонарото бе съкрушен. Лицето му стана сиво.

— Искаш да затвориш дюкяна?

— Той не дава никаква печалба.

— Само защото аз боледувах. Щом се пооправя, ще мога да ходя на работа всеки ден. Какво ще прави Джовансимоне?

И на Микеланджело стана ясно, че предприятието беше необходимо, за да поддържа общественото положение на Буонарото и Джовансимоне. С него те бяха търговци: без него щяха да бъдат зависими, издържа ни от брат си. Той не можеше да направи нищо в ущърб на семейното име.

— Ти си прав, Буонарото — рече той с въздишка. — Някой ден дюкянът ще дава доход.

Колкото повече залостваше вратата на ателието си, за да се запази от нахлуването на външния свят, толкова по-явно ставаше, че нещастieto е естественото състояние на човека. До него стигна новината, че Леонардо да Винчи умрял във Франция, отречен и

загубил почитта на съотечествениците си. В едно писмо от Рим Себастиано му пишеше, че Рафаел бил болен и изтощен и бил принуден да оставя работата все повече и повече на чираците си. Медичите бяха изправени пред затруднения: Алфонсина, нападната от язви след загубата на сина си и властта над Флоренция, се измъкна в Рим, за да умре. Политическите преценки на папа Лъв излязоха погрешни — беше поддържал Франсоа I Французки срещу Карл V, сега новоизбрания император на Светата римска империя, обхващаща Испания, Германия и Холандия. В Германия Мартин Лютер заплашваше владичеството на папата с възгласа:

— Не вярвам християнската вяра да може да търпи кой да е друг глава на вселенската църква на земята... освен Христа!

След като стоя седмици наред затворен между четири стени, Микеланджело посети вечерята на кръжеца. Граначи дойде да го вземе от ателието, та да отидат заедно при Рустичи. Той беше наследил семейното състояние и водеше напълно почтен живот с жена си и двете си деца в къщата на своите деди в Санта Кроче. Когато Микеланджело изрази изненадата си от сериозния начин, по който Граначи води делата си, Граначи тежко отговори:

— Всяко поколение става пазител на семейното имущество.

— Може би ще започнеш да се отнасяш сериозно и към дарбата си и ще се заловиш да рисуваш?

— Ах, да... дарба! Ти не си занемарил дарбата си и виж какво ти мина през главата! А аз все още имам намерение да се порадвам на живота. Какво друго остава, като минат годините? Горчивите размишления ли?

— Ако нямам чудни скулптури, които да показват, че годините са минали, спомените ми наистина ще бъдат горчиви.

Рустичи все още държеше същото ателие на Виа делла Сапиенца, където бяха отпразнували поръчването на „Давид“. Когато прекосяха Пиаца Сан Марко, Микеланджело видя позната фигура. Краката му се подкосиха, той се хвана за ръката на Граначи. Беше Ториджани, който говореше на деветнадесетгодишния златар и чирак-скулптор Бенвенуто Челини, смееше се от все сърце и разперваше ръце. Едва бяха дошли при Рустичи, когато пристигна Челини и се приближи направо към Микеланджело:

— Този Ториджани е скот! Разправи ми, че сте ходили заедно в черквата „Кармине“ да се учите да рисувате от Мазачо и един ден, когато сте го позакачили, ударил ви по носа така, че усетил костта да се смачква под юмрука му.

Лицето на Микеланджело помрачня.

— Защо ми разправяш тая история, Челини?

— Защото думите му така ме отвратиха от него, че макар и да смятах да отида с него в Англия (той търси няколко помощници за изпълняване на една поръчка там), сега вече сигурно никога не бих могъл и да го погледна.

Хубаво беше да се намери сред група приятели и флорентински съграждани в тясната среда на кръжеца. Беше препоръчал Якопо Сансовино за една важна поръчка в Пиза и Якопо му беше простил отказа да участва в отменения сега проект за фасада. Простил му беше и Бачо д'Анъоло, който се прочу с красотата на своите интарзии. Буджардини имаше поръчка от Пала Ручелаи да изпише „Мъченичеството на света Катерина“ в олтара на „Санта Мария Новела“ и не можеше да се справи с рисунките си. Микеланджело беше прекарал няколко вечери със стария си приятел и нахвърлял с въглен скици на голи тела, ранени и мъртви, падащи напред и назад, за да долови най-разнообразни светлосенки по силните им снаги.

Единствената неприятна нотка внасяше Бачо Бандинели, който не искаше да вдигне очи към него. Микеланджело загледа човека, който не престана да воюва с него след скарването им за Перуджино: тридесет и една годишен, с нос, който беше съвсем тънък в основата, но се раздуваше и ставаше широк към ноздрите, полупритворени, измамно летаргични очи и най-пъргавата, най-бързо говореща уста в цяла Тоскана. Той беше получавал няколко пъти поръчки от Медичите. Кардинал Джулио наскоро му възложи „Орфей и Цербер“.

— Какво не може да ми прости? — обърна се Микеланджело към Граначи. — Дали това, че е унищожил моя картон за „Къпещите се“?

— Това, че си се родил, живееш, дишаш и ваеш. Самият факт, че съществува такава личност като Микеланджело Буонароти, отравя въздуха му. Ако ти не съществуваше, според него той щеше да е първият ваятел на мрамор в Италия.

— Нима?

— Той направи невероятен буламач от „Херкулес и Какус“ за балкона на Синьорията. Но е сръчен златар и любимец на Медичите, защото баща му е спасил златните им съдове през време на грабежа. Трябва да станеш или лош скулптор като него, или да го направиш добър скулптор като тебе. Нищо друго никога не ще го предразположи.

Аньооло Дони, за когото беше нарисувал „Светото семейство“, си беше издействувал да стане неофициален член на кръжеца, като пое разноските за редица от по-разточителните им гуляи. Колкото повече растеше славата на Микеланджело, толкова повече се разрастваше и легендата за тяхното приятелство. Дони разправяше, че те двамата били непобедима двойка в отбора на Санта Кроче, когато играли на топка; Микеланджело живял в дома на Дони, кажи-речи, толкова, колкото и в своя; Дони го насърчавал в изкуството. Но сега на Микеланджело стана ясно, че след петнадесет години украсяване и разправяне Дони беше започнал сам да вярва в преувеличения си. Когато Дони разказваше на Аристотиле да Сангало как разбил задната врата на един дворец късно през нощта и държал свещта, докато Микеланджело скицирал някаква фреска, която собствениците забранявали да се прерисува, Граначи намигна на Микеланджело и проточи развеселено:

— Каква чудесна история, Микеланджело! Защо никога не си ми я разправил досега?

Микеланджело се усмихна кисело. Не можеше да нарече Дони лъжец пред всички. Какво щеше да постигне с такова нещо? По-добре да гледа на това като на мерило за успеха си.

С течение на месеците той задълба едновременно четири блока по девет стъпки и създаде почти завършени скулптурни форми в единия ъгъл на всеки блок, след това ги завъртя по посока на часовниковата стрелка, за да работи другата страна.

Те щяха да бъдат част от темата му „Робите“ за гробницата. Обзет от нетърпение да определи мускулестите форми на телата той измерваше разстоянията между анатомическите области и забиваше къси бронзови гвоздейчета във външния мрамор. Микеланджело обикаляше колоните с шило в ръка, отчупваше парченца тук и там, набелязваше плоскостите, за да свикне с плътността на камъка. Когато започнеше да работи в подробности върху коя да е част, щеше да знае

колко мрамор лежи зад нея. Само с чук и шило можеше да долови вътрешната тежест, дълбочината, до която можеше да дълбае.

С очите си на ваятел виждаше всички подробности на скулптурите. В ума му те не бяха четири отделни статуи, а части на един цялостен замисъл: сънливият „Млад великан“, който се мъчи да се освободи от своя плен в камъка на времето; „Пробуждащият се великан“, който изскача от каменната си обвивка; „Атлас“, в разцвета на годините, силата и мъдростта, крепящ божията земя на раменете си; и „Брадатият великан“, стар и уморен, готов да предаде света на „Младият великан“ в непрекъснатия кръговрат на раждането и смъртта.

Сам той живееше така откъснат от пределите на времето и пространството, както и тези полубожества, които с гърчене и извивки мъчително си проправяха път от сковаващите ги блокове. Той ваеше неуморно през есенните и зимни дни, топлен от горящите в огнището цепеници, хранеше се с по малко телешко варено, когато Мона Маргерита изминаваше дългия път, за да му го донесе в гърне, тръшваше се на леглото, напълно облечеш, когато не можеше повече да вижда следите на своите пунчета и раздвоен шкарпел. Събуждаше се след един-два часа освежен, слагаше свещ на шапката си, дълбаеше предните страни на фигурите, пробиваше дупки между краката, моделираше четирите тела с островърхи длета и ги поддържаше в еднакъв стадий на изработка.

Напролет четирите „Роби-великани“ оживяха. Макар че снагата на „Младият великан“ все още не се беше освободила от каменната утроба, от която се показваше, краката не бяха оформени и само контурите на лицето бяха загатнати в глава, закритата от вдигнатата ръка, тялото живееше, придобило анатомическата си тежест, в жилите му течеше кръв. „Атлас“, с глава, съвсем неотделена от грубо изсечения, приличащ на канара закръглен камък, поддържан от исполинските му ръце, пулсираше от живот, напрегнал се под бремето на света, който държеше. „Брадатият великан“, с гръб и дебели меса, издялани с кръстосани щрихи, тежко се облягаше на основа, дълбоко набеязана с безмилостните удари на шилото. Главата на „Пробуждащият се великан“ беше силно извита на една страна, ръцете му прострени напред в кръгово движение, единият крак извит силно в коляното, другият още неизлязъл от камъка.

Микеланджело стоеше между своите великани и изглеждаше съвсем мъничък пред девет стъпки високите блокове. И все пак четирите фигури се прекланяха пред висшата му сила, пред хвъркатите чук и длето, които създаваха четири езически бога, предопределени да крепят гробницата на християнски понтифекс.

Граначи възкликна:

— Ти си вече наваксал за трите години, изгубени в каменоломните! Но откъде изникват те, тези тайнствени създания? Какви са? Олимпийци от древна Гърция или пророци от Стария завет?

— Всяко произведение на изкуството е автопортрет. Те упражняват огромно емоционално въздействие; сякаш самият аз трябва да проектирам себе си върху недовършените им фигури, да ги допълня със собствените си мисли и чувства.

Граначи не искаше да каже на Микеланджело, че трябва да остави четирите си „Роби“ незавършени, но папа Лъв и кардинал Джулио му го казаха. Те решиха да изградят към „Сан Лоренцо“ сакристия, в която да погребат бащите си — Лоренцо Великолепни и брат му Джулиано. Стените на тази нова сакристия са били започвани вече на два пъти. Микеланджело минаваше край зидарите, без да вдигне очи към тях, понеже нямаше намерение да се забърква в още едно мъртвородено хрумване на Медичите. Несмущавани от факта, че са анулирали договора му за фасадата, папа Лъв и кардинал Джулио, който се беше върнал във Ватикана, след като остави Флоренция на грижите на Кортонския кардинал, изпратиха Салвиати при Микеланджело с предложение да изработи скулптури за новата капела.

— Аз вече не съм техен скулптор! — извика Микеланджело, когато Салвиати се появи на вратата му. — Бачо Бандинели е сега на тая висока длъжност. До края на годината аз ще освободя тия четири „Роби“ от блоковете им. Още две години такава работа и ще мога да завърша гробницата на Юлий, да я сглобя и да изпълня договора си. Семейството Ровере ще ми дължат към осем хиляди и петстотин дуката. Знаете ли какво значи това за човек, който не е спечелил счупена пара от четири години?

— Вие имате нужда от доброжелателството на Медичите.

— Аз имам нужда и от пари... които Медичите не ми дават. Те все още ме смятат за петнадесетгодишен хлапак, комуто се оставят три флорина на седмица върху умивалника за дребните му нужди.

Колкото повече растяха стените на сакристията, толкова повече растеше и натискът на Медичите върху му. Следващото предложение пристигна в писмо на Себастиано от Рим.

Микеланджело продължаваше да вае великаните си — извитите, опънати от напрежение бедро и коляно на „Младият великан“, късите, подобни на трупчета, вързани с ремъци крака, вгълбеното изражение. Това беше реалната страна на живота му през дните на късната пролет, на тихото горещо лято, на първия прохладен ветреца, слязъл от планините през септември.

Когато брат му Буонарото, сега вече баща на втори син, наречен Лионардо, дойде в ателието да се оплаче, че отдавна не са го видели, и го попита не се ли чувства самотен, като работи ден и нощ без семейство и приятели, той отговори:

— „Великаните“ са моите приятели. Те беседват не само с мене, но и един с друг. Спорят... както са спорили атиняните на своята агора.

— Кой побеждава? Надявам се, ти.

— Боже мой, не! Понякога правят заговор и ме сразяват.

— Те са такива грамадни, Микеланджело! Ако някой от тях рече да отпусне ръка на главата ти...

— ... тя ще се счупи като яйце. Но в тях няма насилие; те не са нападатели, а жертви, които по-скоро се мъчат да издигнат света, отколкото да го унищожат.

Защо се съгласи? Не беше сигурен. Към октомври натискът на Ватикана се бе засилил. Към октомври сметките на Буонарото показваха, че е похарчил през изтеклата година повече, отколкото бе получил като наем от имота на Виа Гибелина и от продажбата на виното, зехтина, ечемика, житото, овеса, соргото и сламата от стопанствата си. Към октомври беше изразходвал силите си така разточително, че не можеше да се защити. Новината за смъртта на Рафаел го порази, накара го да си даде сметка за краткотрайността на човека, за границите на творческия живот. Той се натъжи, замисли. Споменът за ненавременната смърт на Лоренцо Великолепни се събуди и започна да го преследва.

— Какво ли щеше да стане от мен без Лоренцо де Медичи? — питаше се той. — А какво съм направил досега, за да му се отплатя? Няма ли да проявя неблагодарност, ако откажа да извая гробницата му?

Макар че пак щеше да се натовари със скулптури за гробницата, би могъл да поиска свободата да извае някои високо поетични образи, хрумвания, които започваха да се разгарят във въображението му, както пасбищата в планините над Карара, подпалвани наесен от овчарите.

За сетен подтик послужи враждебността, открито изразена от папа Лъв. Себастиано, който отчаяно се мъчеше да получи договор за изписването на Константиновата зала във Ватикана, увери папата, че може да направи чудеса с фреските, стига да си осигури помощта на Микеланджело. Лъв се провикна:

— Не се и съмнявам, защото всички вие принадлежите към неговата школа. Погледни творбите на Рафаел; щом видя работата на Микеланджело, изостави стила на Перуджино. Но Микеланджело се отличава с нетърпимост и не се вслушва в здравия разум.

Себастиано му писа:

Казах му, че се държите така само защото имате да довършвате важни творби. Вие плашите всекиго, дори и папите.

Това беше вторият поред понтифекс, който го обвиняваше, че се отличава с непримиримост. Дори и да е така, кой друг освен самите тях го е направил такъв? Когато писа на Себастиано и му се оплака, Себастиано отговори утешително:

Аз не Ви смятам за нетърпим освен в изкуството; искам да кажа, в това отношение, че сте най-великият майстор, който е съществувал някога.

Скоро щеше да завърши достатъчно статуи за гробницата на Юлий, за да задоволи семейство Ровере. Какво щеше да прави след това? Не можеше да си позволи да бъде в немилост пред Ватикана. Всички черкви в Италия бяха подчинени на него; дори благородниците и богатите търговци щяха да се вслушват в неговия глас. Флоренция

също се управляваше от Медичите. Или ще работи за Медичите, или може да не работи съвсем.

Той се успокои с това, че стените на новата сакристия са почти завършени и малката, уединена капела щеше да действа като възпираща сила, ограничаваща броя на статуите, които би могъл да замисли. Якопо Гали би одобрил размера на тази поръчка!

Папа Лъв и кардинал Джулио се зарадваха на връщането му в семейството. Лошите чувства, породени от пиетрасантските каменоломни и пътя, бяха забравени, може би поради това, че каменоделците от работилниците на Катедралата не бяха могли да извадят повече мрамор. Каменоломните бяха затворени. Неговите пет бели колони лежаха изоставени на брега. Салвиати, който заминаваше за Рим по папска работа, предложи услугите си да сключи осъществим договор.

— Стига само да е възможно такова нещо! — възкликна примирено Микеланджело. — Кажете на папата и на кардинала, че ще работя за тях по договор, на месец, на ден или дори безвъзмездно.

Рано на другата сутрин той отиде в новата сакристия, като влезе през отвора, оставен от работниците. Вътрешните стени бяха от груб цимент. Куполът още не беше направен. Микеланджело си помисли колко очарователна би могла да изглежда, ако иззидаше вътрешността с пиетра серена от каменоломнята в Майано. Можеше да подбере най-блестящите плочи, да превърне тясната капела в светилище от бял мрамор на фона на синьо-сивия пиетра серена — двата материала, които обичаше най-много в света.

Гонени от вятъра дъждове наводниха Флоренция. Микеланджело премести работната си маса пред огъня и се зае да скицира пробни планове. Сега папата беше решил, че там трябва да бъдат и гробовете на по-младите Медичи — брат му Джулиано и Лоренцо, сина на Пиеро. Първоначалната идея на Микеланджело за гробница с четири гроба, поставена свободно в центъра на капелата, беше отхвърлена от кардинал Джулио поради съображението, че капелата била твърде малка, за да смести и гробовете, и скулптурите. Идеята на кардинала за редица сводове с гроб, взидан в стената над всеки свод, със собствения му саркофаг в центъра, бе отхвърлена от Микеланджело като неизпълнима.

Той начерта нов проект: два строги саркофага от двете страни на капелата, всеки с по две легнали алегорични фигури: „Нощ“ и „Ден“

на единия, „Зора“ и „Здрач“ на другия; две мъжки, две женски; големи замечтани фигури, наситени с емоционална и физическа красота, които трябваше да представляват сключения кръг на дните в живота на човека.

Този план бе приет.

Микеланджело се сети за петте си бели колони на брега в Пиетрасанта. Но те принадлежеха на Катедралата. По-просто беше да изпрати предплатените от Ватикана двеста дуката на любимата си каменоломня Полвачо в Карара, като приложи подробни чертежи за размерите и грубирането. Когато блоковете пристигнаха, той с удоволствие установи, че са от висококачествен мрамор за статуи и са грижливо обработени.

Микеланджело прекара пролетните и летните месеци в проектиране на вътрешните стени и купола, скициране на „Нощта“ и „Денят“, „Зората“ и „Здрачът“, двете фигури на младите Медичи в естествен ръст за нишите над саркофазите, една „Богородица с младенец“ за стената срещу олтара. Кардинал Джулио мина през Флоренция на път за Ломбардия, където щеше да се присъедини към папската армия, воюваща отново срещу нахлулите французи. Той изпрати да го повикат и го посрещна сърдечно в двореца на Медичите.

— Микеланджело, как мога да видя със собствените си очи и да пипна със собствените си ръце капелата точно такава, каквато ще я направиш?

— Аз ще ви дам окончателните скици на вратите, прозорците, пиластрите, колоните, нишите, корнизите от пиетра серена, ваше превъзходителство. След това ще направя дървени макети точно със същите размери, каквито ще имат гробовете. Ще сложа на тях проектираните статуи от глина със същите размери и изработка, каквито трябва да бъдат.

— Това ще отнеме доста време. Светият отец бърза.

— Не, ваше превъзходителство, то ще отнеме малко време и няма да струва много.

— Тогава ще смятаме въпроса за решен. Ще оставя на Буонисени нареждане да ти дава пари, когато ти дотрябват.

Кардиналът не изпълни това обещание, но Микеланджело нито се изненада, нито се отклони от предназначаната цел. Той се залови да прави моделите на собствени разноски. След това съсредоточи

вниманието си върху архитектурата — пристъпи към скициране и приготвяне на планове за купола. Реши също да зазида доста от прозорците. Той прекъсна работата си един-единствен път, за да отпразнува раждането на третия син на Буонарото — Буонаротино; сега, при наличието на три мъжки чеда, името Буонароти-Симони нямаше да изчезне.

Късно през ноември папа Лъв се върна от лов във вилата си край Ла Малиана и настина. На първи декември 1521 година първият папа от Медичите умря във Ватикана. Микеланджело отиде на заупокойната литургия в Катедралата и застанал до Граначи, си спомняше годините, прекарани с Джовани в двореца, и първия му голям лов, добротата и другарската вярност на Джовани, когато беше станал влиятелен кардинал в Рим. Той се присъедини към молитвата за душата на Лъв. Сетне пошепна на Граначи:

— Вярваш ли, че раят ще може да предложи на Лъв поне една част от забавленията, които си е доставял във Ватикана?

— Съмнявам се. Господ надали ще харчи толкова пари.

Леденият трамонтана, северният вятър, задуха из улиците. Никакви дърва не можеха да затоплят ателието. Със смъртта на Лъв студът и вятърът сковаха и проекта за капелата на Медичите. В Рим пет-шест фракции от Колегията на кардиналите се бореха за надмощие, докато най-после се споразумяха върху шестдесет и две годишния Адриан от Утрехт, фламандец с практичен ум, бивш преподавател на Карл V.

Кардинал Джулио почти избяга във Флоренция, защото папа Адриан беше високо нравствен свещенослужител, който не беше одобрявал понтификата на Медичите и знаеше, че значителна част от вината се падаше на Джулио. Папа Адриан се зае да оправя несправедливостите на папа Лъв и да удовлетворява жалбите на всички оцетени. Той започна с това, че възвърна суверенитета на Урбинския херцог, и свърши с това, че изслуша съчувствено оплакванията на семейството Ровере и се съгласи, че трябва да възбудят дело срещу Микеланджело Буонароти за неизпълнение на договора му с наследниците на папа Юлий.

И ето че Микеланджело вървеше по улиците към дома на нотариуса Рафаело Убалдини и се тресеше от нерви. Убалдини току-що се бе завърнал от аудиенция при папа Адриан.

— Защо искат да ме изправят пред съда? — възкликна Микеланджело. — Аз не съм изоставял гробницата!

Убалдини беше усърдно, сериозно човече със синкава кожа на бръснатите бузи.

— Ровере твърдят, че сте я изоставили.

— Имам четири „Роби“ в ателието...

— Според поправения договор вие сте се съгласили да завършите гробницата миналия май. Съгласили сте се да не се нагърбвате с никакви нови проекти, но въпреки това сте приели сакристията на Медичите.

— Направил съм само скиците за сакристията... Ако ми дадат още една година...

— Урбинският херцог вече не вярва на обещанията ви. Те са показали на папа Адриан, че от сключването на договора са минали цели седемнадесет години, а вие още нищо не сте предали.

Разтреперан от гняв, Микеланджело възрази:

— Ами казали ли са на папа Адриан, че пръв ме спря Юлий, като отказа да финансира гробницата? Като похаби петнадесет месеца от живота ми и ме принуди да го излея от бронз в Болоня? Че Юлий ме завря за четири години под свода на Сикстинската капела и ме накара да рисувам?...

— Полека, полека. Я седнете тука, на писалището ми.

Микеланджело дрезгаво попита:

— Ако папа Адриан погледне благосклонно на иска им, ще загубя ли делото?

— Вероятно.

— Какво искат от мене?

— Първо, да им върнете всичките пари.

— Ще ги върна.

— Над осем хиляди дуката.

— Осем хи... — Той скочи, сякаш някой бе запалил огън под коженото му кресло. — Но аз съм получил само три хиляди!

— Те имат документи, разписки...

— Убалдини показва на Микеланджело сметките. Микеланджело позеленя.

— Двете хиляди дуката, които Юлий ми плати преди смъртта си, бяха за Сикстинската капела!

— Можете ли да го докажете?

— ... Не.

— Тогава съдът ще им присъди осем хиляди дуката, плюс лихвите върху тая сума за всичките изминали години.

— Колко ще са те?

— Не повече от двадесет на сто. Те искат също парично обезщетение за неустойката ви. Това може да е всякаква сума, каквато съдът намери за целесъобразно да ви наложи. Папа Адриан не се интересува от изкуство; за него това е чисто делови въпрос.

Микеланджело усилено запримига, за да задържи бликналите сълзи.

— Какво да правя? — пошепна той. — Всичките ми стопанства и къщи, взети заедно, едва ли струват десет хиляди флорина. Аз ще се разоря, спестяванията на целия ми живот ще хвъркнат...

— Искрено казано, не знам. Трябва да намерим приятели сред придворните на папата. Хора, които се възхищават от творчеството ви и ще се застъпят пред папа Адриан. А междувременно бих ви посъветвал да довършите вашите четири „Роби“ и да ги закарате в Рим. Ако сглобите поне тая част от гробницата на Юлий, която сте вече изваяли...

Микеланджело се върна слепешката в ателието си, целият обзет от погнуса. Новината за надвисналото над него бедствие се пръсна из Флоренция. Започнаха да пристигат приятели: Граначи и Рустичи с пълни със злато кесии; членове от семействата Строци и Пити с предложение да отидат в Рим, за да се застъпят за него.

Бяха го хванали в клопка. Ровере не търсеха парите, те бяха решили да го накажат за това, че е изоставил гробницата на Юлий зарад фасадата и капелата на Медичите. Когато той писа на Себастиано и предложи да отиде в Рим и довърши гробницата, Урбинският херцог отхвърли предложението му и заяви:

— Ние вече не искаме гробницата. Ние искаме Буонароти да бъде изправен пред съда и осъден.

И той разбра, че има различни степени на разорение. Преди три години, когато кардинал Джулио го беше отзовал от Пиетрасанта и анулирал договора за фасадата, Микеланджело бе сериозно ощетен, но можа отново да заработи, да извае „Възкръсналият Христос“ и да започне четирите „Роби“. Сега беше изправен пред истинска беда: на

четиридесет и седем годишна възраст щяха да му отнемат всичко, каквото има, и публично да го опозорят като човек, който не е в състояние или не желае да изпълни приета поръчка. Ровере щяха да го заклеймят като крадец зарад това, че е взел техните пари и нищо не е върнал. За него нямаше да има работа, докато на папския престол седеше Адриан. Като художник и човек животът беше зад гърба му.

Той блуждаеше из околностите, говореше сам на себе си, представяше си разни конспирации, насочени против него, интригите и машинациите на сляпата съдба, често без да знае къде се намира, а умът му скачаше от една фантастична мисъл на друга: да избяга в Турция с приятеля си Томазо ди Толфо, който го беше поканил за втори път, да се измъкне от Италия предрешен и да заживее при френския двор под друго име; да отмъсти на тези, които му бяха причинили зло; държеше изобличителни речи против мъчителите си и си представяше как се нахвърля върху тях — всички белези на умопомрачение, обзело жестоко страдащ човек. Не можеше да спи нощем, да седи на масата, докато се храни. Краката му го завеждаха в Пистоя или Понтасиеве, а в мислите си беше в Рим или Урбино, или Карара, или Флоренция и се караше, обвиняваше, крещеше, удряше, неспособен да се помири с несправедливостите и оскърбленията.

Той гледеше как прибират жетвата, как вършеят житото на постланите с камъни селски дворове, как докарват гроздето от лозята и го изстискват за вино, как трупат сеното на купи и ги покриват за зимата, как берат маслините и кастрят дърветата, как дърветата започват да пожълтяват. Измършавя, не можеше да задържа храната, също както през нощите, когато беше правил дисекции в „Санто Спирито“. И се питаше отново и отново:

„Как можа да се случи това? След като започнах, преизпълнен с такава любов към мрамора, обладан от такова желание да вая, да работя моя занаят? След като не съм искал нищо друго на този свят? Какво е станало с мене? Как са успели да ме изместят?“

— Какво престъпление съм извършил, о, господи? — възкликна той на глас. — Защо си ме изоставил? Как мога да изтърпявам мъките на Дантевия „Ад“, преди да съм умрял?

Когато четеше „Ад“, той се натъкваше на места, които го караха да мисли, че Данте е написал книгата, за да опише неговите, на Микеланджело, живот и съдба:

*По̀ ми тежи туй, че ме залови
сред тази смрад, отколкото, че горе
смъртта пред мен внезапно се яви.*

*Когато по-надолу поглед спрях,
стори ми се, че бе от раменете
извит вратът на всекиго от тях;
лицата им са откъм гърбовете
и трябва заднишком все да вървят...*

*Досетих се, че тук ще е тълпата
на малодушните: ненавистта
на бога имат и на сатаната;
те мъртви са в живота и в смъртта.
Безброй мухи, оси край тях бръмчаха
и жилеха им голите меса.*

Той не излизаше на улиците през деня, избягваше многолюдните площади с шумните им пъстри пазари и панаири, защото сега ставаше същото, както и когато рисуваше тавана на Сикстинската капела и се завръщаше у дома през Пиаца Сан Пиетро: струваше му се, че хората гледат право през него, сякаш изобщо не съществува. Потискаше го зловещо чувство, че се движи като привидение сред живите. Той отиде при Граначи и го попита:

— Какво ми липсва? Бил съм близък с папи, получавал съм огромни поръчки. Имам дарба, енергия, ентузиазъм, самодисциплина, целеустременост. Какво ми не достига? Късмет? Къде може да намери човек подквасата на късмета?

— Изтърпи лошите времена, скъпи мой, за да можеш после да прихванеш от добрите. Ако се изпепелиш като подпален гнил дънер...

— Ах, Граначи, любимата ти дума: надживяване. Ами ако човек е свършил с творчеството си?

— На колко години е баща ти?

— Лодовико ли? Почти осемдесет.

— Виждаш ли! Ти си изкарал едва половината от живота си. Тъй че си свършил само половината от творческата си работа. Само че

нямаш достатъчно вяра.

Граначи излезе прав. Спаси го самият бог, който след двадесет и два мъчителни месеца прибра папа Адриан, за да му дари вечното блаженство. В Колегията на кардиналите последваха седем седмици пазарлъци, преговори, обещания и уговорки... докато кардинал Джулио де Медичи събра достатъчно гласове, за да си осигури избора. Братовчедът Джулио!

Папа Климент VII се обади веднага след коронясването си: Микеланджело да продължи работата си върху капелата.

Микеланджело приличаше на човек, който е прекарал опасна болест и е гледал в очите смъртта. Достигнал тази връхна точка, той изведнъж ясно разбра, че всичко, което му се беше случвало преди, е било пътуване нагоре през времето, всичко, което щеше да стане с него занапред, щеше да го води надолу. Щом не можеше да направлява собствената си съдба, защо е трябвало да се роди? Богът от Сикстинската капела, посегнал да даде на Адам искрата на живота, криеше във великолепия си образ обещанието да дари свобода, която да придружи този живот. Микеланджело започна да вае своите алегии за сакристията като създания, изпитали лишенията и трагедията на живота, които разбираха колко е той разточителен и безполезен. Селяните казваха: „Живей, за да живееш.“ Граначи казваше: „Живей, за да се наслаждаваш.“ Микеланджело казваше: „Живей, за да работиш.“ „Зората“, „Денят“, „Здрачът“ и „Нощта“ казваха: „Живей, за да страдаш.“

Неговият „Давид“ беше млад, уверен, че може да завладее всичко, към което се устреми; „Моисей“ беше на зряла възраст, но имаше вътрешната сила да мести планини и да формира народи. Тези нови създания, сътворени от него, бяха обкръжени от ореол на тъга и мъка; те задаваха най-болезнения и най-неразрешим въпрос: с каква цел се раждаме ние на земята? Да изживеем своя цикъл? Да го увековечим? Една непрекъсната верига от жива плът, която стоварва бремето на едно поколение върху плещите на друго?

Преди го беше интересувал мраморът и какво може да извлече от него. Сега интересът му се насочи към човешките чувства и доколко може да изобрази философското значение на живота. Досега е бил човек, придаващ форма на мрамора; сега беше постигнал човекът да прелее в мрамора. Винаги беше искал статуите му да представляват

нещо значително, ала неговият „Давид“, неговият „Мойсей“, неговата „Пиета“ — всичките бяха единични творби, криещи цялото си съдържание в самите себе си. Тази капела на Медичите му предлагаше удобен случай да изобрази една обединена тема. Това, което умът му свързваше със значението на изваянията, щеше да бъде по-важно от движенията на неговите ръце на ваятел по повърхността на мраморните късове.

На шести март 1525 година Лодовико даде обед в семейния им дом, за да отпразнува петдесетия му рожден ден. Микеланджело се събуди в тъжно настроение, но когато седна на масата, заобиколен от Лодовико, Буонарото, жена му и четирите му деца, братята си Джовансимоне и Сиджизмондо, той се почувствува доволен. Беше навлязъл в есента на живота си: човекът има своите сезони също както земята. Дали жетвата през есента е по-маловажна от сеитбата през пролетта? Всяка от тях беше безсмислена без другата.

Той рисуваше, моделираше и ваеше като човек, пуснат от затвора, за когото е останала една-единствена радост — свободата да проектира себе си в пространството. Времето беше неговата каменоделня: от нея щеше да извади чисто белите кристални години. Какво друго би могъл да изрови от скалистите планини на бъдещето? Пари? Те му се бяха изплъзнали. Слава? Тя го беше измамила. Работата беше възнаграждение сама по себе си; никакви други възнаграждения не съществуваха. Да създаде от бял мрамор повече прекрасни статуи, отколкото са били някога видени на земята или на небето, да изрази чрез тях световни истини — това бе платата, славата на художника. Всичко друго беше илюзия, дим, чезнещ в кръгозора.

Папа Климент му даде доживотна пенсия по петдесет дуката на месец, отреди му за работилница къща на площада срещу черквата „Сан Лоренцо“. Урбинският херцог и другите наследници на Ровере бяха убедени да оттеглят иска си от съда. Сега трябваше да направи гробница с една стена, за която беше вече изваял всичките фигури освен един папа и Богородица. Нужни му бяха цели двадесет години, за да стигне до практическото решение за гробницата на Юлий, което е било ясно на Якопо Гали от самото начало.

За сакристията направи договор със семейство Тополино да се занимае с дялането и иззиждането от пиетра серена на вратите и прозорците, коринтските колони и архитравите, които разделяха стените на капелата на три пояса: исполинските пиластри на долния пояс отстъпваха мястото си на нежните набраздени колони и тесни ниши на втория пояс и на люнетите и пандантивите на третия, които пък поддържаха купола. Това, което се мъчеше да постигне в своя купол, представляваше съчетание от създадената от човека форма на Катедралата и луковицообразната форма на окръжаващите го от всички страни зрели плодове. Този купол беше малко по-сплеснат, понеже трябваше да се издигне върху изградени вече стени, но Микеланджело с радост откри, че в архитектурата има не по-малко скулптура, отколкото в скулптурата — архитектура.

Започнаха да се сипят всякакви поръчки — от прозорци за дворци до една гробница за Болоня, вила за Мантуа, статуя на Андрея Дория за Генуа, фасада на дворец за Рим, „Богородица с архангел Михаил“ за Сан Миниато. Дори и папа Климент му предложи нова поръчка, този път за библиотека, в която да се приберат ръкописите и книгите на Медичите, която да се издигне над старата сакристия на „Сан Лоренцо“. Той начерта груби планове за библиотеката, като използва пак пиетра серена за декоративния ефект.

Новият му млад чирак беше Антонио Мини, племенник на приятеля му Джован Батиста Мини, момък с дълго лице и с очи и уста твърде кръгли за слабите му бузи, но с добре моделирана костна структура и спокойно отношение към живота. Беше честен и можеше да му доверява изработване на модели, копиране на чертежи, правене и поправяне на длета на ковашкото огнище — предан и прекрасен помощник, какъвто беше Ардженто, но със значително по-голяма дарба. Понеже сега Микеланджело имаше прислужница, мона Аньола, която се грижеше за домакинството в ателието на Виа Моца, романтичният Мини можеше безпрепятствено да прекарва свободните си часове на стъпалата пред Катедралата с градските младежи и да гледа момичетата, разхождащи се край Баптистерията, издокарани със затворени рокли с бухнали ръкави.

Джовани Спина, търговец и учен от благородния род хора като Якопо Гали, Алдовранди и Салвиати, бе назначен от папа Климент да се занимава с Микеланджело, сакристията и библиотеката на Медичите. Това беше висок и слаб човек с увиснали рамена, който зъзнеше дори и в меко време, с интелигентно лице и не особено големи, но много продълговати очи. Той се представи от вратата на ателието с думите:

— В Рим се запознах в папския двор със Себастиано. Той ме пусна в къщата ви на Мачело деи Корви да видя „Мойсей“ и двамата „Млади роби“. Винаги съм се прекланял пред творбите на Донатело. Вие сте като баща и син.

— Не. Дядо и внук. Аз бях наследник на Бертолдо, който пък е бил наследник на Донатело. Ние сме една непрекъсната тосканска династия.

Спина приглади косите си, които носеше сресани надолу над ушите.

— Когато папата няма средства във Флоренция, можете да разчитате на мен да ви ги намеря... отнякъде. — Той се приближи до четирите недовършени „Роби“, заобиколи ги, заразглежда ги оттук-оттам с удивление в широко отворените си продълговати очи. — Този „Атлас“, дето държи на раменете си горната част на блока, от който трябва да се появи неговата глава... да не иска да каже, че всеки човек, който има глава на раменете си, носи цялата тежест на света?

Те седнаха на работната маса и се запrikaзваха за Делла Куерча в Болоня, за „Лаокоон“ в Рим. Спина го попита:

— Ручелаи не ви признават за свой братовчед, нали?

— Отде знаете?

— Прегледах семейните записи. Ще дойдете ли на събранието ни в градините на техния дворец? Само ние сме останали от Платоновската академия. Сега в четвъртък Николо Макиавели ще чете първата глава от своята история на Флоренция, която му е била поръчана от Синьорията.

Вътре в незавършената сакристия той работеше върху блоковете на „Зората“, „Здрачът“, „Богородицата“ и „Младият Лоренцо“. В топлите есенни вечери седеше край отворените врати към двора и правеше глинени модели на „Речните божества“, олицетворяващи сълзите и страданието, за основите на статуите на младите Медичи. По-късно, уморен от ваяне и моделиране с глина, но без да му се спи, легеше с широко отворени очи и слушаше камбаните на близките черкви да отброяват часовете на утринната зора. Виждаше пред себе си пикантното лице на Контесина чуваше тембъра на гласа ѝ, а в същото време усещаше до него да лежи Клариса и ръцете му да се преплитат около нея, за да я притиснат по-близо; някак си, след толкова години без любов, двата образа се сливаха и превръщаха в един — въплъщение на самата любов. Чудеше се дали някога пак ще изпита любов в какъвто и да е вид и образ. Той стана, взе листове рисувателна хартия, покрити с щриховани етюди за „Зората“ и „Здрачът“ — ръце, бедра, гърди, крака, — и прекара остатъка от нощта в изливане на чувствата си в стихове:

*На камъка искрата е приятел верен:
замахът, който го ломи и очертава,
живее и гори, по-силен от забрава,
слял хора и неща, към вечността измерен.*

*Ако в пещта надмогне студ и пек безмерен,
той още по-голяма стойност получава
и връща се сред другите души тогава
от преизподнята — пречистен и уверен.*

*Така от мен изтръгнат, в себе си разтваря
ме огъня: на него ден и нощ горя
и стина пак, но тъй ще дишам, докогато*

*живея: в дим и прах отново ще изгарям,
нетленен, ще се увековеча в искра —
не от желязо изкован съм, а от злато.*

Щом се развидели, остави листата, отиде при огледалото над умивалника и се зае да проучва своя лик, сякаш принадлежеше на някой характерен модел, нает да му позира. Цялата му физиономия като че ли се беше задълбочила: резките на плоското чело, очите, отдръпнали се от света под костеливи надочни дъги, носът, който сега изглеждаше още по-широк, устните, плътно стиснати, сякаш за да заключат думите и мислите. Очите бяха тъмнокехлибарени. Само косата му беше устояла на промените и останала свежа по цвят и естество и по младежки се къдреше на челото.

След като папа стана пак един Медичи, Бачо Бандинели получи поръчка да извае „Херкулес“ за входа на Синьорията, същия, който гонфалониерът Содерини беше предложил на Микеланджело преди горе-долу седемнадесет години. Като знаеше, че Микеланджело е ядосан, Мини тича по целия път до дома и се втурна в ателието с вик:

— Блокът за „Херкулес“ току-що пристигна... и потъна в Арно! Хората, които стояха на брега, казаха, че мраморът предпочел да се удави, отколкото да бъде ваян от Бандинели!

Микеланджело се изсмя от все сърце, грабна длетото и с един удар го прекара от кокалестото коляно на „Здрачът“ до слабината.

На другата сутрин един каноник от Рим му донесе вест от папа Климент:

— Буонароти, нали знаеш ъгъла на лоджията край градината на Медичите, срещу къщата, където живее Луиджи делла Стуфа? Папата пита дали би искал да вдигнеш там един „Колос“, висок осемдесет стъпки.

— Прекрасно хрумване! — саркастично отговори Микеланджело. — Само че може да заеме много голяма част от пътя. Защо да не го сложим на ъгъла, където е бръснарницата? Бихме могли да направим статуята кука и да дадем приземния етаж под наем на бръснаря. По този начин нямаше да се изгуби приходът от наема му.

Един четвъртък вечер той отиде в двореца на Ручелаи да чуе Макиавели да чете своята „Мандрагора“. Групата беше настроена ожесточено против папа Климент; те го наричаха „Мулето“, „Копелето“, „измета на Медичите“. Платоновската академия беше в центъра на заговора за възстановяване на републиката. Омразата им се подсилваше от това, че двамата незаконородени Медичи живееха в двореца и се подготвяха да поемат управлението на Флоренция.

— Това би било унижение над униженията за нас — забеляза Строци за сина на Климент: — да бъдем управлявани от мулето на едно муле!

Микеланджело чуваше разни истории как Климент подсилвал позициите на противниците на Медичите, като правел съдбоносни грешки в преценките си, също както ги беше правил Лъв. В непрекъснатите войни между околните народи той неизменно подкрепял не тези, които трябвало; армиите на неговите съюзници французи били разбити от Светия римски император, с когото Климент отказал да преговаря... макар че, което си беше вярно, Климент толкова често менеше симпатиите си, че нито Микеланджело, нито Европа можеха да следят интригите му. В Германия и Холандия хиляди католици се отказваха от религията си зарад реформацията, която папа Климент не желал да прокара вътре в църквата и която беше формулирана от деветдесет и петте тезиса на Мартин Лютер, заковани на вратата на черквата в замъка на Витенберг в 1517 година.

— Аз съм в много неудобно положение — каза Микеланджело на Спина, когато двамата седяха и вечеряха с печени гълъби, поднесени им от мона Аньола. — Копнея за връщането на републиката, а работя за Медичите. Цялата съдба на сакристията зависи от добрата воля на папа Климент. Ако се присъединя към движението за свалянето на Медичите, какво ще стане със скулптурите?

— Изкуството е най-висшият израз на свободата — отговори Джовани Спина. — Нека другите си трошат главите с политиката.

Микеланджело се заключи в сакристията, заби глава в мрамора.

Обаче кардинал Пасерини от Кортоната управляваше Флоренция като самодържец. Той не беше флорентинец и не обичаше Флоренция; изглежда, такава обич не изпитваше и Климент, защото отхвърляше всички молби на Синьорията и на старите семейства да смени човека, когото флорентинците намираха за груб, алчен и който презираше изборните им съвети и ги обираше с непосилни данъци. Флорентинците чакаха само удобен миг, за да въстанат, да заграбят необходимото им оръжие и пак да изпъдят Медичите от града. Когато тридесет хиляди души войници от армията на Свещената римска империя, устремила се на юг, за да нахлуе в Рим и да накаже папа Климент, се насочиха срещу Болоня, след което смятаха да покорят Флоренция, градът единодушно въстана, хвърли се на пристъп срещу двореца на Медичите и поиска оръжие, за да се защити от грозящото го нашествие, с викове:

— Дайте пушки! Дайте пушки на народа!

Кортонският кардинал се появи на един от прозорците на горния етаж и им обеща оръжие. Но когато се научи, че папската армия, командувана от някогашния противник на Микеланджело, Урбинския херцог, се приближава към Флоренция, кардиналът пренебрегна обещанието си и побърза да излезе от града с двамата невръстни Медичи, за да посрещне херцога. Тогава Микеланджело се присъедини към Граначи и приятелите му в Палацо делла Синьория. Тълпата на площада крещеше:

— Свобода на народа!

Флорентинските войници, които стояха на стража пред Синьорията, не се и опитаха да попречат на един граждански комитет да влезе в правителствения дворец. В Голямата зала се състоя събрание. След това Николо Капони, чийто баща беше водил

предишното движение за прогонването на Пиеро де Медичи, излезе на балкона и обяви.

— Флорентинската република е възстановена! Медичите са прогонени! Всички граждани трябва да се въоръжат и да се явят на Пиаца делла Синьория!

Кардинал Пасерини пристигна с хиляда конници на Урбинския херцог. Партията на Медичите им отвори портите. Комитетът се залости в палатата. Урбинските конници се хвърлиха срещу вратите с дългите си пики. От прозорците на двата етажа и от назъбения парапет над тях върху войниците на херцога се посипа всичко, което можеше да се сграбчи вътре в сградата: писалища, маси, столове, глинени съдове, бойни доспехи.

Тежка дървена пейка полетя надолу от парапета. Микеланджело видя, че се е насочила право срещу „Давид“.

— Пази се! — изкряска той, сякаш статуята можеше да се отдръпне.

Беше твърде късно. Пейката се сгромоляса. Лявата ръка, държаща прашката, се отчупи под лакътя.

Тълпата отстъпи. Войниците се обърнаха да видят какво е станало. Всяко движение от прозорците и парапета на Синьорията спря. Множеството се смълча. Той усети, че се движи към статуята. Тълпата се разтълпи с полугласни възкличания:

— Това е Микеланджело! Пуснете го да мине!

Той застана под „Давид“, загледан в замисленото, решително и красиво лице. Голият не го беше и одраскал, ала гражданската война вътре във Флоренция насмалко не го унищожил съвсем. Микеланджело усещаше болка в ръката си, сякаш и тя е била ампутирана.

Джорджо Вазари, един от младите чираци на Микеланджело, и Чекино Роси изскочиха от навалищата, забързаха към „Давид“, вдигнаха трите мраморни отломки от ръката и изчезнаха в тясната странична улица.

В тишината на нощта никакви пръсти забарабаниха по вратата на Микеланджело. Той отвори и вътре влязоха Вазари и Чекино. Те заговориха в един глас:

— Синьор Буонароти...

— ... ние скрихме трите парчета...

— ... в един сандък в къщата на Роси.

— Там са в безопасност.

Микеланджело се вгледа в двете светнали млади лица и си помисли:

„В безопасност ли?“ Какво можеше да бъде в безопасност в един свят, обзет от война и потънал в хаос?

Армията на Свещения римски император стигна Рим, проби стените. Шарената орда от наемници заля града и накара папа Климент да избяга по високия проход в крепостта Сант Анджело и да остане затворен в нея, докато немските, испанските и италианските войски разграбваха, рушиха и опожаряваха Рим, унищожаваха свещени произведения на изкуството, разбиваха олтари, мраморни статуи на Богородицата, пророците и светците, претопяваха бронзови фигури в топове, стъклописа зарад оловото, палеха огньове върху мраморните мозаични подове на Ватикана, вадеха очите на изписаните образи, измъкнаха една статуя на папа Климент на улицата и я раздробиха на парчета.

— Какво ли е станало с мойта „Пиета“? С тавана на Сикстинската капела? — вайкаше се Микеланджело. — Какво е станало с ателието ми? С „Мойсей“ и двата „Роба“? Сигурно лежат счупени на хиляди парчета!

Късно вечерта пристигна Спина. Беше участвувал в редица трескави събрания в двореца на Медичите, а след това в Синьорията. С изключение на една ядка от твърдоглави привърженици на Медичите всички флорентинци се бяха съгласили, че Медичите трябва да бъдат лишени от властта. Щом папа Климент е в плен, могат отново да провъзгласят републиката. Ще позволят на Иполито, Алесандро и Кортонския кардинал да си отидат с мир.

— И това — замислено довърши Спина — ще бъде краят на владичеството на Медичите за много дълго време.

Микеланджело позамълча.

— А новата сакристия?

Спина обори глава.

— Ще трябва да я... заключим...

— Медичите са моето наказание — изтръпнал възкликна Микеланджело. — Толкова години работя за Лъв и Климент, а какво мога да покажа насреща? Шест грубо издялани блока, полузавършена

вътрешност на една капела... Щом Климент е в плен, Ровере отново ще се нахвърлят отгоре ми...

Той тежко се отпусна на работната си маса. Спина меко рече:

— Аз ще ви препоръчам като служител на републиката. Закрепи ли се веднъж нашето правителство, ще можем да убедим Синьорията, че капелата е за Лоренцо Великолепни, който е почитан от всички тосканци. Тогава ще получим разрешение да отключим вратите и да подновим работата.

Микеланджело закова с дъски вратите и прозорците на къщата срещу „Сан Лоренцо“ с всичките рисунки и глинени модели, завърна се на Виа Моца и изведнъж задълба в един блок, за да очертае „Победа“, едно от първоначалните хрумвания за гробницата на Юлий. Тя изникна като класически гръцки младеж, добре сложен, макар и не толкова мускулист, както другите му изваяния. Работеше добре с ръцете, длетата се забиваха в податливия мрамор; но много скоро си даде сметка, че главата му изобщо не работи.

Победа ли? Над кого? Над какво? Ако не знае кой е победителят, как може да определи кой е победеният? Под краката на победителя извая, сразени и смачкани, лицето и главата на старец... на самия него? Както може би ще изглежда подир десет или двадесет години, с дълга бяла брада. Какво го е сразило? Старостта? Дали младежът беше победител, защото това е единственият период, през който човек може да си въобразява, че може да бъде победител? По лицето на сразения, притиснато под коляното на младежа, се четеше опит, дълбоко знание и горест. Това ли очаква опита и мъдростта? Дали винаги ги смачква и унищожава времето в облика на младостта?

Извън стените на ателието му тържествуваше Флорентинската република. Никола Капони бе избран за гонфалониер, да управлява, както бе управлявал Содерини. За своята защита градът държава възприе революционния план на Макиавели за гражданска милиция, обучена, въоръжена и екипирана да брани републиката против нашественици. Флоренция се управляваше не само от своята Синьория, но и от Съвета на осемдесетте, които представляваха старите семейства. Търговията вървеше, градът благоденствуваше, хората се радваха на спечелената отново свобода. Малцина се интересуваха от съдбата на папа Климент, все още пленник в Сант Анджело, защищаван от няколко привърженици, между които и

Бенвенуто Челини, младия скулптор, отказал да стане чирак на Ториджани. Но папа Климент представляваше жизнен интерес за Микеланджело. Беше вложил четири години изпълнен с обич труд в сакристията. Имаше отчасти завършени блокове в заключената сега и запечатана капела, на бъдещето на която се беше посветил. Той следеше отблизо съдбата на Климент.

Опасност заплашваше папа Климент от две страни. Църквата се разпадаше на национални единици, властта се изплъзваше от Рим. Не беше само това, че лютераните се ширеха из цяла Средна Европа. Английският кардинал Уулси предложи съвет от свободни кардинали във Франция да установи ново управление на църквата. Италианските кардинали се събираха в Парма, за да уредят своя собствена йерархия. Френските кардинали назначаваха папски заместници. Немските и испанските войски на Карл, разквартирувани в Рим, все още продължаваха да грабят, рушат и да искат откуп, за да се махнат. Климент се опита от Сант Анджело да събере парите, видя се принуден да пожертвува заложенници на неприятеля: Якопо Салвиати бе замъкнат по улиците до бесилото и малко остана да бъде обесен. Месеците минаваха, във всички страни се ширеха заговори за ново разпределение на властта, за нов папа, за съвет, за реформация.

В края на лято господне 1527 събитията взеха нова насока. Страшна чума помете войските на Свещения римски император. Немските войници мразеха Рим и отчаяно жадуваха да се завърнат у дома си. Френска армия нахлу в Италия, за да нападне Свещената римска империя. Климент се съгласи да плати на нашествениците триста хиляди дуката в срок от три месеца. Испанските войски бяха дръпнати от стените на Сант Анджело... и след седем месеца затворничество папа Климент избяга, предрешен като търговец, и се озова в Орвието.

Микеланджело не закъсня да получи известие от Климент. Дали Микеланджело още работи за него? Дали ще иска да продължи ваянето в новата сакристия? Ако да, папа Климент имал на ръка петстотин дуката, които щял да му изпрати по човек за покриване на най-необходимите разноски.

Микеланджело беше дълбоко трогнат: измъченият папа, без средства, съмишленици и перспектива да възвърне властта си, му беше

изпратил думи, изпълнени с обич и неизменно доверие, каквито би изпратил на кой да е друг член от семейството.

— Не мога да приема парите на Джулио — каза Микеланджело на Спина, когато двамата се съвещаваха в ателието на Виа Моца, — но не бих ли могъл да вая понякога? Ако се промъквам незабелязан, нощем? Това няма да навреди на Флоренция.

— Търпение. След година-две... Съветът на осемдесетте се страхува от това, което Климент би могъл да направи. Те биха сметнали обстоятелството, че работите върху капелата, за предателски акт.

Когато времето се стопли, чумата връхлетя Флоренция. Хората се разболяваха от страшно главоболие, болки в гърба и крайниците, треска, повръщане и след три дни умираха. Ако паднеха на улицата, оставяха ги там; ако умираха в къщите си, близките им избягваха. Хиляди флорентинци загинаха. Градът се превърна в морга. Буонарото повика брат си в къщата на Виа Гибелина.

Микеланджело, страхувам се за Бартоломеа и децата. Не бих ли могъл да се преместя в къщата ни в Сетиняно? Там ще бъдем в безопасност.

— Разбира се. Вземете с вас и татко.

— Няма да отида — изръмжа Лодовико. — Когато човек преполови деветата десетица, има право да умре в собственото си легло.

Неизбежното чакаше Буонарото в Сетиняно, в стаята, където се беше родил. Докато Микеланджело стигна там, Буонарото вече бълнуваше в безсъзнание, езикът му беше подпухнал и покрит със суха жълтеникава корица. Джовансимоне беше отвел жената и децата на Буонарото от опасното място на предишния ден. Слугите и селяните бяха избягали.

Микеланджело дръпна стол до леглото на болния, като си мислеше колко много още си приличат. В очите на Буонарото блесна тревога, когато видя брат си.

— Микеланджело... не оставай... чумата... Микеланджело намокри напуканите му устни с влажна кърпа и полугласно отговори:

— Няма да те оставя. Ти си единственият от нашето семейство, който ме е обичал.

— Винаги съм те обичал... Но съм бил... бремене. Прости ми...

— Няма какво да прощавам, Буонарото. Да бях те държал винаги до себе си през всичките минали години, щях да бъда много по-добре.

Буонарото пряко сили уморено му се усмихна.

— Микеланджело... Винаги си бил... добър.

По залез Буонарото беше пред прага на смъртта. Микеланджело го обви с лявата си ръка, главата на брат му почиваше на неговите гърди. Буонарото дойде на себе си само веднъж и видя лицето на Микеланджело, наведено близко до неговото. Бръчките от болката се разпуснаха, смирението разля успокояващия си балсам. След няколко мига той беше мъртъв.

Микеланджело занесе брат си в едно одеяло на гробищата зад черквата. Нямаше ковчези, нямаше гробокопачи... Той изкопа гроб, свали Буонарото в дупката, повика свещеника, почака го да напръска Буонарото със светена вода и да го благослови, след това започна да рине пръст в гроба, запълни го.

Върна се на Виа Моца, изгори дрехите си в задния двор, изтърка се в дървеното си корито с вода, гореща, колкото можеше да я търпи. Не знаеше дали това помага против чумата, нито пък го беше много грижа. Дойдоха да му кажат, че Симоне, най-големият му племенник, също умрял от чума. Микеланджело си помисли:

„Може това да е било щастие за Буонарото?“

Ако се беше заразил, оставаха му само няколко часа да сложи в ред частните си работи. Той написа документ, с който връщаше на жената на Буонарото донесената от нея зестра: тя беше млада жена и зестрата щеше да ѝ дотрябва, за да си намери втори съпруг. Разпореди се единадесетгодишната му племенница Чека да бъде изпратена в манастира „Болдроне“ и ѝ осигури издръжката и образованието, като отреди за това производството на две от стопанствата си. Определи част от имуществото си за заплащане на образованието на племенниците му Лионардо и Буонаротино. Когато Граначи заблъска заключената врата, Микеланджело извика:

— Върви си! Аз съм бил в досег с чумави. Може да съм се заразил.

— Не ставай глупак. Ти си прекалено свадлив, за да умреш. Отвори! Аз имам бутилка вино, което ще пропъди злите духове.

— Граначи, върви си у дома и го изпий сам! Не искам да стана причина за твоята смърт. Ако останеш жив, може да нарисуваш още

някоя хубава картина.

— Намерил с какво да ме блазни! — изсмя се Граначи. Е, ако си още жив утре, ела да довършиш своята половинка от киантито.

Чумата попремина. Един по един хората се прибираха от околните планини. Дюкяните се отвориха отново. Синьорията се върна в града. Едно от първите и решения беше да поръча на Микеланджело Буонароти да извае „Херкулеса“, който Содерини му беше поръчал преди двадесет години, от блока, грубиран от Бандинели до пъпа на фигурата.

И пак се намеси папа Климент. Като се върна във Ватикана след сключване на договор със Свещения римски император, той беше отново подчинил на властта си отреклите се от него италиански, френски и английски кардинали, съставил беше войска от силите на Урбинския херцог, Колона и испанските отреди. Тази войска трябваше да потегли сега срещу независимата Флоренция, да затрие републиката, да накаже противниците на Медичите и отново да възстанови властта на семейството. Спина беше подценил папа Климент и Медичите. Микеланджело беше извикан да се яви пред Синьорията, където гонфалониерът Капони седеше на писалището на Содерини, заобиколен от своя Съвет на осемте.

— Понеже си скулптор, Буонароти — стремително заговори той, — ние смятаме, че можеш да бъдеш и строител на укрепления. Ние имаме нужда от непробиваеми стени. Понеже те са от камък, а ти си човек, който борави с камък...

Микеланджело с усилие преглътна. Сега ще се забърка и с едните, и с другите!

— Занимай се с южната страна на града. От север сме непревземаеми. Докладвай ни час по-скоро.

Той разучи няколко мили от стената, която започваше на изток с черквата „Сан Миниато“ върху склона на хълма и се виеше в западна посока, преди да се върне към Арно. Нито стените, нито отбранителните кули бяха в добро състояние, нито пък от външната им страна имаше ровове, които да правят приближаването по-опасно за врага. Камъните се бяха разклатили, лошо опечените тухли се трошаха, необходими бяха повече кули за топове, трябваше да ги направят по-високи, за да разширят обсега. Главна опорна точка на отбранителната линия трябваше да бъде високата камбанария на „Сан

Миниато“, откъдето защитниците можеха да държат под око по-голямата част от пространството, през което неприятелските войски щяха да се хвърлят напред.

Той се върна с доклада си при гонфалониера Капони и Синьорията и изложи пред тях броя на зидарите, тухларите, каруцарите и селяните, които щяха да му трябват, за да направи стените защитими. Гонфалониерът поривисто му викна:

— Няма да пипаш „Сан Миниато“! Няма нужда да се укрепява черква!

— Има нужда, ваше превъзходителство, тъй като, ако не я укрепим, неприятелят няма защо да руши стените. Той ще ни нападне във фланг тука, на изток от хълма Сан Миниато.

Позволиха му да докаже, че неговият план е най-добрият възможен. Той впрегна в работа всички: Граначи, кръжеца, зидарите от работилниците на Катедралата. Там, където по-рано беше обикалял да търси някоя фигура или лице, силна ръка или удължен, почернял от слънцето врат за статуя или картина, сега издирваше зидари, каменари от Майано и Прато, дърводелци, тухлари, техници, за да пресече пътя на войната. Работата напредваше с пълен размах, понеже имаше донесения, че папската войска настъпвала срещу Флоренция от няколко страни — страшна сила от обучени войници и оръжия. Микеланджело направи път нагоре от реката за своите работници и материали, започна бастيونите си от първата кула пред портите на „Сан Миниато“ към Сан Джорджо и загради важния за отбраната хълм с високи стени от кирпич, направен от добре омесена пръст, разбъркана с лен или кълчища и говежди тор — стотина селяни работеха на групи и вдигаха стените със същата бързина, с която можеха да секат тухли. Каменарите ломяха, дялаха, оглаждаха, подсилваха слабите места, иззиждаха нови площи на по-уязвимите участъци.

Щом първата фаза на работата му бе завършена, Синьорията направи оглед. На другата сутрин, когато влезе в ъгловия кабинет, гледащ към Пиаца делла Синьория и плътно притисналите се един към друг покриви на Флоренция, той бе посрещнат с усмивки.

— Микеланджело, ти си избран в Деветорката на милицията като главен управител на укрепленията.

— Това е голяма чест, гонфалониере.

— И голяма отговорност. Искаме да направиш една инспекционна обиколка до Пиза и Ливорно, да се увериш, че отбранителните ни съоръжения откъм морето са сигурни.

За ваяне не можеше и да помисли. Нито можеше да извика: „Войната не е мой занаят!“ Бяха му възложили определена задача. Флоренция се беше обърнала към него в труден за нея момент. Никога не беше помислял, че може да стане командир, организатор, но сега откри, че създаването на сложни творби на изкуството го беше научило да съгласува всяка следваща подробност, за да постигне завършен резултат. Дори като че ли съжаляваше, че няма малко от изобретателността на Леонардо да Винчи по отношение на разни машини.

След завръщането си от Пиза и Ливорно той започна серия трапове, дълбоки като ровове, при което използваше изкопаните пръст и камъни за верига от допълнителни препятствия. Следващият му ход беше да си осигури разрешение да събори всички сгради между защитните стени и полите на околните предпланини цяла миля на юг — пространство, през което папската армия ще трябва да се хвърля на пристъп. За събарянето на чифлиците и селските къщи милицията прибягна до стенобитни машини от тия, каквито са били използвани в древни времена. Селяните помагаша да се изравнят със земята домове, които семействата им са притежавали от стотици години. Богатите протестираха против рушенето на техните дворци и не без основание — признаваше Микеланджело, — защото това бяха такива прекрасни сгради. Малцина войници можеха да бъдат накарани да съборят няколкото малки черквици. Когато сам той отиде в трапезарията на „Сан Салви“ и видя „Тайната вечеря“ на Андреа дел Сарто, светнала в целия си блясък върху полусъборените стени, извика:

— Оставете я! Това е твърде велико творение на изкуството, за да бъде унищожено!

Рушенето бе току-що привършено, когато му съобщиха, че някой разбил ателието му на Виа Моца. Модели бяха разхвърляни по пода, листа с рисунки и скици бяха пръснати в невъобразимо безредие, много от тях липсваха, нямаше и четири восъчни модела. Микеланджело забеляза блясък от метал на пода. Той се наведе и вдигна някакво длето, попаднало сред куп хартия. Беше от този вид, каквито се употребяват в златарски работилници. Микеланджело отиде

до дома на приятеля си Пилото, който добре познаваше местните златари.

— Познаваш ли това длето?

— Да. То е на Бандинели.

Скиците и восъчните модели му бяха върнати по много дискретен начин; Микеланджело нареди на Мини да се погрижи за охрана на ателието.

Синьорията го изпрати във Ферара да проучи новите укрепления на Ферарския херцог. Писмото, което носеше със себе си, гласеше:

„Изпращаме във Ферара нашия прославен Микеланджело Буонароти, който, както знаете, има редки способности, с известна цел, която ще Ви обясни устно. Нашето голямо желание е той да бъде посрещнат като човек, високо почитан от нас и ценен според заслугите му.“

Херцогът на Ферара, културен мъж от рода Есте и възторжен поклонник на живописата, скулптурата, поезията и театъра, настояваше да го задържи като гост в двореца. Микеланджело учтиво отказа, настани се в един хан и там изживя радостна и шумна среща с Ардженто, който доведе деветте си деца да целунат ръката на Микеланджело.

— Е, Ардженто, стана ли добър земеделец?

Ардженто направи гримаса.

— Не. Но каквото и да правя, земята си ражда разни неща. Най-много ми се раждат деца.

— А на мен все още ми се трупат само неприятности, Ардженто.

Когато Микеланджело поблагодари, че му показаха отбранителните съоръжения, херцогът на Ферара го помоли:

— Нарисувайте ми нещо. Това ще бъде моята награда.

Микеланджело се усмихна. — Щом свърши тая война.

Завърнал се във Флоренция, той узна, че генерал Малатеста от Перуджа е бил доведен и назначен за един от командущите генерали. Малатеста веднага се противопостави срещу плана на Микеланджело да издигне такива каменни подпори така, както се беше научил във Ферара.

— Вие вече сте ни обременили с прекалено много стени! Махнете селяните си и оставете моите войници да отбраняват Флоренция!

Малатеста имаше вид на студен, неискрен човек.

Тази нощ Микеланджело обиколи основите на укрепленията си. Той се натъкна на осемте артилерийски оръдия, дадени на Малатеста да защитава стената на „Сан Миниато.“ Вместо да бъдат сложени вътре в укрепленията или на парапетите, те лежаха извън стените, без охрана.

Микеланджело събуди заспалия генерал.

— Как можете да излагате артилерията си по този начин? До вашето пристигане ние сме я пазили с цената на живота си. Може да я открадне или унищожи всеки, който се спъне в нея.

— Вие ли сте командир на флорентинската войска? — попита презеленелият Малатеста.

— Само на защитните стени.

— Тогава вървете да си правите кирпич с кравешки тор и не учете един войник как трябва да воюва.

На връщане в „Сан Миниато“ Микеланджело се сблъска с генерал Марио Орсини, който възкликна:

— Какво се е случило, приятелю? Лицето ви гори.

Микеланджело му разправи. Когато свърши, Орсини тъжно отговори:

— Трябва да знаете, че всички мъже в рода му са предатели. Ще дойде ден и той ще измени на Флоренция.

— Доложихте ли това на Синьорията?

— Аз съм наемен офицер като Малатеста, не съм флорентинец.

Сутринта Микеланджело почака в Голямата зала на Синьорията, докато го пуснат в кабинета на гонфалониера. Думите му не произведоха впечатление върху Синьорията.

— Престани да се занимаваш с нашите офицери. Ограничи се с новите си планове за стените. Те трябва да останат непробити.

— Няма да стане нужда да ги пробиват, щом ще ги пази Малатеста.

— Ти си преуморен. Почини си.

Той се върна при стените, продължи да работи под палещото септемврийско слънце, но не можеше да изхвърли Малатеста от ума

си. Където и да отидеше, чуваше приказки против генерала: бил отстъпил Перуджа без битка; войниците му отказали да се бият с войските на папата при Арецо; когато войските стигнали Флоренция, Малатеста щял да предаде града...

В ума си той се връщаше многократно в Синьорията с искането да бъде махнат Малатеста — виждаше труда си по изграждането на непристъпни стени отишъл на вятъра, понеже Малатеста отваряше портите за папската армия. Но дали действително протестираше пред гонфалониера Капони?... Не протестираше ли пред папа Юлий... за стените на „Свети Петър“, вдигани от Браманте... които бяха направени от слаб цимент и щяха да се съборят?... Малатеста ли го попита: „Вие ли сте командир на флорентинската армия?“ Не беше ли папа Юлий, който каза: „Ти архитект ли си?“

Той започна да се вълнува. Представяше си папските войски да разгромяват Флоренция, както е бил разгромен Рим — да грабят, да плякосват, да съсипват произведенията на изкуството. Без да може да спи, да яде или да се съсредоточава при ръководене на каменарите, той започна да дочува откъслечи от изречения, които го убедиха, че Малатеста е направил с офицерите на тая южна стена заговор против Флоренция.

Прекара шест денонощия без почивка и без храна, неспособен да надвие страховете си. Една нощ му заговори някакъв глас. Той рязко се завъртя на парапета:

— Кой сте вие?

— Приятел.

— Какво искате?

— Да ви спася живота.

— Заплашва ли го опасност?

— Най-лошата.

— Папската армия?

— Малатеста.

— Какво ще ми направи?

— Ще нареди да ви убият.

— Защо?

— За разкриване на заговора му.

— Никой не ми вярва.

— Трупът ви ще бъде намерен в основите на бастиона.

— Аз мога да се защита.
— Не и в тая мъгла.
— Какво трябва да направя?
— Да бягате.
— Това е предателство.
— По-добре, отколкото да умрете.
— Кога трябва да тръгна?
— Сега.
— Аз нося отговорност тука.
— Нямате нито миг време.
— Как мога да обясня?
— Бързайте!
— Моето ръководство... стените...
— Бързайте! Бързайте!

Той слезе от парапета, мина през Арно, върна се по околен път на Виа Моца. От гъстата мъгла изникваха полуочертани сенки, подобни на грубирани мраморни блокове. Той заповяда на Мини да сложи дрехи и пари в дисагите. Двамата с Мини се качиха на конете. Пред Пратската порта ги спряха. Един от стражарите извика:

— Това е Микеланджело, от Деветорката на милицията. Пуснете го.

Микеланджело се насочи към Болоня, Ферара, Венеция, Франция... към безопасността.

След седем седмици се върна унижен и в немилост.

Синьорията му наложи глоба и го махна от Съвета за три години. Но понеже папските войски, тридесет хиляди души на брой, бяха спрели на стан по хълмовете отвъд южните защитни стени, изпратиха го пак на командното му място. Трябваше да благодари на Граначи за отлагането на наказанието: когато Синьорията го беше обявила извън закона заедно с други бегълци, Граначи осигури временно смекчение на присъдата му и изпрати Бастиано, който помагаше на Микеланджело да поправят стените, да го догони.

— Трябва да призная, че Синьорията прояви снизхождение — сурово се произнесе Граначи, — като имаме пред вид, че ти се върна цели пет седмици след Закона за изключване на бунтовниците. Можеше да изгубиш цялото си имущество в Тоскана, а и главата си, както синът на Фичино загуби живота си заради думите, че Медичите

като че ли имали по-голямо право да управляват от всеки друг, ако се вземе под внимание какво са направили за града. Няма да е зле да си занесеш горе на „Сан Миниато“ одеяло и храна, достатъчна за цяла година обсада...

— Не се тревожи, Граначи, надали бих повторил такава глупост.

— Какво те прихвана?

— Чух гласове.

— Чии?

— Собствения си глас.

— Граначи се засмя.

— Помогнаха ми слуховете за това, как си бил приет в двора на Венеция, за предложението на дожа да проектираш мост през Риалто и за усилията на френския посланик да осигури отиването ти във френския царски двор. Синьорията сметна, че си идиот, какъвто си наистина, но и велик художник, какъвто си всъщност. Не им се харесваше перспективата да се установиш във Венеция или Париж. Бъди благодарен на своята звезда, че умееш да дълбаеш мрамор, иначе можеше никога вече да не живееш край Катедралата.

Микеланджело погледна от височината на третия етаж през прозореца в кабинета на Граначи натам, където великолепият, покрит с червени керемиди купол на Брунелески се открояваше с цялото си величие на фона на бурното вечерно небе.

— Най-съвършената архитектурна форма в света е небесният свод — замислено рече той, — а знаеш ли, че куполът на Брунелески не е по-малко красив!

Той занесе вещите си в кулата на „Сан Маниато“ и загледа през разсеяната светлина на пълнолунието стотиците вражески шатри, издигнали островърхите си конуси на една миля разстояние, отвъд разчистеното от него пространство по хълмовете, което образуваше полукръг около защитната му линия.

В зори го събуди артилерийски огън. Както беше очаквал, нападението бе съсредоточено срещу кулата на „Сан Миниато“. Ако успееш да я съборят, войските на папата щяха да нахлуят в града. Сто и петдесет артилерийски оръдия не спираха да гърмят. Цели участъци от тухли и камък се рушиха от избухващите топовни ядра. Нападението трая два часа. Когато свърши, Микеланджело излезе през един тунел и се изправи в основите на камбанарията, за да огледа щетите.

Той повика доброволци измежду тези, които умееха да боравят с камък и цимент. Бастиано ръководеше работата вътре, а Микеланджело изведе една група навън и пред очите на папските войски намести падналите и разбитите камъни в стените. По една или друга причина, непонятна за него — може би защото не знаеха колко големи щети са причинили, — вражеските отреди не напуснаха стана. Той нареди на коларите си да докарат пясък от Арно и торби с цимент, изпрати хора да съберат зидарите и каменоделците и по здрач започна възстановяването на кулата. Те работиха цяла нощ; но за втвърдяването на цимента беше нужно време. Ако неприятелската артилерия откриеше огън прекалено рано, защитните му съоръжения щяха да бъдат изравнени със земята. Той вдигна очи към камбанарията с назъбения корниз, четири стъпки по-широк от самата кула. Ако се намереше начин да се провиси нещо от тези парапети, нещо, което би могло да умъртви силата на удара от железните и каменни топовни ядра, преди да се блъснат в самата кула...

Микеланджело слезе надолу по хълма, мина през Понте Векио, накара стражите да събудят новия гонфалониер Франческо Кардучи, обясни му хрумването си, получи писмена заповед и един отряд

милиция. С първите лъчи на зората те вече тропаха по вратите на дюкяните за вълна, на складовете и митническите магазини, където държаха вълна, подлежаща на облагане с данъци. След това претърсиха целия град за дюшеклък — и дюкяните, и частните домове, сетне реквизираха каруци за превозване на материалите. Той работеше бързо. Докато слънцето се вдигна, десетки от най-здравите калъфи за дюшеци бяха натъпкани и провисени с въжета пред стените на кулата.

Когато военачалниците на папата научиха какво става и откриха огън по камбанарията, беше твърде късно. Топовните им ядра се удряха в дебелите плънки, които, макар и да се поддаваха пред напора, трябваше да се люшнат четири стъпки назад, преди да стигнат мокрите каменни стени. Дюшеците служеха като щитове за току-що циментираните блокове на Микеланджело. Топовните ядра падаха долу в рова, без да причинят някаква вреда. Неприятелят продължи стрелбата до пладне и най-после се отказа.

Успехът на остроумните вълнени буфери му спечели прошка. Той се върна в ателието си и за първи път от месеци насам спа спокойно цяла нощ.

Заваляха силни дъждове. Едната миля разчистени полета между неговите стени и неприятеля се превърна в блато. Сега не можеше да има нападение. Микеланджело започна да рисува с темпера „Леда и лебедът“ за Ферарския херцог. Макар и да се прекланяше пред физическата красота, изкуството му е било винаги проникнато от плътска чистота. Сега изведнъж се впусна в несдържано сластолюбие. Той изобрази Леда като прелъстително красива жена, излегната на ложе с лебеда, свил се между краката ѝ, обхванал с извивката на дългата си шия едната и гръд и с човка на устните ѝ. Доставяше му удоволствие да изобразява похотливото предание.

Времето продължаваше да е влажно и облачно. Микеланджело прекарваше дните по парапетите, вечер издебваше удобен случай да се вмъкне в сакристията и да вае на свещ. Капелата беше студена и пълна със сенки, но той не беше сам. Статуите бяха негови интимни приятели — „Зората“, „Здрачът“, „Богородицата“, — защото, макар и да не се бяха напълно родили, те живеяха в мрамора, мислеха, разказваха му за света, също както той говореше на тях и чрез тях за изкуството като продължител на човешкото съществуване, като вечна приемственост, която свързва в едно бъдещето и миналото, като

средство за побеждаване на смъртта, защото, докато е живо изкуството, не загива и човекът.

Напролет войната се поднови, но никоя от битките освен тази срещу гладната смърт не се разигра във Флоренция. Възстановен на длъжността си в Деветорката на милицията, Микеланджело получаваше доклади всяка вечер. С превземането на малките крепости по Арно папската армия беше прекъснала подвоза на припаси откъм морето. Испански войски пристигнаха от юг и германски от север, за да попълнят силите на папа Климент.

Храната много намаля. Първо изчезна месото, сетне зехтинът, зеленчуците, брашното, виното. Гладът носеше жертвите си. Микеланджело даваше дневната си дажба на Лодовико, за да запази живота на баща си. Жителите започнаха да ядат градските магарета, кучета, котки. Летният зной нажежаваше камъните, запасите вода не достигаха. Арно пресъхна, отново се развилня чумата. Хората се задушаваша, падаха и вече не ставаха. До средата на юли в града бяха умрели пет хиляди души.

Флоренция имаше само една възможност да се запази — чрез героичния си генерал Франческо Феручи, чиято армия се намираше в околностите на Пиза. За него бе изработен план да нападне през Лука и Пистоя и да вдигне обсадата. Последните шестнадесет хиляди боеспособни мъже в стените на града се причестиха и дадоха обет да се нахвърлят срещу неприятелските станове от двете страни на града, докато генерал Феручи ги удари откъм запад.

Генерал Малатеста измени на републиката. Той отказа да помогне на Феручи, който се биеше здравата и се намираше пред прага на победата, когато Малатеста се съюзи с папските генерали, Феручи бе победен и убит.

Флоренция капитулира. Отредите на Малатеста отвориха портите. Представители на папа Климент влязоха в града, за да поемат управлението от името на Медичите. Флоренция се съгласи да наброи осемдесет хиляди дуката като закъсняла плата на папските войски. Тези членове на правителството, които можаха, избягаха; другите бяха обесени на Барджело или хвърлени в затвора „Стинке“. Всички членове на Деветорката на милицията бяха осъдени на смърт.

— По-добре ще е да се махнеш от града още тая нощ — настояваше пред Микеланджело Буджардини. — Папата ще бъде

безмилостен. Ти изгради защитните съоръжения против него.

— Не мога пак да бягам — уморено отговори Микеланджело.

— Скрый се в тавана на моята къща — предложи Граначи.

— Не искам да излагам на опасност семейството ти.

— Като официален архитект аз имам ключове от Катедралата.

Мога да ти дам убежище там! — възкликна Бачо д'Аньоло.

Микеланджело се замисли.

— Зная една кула отгатык Арно. Никой няма да се усъмни в нея. Ще се подслоня там, докато се махне Малатеста с отрядите си.

Той се сбогува с приятелите си, отиде по задни улички до Арно, прекоси реката и тихомълком се вмъкна в камбанарията на „Сан Никола“, след като почука на съседната къща, която принадлежеше на каменоделци, синове на стария Бепе от работилницата при Катедралата, за да им се обади, че се укрива. Сетне заключи вратата на кулата подире си, качи се по виещата се дървена стълба и прекара остатъка от нощта, загледал през хълмовете опустелия неприятелски стан. По изгрев той още стоеше облегнат на каменните стени и без да вижда, гледаше пространството, което беше изравнил, за да защити града държава.

Вгълбил се в себе си и в миналото, струваше му се, че вижда и собствените си петдесет и пет години така опустошени, и при това без всякаква полза, както тази миля изравнена земя пред него. Направи си равносметка за годините, откакто папа Лъв го накара да изостави работата върху гробницата на Юлий. Какво можеше да покаже за тия четиринадесет години? Един „Възкръснал Христос“, за който Себастиано бе съзливо съобщил от Рим, че бил повреден от някакъв некадърен чирак, който премахнал ажурата между краката и стъпалата и по най-идиотски начин съвсем олизал лицето при полирането. Една „Победа“, която днес още повече, отколкото в деня на завършването ѝ, му изглеждаше сбъркана. Четири „Великана“, които все още се гърчеха в блоковете си на Виа Моца. Един „Мойсей“ и два „Млади роба“ в Рим, в къща, ограбена от нашественическата войска.

Нищо. Нищо завършено, нищо сглобено, цялостно, предадено. И еднорък, осакатен „Давид“, който стоеше като олицетворение на сразената република.

Не само градове търпяха обсада и разгром. Човек също можеше да бъде обсаден.

Лоренцо беше казал, че силите на разрушението се ширят навред, превземат всичко и всички в своя обсег. Само това беше познавал от дните на Савонарола: стълкновения. Може би баща му и чичо му Франческо са били прави, като са се мъчили да му набият малко ум в главата. Кого беше обогатил или ощастливил? Цял живот се беше разкъсвал на късчета, търпял нетърпимостта на собствения си нрав в стремежа да създаде прекрасни ваяния, изпълнени със съдържание статуи. Беше обикнал ваятелското изкуство от самото си рождение. Беше искал само да го съживи, да го освежи, да го изведе до по-нови, по-велики замисли. Дали беше искал прекалено много? За себе си и за времето си?

Толкова отдавна приятелят му Якопо Гали беше казал на кардинал Грослей от Сен Дени:

— Микеланджело ще ви направи най-прекрасната статуя, каквато може да се види в Рим днес, по-хубава от която не ще може да направи никой майстор на нашето време.

И ето го сега — лишил се сам от свобода затворник, свил се в старовремска камбанария, без да смее да слезе от страх да не го обесят на Барджело, както на младини беше виждал да бесят толкова много хора. Колко безславен край за чистия ярък огън, горял в гърдите му!

Между полунощните удари на камбаната и първи петли той се поразходи край горните блатата на Арно и когато се върна, видя, че са му оставили храна, вода и новини, написани набързо от Мини. Гонфалониерът Кардучи бил обезглавен в двора на Барджело. Джиролами, който го беше наследил като гонфалониер, бил откаран в Пиза и отровен. Фра Бенедето, свещеник, взел страната на републиката, бил отведен в Рим, за да умре от гладна смърт в „Сан Анджело“. Всички, които избягали, били обявени въвн от закона, а имотите им конфискувани.

Флоренция знаеше къде се крие той, но дремещата омраза към папа Климент, неговите генерали и войски беше така дълбока, че не само нямаше никаква опасност някой да го издаде, но беше станал и герой.

Лодовико, когото Микеланджело беше изпратил в Пиза с двамата синове на Буонарото през най-лошия стадий на обсадата, се върна без Буонаротино. Момчето беше умряло в Пиза.

Един ден към средата на ноември той чу някой да го вика по име с висок и ясен глас. Микеланджело погледна надолу от камбанарията и видя Джовани Спина, загърнат с огромно кожено палто, сложил ръце на устата като фуния, да вика нагоре:

— Микеланджело, слезте!

Той се втурна надолу през три стъпала, махна резето на вратата и видя, че дългите тесни очи на Спина блестят от радост.

Папата ви е помилвал! Изпратил е дума по игумена Фирджовани, че ако ви намерят, трябва да се отнесат към вас добре, да ви възвърнат пенсията; къщата до „Сан Лоренцо“...

— Защо?

— Светият отец иска да продължите работата в сакристията.

Докато Микеланджело прибираше нещата си, Спина огледа кулата.

— Тука може да замръзне човек. С какво сте се сгривали?

— С негодувание — каза Микеланджело. — Най-доброто гориво, което познавам. Никога не прегаря.

Вървейки по улиците, огрян от късното есенно слънце, той плъзгаше пръсти по направените от пиетра серена блокове на къщите; бавно топлината им премина в него. Дишането му се ускори при мисълта, че ще се върне в капелата.

Ателието му на Виа Моца беше основно претършувано от папските войски, които го бяха търсили: те не бяха забравили дори комина и чекмеджетата. Нищо не беше откраднато. В капелата бяха махнали скелето — вероятно с него са се отоплявали духовниците на „Сан Лоренцо“, — никой от мраморите му не беше пипан. След три години война можеше да се залови отново за работа. Три години!... Застанал сред алегоричните си статуи, той почувствува, че времето е също сечиво: едно голямо произведение на изкуството изисква месеци, години, докато емоционалните му съставки приемат твърда форма. Времето е мая. Много характерни черти на „Денят“ и „Здрачът“, на „Мадоната“, които му се бяха изплъзвали преди, сега изглеждаха ясни, формата им беше узряла, разрешаването им достигнато. Едно произведение на изкуството означава растеж от частното към световното. На едно произведение на изкуството времето помага да добие значение за вечни времена.

След лека вечеря с Лодовико той се върна в ателието на Виа Моца. Мини беше излязъл. Микеланджело запали маслен светилник, обиколи ателието, допирайки се до познатите мебели. Хубаво беше да си е пак у дома, сред малкото си притежания: „Битката на кентаврите“ и „Мадоната до стълбите“, закачени на задната стена; четиримата недовършени „Роби“, все още застанали лице с лице в интимен кръг наред ателието. Той извади папките си с рисунки, запрелиства ги кое с одобрение, кое с рязък замах на късото си перо, нанасящо поправка. После обърна един рисувателен лист и написа с дълбоко възмущение:

*Една голяма милост също ни убива;
ако кръвта ни стине вече без копнеж,
не смазва ни така жестокия грабеж,
като развързката нечакано щастлива.*

*Изящното изкуство овладява всеки,
ако със тайната му бог го е създал,
ако в упорството остане дълголетен.*

*И ако зрящ за тайнствените му пътеки
родил съм се в света, от гняв разкъсван цял,
вий огъня, че му принадлежа, винете.*

Бачо Валори, новият управител на Флоренция, назначен от папа Климент, изпрати да го повикат в двореца на Медичите. Микеланджело се позачуди — Валори беше помагал в 1512 година да изпъдят от Флоренция Содерини. Но Валори любезно се усмихваше иззад писалището, от което Лоренцо Великолепни бе ръководил съдбините на Флоренция.

— Буонароти, ти ми трябваш.

— Винаги е добре, когато трябваш на хората, синьоре.

— Искам да ми направиш проект за къща. Та да мога веднага да започна строежа! А освен това и някоя от великолепните ти мраморни статуи за градината.

— Вие ми оказвате твърде голяма чест — мърмореше си Микеланджело, докато слизаше по широкото стълбище. Но Граначи

беше във възторг.

— Сега е твой ред да покоткаш неприятеля. Валори не може да понася кръжеца. Той знае, че сме били против Медичите. Ако изпълниш молбата му, положението на всички ни ще се пооблекчи.

Микеланджело отиде в къщата на Виа Гибелина. В един сандък в кухнята, увит с вълна, стоеше „Давид“, който беше изваял за опит от мрамора, купен от Бепе, „Давид“, чийто крак почиваше върху черната, окървавена глава на Голиат. С малко дялане главата на Голиат щеше да изчезне и на нейно място щеше да остане кръгло кълбо... светът. „Давид“ щеше да се превърне в нов Аполон.

Семейният дом му се видя празен и изоставен. Липсваше му Буонарото. Сиджизмондо, който беше участвувал във флорентинската армия през последните три години, беше поискал позволение да живее в семейното стопанство в Сетиняно. Джовансимоне беше решил да накара Микеланджело да финансира повторното отваряне на дюкяна за вълна. Лодовико беше толкова изнемощял, така съсипан от смъртта на младия си внук Буонаротино, че не можеше да разкаже какво се е случило на момчето. Единадесетгодишният Лионардо оставаше единствената надежда и удовлетворение на семейството Буонароти, наследник на семейното име. Микеланджело беше платил за тригодишното му образование.

— Чичо Микеланджело, мога ли да стана твой чирак?

— Като скулптор ли? — изтръпна Микеланджело.

— Ти не си ли скулптор?

— Да. Но това не е живот, какъвто бих пожелал на единствения си племенник. Смятам, че ще бъдеш по-щастлив, ако чиракуваш на Строци в търговията с вълна. А дотогава да речем, че ще дойдеш в ателието и ще поемеш сметководните книги на баща си. Трябва ми някой, който да ги води.

Кафявите очи на момчето с кехлибарените петънца, също както у Буонарото и у самия него, светнаха.

Когато се върна на Виа Моца, той завари Мини да занимава един пищно облечен пълномощник на Ферарския херцог.

— Маестро Буонароти, аз съм дошъл да прибера картината, която сте обещали на моя херцог.

— Тя е готова.

Когато извади „Леда и лебедът“, пълномощникът мълчаливо я заразглежда. След малко рече:

— Това е дребна работа. Моят херцог очаква шедьовър.

Микеланджело огледа своята темпера, впи със задоволство очи в сладострастната Леда.

— Смея ли да ви попитам с какво се занимавате, синьоре?

— Аз съм търговец — надменно отвърна гостът.

— В такъв случай вашият херцог ще сметне, че сте направили много несполучлива сделка от негово име. Бъдете така любезен да се махнете от ателието ми.

Той поднови работата си в капелата и пак нае зидари и мазачи. Вместо да работи алегоричните си статуи върху въртящи се стативи, за да хване променящата се светлина, той накара да ги подпрат с дървени трупчета под такъв ъгъл, под какъвто фигурите щяха да стоят върху саркофазите, и в положението, в което щяха да останат сетне в капелата. По този начин щеше да използва най-добре действителните светлини и сенки, които те щяха да поглъщат.

При скицирането на четирите излегнати фигури за двете гробници той си постави задачата да задържи вниманието на зрителя, да не позволи на погледа да се плъзне надолу от сводестия извит капак на гробницата. За тази цел създаде обратна извивка в торса, като постави единия крак на всяка фигура повдигнат високо нагоре, а другия, с опънати пръсти, отпуснат до крайния предел на блока. Рязкото изхвърляне на единия крак нагоре в пространството щеше да задържи сложените рамо до рамо фигури върху несигурния наклон.

В капелата беше студено от валящите вън дъждове и непоносимо влажно от водата, която се цедеше от бавно съхнещия цимент на зазиданите прозорци. Понякога Микеланджело усещаше зъбите си да тракат дори когато чукаше с бясна скорост мрамора. Вечер, когато се връщаше в собственото си ателие, струваше му се, че главата му е пълна със слуз, а гърлото му беше като одрано. Той не обръщаше внимание на трудностите, взел твърдо решение, че този проект не бива да се превърне във втора гробница на Юлий.

Себастиано продължаваше да му пише от Рим: „Пиета“ била изложена на опасност в капелата, ала никой не посмял да повреди умрелия Христос на майчиния му скут. „Бакхус“ бил заровен от семейството на Якопо Гали в овощната градина пред старата му работилница, а сега бил изваден и сложен пак на мястото си. Той, Себастиано, бил назначен за папски Пазител на печатите, станал монах, имал много добра заплата и бил известен сега като Себастиано дел Пиомбо. Колкото до къщата на Мачело деи Корви, мазилката от стените и таваните се ронела, повечето от домашните вещи изчезнали,

сградите по края на градината били съборени за гориво. Скулптурите му били здрави и читави, но къщата имала нужда от грижи. Не може ли Микеланджело да изпрати пари, за да се направи ремонт?

Микеланджело нямаше и не можеше да изпрати пари. Флоренция не се беше свързала от войната; храна и материали се намираха много трудно, търговията беше тъй слаба, че разходите за семейния дюкян отиваха на вятъра всеки месец. Валори управляваше с жестока ръка. Папа Климент поддържаше кръвната вражда между разните фракции във Флоренция. Градът се надяваше, че Иполито, мекият и благ син на Джулиано, ще заеме мястото на Валори, ала папа Климент имаше други планове. Иполито стана кардинал въпреки най-голямото си нежелание и бе изпратен в Унгария като командир на италианските войски срещу турците. Синът на самия Климент, известен като Алесандро Мавърът поради мургавата му кожа и дебелите бърни, бе доведен във Флоренция с големи церемонии и провъзгласен за самодържец на града държава до края на живота си. Покварен грозен младеж, малко интелигентен и с ненаситен апетит, с бащините му войски под ръка, готови да наложат най-незначителното му желание. Алесандро убиваше противниците си посред бял ден, изнасилваше и развърщаваше младежта на града, затриваше и последния спомен за свободата и скоро докара нещата до състояние на анархия.

Също тъй скоро Микеланджело обяви война на Алесандро. Когато Алесандро поиска от него да проектира ново укрепление над Арно, Микеланджело му отказа. Когато Алесандро го уведоми, че искал да покаже капелата на своя гост, вицекраля на Неапол, Микеланджело заключи сакристията.

— Поведението ви е опасно — предупреди го Джовани Спина.

— Нищо не ме заплашва, докато не довърша гробницата. Климент е успял да го разясни дори на дебелоглавия си син... иначе отдавна вече да не съм жив.

Той остави длетата, избърса мраморния прах от лицето и веждите си, огледа се и възкликна с доволен вид:

— Тая капела ще надживее Алесандро, ако не го надживея аз.

— Вие няма да го надживеете, сигурен съм. Вие сте само кожа и кости и се дерете от кашлица. Защо не се разхождате по хълмовете на топлото слънце, да си излекувате кашлицата, да пострупате мъничко месце върху костите си?

— Микеланджело седна на крайчеца на дъска, сложена върху две магарета, и замислено отговори:

— Във Флоренция не е останало нищо от хубавото, от реда освен в изкуството. Когато застана пред този мраморен „Ден“ с чук и длето в ръце, чувствавам, че изпълнявам закона на Мойсей чрез една художествена форма, за да компенсирам духовното падение на Алесандро и неговите побойници. Кое ще надживее, тези мраморни статуи или развратът?

— Тогава позволете ми поне да преместя мраморните блокове в топло, сухо помещение.

— Трябва да ги вая тука, Спина, където осветлението е точно такова, каквото ще бъде, когато ги сложим върху саркофазите.

В ателието тази вечер той намери молба от Джован Батиста, вуйчото на Мини: момчето се влюбило безнадеждно в дъщерята на една обедняла вдовица и искало да се ожени за нея. Вуйчо му смяташе, че би трябвало да го изпратят някъде в чужбина. Дали Микеланджело би могъл да помогне?

Когато Мини се върна от вечерната си разходка, Микеланджело го попита:

— Обичаш ли това момиче? Страстно! — отговори Мини.

— Същото момиче ли е, в което беше страстно влюбен миналата година?

— Разбира се, не.

— Тогава вземи тая картина „Леда и лебедът“. И тези рисунки. Парите от тях ще ти стигнат да си уредиш ателие в Париж.

— Но „Леда“ струва цяло състояние! — с изумление възкликна Мини.

— В такъв случай гледай да вземеш за нея цяло състояние. Пиши ми от Франция.

Едва Мини бе заминал на север, когато млад, към двадесетгодишен мъж се появи на вратата на ателието и се представи като Франческо Амадоре.

— Но ме наричат Урбино — додаде той с тих глас. — Свещеникът в „Сан Лоренцо“ ми каза, че сте имали нужда от някой човек.

— Каква работа търсиш?

— Търся дом, синьор Буонароти, и семейство, защото си нямам никого. По-нататък ще искам да се ожения и да си имам собствено семейство, но първо трябва да работя дълги години. Родителите ми бяха бедни хора и аз имам само тия дрехи на гърба си.

— Искаш да станеш ученик на скулптор?

Ученик на художник, господине.

Микеланджело огледа стоящия пред него младеж: дрехите му бяха износени, но спретнати; беше измършавял и останал кожа и кости; имаше хлътнал корем, който никога не е знаел какво значи да е пълен; сериозни сиви очи, потъмнели сиви зъби и светла, пепелявосива коса. Урбино имаше нужда от дом и работа, но въпреки това в държането му имаше достойнство, вътрешно спокойствие. Явно, той уважаваше себе си и това се хареса на Микеланджело.

— Добре, хайде да опитаме.

Урбино имаше благородна душа, която озаряваше всичко, което правеше. Той се радваше така безкрайно, загдето си има свой кът, че изпълваше къщата със собственото си щастие и се отнасяше към Микеланджело с уважение, дължимо на баща. Микеланджело започна да се привързва към този младеж.

Папа Климент отново настоя пред наследниците на Юлий да се споразумеят за предаването на гробницата. Ровере, макар и да се чувствуваха оскърбени и излъгани, дадоха устно съгласие да приемат гробницата само с една предна фасада, украсена със статуите, които Микеланджело бе вече изваял. Той се задължаваше да предаде „Мойсей“ и двамата „Роби“, да довърши четиримата „Роби“ и да ги изпрати с „Победата“ в Рим. Единственото, което му оставаше след това, беше да приготви скици на другите фигури и да намери две хиляди дуката, които да върне на Ровере, та да могат те да ги платят на друг ваятел на мрамор, за да довърши гробницата. След двадесет и седем години тревоги и срещу осем големи скулптури, за които нямаше да получи нито една пара, щеше да се освободи от този ад, който си бе създал сам.

Не можеше да продаде никое от своите стопанства или къщи за необходимите две хиляди дуката. Никой в Тоскана нямаше пари.

Единствената сграда, за която би могъл да получи сваятна цена, беше ателието на Виа Моца.

— Сърцето ми се къса! — изплака той пред Спина. — Обичам това ателие!

Спина въздъхна.

— Чакайте да пиша в Рим. Може би ще сполучим да отложим изплащането на парите.

Джовансимоне избра тъкмо този момент да му направи едно от редките си посещения на Виа Моца.

— Искам голямата къща на Виа ди Сан Прокуло — заяви той.

— За какво?

— За да заживея на широка нога.

— Тя е дадена под наем.

— Ние нямаме нужда от наема.

— Ти може да нямаш нужда, но аз имам.

— За какво? Ти си достатъчно богат.

— Джовансимоне, аз се чудя как да изплатя дълга си на Ровере...

— Това е само предлог. Ти си стиснат както татко.

— Бил ли си някога лишен от нещо?

— От съответното място в живота. Ние сме благородни граждани!

— В такъв случай дръж се благородно.

— Нямам нужните за това пари. Ти само ги трупаш.

— Джовансимоне, ти си петдесет и три годишен и никога не си се издържал сам. Аз те издържам от тридесет и четири години, от смъртта на Савонарола.

— Да не чакаш похвала затуй, че си изпълнявал дълга си? Говориш така, сякаш сме прости занаятчии. Нашето семейство е старо като Медичите, Строци и Торнабуони. Ние плащаме данъци във Флоренция от три столетия!

— Приказваш като татко! — уморено му отвърна Микеланджело.

— Ние имаме право да носим герба на Медичите! Аз искам да го сложа на входа на Виа ди Сан Прокуло, да наема слуги. Ти все се оправдаваш, че правиш всичко само за семейството. Хайде сега, докажи го, остави настрана думите и дай вместо тях злато!

— Джовансимоне, ти май не можеш да разпознаеш черна гарга в паница с мляко. Аз не разполагам със средствата да направя от тебе

флорентински благородник.

Микеланджело чу, че Сиджизмондо се преместил в селската къща в Сетиняно и обработвал земята. Той изкачи на кон стръмнината и завари Сиджизмондо зад ралото, теглено от чифт бели волове, със сламена шапка и лице и коса, мокри от пот, със спечен тор на едната обувка.

— Сиджизмондо, ти работиш като прост селяк!

Сиджизмондо свали шапка и си избърса челото с тежко движение на ръката, сякаш размахваше боздуган.

— Само си ора нивата.

— Но защо? Нали имаме изполичари да вършат тежката работа.

— Обичам да работя.

— Но не като работник! Какво си представяш, Сиджизмондо? Никой Буонароти не е работил с ръцете си от триста години насам!

— Освен теб!

Микеланджело пламна.

— Аз съм скулптор! Какво ли ще кажат хората във Флоренция, когато чуят, че брат ми работи като селянин? В края на краищата Буонароти са били благородни граждани; ние имаме герб...

— ... Гербът няма да ме нахрани. Аз съм вече твърде стар, за да воювам, затова работя. Тази земя е наша, аз отглеждам жито, маслини, грозде...

— Трябва ли за това да газиш тор?

Сиджизмондо погледна засъхналата си обувка.

— Торът прави нивата плодородна.

— Аз съм работил целия си живот, за да накарам цяла Италия да почита името Буонароти. Нима искаш хората да казват, че имам брат в Сетиняно, който тимари волове?

Сиджизмондо загледа двете красиви бели добичета и с обич отговори:

— Воловете са хубаво нещо.

— Те са прекрасни животни. Хайде сега иди да се окъпеш, сложи си чисти дрехи и остави някой от наемателите ни да пори браздите.

Той загуби и двата спора. Джовансимоне разпространи във Флоренция мълвата, че Микеланджело бил скъперник и простак, който отказвал на семейството си възможността да живее съобразно високото му положение в тосканското общество. Сиджизмондо пък

разпространи в Сетиняно мълвата, че брат му Микеланджело бил предвзет аристократ, който смятал, че семейството му било твърде високопоставено, за да се занимава с честен труд. В крайна сметка и двамата братя получиха, каквото желаеха: Джовансимоне — повече пари за харчене, а Сиджизмондо — земя за обработване.

Той се съсредоточи върху двете женски фигури, „Зората“ и „Нощта“. Освен Богородиците никога не беше ваял жена. Не изпитваше никакво желание да изобразява млади момичета пред прага на живота; искаше да извае плодородието, неизтощимото тяло, което дарява живот на човешкия род, зрели жени, които са изпитвали родилни мъки и раждали, с уморени, но непобедими тела. Трябваше ли да бъде двуполов, за да създава истински жени? Всички художници са двуполови същества. Той извая „Зората“, още несъбудила се, хваната в прехода между съня и действителността, с глава, все още морно отпусната на рамото; плътно пристегната с панделка под гърдите, за да подчертае пространствено закръглената им форма; коремните мускули отпуснати, утробата изтощена от раждане, целият труден житейски път изразен чрез полузатворените очи и полуотворената уста; лявата ръка извита нагоре и увиснала във въздуха, готова да падне, щом тя вдигне глава от рамото си, за да посрещне деня.

Той прекоси няколко стъпки през капелата, за да поработи върху пищната сладострастна фигура на „Нощта“: още млада, плодовита, желана, люлка на човеци; с изящна гръцка глава, почиваща на леко извит врат, с очи, затворени покорно пред съня и мрака; с напрежение, отразено в снагата с дългите ръце и крака чрез пластично третиране на плътта, за да ѝ придаде чувственост, която щеше да подсили с грижливо полиране. Светлината, движеща се свободно по очертанията на млечния мрамор, щеше да подчертае женските форми: коравите зрели гърди, извор на препитанието, великолепно снажно бедро, ръката, рязко извита зад гърба, за да накара гръдта гордо да изпъкне напред — мечта на всеки мъж за прекрасно, щедро женско тяло, готово за сън? За любов? За оплодяване?

Той полира статуята със слама и сяра, спомняйки си как неговите прадеди, етруските, са ваяли излегнати каменни фигури за капаците на своите саркофази.

Микеланджело свърши „Зората“ през юни, а „Нощта“ през август, двете геройски мраморни изваяния за девет месеца, след като

напусна кулата си, черпейки от вътрешната си сила през цялото горещо и сухо лято, и тогава се залови за мъжките фигури на „Денят“ и „Здрачът“, като остави груба фактура около главата, без да ги пили или излъсква, понеже самите следи от сечивата говореха за ярко проявена мъжественост. На „Денят“ — мъдър як мъж, който познава всестранно преходната болка и наслада в живота — той извая глава, издадена над собственото му масивно рамо и ръка, с мускулест торс, чийто гръб говореше, че е вдигал и носил тежестите на света. „Здрачът“ беше портрет на собственото му брадато лице с хлътнали очи и костелив нос, с глава, наведена диагонално като залязващото слънце, когато се спуска към хоризонта, с неотстъпчиво изражение на чертите, отразено в отрудените ръце, в подчертано моделираните колена, вдигнати и прехвърлени едно над друго, единият крак издаден извън тънката мраморна подложка, извън самата гробница.

Беше изучавал анатомия, за да се запознае с вътрешното устройство на човека; сега работеше мрамора, сякаш той имаше своя собствена анатомия. В тази капела искаше да остави нещо от себе си, нещо, което самото време не би могло да заличи.

Свърши „Здрачът“ през септември.

Започнаха дъждовете, в капелата стана студено и влажно. Той беше пак изпостелял, останал само кости и хрущяли, по-малко от сто либри, когато вдигна чука и длетото, за да прелее кръвта от своите жили, мозъка на костите и калция си в жилите и костите на „Денят“, „Мадоната с младенец“, статуята на седналия замислен Лоренцо. И колкото повече мраморните фигури започваха да туптят от живот, тръпни, мощни, здрави, толкова повече съхнеше сам той; собственият му вътрешен запас от воля, смелост, дръзновение и ум вливаше в мраморните статуи предвечните им жизнени сили. Сетната капка от силата си той вля в безсмъртието на изваянията.

— Ти знаеш, че не бива така! — упрекна го този път Граначи, който сам беше измършавял покрай злочестините на родния град. — Смърт от прекалено увлечение е своеобразно самоубийство, безразлично дали е от работа, или от вино.

— Ако не работя по двадесет часа на денонощие, никога няма да свърша.

— Тъкмо обратното. Ако имаше достатъчно разум да си почиваш, би останал жив цяла вечност.

— Та аз живея вече цяла вечност.

Граначи поклати глава.

— На петдесет и седем ти имаш силите на тридесетгодишен човек. Пък аз, аз съм изхабен... от удоволствията. С твоя късмет защо смяташ, че да умреш ще е по-лесно, отколкото да живееш?

Микеланджело се изсмя за първи път от седмици насам.

— Мили Граначио, колко беден щеше да бъде моят живот без приятелството ти! Вината е твоя... че вая... ти ме заведе в градината на Лоренцо, ти ме насърчи.

Граначи се закиска.

— Ти никога не си искал да правиш гробници и въпреки това през по-голямата част от своя живот си ваял мраморни статуи за гробници. От година на година повтаряше, че никога няма да правиш портрети, а ето че си се нагърбил с два портрета, в естествена големина!

— Ти сънуваш.

— Нима няма да изваеш портрети за нишите?

— Положително не. Кой ще знае подир стотина години дали моите статуи са верни изображения на младия Лоренцо и Джулиано? Аз ще извая обобщени фигури на действието и размисъла. Те ще представляват никого и всекиго. Предметът на изображението е селска каруца за откарване хрумването на скулптора до пазара.

Свещениците на „Кастел Дуранте“ бяха научили Урбино да чете и пише; постепенно той се превърна в домоуправител и на жилището, и на ателието. Понеже племенникът му Лионардо напредваше добре като ученик при Строци, Микеланджело повери сега сметководните си книги на Урбино. Той изплащаше надниците и сметките, влезе в ролята, която бе играл на младини Буонарото, и се превърна в покровител, който можеше да направи живота на Микеланджело по-гладък, да поеме дребните тревоги, тежащи на плещите му. Микеланджело започна да гледа на тази връзка като на нещо постоянно.

Той си даде почивка, като се прехвърли към глинените модели, забърка дреб, за да направи глината по-мазна и да се поддава по-лесно на работа, омеси я така, че да се лепи по арматурата. Влажността на глината толкова много напомняше влажността на капелата — чак му се струваше, че моделира мокрото и студено вътрешно пространство на

сакристията. От глината се върна към мраморния блок и извая статуята на младия Лоренцо за нишата над „Зората“ и „Здрачът“, като прибегна към архитектурен похват и проектира тази замислена фигура статично, скована, затворена в себе си, задълбочена в собствените си вътрешни размишления. За контраст създаде една действена композиция на Джулиано над гробницата с „Денят“ и „Нощта“ на отсрещната стена: свободна, пронизана от напрежение и в състояние на непрекъснато движение. Главата на Лоренцо беше здраво поставена и втисната в раменете; главата пък на Джулиано с неочаквана извивка на шията беше издадена напред в пространството.

Но истинската си радост черпеше от „Мадоната с младенец“. Всяка нишка, всяка гънчица на неговата душа тръпнеше от желание да ѝ придаде божествена красота: греещото и от обич и състрадание лице, изворът на живота и възраждащото се бъдеще, оръдието на божеството, чрез което човешкият род пребъдва въпреки своите бедствия и страдания.

Темата на майката с детето изпъкваше пред него съвсем свежа и сияйна, сякаш никога не я беше ваял преди — напрегнато желание и напрегнато удовлетворение: младенецът, извил се на скута на майка си, поривисто търсещ храна; сложните гънки на майчината му одежда изострят вълнението, дават външен израз на изпитваните от нея удовлетворение и болка от сученето на лакомото, земно дете. Изведнъж му се зави свят, стори му се някак си, че е в първото си ателие и вае „Мадоната“ за търговците от Брюге... когато е бил на почит.

Оказа се, че е само треска. Когато тя премина, беше толкова отслабнал, че едва го държаха краката.

Папата изпрати във Флоренция каляска с кочияш със заповедта Микеланджело да дойде в Рим, за да се съвземе в топлината на по-южното слънце и да чуе за един нов, вълнуващ проект, замислен от него. Климент покани приятелите на Микеланджело от флорентинската колония на обед във Ватикана, нареди да бъдат играни няколко комедии за негово развлечение. Загрижеността на Климент за здравето му беше искрена, почти като на обичен брат. След това папата разкри желанието си: би ли искал Микеланджело да изпише „Страшният съд“ на огромната стена откъм олтара в Сикстинската капела?

На обед Микеланджело среща един младеж с изключителна красота, като тази на гръцките младежи, които бе изрисувал зад своето семейство на картината, изработена за Дони. Той имаше бляскави очи със сиво-синия цвят на пиетра серена, класически нос и уста, изваяни от Праксител от мрамор с цвета на човешка плът, високо закръглено чело на една и съща линия с едра, извита брадичка, кестеняви коси, дълги, симетрично изваяни бузи с високи скули и розовата бронзирана кожа на младежите, състезавали се по стадионите на Гърция.

Томазо де Кавалиери, двадесет и две годишен, добре образован, сериозен, беше наследник на благородно римско семейство. Обладан от желание да стане първокласен живописец, той настойчиво попита дали не би могъл да му стане ученик. Възхищението в очите на Томазо се равняваше почти на боготворене. Микеланджело отговори, че трябва да се върне във Флоренция, за да довърши капелата на Медичите, но не вижда никаква пречка да прекара част от времето, докато е в Рим, за да рисуват заедно. Дълбокото съсредоточаване на младия мъж, когато наблюдаваше как Микеланджело постига въздушните си ефекти, безкрайно го ласкаеше. Микеланджело откри, че Томазо е даровит, съвестен работник, очарователен и симпатичен. Томазо обладаваше приятната способност да заличава тридесет и пет годишната разлика във възрастта им, тъй че в негово присъствие Микеланджело се чувствуваше млад, можеше да се смее, да излезе от затворената си черупка. Когато се разделиха, те обещаха да си пишат. Микеланджело предложи да изпраща специални рисунки, по които Томазо би могъл да се учи, и да му обади, когато вземе решение по предложението на папата.

Във Флоренция той се върна в сакристията освежен. Напролет беше забравил за намерението си да мре. Когато завършваше двете мъжки фигури, прибягна до метода на кръстосания щрих, на който Гирландайо пръв го беше научил с перо: редица калиграфски черти, направени с двузъбо длето, наложени под прав ъгъл върху черти, прокарани с шило, така че по-тънките следи от зъбците да не съвпадат с по-дълбоките и по-подчертани резки от шилото. Така постигна фактура, в която имаше обтегнатостта и напрежението на живата плът. На бузите на „Богородицата“ придаде мека зърнеста фактура.

Красотата на лицето и бе неземна.

Времето беше не планина, а река: то променяше и скоростта на течението си, и своя път. То можеше да придойде, да прелее през бреговете си или да пресъхне до тънка струйка; можеше да тече бистро и чисто в коритото си или да се размъти от тиня и да изхвърли отломки по брега. В младините на Микеланджело всеки ден притежаваше свой собствен облик: имаше маса, съдържание, форма, изпъкваше като отделна единица, която можеше да се номерира, отбележи и запомни.

Сега времето беше нещо разтворимо: седмиците и месеците се сливаха в непрекъснат поток с все повече нарастваща скорост. Той извършваше все толкова работа, но самият строеж на времето се беше променил за него, произволните му граници бяха станали неясни. Годишите вече не представляваха самостоятелни блокове, а Апуански Алпи, които човекът, според нуждите си, дели на отделни върхове. Дали седмиците и месеците наистина бяха станали по-кратки, или той беше спрял да ги брои, беше възприел друга мярка? По-рано във времето имаше нещо кораво, трошливо, присъщо на твърдо тяло. Сега то беше течено. Външният му вид бе станал за него толкова различен, колкото римските околности се различаваха от Тоскана. Беше си представял, че времето е абсолютно, винаги същото, навсякъде, за всички хора; сега виждаше, че то е променливо като човешката природа, като облаците в небето. Когато 1531 година премина в 1532, а 1532 започна да се смалва и да се приближава до 1533, той се запита:

— Къде отива времето?

Отговорът се оказа достатъчно ясен: то се беше превърнало от безформено във веществено, като бе станало част от жизнената сила на „Мадоната с младенца“, „Зората“, „Здрачът“, „Нощта“, младите Медичи. Това, което не беше разбрал, беше, че перспективата съкращава времето също както и пространството. Когато стоеше на някоя височина и гледаше през Тосканската долина, предната половина се виждаше с всичките и ясни подробности; по-далечната половина, макар и еднаква на ширина, беше свита, смалена, сбита, изглеждаше като тесен пояс вместо широко прострени нивя. Същото ставаше и с

времето в по-отдалечения дял на живота: колкото внимателно и да се взираше в отминаващите часове и дни, те изглеждаха по-къси в сравнение с прострялата се нашироко първа част от неговия живот.

Той извая капациите на двата саркофага в строги, чисти линии, завърши долния край на извивките с целомъдрени охлювици, изрязва по няколко прости листа на върха на поддържащите колони. Не направи никакви речни богове и символи на небето и земята — хрумвания, които беше разработвал в предварителния стадий. Извая една маска под външното рамо на „Нощта“ и сложи един бухал в правия ъгъл, образуван от вдигнатия крак; това беше всичко. За него красотата на човека винаги бе съставлявала началото и краят на изкуството.

Мълвата за това, което се мъчеше да направи в капелата, се разнесе по цяла Италия, а след това и по Европа. Микеланджело посрещаше с удоволствие сериозни художници, които скицираха и си взимаха бележки, докато той работеше, но растящият поток от любопитни започваше да го дразни. Един натруфен благородник го попита:

— Как ви е дошло на ум да направите тая удивителна фигура на „Нощта“?

— Имах един мраморен блок и статуята, която виждате там, беше скрита в него. Единственото усилие, което трябваше да положи, беше да махна мъничките парченца, които я обкръжаваха и криеха от погледа. Нищо не би могло да бъде по-лесно за всеки, който знае как да го направи.

Тогава ще изпратя слугата си да търси статуи в камъните.

Той отиде в Сан Миниато ал Тедеско да посети папа Климент, който беше тръгнал от Рим, за да отпразнува сватбата на Катерина де Медичи, дъщеря на Лоренцо, сина на Пиеро, с френския престолонаследник. Там прекара няколко щастливи часа с кардинал Иполито, сега аташиран към папата, и със Себастиано дел Пиомбо, все още любимец на Климент.

През останалото време той не напускаше четириъгълника, образуван от сакристията на Медичите, където ваеше, отсрещната къща, където правеше моделите си, и ателието на Виа Моца, където живееше под грижите на Урбино. С пълното съзнание, че е стопил и сетните си тлъстини и мишци, той се смяташе за щастлив, че се е заобиколил с добри скулптори, които му помагала да завърши

капелата: Триболо, който трябваше да извае от мрамор „Небе“ и „Земя“ по модели на Микеланджело; Анджело Монторсоли, който щеше да направи един „Свети Козма“: Рафаело да Монтелупо, син на стария му приятел Бачо, смешника от градината на Медичите, който беше довършил двамата му папи Пиколомини. Понякога вечер той се освежаваше, като взимаше материали за рисуване и ровеше в ума си да види какво би могъл да му подсказе за „Страшният съд“.

Бандинели довърши своя „Херкулес“ за Климент. Херцог Алесандро даде заповед да го поставят срещу „Давид“ пред Палацо делла Синьория, който бе преименуван на Палацо Векио, понеже Флоренция нямала вече да има управителен съвет. Всеобщото недоволство против статуята беше тъй голямо, че Бандинели се видя принуден да отиде в Рим и да получи папска заповед за поставянето ѝ. Микеланджело мина с Урбино през Пиаца делла Синьория, за да види „Херкулес“ с развяваните от вятъра хартийки, залепени по нея през нощта. Той се намръщи, като повидя безсмислените буци от мускули, направени от Бандинели. След като прочете няколко от прикачените стихотворения, той забеляза с гримаса:

— Бандинели ще се почувствува нещастен, когато прочете тези похвали.

Сетне си спомни предсказаното му от Леонардо да Винчи в Белведере:

— Художникът, след като проучи твоя таван, трябва да внимава да не се скове чрез прекалено подчертаване на кости, мишци и жили... Какво ще правят художниците, които се опитат да те надминат?

Сега разбра какво се бе мъчил да му каже Леонардо.

„Недей довършва собствената си революция. Остави нещо за тия, които идват след тебе.“ Но дори да беше разбрал Леонардо по-рано, какво би могъл да направи?

Като карарците, той е бил един от шовинистите, които се събираха в подножието на камбанарията на Джото, сякаш тя бе центърът на света. Но сега Флоренция бе разнебитена, свободата и бе потъпкана от Алесандро. Понеже изкуството бе потъпкано в същото кърваво ложе с политическата свобода, по-голяма част от кръжеца се пръсна по други градове. Флоренция на ранните Медичи изчезна. Мраморните ваяния на Орканя и Донатело все още стояха величествено в нишите на „Орсанмикеле“, но флорентинците ходеха

из улиците с оборени глави: след безкрайните войни и поражения „Мулето на мулето“, „Мавърът“ беше за тях последният удар. Когато минаваше край Мардзоко на Пиаца делла Синьория, Микеланджело извърщаше глава. Не можеше дори да събере сили да поправи счупената ръка на „Давид“ — докато не се възстановеше републиката и величието на Флоренция като художествен и интелектуален център, тази Атина на Европа.

Деветдесетият рожден ден на Лодовико се падна в радостен юнски ден през 1534 година. Въздухът беше топъл, но удивително ясен. Флоренция блестеше като скъпоценен камък в разклонението на планините. Микеланджело събра остатъците от семейство Буонароти. На обедната маса бяха Лодовико, така отпаднал, че трябваше да го подпрат с възглавници, Джовансимоне, блед и слаб след продължително боледуване, мълчаливият Сиджизмондо, който живееше своя живот самичък в семейното стопанство, където те всички бяха родени, Чека, седемнадесетгодишната дъщеря на Буонарото, и младият Лионардо, който довършваше чиракуването си при Строци.

— Чичо Микеланджело, ти обеща, че ще отвориш отново дюкяна за вълна на баща ми, щом се подготвя да го ръководя.

— И ще го отворя, Лионардо.

— Скоро ли? Аз съм вече на петнадесет години и съм изучил търговията доста добре.

— Да, скоро, Лионардо, щом успея да си оправя работите.

— Лодовико изяде само няколко лъжици супа, които поднесе до устните с трепереща ръка. Посред обета той поиска да го сложат в леглото. Микеланджело вдигна баща си на ръце. Той тежеше не повече от сноп съчки, с каквито Микеланджело беше защищавал стените си при Сан Миниато. Той сложи баща си в леглото, зави го с одеяло. Старецът леко обърна глава, за да може да вижда кръглото като баница писалище с грижливо подредените сметководни книги. Усмивка се мярна на пепелявосивите му устни.

— Микеланьоло!

Галеното му име! Лодовико не беше го изричал от години.

— Кажи, татко.

— Аз исках... да доживея... до деветдесет.

— И доживя!

— ... Но беше трудно. Работил съм... всяка минута... само за да остана жив.

— Работил си не по-зле от всички, които познавам.

— Но сега съм... уморен...

— Почини си. Аз ще затворя вратата.

— Микеланьоло?...

— Да, татко?

— ... Нали ще се грижиш за... момчетата... Джовансимоне... Сиджизмондо?

Микеланджело си помисли: „Момчетата! Преполовили шестата десетица!“ Но гласно отговори:

— Нямам друго освен семейството ни, татко.

— Ти ще дадеш... на Лионардо... дюкяна?

— Щом е готов.

— А на Чека... зестра?

— Да, татко.

— Тогава всичко е наред. Аз запазих семейството си... закуп. Ние сполучихме... възвърнахме си... парите загубени от моя баща. Моят живот... не е бил живян напразно. Моля ти се, извикай отеча от „Санта Кроче“.

Лионардо доведе свещеника. Лодовико умря тихо, заобиколен от тримата си синове, внука и внучката. Бузите му бяха тъй румени и лицето му имаше такъв спокоен вид, че Микеланджело не можеше да повярва в смъртта на баща си.

Почувствува се странно самотен. Беше живял без майка цял живот; и без обич от страна на баща си, без привързаност и разбиране. Но всичко това нямаше никакво значение сега; беше обичал баща си, също както по своя корав тоскански начин Лодовико беше обичал сина си. Светът щеше да изглежда празен, дори изоставен, без него. Лодовико му беше причинявал безкрайни мъки и все пак не е бил виновен баща му, че само един от петте му сина умееше да печели пари. Тъкмо затова е трябвало да кара Микеланджело да работи толкова много — за да навакса за другите четирима, които не бяха добавили нищо в сметководните книги на кръглоото като баница писалище. Микеланджело се гордееше, че бе успял да изпълни амбицията на Лодовико, беше му помогнал да осъществи мечтата си, преди да умре.

Тази нощ той седеше в ателието с широката врата, отворена към градината, и пишеше на маслен светилник. Изведнъж в градината и в стаята му нахълтаха хиляди малки бели пеперудки, наричани „манна от Еврейската пустиня“, и изплетоха мрежа около светилника и главата му, виейки се на рояци като птици. След няколко минути те бяха мъртви, а ателието и градината имаха такъв вид, сякаш беше навалял лек снежец. Той смете дебелия слой едnodневки от работната си маса, взе перото и написа:

*Не е най-тежкото на този свят смъртта,
когато сетния ти ден е по-богат
от първия и чака те благодатта
божествена...*

Микеланджело стоеше сам в сакристията под купола, който беше проектирал и построил, сред стени от тъй хубаво съчетани пиетра серена и мрамор. „Лоренцо, Съзерцателят“ се намираше в нишата си; „Джулиано“ седеше на пода, не съвсем завършен. „Денят“, последната от седемте фигури, беше подпрян под рамената с дървени трупчета; гърбът на силното мъжко тяло бе незавършен там, където щеше да опира на стената. Лицето, подаващо се иззад високо вдигнато рамо, беше лице на орел, загледано неподвижно в света с дълбоко хлътнали очи, косата, носът и брадата грубо издялани, сякаш изсечени от гранит, в странен, първичен контраст с биещата на очи кожа на масивното заграждащо ги рамо.

Нима капелата беше свършена? След четиринадесет години?

Застанал между своите прекрасно изваяни саркофази от двете страни, върху всеки от които трябваше да се поставят две огромни фигури — „Зората“ и „Здрачът“, „Денят“ и „Нощта“, — и прелестната „Мадона с младенеца“, сложена на мястото ѝ на голямата странична стена, струваше му се, че е изваял всичко, каквото е искал да извае, и казал всичко, каквото е искал да каже. За него капелата на Медичите беше завършена. Той вярваше, че Лоренцо Великолепни би останал доволен, че би приел тази капела и тези мраморни скулптури вместо замислената от него фасада.

Микеланджело взе парче рисувателна хартия, написа нареждания до тримата си скулптори да качат „Денят“ и „Нощта“ на техния саркофаг, „Здрачът“ и „Зората“ на отсрещния. Остави бележката на дъсчената маса, затисна я с парче ненужен мрамор, обърна се и излезе през вратата, без да погледне назад.

Урбино събра нещата му в дисагите.

— Нареди ли всичко, Урбино?

— Всичко освен папките с рисунките, господине. Те ще бъдат готови след една-две минути.

— Увий ги с фланелените ми ризи, та да не се повредят.

Двамата яхнаха конете си, минаха през града и излязоха през Порта Романа. На върха на стръмнината Микеланджело спря и се обърна да погледне Катедралата, Баптистерията и Кампанилата, жълтеникавокафявата кула на Палацо Векио, блеснала на септемврийското слънце, прелестния каменен град, сгушил се под червения ѝ керемиден покрив. Трудно беше да се сбогува с родния град; трудно беше да си даде сметка, че наближил шестдесетте, не може да разчита, че ще се завърне.

Решително той насочи конете на юг, към Рим.

— Да караме напред, Урбино. Ще пренощуваме в Поджибонси; знай там един хан.

— И ще бъдем в Рим утре вечер? — възбудено попита Урбино.
— Как изглежда Рим, господине?

Микеланджело се опита да опише Рим, но му беше твърде тежко на душата. Нямаше представа какво му готви бъдещето, макар и да беше сигурен, че собствената му безкрайна война най-сетне е свършила. Ако астролозите, чийто център беше Порта Романа, му бяха викнали, когато минаваше покрай тях, че има пред себе си още една трета от годините си, две от четирите любовни увлечения в своя живот, най-дългата, най-крвава битка и едни от най-хубавите си скулптури, картини и архитектурни постижения, той щеше да си спомни презрителното отношение на Лоренцо Великолепни към тяхната псевдонаука и щеше уморено да се изсмее.

Но те щяха да бъдат прави.

КНИГА ДЕСЕТА

ЛЮБОВ

Той пришпори коня и мина през Порта дел Пополо. След последната си война Рим имаше по-разрушен вид, отколкото в 1496 година, когато го беше видял за първи път. Микеланджело обиколи собствената си разнебитена къща на Мачело деи Корви. Повечето мебели бяха изпокрадени, както и дюшеците, кухненските съдове и някои от основните блокове за гробницата на Юлий. „Мойсей“ и двата „Роби“ не бяха повредени. Той огледа стаите, поразучи запуснатата градина. Налагаше се да измаже и боядиса стените, да сложи ново дюшеме, да обзаведе отново цялата къща. От петте хиляди дуката, които беше спечелил през последните десет години за капелата на Медичите, беше успял да спести и да внесе в Рим само няколкостотин.

— Трябва да турим къщата в ред, Урбино.

— Аз мога да извърша поправките сам, господине.

Два дена след пристигането на Микеланджело в Рим папа Климент VII умря във Ватикана. Цялото население наизлезе по улиците, обзето от някаква неистова радост. Омразата към Климент, която продължаваше да се проявява през време на безкрайните погребални церемонии, се дължеше на вината му за разграбването на Рим. Точно предния ден Микеланджело и Бенвенуто Челини бяха посетили Климент. Той беше в добро настроение и беседва с Челини за нов медал, който се канеше да насече, а с Микеланджело за проекта на „Страшният съд“. Макар братовчедът Джулио понякога и да му беше причинявал страдания, той чувствуваше доста остро загубата на този последен приятел от детството си в двореца на Медичите.

През двете седмици, които бяха необходими за Колегията на кардиналите да се събере и да избере папа, Рим пазеше мълчание. Но не и флорентинската колония. Когато дойде в двореца на Медичите, Микеланджело видя, че той е драпиран с траур само отвън. Вътре изгнаниците ликуваха. След смъртта на Климент нямаше да има кой да защитава сина му Алесандро — той можеше да бъде сменен с Иполито, сина на любимия им Джулиано.

Двадесет и пет годишният кардинал Иполито излезе да посрещне Микеланджело на стълбището; изпълнена с обич усмивка огряваше бледото му лице с черти на патриций и гарвановочерна коса. Носеше тъмночервена кадифена дреха и шапчица, с редица големи златни копчета през гърдите. Той прегърна с една ръка Микеланджело и се обърна да намери сина на Контесина, кардинал Никола Ридолфи, който имаше крехката фигура на майка си и бляскавите и кафяви очи.

— Трябва да останеш при нас, в двореца, докато стегнеш къщата си — каза Иполито.

— Майка ми би го искала — добави Никола.

Десетина стари приятели се стълпиха да го поздравят: Кавалканти, Ручелай, Ачайуоли, Оливиери, Паци, Климентовият комисар на Флоренция Бачо Валори, Филипо Строци и син му Роберто, кардинал Салвиати-баща, синът на Якопо кардинал Джовани Салвиати, Биндо Алтовити. Флорентинската колония в Рим се беше попълнила с тези семейства, които Алесандро беше лишил от всички имоти и влияние.

След смъртта на Климент нямаше вече нужда да се спотайват. Това, което преди е било подмолен заговор за отървяване от Алесандро, сега беше открито движение.

— Ще ни помогнеш ли, Микеланджело? — попита кардинал Джовани Салвиати.

— Разбира се. Алесандро е див звяр.

Чуха се високи възгласи на одобрение. Николо каза:

— Има само една пречка още: Карл V. Ако императорът бъде на наша страна, ще можем да се вдигнем на поход срещу Флоренция и да разбием Алесандро. Гражданите ще въстанат и ще се присъединят към нас.

— С какво мога да помогна?

Отговори му историкът на Флоренция Якопо Нарди:

— Императорът не е голям любител на изкуството. Обаче до нас достигат съобщения, че е проявил интерес към вашето творчество. Бихте ли изваяли или нарисували нещо за него, ако това би помогнало на нашата кауза?

Микеланджело ги увери, че ще го направи. След обедата Иполито каза:

— Оборите, които Леонардо да Винчи проектира за баща ми, са готови. Искаш ли да ги видиш?

На първата ясла под високия гредоред на тавана стоеше бял арабски жребец. Микеланджело поглади дългата шия на животното, която стопли ръката му.

— Какъв красавец! Никога не съм виждал такъв прекрасен кон.

— Моля ти се, приеми го като дар.

— Благодаря, но не мога — бързо рече Микеланджело. — Тъкмо тая сутрин Урбино събори последните остатъци от стария обор. Няма да имаме къде да го държим.

Но когато се върна у дома, той завари Урбино да стои в градината и плахо да държи коня за юздите. Микеланджело пак потупа иззящната бяла шия на жребеца и попита:

— Смяташ ли, че трябва да го задържим?

— Баща ми ме е учил никога да не приемам подарък, който яде.

— Но как мога да се откажа от такова красиво животно? Трябва да купим малко дървен материал и да направим нов обор.

Той се питаше пак и пак дали му е олекнало, като е свалил от плещите си смазващото бреме на „Страшният съд“. За да изпише стената на олтара в Сикстинската капела, щяха да му трябват най-малко пет години, защото това щеше да е най-голямата стена в Италия, изписана някога с една-единствена фреска. Но дукатите му се топяха за поправки и обновяване на къщата и той виждаше, че скоро ще има нужда от пари.

Балдучи, толкова широк, колкото и висок, но набит и червендалест, навъдил вече многобройни внуци, избоботи:

— То се знае, че си го загазил! Като харчиш толкова години във Флоренция без моите финансови магии. Но сега си в сигурни ръце! Давай на мен спечелените пари и аз ще ги влагам така, че да живееш независим и в охолство.

— Балдучи, в мен като че ли има нещо, което отблъсква парите. Дукатите си казват: „Тоя човек няма да ни даде сигурен подслон, където ще можем да се множим. Хайде да отидем другаде!“ Кой ще е следващият папа?

— Кажи ми ти.

От Балдучи той отиде при Лео Бальони, в същата къща на Кампо деи Фиори. Лео, с лъвска грива и лице без никакви бръчки, беше

преуспял като доверен посредник на папа Лъв и папа Климент — служба, която беше сполучил да си осигури с помощта на Микеланджело.

— Сега съм готов да се оттегля на почивка — довери се Лео на Микеланджело, докато двамата обядваха в разкошно наредената трапезария. — В живота ми е имало, кажи-речи, толкова пари, жени и приключения, колкото би могъл да пожелае някой мъж. Май че ще оставя следващия папа да се грижи сам за поръченията си.

— Кой ще е тоя папа?

— Никой не знае.

Рано на другата сутрин го посети Урбинския херцог, следван от слуга с кутия, в която бяха четирите договора за гробницата на Юлий. Херцогът беше човек със свирепо изражение на лицето, което приличаше на изровено с окопи бойно поле. На кръста си носеше смъртоносна кама. Противниците се срещаха за първи път след коронясването на Лъв преди двадесет и една година. Херцогът осведоми Микеланджело, че стената за гробницата на Юлий била приготвена в „Сан Пиетро ин Винколи“, която била черква на Юлий, когато той бил кардинал Ровере. След това взе сложеното най-отгоре в кожената кутия споразумение, това от 1532 година, което „отменяше, обезсилваше и освобождаваше Микеланджело от всички сключени преди това договори“, и го захвърли в краката на Микеланджело.

— Сега няма да има вече Медичи да ви закриля! Ако не изпълните тоя последен договор до май идущата година, както е посочено в споразумението, ще ви накарам да изпълните договора от 1516 година: двадесет и пет статуи, по-големи от естествен ръст. Двадесет и петте, за които сме платили. Херцогът изскочи на улицата, стиснал с дясната ръка дръжката на камата.

Микеланджело не беше наредил да се докарат от Флоренция нито четирите недовършени „Великани“, нито „Победата“. Беше се зарадвал на облекчението, което му предлагаше новото положение: вместо цяло помещение — гробница само единична стена; въпреки това той се тревожеше, защото сега тези огромни статуи нямаше да отговарят по размери на мраморната фасада. Понеже дължеше още три фигури на Ровере, той реши да извае една „Богородица“, един „Пророк“ и една „Прорицателка“, блоковете за които лежаха в градината. Тези ваяния нямаше да бъдат нито големи, нито трудни.

Беше сигурен, че Ровере ще останат не по-малко доволни; във всеки случай собственият му усет за композиция изискваше тази промяна. До следващия май, както стоеше в договора, ще свърши тези три по-малки фигури и неговите работници ще сглобят стената в „Сан Пиетро ин Винколи“.

По въпроса за довършването на гробницата на Ровере съдбата беше толкова против Урбинския херцог, колкото и против Микеланджело. На 11 октомври 1534 година Колегията на кардиналите избра за папа Алесандро Фарнезе, който беше възпитаник на Лоренцо, но беше напуснал двореца и отишъл в Рим преди времето на Микеланджело. Лоренцо Великолепни беше му вдъхнал за цял живот любов към изкуството и науката. Когато папа Александър VI взе за своя любовница омайно хубавата му сестра Джулия, Фарнезе получи кардиналско звание, впусна се в безпътния живот, воден от двора на Борджиите, и доби четири незаконородени деца от две любовници. Рим глумливо го беше нарекъл „женския кардинал“, понеже беше получил званието си покрай сестра си. Обаче в 1519 година, когато го ръкоположиха за свещеник, той се отказа от плътските удоволствия и заживя примерен живот.

Папа Павел III изпрати вестител в дома на Мачело деи Корви: би ли обичал Микеланджело Буонароти да дойде този следобед във Ватиканския дворец? Светият отец имал да му съобщи нещо важно. Микеланджело отиде в баните на Виа де Пастини, където един бръснар му подстрига брадата, изми му главата и среса косата напред над челото. Като се погледна в огледалото в спалнята си, докато Урбино му помагаше да облече риза и наметка с цвѳета на горчица, той с изненада забеляза, че кехлибарените петънца в очите му са започнали да избледняват и че вдлъбнатината на счупения нос не изглежда вече така дълбока.

— Странно! — промърмори той. — Сега, когато ми е вече все едно, не съм толкова грозен, колкото едно време.

— Ако не вземете мерки — каза Урбино, който с усмивка проследи този самооценяващ се поглед, — ще заприличате на Микеланджелова скулптура.

Когато влезе в малката тронна зала на Ватикана, Микеланджело завари папа Павел III да говори оживено на Ерколе Гонзага, кардинала на Мантуа, син на висококултурната Изабела д'Есте, човек с най-

изискан вкус. Микеланджело коленичи, целуна пръстена на новия папа и с бърз поглед скицира лицето му: продълговатата глава, проницателно умните очи, дългия тънък нос, щръкнал над снежнобели мустаци, хлътналите бузи и тънките устни, присъщи на сластолюбец, превърнал се в естет. Силно лице.

— Сине мой, смятам за добро предзнаменование, че ще работиш в Рим през време на моя понтификат.

Ваше светейшество е много любезен.

— Това е въпрос на личен интерес. Няколко мои предшественици ще бъдат запомнени главно поради творбите, които си създал по тяхна поръчка.

Микеланджело скромно се поклони за комплимента. Папата топло добави:

— Искам да постъпиш на наша служба. Микеланджело замълча, за да преброи като каменоделец „едно, две, три, четири“.

— С какво мога да служа на ваше светейшество?

— Като продължиш работата си върху „Страшният съд“.

— Не мога да приема такава голяма поръчка, светейши отче.

— Защо не?

— Обвързва ме договорът с Урбинския херцог да довърша гробницата на папа Юлий. Той ме заплаши, че зло ще ме сполети, ако не работя изключително върху тая задача.

— Нима папският престол ще се уплаши от един военачалник? Изхвърли гробницата от ума си. Искам да довършиш Сикстинската капела за славата на нашия понтификат.

— Светейши отче, цели тридесет години вече ме измъчват зарад това, че сгреших и подписах този договор.

— Павел стана от трона и слабото му тяло затрепери под яркочервената кадифена, поръбена с хермелини наметка.

— За мене също са изминали тридесет години, откакто желая да те имам на служба при мен! Нима сега, след като съм станал папа, не мога да си позволя да задоволя това желание?

— Ваше светейшество, нима ще сравнявате вашите тридесет години с моите!

С буйно движение Павел бутна червената кадифена шапчица нагоре от веждите си и възкликна:

— Аз съм твърдо решил да те привлека на служба при мен, каквото и да стане!

Микеланджело целуна пръстена на папата и излезе заднишком от малката тронна зала. Той се върна в къщи и се тръшна на едно старо кожено кресло. Рязко почукване на вратата го накара да изостави тази поза на отчаяние и да се изправи. Урбино пусна вътре двама швейцарски гвардейци-високи руси великани с еднакви дрехи в жълто и зелено, — които съобщиха, че към десет часа сутринта на другия ден Микеланджело Буонароти щял да бъде посетен от негово светейшество Павел III.

— Аз ще намеря чистачки, господине — заяви несмутимият Урбино. — Какво се поднася на Светия отец и свитата му? Никога още не съм виждал папа освен в шествия.

— Колко хубаво щеше да е и аз да не бях никога виждал папа никъде освен в шествие! — недоволно промърмори Микеланджело. — Купи десертно вино и сладкиши. Постели на масата най-хубавата ни флорентинска покривка.

Папата пристигна с кардиналите и придворните си и предизвика значително възбуждение на Пиаца дел Форо Траяно. Павел благо се усмихна на Микеланджело и веднага се запъти към „Мойсей“. Кардиналите заградиха статуята и тя се озова сред поле от червени раса. От погледа, който папа Павел хвърли крадешком на Ерколе Гонзага, стана ясно, че кардиналът на Мантуа е признатият авторитет на Ватикана по изкуствата. Гонзага се поотдръпна от „Мойсей“ с глава, издадена напред, с очи, пламнали от възбуда. Той заяви с глас, в който се сливаха благоговение, гордост и задоволство:

— Този „Мойсей“ без нищо друго е достатъчен, за да окаже чест на папа Юлий! Никой не би могъл да си пожелае по-великолепен паметник.

Папа Павел тъжно забеляза:

— Ерколе, защо не го казах аз!

След това се обърна към Микеланджело и добави:

— Виждаш ли, сине мой, думите ми не са били неоснователни. Нарисувай ми „Страшният съд“! Аз ще наредя Урбинският херцог да приеме от теб „Мойсей“ и тия двама „Роби“.

Четирите понтификата, през време на които бе живял, бяха научили Микеланджело да разбира кога са го надхитрили.

На младини умът му се беше устремявал към херкулесовски замисли. Едно време в Карара беше искал да извае цял мраморен връх, за да сочи пътя на моряците по Тиренско море. Но въртейки се неспокойно в леглото си тази нощ, той се питаше: „Откъде ще взема енергията да изпиша стена, по-голяма от сикстинските пана на Гирландайо, Ботичели, Росели и Перуджино, събрани заедно?“ Нямаше да му се наложи да лежи по гръб и да рисува тавана над себе си, но стената нямаше да му отнеме по-малко време и щеше също така да го изсмуче без остатък. Как да пробуди на шестдесет години онези вихрени сили, на които се беше радвал на тридесет и три?

Изнурен от безсъница, той стана, за да отиде на ранна литургия в „Сан Лоренцо ин Дамазо“. На улицата се сблъска с Лео Бальони, когато отиваше към къщата му на ъгъла. След като изповядаха греховете си и се причестиха, двамата излязоха от черквата и се спряха на Кампо деи Фиори с лица, осветени от бледата ноемврийска зора.

— Лео, ти си бил на гуляй, а аз съм се борил с безсмъртната си душа и въпреки това изповедта ти отне по-малко време, отколкото на мен.

— Скъпи ми Микеланджело, за мене всичко, което доставя удоволствие, е добро, а всичко, което причинява мъка, е грешно. Следователно съвестта ми е чиста. Ако съдя по твоя посърнал вид, бих казал, че си се подложил на много страдания тая нощ, следователно трябвало е да ти се опростят много прегрешения. Ела у дома да прием по чаша горещо мляко, ще се чукнем за похвалата на кардинал Гонзага за твоя „Мойсей“. Цял Рим говори само за това.

Прекараният с приятеля час му помогна да се отпусне. Той си тръгна от Бальони, бавно измина празните улици до Пантеона, обиколи величествения му купол, след това се запъти по Виа Ректа до Тибър и нагоре по Виа Алесандрина до „Свети Петър“. Титлата Архитект на „Свети Петър“ бе наследена от Антонио да Сангало, племенника на Джулиано да Сангало и помощник на Браманте. Доколкото Микеланджело можеше да отсъди, малко нещо е било

направено през осемнадесетте години, откакто беше напуснал Рим, освен поправката на исполинските колони и иззиждането на най-долните основни стени. Двеста хиляди дуката от целия християнски свят са били изсипани в цимента, но повечето, както се научи Микеланджело, отишли в джобовете на шайка предприемачи, които вдигаха „Свети Петър“ колкото можеше по-бавно. „При сегашната скорост — размишляваше си Микеланджело — «Свети Петър» надали ще може да бъде завършен до деня на Страшния съд.“

Мъничката капела „Санта Мария дел Фиоре“ не беше още махната, за да отвори път на напречния кораб на катедралата. Той влезе, спря се пред собствената си „Пиета“. Колко прекрасна беше светата Дева! Колко изящна и нежна! А синът на майчиния скут, колко чувствително беше лицето му!

Микеланджело коленичи. За миг се подвоуми дали не е грешно да се моли пред собствената си творба, но беше изваял тези фигури толкова отдавна, когато е бил едва двадесет и четири годишен. Макар и да усещаше как приижда на вълни чувството от онези далечни дни, когато първом бе станал ваятел на мрамор, той не можеше да си припомни никакви съществени подробности за извайването на този блок. Сякаш работата е била извършена от някого, когото е познавал преди много векове.

Целият Рим беше наизлязъл с празнични дрехи, защото беше празничен ден, в който дванадесет триумфални колесници щяха да потеглят от Капитолийския хълм и да бъдат церемониално закарани на Пиаца Навона. Тази година трябваше да има надбягване между биволи и коне, след това двадесет бика щяха да бъдат запрегнати в колесниците на връх Тестачо и подкарани надолу по стръмния склон, до полите, където щяха да бъдат заклани, за да се създаде зрелище, също както прасенцата, които бе наблюдавал с Балдучи.

Без да знае, че се е насочил натам, той се озова пред жилището на семейство Кавалиери. Дворецът се намирал на Рионе ди Сант Еустакио, обърнат към собствен площад и заобиколен от просторни градини. Квадратен, със зъбчати стени, палатът на Кавалиери бе служил няколко столетия за жилище на непрекъснатата редица поколения Кавалиери. Те бяха римски граждани, „пазители“, наели се доброволно да пазят римските старини, отколешните християнски черкви, водоскоците и статуите на града.

Бяха му дотрябвали три седмици за онова, което е могъл да свърши с десет минути ход от къщата си на Мачело деи Корви по тясната Виа ди Сан Марко и Виа деле Ботеге Оскуре до двореца на Кавалиери. Когато отпусна тежкото чукало върху металическата му подложка на голямата главна врата, той се запита защо толкова дълго не се е обадил на Томазо де Кавалиери, щом през цялата последна изтощителна година във Флоренция в дъното на душата си бе съзнавал, че една от причините, поради които иска да се върне в Рим, е присъствието там на този очарователен млад приятел.

Слуга отвори вратата и въведе Микеланджело в салона отляво, с високия таван; там се намираше една от най-хубавите частни сбирки от антични мраморни скулптури в Рим. Докато обикаляше от един фавн с чепка грозде до дете, заспало на скала, с няколко мака в ръка, и до полурелеф на морско конче с възседнала го жена, заобиколена от делфини, Микеланджело си припомни нежните писма, които беше разменил с Томазо, и рисунките на Ганимед и Титий, които беше направил за него, за да се учи по тях.

Той чу стъпки зад гърба си, обърна се... и хлъцна. За двете години, откакто го беше видял, от привлекателен младеж Томазо се беше превърнал в най-великолепната мъжествена фигура, каквато Микеланджело бе някога виждал, по-прекрасна дори от мраморния гръцки хвърляч на диск, който стоеше между него и Томазо, с широки, мускулести рамена, тънък кръст, прави, стройни крака.

— Най-послед дойдохте — каза Томазо с тих глас, изненадващо сериозно и почтително за двадесет и четири годишен младеж.

— Не ми се искаше да идвам тука с грижите си.

— Приятелите умеят да споделят грижи.

Те се срещнаха към средата на салона и здраво заключиха ръце в приветствена прегръдка. Очите на Томазо бяха придобили по-дълбока кобалтова синевина, чертите му се бяха изтънили и станали по-изящни.

— Сега зная къде съм ви виждал преди! — възкликна Микеланджело. — На тавана в Сикстинската капела!

— Че как съм попаднал на тавана в Сикстинската капела?

— Сам аз ви сложих там. Адам, който ей сега ще получи искрата на живота от бога. Дори и начинът, по който светлокестенявата ви коса пада на врата ви, е същият!

— Вие сте нарисували Адам много отдавна.

— Преди около двадесет и четири години. Тъкмо когато сте се родили. Моят портрет се е сбъднал във вас.

— Виждате ли на какво съм готов зарад приятелите си? — засмя се Томазо. — Готов съм дори да повярвам в чудеса.

— Чудесата може и да не са невъзможни. Аз прекрачих прага ви с натежали стъпки и натежало сърце. Сега съм с вас едва от десет минути, а десет години се смъкнаха от гърба ми.

— Както вашите рисунки са ме направили с десет години по-зрял като художник.

— Колко чудесно е, че един старец и един младеж могат да си разменят годините, сякаш са подаръци за деня на Бефана!

— Не се наричайте старец! — извика Томазо. Когато се ядосаше, очите му ставаха тъмни като мастило. — Аз съм поразен, че можете да мислите по такъв прост начин! Възрастта се измерва с творческата сила.

Топла усмивка озари чертите на Микеланджело. Веригите, които стягаха ума и гърдите му, се разпуснаха.

— Знаете ли, че трябва да нарисувам „Страшният съд“ за папа Павел?

— Чух го на литургия тая сутрин. Това ще бъде великолепен завършек за Сикстинската капела, достоен за тавана.

Микеланджело се обърна гърбом към Томазо, за да скрие обзелото го вълнение, и поглади с ръце великолепните бутове на една разсъблечена мраморна Венера. Заля го вълна от щастие. Той се обърна пак към приятеля си:

— Томазо, до тоя миг не бях вярвал, че ще мога да събера достатъчно смелост да създам картина на Страшния съд. Сега зная, че мога.

Двамата се качиха по широкото стълбище. На балюстрадата семейство Кавалиери беше поставило някои от по-малките и по-изящните си ваяния: женска глава с кошница на нея, римска скулптура на император Август, отворена морска мида с гола фигура в нея. Томазо де Кавалиери прекарваше половин ден на работа в данъчната комисия и като пазител на обществените сгради, а през другата половина рисуваше. Ателието му беше в задната част на двореца и гледаше към Торе Арджентина — една съвършено гола стая, ако не се

смятат дългите дъски върху дървени магарета. На стената над масата бяха рисунките, които Микеланджело беше направил преди две години, както и онези, които изпрати от Флоренция. Върху дъските бяха наредени десетки скици. Микеланджело ги разгледа и възкликна:

— Вие имате чудесна дарба! И работите здравата!

Лицето на Томазо се помрачи.

— Миналата година бях попаднал в лоша компания. Както знаете, Рим е пълен със съблазни. Прекалено много пиех и ходех по жени и прекалено малко работех...

Мрачното и сериозно изражение, с което приятелят му порицаваше самия себе си, развесели Микеланджело.

— Дори и свети Франциск е бил буен на младини, Томао — каза той и това галено име предизвика усмивка у младежа.

— Мога ли да работя с вас, дори да е само по два часа на ден?

— Моето ателие е на ваше разположение. Какво би могло да ме направи по-щастлив? Вижте какво са вече направили за мене вашата вяра и привързаност. Сега аз горя от нетърпение да започна скиците си за „Страшният съд“. Ще ви бъда не само приятел, но и учител. В замяна вие ще ми помогнете да увелича рисунките, да разпределя моделите. Ще ви направим голям художник.

Томазо пребледня, очите му станаха светли и придобиха сивия блясък на барута. Той отговори сковано:

— Вие сте олицетворение на изкуството. Обичта, която проявявате към мен, е обич, която бихте проявили към тези, които обичат изкуството и искат да му се посветят. Мога да ви кажа едно: никога не съм обичал никого повече от вас, никога не съм желал повече едно приятелство.

— Безкрайно скърбя, че не мога да ви дам моето минало, както ще ви дам бъдещето си.

— Аз мога да ви дам толкова малко в замяна!

— Ах — тихо рече Микеланджело, — тъкмо тука грешите. Изправен срещу вас пред тая работна маса, аз не чувствавам нито старостта, нито страх от смъртта. Знаете ли нещо по-ценно, което един човек би могъл да дари на друг?

Те станаха неразделни. Обикаляха, хванати под ръка, Пиаца Навона, за да подишат свеж въздух, рисуваха скици на Капитолийския хълм или на Форума в неделни дни, вечеряха заедно ту при единия, ту

при другия, след като приключе работата, после прекарваха вечерите в дълги вдъхновени часове на рисуване и беседи. Радостта, която черпеха един от друг, излъчваше сияние, което правеше и другите щастливи в тяхно присъствие, а понеже сега бяха признати за другари, навсякъде ги канеха заедно.

Какво определение можеше да даде той на чувството си към Томазо? Положигелно това бе преклонение пред красотата. Физическата същина на Томазо оказваше върху му силно влияние, от което чак му се свиваше нещо под лъжичката. Той си даваше сметка, че това, което изпитна към Томазо, може да се нарече само любов, и все пак съвсем не му се искаше да го признае. Какво място се падаше на това чувство между всичките видове любов, които бе изпитвал през живота си? С коя любов можеше да се сравни? То се различаваше от синовната му обич към семейството, от почитта и преклонението, изпитвано към Лоренцо Великолепни, от уважението му към Бертолдо, от трайната, макар и твърде въздушна любов към Контесина, незабравената още страст към Клариса, приятелската обич към Граначи, бащинската обич, която изпитваше към Урбино. Може би тази любов, дошла тъй късно в живота му, не се поддаваше на определяне.

— Ти почитаеш в мене загубената си младост — каза Томазо.

— Дори и насън не съм приличал ни най-малко на теб! — отвърна с насмешка Микеланджело.

Те скицираха на една маса пред огън от големи цепеници. Микеланджело набелязваше първия си план за стената на Сикстинската капела и подбираще взаимно уравновесяващи се фигури за страничните части — едни, възнасящи се към небето, други — пропадащи към ада.

— Ти говориш за външната ми черупка — възрази Томазо. — Вътрешният ми облик е прост. На драго сърце бих отстъпил чертите на лицето си срещу твоя гений.

— И би извършил глупост, Томазо: физическата красота е един от най-редките божии дарове.

Лицето на Томазо се обезкърви.

— И един от най-безполезните — добави той с нотка на отчаяние.

— Не, не! — възкликна Микеланджело. — Тя носи радост на всички. Как мислиш, защо съм дал живота си, за да създам редица

прекрасни същества от мрамор и бои? Защото се прекланям пред човешката красота като един от най-божествените божии атрибути.

— Твоите хора са красиви, защото си им вдъхнал душа. Твоята „Пиета“, „Мойсей“ и сикстинските герои чувствуват и мислят, те знаят какво е страдание... Ето защо живеят и имат значение за нас.

Микеланджело почувствува смирение пред това пламенно излияние.

— Ти се изказа с мъдростта на шестдесетгодишен човек, а аз издрънках куп глупости като двадесет и четири годишен младеж.

Той ставаше с първите лъчи на зората, обзет от нетърпение да започне да рисува. Към времето, когато слънцето огряваше върха на Траяновата колона, пристигаше Томазо с пакет пресни кифли за късната му закуска. Всеки ден идваше нов модел, нает от Урбино, който търсеше типове, определени от Микеланджело: работници, занаятчии, хора на науката, благородници, представители на всички народности и с най-различен ръст. Понеже в „Страшният съд“ щеше да има много жени, идваха и много женски модели — от баните, от публичните домове, някои от по-скъпите хетери, които позираха голи само от любов към приключения.

Той нарисува портрет на Томазо — единствения път, когато бе оказал някому такава чест, — портрет с черна креда, с гладките му бузи, с фино изваяната му костна структура, облечен със старовремски дрехи и с медальон в едната ръка.

— Можеш ли да се познаеш, Томазо?

— Рисунката е блестяща. Но това не съм аз. Това си ти, както аз те виждам.

Това ме обезсърчава... то ми доказва това, което съм подозирал от самото начало: аз имам вкус, мога да различа добра творба от лоша, но ми липсва творческият плам.

Микеланджело стоеше изправен над Томазо, който седеше свит над масата. Любовта му към Томазо го караше да се чувствува петнадесет стъпки висок.

— Томазо, не съм ли направил добър художник от Себастиано и не съм ли му осигурил важни поръчки? Ти имаш хилядократно по-голяма дарба.

Лицето на Томазо доби упорито изражение. Той си имаше свои собствени убеждения.

— От теб, като учител, добивам по-дълбоко разбиране на всичко, свързано с това изкуство, но не и по-голяма сила да го творя самият аз. Ти си хабиш времето, като мислиш за мене. Би трябвало да не идвам вече тук.

След вечеря Микеланджело седна на дългата си маса и се залови да пише. До сутринта завърши два сонета:

ЛЮБОВТА — ДАРИТЕЛКА НА СВЕТЛИНА

*С очите ви аз виждам светлината нежна,
отказана на слепи. Окуцял, сломен,
не бих могъл да влача тежестта освен
чрез вашите нозе; душата безнадеждна*

*чрез вашите криле лети сред шир безбрежна;
с ума ви светъл към небе съм устремен,
пред волята ви блед съм или изчервен,
студен под слънцето, горещ под буря снежна.*

*В желанията ви са моите желания,
във мислите ви мисълта ми днес се ражда,
в дъха ви топъл е и мойта реч невяма.*

*Като луна от слънчевите подаяния
аз светя днес. Но щяхме ли да знаем жажда
към небесата, ако слънцето го няма?*

Щом Томазо пристигна в ателието, Микеланджело му подаде първия сонет. Още докато го четеше, лицето му пламна. Микеланджело взе втори лист от работната маса и рече:

— Това е второто стихотворение, което написах.

*С очите си смъртта аз не съзирах скрита
в очите ви, когато несъбуден мир*

*намерих в тях. Но вътре болката безспир
расте. Чия душа душата ми върхлита?*

Томазо стоеше с оборена глава и остана тъй доста дълго време. Сетне вдигна очите си, ясни и блеснали.

— Аз не съм достоен за такава любов, но ще направя всичко възможно, за да я заслужа.

— По-добре ще е да не получаваме заслуженото — каза Микеланджело с лека усмивка, — иначе Съдният ден ще бъде непоносим.

Той стоеше самичък в Сикстинската капела със стихийното множество от Битието над главата си и подробно проучваше стената на олтара. Йона, който председателствуваше на мраморно кресло в края на тавана, щеше да седи като старозаветен пророк над раздаващия правосъдие новозаветен Христос.

Петдесет и пет стъпки високата и четиридесет стъпки широката стена беше претрупана и разделена на много части: в най-долната бяха изписани тапети като тези на дългите странични стени; над масата на олтара имаше две фрески от Перуджино — „Намирането на Моисей“ и „Рождество Христово“; в следващата площ бяха двата високи прозореца, съответстващи на прозорците от двете страни, с портрети на първите двама папи — свети Лин и свети Клат; а след това, в най-горното, четвъртото отделение — собствените му два люнета, в които беше изписал древните предшественици на Христа.

Стената беше почерняла от огън долу, покрита с вдлъбнатини и пукнатини във втория пояс; нагоре имаше повреда от влага, а цялата беше замърсена от прах, чернилка и пушека на свещите, горени в олтара. Не му се искаше да унищожи фреските на Перуджино, но тъй като щеше да махне и две собствени рисунки в люнетите, никой не би могъл да го сметне за отмъстителен. Щеше да зазида двата прозореца, които само отвличаха вниманието, да изгради нова стена от печени тухли, която щеше да издигне под наклон така, че при тавана да е издадена с една стъпка навън повече, отколкото при пода, та прахът, мръсотията и пушекът да не се лепят вече по нея.

Папа Павел на драго сърце одобри строителните планове на Микеланджело. Папата от рода Фарнезе започваше все повече и повече да харесва на Микеланджело и да буди у него приятелско чувство. След невъздържания живот на младини Павел се беше задълбочил в изучаване на латински и гръцки, беше изкусен оратор и писател. Той възнамеряваше да избегне войните на Юлий, оргиите на Лъв, международните грешки и интриги на Климент. Беше надарен и с остър усет за хумор, както Микеланджело научи при посещенията си

във Ватикана. Като забеляза руменината по лицето на понтифекса и яркия блясък в очите му, той рече:

— Ваше светейшество изглежда много добре днес.

— По-тихо — отговори Павел с престорен шепот, — ще разочароваш Колегията на кардиналите. Те ме избраха само защото сметнаха, че съм на смъртно легло. Но папството ми понася и аз ще ги надживея всички.

Микеланджело се чувствуваше щастлив през тези месеци на непрекъснато рисуване в ателието, което Урбино беше освежил с малко боя при измазването на стените. Рисуването, както храната, питието и сънят, възвръща силите на човека. С помощта на рисуващата ръка в ума му започваха да се мяркат зародиши на нови хрумвания. Според заветите на християнската вяра Съдният ден трябваше да съвпадне с края на света. Може ли да е вярно? Може ли господ да е създал света, за да се откаже от него? Решението да създаде човека е било лично божие. Не е ли тогава господ достатъчно силен, за да продължи съществуването на света завинаги, въпреки злото и покварата. Няма ли да поиска да го направи? Понеже всеки човек съди себе си преди смъртта било като изповядва греховете си, било като умира, без да се покае, не може ли Страшният съд да е представа за настъпването на царството божие, която господ държи за всеки случай, с Христос, който тъкмо идва сред човеците, готов да пристъпи към съденето им? Микеланджело не вярваше, че би могъл да нарисува „Страшният съд“ като нещо, което се е вече случило; той би могъл да го даде само в началния му миг. Така би могъл да изобрази мъката, с която всеки преценява себе си. Без всякакви уговорки и измами. Той вярваше, че всяка отделна личност отговаря за поведението си на земята, че всеки съди себе си в душата. Дали дори един гневно обвиняващ Христос може да наложи по-велико възмездие? Дали Дантевият Харон с ладията си на реката Ахерон може да закара злодеите в по-дълбок, по-вечен ад, отколкото с нищо неукрасената присъда над самия себе си?

От момента, когато перото му докосваше хартията, той търсеше контурите на човешки образ, една непрекъсната черта за всяка фигура, изразителна със свойството си да покаже отчаяната неотложност, скрита в движенията. После пак топваше перото в мастилото, раздражен, че трябва да наруши единството на замаха, завладян от желанието да постигне съгласуване между формата и пространството.

Вътре в контурните линии той използваше система от успоредно скициране и кръстосан щрих, за да покаже играта на мускулите, изпъкнали в различна степен под влиянието на нервното напрежение на контурите. Това, което търсеше, беше рязко отграничаване на човешкото тяло от живителния въздух около фигурата; той го постигна чрез проучване на силата, разкривана от пространството. Всеки мъж, жена и дете трябваше да се открият напълно ясно, да постигнат пълното си човешко достойнство, защото всеки от тях беше личност и имаше своя цена. Това беше ключът за прераждането на човешкото знание и свобода, възникнали във Флоренция след хилядагодишен мрак. Той, Микеланджело Буонароти, един тосканец, никога нямаше да носи отговорността, че е принизил човека до равнището на неразличима частица от някаква зачатъчна маса, пред която няма дори нито рай, нито ад!

Макар и да не искаше да го признае, ръцете му бяха уморени след десет години непрекъснато ваяне в капелата на Медичите. Колкото повече се вглеждаше в сикстинския си свод, толкова повече стигаше до заключението, че в края на краищата живописата може да стане благородно и трайно изкуство.

Той се озова в центъра на групата млади флорентинци, които се събираха всеки следобед в подреденото отново ателие на Мачело деи Корви, за да кроят планове за свалянето на Алесандро. Водачи бяха блестящият, изпълнен с живот кардинал Иполито, който заедно с кардинал Ерколе Гонзага възглавяваше римското висше общество на художниците и учените, нежният и обичен кардинал Николо, Роберто Строци, чийто баща беше помогнал на Микеланджело да направи Джовансимоне и Сиджизмондо търговци на вълна и чийто дядо бе купил първата му скулптура, синовете и внуците на пусналата отдавна корени флорентинска колония, в чиито домове го бяха канили още при първото му посещение в Рим, когато кардинал Риарио го караше да си губи напразно времето. Колчем отидеше някъде на гости в неделя вечер, той се виждаше обкръжен от внимателна и възбудена група млади хора: скулптора Пиерантонио, най-популярния майстор на релефни украшения и декоратор в Рим Пиерино дел Вага и неговия ученик Марчето Мантовано, Джакопино дел Конте — младия флорентински ученик на Андреа дел Сарто, който беше последвал Микеланджело в Рим, един от архитектите на „Свети Петър“ и син на

работилия за Микеланджело в Болоня майстор леяр на камбани Лоренцето Лоти. Младежите го тачеха като смел човек, който се е противопоставял на папи, достоен син на Лоренцо Великолепни. По време, когато Флоренция беше стигнала до дълбок упадък, когато чедата ѝ бяха обзети от отчаяние, те се утешаваха с мисълта, че Микеланджело се възвишава над Европа като Монте Алтисимо. Той ги караше да се гордеят, че са тосканци: сам той беше създал повече гениални творби, отколкото всички други художници, взети заедно. Щом Флоренция е могла да създаде един Микеланджело, тя можеше да надживее един Алесандро.

Микеланджело с болка си даваше сметка, че никога не се бе радвал на такова признание преди; нито пък, да си каже правата, е щял да го възприеме, ако такова нещо се беше случило.

— Характерът ми се променя — забеляза той на Томазо. — Когато изписвах свода, аз не приказвах с никого освен с Мики.

— Беше ли нещастен в този период?

— Един художник, когато твори с всичките си сили, съществува отвъд пределите на човешко щастие.

Той знаеше, че тази промяна в характера му бе настъпила отчасти поради чувството към Томазо. Той се прекланяше пред хубостта и духовното благородство на Томазо като влюбил се за първи път младеж. Налице бяха всички признаци: всеобемаща радост, щом Томазо влезеше в стаята, болезнена самотност, когато той си отидеше, мъчителни часове на очакване, докато можеше да го види отново. Той се любуваше на Томазо, който рисуваше съсредоточено с въглен. Не смееше да му каже какво изпитва и затова късно нощем пишеше сонети:

*Не изкупление жестоко и греховно,
ни красота се крият във жартата надменна,
ако оставят те душата ни втечнена
след удара дълбок на копие чутовно.*

До Рим достигна новината, че Карл V възнамерявал да омъжи незаконородената си дъщеря Маргарет за Алесандро; това би значило съюз между императора и Алесандро, който съюз би задържал

Алесандро на власт. Надеждите на флорентинската колония бяха разбити. Едно по-лично разочарование за Микеланджело беше братът Себастиано, закръглен като лоена топка, завърнал се току-що от пътешествие.

— Скъпи мой кръстнико, чудесно е да ви навестя отново! Трябва да дойдете в „Сан Пиетро ин Монторио“ да видите колко хубаво съм претворил рисунките ви с маслени бои.

— Маслени бои? Нали щеше да рисуващ фрески!

Червенина се разля от горе на долу по издутите бузи и двойната брада на Себастиано.

— Фреските са за вас, скъпи маестро, който никога не прави грешки. Маслените бои повече подхождат на моя темперамент: да направя дори и десет грешки, мога да ги залича и да започна наново.

Те се качиха до „Сан Пиетро ин Монторио“, високо над Рим. Въздухът беше прозрачен, водите на Тибър, който лъкатушеше между керемидените покриви ясносини под зимното небе. В двора те минаха край „Темпието“ на Браманте, архитектурно бижу, което винаги изтръгваше хвалебствени думи от Микеланджело. Вътре в черквата Себастиано с гордост го заведе в първата капела отдясно. Той видя, че Себастиано бе свършил майсторска работа при увеличаването на рисунките му; че боите се бяха запазили свежи и непроменени. У други художници, които бяха изписвали стени с маслени бои преди него, дори у такива майстори като Андреа дел Кастаньо, Антонио и Пиеро Полайуоло, фигурите бяха често избелявали или потъмнявали.

— Работата е в изнамерения от мен нов метод — гордо обясни Себастиано. — Аз употребявам недопечена негасена вар, смесена с мастика и клей, претопявам ги заедно на огъня, след това ги размазвам гладко на стената с нажежена до бяло мистрия. Не се ли гордеете с мен?

— Какво друго си нарисувал след тая капела?

— ... Кажете-речи, нищо...

— Но щом си бил толкова горд с изнамирането на нов метод?

— Когато папа Климент ме назначи за Пазител на печатите, нямаше вече нужда да работя. Имах пари колкото искам.

— Само заради пари ли си рисувал?

Себастиано се обърна към Микеланджело и го загледа така, сякаш неговият благодетел изведнъж се е лишил от здравия си разум.

— Че зарад какво друго бих могъл да рисувам?

Микеланджело започна да се ядосва, но после разбра, че има работа с наивно дете.

— Ти си свършено прав, Себастиано. Пей, свиря на лютнята си, забавлявай се. Изкуството трябва да се упражнява само от ония нещастници, които не могат без него.

Протакацията се строеж на „Свети Петър“ беше по-горчива чаша. При все че стотици хора работеха и тонове цимент се забъркваха през всичките месеци след идването му в Рим, набитото око му подсказваше, че няма никакъв напредък в главния кораб на сградата, нито в общия скелет на черквата. Флорентинската колония знаеше за хвърляните на вятъра пари и време, но дори и приятелите му — тримата млади кардинали — не можеха да му кажат дали папа Павел подозира всичко това. Антонио да Сангало бе тъй сигурно заздравил позициите си през двадесетте години, прослужени като архитект на „Свети Петър“, че никой не се осмеляваше да го нападне. Микеланджело си даваше сметка, че е много по-благоразумно да си мълчи. Но той кипеше вътрешно, защото никога не бе могъл да се отърве от чувството, че „Свети Петър“ представлява негов собствен проект, понеже частично е бил причина за замислянето му. Когато не можеше да мълчи повече, той намери сгода да разправи на папата за това, което става.

Папа Павел го слушаше търпеливо и поглаждаше дългата си бяла брада.

— Не беше ли отправил същите обвинения против Браманте? Придворните ще рекат, че завиждаш на Антонио да Сангало. Това ще те покаже в лоша светлина.

— Аз съм се показвал в лоша светлина през по-голямата част от живота си.

— Рисувай си „Страшният съд“, Микеланджело, и остави Антонио да Сангало да строи „Свети Петър“.

Когато се върна у дома разстроен, той завари Томазо да го чака с кардиналите Иполито и Николо. Всеки от тях обикаляше ателието по своя орбита.

— Имате вид на делегация.

— Да, ние сме делегация — отговори Иполито.

— Карл V ще мине през Рим. Ще посети само едно частно лице, Витория Колона, маркиза ди Пескара. Той е стар приятел на семейството на мъжа ѝ в Неапол.

— Аз не познавам маркизата.

— Но аз я познавам — отговори Томазо. — Аз я помолих да те покани, когато ще има гости в неделя подиробед. Разбира се, ще отидеш, нали?

Преди Микеланджело да успее да попита: „Но какво мога да направя аз?“, Николо с тъмните кафяви очи на Контесина, каза:

— За Флоренция ще има много голямо значение, ако успееш да се сприятелиш с маркизата и тя те представи на императора, когато той дойде в Рим.

Когато двамата кардинали си отидоха, Томазо добави:

— Всъщност аз исках да се запознаеш с Витория Колона. През последните години, които не си живял в Рим, тя стана най-видната дама тук. Тя е рядка поетеса, един от най-блестящите умове в Рим. Тя е красива. Тя е и светица.

— Да не си влюбен в тая дама? — попита Микеланджело.

Томазо добродушно се изсмя.

— О, не, тя е четиридесет и шест годишна жена, изживяла е романтична любов и женитба и е овдовяла преди десет години.

— Да не е от тези Колона, дето имат дворец на Квиринала над мен?

— Да, сестра на Асканио Колона, макар че рядко остава в двореца. Повечето от времето живее в един манастир, дето имат главата на свети Йоан Кръстител. Тя предпочита суровия живот на майките и сестрите.

Витория Колона, дъщеря на едно от най-влиятелните семейства в Италия, била сгодена с Феранте Франческо д'Авалос от Неапол, маркиз ди Пескара, когато двамата били на четиригодишна възраст. Те били венчани на пищна сватба в Иския, когато били на деветнадесет години. Меденият им месец бил краткотраен, понеже маркизът бил генерал на служба при Свещения римски император Максимилиан и трябвало да потегли на война. През шестнадесетте години брачен живот Витория рядко виждала съпруга си. В 1512 година той бил ранен в битката при Равена. С грижите си Витория му върнала живота, но той пак поел командването и тринадесет години по-късно бил убит

в битката при Павия в Ломбардия, след като се проявил геройски на бойното поле. Самотната Витория прекарвала дългите години на раздяла с мъжа си в прилежно изучаване на гръцки и латински и станала един от най-добрите им познавачи в Италия. Подир смъртта на мъжа си поискала да се покалугери, но папа Климент ѝ забранил. През последните десет години тя раздавала силите и състоянието си на бедните, строила манастири и така помагала на безброй млади девойки, които нямали зестра и поради това не могли да си намерят съпрузи, да станат монахини. Стиховете и се смятаха за едно от най-важните литературни събития на времето.

— Аз съм виждал само един светец да ходи по земята — забеляза Микеланджело; — това беше игуменът Бикиелини. Интересно ще е да видя как изглежда същото в женски род.

След това той вече не помисли за Витория Колона, маркиза ди Пескара, до късно подиробед в неделя, когато Томазо дойде да го вземе и двамата се запътиха нагоре по Виа де Кавали край градините на Колона от едната страна и баните на Константин от другата, до върха на Монте Кавало, наречен така зарад двамата мраморни „Укротители на коне“, където Лео Балъони го беше завел още на първия му ден в Рим, за да ги види. В градините на женския манастир „Сан Силвестро ал Квиринале“, залени с топлото пролетно слънце, имаше сенчести лаврови дървета и каменни пейки край стените, обрасли със зелен бръшлян.

Витория Колона, която седеше обкръжена от пет-шест мъже, стана да го поздрави. Микеланджело бе доста изненадан. Подведен от приказките на Томазо за тежката ѝ загуба и скръб, за светостта ѝ, очакваше да види старица, облечена с черно, с лице, повехнало от изживяната трагедия. Вместо това погледът му потъна в тъмнозелените очи на най-жизнената и хубава жена, каквато бе някога виждал, с румени бузи, топли устни, отворени за поздрав, и изражение на млада жена, която дълбоко се вълнува от живота. Тя имаше царствено държане, но без високомерие. Под лекия плат на простичката и рокля той си представи зряла снага, отговаряща на големите изразителни очи, дългите плитки с цвета на златист мед, вързани на тила, здравите бели зъби между пълните червени устни, правия римски нос с лекичко и смешно извито нагоре връхче, изящно

моделирана брадичка и скули, които придаваха на лицето ѝ сила, отговаряща на неговата красота.

Стана му толкова срамно от това разсъбличане на беззащитната жена, сякаш беше някой спазарен модел, че ушите му забучаха и той не можа да чуе поздрава ѝ.

„Каква ужасна постъпка спрямо една светица!“ — помисли си той.

Благодарение на разкаянието шумът в ушите му поутихна, но той не можеше да откъсне очи от нея. Хубостта ѝ приличаше на обедно слънце, което изпълваше градината със светлина, но в същото време го заслепяваше. С усилие той отговори на представените му Латянцио Толемеи, учен сиенски посланик, поета Садолето, кардинал Мороне, папския секретар Блозио, когото Микеланджело познаваше от двора, и един свещеник, който им говореше върху посланията на апостола Павла.

Витория Колона продума с извънредно мелодичен глас:

— Приемам ви като стар приятел, Микеланджело Буонароти, защото вашите творби са ми говорили в течение на много години.

— Моите творби са имали по-голям късмет от мен, маркиза.

Зелените очи на Витория се замъглиха.

— Бях чула, че сте пряк човек, синьоре, който не признава ласкателството.

— Правилно сте чули — отвърна Микеланджело. Тонът му не търпеше възражение. Витория Колона се поколеба за миг, сетне продължи:

— Казаха ми, че сте познавали Фра Савонарола.

— Не. Но много пъти съм го слушал да проповядва. В „Сан Марко“ и в Катедралата.

— Бих могла да жадувам за такова нещо!

— Гласът му гърмеше под огромните сводове на Катедралата, отскачаше от стените и се блъскаше в ушите ми.

— Колко жалко, че думите му не са поразили Рим! Тогава щяхме да имаме реформа в самата майка на църквите. Нямаше сега да губим чедата си в Германия и Холандия.

— Вие сте били почитателка на Фра Савонарола?

— Той умря като мъченик за нашето дело.

Като се вслуша в устрема, с който говореха тези хора, Микеланджело разбра, че се намира сред революционна група, настроена крайно критично към машинациите на Църквата и търсеца начин сама да подхване реформирането на духовенството. Инквизицията в Испания и Португалия беше затрила хиляди живота зарад много по-несериозни обвинения. Той се обърна пак към маркизата, възхитен от смелостта ѝ; лицето и светеше от самоотверженост.

— Не искам да сметнете думите ми за непочтени, синьора, но Фра Савонарола предаде на унищожение доста много творби на изкуството и литературата, като ги хвърли върху тъй наречената „клада на суетата“, преди да пострада сам той.

— Винаги съм съжалявала за това, синьор Буонароти. Знам, че човешката душа не се пречиства чрез махане на нечистото от човешкия ум.

Разговорът стана общ. Заговориха за фламандското изкуство, което беше на голяма почит в Рим, и резките му разлики от италианската живопис; след това за произхода на представата за Страшния съд. Микеланджело цитира от Матей, глава 25, стихове 31-33:

А когато дойде Син человеческий в славата си и всички свети ангели с него, тогава ще седне на престола на славата си. И ще се съберат пред него всички народи; и ще отдели едни от други, както пастир отлъчва овци от кози; и ще поставя овците от дясната си страна, а козите — от лявата.

Докато слизаха от Монте Кавала и гледаха как залезът сгъстява краските на града в краката им, Микеланджело попита:

— Томазо, кога можем да я видим пак?

— Когато ни покани.

— Нима трябва да чакаме дотогава?

— Трябва да чакаме; тя никъде не ходи.

В такъв случай ще чакам като безмълвен молител, докато госпожата благоволи да ме повика пак! — раздразнено възкликна

Микеланджело.

Това развесели Томазо и устните му се извиха в усмивка.

— Знаех, че ще ти направи впечатление.

Тази нощ образът, който огряваше стаята му, беше ликът на Витория Колона. Много години бяха минали, откакто е бил така всецяло завладяван от присъствието на някоя жена. В стиховете, които се мяркаха в главата му, маркиза ди Пескара измести Томазо де Кавалиери и когато пропяха петлите, той стана, за да напише:

*На твоето лице красивите появи
все ще стигам със очите си, но где
да стигна, о жена, с прегръдка и с дветè
нозе сакати прелестите ти лукави?*

*Преходно, тегне тялото, едва следи
летежа ти на ангел и макар че го
достига с поглед, туй е неговата слава.*

*Ех, ако горе все тъй можеща си ти,
от тялото ми направи едно око,
та целия да ти се насладя тогава.*

Минаха две седмици, преди да получи втора покана. Кой знае как, през това време беше започнал да отъждествява скулптурната хубост на нейната снага, силното ѝ, но нежно лице с мраморната си статуя на „Нощта“ в капелата на Медичите. Беше топла майска неделя, когато слугата на маркизата, Фоао, пристигна с известието:

— Господарката ми заръча да ви кажа, господине, че тя е в капелата „Сан Силвестро ал Квиринале“, че черквата е затворена и там е приятно. Тя пита дали бихте искали да дойдете и да загубите малка част от деня с нея, та тя да я спечели от вас.

Микеланджело се развълнува, освежи се в корито студена вода, което Урбино приготви на верандичката към градината, после си сложи тъмносинята риза и чорапи, които беше купил в очакване на точно такава покана, и се заизкачва по хълма.

Беше се надявал да е насаме с нея, но когато Витория Колона дойде да го поздрави, облечена с чисто бяла коприна и с бяла дантелена мантия на главата, забеляза, че капелата е пълна. Той позна видни членове на Ватиканския двор и преподаватели от университета. Един испански живописец се оплакваше, че в Испания нямало качествено изкуство, понеже испанците не ценели живописиста и скулптурата и отказвали да плащат за тях. Мъжете заприказваха за изкуството в родните им градове държави: във Венеция — портретите на Тициано, в Падуа — фреските на Джото, единствената по рода си живопис на общината в Сиена, във Ферара — творбите в замъка, в Пиза, Болоня, Парма, Пиаченца, Милано, Орвието...

Микеланджело познаваше повечето от тези произведения и слушаше само с едното си ухо, понеже наблюдаваше Витория, седнала неподвижно под прозорец от цветно стъкло, който хвърляше шарени отблясъци върху безупречната и кожа. Той се питаше, щом в брака ѝ с маркиз ди Пескара е имало толкова голяма любов, защо са живели заедно само няколко месеца от всичките шестнадесет години? Защо маркизът бе оставал в Северна Италия през дългите дъждовни зими, когато не е могло да се води никаква война? И защо един стар приятел

беше извърнал поглед, когато го попита при какви геройски обстоятелства е бил убит маркизът?

Изведнъж го сепна тишината в капелата. Очите на всички бяха устремени към него. Кардинал Ерколе Гонзага учтиво повтори въпроса: би ли им разказал Микеланджело за любимите си произведения на изкуството във Флоренция? С леко поруменяло лице и малко прегракнал глас Микеланджело заговори за прекрасното в скулптурите на Гиберти, Орканя, Донатело, Мино да Фиезоле, за живописиста на Мазачо, Гирландайо, Ботичели. Когато свърши, Витория Колона каза:

— Понеже знаем, че Микеланджело е скромен човек, ние всички се въздържахме да говорим за изкуството в Рим. В Сикстинската капела той е свършил работа за двадесет велики живописци. Положително някой ден цялото човечество ще вижда и ще разбира сътворяването на света чрез неговата живопис.

Огромните ѝ зелени очи съвсем го погълнаха. Сега, когато говореше, тя отправяше думите си направо към него — тихо, простишко, но въпреки това гласът и звучеше някак особено гърлено, устните и сякаш бяха само на няколко пръста от неговите.

— Микеланджело, не мислете, че прекалявам с похвалите си. Всъщност аз съвсем не хваля вас, а хваля във вашето лице верния служител. Защото отдавна вече мисля, че вие имате божествен дар и сте били избран от бога за големите си задачи.

Микеланджело потърси отговор в ума си, но не му идваха думи. Искаше му се да говори само за това, което изпитваше към нея.

Негово светейшество благоволи да ми разреши да построя манастир за млади девойки в подножието на Монте Кавало — продължи Витория. — Аз избрах за него място до разрушения портик на Кулата на Меценат, откъдето, както казват, Нерон наблюдавал как гори Рим. Бих искала следите на един толкова зъл човек да бъдат затрити от стъпките на свети жени. Не зная, Микеланджело, какъв вид и размери да придам на сградата, дали нещо от старите строежи може да се пригоди към новия.

— Ако нямате нищо против да слезете до мястото, синьора, бихме могли да поразгледаме развалините.

— Вие сте много любезен.

Микеланджело не беше и помислял да се покаже любезен, беше се само надявал, че двамата с Витория ще могат да отидат до стария храм сами и да прекарат заедно един час, докато обиколят купищата камъни. Витория обаче покани цялата група да ги придружи до полите на хълма. Микеланджело успя да си запази правото да върви до нея, развълнуван и объркан от близостта и, от физическите, духовни и интелектуални излъчвания, които съвсем го лишаваха от здрав разум. Той се изтръгна от облака на чувствата, колкото да даде път на архитекта и да прецени къде ще е най-добре да се издигне манастирът.

— Маркизо, мисля, че този разрушен портик може да се превърне в звънарница. Бих могъл да ви направя няколко скици за манастира.

— Не смеех да ви поискам чак толкова много. Топлата й благодарност го обви като прегръдка.

Той се поздрави, че с ловкия си ход успя да сломи преградата на безразличието, която Витория издигаше между себе си и хората.

— След ден-два ще имам няколко скици. Къде мога да ви ги донеса?

Очите на Витория се замъглиха. Когато заговори, гласът й прозвуча глухо:

— В моя манастир има много работа. Не би ли могъл Фоао да ви обади, когато съм свободна? След една-две седмици?

Микеланджело се върна в ателието си вбесен и взе да чупи каквото му падне. Каква игра играе тази жена? Дали му прави тези големи комплименти само за да го подчини на волята си? Дали се възхищава от него, или не? Ако иска да се сприятели с него, защо се дърпа? Да го отпрати... за още две седмици! Не вижда ли, че той е всецяло увлечен от нея? Няма ли тя човешка кръв в жилите и човешки чувства в гърдите си?

— Трябва да разбереш — обясни му Томазо, когато видя, че Микеланджело е разстроен. — Тя се е посветила на паметта на мъжа си. Толкова години след смъртта му тя е обичала само Христа.

— Ако любовта към Христа пречеше на жените да любят простосмъртни мъже, италианският народ щеше да е отдавна измрял.

— Донесох ти някои от нейните стихотворения. Може би от тях ще научиш повече за нея. Слушай това:

*Безумната ми обич към света отхрани
копнеж по славата — една змия в гръдта:
и днес разплакана, навлязла в есента,
от господата очаквам лек за моите рани.*

*Парнас и Делос да зова, не ми подхожда,
вода по-друга дия, други връх ми трябва,
един човешки крак не се възкачва сам.*

Или ей този откъс:

*Желая винаги в сърцето си да сецям
гласа могъщ и възвисяващ на Исус,
с дела и думи да създавам оня вкус
на вярата и на надеждата гореща...*

Микеланджело попредъвка тези думи няколко мига, като потъркваше с показалец бръчките на челото си.

— Тя говори като дълбоко наранена жена.

— Наранена от смъртта.

— Позволи ми да се усъмня.

— А от какво тогава?

— Инстинктът ми подсказва, че нещо не е наред.

Когато Томазо си отиде, Микеланджело помоли Урбино да долее масло в светилника, седна мълчаливо пред снопчето листа и проучи съдържанието им. Той прочете стихотворението, в което Витория се обръщаше към мъжа си:

*Любов, ти знаеш, не избягаха нозете
от нежния затвор и не освободих
от сладкия ярем врата: не намалих
и на душата си любяща даровете.*

Предишната ми вяра времето не смете

*и възелът е стегнат, както аз го свих,
ни заради горчилката, която пих,
причината висока в мене днес не свети.*

*Видя срещу гръдта ми вярна и гореща
какво може да стори твоята стрела,
срещу която и смъртта безсилна бе.*

*Сега те моля: разхлаби с десница веща
затегнатия възел — моите крила
не могат да си върнат волното небе.*

То го озадачи. Защо Витория описваше любовта като затвор и ярем? Защо ще е това „разхлаби с десница веща затегнатия възел“ на една любов, на която е посветила целия си живот? Трябваше да намери отговора, защото сега знаеше, че я обича, обича я от онзи първи заслепил го миг, когато я видя в градината на „Сан Силвестро“.

— Има много начини да се съберат сведения от неаполитанци, които живеят в Рим — увери го изобретателният Лео Бальони, — особено от онези, които са се били рамо до рамо с маркиза. Чакай да видя кои от тях се чувствуват задължени спрямо мен.

За събирането на материала дотрябваха пет дена; когато дойде в ателието, Лео имаше отегчен вид.

— Фактите заваляха отгоре ми, сякаш небето се беше издънило. Но това, което ми додява, дори в моята цинична възраст, е купът басни, които минават за истина.

— Урбино, бъди така добър да донесеш една бутилка от най-доброто ни вино за синьор Бальони.

— Преди всичко в случая не е имало никаква лирична любов. Маркизът никога не е обичал жена си и избягал от нея няколко дена след сватбата. Второ, той мърсувал по целия път от Неапол до Милано. Трето, използвал всеки повод, който може да измисли един находчив съпруг, за да не бъде никога в същия град с жена си. И четвърто, благородният маркиз извършил едно от най-подлите двойни предателства в историята, като изменил и на собствения си император,

и на съзаклятниците си. Според мълвата той умрял от отрова, много далече от всякакво бойно поле.

— Знаех си аз! — възкликна Микеланджело. — Лео, ти току-що ме направи най-щастлив между мъжете!

— Позволи ми да се усъмня.

— Какво, по дяволите, искаш да кажеш?

— Обстоятелството, че ти е известно това, ще направи живота ти не по-лесен, а по-труден. Предчувствувам, че ако Витория Колона се научи, че знаеш истината за нейния брак...

— Да не ме смяташ за идиот?

— Влюбеният мъж е готов да използва всяко оръжие против жената, до която се домогва...

— Домогва! Само да остана за един час насаме с нея!

Той рисуаше на дългата си маса, отрупана с хартия, пера, въглен и екземпляр на „Ад“ от Данте, отворен на разказа за Харон, когато Фоао, слугата на Витория, влезе, за да покани Микеланджело за другия следобед в градините на семейния ѝ дворец на хълма над къщата му. Това, че го викаше в дома на своите деди, а не в черковна градина или в някоя капела, го накара да повярва, че може да бъдат насаме. Обзет от треската на очакването, той написа с огризка от перо:

*Кажки, Любов, дали са виждали очите
онази хубост, към която се стремят,
или я нося в себе си и всеки път
съм срещал в мен изваяният изкусител?*

Градините на двореца заемаха голяма част от склона на Монте Кавало и бяха гъсто засадени с дървета, зеленината на които Микеланджело можеше да види от къщата си. Един слуга го поведе по пътека, обрасла с цъфнал жасмин. Отдалече той чу глъчка от гласове и бе дълбоко разочарован. Пред очите му се появи беседка, засенчена от чинари, с водопад и езерце с водни лилии, които разхлаждаха въздуха.

Витория дойде да го посрещне. Той кимна на мъжете в беседката, рязко се отпусна в единия ъгъл и се облегна на дантелената бяла решетъчна стена. Витория потърси погледа му, помъчи се да го

въвлече в общия разговор, но той не пожела. В ума му проблесна мисълта:

„Ето защо тя не иска да люби пак! Не защото първата ѝ любов е била тъй красива, а защото е била толкова грозна! Ето защо дарява любовта си само на Христа.“

Той вдигна очи и я загледа с напрежение, което можеше да пониже мозъка ѝ, да стигне до мозъка на костите ѝ. Тя се прекъсна на половин дума, обърна се и съчувствено го попита:

— Какво има, Микеланджело?

Тогава той долови нещо друго:

„Тя никога не е принадлежала на мъж. Съпругът ѝ не е консумирал този брак нито през медения им месец, нито когато се е върнал ранен от война. Тя е девствена като младите момичета, които прибира в своите манастири.“

Чак го заболя от състрадание към нея. Ще не ще, трябваше да приеме легендата за безсмъртната любов и като я използва за изходна точка, да убеди тази смела и желана жена, че може да ѝ предложи любов, която ще е толкова прекрасна, колкото и измислената от нея.

Любовта му към Витория с нищо не промени чувствата му към Томазо де Кавалиери, който продължаваше да идва рано всяка утрин с кана изстудено мляко или кошница плодове, за да рисува два часа под критичния поглед на Микеланджело, преди слънцето да е почнало да припича. Микеланджело го караше да прерисува скиците си по десетина пъти и като че ли все намираще слабости, но всъщност беше много доволен от напредъка му. Папа Павел прие Томазо в двора си и го назначи за Пазител на римските водоскоци.

Томазо вдигна поглед от чертожната маса със съсредоточено изражение и сериозни сини очи.

— Микеланджело, в Рим няма нито един инженер, който да знае как древните са докарали всичката тая вода долу в града! Нито някой, който би се осмелил да възстанови акведуктите. Как може един народ така напълно да загуби дарбите си? Струва ми се, че не искам вече да стана живописец. Бих искал да стана архитект. Моето семейство живее в Рим от осемстотин години. Този град е в кръвта ми. Искан не само да го пазя, но и да помогна за преустрояването му. Градът има най-голяма нужда от архитекти.

Цялостният проект за стената на Сикстинската капела беше вече готов. Микеланджело можеше да наброи повече от триста фигури, които беше обединил в него от оригиналните си скици, всичките в движение, нито една спокойна: развълнувана орда от човешка същества, заобиколили Христа във вътрешни близки кръгове и външни, по-отдалечени; редици отвесни тела се издигаха нагоре от едната страна и слизаха от другата; облаците под Христа представляваха единственото празно пространство. В дъното отляво зееше бездната на пъкъла с предвечните гробища; отдясно беше реката Ахерон. Той си състави план да рисува на стената всеки ден по една фигура в естествена големина, като оставя по два дена за по-големите от естествен ръст.

Богородица се очерта като хармонично съчетание на майка му, неговата „Пиета“ и Мадоните на Медичите, собствената му „Ева“,

която взимаше ябълката от змията на шестото пано по-нататък на тавана, и Витория Колона. Както и Ева, тя беше млада, снажна, изпълнена с живот жена; както и другите, тя имаше прекрасно лице и фигура. Дева Мария се беше тактично извърнала от сина си, който вършеше безмилостен съд над човечеството, понеже самата нея той не съдеше. Дали не се беше дръпнала от състрадание към човека, защото трябва да бъде съден, колкото и да е справедлива неговата съдба? Дали бог съди овцете, воловете, добитъка, птиците? Като майка нямаше ли да я заболи за обречените души, които се свиваха под ръката на сина ѝ, вдигната от справедлив гняв? Можеше ли тя да се освободи от отговорността си зарад него, при все че той бе син божи? Девет месеца го беше носила в утробата си, беше го кърмила, церила раните му. Нейният син съдеше синовете на други майки! Добрите щяха да се спасят, светците — да се върнат на небесата; но избраните изглеждаха толкова малко в сравнение с безкрайните множества грешници! Всичко, което синът ѝ вършеше, бе самото съвършенство и все пак тя не можеше да не бъде покрусена от ужасните страдания, които щяха да последват.

Карл V не дойде в Рим, а вместо това приготви флота, с която да отплува от Барцелона срещу пиратите от варварските страни. Флорентинските изгнаници изпратиха при него делегация с искане да назначи за управител на Флоренция кардинал Иполито. Карл даде надежди на делегацията... но отложи решаването на въпроса за след връщането си от войната. Когато чу новината, Иполито реши да се присъедини към експедицията на Карл и да воюва рамо до рамо с императора. В Итри, където чакаше да се качи на кораб, той бе отровен от човек на Алесандро и умря от мигновена смърт.

Флорентинската колония потъна в най-дълбоко отчаяние. За Микеланджело загубата бе особено мъчителна: в Иполито беше намерил всичко, което харесваше у Джулиано, бащата на Иполито. Сега оставаше само синът на Контесина, който да поддържа обичта му към Медичите. Изглежда, Николо изпитваше същите чувства, защото двамата се търсеха взаимно през страшните дни.

Наесен, една година след като беше дошъл в Рим, неговата стена в Сикстинската капела бе отново иззидана и изсъхнала; картонът с повече от триста „човеци от всички народи“, както се е изразил евангелистът Матей, беше готов за увеличаване в размерите на

стената. Папа Павел, в желанието си да го обезпечи, издаде бреве, което обявяваше Микеланджело Буонароти за „скулптор, живописец и архитект на целия Ватикан“ с доживотна пенсия от сто дуката месечно — петдесет от папската хазна и петдесет от бенефиция от сала за превоз на пътници през река По при Пиаченца. Себастиано дел Пиомбо стоеше с Микеланджело пред скелето в Сикстинската капела и горещо му се молеше:

— Не искате ли аз да сложа мазилката, кръстник? Аз съм голям майстор.

— Това е отегчителна работа, Себастиано. Наистина ли имаш такова желание?

— Бих се гордял да кажа, че имам дял в „Страшният съд“.

— Добре. Но недей употребява римска поцолана, тя остава мека; слагай вместо нея стрит мрамор и малко по-малко вода във варта.

— Аз ще ви приготвя безупречна повърхност.

И наистина той я приготви, структурно, но щом се приближи до олтара, Микеланджело подуши, че нещо не е наред: Себастиано беше смесил мастика и клей с варта, беше ги претопил заедно и наложил мазилката с нагорещена на огън мистрия.

— Себастиано, ти си подготвил тая стена за маслени бои!

— Че нали това искахте? — с наивен вид попита Себастиано.

— Ти знаеш, че аз рисувам фрески!

— Но вие не ми казахте, кръстник. Аз изписах нашата стена в „Сан Пиетро ин Монторио“ с маслени бои.

Микеланджело изгледа венецианеца от върха на плешивата му глава до средните пластове на уплашените му сега тлъстини.

— И това ти дава право да изпишеш част от тая стена?...

— Аз само исках да помогна.

— ... В изписването на „Страшният съд“? — повиши глас Микеланджело. — Понеже умееш да работиш само с маслени бои, ти си подготвил стената за масло, та да можеш да станеш мой сътрудник! Какво друго си направил?

— Ами, аз... аз говорих на папа Павел. Той знае, че съм от вашата школа. Вие ми се скарахте, че съм спрял да рисувам. Ето ви един случай...

Ще те изхвърля навън! — кресна Микеланджело. — Би трябвало да смъкна цялата мазилка върху неблагоприятната ти глава.

Но в същия миг, когато Себастиано побърза да се измъкне, Микеланджело си даде сметка, че изстъргването на тази повърхност ще отнеме дни наред. След това тухлената стена ще трябва да се остави да изсъхне отново, преди да се положи истинска основа за стенопис. Съхненето ѝ също ще отнеме време. Себастиано му беше похабил месеци време.

Похватният Урбино щеше да поправи стената, но разривът между Микеланджело и Антонио да Сангало, причинен от папа Павел, щеше да трае до края на живота му.

Антонио да Сангало, сега вече петдесет и две годишен, бе украсил слабото си лице с точно копие от буйните ориенталски мустаци на чичо си Джулиано. Беше постъпил при Браманте като чирак в „Свети Петър“, а след смъртта на Браманте работи като помощник на Рафаел. Той беше член от кликата на Браманте — Рафаел, въстанала против тавана на Сикстинската капела. След смъртта на Рафаел, с изключение на няколко години, когато папа Лъв му натрапи за сътрудник архитекта Балдасаре Перуци от Сиена, Сангало беше архитектът на „Свети Петър“ и на Рим. В течение на петнадесет години, докато Микеланджело работи в Карара и Флоренция, никой не беше оспорил неговото първенство... Папското бреве го разяри.

Томазо пръв пристигна с предупреждението, че Сангало става все по-нападателен.

— Бедата не е толкова в това, че се бори против назначаването ти за официален скулптор и живописец на Ватиканския дворец. Той го осмива като невероятно неправилна преценка. Обаче назначаването ти за официален архитект го е докарало до полуда.

— Аз не съм молил папа Павел да сложи това в бревето.

— Никога не би могъл да убедиш в това Сангало! Той твърди, че ти кроиш да му отнемеш „Свети Петър“.

— Кой „Свети Петър“? Тия колони и основи, които излива от петнадесет години?

Сангало се появи същата вечер, съпроводен от двама чираци, които му осветяваха пътя през Пиаца дел Форо Траяно. Микеланджело ги покани да влязат и се помъчи да предразположи Сангало със спомени за младежките дни, които бяха прекарвали заедно в дома на неговия чичо във Флоренция. Сангало не пожела да се помири.

— Трябвало е да дойда още същия ден, когато чух, че си отправил обвинения против мен пред папа Павел! Същите подли клевети, каквито беше използвал против Браманте!

— Аз казах на папа Юлий, че сместа на Браманте е лоша и че колоните ще се напукат. Рафаел пропиля дълги години да ги поправа. Не е ли вярно?

— Ти смяташ, че можеш да настроиш папа Павел против мен! Ти си поискал той да те провъзгласи за архитект на Ватикана! Ти искаш да ме изместиш!

— Това не е вярно. Интересува ме само строежът. Сградата е вече платена, а човек не може още да види нищо от черквата.

— Гледай го ти, големия архитект! Аз видях окаения сплескан купол, с който си захлупил капелата на Медичите! Сангало притисна свитите си в юмруци ръце към гърдите. — Да махаш смачкания си нос от „Свети Петър“! Цял живот си се бъркал в чужди работи. Дори и Ториджани не е успял да те научи, както трябва! Ако ти е скъп животът: „Свети Петър“ е мой!

Ядосал се едва в тоя момент, уязвен, че бе споменато името на Ториджани, Микеланджело присви устни и студено отвърна:

— Не съвсем. Той беше мой по замисъл, а не е изключено да бъде мой и при завършването.

Сега, след като Сангало беше му обявил открита война, Микеланджело реши, че ще е по-добре да види големия му макет. Томазо уреди да го заведе в канцеларията на настоятелите на „Свети Петър“, където се съхраняваше макетът. Отидоха там в един църковен празник, когато в канцеларията нямаше да има никой.

Микеланджело остана потресен от видяното. Вътрешното устройство на Браманте във вид на прост гръцки кръст беше спретнато и безупречно, пълно със светлина и откъснато от всичко наоколо. В макета на Сангало имаше пръстен от капели, които лишаваха проекта на Браманте от цялото осветление, без да му припаднат някаква светлина от своя страна. Имаше толкова много редици колони, струпани едни връз други, толкова много безбройни издатини, пинакли^[1] и подразделения, че нищо не беше останало от предишното тихо спокойствие. Сангало беше градил крепости и защитни стени; той нямаше никакъв усет как да създаде една навяваща благоговение черква, която е била замислена като майка на черквите в целия

християнски свят. Ако се позволише на Сангало да продължи, той щеше да издигне тежък паметник, претрупан и издаващ лош вкус.

На връщане у дома Микеланджело рече с огорчение на Томазо:

— Сгреших, като съобщих на папата, че това е пилеене на пари. То е най-малката опасност.

— В такъв случай няма да му кажеш нищо, така ли?

— В гласа ти ясно звучи надеждата, че няма да му кажа, Томазо. Всъщност папата би ми рекъл: „Това те рисува в лоша светлина.“ И ще е прав. Но „Свети Петър“ ще бъде тъмен като бездната на ада.

[1] Островърхи кулички в архитектурата — Бел. moosehead ↑

Всички изображения на „Страшният съд“, които беше виждал, представляваха сантиментални, нереалистични детски приказки, сковани, без движение, толкова ограничени в пространството, колкото и по степен на одухотвореност, с Христос, който прилича на натюрморт и седи на трон, приключил своя съд. Микеланджело бе винаги търсил решителния момент, който представляваше за него предвечната утроба на истината: Давид преди двубоя с Голиат; господ, преди да дари искрата на живота на Адам; Мойсей, преди да подкрепи израилтяните. Сега той също се стремеше да създаде Страшен съд, който още не е бил извършен, с Христос, който тепърва идва на мястото в изблик на сила, а всички народи на земята от всички времена са се устремили към него и обзети от неописуем страх, се питат: „Какво ме чака сега?“

Това щеше да бъде най-силният от всичките му образи на Христа — той го направи възплъщение на Зевс и Херкулес, Аполон и Атлас, като си даваше в същото време сметка, че не друг, а той, Микеланджело Буонароти, ще съди човешките племена. Той дръпна назад в пространството десния крак на Христа, също както беше направил с Мойсей, за да наруши общото равновесие и да придаде на цялата фигура състояние на напрегнатост. На стената щеше да господствува ужасяващата непримиримост на Христа.

На тавана беше изписал своето Битие в ярки, драматични багри; в „Страшният съд“ щеше да се придържа към по-спокойно еднообразие на краските в тонове на човешка плът и кафяво. На тавана беше работил върху рязко разграничени пана; при „Страшният съд“ трябваше като някой магьосник да накара стената да изчезне и на нейно място да се появи безпределно пространство.

Сега, когато беше готов да започне самата фреска, цялото чувство за похабените години, умората и несигурността пред бъдещето изчезнаха. Спокоен и стоплян от обичта си към Томазо, уверен, че ще спечели любовта на Витория, той енергично пристъпи към изписването на стената.

— Томазо, как може човек да бъде щастлив, когато рисува съденето на света, което ще донесе спасение на такава жалка шепа хора?

— То е, защото чувството ти за щастие не произтича от самото проклятие. Еклезия, която държи младото момиче на скута си, и този осъден грешник са по-хубави от всичко, което си нарисувал на тавана.

Микеланджело се мъчеше да долови голата истина чрез голотата, да изрази всичко, което може да подсказва една човешка снага. Неговият Христос щеше да има съвсем нищожна набедрена кърпа, Богородицата — бледолилава дреха; но когато нарисова прекрасните и крака, не му даде сърце да ги закрие с нещо повече от най-прозрачната лилава коприна. Всички останали — мъже, жени, деца, ангели — бяха голи. Рисуваше ги каквито ги беше създал господ... и каквито бе искал да ги рисува от тринадесетгодишната си възраст. Той се въздържа от общоприетата иконография, за да постигне емоционален ефект; тук почти липсваха ритуалните изразни средства на религиозната живопис. Микеланджело не смяташе себе си за религиозен живописец, нито пък „Страшният съд“ за религиозна творба. Тя беше духовна, засягаше вечния живот на човешката душа, силата на бога да накара човека да съди себе си и да се държи отговорен за собствените си грехове. Той изобразяваше непрестореното голо човечество, което се бори с една и съща съдба, хора от всички племена. Дори апостолите и светиите, протегнали напред своите символи на мъченичество от страх да не останат непознати, изглеждаха изумени от този облик на Христа, „височайшия Юпитер“, както го нарича Данте, вдигнал ръка да поразии с гръм виновните.

Денем той се заключваше в света на Сикстинската капела, придружен само от Урбино на високото скеле, и първо изписа люнетите, от които беше заличил предишните си творби. Тъкмо под тях беше фигурата на Христа върху небесната твърд, със златното слънце вместо трон зад гърба му. Когато слезе на пода и погледна нагоре, той почувствува нужда да придаде по-голяма зрителна сила на вдигнатата ръка на Христа. Качи се на скелето и я направи по-обемиста, като продължи боята извън контура, очертан върху мократа мазилка. След това нарисова Дева Мария до Христия и човешките орди от двете страни.

Вечер четеше Библията, Данте и проповедите на Савонарола, които му беше изпратила Витория Колона; те се съгласуваха като части на едно цяло. Микеланджело чуваше гласа на Савонарола да чете проповеди, които го беше слушал да произнася преди четиридесет години. Сега, точно както му беше казала Витория, умрелият от мъченическа смърт свещеник се открояваше в пълната слава на пророк. Всичко, което Фра Савонарола беше предсказал, се бе изпълнило: разделението в самата църква; основаването на нова вяра в рамките на християнството; ниското положение на папството и духовенството; нравствената поквара, ширещото се насилие:

Рим, страшна война ще те лиши от великолепието и гордостта ти, страшен мор ще те накара да се отречеш от суетата си.

Виж, о, Флоренция, съдбата си, щом ще търпиш тиранин. Езикът ти ще бъде поробен, самата ти ще му бъдеш подчинена, богатата ти ще са на негово разположение... ще бъдеш унижена във всяко отношение.

Навън изглеждаше, като че Съдният ден беше дошъл за папа Павел. Кардинал Николо, сега един от най-влиятелните кардинали при двора, донесе новините на Микеланджело: Карл V Испански и Франсоа I Французки си обявили отново война. Карл отиваше на север от Неапол с войската си, същата, която беше разграбила Рим и смазала Флоренция. Папа Павел нямаше войска, нито средства да се съпротивява; той се готвеше да бяга.

— Но къде? — разгорещено питаше Томазо. — В „Сант Анджели“, докато отредите на Карл пак грабят?

— Ние не можем понесе още едно плячкосване, ще се превърнем в куп камънаци, също както Картаген!

— А с какво ще се бие? — попита Микеланджело. — Аз съм гледал войската на императора пред стените на „Сан Миниато“. Те имат топове, кавалерия, копиеносци... С какво бихте се защитили вие?

— С голите си ръце! — Томазо беше пребледнял от гняв; Микеланджело го виждаше такъв за първи път.

Папа Павел реши да воюва, въоръжен... с мир и великолепия. Той посрещна императора на стъпалата пред „Свети Петър“, обкръжен от висшите сановници на църквата, облечени с разкошните им одеяния, и три хиляди доблестни млади римляни. Карл се държа любезно и прие духовното господство на папата. На другия ден той посети Витория Колона, маркиза ди Пескара, приятелка на семейството му, която извика приятеля си Микеланджело Буонароти на тази среща в градината на „Сан Силвестро ал Квиринале“.

Свещеният римски император, сдържан и високомерен самодържец, прие представения му от Витория художник доста радушно. Микеланджело се обърна към Карл с молба да махне Алесандро като тиранин на Флоренция. Императорът сякаш не прояви голям интерес, но когато Микеланджело завърши, той се наведе към него и каза с необичайна сърдечност:

— Мога да ви обещавам едно нещо, когато стигна във Флоренция.

— Благодаря ви, ваше величество.

— Че ще посетя новата ви сакристия. Хора от моя двор след завръщането си в Испания са разправяли, че тя е едно от чудесата на света.

Микеланджело погледна Витория, за да види дали бива да продължи. Лицето на Витория изразяваше спокойствие: тя беше готова да рискува неудоволствието на императора и да позволи на Микеланджело да говори за родината си.

— Ваше величество, ако скулптурите в новата сакристия са добри, то е, защото съм бил възпитан в европейската столица на изкуствата. Флоренция ще може и занапред да създава великолепни художествени произведения само ако я избавите от тиранията на Алесандро.

Карл запази любезното си изражение и промърмори:

— Маркиза ди Пескара казва, че вие сте най-великият художник от сътворяването на света. Аз видях вашия таван в Сикстинската капела, след няколко дни ще видя скулптурите ви в капелата на Медичите. Ако отговарят на това, което съм чул за тях, имате царското ни обещание... нещо ще бъде сторено.

Флорентинската колония полудя от радост. Карл V устоя на думата си: той бе така дълбоко развълнуван от посещението си в новата сакристия, че заповяда венчалната церемония на дъщеря му

Маргарет и Алесандро да стане в капелата. Микеланджело дотолкова се погнуси от тази перспектива, че не можа да продължи работата си. Той се запъти към полето на заградения с гробове Виа Апия и разтърсван от отвращение, се мъчеше да повърне отровата на нравите в съществуващия свят.

Бракът излезе краткотраен: Алесандро бе убит в една съседна с двореца на Медичите къща от Лоренцино, братовчед на Пополано, който помислил, че Алесандро има среща с целомъдрената му сестра. Флоренция се освободи от ненаситния си тиранин, но не и Микеланджело. Трупът на Алесандро, противен за цяла Тоскана, в мрака на нощта бе тайно сложен в изваяния в чисти линии саркофаг под „Зората“ и „Здрачът“.

— Всички флорентинци се отърваха от Алесандро... освен мен — мрачно каза той на Урбино. — Сега виждаш за какво са нужни ваятели на мрамор: да правят гробници за тирани.

Отвращението минава също както и радостта. Всеки лош удар на съдбата му костваше една-две седмици прекратяване на работата в Сикстинската капела. А такива добри новини като женитбата на племенницата му Чека със сина на прочутия флорентински историк Гуичардини или избирането на Реджиналд Поул, отец-изповедника и учителя на Витория Колона, за кардинал, което много подсилваше реформистката фракция, го караха да се върне и с нови сили да рисува компактната група светци, изобразени като избягвали Христовия гняв: Катерина с част от колело, Себастиано с шепа стрели, слаби сенки, които се възнасяха нагоре към небесния свод, великолепно женски фигури сред плетеницата от мъжки тела. Той използва излишната си енергия за умиротворяване на все още обидения Урбински херцог, като му направи великолепен бронзов кон и богато украсена солница. Успокоително му действа фактът, че в двореца на Медичите бе настанен Козимо де Медичи, потомък на Медичите по линията на рода Пополано, скромен и порядъчен седемнадесетгодишен младеж; мнозина от изгнаниците се завръщаха у дома и младите синове на неговите приятели идваха да му пожелаят сърдечно „ариведерчи“.

Той беше съсипан, когато злата съдба, започнала да преследва Флоренция от преждевременната смърт на Лоренцо Великолепно, неумолимо продължи своя ход, за да причини върховната трагедия: Козимо, макар и да се държеше добре в морално отношение,

започваше да се превръща в тиранин и да лишава новоизбраните съвети от всякаква власт. Младежите на Флоренция организираха армия, купиха оръжие и отправиха молба до Франсоа I Французки да им помогне с войска да разбият поддръжниците на Козимо. Карл V не искаше република; той изпрати войска на Козимо, който потъпка въстанието. Водачите бяха осъдени на смърт — стотици от най-добрите умове и духове на Тоскана — и всяко семейство понесе тежки загуби: Филипо Строци бе пронизан с меч, а синът му убит; Бачо Валори и синът му — предадени на смърт; десетина други млади изгнаници, които се бяха събирали в неговото ателие, смели и обзети от нетърпение да се върнат и да се бият за своя град държава, бяха загинали, загинали в разцвета на прекрасната си и славна младост.

— В какво са прегрешили? — възкликна Микеланджело. — За какво са били съдени, та трябваше така безмилостно да ги убият? Какви са тия дебри, в които живеем, та да може безнаказано да се извърши такова жестоко, безсмислено престъпление?

Колко прав е бил да изпише на тази стена един жесток и разгневен Исус в Съдния ден!

Той прерисува долния десен ъгъл на картоната си, разположен срещу мъртвите, които стават от гробовете си отляво, и за първи път изобрази група вече осъдени, карани от Харон към устието на ада. Сега човекът изглеждаше просто като една от формите на животинския свят, възникващ по повърхността на земята. Имаше ли той безсмъртна душа? Колко малко добро беше видял той от нея: душата беше само добавка, която трябваше да носи със себе си в ада. Може би тази душа щеше да му помогне да се изкачи обратно до чистилицето, а в крайна сметка дори до рая. В момента Микеланджело би казал: „Позволете ми да се усъмня“... защото за Витория Колона също бяха настъпили тежки времена.

Джовани Пиетро Карафа, който отдавна я подозираше зарад дейното ѝ проучване на нови доктрини и оспорване правотата на вярата, бе избран за кардинал. Като религиозен фанатик, кардинал Карафа започна да полага усилия да докара Инквизицията в Италия, та да помете еретиците, свободомислещите, невярващите... а в случая на Витория Колона, онези, които работеха извън църквата, за да принудят църквата да се реформира извътре. Той недвусмислено показва, че смята Колона и малката групичка около нея за опасни. При все че

когато се събираха, те рядко биваха повече от осем-девет души, между тях имаше доносчик: в понеделник сутрин кардинал Карафа притежаваше пълен доклад за разискванията в неделя подиробед.

— Какви последици може да има това за вас? — загрижено я запита Микеланджело.

— Никакви, докато някои от кардиналите са за реформата.

— Ами ако Карафа стане господар на положението?

— Изгнание.

Микеланджело бе поразен. Той пребледня и загледа алабастровото ѝ лице.

— Не би ли трябвало да бъдете по-предпазлива? Мисълта за тази възможност придаде грубост на гласа му. Дали го искаше зарад нея, или зарад себе си? Тя знаеше колко важно е за него присъствието ѝ в Рим.

— То няма да помогне. Бих могла да отправя същото предупреждение към вас. — Нейният глас също като че ли звучеше остро. Дали го казваше зарад себе си, или зарад него? Не беше ли му показала, че иска той да бъде до нея? — Карафа не харесва това, което рисувате в Сикстинската капела.

— Откъде може да го знае? Аз я държа заключена.

— По същия начин, по който знае за какво говорим тука.

При все че не беше пускал в ателието си никого освен Урбино, Томазо и кардиналите Николо и Джовани Салвиати, откак започна да увеличава картоната, а в Сикстинската капела нямаше достъп нито една жива душа освен Урбино, кардинал Карафа не беше единственият, който знаеше какво рисува той на стената. От цяла Италия започнаха да пристигат писма с разни изказвания. Най-странното дойде от Пиетро Аретино, когото Микеланджело познаваше като даровит писател и безогледен подлец, който живееше от изнудване и измъкваше най-удивителни услуги и парични суми дори от князе и кардинали, като им показваше колко вреда можеше да им причини, ако наводни Европа със злонамерени писма за тях, написани така живо и духовито, че европейските дворове повтаряха клеветите му като забавни анекдоти. Изпаднал по едно време в бедност и немилост поради алчността и похотливостта си, в този момент той беше важна личност във Венеция, доверен приятел на Тициан и приближен на доста крале.

С писмото си Аретино целеше да каже на Микеланджело как точно трябва да нарисува „Страшният съд“:

Аз виждам в тълпата Антихриста с черти, каквито само вие бихте могли да си представите. Аз виждам ужас по лицата на живите; признаци за угасването на слънцето, луната и звездите; виждам земята, въздуха и водата да се стопяват и изчезват и изтощената природа да става безплодна... Аз виждам живота и смъртта, подплашени от страхотната анархия... а съдните думи да излизат от устата на Божия син като стрели, заобиколени от ужасни светкавици...

Аретино завършваше дългото си писмо със забележката, че въпреки клетвата си никога да не се върне в Рим, решението му било разклатено от желанието да се преклони пред гения на Микеланджело. Микеланджело му отговори със сатира, като се надяваше да се отърве от този натрапник:

Недейте променя решението си да не идвате в Рим само за да видите моята творба. Това би значило да искам твърде много! Когато получих писмото Ви, аз се зарадвах, но същевременно се наскърбих, защото съм завършил голяма част от фреската си и не мога да се възползувам от Вашия замисъл.

Аретино го обсипа с писма, в които просеше рисунки, части от картони, модели: „Нима предаността ми не заслужава да получа от Вас, царя на скулптурата и живописата, един от тези картони, които хвърляте в огъня?“ Изпращаше дори послания до приятелите на Микеланджело — младия Васари, с когото се беше запознал във Венеция, и други, които бяха чести гости в ателието на Мачело деи Корви, — твърдо решил да си осигури с тяхна помощ някоя и друга скица, които би могъл след това да продаде. Микеланджело

отговаряше уклончиво, сетне се отегчи и престана изобщо да му обръща внимание.

Това беше грешка: Аретино стаи злобата си, докато „Страшният съд“ беше напълно готов, и тогава го нападна с две мастилени словоизригвания, едно от които насмалко не съсипа петгодишната му творба, а другото — доброто му име.

Сега времето и пространството се сляха в едно. Микеланджело не би могъл да каже колко дни, седмици и месеци са минали, когато 1537 година даде път на 1538, но можеше да каже точно колко фигури се носеха нагоре през долните пластове облаци към скалистите чукари от двете страни на Богородицата и сина ѝ върху стената на олтара. Христос, вдигнал ръка над главата в изобличителен гняв, не беше дошъл да изслушва никакви специални молби. Нямаше смисъл грешниците да викат за милост. Нечистите бяха вече прокълнати и ужас витаеше във въздуха.

И все пак никога още формите на човешкото тяло не са били изобразявани тъй хубаво и живо. Как можеше тъй низък дух да обитава такъв благороден замък? Защо плътта бе толкова посъвършена по строеж, сила, красота, отколкото всичко, което тези уплашени простосмъртни са могли да постигнат със своя ум и душа?

Всяка сутрин Урбино измазваше необходимата площ с мазилка; до вечерта Микеланджело я запълваше с фигура, която падаше надолу към ада, или с портретите на поостарелите вече Ева и Адам. Също като Росели, Урбино беше станал такъв майстор в съединяването на мазилката всеки ден, че помежду не оставаха никакви следи. Беше наредил всеки ден по пладне прислужницата Катерина да носи топла храна, която той подгръвяше на мангал върху самото скеле, преди да я поднесе на Микеланджело.

— Хапнете си хубавичко. Имате нужда от сили. Това е „торта“, каквато е правила нашата мащеха, пиле, пържено в зехтин и смляно на кайма с лук, магданоз, яйца и шафран.

— Урбино, нали знаеш, че съм твърде много изнервен, за да ям по средата на работния ден.

— ... И твърде много уморен, за да ядете след работния ден. Вижте какво имам тука: салата, която се топи в устата.

Микеланджело се изсмя. За да достави удоволствие на Урбино, той си хапна и се учуди колко хубаво беше, колко много приличаше на

готвеното от Превъзходната. Урбино остана доволен от успеха на хитрината си.

Когато Микеланджело започна да залита след месеци напрегната работа, Урбино го накара да остане у дома, да си почива, да се развлича с грубиране на блоковете за „Пророкът“ „Прорицателката“ и „Дева Мария“ за Ровере. А когато Урбинският херцог умря, Микеланджело изпита безгранично облекчение, макар и да знаеше, че ще трябва да се изповяда зарад греха да се радва на смъртта на друг човек. Не се мина дълго и в ателието на Мачело дей Корви пристигна новият Урбински херцог. Микеланджело го измери с поглед: застанал на прага, той приличаше в лицето досущ на баща си. „Боже мой — помисли си Микеланджело, — аз наследявам синовете на моите врагове също както и на приятелите!“

Но той грешеше по отношение на младия херцог.

— Идвам да сложа край на разпрата — каза тихо херцогът. — Никога не съм бил съгласен с баща си, че гробницата на чичо ми стои недовършена само по ваша собствена вина.

— Искате да кажете, че мога сега да нарека Урбинския херцог свой приятел?

— И почитател. Често съм казвал на баща си, че ако ви бяха оставили да продължите работата си, вие щяхте да довършите гробницата, както довършихте Сикстинската капела и капелата на Медичите. Няма да ви тревожа повече.

Микеланджело се отпусна на един стол.

— Синко, знаете ли от какво ме избавихте току-що?...

— Но тези мои думи трябва да покажат и голямото ни желание да видим завършен светия паметник на моя чичо, папа Юлий — продължи младият мъж. — Поради почитта ни към папа Павел няма да ви прекъсваме, докато довършвате фреската си; но щом я свършите, ние ви молим да се заемете с паметника и да удвоите усърдието си за сметка на загубеното време.

— От все сърце! Вие ще получите гробницата!

През дългите зимни нощи той правеше рисунки за Витория: „Светото семейство“, една прелестно нарисувана „Пиета“; а тя го възнагради за чувствата му, като му поднесе първия екземпляр от излязлата ѝ стихосбирка „Рими“. За Микеланджело, който жадуваше да излее цялата си страст, тази връзка беше непълна, ала любовта му

към нея и убеждението, че тя изпитва дълбоко чувство към него, поддържаха творческия му устрем, докато рисуваше снажни, приличащи на селяни ангели върху едно укрепление, носещо се на няколко облака под Христа, които надуваха тръбите си с такава настървена сила, че всички мъртви долу трябваше да ги чуят и да се вдигнат от гробовете си.

Братята му, племенникът Лионардо и племенницата Чека го осведомяваха редовно за семейните дела. Лионардо, който наближаваше двадесетте, отбелязваше първите печалби в семейния дюкян за вълна. Чека му даряваше нов племенник всяка година. От време на време трябваше да пише ядни писма във Флоренция, например когато не получише потвърждение за изпратени пари или когато Джовансимоне и Сиджизмондо се скарваха кой колко жито да получи и от кое стопанство; или когато Лионардо, когато беше помолил да му изпрати няколко тънки флорентински ризи, избра три, които излязоха „тъй груби, че и селянин не би могъл да ги носи“.

Когато Лионардо изпратеше хубави круши или требианско вино, Микеланджело занасяше една част във Ватикана, за да ги поднесе като дар на папа Павел. Двамата бяха станали близки приятели. Ако се минеше дълго време без Микеланджело да го посети, Павел го повикваше от работното му място в тронната зала и питаше с обиден тон:

— Микеланджело, защо не идваш да ме споходиш?

— Светейши отче, вие нямате нужда от присъствието ми тука. Вярвам, че като си гледам работата, аз ви служа по-добре, отколкото други, които стоят пред вас по цял ден.

— Живописецът Пасенти идва тука всеки ден.

— Пасенти има обикновена дарба, каквато може да се намери без фенер по пазарищата на света.

Павел се проявяваше като добър папа; той назначаваше за кардинали почтени и способни хора, полагаше усилия да реформира църквата. Макар и да смяташе за необходимо да противопоставя авторитета на църквата срещу военната мощ на Карл, не си навличаше нито войни, нито нашествия. Въодушевяваше се от изкуствата и науката. Въпреки всичко това наследството, което беше получил от режима на Борджиите, го превръщаше в прицелна точка за нападки. Привързан тъй нежно към своите синове и внуци, както неговият

предшественик Борджия е бил към Чезаре и Лукреция, за него, кажи-речи, не съществуваше презряна шмекерия, щом тя помагаше да се изгради състоянието на сина му Пиер Луиджи, когото бе твърдо решил да направи херцог. Той назначи четиринадесетгодишния си внук Алесандро Фарнезе за кардинал, а друг млад внук ожени за дъщерята на Карл V, вдовицата на Алесандро де Медичи, и му създаде място, като отне Камеринското херцогство от Урбинския херцог. Поради тези му дела враговете го наричаха подъл и безмилостен.

Към края на 1540 година, когато довърши горните две трети от фреската, Микеланджело нае дърводелеца Лудовико да направи скелето по-ниско. Папа Павел чу тази новина и без предупреждение пристигна пред заключената врата на Сикстинската капела. Той се беше отказал да използва личната си капела, за да не смущава Микеланджело. Урбино, който отговори на чуването, не можа да откаже и да не пусне понтифекса вътре.

Микеланджело слезе от новото ниско скеле и поздрави папа Павел и церемониалмайстора му Биаджо да Чезена със сърдечни думи. Папата, който стоеше с лице към „Страшният съд“, без да сваля очи, сковано се запъти към стената. Като стигна до олтара, той се отпусна на колене, за да се помоли.

Но Биаджо да Чезена не го последва, а остана да стои, забил гневен поглед във фреската. Павел се изправи, благослови с кръстен знак Микеланджело, а сетне „Страшният съд“. Сълзи на гордост и смирение се стичаха по бузите му.

— Синко, ти си прославил моя понтификат!

— Това е позор!... — избълва Биаджо да Чезена.

Папа Павел бе поразен.

— И съвършено безнравствено! Не мога да различа светиите от грешниците. Това са само стотици голи хора, които показват срамните си части. Срамота!

— Вие смятате човешкото тяло за нещо срамно? — попита Микеланджело.

— В банята — не. Но в капелата на папата! Скандално!

— Само ако ти искаш да създадеш скандал, Биаджо — твърдо отговори Павел. — В Съдния ден ние всички ще стоим голи пред господ. Синко, как да ти изразя безграничната си благодарност?

Микеланджело се обърна към церемониалмайстора с примирителен жест, понеже не искаше да печели неприятели на фреската си. Биаджо да Чезена грубо се намеси:

— Един ден тая светотатствена стена ще бъде съборена, също както вие унищожихте прекрасните творби на Перуджино под нея.

— Не и докато аз съм жив! — извика вбесеният папа Павел.

— Аз ще отлъча от църквата всеки, който се осмели да докосне този шедьовър!

Те напуснаха капелата. Микеланджело стоеше и се търкаше под лявата гръд, където усещаше остра болка. Той помоли Урбино да забърка малко мазилка и да я сложи на празното място най-долу в десния ъгъл на стената. След това нарисува карикатура на Биаджо да Чезена, която го представяше като съдия на сенките в Хадес, с магарешки уши и огромна змия, увила се около долната част на торса, и с убийствена прилика в заострения нос и зъби, щръкнали изпод опънати устни. Той съзнаваше, че това е жалко отмъщение, но как иначе можеше да си отмъсти един художник?

Това някак си се разчу. Биаджо да Чезена поиска втора среща пред фреската.

— Виждате ли, светейши отче — възкликна церемониалмайсторът, — донесението е било вярно! Буонароти ме е нарисувал във фреската. С някакво гадно влечуго около детеродните ми органи!

— То е, за да ги прикрия — отвърна Микеланджело. — Аз знаех, че не бихте искали да ви изобразя съвършено гол.

— Удивителна прилика — подхвърли папата със сдържан смях в очите. — Микеланджело, ти си казвал, струва ми се, че не можеш да рисуваш портрети?

— Това беше вдъхновение, ваше светейшество. Биаджо да Чезена подскочаше ту на единия, ту на другия крак, сякаш сам той, а не изображението му стоеше над огъня на ада.

— Ваше светейшество, накарайте го да ме махне от там!

— Да те махне от ада? — Папата го изгледа с учуден поглед. — Ако беше те сложил в чистилището, щях да направя всичко по силите си да те избавя. Но ти знаеш, че от ада няма спасение.

На другия ден Микеланджело разбра, че човек никога не знае кой ще се смее последен. Беше на ниското вече скеле и рисуваше Харон с

изскочилите очи и рога вместо уши, който гонеше с бич прокълнатите от лодката в огнената бездна, когато му се зави свят; той се опита да се хване за напречната гредка и падна на мраморния под. За миг усети непоносима болка. Когато дойде на себе си, Урбино плискаше лицето му със студена песъчлива вода от кофата.

— Слава богу, свързехте се. Зле ли се ударихте? Има ли нещо счупено? — Отде да знам? Щом съм толкова глупав, трябваше да счупя всичките си кокали. Пет години работя на това скеле и да падна, когато вече съм накрая!

— От крака ви тече кръв, там, където се ударихте на това парче дърво. Ще отида да потърся кола.

— Няма да правиш нищо подобно. Никой не бива да узнае, че съм такъв идиот. Помогни ми да стана. Прихвани ме сега под мишницата. Мога да си отида у дома на кон.

Урбино го сложи в легло, поднесе чаша требианско вино до устните му, след това проми раната. После поиска да отиде за лекар, но Микеланджело го спря:

— Никакви лекари! Ще стана за присмех в целия Рим. Сложи резето на входната врата.

Въпреки всичките горещи кърпи и превръзки на Урбино раната загnoi. Появи се треска. Урбино се уплаши и съобщи на Томазо.

— Ако ви оставя да умрете...

— В това има известно утешение, Урбино. Няма да има вече нужда да се качвам по разни скелета.

— Отде знаете? Може би в ада човек ще трябва да върши вечно тъкмо това, което е мразил най-много приживе.

Томазо извика доктор Бачо Ронтини. Микеланджело отказа да ги пусне вътре през главния вход, но те насилиха задната врата.

Доктор Ронтини беше ядосан.

— Никой не може да се мери с флорентинец по тъпото упорито идиотство! — Той прегледа възпалената рана. — Да бяхте се забавили още един-два дена...

Мина цяла седмица, докато можаха да го изправят пак на крака; чувствуваше се като чувал с картофи. Урбино му помогна да се качи на скелето, сложи малко мазилка в небето, тъкмо под свети Вартоломей. Микеланджело нарисова карикатура на собственото си съсухрено,

измъчено лице, увиснало сред празна кожа, вдигната нагоре от ръката на светеца.

— Сега Биаджо да Чезена не може да се сърди толкова много — забеляза той на Урбино, загледан в празния си увиснал труп. — И двамата сме били съдени и увековечени.

Той изписа долната третина от стената — най-простата част, понеже там имаше по-малко фигури: символичните гробища и ад, с отдавна умрелите, вдигнали се от гробовете си, единият от тях — скелет, който се мъчи да се присъедини към тези в небето, и твърде дълго живелите, подгонени към пламъците на ада.

Тъкмо по това време положението на Витория стана много критично. Най-влиятелна и даровита между жените, възхвалявана от великия Ариосто за стиховете ѝ и от папата за светостта ѝ, най-близка приятелка на император Карл V в Рим, дъщеря на богатото семейство Колона и снаха на семейство д'Авало, въпреки всичко тя можеше да бъде заточена от кардинал Карафа. Изглеждаше невъзможно една толкова високопоставена жена да бъде така преследвана.

Микеланджело посети кардинал Николо в двореца Медичи, за да му иска помощ. Николо се помъчи да го успокои.

— Всички в Рим признават сега необходимостта от реформа. Чичовците ми Лъв и Климент бяха твърде своеволни, те се опитваха да върнат разколниците, като ги наказваха. А Павел изпраща приятеля на маркизата кардинал Контарини да преговаря с лютераните и калвинистите. Аз мисля, че след време ние ще сполучим.

Кардинал Контарини беше пред прага на блестяща сполука в Ратисбонската Диета, когато кардинал Карафа нареди да го отзоват, обвини го в тайно споразумение с император Карл V и го заточи в Болоня.

Витория изпрати на Микеланджело известие: би ли могъл да дойде веднага? Искала да се сбогува с него.

Беше омаен априлски ден, пъпките се разтваряха в градините на Колона, буйните ухания на пролетта изпълваха градината. Микеланджело се беше надявал да я заvari сама в такъв съкровен миг, ала градината беше пълна с хора. Витория стана да го поздрави с невесела усмивка. Беше облечена с черно, черно наметало закриваше златните и коси; лицето и като че бе изваяно от пиетрасантски мрамор. Той се приближи.

— Много мило от ваша страна, че дойдохте, Микеланджело.

— Хайде да не губим време за формалности. Вие сте изпратена на заточение?

— Дадоха ми да разбера, че е препоръчително да напусна Рим.

— Къде отивате?

— Във Витербо. Аз съм живяла там в манастира „Света Катерина“. Смятам го за едно от местата, където съм си у дома.

— Кога ще ви видя пак?

— Когато бъде волята божия.

Те замълчаха, впили дълбоко един в друг очи в усилието да прочетат взаимно мислите си.

— Съжалявам, Микеланджело, че не ще мога да видя „Страшният съд“.

— Ще го видите. Кога тръгвате?

— Утре сутрин. Ще ми пишете ли?

— Ще ви пиша и ще ви пращам рисунки.

— А аз ще отговарям и ще ви пращам стихотворения.

Микеланджело рязко се обърна, напусна градината и се заключи в ателието на къщата си с чувството, че е ограбен. Беше се стъмнило, когато се изтръгна от вцепенението си, и помоли Урбино да му посвети до Сикстинската капела. Във флорентинския квартал маслени светилници блестяха в прозорците на къщите. „Кастел Сант Анджелио“ се открояваше на отсрещния край на моста като изваяна цилиндрично каменна планина. Урбино отключи вратата на капелата и се качи пръв с воценицата, за да накапе горещ восък върху скелето, та да залепи двете свещи, които носеше със себе си.

„Страшният съд“ вихрено се съживи в мъждукащия полумрак на капелата. Съдният ден се превърна в Съдна нощ. Тристате мъже, жени, деца, светии, ангели и дяволи, много от които залени от ярка дневна светлина, се заблъскаха да излязат напред, да получат признание и да изиграят злокобната си драма в свободното пространство на самата капела.

Нещо привлече вниманието му към тавана. Той погледна нагоре и видя сътворението на света. Дойдоха му на ум редове от Битие:

„И произведе земята злак, трева, що дава семе по свой род и подобие, и дърво, що дава плод, чието семе си е в него според рода му. И видя бог, че това е добро.“

И създаде бог двете големи светила: по-голямото светило да управлява деня, а по-малкото светило да управлява нощта, създаде и звездите; и ги постави бог на небесната твърд, за да светят на земята, да управляват деня и нощта и да отделят светлина от тъмнина. И видя бог, че това е добро.

И сътвори бог човека по свой образ, по божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори.

И видя бог всичко, що създаде, и ето, беше твърде добро.“

Микеланджело устреми вниманието си пак към нарисуваното на олтарната стена.

Той видя всичко, що създаде, и ето, беше твърде добро.

КНИГА ЕДИНАДЕСЕТА

КУПОЛЪТ

Вечерта преди празника Все светители, точно двадесет и девет години след като папа Юлий със специална церемония бе осветил тавана, папа Павел отслужи велика литургия, за да отпразнува завършването на „Страшният съд“.

На Коледа в 1541 година капелата бе открита за народа. Рим се изреди през Сикстинската капела, ужасен, потресен, обзет от благоговение. В ателието на Мачело деи Корви се тълпяха флорентинци, кардинали, придворни, художници и чираци. Когато последните гости се разотидоха, Микеланджело си даде сметка, че две групи не са били представени: Антонио да Сангало с художниците и архитектите, които се събираха около него — останките от котерията на Браманте и Рафаел, и кардинал Карафа с последователите си.

Войната бе обявена много скоро. Един разстриган монах, Бернардино Окино, порица папа Павел с въпроса:

— Как може ваше светейшество да допусне такава непристойна картина като тази на Микеланджело да остане в капела, където се извършва божествена служба?

Но когато отиде в Сикстинската капела на другия ден, Микеланджело завари пет-шест художници, насядали на ниски столчета, да правят скици и копия. Папата застана на негова страна в борбата, като го помоли да изпише с фрески две двадесетфутови квадратни стени в капелата, наречена на негово име „Павлова“, проектирана и наскоро довършена от Антонио да Сангало между Сикстинската капела и „Свети Петър“. Горната част на капелата беше претрупана и прекалено тежка, двата високи прозореца не даваха достатъчно осветление, обаче стените привлекателно изпъкваха между червеникави коринтски колони. Папа Павел искаше „Покръстването на Павел“ върху едната и „Разпятието на Петър“ върху отсрещната.

Докато обмисляше образите в „Покръстването“, Микеланджело прекарваше дните с чук и длето в ръка. Извая глава на Брут, за което отдавна го молеше флорентинската колония. Оформил гъстите къдрици по главата на „Мойсей“ и извая над челото два рога или два лъча

светлина, които му приписва Старият завет. През горещините в разгара на лятото той премести два къса мрамор на постланата с тухли градинска тераса, за да извае „Рахил“ и „Леа“, съзерцателния и дейния живот, за нишите от двете страни на „Мойсей“, които при преустройство гробницата на Юлий само с една лицева стена бяха станали твърде малки, за да поберат „Разбунтуваният роб“ и „Умиращият роб“. Довърши скиците за „Богородицата“, „Пророкът“ и „Прорицателката“, които трябваше да придадат завършен вид на този паметник, сетне изпрати да повикат Рафаел да Монтелупо, който беше изваял „Свети Дамян“ за капелата на Медичите, да ги изработи. След като двамата „Роби“ вече не бяха в проекта, а четиримата недовършени „Великани“ и „Победата“ бяха все още във Флоренция, излизаше, че Ерколе Гонзага е бил пророк. „Мойсей“ сам щеше да възвеличи гробницата на Юлий и да бъде най-хубавото му изваяние. Дали, както се беше изразил кардиналът на Мантуа, той беше „достатъчен, за да окаже чест всекиму“?

Микеланджело се питаше какво ли щеше да каже Якопо Гали, ако беше знаел, че ще завърши гробницата само с една от четиридесетте големи статуи, за които се беше договорил първоначално.

Той реши, че Урбино е заслужил да бъде независим.

— Урбино, ти вече прехвърли тридесетте и е време да започнеш сам да печелиш пари. Папата се съгласи да ти плаща по осем дуката на месец за стриването на боите, докато аз изписвам капелата му. Искаш ли да се договориш и за изграждането на стената за гробницата?

— Да, господине, защото трябва да започна да пестя пари с оглед на женитбата си. Семейството, което купи стопанството на родителите ми, имат едно момиченце... след десетина години ще стане добра за съпруга...

Микеланджело остро чувствуваше отсъствието на Витория Колона. В късна среднощ и пишеше дълги писма, често и пращаше по някой сонет или рисунка. Отначало Витория отговаряше веднага, но когато писмата му станаха по-настойчиви, започна да отговаря по-нарядко. На отчаяния му вик: „Защо?“ — тя отвърна:

Великолепни господин Микеланджело,

Не Ви отговорих по-рано на писмото, понеже то беше, както би могло да се каже, отговор на моето последно писмо; защото си помислих, че ако Вие и аз продължим да си пишем без всякакво прекъсване, зарад моето чувство на задължение и Вашата любезност, аз ще трябва да пренебрегна капелата на света Катерина тука и да отсъствам през часове, отредени за общуване със сестрите, а Вие ще трябва да напуснете капелата на свети Павел и да отсъствувате през целия ден, още от сутринта... Така и двамата ще се отклоним от изпълнението на дълга си.

Той се почувствува смазан, огорчен, като смъррено малко момченце. Продължаваше да ѝ пише пламенни стихове... но не ги изпращаше, задоволяваше се с откъслечни новини, донесени от хора, дошли от Витербо. Когато научи, че Витория била болна и рядко напускала стаята си, чувството му на докаченост се превърна в страх. Имаше ли тя добра медицинска помощ? Грижеше ли се за себе си, както трябва?

Беше изтощен, капнал, изоставил всичко; но трябваше да подхване това всичко, и то здравата. Той сложи мазилка на едната стена в капелата на Павел, внесе хиляда и четиристотин дуката в банката на Монтауто, за да бъдат изплащани постепенно на Урбино и Рафаело да Монтелупо за работата им върху гробницата. Скицира скромен проект за „Покръстването на Павел“ с петдесетина фигури и още доста лица, обкръжили Павел, паднал на земята, след като е бил поразен от лъч жълта светлина, дошъл от небето — първото новозаветно чудо в творбите му. Той извая „Рахил“ и „Леа“ — две нежни, хубави млади жени, облечени с тежко надиплени одежди, символични образи — и за първи път след статуите за олтара на Пиколомини ваеше мраморни фигури, които не събуждаха у него истински интерес. Виждаха му се някак лишени от емоционално напрежение, без пулсираща, затворена в тях сила, която да завладее заобикалящото ги пространство и да се наложи над него.

Ателието и градината му се бяха превърнали в оживена работилница, където пет-шест младежи помагаша на Урбино и Рафаело

да Монтелупо да довършат гробницата. За него бе голяма радост, когато разни римски евреи, някои от които му казваха, че са синове или внуци на хората, позирали на времето за първата му „Пиета“, искаха позволение да дойдат в ателието, за да видят „Мойсей“. Те заставаха пред великия си учител, обзети от гордост и удивление, и устните им безмълвно шепнеха нещо, което — Микеланджело знаеше — не можеше да бъде молитви, защото десетте божии заповеди забраняваха това.

Сегашното и бъдещето означаваха за него само работа, която му предстоеше да извърши. Още колко творби щеше да има в живота му? „Покръстването на Павел“ ще отнеме еди-колко си години, „Разпятието на свети Петър“ още еди-колко си. По-добре е да брои проектите, отколкото дните, тогава няма да пресмята една по една годините, сякаш са монети, които наброява в ръката на недоверчив търговец. По-просто е да мисли за времето като творчество: двете фрески за капелата „Свети Павел“, после „Свалянето от кръста“, което искаше да извае за собствено удоволствие от последния си прекрасен карарски блок... Бог надали ще пожелае да прекъсне един художник в кипежа на творческото му вдъхновение.

Той поглъщаше времето тъй неусетно, както изпиваше чаша вода: няколко дена представляваха слуга, който се мъчи да задържи уплашения кон на Павел; една седмица му отне безкрил ангел, един месец породил Павел, поразен със светлина от ръката на Христа; сетне година означаваше струпването на фигурите от едната страна на Павел — войници и другари, едни ужасени, други, които се мъчат да избягат, някои, устремили в страха си поглед нагоре. Имаше ли нещо по-хубаво от това да мери времето с изпълнението го съдържание?

В Рим бе основана комисия на Инквизицията. Кардинал Карафа, живял нравствен и честен живот като свещеник при покварения двор на папа Александър VI Борджия, беше спечелил влияние въпреки волята и желанието на онези, които му служеха. Макар и да се хвалеше, че никога не се докарва пред никого, че грубо отказва всекиму, който моли за услуга; макар и да беше избухлив по характер и с болезнено мършащо лице и снага, пламенната му преданост на църковните догми го издигаше в най-влиятелен водач сред Колегията на кардиналите, когото почитаха, от когото се бояха и комуто се

подчиняваха. Неговата комисия на Инквизицията бе вече установила списък на книги, които биваше да се печатат и четат.

Витория Колона се завърна в Рим и постъпи в манастира „Сан Силвестро ин Капите“ близо до Пантеона. Микеланджело смяташе, че не е трябвало да напуска безопасното си убежище във Витербо. Той настояваше да се видят. Витория отказваше. Той я обвини в жестокост; тя отвърна, че това бе милост. Най-последно, само благодарение на упоритостта си, Микеланджело получи съгласието ѝ... за да открие, че силата и красотата ѝ са съсипани. Болестта и тежестта на отправените против нея обвинения бяха я състарили с двадесет години. От хубава, здрава, жизнена жена тя се беше превърнала в старица с набръчкано лице, сухи и бледи устни, зелените очи бяха хлътнали в орбитите си, топлият меден цвят изчезнал от косата. Тя седеше сама в манастирската градина с ръце, скръстени на скута, и с наметало на главата. Той бе изумен.

— Аз се помъчих да ви спестя това нещо — тихо рече Витория.

— Нима смятате, че любовта ми е толкова плитка?

— Дори в добрината ви се крие жестоко откровение.

— Животът е жесток, любовта — никога.

— Любовта е най-жестока от всички. Аз знам...

— Вие познавате само една незначителна частица — прекъсна я Микеланджело. — Защо се държахте на разстояние? И защо сте се върнали в тая опасна атмосфера? — Трябва да се помиря с църквата, да потърся прошка за греховете ми против нея.

— Грехове ли?

— Да. Аз съм била непокорна, увеличала съм се от собствените си суетни мнения, насочени против божествената доктрина, поощрявала съм разколници...

Гърлото му се сви. Още един отклик от миналото. Той си спомни мъката, с която бе слушал молбите на умиращия Лоренцо де Медичи да получи опрощение на греховете си от Савонарола, човека, който бе унищожил Платоновската му академия. Беше чул и брат си Лионардо да порицава Савонарола зарад неподчинението му на папата Борджия. Нямаше ли единство между живите и умиращите?

— Последното ми желание е да умра опростена — тихо продължи Витория. — Трябва да се върна в лоното на църквата, както

детето се връща в прегръдките на майка си. Само там мога да намеря изкупление.

— Това е последица от болестта ви! — възкликна Микеланджело. — Инквизицията ви е измъчила!

— Аз съм се измъчила сама, в душата си, Микеланджело, аз се прекланям пред вас като пред човек с божествена дарба. Но и вие преди смъртта си ще трябва да потърсите спасение.

Той се заслуша в пчелите, които бръмчаха в цветните чашки. Сърцето му се свиваше поради отчаянието й. Те бяха още живи върху лицето на земята. А тя говореше, сякаш бяха вече умрели. Той промълви:

— Моите чувства към вас, които никога не сте ми позволили да изразя, не са се променили. Нима сте смятали, че съм някой младеж, влюбил се в хубаво селско момиче? Нима не знаете колко голямо място заемате в душата ми?...

Очите и се напълниха със сълзи. Дишането й се ускори.

— Благодаря ви, скъпи — пошепна Витория. — Вие излекувахте раните, нанесени ми... много отдавна.

И си влезе през странична врата в манастира, като го остави на каменната пейка, която изведнъж му се видя студена в заобиколилата го хладина на градината.

Когато Антонио да Сангало започна да излива основите за пръстена от капели на юг от папския трон в „Свети Петър“, отдавна тлеещата вражда помежду им се разгоря с пълна сила. Според измерванията на Микеланджело съответното крило откъм север, към папския дворец, щеше непременно да измести капелата „Свети Павел“ и част от Сикстинската капела.

Просто не мога да повярвам на очите си! — възкликна папа Павел, когато Микеланджело му начерта план на предприетите строежи. — Защо Сангало ще иска да събори капела, проектирана и построена от самия него?

— Плановете му за „Свети Петър“ се разширяват все повече.

— Каква част от Сикстинската капела ще изместят неговите пристройки?

— Приблизително площта, която заемат „Потопът“, „Пиянството на Ной“, „Делфийската прорицателка“ и „Захария“. Господ ще остане непокътнат.

— Какво щастие за него! — промърмори Павел. Папата преустанови строежа на „Свети Петър“ под предлог, че нямало достатъчно пари за продължаването му. Но Сангало знаеше, че това изхожда от Микеланджело, ала не го нападна направо. Той повери тази задача на помощника си Нани ди Бачо Биджо, който питаше дългогодишна вражда към Микеланджело, наследена от неговия баща, изключен от архитектурната работа върху изоставената фасада на „Сан Лоренцо“, и от стария му флорентински приятел Бачо Бандинели, най-гласовития противник на Микеланджело в Тоскана. Бачо Биджо, който се надяваше да заеме един ден мястото на Сангало като архитект на „Свети Петър“, притежаваше неуморими гласни струни и сега ги пусна в ход в отмъстителни нападки против „Страшният съд“, който уж подкрепял враговете на църквата и печелел привърженици на Лютер. Сангало и Биджо сполучиха да накарат кардинал Карафа да направи изявление, че всички художествени произведения, както и всички книги, трябва първо да бъдат одобрени от неговата комисия.

Въпреки това пътници при влизане в Сикстинската капела падаха на колене пред фреската, също като Павел III, и се покаяваха в греховете си; такъв разюздан поет като Молца от Модена се върна на правия път. Микеланджело каза ядосано на Томазо:

— Когато се стигне до мене, няма средни положения. Аз съм или велик художник, или страшилището на света. Кликата на Сангало е скалпила образа ми от всичко онова, от което са изтъкани техните сърца.

— Мишки, които се мъчат да подкопаят великата китайска стена — успокоително рече Томазо.

— Повече ми приличат на мухи — сопнато отвърна Микеланджело; — хапят достатъчно надълбоко, за да протече кръв.

— Ти имаш достатъчно кръв.

Биндо Алтовити, участвувал в последния флорентински съвет, а сега един от водачите на флорентинските изгнаници в Рим, избра този момент да заяви пред папския двор, че защитните стени на Микеланджело в Сан Миниато били „произведение на изкуството“. Папа Павел изпрати да повикат Микеланджело, за да участвува с назначена вече комисия в съвещание за защитните укрепления на Ватикана. Синът му Пиер Луиджи беше председател. Антонио да Сангало — архитект; в комисията влизаха още Алесандро Вители, военачалник с голям опит във военното дело, и Монтемелино, артилерийски военачалник и инженер.

Сангало кипеше. Микеланджело целуна пръстена на папата, бе представен на другите. Папата показва модела на Сангало и рече:

— Микеланджело, искаме да чуем твоето мнение. Ние сме изправени пред сериозна задача, понеже защитните ни укрепления се оказаха така несигурни срещу Карл V.

Подир една седмица, след като проучи терена, Микеланджело пак се появи в кабинета на папата. Комисията се събра да чуе преценката му.

— Ваше светейшество, прекарах тия дни в проучване на подстъпите към Ватикана. Моето мнение е, че стените на Сангало не са годни за отбрана.

Сангало скочи на крака.

— Защо не са годни за отбрана?

— Защото са предвидени за защита на твърде голяма площ. Някои от позициите ви във възвишенията зад нас и стените, които отиват до Трастевере покрай Тибър, може да бъдат превзети.

— Смея ли да ви напомня — отговори със студен сарказъм Сангало, — че хората ви наричат живописец и скулптор?

— Моите бастиони във Флоренция не бяха превзети.

— Понеже не са били нападнати.

— Те са внушили достатъчно голямо уважение на императорските войски, за да не ги нападнат.

— И благодарение на единствената стеничка в Сан Миниато вие сте експерт, който може да промени моите укрепления! — изкрещя Сангало.

— Стига! — строго каза папа Павел. — Закривам заседанието.

Микеланджело остави критичните си бележки за плана на Сангало, както и подробни чертежи, в които посочваше какви промени би трябвало да се направят, та да се осигури за папския град или за района на Ватикана подходяща защита. Пиер Луиджи Фарнезе и Монтемелино се съгласиха с разбора му. Папата разреши да се довършат няколко от преградните стени на Сангало, водещи към реката, както и изящната му дорийска порта. Останалите строежи бяха преустановени. Микеланджело бе назначен за архитектурен съветник на комисията по укрепленията, но не на мястото на Сангало, а за да работи заедно с него.

Следващото спречкване избухна, когато Сангало предаде плановете си за прозорците и корниза на третия етаж на двореца Фарнезе, който бе строил на части дълги години за кардинал Фарнезе, преди той да стане папа Павел. Микеланджело бе често виждал строежа, защото той гледаше към един площад само през една улица от къщата на Лео Бальони. Беше смятал проекта за претрупан, за един от подобните на крепости бастиони, принадлежащи на друг век, с устойчива здравина на тежката си каменна маса, но без въздушната красота, необходима за такава огромна сграда, за да ѝ придаде лекота. Сега папа Павел помоли Микеланджело да му напише откровена критика за двореца. Микеланджело отбеляза една глава в книгата на Ветрувий върху архитектурата, изпрати я по Урбино във Ватикана, след това написа няколко унищожителни страници, за да докаже, че дворецът Фарнезе е „лишен от всякакъв стил, защото стилът е

странното, но привлекателно съчетание на елементите в една сграда, взети било поотделно, било съгласувани в едно общо цяло“. Той бил лишен от разпределение, изящество, вкус, удобство, хармония, правилност или „приемливо оразмеряване на помещенията“.

При един блестящ проект, заключаваше Микеланджело, този последен ред прозорци и корнизът можеха да изиграят решаваща роля.

В резултат на това писмо папата обяви конкурс за проектирането на горния етаж и декоративния корниз. Редица художници — Джорджо Вазари, Пиерино дел Вага, Себастиано дел Пиомбо и Якопо Мелегино — заявиха, че започват да работят проекта. Същото стори и Микеланджело Буонароти.

— Ти уронваш достойнството си да се състезаваш с този вид художници, каквито може да се намерят без фенер из пазарищата на света! — противопостави се Томазо. — Ами ако изгубиш? Такова унижение ще бъде съкрушително за твоя престиж!

— Няма да загубя, Томазо.

Неговият корниз беше скулптурен, изваян и блестящо украсен. Сводовете и стройните колони на прозорците придаваха на двореца изяществото, което му беше необходимо, за да уравни претрупания каменен корпус.

По време на закуска, в присъствието на Сангало, Вазари, Себастиано, дел Вага, папата разгледа проектите, които беше сложил един до друг на масата. Той вдигна глава и каза:

— Искам да похваля всички тия скици като даровити и много хубави. Но положително ще се съгласите, че всичко това е най-вярно за божествения Микеланджело!

Микеланджело спаси двореца Фарнезе от невзрачния му и непривлекателен вид, но според мълвата го направи, за да измести Сангало като архитект на „Свети Петър“ — сега беше достатъчно да влезе в тронната зала на папата и да заяви, че иска да поеме строежа.

— Няма да направя нищо подобно — каза Микеланджело на кардинал Николо в двореца Медичи, когато един неделен подиробед дойде там с белия си арабски жребец.

Инквизиционната комисия на кардинал Карафа започна да преправя класиката и да забранява печатането на нови книги. Микеланджело с изумление откри, че хората смятат стиховете му за сериозна литература, че сонетите му за Данте, красотата, любовта,

скулптурата, изкуството и художника се преписват и предават от ръка на ръка. За някои от мадригалите му бяха написали музика. До него стигна вест, че за стиховете му се чели лекции в Платоновската академия във Флоренция, а също и от професори в университетите в Болоня, Пиза и Падуа.

Урбино сглоби гробницата на папа Юлий с единствена лицева стена в „Сан Пиетро ин Винколи“. Той сложи „Леа“ и „Рахил“ в долните ниши, „Богородицата“, „Пророкът“ и „Прорицателката“ на Рафаело да Монтелупо — в стената над тях. Микеланджело смяташе паметника за своя несполука, обаче „Мойсей“, седнал в централната ниша на мраморната стена, господствуваше в черквата със сила, която можеше да се сравни само със силата на бога в „Битието“ и на Христа в „Страшният съд“.

Микеланджело уреди архитектурно бюро в свободната стая в къщата си и натовари Томазо де Кавалиери с приготвянето на работните чертежи за двореца Фарнезе.

Той довърши „Покръстването на свети Павел“ с Христос, навел се отгоре, разцепил небесата, с множество безкрили ангели от двете му страни. Павел, паднал от коня, беше зашеметен и ужасен от откровението; някои от другарите му се мъчеха да го вдигнат, други бягаха, изпаднали в паника. Силната фигура на коня разделяше двете групи пътници и войници на земята така, както Христос разделяше ангелите горе.

Микеланджело накара Урбино да положи пресен слой мазилка за „Разпятието на Петър“. Докато стената съхнеше, той се затвори от света и се заложи да грубира за „Свалянето от кръста“: Христос, крепен от едната страна от Богородицата, от другата — от Мария Магдалина, а отзад — портрет на самия себе си като Никодим, който помагал да свалят Христа от кръста.

В Рим човек можеше да спечели или да изгуби славата си за същото време, за което може да се счупи един орех. Когато Микеланджело не пожела да се възползува от победата си и да изгони Сангало от „Свети Петър“, градът му прости критиката на двореца Фарнезе.

После пристигна писмо от Аретино, изпратено от Венеция. Макар че никога не го беше виждал, през последните години Микеланджело беше получил десетина писма, в които наред с

подобострастни ласкателства Аретино заплашваше да унищожи Микеланджело, ако упорствува в отказа си да му подари свои рисунки. Микеланджело тъкмо се канеше да хвърли това ново послание в огъня, без да го разпечати, когато нещо необуздано в начина, по който Аретино беше намацал името му през цялото писмо, задържа вниманието му. Той счупи печата.

Писмото започваше с нападка срещу „Страшният съд“. Много жалко било, че Микеланджело не се вслушал в съвета на Аретино да представи света, рая и ада със славата, честта и ужаса, обрисувани в предишните му писма. Вместо това „Вие, който сте християнин, така подчинявате вярата на изкуството, че сте превърнали нарушаването на скромността между мъчениците и девствениците в зрелище, каквото ние се бихме осмелили да наблюдаваме с полуизвърнати очи само в домове с печална слава“.

По-нататък той наричаше Микеланджело „алчен“, загдето се съгласил да построи гробница за един недостоеен папа, а след това — „измамник“ и „крадец“, понеже взел „купищата злато, които Ви завеща папа Юлий“, и не дал на семейство Ровере нищо в замяна. „Това е грабеж!“

Отвратен, но увлечен от несдържаните надути изрази и редуващия се с тях умолителен тон в дългото писмо, Микеланджело прочете нататък: „Положително нямаше да е зле да изпълните незабавно обещанието си дори и само за да накарате да млъкнат злите езици, които твърдят, че само един Герардо или един Томазо знаят как заслужват благоволенieto Ви!“

Микеланджело усети студени тръпки. Какви зли езици? Какво благоволение? Рисунките бяха негови и той можеше да ги дава, комуто пожелае. Те не са били „заслужени“ от тези, на които ги даваше.

Той изтърва листата, изписани от Аретино, стана му зле. През седемдесетте години на живота му го бяха обвинявали в много неща — в това, че бил заядлив, безочлив, необщителен, че поради високомерие не искал да общува с никого освен с онези, които се отличавали с най-големи дарби, ум и добродетели. Но никога не е бил подхвърлян против него подобен намек! Герардо беше бивш флорентински приятел, комуто преди повече от двадесет години даде няколко рисунки с въглен. Томазо де Кавалиери пък беше една от най-благородните души, един от най-умните и най-добре възпитани хора в

Италия! Човек не можеше да го повярва! Цели петдесет и няколко години, откакто при него дойде Ардженто, беше приемал ученици, помощници и слуги в дома си; не по-малко от тридесет младежи бяха живели, работили и израснали при него в тези традиционни отношения. Никога в общуването му с млади ученици, като се започнеше от ателието на Гирландайо, не е била продумана нито една дума за някаква непочтеност в държането му. Каква прицелна точка за клевети е щял да бъде, ако се беше оставил някога на нечия милост!

Обвинението в богохулство зарад начина, по който беше представил „Страшният съд“, нападката, че бил изиграл семейство Ровере, можеха да бъдат просто отбити. Но да го изправят на тази му възраст пред такова набедяване, пред обвинение, не много различно от онова, заради което Леонардо да Винчи толкова отдавна е бил публично съден във Флоренция, му се стори да е най-съкрушителният удар, който беше понесъл през всичките си бурни години.

Не мина дълго и отровата на Аретино се просмука в Рим. Подир няколко дена Томазо пристигна с бледо лице и стиснати устни. Когато Микеланджело настоя да узнае какво се е случило, той прокара пръстите на дясната си ръка през дланта на лявата, сякаш да очисти ръцете си от нечистотии.

— Снощи чух от един епископ при двора за писмото на Аретино — каза младият мъж повече с мъка, отколкото с яд.

Микеланджело се тръшна на креслото.

— Как се разправя човек с такава твар? — дрезгаво попита той.

— Никак не се разправя. Човек се съгласява с исканията му. Нали така е преуспял той в света.

— Прости ми, Томазо. Никога не съм искал да те поставя в неудобно положение.

— Аз се тревожа за тебе, Микеланджело, не за себе си. Моето семейство и другари ме познават добре; те ще се посмеят на тая лъжа и няма да й обърнат повече внимание... Но ти, скъпи приятелю, си почитан по цяла Европа. Ти си тоя, комуто Аретино иска да навреди — на твоята работа и положение... Последното нещо, което искам, е да напакостя на теб.

— Ти никога не би могъл да ми напакостиш, Томазо. Твоята обич и уважение са ме поддържали. След като маркиза Витория се разболя, това е единствената обич, на която мога да разчитам, за да ми дава

сили. Аз също няма да обръщам внимание на Аретино, както трябва да се постъпва спрямо всички клеветници. Ако успее да разтури дружбата ни, той вече ще е постигнал известна част от намерението си да ми стори зло.

— Езиците на Рим са по-склонни да се занимават с нов скандал, отколкото с някоя телешка пържола — предупреди го Томазо.

Хайде да си гледаме живота и работата. Това е правилният отговор на интригантите.

В скиците си за „Разпятието на свети Петър“ той смело задълба в търсене на нови изразни средства в живописа. В центъра на рисунката изобрази как копаят дупка, за да забият тежкия кръст. Петър беше прикован към него, надолу с главата, докато кръстът лежеше, подпрян под ъгъла на голям камък. Незасегнат още от мъките на разпятието, Петър беше впил поглед в света и по възстарото му брадато лице с яростна красноречивост се четеше порицание не само срещу войниците наоколо му, които ръководеха разпъването, или срещу работниците, които помагаша да изправят кръста, но и срещу целия свят зад тях — присъда над тиранията и жестокостта, не по-малко остра от тая на „Страшният съд“.

Когато довършваше скицата на двамата римски центуриони и съжаляваше, че не може да нарисува конете им със замаха, с които рисуваше коне Леонардо да Винчи, над града се разнесе погребален звън на камбани. Слугинята му се втурна в ателието с вик:

— Господине, Сангало е умрял!

— ... Умрял? Той строеше в Терни...

— Хванал малария. Току-що са докарали трупа му.

Папа Павел устрои на Антонио да Сангало пищно погребение. Ковчегът му бе пренесен с голяма тържественост по улиците, следван от художниците и занаятчиите, които бяха работили с него в течение на дълги години. В черквата Микеланджело стоеше с Томазо и Урбино и слушаше хвалебствията, превъзнасящи Сангало като един от най-великите архитекти от времето на древните, които са изградили Рим. На връщане към къщи Микеланджело забеляза:

— Тази възхвала е дума по дума същата, която чух за Браманте; въпреки това папа Лъв бе спрял всичките строежи на Браманте, също както папа Павел спря строежа на двореца Фарнезе, защитните стени на Сангало... „Свети Петър“...

Томазо рязко се спря, обърна се и внимателно изгледа Микеланджело.

— Мислиш ли?...

— О, не, Томазо!

Ръководителят на строежа предложи да поканят от Мантуа Джулио Романо, скулптор и архитект, ученик на Рафаел, и да го назначат за архитект на „Свети Петър“. Папа Павел възкликна:

— Архитект ще бъде Микеланджело Буонароти! Никой друг!

Повикан от един лакей, Микеланджело пристигна с жребеца си във Ватикана. Папата бе обкръжен от всичките кардинали и придворни.

— Синко, от днес те назначавам за архитект на „Свети Петър“.

— Не мога да заема тая длъжност, ваше светейшество.

— Избледнелите, но все още проникателни очи на Павел блеснаха.

— Може би искаш да ми кажеш, че архитектурата не е твой занаят?

Микеланджело се изчерви. Беше забравил, че папа Павел, тогава кардинал Фарнезе, е бил в същата тази тронна зала, когато Юлий му заръча да изпише свода на Сикстинската капела, а той отчаяно извика: „Това не е мой занаят!“

— Светейши отче, може да ми се наложи да съборя всичко, което е построил Сангало, да уволня предприемачите му. Целият Рим ще въстане против мен. Трябва да завърша „Разпятието на свети Петър“. Аз съм над седемдесетгодишен. Къде ще намеря жизнените сили да изградя от основи най-великата черква на християнския свят?... Не съм Аврам, който е живял сто седемдесет и пет години...

Колкото и да беше странно, папа Павел съвсем не се трогна от оплакванията на Микеланджело. Очите му блестяха.

— Синко, ти си още младеж! Когато стигнеш моята преклонна седемдесет и осем годишна възраст, ще имаш право да говориш за годините си. Но не и преди това! Дотогава ще си доста напреднал със „Свети Петър“

Микеланджело уморено се усмихна.

Той напусна пределите на Ватикана през Белведерската порта, изкачи дългия път до върха на Монте Марио и след като си почина и погледа залеза, слезе от другата страна към „Свети Петър“. Работниците си бяха отишли. Той разгледа основите на Сангало, по-ниските стени за пръстена от капели, които се простираха на юг. Многобройните и тежки колони, върху които Сангало бе възнамерявал

да изгради един централен и два странични кораба, трябваше да се разрушат. Огромните, циментови основи за двете островърхи кули или камбанарии трябваше да се махнат, също както и подпорите, които се строяха за тежкия купол.

Той свърши огледа тъкмо когато се свечери. Озовал се пред капелата „Санта Мария дел Фиоре“, влезе и застана на тъмно пред своята „Пиета“. Разкъсваше го вътрешна борба. Всяка стъпка, направена, след като беше отрекъл циментовата смес на Браманте пред папа Юлий, го беше блъскала към неизбежното накрая нагърбване с тази задача. Той наистина искаше да спаси: „Свети Петър“, да го превърне във великолепен паметник на християнството. Винаги бе имал чувството, че това е негова черква, че ако не е бил той, тя можеше никога да не бъде замислена. В такъв случай не беше ли отговорен за нея?

Съзнаваше също размерите на задачата, острата съпротива, с която щеше да се сблъска, предстоящите му години къртовски труд. В края на живота си щеше да е много по-претоварен с работа, отколкото през кой да е предишен период.

Стара жена влезе в капелата и, сложи запалена вощеница пред Богородицата. Микеланджело бръкна в дългата кошница със свещите, избра си една, запали я и я постави до другата.

Разбира се, трябва да изгради „Свети Петър“! Нали животът е даден на човека, за да работи и страда до самия край?

Той отказа да приеме каквато и да било плата за работата си като архитект дори когато папа Павел изпрати на Мачело деи Корви своя бестиарий със сто дуката. От ранни зори до пладне рисуваше в капелата „Свети Павел“, след това изминаваше броените крачки до „Свети Петър“, за да наблюдава събарянето. Работниците бяха навъсени и зле разположени към него... но работеха според съставения от него план. За свое изумление Микеланджело откри, че четирите главни колони на Браманте, поправяни в течение на дълги години от Рафаел, Перуци и Сангало, все още бяха негодни и нямаше да издържат трибуната и купола, докато не се налееха в тях нови тонове цимент. Разкриването на тази все още неоспорима слабост вбеси ръководителя на строежа и предприемачите, които бяха работили под ръководството на Сангало. Те започнаха да му пречат толкова много, че папа Павел се видя принуден да издаде указ, с който назначи

Микеланджело и за архитект, и за ръководител на строежа, и заповяда на всички, които работят на постройката, безпрекословно да изпълняват разпорежданията му. Микеланджело уволни предприемачите и занаятчиите, които продължиха да се държат враждебно.

От този ден сградата започна да расте с устрем, който стресна, а след това смая Рим, и хората идваха да видят двете спирални рампи, които Микеланджело беше построил от двете страни на склона, за да могат добичетата, които карат материали, и ездачите, сложили товар на седлата си, да се изкачват до върха и да ускоряват процеса на снабдяването петдесетократно в сравнение с работници, които биха носили всичко нагоре и надолу на гръб.

Това направи впечатление на Пазителите на Рим и една комисия дойде да го попита дали ще се съгласи да спаси Капитолийския хълм и спускащия се надолу склон, наречен Кампидолио, който е бил средище на религията и правителството на Римската империя, с неговите храмове на Юпитер и Юнона Монета. Това великолепно кътче, точно над собствената му къща, където беше седял с Контесина и гледал как папа Лъв провъзгласява Джулиано де Медичи за римски барон, представляваше съсипни — от старите храмове бяха останали купища камъни, сградата на Сената бе превърната в древна крепост, наоколо пасеше добитък, а равната площ беше море от кал през зимата и от прахуляк през лятото. Би ли се заел Микеланджело да възвърне на Кампидолио предишното му величие?

— Бих ли се заел? — извика Микеланджело на Томазо, когато Пазителите го оставиха, за да може да обмисли предложението. — Ех, де го сега Джулиано да Сангало! Това беше негова мечта. Ти ще ми помогнеш, Томао. Ние може да осъществим твоя блян за възстановяването на Рим.

Очите на Томазо затрептяха като звезди във ветровита нощ.

— Благодарение на подготовката, която си ми дал, мога да се справя с тая задача. Ще видиш, че ще стана добър архитект.

— Ще проектираме изцяло всичко, Томао, ще начертаем работа за следващите петдесет години. Когато аз си отида, ти ще довършиш всичко според плановете ни.

Сега, понеже работеше като пълноправен архитект, той назначи Томазо за свой помощник и отдели още място за архитектурна работа в

къщата. Томазо — придирчив чертожник — бързо се развиваше като един от най-способните млади архитекти в града.

Асканио, братът на Витория Колона, се спречка с папата за данъка върху солта и частната му войска бе нападната от папските войски. Асканио бе изгонен от Рим, всичките имоти на семейство Колона — конфискувани. Враждебността на кардинал Карафа спрямо Витория се изостри. Няколко от бившите ѝ съмишленици избягаха в Германия и се присъединиха към лутераните... което я направи още по-виновна в очите на инквизиционната комисия. Тя потърси сега убежище в манастира „Санта Ана де Фунари“, скрит дълбоко в градините и колонадите на древния театър на Помпей. Когато Микеланджело я спохождаше в неделя подиробед, понякога Витория не промълвяше нито дума. Той донасяше със себе си скици и се мъчеше да я заинтересува с проектираната от него работа, но тя се съживяваше само когато му разправяше за даденото ѝ специално разрешение да посети Сикстинската капела и да постои пред „Страшният съд“ и когато той заговорише за купола на „Свети Петър“, все още неясен и неоформен в ума му. Тя знаеше за неугасващата му обич към Пантеона и Флорентинската катедрала.

— Защото те са чиста скулптура — заяви Микеланджело.

— А какво ще кажете за купола на „Свети Петър“? Или той ще бъде само похлупак, който да пази от дъжд?

— Витория, приятно е да ви видя усмихната и да ви чуя да ме дразните.

— Не бива да мислите, че съм нещастна, Микеланджело. Аз цяла тръпна от радост пред деня, когато господ ще ме прибере.

— Скъпа, би трябвало да ви се разсърдя. Защо толкова много искате да умрете, когато има между нас хора, които дълбоко ви обичат? Не е ли това егоистично от ваша страна?

Тя стисна ръката му в своите. В ранните дни на стихийната му любов това щеше да е изключителен момент; сега той само усети колко остри са костите ѝ под кожата. С горящи очи тя му пошепна:

— Простете ми, че не оправдах надеждите ви. Аз мога да си го простя само защото знам, че вие наистина нямате нужда от мен. Ново „Сваляне от кръста“ от мрамор, царствено стълбище за Кампидолио, купол за „Свети Петър“, това е вашата любов. Вие сте творили

бляскаво, преди да се запознаете с мене, и ще творите бляскаво, след като си отида.

Преди да дойде време за следващата неделна среща, повикаха го в двореца Чезарини, дома на братовчед от рода Колона, женен за една Чезарини. Той отиде отвъд Торе Арджентина; беше посрещнат на портата и въведен в градината.

— Как е маркизата? — попита той лекаря, който излезе да го поздрави.

— Няма да види изгрева...

Микеланджело крачеше в градината, а небесата се движеха в своя кръговрат. На седемнадесетия час го пуснаха да влезе в двореца. Витория лежеше на възглавницата си, медната ѝ коса, загубила блясък, беше прибрана в копринена качулка, а самата тя беше облечена с риза от най-тънък лен, с дантелена яка, затворена на шията. Изглеждаше тъй млада и красива, както при първата му среща с нея. Изражението и бе така възвишено, сякаш вече беше отминала всички земни грижи.

С нисък глас дона Филипа, игуменката на „Санта Ана де Фунари“, заповяда да донесат ковчега. Той беше намазан с катран. Микеланджело възкликна:

— Какво значи този измазан с катран ковчег? Маркизата не е умряла от заразна болест!

— Ние се боим от репресалии, синьоре — отговори полугласно игуменката. — Трябва да отнесем маркизата обратно в манастира и да я погребем, преди да успеят враговете да поискат тялото ѝ.

Микеланджело жадуваше да се наведе и да целуне Витория по челото. Мисълта, че никога не му беше предложила нищо освен ръката си, го накара да се въздържи.

Когато се върна у дома, болеше го всяка става на тялото и всеки шев на черепа. Той седна на работната си маса и написа:

*Ако до огъня в страдание ужасно
изгарях, чудно ли е, че когато той
изгасна вън от мен, у мене без покой
гори и ме изпепелява ежечасно?*

В завещанието си Витория искаше игуменката да избере гроба ѝ. Кардинал Карафа забрани да я погребат. Почти три седмици ковчегът остана да стои в един ъгъл на манастирската черква. Най-после Микеланджело бе уведомен, че са я погребали в стената на капелата, но когато отиде в черквата, не можа да намери следи от зазиждането. Игуменката предпазливо се огледа и тогава отговори на въпроса му:

— Маркизата е отнесена в Неапол. Тя ще лежи до съпруга си в „Сан Доминико Маджоре“.

Микеланджело уморено закрета към къщи, погълнат от мисълта за горчивата ирония на съдбата: маркизът, който беше бягал от жена си през дните на брачния живот, трябваше сега да я търпи до себе си за вечни времена. А той, Микеланджело, който беше намерил във Витория последната и най-възвишена любов в своя живот, никога не бе могъл да я осъществи.

Микеланджело не чувствуваше недостиг от проекти. В очите на света той беше наистина „Майсторът“. Папа Павел му възложи още една задача, като го помоли да се заеме с проектирането и строежа на защитните укрепления, които щяха да му създадат по-голяма сигурност в папския град, и да ръководи издигането на обелиска на Калигула сред Пиаца Сан Пиетро. Херцог Козимо настойчиво искаше той да се върне във Флоренция и да вае скулптури за града. Кралят на Франция беше внесъл пари в една римска банка с оглед на деня, когато Микеланджело ще започне да вае или рисува за него. Турският султан предлагаше да изпрати специална охрана, която да го заведе в Цариград, за да работи там. Където и да трябваше да се даде поръчка за художествено произведение — в Португалия една „Мадона делла Мизерикордия“ за краля, в Милано гробница за един от по-далечните сродници на Медичите, във Флоренция за херцогски дворец, — всички се съветваха с Микеланджело за темата, проекта, подходящия художник.

Той прекарваше по-голямата част от деня в капелата „Свети Павел“, където рисуваше изумените и ужасени лица на жените, които наблюдаваха Петър на кръста, после портрета на възрастния брадат войник, покрусен от участието си в екзекуцията. Когато му омръзнеха четките, връщаше се у дома си, вдигаше чука и длетото и се опиваше от пълната свобода да вае, за да задоволи вътрешната си потребност. Само ваянето на мрамор будеше у него усещане за собствената му триизмерима пълнота. Беше се измъчвал зарад „Леа“ и „Рахил“, беше се срамувал, че е дал на света долнокачествени творби; беше се боял, че е твърде много остарял за искащото сили изкуство на ваяне от мрамор. Но сега длетото му пееше в блестящия камък в един непрекъснат устрем и създаваше отпуснатия Христос, а зад него Никодим със собствените му бяла брада, дълбоко хлътнали очи, сплескан нос, с качулка на главата и с чувствителна поетична уста.

Той не пускаше никого в капелата „Свети Павел“, докато рисуваше, но ателието му гъмжеше от художници, дошли от цяла

Европа, които вземаше на работа, насърчаваше, обучаваше и им намираще поръчки.

После, след седмици и месеци разточително пиляна енергия, той внезапно се разболяваше, но не можеше да каже от какво: нещо го дърпаше в бедрата, чувствуваше пронизваща болка в слабините или слабост в гърдите, която му пречеше да диша, или пък имаше бъбречно заболяване. В такива дни му се струваше, че мозъкът му се свива — той ставаше капризен, раздразнителен с най-близките си приятели и роднини, обвиняваше племенника си Лионардо, че дошъл в Рим през време на боледуването му, за да е сигурен, че ще наследи всичките му имоти, а търговския си посредник, че продавал копия от една гравюра, за да спечели нещичко за своя джоб. Реалдо Коломбо, най-великият анатом на Италия, който пишеше първата книга по тази специалност, прекарваше свободните си часове на Мачело деи Корви и го лекуваше с вода от изворите във Фиуджи. Микеланджело се съвземаше, мозъкът му като че ли се разпускате и той подхвърляше на Томазо:

— Защо се държа така свадливо? Дали защото седемдесетте ми години отлитат тъй бързо?

— Граначи казваше, че си бил заядлив още на дванадесет, когато се запознал с тебе.

— Вярно, че го казваше. Лека му пръст.

Граначи, най-старият му приятел, беше умрял; умрели бяха и Балдучи, Лео Бальони и Себастиано дел Пиомбо. Всеки изживян месец сякаш го приближаваше към неудържимия кръговрат на раждането и смъртта. Едно писмо от Лионардо му донесе вестта, че брат му Джовансимоне умрял и бил погребан в „Санта Кроче“. Той упрекна племенника си, че не му писал подробности за боледуването на Джовансимоне. Засегна също въпроса за женитбата на племенника си и му писа, че тъй като наближава тридесетте, време е да си потърси жена и да има синове, които да продължат името Буонароти:

Вярвам, че във Флоренция има много благородни, но бедни семейства, да се сродим с които ще бъде благодеяние, а добре ще е да няма зестра, защото тогава няма да има и гордост. Ти имаш нужда от жена, която да ти бъде другарка, на която, ще можеш да заповядаш и която

няма да мисли за разкош и да обикаля всеки ден по гости и по сватби. За една жена, която прави това, е много лесно да тръгне по кривия път.

Нито пък ще може някой да каже, че искаш да спечелиш благородство чрез женитба, защото е, добре известно, че ние сме толкова стари и благородни граждани на Флоренция, колкото малко други родове.

Томазо де Кавалиери се ожени. Той изчака да навърши тридесет и осем години и тогава направи предложение на младата дъщеря на едно благородно римско семейство. На пищната сватба присъствуваха папата и неговият двор, цялото благородническо съсловие на Рим, флорентинската колония, римските художници. Не се мина и година, и синьора Кавалиери дари на съпруга си първия му син.

Това раждане бе скоро последвано от смърт: почина папа Павел, който се съсипваше от мъка поради непоправимостта на внука си Отавио и убийството на сина си Пиер Луиджи, когото беше натрапил за херцог на Парма и Пиаченца. За разлика от погребението на Климент градът прояви искрена скръб за загубата на Павел.

Когато се събра Колегията на кардиналите, сърцата на флорентинската колония се изпълниха с радостно, очакване, понеже всички вярваха, че е дошъл ред на кардинал Николо Ридолфи, сина на Контесина, да стане папа. Той нямаше неприятели в Италия освен групичката, която властвуваше заедно с херцог. Козимо Флорентински. Обаче Николо имаше могъщ неприятел извън Италия — Карл V, Свещения римски император. През време на конклава в Сикстинската капела, когато изборът беше вече, почти решен в негова полза, Николо неочаквано тежко, се разболя. До сутринта умря. Доктор, Реалдо Коломбо извърши аутопсия, след което отиде в къщата на Мачело деи Корви. Микеланджело го загледа със замаян поглед.

— Убийство ли е?

— Няма никакво съмнение.

— Намерихте ли доказателства?

— Сам да му бях дал отровата, нямаше да бъда по-сигурен в причината за смъртта на Николо! Навярно Лотини, агентът на херцог Козимо, е издебнал благоприятен момент.

Поразен, Микеланджело обори глава.

— Това означава отново край на надеждите ни за Флоренция.

Както винаги, когато го отчайваха събитията във външния свят, той се обърна към мрамора. Сега в „Свалянето от кръста“, което ваеше с надеждата, че когато умре, приятелите ще го поставят на собствения му гроб, той се сблъска с необикновен проблем: левият крак на Христа пречеше на композицията. След грижливо обмисляне той съвсем отрязва крака. Ръката на Христа, протегнатата напред и стисната в ръката на Богородицата, изкусно прикриваше липсата на единия крак.

Колегията на кардиналите избра шестдесет и две годишния Джован Мария деи Чоки дел Монте, който стана папа Юлий III. Микеланджело го познаваше безброй години от папския двор; беше му помагал няколко пъти да поправят договора за гробницата на Юлий. Три пъти през време на обсадата в 1527 година кардинал Чоки дел Монте бе хващан от императорската армия и завеждан при бесилката пред къщата на Лео Бальони на Кампо деи Фиори и три пъти бе помилван в последния момент. Главният му интерес в живота беше удоволствието.

— Трябвало е да вземе името Лъв XI — сподели Микеланджело с Томазо. — Той може да перифразира думите на Лъв, като каже: „Понеже господ ме спаси три пъти от бесилката само за да ме направи папа, нека се понарадвам на папската власт.“

— Той ще е добър за хората на изкуството — отговори Томазо. — Тяхната компания му е най-приятна. Бил се канил да разшири малката си вила до Порта дел Пополо и да я превърне в разкошен дворец.

Много скоро Микеланджело бе поканен на обед във вилата на новия папа, която вече се изпълваше с древни статуи, колони, картини и с художници от всички жанрове, повечето от които вече имаха поръчки, включително и приятелите на Микеланджело Джорджо Вазари (новия архитект на вилата) и Чекино Роси, който заедно с Вазари беше спасил ръката на „Давид“, Гулиелмо делла Порта (наследника на Себастиано) и Анибале Карачи. Досега новият папа не беше заговарял за продължаване строежа на „Свети Петър“. Микеланджело чакаше със свито сърце. Юлий III имаше дълъг, увиснал надолу нос — горе-долу единственото нещо, което се подаваше от сплъстената му сива брада. Беше ненаситен гладник и тъпчеше големи количества храна в един отвор сред брадата, където тя

изчезваше като вдън-земи. Изведнъж папата поиска тишина. Обядващите се смълчаха.

— Микеланджело — провикна се той с грубия си гръмлив глас, — не съм те помолил да работиш за мен от уважение към възрастта ти.

— Разликата е само някакви си дванадесет години, ваше светейшество — отговори Микеланджело с престорено смирение. — Понеже всички знаем колко много ще се мъчите да направите понтификата си забележителен, струва ми се, че нямам право да искам да ме освободите поради възрастта.

Юлий бе възхитен от сарказма.

— Ти си така неоценим за нас, скъпи маестро, че с радост бих дал години от своя живот, ако те можеха да се добавят към твоя.

Микеланджело загледа как папата опразни чиния печена гъска с тлъста плънка и си помисли: „Ние, тосканците, не преяждаме, затова живеем толкова дълго.“ А на глас каза:

— Много ценя предложението ви, но за да бъда справедлив спрямо християнския свят, не мога да ви позволя да направите тая жертва.

— Тогава, сине мой, ако те надживея, което е вероятно с оглед на естествения ход на живота, ще накарам да балсамирам тялото ти и ще го пазя до себе си, за да остане трайно като творбите ти.

На Микеланджело му се отяде. Чудеше се дали няма начин да се извини и да си отиде. Но Юлий още не беше свършил с него.

— Има няколко неща, които бих искал да проектираш за мене: ново стълбище и водоскок за Белведере, фасада за дворец на Сан Роко, паметници за чичо ми и дядо ми...

Но нито дума за „Свети Петър“.

Папата събра компанията си в лозето да слушат музика и гледат пиеси. Микеланджело се измъкна. Единственото нещо, което искаше от Юлий, беше да го утвърди като архитект на „Свети Петър“.

Папата се бавеше. Микеланджело пазеше скиците и плановите си в тайна и даваше на предприемачите указания само за следващия дял от работата. Винаги беше държал да не дава гласност на онова, което работи. Сега имаше основателна причина да пази в тайна работата си, но това му навлече неприятности.

Няколко от изгонените предприемачи, водени от убедителния Бачо Биджо, заинтересуваха с претенциите си кардинал Червини,

натоварен със сметководството на строежа. На папата бе представен писмен документ. Микеланджело бе повикан в папската вила.

Не се ли страхуваш да се изправиш пред критиците си — попита Юлий.

— Не, ваше светейшество, но искам срещата да стане вътре в самата постройка.

Голяма тълпа се събра в помещението, което трябваше да стане нова Капела на френските крале. Бачо Биджо откри сражението, като възкликна:

— Буонароти е съборил по-красива черква, отколкото е способен да построи!

— Да пристъпим към критиката ви за сегашния строеж — дружелюбно отговори папата.

Един служещ извика:

— Светейши отче, огромни суми се харчат, без да ни се каже защо. А нищо не ни е съобщено за начина, по който ще се извърши строежът.

— Това е отговорност на архитекта — отвърна Микеланджело.

— Ваше светейшество, Буонароти се държи с нас така, сякаш този въпрос съвсем не ни засяга. Ние сме свършено ненужни!

Папата сдържа саркастичната забележка, която беше вече на устата му. Кардинал Червини вдигна ръце, за да посочи недовършените сводове.

— Ваше светейшество, както виждате, Буонароти строи по три капели в двата края на тия напречни сводове. Ние сме на мнение, че това разпределение, особено в южната абсида, ще дава твърде малък достъп на светлина към вътрешността...

Очите на папата загледаха внимателно над сплъстената му брада.

— Аз съм склонен да се съглася с тая критика, Микеланджело.

Микеланджело се обърна към Червини и спокойно отговори:

— Монсиньор, над тия прозорци в свода от травертин ще има три други прозореца.

— Никога не сте казали нито дума за това.

— Нито съм бил длъжен да кажа.

— Ние имаме право да знаем какво правите! — Кардинал Червини беше вече вбесен. — Вие не сте непогрешим!

— Никога няма да се обвържа със задължението да давам каквито и да било сведения за намеренията си било на ваше превъзходителство, било на някой друг. Вашата работа е да доставяте пари и да следите никой да не ги краде. Планове на строежа засягат само мен.

Натегнато мълчание се плъзна из огромния строеж, през стените, колоните, сводовете и стигна до откритото небе. Микеланджело се обърна пак към папата:

— Светейши отче, можете да видите със собствените си очи колко много и превъзходна зидария получавам аз за тия пари. Ако цялата тая работа не допринася за спасението на душата ми, понеже съм се отказал от всякакво заплащане, тогава ще съм изразходвал напразно доста много време и усилия.

Папата сложи ръка върху рамото на Микеланджело.

— Нито вечното, нито земното ти благополучие ще пострадат. Ти си върховният архитект на „Свети Петър“. — Той се обърна към заобиколилите ги обвинители и строго рече: — И ще остане такъв, докато аз съм папа!

Това беше победа за Микеланджело. Но докато стигне до нея, той си спечели нов неприятел — кардинал Марчело Червини.

За да предразположи Бачо Биджо, папа Павел отне от Микеланджело започнатата от него работа по възстановяване на моста „Санта Мария“. Биджо махна престарелите подпори от травертин, за да направи моста по-лек, и го облицова с цимент и речен чакъл. Когато минаваше на кон през моста с Вазари, Микеланджело каза:

— Джорджо, този мост се клати под нас. Хайде да пришпорим конете, че може да се събори, докато сме още на него.

Базари разпространи подигравката из Рим. Биджо презеления от яд.

— Какво разбира Буонароти от мостове?

В началото на 1551 година Юлий III най-после издаде брече, с което назначаваше Микеланджело за официален архитект на „Свети Петър“, но само след няколко месеца той трябваше да преустанови всякаква работа на строежа. Юлий пръскаше такива огромни средства за вилата си и пилееше толкова много за забавления, че беше изчерпал доходите, предвидени за „Свети Петър“.

Сега беше ред на Микеланджело да презеление от яд. Той запита Томазо, когато двамата седяха наведени над чертожните си дъски:

— Как мога да отида при Юлий и да извикам: „Ваше светейшество, ненаситният ви глад за удоволствия ни разорява! Въздържайте се, та да можем да довършим «Свети Петър»!“

— Той ще заповяда да те хвърлят в тъмницата на „Сант Анджелио“.

— Тогава ще мълча, колкото и да ми е мъчно.

Беше все още възбуден, когато се залови да вае „Свалянето от кръста“ по-късно през деня. В ръката на Христа попадна на корунд. Искри захвърчаха изпод длетото му. Разгневен, той нанесе няколко силни удара на ръката... и тя се раздробила и паднала на пода. Микеланджело остави чука и длетото и излезе.

Той мина край сергиите на Траяновия пазар, които се чернееха като дупки в скала по целия път нагоре до храма на Марс. Разстроен от счупването на ръката, Микеланджело реши да започне отначало. Този

път едно „Погребение“. Малко отатък форума на Цезар влезе в една каменоделница и се натъкна на стар блок, който е бил част от корниз, — варовик с цвета на мрамор от областта на Палегрина. Въпреки че в камъка имаше дълбоки кухини, той нареди да му го изпратят в ателието и започна да рови в ума си за идея. В новия вариант няма да има Никодим; Христос ще представлява огромна глава, ръце и торс с подгънали се скъсени крака, смазани под собственото си бреме; от Мария, която отчаяно се мъчи да удържи тежестта на мъртвия си син, ще се виждат само главата и ръцете.

Отпуснал се и освежен, той се върна на Мачело деи Корви. Урбино го чакаше с тревожен вид.

— Господине, не ми се ще да ви създавам нови неприятности, но трябва да ви напусна.

Микеланджело беше толкова изненадан, че не знаеше какво да отговори.

— Да ме напуснеш ли?

— Спомняте ли си за момичето, което си бях избрал в Урбино преди десет години?...

Микеланджело поклати глава от изумление. Нима бяха минали вече десет години?

— Сега е на осемнадесет. Време е да се оженим.

— Но защо ще си отиваш? Доведи жена си тука, Урбино, ще ти наредим стая, ще купим мебели. Жена ти може да си има своя слугиня...

Урбино широко отвори очи.

— Сериозно ли говорите, господине? Защото аз съм вече четиридесетгодишен и трябва час по-скоро да имам деца!

— Това е твой дом. Аз съм твоето семейство. Твоите синове ще бъдат мои внуци.

— Той даде на Урбино две хиляди дуката в брой, за да се чувства независим и една добавъчна сума, за да нареди стая за невестата си и да купи ново легло. След няколко дена Урбино се върна с жена си, Корнелия Колонели, мила девойка, която пое домакинството и го гледаше добре. Тя се отнасяше към Микеланджело с обич, каквато би дължала на свекър си. Подир девет месеца те нарекоха първия си син Микеланджело.

Той подкани племенника си във Флоренция да купи „хубава къща в града, която да струва от хиляда и петстотин до две хиляди дуката, в нашия квартал. Щом я намериш, ще ти пратя парите“. След като се настанеше в подходяща къща, Лионардо трябваше да си намери жена и да се заеме със сериозната задача да си нареди синове.

Лионардо избра Касандра Ридолфи, далечна сродница на семейството, с което се беше сродила Контесина. Микеланджело толкова се зарадва, че изпрати на Касандра два пръстена — единия с брилянт, а другия с рубин. Касандра пък проводи на Микеланджело от своя страна осем чудесни ризи. Те нарекоха първородния си син Буонарото, по името на Лионардовия баща. Втория син нарекоха Микеланджело, но той умря много скоро и Микеланджело се наскърби.

За да възсъздаде Кампидолио, той се спря на древната римска сграда на службата за събиране данъка върху каменна сол, която преди няколкостотин години била превърната в подобно на крепост сенатско здание, и я преобразува в царствен официален дворец с лирични стълбища, издигащи се от двата края към централния вход. След това проектира два други дворца, еднакви на вид, за двете страни на площада, който от векове е бил пазар. Изравни този площад, настла го с цветни плочи и затърси в паметта си някакво безупречно произведение на изкуството за центъра на площада. Помисли си за „Лаокоон“, за Белведерския торс, за исполинската каменна глава на Август. Никое от тях не му се видя подходящо. После се сети за бронзовата конна статуя на император Марк Аврелий, която толкова векове беше стояла непокътната пред „Свети Йоан в Латеран“, толкова векове, защото християните бяха вярвали, че това е Константин, първият християнски император. Той я постави на такъв нисък пиедестал, щото великолепната, изглеждаща като жива статуя да бъде на едно равнище с очите на хората, които влизат и излизат от дворците от двете страни; можеше да се помисли, че Марк Аврелий току-що е слязъл по стъпалата на Сената и възседнал коня си, за да мине през Рим.

През март 1555 година Томазо, Вазари, Рафаело да Монтелупо, Аманати и Даниеле да Волтера му дадоха вечеря по случай осемдесетия му рожден ден. Стените на ателието бяха покрити с чертежи и проекти за още осемдесет години.

Подир две седмици папа Юлий умря, без да може да даде някоя и друга година от своя живот на приятеля си Микеланджело. За ужас на Микеланджело за папа бе избран кардинал Марчело Червини, предишният ръководител на строежа. Той прие името Марцелий II.

А това — доста спокойно разсъди Микеланджело — значеше край за него. Беше казал на кардинал Червини, че планът на „Свети Петър“ не му влиза в работата. В качеството му на папа сега той щеше много да му влиза в работата!

Микеланджело не губи време да оплаква съдбата си. Вместо това започна да приключва текущата си работа в Рим и да прави постъпки за прехвърляне на банковата си сметка и мраморните блокове във Флоренция. В къщата си оставяше Урбино, понеже жена му Корнелия беше пак бременна. Той изгори старите си чертежи за „Свети Петър“ и купола и вече се канеше да си стяга багажа, когато след триседмично властвуване папа Марцелий умря.

Микеланджело отиде на черква и възнесе благодарност към господата, че му е дал сили да не се радва за смъртта на Червини. След още три седмици реши, че може би е щяло да бъде по-добре, ако се беше върнал във Флоренция: кардинал Джовани Пиетро Карафа стана папа Павел IV.

Никой не беше съвсем наясно как е бил избран. Той беше крайно неприятен човек, буен по природа, деспотичен спрямо всички наоколо си. Като знаеше колко много го мразят, папа Павел IV каза:

— Не знам защо са ме направили папа и затова съм склонен да заключа, че не кардиналите, а бог избира папите.

Той обяви, че имал амбицията да затрие всички ереси в Италия и даде воля на всичките ужаси на испанската Инквизиция срещу жителите на Рим. В напомняща крепост сграда близо до Ватикана неговата Инквизиционна комисия измъчваше и без съд обричаше на смърт обвинени хора, затваряше ги в тъмници в подземията, изгаряше други на Кампо деи Фиори... а в същото време папата провъзгласяваше свой покварен племенник за кардинал и създаваше херцогства за други роднини. Микеланджело си мислеше, че ще представлява подходящо гориво за огньовете, които се палеха пред къщата на Лео Бальони, но не правеше опит да избяга. Папата не го закачаше... до деня на разплатата.

Папа Павел IV го прие в малка монашеска стаичка с белосани стени и оскъден брой неудобни мебели. Изражението му бе толкова строго, колкото и одеждите.

— Буонароти, аз уважавам творчеството ти. Обаче според изричната воля на Трентския събор еретичните фрески като твоята олтарна стена трябва да бъдат унищожени.

— ... „Страшният съд“ ли?

Той стоеше пред дървения стол на папата и се чувствуваше, сякаш бе труп в стаята за мъртъвци на „Санто Спирито“ и някой дисектор беше току-що отворил черепа, извадил мозъка му и го изтървал на пода. Той не седна, а се свлече на крайчеца на една пейка и втренчи невиждащ поглед в белосаната стена отпреде си.

— Мнозина от висшите ни сановници смятат, че си извършил богохулство; това потвърждава и една статия, написана от Аретино от Венеция...

— Клеветник!

— ... Той е приятел на Тициан, на Карл V, Бенвенуто Челини, покойния Франсоа I Французки, Якопо Сансовино... Ето един от преписите, които минават от ръка на ръка в Рим. Сигурен съм, че и Трентският събор се е занимал със статията.

Микеланджело взе листа хартия от папата и го зачете:

Възможно ли е да сте представили в свещения божия храм, над олтара на сина му, в най-великата капела на света, където кардинали, епископи и Христовият наместник с надлежния церемониален и свещен католишки ритуал се изповядват, размишляват и се прекланят пред тялото и кръвта на Христа... такава възвишена тема с ангели и светии без капчица приличие и лишени от всякаква небесна украса!

Микеланджело рязко вдигна глава.

— Ваше светейшество, тази нападка е писана, когато аз отказах да изпраля на Аретино някои от моите рисунки и картони! Това бе неговият начин да ми отмъсти...

— Почтени хора се възмуцват от голотата на светците и мъчениците, на стотици мъже и жени без всякакво облекло...

— Те са тесногръди, светейши отче, и не разбират истинската природа на изкуството!

— Нима ще наречеш светейшия си отец тесногръд, Микеланджело? Нима ще кажеш, че той не разбира? Защото аз съм един от тях.

— В тази фреска няма нищо лошо. Никога още не е имало стена, пропита с повече любов към бога!

— Добре, няма да искам събарянето на стената. Просто ще я варосаме. Тогава ще можеш да нарисуваш нещо отгоре, някоя тема, която ще кара всички да се радват. Нещо просто и благочестиво, което можеш да направиш бързо.

Микеланджело беше твърде много сломен, за да се препира. Но не и Рим. Негови приятели, привърженици, старите му познати от двора, включително и редица кардинали, водени от Ерколе Гонзага, подеха кампания за спасяване на стената. Томазо всеки ден го осведомяваше за спечелените нови приятели: посланик от Франция, епископ от Венеция, благородно римско семейство.

И ето един безимен посредник предложи нещо, което Рим сметна за блестящ компромис. Даниеле да Волтера, учил живопис при Содома и архитектура при Перуци, а сега един от най-възторжените последователи на Микеланджело, дойде в ателието с пламнало лице.

— Маестро, „Страшният съд“ е спасен!

— Не мога да повярвам! Нима папата се е съгласил?

— ... Няма да го унищожават. Той няма да бъде замазан с вар.

Микеланджело се отпусна в коженото си кресло запъхтян.

— Трябва да изляза и да благодаря лично на сетния човек, който ми е помогнал...

— Маестро — прекъсна го Даниеле, без да го гледа в очите, — ние трябваше да платим за това известна цена.

— Каква цена?

— ... Ами за да умилюстим папата... Той се съгласи да не унищожават стената при условие, че ще закрием голотата на всички с дрехи.

— Дрехи ли? Искаш да кажеш... панталони?

— И поли за жените. Трябва да закрием всяка греховна част на тялото. Само няколко жени може да останат голи от кръста нагоре. Всички трябва да бъдат облечени от хълбоците до колената, особено ония, чиито задници гледат към капелата. Любимите му светци трябва да бъдат с роби, както и света Катерина; полата на Богородицата трябва да се направи по-плътна...

— Ако в по-ранните си години се бях посветил на правене серен кибрит, сега щях да страдам по-малко! — изруга Микеланджело.

Даниеле потрепери, сякаш го бяха ударили.

— Маестро, хайде да се помъчим да разсъждаваме разумно. Папата искаше да повика придворен художник... но аз го убедих да даде тая работа на мен. Аз ще осакатя стенописа колкото е възможно по-малко. Ако оставим някой чужд човек...

— „Адам и Ева съшиха смокинени листа и си направиха препасници“.

— Не ми се сърдете! Аз не съм член от Трентския събор.

— Ти си прав, Даниеле. Трябва да пожертвуваме тия съкровени части на тялото пред Инквизицията. Аз съм отдал живота си за изобразяване красотата на човека. Сега той се е превърнал пак в нещо срамно, за да бъде изгарян на нова клада на суетата. Знаеш ли какво значи това, Даниеле? Ние се връщаме към най-тъмните, най-невежествените столетия на миналото.

— Вижте какво, Микеланджело — каза примирително Даниеле, — аз мога да ги покрия с газ, късчета плат, които да съответствуват на вашите тонове на човешката плът. Ще употребя толкова тънък пласт боя, че следващият папа ще може да нареди да махнат всичките панталони и одежди, без да накърнят нещо под тях...

Микеланджело поклати глава.

— Върви тогава и ги загърни с мъртвешки савани.

— Имайте ми вяра! Аз ще надхитря папата по всички линии. Тая задача е тъй деликатна, че ще минат месеци и години, докато посмея да пристъпя към нея. — Даниеле бе прилежен работник, без всякаква оригиналност и тъй безкрайно бавен, че си беше спечелил славата на човек, който никога не завършва поръчка преди смъртта на клиента си. — Може би дотогава Карафа ще е умрял, Инквизицията разтурена...

Най-добрият начин да пропъди страха беше да грабне чука и длетото и да започне да вае. Наскоро беше купил една неправилна

колона с издаден връх и дъно. Вместо да изравни блока, Микеланджело реши да използва тази чудновата форма, за да постигне профил във вид на полумесец. Той започна да грубира навътре центъра и се чудеше дали блокът може да му подсказва какво иска да създаде. Мраморът оставаше чужд, неподатлив, безмълвен. Твърде много бе да иска от суров материал, макар това да беше блестящ камък, сам по себе си да създаде произведение на изкуството, но предизвикателната неподатливост на тази колона будеше в него нови сили.

На осемдесет години бе също толкова необходимо да наддеееш над живота, колкото и на тридесет и пет, само че това сега му се удаваше малко по-трудно.

Сиджизмондо, последният му брат, умря в Сетиняно. Микеланджело беше надживял поколението си. Не по-малко печално бе и боледуването на Урбино, който беше живял с него двадесет и шест години. Благородството в духа на Урбино проблесна, когато той пошепна на Микеланджело:

— Много по-тежко от смъртта за мене е това, че ви оставям сам в този вероломен свят.

Жената на Урбино, Корнелия, дари живот на втория си син в момента, когато погребваха мъжа ѝ. Микеланджело ги задържа при себе си, докато се уреди завещанието на Урбино. Той бе определен за настойник и опекун на двете момчета; когато майка им замина с тях за родния си дом в Урбино, къщата му се видя пуста.

Той продължаваше работата по издигащата се трибуна на „Свети Петър“; ваеше новата си „Пиета“; купи още едно стопанство за Лионардо, изпрати на Корнелия Урбино седем педи лек черен плат, за който го беше помолила; започна да търси достойни бедняци, на които би могъл да помогне за спасението на душата си. После се наложи пак да спре работата по строежа на „Свети Петър“ поради заплахата от нахлуване на испанската армия.

Осемдесетте години, реши той, не са най-приятното десетилетие в живота на човека. Когато напусна Флоренция на шестдесет години, страхуваше се, че може да е стигнал края на живота си; но любовта го беше пак подмладила и шестдесетте години отлетяха. През седемдесетте си години той бе така дълбоко погълнат от фреските в капелата „Свети Павел“, ваянето на „Свалянето от кръста“, новото си архитектурно поприще и „Свети Петър“, че нито един ден не бе му стигнал да довърши предназначаната работа.

А сега, след като стана на осемдесет и една и отиваше вече към осемдесет и две, часовете бяха като стършели и всеки го жилваше на минаване. Не виждаше вече тъй хубаво, както преди; стъпките му не бяха вече тъй твърди; издръжливостта отстъпваше пред редица дребни

смущения, които изтощаваха силите му, пречеха на устрема да довърши „Свети Петър“, да му създаде великолепен купол.

После го повали на легло жестока бъбречна криза. Доктор Коломбо го отърва с помощта на неотстъпните грижи на Томазо, но той остана на легло няколко месеца и се видя принуден да предаде на нов ръководител плановете за една от капелите. Когато оздравя и с мъка се изкачи на скелето, Микеланджело откри, че новият ръководител беше погрешно разчел плановете му и допуснал сериозни грешки в строежа. Обзеха го срам и угризения на съвестта: това беше първият му неуспех през десетте години строителство. И най-после беше дал на Бачо Биджо основание за нова нападка: много голяма грешка, за която не можеше да намери нито обяснение, нито извинение.

Той веднага отиде при папата, но колкото и да бързаше, Биджо вече го беше изпреварил.

— Вярно ли е? — попита папа Павел, щом зърна лицето на Микеланджело. — Ще трябва ли да се събори капелата?

— По-голямата част, ваше светейшество.

— Това е печално. Как с могло да се случи такова нещо?

— Аз бях болен, светейши отче.

— Разбирам. Биджо твърди, че си твърде стар, за да носиш такава отговорност. Той смята, че в твой личен интерес е да бъдеш освободен от това съкрушително бreme.

— Неговата загриженост ме трогва. Години наред той и другарите му се мъчат да свалят това „съкрушително бreme“ от моите плещи и да го вземат в свои ръце. Но не се ли събори съвсем наскоро в реката мостът на Биджо Санта Мария? Можете ли да повярвате, че Бачо Биджо е по-добър в добрите си дни, отколкото аз в моите лоши дни?

— Никой не поставя под въпрос способностите ти.

Микеланджело замълча за малко, задълбочен в миналото.

— Ваше светейшество, тридесет години наблюдавах добри архитекти да изливат основите. Те не успяха да издигнат „Свети Петър“ над равнището на земята. През десетте години, откакто съм архитект, черквата се устреми нагоре като орел. Ако ме уволните сега, това ще значи гибел за сградата.

Устните на папата затрепериха.

— Микеланджело, докато имаш сили да отбиваш нападките, ти ще останеш архитект на „Свети Петър“.

Тази вечер в къщата на Мачело ден Корви се състоя събрание. Понеже насмалко не беше умрял, Томазо, група от най-старите му приятели и кардиналт на Карпи, който беше станал негов защитник при двора, настояваха Микеланджело да направи завършен макет на купола. Досега беше правил само частични скици.

— Ако бяхме те загубили миналата седмица — каза без заобикалки Томазо, — как можеше някой да узнае какъв купол си замислил?

— Чувал съм ви да казвате — добави кардиналт, — че искате да докарате строежа до такова състояние, че никой да не може да промени плана му след вашата смърт.

— Това е моята надежда.

— Дайте ни тогава купола! — провикна се Лотино, ученик по живопис. — Друг изход няма!

— Вие сте прави — отговори с въздишка Микеланджело. — Но аз още не съм се спрял на окончателния вид на купола. Ще трябва да го намисля. Тогава ще направим дървен макет.

Всички си отидоха освен Томазо. Микеланджело се приближи до чертожната маса, придърпа дървен стол. Той размишляваше на глас, докато моливът му шареше по чист лист хартия. Пантеонът и Катедралата на Флоренция имаха по два купола един в друг, преплетени структурно по такъв начин, че да се крепят взаимно. Вътрешната страна на неговия купол щеше да бъде скулптура, а външната — архитектура...

Куполът не е просто някакъв похлупак — всеки покрив би постигнал тази утилитарна цел. Куполът е голямо произведение на изкуството, свършено съчетание на скулптурата и архитектурата, с което се постига изместване на пространството и разширяване на небесния свод. Той е човешки свод, създаден по подобие на небесния. Съвършеният купол се простира от хоризонт до хоризонт в човешкия ум и го покрива с изящество. Той е най-естествената от всички архитектурни форми и най-божествената, защото се стреми да пресъздаде ненадминатата форма, под която човечеството прекарва дните на своя живот.

Куполът на една черква не съперничи с купола на небето; той представлява същата форма в миниатюра — те са като син и баща. Някои хора твърдят, че земята била валчеста; за човек като него, който е стигал в пътуванията си само до Венеция и Рим, беше трудно да го докаже. В граматическото училище на учителя Урбино го бяха учили, че земята е плоска и свършва там, където куполът на небето опира на кръглите и граници. Въпреки това той винаги бе наблюдавал една малка особеност в този уж неподвижен хоризонт: когато вървеше или яздеше към него, хоризонтът се отдалечаваше със същата бързина...

Същото и с неговия купол. Той не можеше да бъде ограничен. Никой човек, застанал под него, не биваше никога да усети, че би могъл да стигне границите му. Небето е свършена творба: всеки човек, застанал на земята, където и да се намира, се вижда в самия и център и куполът на небето се простира равномерно около него. Лоренцо Великолепни, четиримата платоновци, хуманистите го бяха учили, че човекът е центърът на вселената, а това ставаше най-очевидно, когато се изправеше, погледнеше нагоре и видеше себе си, самотната личност, да служи за централен стълб, който крепи свода със слънцето и облаците, луната и звездите със съзнанието, че колкото самотен и изоставен да се чувства, небето ще се събори, ако той не го крепи. Махнем ли купола като форма, като представа, този симетричен покрив, който подслонява човека, какво ще остане тогава от света? Само някаква плоска чиния от тези, върху които мащехата му, Превъзходната, беше рязала хлябовете си, току-що извадени от фурната.

Нищо чудно, че човекът беше сложил рая на небето! И то не защото бе някога видял някоя душа да се възнася там или бе зърнал горе райските простори, а просто защото раят е трябвало да бъде поместен в най-божествените предели, познати за човешкия ум или чувства. Микеланджело също искаше куполът му да бъде тайнствен — не да предпазва от зной или дъжд, гръмотевица или светкавица, а да смайва с красота, която да подсказва на човека божие присъствие... осезаема форма, която човекът ще може не само да види и усети, но в която ще може и да влезе. Под неговия купол човешката душа ще трябва да литва нагоре, към бога, както би литнала в момента на окончателното си освобождаване от тялото. Колко по-близо може да стигне човек до бога, докато е още на земята? С огромния си купол

Микеланджело искаше да изпише божия портрет със същата убедителност, с каквато го беше изрисувал върху тавана на Сикстинската капела.

Създаването на купола за „Свети Петър“ стана отчасти и въпрос за спасението на душата му. За последната си велика творба той си беше поставил най-трудната задача през всичките тези шестдесет и осем години, откакто Граначи го заведе по Улицата на живописците в ателието на Виа деи Таволини и каза: „Синьор Гирландайо, това е Микеланджело, за когото ви говорих.“

Умът и пръстите му работеха с устрем и яснота. След като черта часове наред, за освежаване Микеланджело се залови отново за сърповидния си блок. Той замени първоначалния замисъл, според който главата и колената на Христа бяха обърнати в противоположни посоки, с нов, в който колената и главата гледаха едно към друго, но на тях се противопоставяше главата на Богородицата над рамото на Христа и с това се постигаше по-драматичен контраст. Той издълба на един дъх голяма фигура в полумесеца на блока. След това се върна към купола си.

Микеланджело се мъчеше да постигне пълно равновесие, съвършенство на линията, извивката, обема, масата, широтата, плътността, дълбочината на безкрайното пространство. Стремеше се да създаде творба, която да надхвърли века, през който е живял.

Той изостави въглена и чертожните пера, започна да моделира, като си мислеше, че меката влажна глина може да му даде повече свобода, отколкото неподвижната начертана линия. В течение на седмици и месеци правеше десетки модели, разваляше ги, преминаваше към нови форми. Чувствуваше, че се приближава все повече до откровението, защото първо постигна монументалност, после съразмерност, после величие, после простота; но въпреки всичко постигнатото все още произтичаше повече от художественото майсторство, нежели от духовно проникновение.

Най-после куполът се роди — след единадесет години мислене, чертане, молитви, надежди и отчаяние, опитване и отхвърляне: рожба на въображението му, съчетана от всичките му изкуства, смайващ по размери и въпреки това крехък като птиче яйце в гнездо, стремително литнал, извисил се към небето, изграден от паяжина, която без усилие, хармонично го издигаше до неговите триста тридесет и пет стъпки височина, крушовиден като гърдата на Богородицата в капелата на Медичите... Това беше купол, който не приличаше на никой друг.

— Стана! — възторжено промълви Томазо, като видя завършените скици. — Как?

— Както идват хрумванията, Томао. Себастиано ме попита същото нещо, когато беше млад. Мога да ти отговоря само това, което отговорих на него, защото на осемдесет и две години не зная повече, отколкото знаех на тридесет и девет; хрумванията са естествената дейност на ума, както дишането на белите дробове. Може би те идват от бога.

Той спазари един дърводелец, Джовани Франческо, да изработи макета. Джовани го направи от липово дърво в една петнадесетхилядна от проектираните размери. Исполинският купол

щеше да почива върху колони и носени от колоните сводове и върху кръгъл барабан или широка циментова основа. Барабанът трябваше да се изгради от тухли с облицовка от травертин; външните ребра на купола щяха да бъдат от тиволийски травертин, контрафорсите щяха да бъдат свързани с купола посредством рамки от ковано желязо, а колоните и водоравните антаблемани щяха да бъдат също от травертин. Осем рампи по протежение на долния барабан щяха да направят възможно изнасянето на материали до стените на купола с магарета. Чертането на строителните планове отне няколко месеца, обаче Микеланджело притежаваше умение, а Томазо беше станал експерт.

Цялата работа се извършваше в ателието на Мачело деи Корви, в най-пълна тайна. Вътрешния купол Микеланджело моделира сам; външния позволи на Франческо да обозначи с боя. Ваяните фестони и украшенията се направиха от глина, смесена с дървени стърготини и туткал. Микеланджело повика един карарски резбар, на име Батиста, комуто можеше да има доверие, за да изработи статуйките и капителите, брататите лица на апостолите.

Смъртта на папа Павел дойде неочаквано. В Рим се развилня най-буйният метеж, какъвто Микеланджело бе виждал досега при смъртта на някой понтифекс. Тълпата събори наскоро издигнатата статуя на бившия кардинал Карафа, с часове влачи главата и из улиците, докато гражданите я обсипваха с проклетия, след това захвърлиха главата в Тибър, превзеха с пристъп седалището на Инквизицията, освободиха всички затворници и унищожиха купища книжа и документи, събрани за съдене на обвинените в ерес.

Уморена от раздори и кръвопролития, Колегията на кардиналите избра шестдесетгодишния Джовани Анджело Медичи, потомък на неизвестен ломбардски клон от рода Медичи. Папа Пий IV беше опитен адвокат и здравомислещ човек. Като професионален правчик, той блестящо водеше преговори и скоро си спечели доверието на Европа като честен човек. На Инквизицията, чужда за характера на италианеца, бе сложен край. Чрез редица юридически съвещания и договори папата осигури мир за Италия и околните народности, а също и за лютераните. Ръководена с дипломатичен похват, църквата постигна мир за самата себе си, а същевременно отново обедини католиците в Европа.

Папа Пий IV преназначи Микеланджело за архитект на „Свети Петър“ и му осигури средства, с които да издигне сводовете до равнището на барабана. Поръча му също да проектира порта за градските стени, която да носи името Порта Пиа.

Това бе явно надбягване с времето. Микеланджело приближаваше осемдесет и пет. С максимум пари и работници би могъл да стигне до барабана, да речем, за две или три години. Нямаше възможност да прецени точно колко време щеше да му отнеме довършването на купола с неговите прозорци, колони и декоративен фриз, но смяташе, че би могъл да го направи за десет до дванадесет години. Така щеше да навърши кръгло сто години. Никой не живееше толкова дълго, но въпреки бъбречните кризи, главоболията, коликите, които причиняваха стомашни разстройства, усещаните от време на време болки в гърба и слабините, периодичните замайвания и отпадналост, когато трябваше да остава на легло за по няколко дни, той не чувствуваше никакво съществено намаляване на силите си. И все още продължаваше разходките си извън града.

Погледнеше ли се в огледалото, виждаше, че има добър цвят на лицето. Имаше буйна черна коса, макар и щедро прошарена с бели кичури също както и раздвоената му брада. Очите му бяха ясни и проникателни.

Той ще построи този купол! Не беше ли баща му Лодовико доживял до деветдесет? Не беше ли той по-запазен от баща си поне с десет години?

Предстоеше му да мине през още едно тежко изпитание. Бачо Биджо, който се издигна до висока административна длъжност в ръководството на строежа, беше събрал документиранни данни, за да докаже колко дуката е струвала на строежа болестта на Микеланджело поради сгрешената капела. Той използва тези сведения най-широко и убеди дори и приятеля на Микеланджело кардинала на Карпи, че „Свети Петър“ не вървял на добре. Биджо си подготвяше положението, за да заеме мястото на Микеланджело в деня, в който той не ще може да стане от леглото.

Когато Микеланджело нямаше вече сили да се качва по скелето всеки ден, един от способните му млади помощници, Пиер Луиджи Гаета, бе назначен за помощник — домакин на строежа. Гаета подробно осведомяваше Микеланджело всяка вечер. Убиха домакина

на строежа и Микеланджело предложи да повишат Гаета. Вместо това назначен бе Бачо Биджо. Гаета бе направо уволнен. Биджо започна да маха структурни греди, да сваля скелето и да подготвя строежа за довършване по нов план.

Микеланджело, който понякога с мъка се покатерваше по скелето, прехвърлил вече осемдесет и седем, наближил осемдесет и осем, бе твърде много покрусен от тези новини, за да стане от леглото, което бе накарал да преместят в ателието.

— Но ти трябва да станеш — викна Томазо, като се мъчеше да го изтръгне от летаргията му, — или Биджо ще разтури онова, което си съградил!

— Който се бори с недостойните, не постига голяма победа.

— Прости ми, но сега не е време за тоскански поговорки. Сега е време за действие. Ако не можеш да отидеш в „Свети Петър“ днес, трябва да изпратиш свой пълномощник.

— Ще отидеш ли ти, Томазо?

— Хората знаят, че съм ти като син.

— Тогава ще изпратя Даниеле да Волтера. Той от толкова време надхитря папския двор с панталоните за „Страшният съд“, че сигурно ще може да се справи със заговорниците в управата на строежа.

Даниеле да Волтера не беше приет. Бачо Биджо получи пълни права да ръководи строежа. Когато срещна папата, който пресичаше Кампидолио, последван от свитата си, Микеланджело с раздражение закрещя:

— Ваше светейшество, настоявам да промените разпореждането си! Ако не го промените, ще се върна завинаги във Флоренция! Вие позволявате да рушат „Свети Петър“!

Със своя строг съдийски глас папа Пий IV отговори:

— Спокойно, спокойно, Микеланджело. Да влезем в двореца на Сената, където ще можем да поговорим.

Папата го изслуша внимателно.

— Ще повикам членовете от управата на строежа, които са ти се противопоставяли. След това ще помоля моя роднина Габрио Сербелони да отиде в „Свети Петър“ и да проучи обвиненията им. Ела утре във Ватиканския дворец.

Той отиде твърде рано, за да бъде приет от папата, и се отби в „Залата на печата“, която Рафаел бе изписал през годините, когато сам

той рисуваше тавана на Сикстинската капела. Микеланджело загледа четирите фрески: първо „Атинската школа“, после „Парнас“, сетне „Спор“ и „Правосъдие“. Никога досега не си беше позволил да гледа творбите на Рафаел безпристрастно. Знаеше, че никога не би могъл да замисли или да нарисува тези идеализирани натюрморти, но като видя колко изящно са изпълнени, с какво съвършено майсторство, разбра, че по лиричност и романтичен чар Рафаел е надминал всички. Микеланджело напусна залата, настроен философски.

Когато го поканиха в малката тронна зала, той завари папата, заобиколен от комисията по строежа, която бе уволнила Гаета и отказала да назначи Даниеле да Волтера. След няколко минути влезе Габрио Сербелони.

— Ваше светейшество, аз не намирам нито една йота истина в този доклад, написан от Бачо Биджо. Той е нагласен... но противно на прекрасния строеж на Буонароти той е скалъпен злонамерено, без друга видима причина освен личен интерес.

С тон на съдия, който произнася решение, папа Пий постанови:

— От този момент Бачо Биджо е уволнен от „Свети Петър“. В бъдеще плановете на Микеланджело Буонароти не може да се променят и в най-малките им подробности.

Докато сградата на катедралата растеше със своите исполински колони, сводове и фасади, Микеланджело прекарваше дните си в ателието, довършваше планове за Порта Пиа и по искане на папата превръщаше част от развалините на огромните Диоклецианови бани в хубава черква „Санта Мария дели Анджели“.

Няколко години бяха минали, откакто бе изваял своя сърповиден мраморен блок. Един следобед, както си беше полегнал, дойде му на ум, че това, което щеше да придаде зрелост на статуята, не беше само новата форма на фигурите, но и новата форма на самата скулптура.

Той стана, взе най-тежкия си чук и длето, махна главата на Христа и извая ново лице и нова глава от онова, което беше рамо на Дева Мария. След това отрязва дясната ръка на Христа от тялото тъкмо над лакътя, но отрязаната ръка остана като част от крепящия мрамор, който стигаше чак до основата. Онова, което досега беше лявото рамо и част от гърдите на Христа, той превърна в лявата ръка на Дева Мария. Прекрасните дълги крака на Христа сега бяха несъразмерни и съставляваха три пети от цялото тяло. Новото изтъняване създаде емоционален ефект на прозрачност, младост и миловидност. Сега започваше да се чувства доволен. Чрез нарушаване пропорцията в тази удължена фигура струваше му се, че е постигнал една истина по отношение на човека: сърцето може да се измори, но човечеството, носено от вечно младите си крака, ще продължи да крачи по лицето на земята.

— Само да имах още десет години живот или дори пет — извика той на изправените наоколо му статуи, — бих могъл да създам цяла нова скулптура!

Изведнъж му притъмня пред очите. След някое време дойде на себе си, но беше объркан. Той вдигна длетото, загледа прозрачния Христос. Не можеше да се съсредоточи. Не можеше да си спомни какво точно беше правил с мрамора. Знаеше, че нещо се е случило, но не можеше да събере мислите си. Заспал ли беше? Не беше ли съвсем буден? Защо тогава усещаше левите си ръка и крак изтръпнали и

безпомощни? Защо му се струваше, че мускулите от едната страна на лицето му са увиснали?

Той повика слугинята. Когато я помоли да доведе Томазо, забеляза, че думите му не се разбират. Възрастната жена го изгледа с широко отворени очи.

— Май не ви е добре, господине!

Тя му помогна да си легне, след това се наметна с шал, за да излезе. Томазо се върна с домашния лекар на семейството Кавалиери. Микеланджело разбра по изражението им, че се е случило нещо сериозно, макар и да му разправяха, че само се е попреуморил. Доктор Донати му даде някакво топло питие, в което разбърка лекарство с отвратителна миризма.

— Почивката лекува всичко — каза докторът.

— Освен старостта...

— Прекалено дълго вече те чувам да говориш за старостта си, та не вземам думите ти сериозно — отговори Томазо и сложи още една възглавница под главата му. — Ще поседя тука, докато заспиш.

Микеланджело се събуди, когато през прозореца надзърташе непрогледна нощ. Предпазливо се понадигна. Главоболието беше минало и сега виждаше с извънредна яснота всичко, което трябваше да направи още със сърповидната „Пиета“. Той стана, сложи свещ от козя лой на шапката си и пак се залови да вае. Мислите му не се бъркаха. Приятно му беше да усеща мрамора с крайчеца на пръстите. Той примигваше, за да се запази от хвърчащите късчета, когато стремително прокарваше длетото нагоре по дясната страна и през рамото, а калиграфските му удари отекваха като пулс върху мраморния торс и се топяха в пространството.

Призори Томазо отвори предпазливо входната врата и избухна в смях.

— Ах ти, мошеник такъв! Ах ти, преструван! Аз те оставям в полунощ заспал така, сякаш ще спиш цяла седмица, а като се връщам след няколко часа, сварвам цяла снежна буря!

— Чудесна миризма, нали, Томазо? Когато белият прах се спече в ноздрите ми, тогава дишам най-леко.

— Доктор Донати казва, че имаш нужда от почивка.

— На другия свят, скъпи. Раят е вече препълнен със статуи. Там няма да имам какво да правя, освен да си почивам.

Той работи целия ден, вечеря с Томазо, след това се просна на леглото за няколко часа сън, стана, сложи нова свещ на шапката си и започна да шлифова, отначало с пемза и сира, сетне премина към слама, докато удължените крака на Христа станаха гладки като атлаз.

Беше съвсем забравил за припадъка.

След два дена, както стоеше пред мрамора с мисълта, че може вече спокойно да отреже ненужната ръка, за да освободи още повече удължената фигура в пространството, Микеланджело отново усети да му прилошава. Той изтърва чука и длетото, помъчи се да се добере до леглото и падна на колене, опрял буза върху одеялото.

Когато дойде на себе си, стаята беше пълна с хора: Томазо, доктор Донати и доктор Фиделисими, Гаета, Даниеле да Волтера, редица флорентински приятели. Пред очите му се мярна отрязаната ръка на статуята, която туптеше от свой собствен живот. Във вътрешната гънка на лакътя имаше вена, издута от кръв, като жива — макар и увиснала във въздуха, тя живееше. Той не бе имал сили да я унищожи, също както вековете, през които е бил заровен и тъпкан, не бяха унищожили „Лаокоон“. Микеланджело загледа собствената си вена във вътрешната гънка на лакътя и видя колко отпусната и похабена изглежда. Той си помисли:

„Човекът си отива. Само произведенията на изкуството са безсмъртни.“

Микеланджело настояваше да седи в кресло пред огъня. Веднъж, когато го оставиха сам, той метна дреха на рамената си и тръгна под дъжда по посока на „Свети Петър“. Един от новите му ученици, Калкани, го срещна на улицата и попита:

— Маестро, смятате ли, че е редно да излизате в такова време?

Микеланджело се остави Калкани да го отведе в къщи, но в четири часа следобед на другия ден се облече и се опита да се качи на кон, за да излезе. Краката му не го държаха.

Рим идваше да се сбогува с Микеланджело. Онези, които не можеха да влязат вътре, оставяха цветя и дарове на прага. Доктор Донати се мъчеше да го задържи на легло.

— Не бързайте да ме изпатите — каза той на лекаря. — Баща ми доживя до деветдесетия си рожден ден, тъй че ми остават още две седмици да се наслаждавам на тоя чудесен живот.

— Щом си толкова безстрашен, какво ще кажеш за една разходка с каляска сутринта? — забеляза Томазо. — Последната работа по барабана е завършена. В чест на деветдесетия ти рожден ден ще започнат първия пръстен от купола.

— Слава богу! Никой вече не ще може да го промени сега. Но въпреки всичко тъжно е, когато трябва да умреш. Бих искал да започна всичко отначало, да създам форми и фигури, за които не съм и сънувал. — Неговите очи с кехлибарени петънца не трепваха. — Най-много обичам да вая бял мрамор.

— Ти си се позабавлявал до насита.

Тази нощ, докато лежеше буден в леглото, Микеланджело си мислеше: „Животът ми беше добър. Бог не ме е създал, за да ме изостави. Обичах мрамора, да, но и боите също. Обичах архитектурата, но и поезията. Обичах семейството си и приятелите си. Обичах бога, формите на земята и небето, обичах и хората. Аз обичах живота в пълна мяра и сега обичам смъртта като негов естествен край. Лоренцо Великолепни би бил щастлив: в мен силите на разрушението никога не надделяха над творчеството.“

Заля го непрогледна вълна мрак. Преди да загуби съзнание, той си каза: „Трябва да видя Томазо. Има работа да се върши.“

Когато пак отвори очи, Томазо седеше на края на леглото. Той мушна ръка под Микеланджело и го повдигна, така че главата му опря на неговите гърди.

— Томао...

— Ето ме, скъпи.

— Искам да ме погребат в „Санта Кроче“, при семейството ми...

— Папата иска да бъдеш погребан в собствената си черква, в „Свети Петър“.

— Там няма да съм... у дома. Обещай, че ще ме занесеш обратно във Флоренция...

— Папата ще забрани това, но флорентинските търговци може да те изнесат тайно през Порта дел Пополо в керван със стоки...

— Ето моето завещание, Томао. — Силите го напускаха. — Предавам душата си в божите ръце... тялото си на земята, а имуществото си на моето семейство... на Буонароти...

Всичко ще бъде сторено. Аз ще довърша Кампидолио точно както си го проектирал. Със „Свети Петър“ на единия край и

Капитолия на другия, Рим ще принадлежи за вечни времена на Микеланджело не по-малко, отколкото на Цезар или Константин.

— Благодаря ти, Томазо... Уморен съм...

Томазо целуна Микеланджело по челото и си отиде разплакан.

Здрачаваше се. Сам в стаята, Микеланджело започна да си представя образите на всички прекрасни творби, които беше създал. Виждаше ги една по една, ясно, както в деня, когато ги беше направил — скулптурите, картините и архитектурните произведения се редяха една след друга бързо, както се бяха редили годините на живота му.

„Богородица до стълбите“ и „Битката на кентаврите“, които беше изваял за Бертолдо и Лоренцо Великолепни, а групата платоновци му се смя, защото ги бил направил „чисто гръцки“; „Свети Прокъл“ и „Свети Петроний“, които беше направил за Алдовранди в Болоня; дървеното „Разпятие“ за игумена Бикиелини; „Спящият Купидон“, с който се беше опитал да излъже търговеца в Рим; „Бакхус“, когото беше изваял в градината на Якопо Гали; „Пиета“, която кардинал Грослей от Сен Дени беше поръчал за „Свети Петър“; исполинският „Давид“ за гонфалониера Содерини и Флоренция; „Светото семейство“, изпросено от Аньооло Дони; картонът на „Битката при Кашина“, наречена „Къпещите се“, направен, за да се състезава с Леонардо да Винчи: „Мадоната с младенеца“ за търговците от Брюге, изваяна в първото му собствено ателие; злополучният бронзов портрет на папа Юлий II; „Битие“, изписано за Юлий II върху тавана на Сикстинската капела; „Страшният съд“, поръчан от Павел III, за да се довърши капелата; „Мойсей“ за гробницата на Юлий; четиримата недовършени „Великани“ във Флоренция; „Зората“ и „Здрачът“, „Нощта“ и „Денят“ за капелата на Медичите; „Покръстването на Павел“ и „Разпятието на Петър“ за капелата „Свети Павел“; Кампидолио, Порта Пиа, трите „Пиета“, изваяни за собствено удоволствие... и когато картините спряха да се нижат и се заковаха на място във въображението му — „Свети Петър“.

„Свети Петър“... Микеланджело влезе в черквата през главния портал, запъти се под палещите лъчи на римското слънце по широкия кораб и се спря под центъра на купола, точно над гроба на свети Петър. Той усети душата му да напуска тялото, да се издига нагоре към купола, да става част от него — част от пространството, от времето, от небесата и бога.

Издание:

Ървинг Стоун

Страдание и възторг

Американска, II издание

Рецензент: Жечка Георгиева

Художник: Красимира Златанова

Художник-редактор: Ясен Васев

Технически редактор: Димитър Мирчев

Коректор: Тотка Вълевска

Литературна група ХЛ. 04, 9536679711/5637-342-83

Формат 84×108/32

Печатни коли 56,50

Издателски коли 47,46

Условно издателски коли 50,08

Дадена за набор: юли 1983 г.

Подписана за печат: октомври 1983 г.

Излязла от печат: ноември 1983 г.

Цена 6,34 лв.

ДИ „Народна култура“ — София, 1983

ДП „Димитър Благоев“ София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.